
Princeton University Library
32101 076457330

Dei
Sub Numine
Viget

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

ERIK BRATE GUSTAF CEDERSCHIÖLD HJALMAR FALK
MARIUS HÆGSTAD FINNUR JÓNSSON KRISTIAN KÅLUND
ADOLF NOREEN LUDV. F. A. WIMMER

GENOM

AXEL KOCK.

TRETTIOFEMTE BANDET.

NY FÖLJD.
TRETTIOFÖRSTA BANDET.

C. W. K. GLEERUP. LUND. OTTO HARRASSOWITZ LEIPZIG.
LUND 1919.

LUND 1919
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehåll.

Germ. Alcis (germ. Dioskurer).

Till orientering först några ord om 'Dioskurerna' i allmänhet. Redan titeln till förevarande uppsats involverar den förutsättningen, att den germanska religionen (kulten och myten) rymmer en företeelse, som står i genetiskt sammanhang med de grek. Dioskurerna. Däraf följer också, att man måste antaga, att föreställningen om ett ungdomligt tvillingbrödrapar med gudomliga funktioner är af indoeuropeiskt ursprung. Enligt min mening äro dessa antaganden riktiga. Om det öfverhufvud finnes grunder för antagande af en något så när enhetlig indoeuropeisk religion, hvaraf rester nedärfts bland de särskilda indoeuropeiska folken, så betecknar Dioskurföreställningen ett sådant gemensamt arf. Jag har själf på annat håll sökt genom några detaljundersökningar ådagalägga, att det, vid ett mera inträngande studium af de folks religionsföreställningar och kult-(trolldoms-)bruk, hvilka kunna antagas hafva mest intakt bevarat sådana från en längst svunnen barbarisk gemensamhetstid, hos dessa uppenbarar sig helt öfverraskande kultformer och riter äfven som därpå grundade myter, hvilka genom öfverensstämmelser i sina specifika egendomligheter svårligen kunna förklaras annat än som arf från en förutliggande religionsform. I förevarande fall torde det kunna anses, att det inom den religionsvetenskapliga forskningen råder jämförelsevis stor enighet i antagande af en indoeuropeisk Dioskurföreställning, om också en eller annan ger uttryck åt enligt min mening obefogade tvifvel. Litteraturen är rik, och det är icke min mening att här diskutera problemet i dess helhet eller de olika åsikter, som i densamma kommit till synes [1]). Framför allt vanskligt är

[1]) Dioskurproblemet i litteraturen rör i stor utsträckning de indiska

det att vinna någon klarhet öfver, hvad som är det ursprungliga substratet för konceptionen af det gudomliga tvillingparet. Huru starkt varierande åsikterna härvidlag varit, kan man se t. ex. hos Vodskov Sjæledyrkelse og naturd. 485 f. Hillebrandt Ved. myth. III, 381 ff. Endast några synpunkter, som ligga närmast till hands och som äro af afgörande betydelse för de särskilda uppgifter, som nu föreligga, skola här framhållas.

Följande hufvuddrag känneteckna de indoeuropeiska Diosku-

---

açvínāu (*nāsatyāu*, av. *nāŋhaiϑya-*): Roth ZDMG. IV, 425. Zacher Got. runenalphab. 96 f. (m. litt.). Whitney JAOS. III, 322. Müller Lectures (1891) II, 607 ff. Benfey OuO. II, 245. Muir (Goldstücker) OST. V, 234 ff. (255 ff.). Grassmann Rigv.-übers. I, 150. Mannhardt MF. 266 ff. 271., 279. Ws. Miller Açviny-Dioskury (1876). Myriantheus Die Açvins oder arischen Dioskuren (1876). Bergaigne Rel. véd. II, 431 ff. III, 38. Kägi Der Rigveda[2] 49 ff. 171. 179 f. Hardy Ved.-brahm. periode 47 ff. 111 ff. Oldenberg Rel. d. Veda 209 ff. Hopkins Rel. of India 80 ff. JAOS. XVI Proc. CXLIX. Macdonell Ved. Myth. 49 ff. Weber ISt. V, 234. 266. IStr. III, 39. 468. Rājasūya 100. BSB. 1898 (Ved. beitr. VII), 566. Brunnhofer Verh. Berl. Anthrop. Ges. 1899, 482. Urgesch. der Arier in Vorder- u. Central-Asien I, 10 f. II, 127 ff. III, 97 ff. Urgesch. der Arier 3 f. Hillebrandt Ved. myth. III, 18. 118. 379 ff. Geldner VSt. II, 31 ff. III, 71 (jfr Pischel VSt. I, 14. 56. 71). Bollensen ZDMG. XLI, 497 f. v. Schröder WZKM. IX, 129 ff. Myst. u. mim. 42 f. 46. Altar. rel. II, 399 ff. 438 ff. Vodskov Sjæledyrk. og naturd. I, 485 ff. Baunack KZ. XXXV, 485 ff. XXXVI, 245 ff. ZDMG. L, 263 ff. (IF. VIII, 278 f.). D. Andersen, Livet efter døden 30 ff. Renel L'évolution d'un mythe (1896). — I allmh. Mannhardt ZfEthn. VII (1875), 73 ff. 309 ff. För de klassiska språkens vidkommande hänvisas till Gruppe Griech. myth. 1, 162 f. Furtwängler Roschers Lexikon I, 1154 ff. Bethe Pauly-Wissowa Reallex. V, 1087 ff. och på nämnda ställen anförd litt. samt den sammanfattande behandlingen af Eitrem Die göttlichen Zwillinge (Christiania Videnskabsselsk. Skr. II n. 2, 1902). Föröfr. t. ex. Welcker Götterl. I, 606 ff. Preller-Robert II[3], 91. 94. 105 f. o. s. v. Angående Dioskurerna — resp. som sagomotiv — hos germanerna Müllenhoff ZfdA. XII, 346 ff. XXIII, 126 ff. XXX, 217 ff. V. Rydberg Undersökningar i germ. myt. II, 206 ff. 247. 263. 347 ff. Scherer Histor. Zeitschr. n. f. I, 160. Sijmons Pauls Grdr. [2]III, 671 ff. 685. Jiriczek Deutsche heldensagen I, 99 ff. Niedner ZfdA. XLI, 305 ff. XLII, 229 ff. Mogk DM[2]. 678 ff. (synnerligen torftigt Reallex. d. germ. altert. 5, 57). Schück Studier II, 163 ff. Studier i Ynglingatal 2 ff. 31. 58 ff. 80 ff. 119 f. B. Nerman Sveriges hedna litt. 78. 89 ff. och framför allt M. Olsen Hedenske Kultminder I, 98 ff. 247 ff. Jfr äfven Detter PBB. XVIII, 82 ff. XIX, 499 ff. Helm Altgerm. religionsgesch. I, 321 ff. — En allmän etnologisk framställning af tvillingföreställningar i religion och kult hos Rendel Harris Boanerges (1913).

rerna, som genom deras förekomst — direkt betygad eller af olika grunder antaglig — inom åtminstone fyra stora folkfamiljer stämpla dem som härstammande från proetnisk tid.

1. De äro tvillingar; understundom uppträda (i kulten, myten, sagan) flera, (gemenligen) två tvillingpar, manliga eller manliga och kvinnliga.

2. Deras ursprungliga gestalt var hästgestalten, gemenligen förflyktigad på olika sätt, så att t. ex. de ind. *Açvínāu* 'de hästförsedda' fått hästen som epitet, o. d.

3. De äro a) i Indien Himlens afkomlingar (söner: *divō napātā*); b) i Grekland Διόσκοροι (-κουροι); c) hos (litauer-)letter *dîwa dêli, dîwa suneli;* d) något liknande kan man utläsa ur de mångfaldiga myt- och sagofragment, som förekomma i den forngermanska diktningen, och där hufvudpersonerna äro tvenne som tvillingar tänkta ungdomliga och blomstrande bröder (Müllenhoff o. a. st.). De uppträda som friare — resp. som brudförare — i myten om himmels- eller soldotterns äktenskap (sanskr. *divō duhitā*, *sūryasya duhitā*, *sūrē duhitā*, *sūryā;* gr. Διὸς κούρη, Ἑλένη och Λευκιππίδαι, lit. *sáulės meita*, *dēvo duktēlė*.

4. De uppträdde som räddare och hjälpare i allehanda faror, särskildt i sjönöd och ur sjukdom [1]).

Kärnan, hvaromkring så väl den religiöst rituella konceptionen som de därur framvuxna myterna samlat sig, torde vara

---

[1]) Ett drag särskildt utmärkande för de ind. Açvinerna, och hvarigenom deras samhörighet eller identitet med de germanska dioskurerna rätt tydligt kommer till synes, är att de — liksom Indra och Maruterna, hvilka uppträda i liknande situationer — såsom ungdomliga hjältar själfva tänktes som utförande dramatiska stridsdanser och tydligen också dyrkades medels dylika dansers utförande, där de agerande prästerna uppenbarligen föreställde himlasönerna. I RV. VI, 63 heta de också dansare (*nṛtū* vok. du.), jfr. v. Schröder Mysterium und mimus 37 ff. Det är enligt min mening uppenbart, att dessa dramatiska kultelement, som vi kunna afläsa den vediska kultpoesien, återkomma i de skiftande sagor och legender men framför allt dramatiska framställningar, som äro förbundna med de germanska dioskurerna i form af maj- och vintergrefve o. d., hvarom isht Mannhardt Wald- u. feldk. I, 430 ff. har epokgörande undersökningar; jfr också Schück Stud. i nord. litt.- och religionshistoria II, 181 ff.

tvillingsmotivet (jfr Usener Strena Helbigiana 315 ff. Eitrem Die göttl. zw. 1 f.). Men detta motiv framkallar omedelbart tanken på ursprungsmotivet. Tvillingsföreställningen framstår i direkt förhållande till faderskapet. I den mänskliga världen kommo tvillingar i förhållande till hvarandra i annan ställning än andra syskon. Ur tvillingsmotivet framgå t. ex. de talrika fall af tvillings- eller samkonungar med däraf betingade motivförvecklingar och händelseförlopp. Men konungatanken är en direkt motsvarighet till gudomstanken på en punkt af religiös utveckling, där en jämförelsevis enhetlig härskaregudom vuxit upp. Jag har på annat håll sökt visa, att redan i indoeuropeisk tid en konungslig härskaregud trädt i förgrunden af olika individualmakter. Hans makt var redan då förtätad och förallmänligad till makt öfver lifvet, det vegetativa-generativa så väl som det samhälleliga. Denna gudamakt tänktes emellertid under tvenne aspekter eller växlingar: han var en konungslig växlings- eller par-gud, identifierad å ena sidan med dagshimlen, -ljuset, solen, den ljusa årstiden o. s. v. (alltså med celest karaktär), å andra sidan med natthimlen, mörkret, månen, den mörka årstiden o. s. v. (alltså af företrädesvis ktonisk art). Ur en ursprunglig indoeuropeisk växlingsgud **Di̯ēus*—**U̯elunos*, **U̯l̥tro-m*, *-s* framgingo å ena sidan de ind. Mitra—Varuṇa, å andra t. ex. (germ.) nord. *Týr*—*Ullr*, *Þórr*—*Frøyr* eller grek. Ζεύς—Ποσειδῶν o. s. v.

Den ena eller andra sidan — den ljusa eller mörka — kunde efter olika betingelser komma att betonas mera. Så i Indien och Iran de celesta sol- och ljus-gudarna (*Dyāuṣ*, *Mitra Sūrya*, *Savitar* o. s. v.) eller hos grekerna Ζεύς, hos romarna *Jupiter*. I alla händelser är det företrädesvis denna himmels- och ljusgud som framträder som *fader* (indoeurop. **Di̯ēus pətēr*, sanskr. *Dyāuṣpitā*, gr. (v.) Ζεῦ πατερ, l. *Jū-piter*) såväl i förhållande till de lefvande varelserna i allmänhet som framför allt i förhållande till sina speciella tvillingssöner, de båda indoeuropeiska Dioskurerna (sanskr. *Divō napātā* o. s. v.). Att utformningen af föreställningen Dioskurerna som tvillingssöner till himmels- (resp. sol)guden som fader är indoeuropeisk, anser jag uppenbart:

det framgår af den öfversikt af gemensamma drag jag ofvan lemnat.

Men vi kunna förmodligen gå längre. Det är enligt min mening sannolikt, att man redan i proetnisk tid celestifierat Dioskurerna, m. a. o. identifierat dem med vissa celesta företeelser. Det är alls icke sagt att denna identifikation var enhetlig och konstant. Säkrast synes identifikationen med morgon- och aftonstjärnan vara. Det är Mannhardt som i den ofvan nämnda afhandlingen mest upplysande och energiskt häfdat åsikten om morgon- och aftonstjärnan som grundlaget för de indoeuropeiska Dioskurerna. Jag anser denna åsikt så tillvida sannolik, som jag menar, att den gudomliga tvillingskonceptionen redan i indoeuropeisk tid — åtminstone hos vissa folk och stammar — men, märk väl, sekundärt anpassats till och identifierats med dessa celesta bilder. Icke omöjligt är, utan till och med sannolikt, att på vissa håll äfven stjärnbilden *Gemini* af den mytbildande fantasien likställts med Dioskurerna, såsom fallet blef hos grekerna, där de föröfrigt — såsom äfvenledes i stor utsträckning bland germanerna, i motsättning till hos inderna och litauerna — fingo individuella namn, såsom Kastor och Polydeukes[1]) o. s. v.

De tvenne idg. Dioskurerna voro tvillingsöner till den högste konungslige himmels- (resp. sol-)guden. De bevara sålunda samfäldt de karaktärsdrag, som äro utmärkande för fadren. De äro så tillvida tvenne unga samhärskande gudar och så att säga prototypen för jordiska tvilling- eller samkonungar i kraft af den etniska lagen, att konungadömet var af gudomligt ursprung, eller m. a. o. konungarna voro gudarnas representanter, ja voro att fatta som gudar. Många af de fall af tvillingkonungar, som den germanska myt- och sagoverlden (liksom också den grekiska)

[1]) Jag är af den meningen, att egentligen är såväl Κάστωρ som Πολυδεύκης epitet till båda Dioskurerna; Κάστορε betydde 'de båda ryttarna', Πολυδεύκεε 'de båda mångIysande' (om i st. f. *Πολυλεύκεε). Däraf har man gjort Κάστορε Πολυδεύκεε och uppfattat det som ett vanligt dualdvandva med betydelse 'K. o. P.'

förete, äro enligt min mening just förmänskligade Dioskurer, de gudomliga Dioskurerna omsatta i mänsklig omgifning och mänsklig verkningskrets. En annan form för deras representation i mänsklig krets är deras prästfunktion: Vi skola just i förevarande uppsats komma att röra oss med ett typiskt fall, där (de ursprungliga tvilling-)prästerna äro på samma gång representanter för jordiska tvillingkonungar och himmelska tvillinggudar. I nämnda omständigheter ligger ett rikt stoff för den myt- och sago-bildning, hvarpå den germanska guda- och hjältesagan är så rik. Särskildt är härvid att påpeka den grundval för dramatisk konflikt mellan de båda tvillingbröderna, som förekommer flerestädes på germanskt område och icke saknas på grekiskt. En dylik konflikt hade i det faktiska människolifvets förhållanden rikt stoff för sin tillblifvelse och utveckling. För öfrigt försiggår en ständig omvandling af såväl motiv som myt- och sagoförlopp genom inverkan, kontamination och sammanblandning med andra — ursprungligen obesläktade — motiv och händelseförlopp.

Vid celestifieringen af tvillingsmotivet råkade, som redan antydt, den mytbildande fantasien på vissa svårigheter. De gudomliga, ursprungligen hästformade tvillingarna skulle ha en fader, som naturligen blef den konungslige himmelsguden. Men frågan var, hvilken celest motsvarighet ögat på firmamentet kunde finna och därmed identifiera. Den vanligaste vägen var nog att tillgripa morgonstjärnan. Men denna fordrade med nödvändighet för utfyllning af tvillingparet ett komplement: man sökte och fann detta i aftonstjärnan, så mycket hellre som denna Dioskur lätt kunde ställas i samma förhållande till himmelsgudens ktoniska (mörka) aspekt (ind. *Varuṇa*, nord. *Ullr-Skađe*, gr. Ποσειδῶν) o. s. v. som den ljusa Dioskuren till den ljusa himmelsguden. Liksom himmelsgudens ktoniska aspekt är underkastad döden, är själf dödsgud, så är den ena Dioskuren i Grekland (Kastor) dödlig, under det att Πολυδεύκης (d. v. s. *Πολυ-λεύκης 'den ljusrike') gäller för att vara odödlig. Mytens uttryck, att den ene Dioskuren dött, under det den andre dväljes hos de olympiska gudarna, betyder det samma, som att han är den ktoniske tvillingen till den him-

melske, ungefär som den ktoniske konungaguden (dödsguden, *Varuṇa* o. s. v.) är polariska motsättningen till ljusguden, dagens konung. Grunden till att de båda ursprungligen väsenlika tvillingarna, som åtminstone på en viss tidpunkt af den mytiska motivbildningen tänktes härstamma från den himmelske ljusguden, kommo att på sina håll (i Grekland och i flera myt- och sagomotiv hos germanerna) differentiera sig till en ljusets och en mörkrets, en lifvets och en dödens tvillingbroder, låg således uti den ännu friska konceptionen af en med den ljuse himmelsguden växlande men i grunden identisk ktonisk dödsgud.

Denna motsättning kommer också till synes i följande motivgrupp: Dioskurernas ursprungliga hästkaraktär. Redan förut är antydt, att Dioskurerna ursprungligen tänktes i hästgestalt, eller, som substitut härför, uppträdde i förbindelse med hästar, såsom ryttare (jfr s. *Açvinău* 'hästägarna') eller farande efter hästspann o. s. v. Hästgestalten eller vanligare hästattributet möter oss tidt och tätt bland de mångfaldiga brödrapar, som i de grekiska stam- och lokaltraditionerna uppenbarligen representera eller motsvara de lakoniska Dioskurerna, som själfva äro hästryttare (senare efter differentieringen är det företrädesvis Κάστωρ som är ἱππόδαμος Γ 237. λ 300). Jag lägger särskild vikt här vid detta faktum utan att ingå på detaljer. Sådana finner man i den ytterst innehållsrika boken af Eitrem, som ofvan nämnts. Blott några exempel: De eliska Μολίονε äro goda ryttare och vagnstyrare och såsom sådana söner till Ποσειδῶν. Leukippiderna (Φοίβη och Ἱλάειρα), en kvinnlig pendang till Dioskurerna, i denna egenskap jämförliga med de lett. »gudadöttrarna», äro döttrar till Helios' son Λεύκιππος; således själfva Λεύκιπποι. Den med Leukippiderna nära besläktade spartanska Helena, Διοσκόρη — som visserligen är född af ett svanägg, liksom hennes bröder, Dioskurerna, äfven tänkas i fågelgestalt — företer tydliga spår af hästgestalt (Eitrem s. 26), ja är själf egentligen en Leukippid.

Äro tvillingarna (manliga och kvinnliga) ursprungligen hästgestaltade, så måste de hafva liknande ursprung. Himmelsguden tänktes ofta vara hästgestaltad, eller i alla fall tänktes han åka

fram efter sitt hästspann (jfr solhästen). Ännu mera förtätad och konkret är hästgestalten knuten vid himmelsgudens växelform, den ktoniske dödsguden (s. *Varuṇa* o. s. v.). Açvinerna anges visserligen icke som tvillingsöner till Varuṇa, men — utom till Dyāus — som söner till Vivasvant (en annan ljusgud) och *Saraṇyū*, en ktonisk gudomlighet, som uppges som dotter till den med *Varuṇa* mycket väsensbesläktade *Tvaṣṭar*. Enligt grekisk uppfattning är Dioskurernas hemvist ej blott himlen utan också underjordens dunkla rike med orm och s v a r t h ä s t som attribut. De båda Μολίονε hade också underjordsguden Ποσειδῶν till fader. Men gemenligen tänkte man sig en fördelning så, att den ene Dioskuren var en ljusets gud, aflad af Ζεύς (som himmelsgud), den andre som en döden underkastad ktonisk gud, som (eventuellt) hade den ktoniske dödsguden till upphof. Och i bildframställningar får då den ene en h v i t h ä s t, den andre en s v a r t h ä s t som emblem. De boeotiska Dioskurerna (Amphion och Zethos) rida visserligen å ena sidan h v i t a h ä s t a r; å andra sidan äro deras roller så fördelade, att den ene har Zevs, den andre som dödlig har Epopeus (säkerligen en ktonisk makt) till fader. Slutligen tänkas de dock båda dväljas under jorden: som döda ha de sin graf vid Nordporten (jfr Aesch. Sept. 514 f.). Föreställningen om en ljus och en mörk Dioskur och deras celestifiering gaf upphovet till identifieringen med morgon- och aftonstjärnan resp.

Det är ingenting oväntadt, när man sedan får tvenne par, ett (mörkt), som står i strid med ett ljust, som Apharidernas (Idas' och Lynkeus') med Dioskurerna eller Amphions och Zethos' med Lykos och Nyktevs o. s. v.

Huru starkt hästkaraktären var förbunden med de gudomliga tvillingarna, framgår af ej blott de faktiska upplysningar, som litteratur, saga och bildframställningar lemna, utan ock af själfva namnsystemet. Jag påminner om s. *Açvināu*, lett. Gottes rösschen (= *diwa dêli*), men framför allt om det rika namnmaterial som grekiskan består. Jag skall anföra några sådana ur Dioskurkretsen. Den ene Dioskuren, Κάστωρ, som särskildt i gamla formelartade vändningar heter ἱππόδαμος, torde betyda

'sporraren, drifvaren, ryttaren' (till κεντέω). Λευκιππίδες, döttrar af Λεύκιππος, vittna genom sitt namn om egen och faderns art. Aphariden Idas — som ryttare och vagnkörare är han en son af hästguden Ποσειδῶν — bortför på en bevingad vagn Εὐήνος' (Tyglarens) och 'Αλκίππη's dotter Μάρπησσα tillhörande Leukippidernas krets. Molionerna kallas λεύκιπποι κόροι. Hippokoontiderna, väsensbesläktade med Dioskurerna, äro söner af Ἱπποκόων ('Hästkännaren'); bland dem förekomma namn som Ἱππόθοος, Ἱπποκορυστής. Bland de Orchomeniska Minyaderna — ehuru tre, säkerligen besläktade med Leukippider-typen — träffa vi namn som Λευκίππη (Λευκονόη), 'Αρσίππη ('Αρσινόη), hvartill 'Αλκιθόη, som säkerligen icke annat är än 'Αλκίππη. Asklepios, som hör till samma krets, har i Messinien en Leukippid, 'Αρσινόη (d. v. s. 'Αρσίππη) till moder; och i södra Arkadien gäller Ἄρσιππος och 'Αρσινόη som hans föräldrar. Om 'Αλκίππη strax nedan [1]).

Vi hafva konstaterat tillvaron af ett indoeuropeiskt Dioskurpar med gudomlig dyrkan och med fortbestånd i denna egenskap hos ett större antal indoeuropeiska folkfamiljer. Ursprungligen voro de hästformade och de äro prototypen — eller omvändt — för tvillingkonungar, liksom de själfva vid heroisering nedsjunka till jordiska konungar eller hjältar, hvilket i stor utsträckning skett hos grekerna och germanerna. Hvad germanerna beträffar, har framför allt Müllenhoff i de ofvan nämnda afhandlingarna gjort högst sannolikt, att såväl *Harlungarna* (bröderna *Ambrica* och *Frīdila*) som *Hartungarna* (bröderna *Hartnīt*, *Hertnīt* och *Harthere*) ha sin grund i en ursprunglig Dioskur-myt. Förmodligen äro Vinilernas *Ibor* och *Aio*, Vandalernas härförare brödraparen *Ambri* och *Assi* (Paul. Diac. I, 7) besläktade (jfr Müllenhoff ZfdA. XXX, 222). Angelsachsarnas anförare vid den första eröfringen af England *Hengist* och *Horsa* (Beda I, 15) äro knappast historiska personligheter på annat sätt, än att de kanske representera tvenne

[1]) Att äfven 'Οδυσσεύς tillhör Dioskurernas krets, förmenar Eitrem icke utan sannolikhet; hans yttre dubbelutseende som blond och dunkel kommer till uttryck ν 431 jämförd med π 176 (jfr Ξάνθιππος = Μελάνιππος).

med traditionella (mytiska) namn begåfvade dubbelkonungar (jfr nedan).

Det viktigaste och äldsta intyget om en germansk Dioskurkult ha vi hos Tacitus Germ. 43: *Apud Naha[na]rvalos* [1]) *antiquae religionis lucus ostenditur. Praesidet sacerdos muliebri ornatu, sed deos interpretatione Romana Castorem Pollucemque memorant: ea vis numini, nomen Alcis. Nulla simulacra, nullam peregrinae superstitionis vestigium; ut fratres tamen, ut iuvenes venerantur.* 'Hos Naha[na]rvalerna visas en lund av uråldrig religiös hälgd. I spetsen står en präst i kvinnlig utsmyckning (hufvudprydnad), men gudarna säga de, i enlighet med romersk tolkning, vara Castor och Pollux: detta är den betydelse som tillhör gudomen, men namnet är Alcis. Inga gudabilder, intet spår af främmande vidskepelse; men som bröder, som ynglingar dyrka de dem.'

Intresset knyter sig här främst till namnet på det ungdomliga — som (tvilling)bröder karakteriserade — gudapar, som likställes med de grekiska Dioskurerna, nämligen *Alcis*, som är den ojämförligt bäst dokumenterade läsarten. Rätt märkvärdigt är, huru länge det dröjt, innan man fått klart för sig, att *Alcis* måste vara nom. plur. Ja, man kan säga, att en dylik uppfattning ännu icke trängt igenom. Först antog man allmänt, att *Alcis* vore att tolka som dat. pl. [2]) i enlighet med den bekanta konstruktionen *mihi est Menaechmo nomen; quibus nomen Philaenis erat* etc. (Pl., Sall., Liv., Curt., senl.). Och ehuru Nipperdey till Ann. II, 16 — under instämmande af Dræger och Heræus, jfr Schmalz[3] 373 — konstaterar, att Tac. med formeln *nomen est* vanligen använder nom., sällan gen., aldrig dat. (utom vid adjektiver),

[1]) *Naharvali* synes vara den bäst betygade formen (s. Schönfeld Wb. d. altg. pers.- und völkern. 169 f., där tidigare litt. anförd). — Jfr för öfr. Ammon Germania. Übers. (1913), 39. Birt Die Germanen (1917) 75. 108. 123 f.

[2]) T. ex. Ernesti-Oberlin, Bekker, Doederlein, Bach II, 360. Kiesling Germ. (1832), 105. Holtzmann-Holder Germ. Altert. (1873), 259. Orelli(-Schweizer-Sidler) II[2], 78. J. Grimm Tac. Germ. (1835), 124 :(ind.: »aut gen. sing., aut nom. sing. aut dat. plur. formæ nominis Alx Alcis Alcus»). Myth. 57 (gen. sing. af *Alx* 'die heilige stätte der gottheit'; men) 339 (dat. pl. af *Alcus*). Kritz Germ. (1869), 105. Zernial[2] (1897), 95. Bergman (1894), 75. E. Wolff[3] (1915), Gudeman (1916), 216 f.

så ser Müllenhoff — som dock är uppmärksam på Taciti språkbruk — däri en dat. pl. (DA. IV, 488 f.) med instämmande af Schönfeld s. 13. — Schweizer-Sidler Germ. erl.[2] (1874), 80 ser däri nom. eller gen.; om nom., så bör det motsvara en got. form **Alkeis;* obestämdare hos Orelli II[2] (1877), 78 [1]).

Zacher Runenalphab. 97 torde vara den förste, som med bestämdhet förklarar *Alcīs* för nom.; jfr Ritter Tac. Op. IV (1848), 67. Sedan hafva Helm Altgerm. religionsgesch. I, 321 f. och M. Olsen Hedenske kultminder I, 247 ff. 276 anslutit sig till denna enda möjliga uppfattning: *Alcis* är nom. pl., enl. den förre som **Alkīz* en germ. plur. till en -*i*-st., den senare antingen ungefär på samma sätt — men germ. *Alhīz* —, eller som **Alhiz* n. pl. af en kons.-st. (ev. som nom. sing. germ. **Alhī*(-*z*) af en stam **alhiō*: urn. **alʒĭ̄-ʀ* ur **alʒiō;* som abstr. kollektiv 'helgedomen med dess båda gudasymboler **Raus* och **Rafts*').

Den etymologiska tydningen af detta namn har mest varit inskränkt till trefvande försök. Jag bortser alldeles från tidigare sådana, som gå ut på att i slaviska språk finna utgångspunkten för *Alcis.* Intet gripbart resultat framgår ur en lös förmodan af Grimm Myth. 339 (jfr ock Orelli och Holtzmann-Holder a. st.) om sammanhang med ett sv. (dial. värml.) *jolk* 'puer' och ett namn på Oden *jálkr* [2]). Någon kärna av sanning ligger nog i

---

[1]) I 7:de uppl. af Schwyzer (1912) s. 78 som dat. pl.; äfven i andra senare upplagor.

[2]) Osäkert material; fn. *jalkr* betyder 'gildet hest, vallak' (Fritzner; jfr. *jalda* 'hoppe', sv. d. gotl. *jäldä* Rietz 300), hvartill naturligtvis hör sv. d. vg. *jälk* men i bet. 'hingst'; n. d. *jalk* (*gjalk*), (*jelk*) *gjelk* 'gildet hest' (äfven andra bet., jfr Aasen 219. 330. Ross 240. 370), nn. *gjælk*. De nynorska orden förbindas av språkkänslan snarast med *gjelka* 'kastrera' (af **geldka*). Men som Falk o. Torp NDEW. 319 anmärka, är detta i betraktande af fn. *jalkr* icke möjligt. Därsammastädes förklaras fn. *jalda*, gotl. *jäldä* som lånord ifrån finskan (m.-mordv. *äldä*, e.-mordv. *elde* 'equa', lap. *alddo* 'adulta cerva rangiferina'). Detta betecknar Wiklund — muntligt — som högst osäkert; således säkrast att med Thomsen Berør. 250 i detta hänseende icke göra något påstående. — Omöjlig är naturligtvis anslutning af *Alcis* till s. *arjuna*. o. s. v. (Schweizer-Sidler a. st.). Mera än ett fyndigt infall är det icke, när Schück St. i Ynglingatal 83 antyder den möjligheten, att ortnamnet *Halkvi, Halkavi* (nu *Hallkved*) skulle kunna vara offerplats åt *Halkarna* (d. v. s. *Alcis*).

påståendet om sammanhang med g. *alhs* 'heligt område', lit. *elkas* 'götze, heiligtum' o. s. v. (Grimm Myth. 57. GDS. 1. 118. 232. 319. Müllenhoff Nordalb. St. 1, 30 ff. DA. IV, 488 f. Schönfeld 13. S. Bugge Norges indskr. 161 ff. 267 f. 429 f. NG. IV, 2, 91. M. Olsen Aarbøger 1907, 31 f. Hedenske kultm. I, 265 f. 268 o. a. st.). Den ende som gjort ett allvarligt försök att formellt och materiellt förklara detta sammanhang är M. Olsen på a. st. I likhet med Müllenhoff och Helm bringar han de båda *Alcīs* i förbindelse med de Dioskurartade germanska tvillinghjältarna Hartunger och Harlunger. Ytterligare kombineras därmed det hos Jordanes o. a. st. nämnda namet på Vandalernas konungaätt *Asdingi* (*Asdingii*), *Hasdingi* (Cassiod. 267). Därmed givetvis identiska med de hos Dio Cassius 71, 11. 12 nämda Ἄστιγγοι, en del af de Vandilier, som under det markomanniska kriget (170) intogo norra Dacien och uppenbarligen egentligen namn på deras två höfdingar, som senare namneligen uppges som Ῥᾶος och Ῥάπτος. Därmed etymologiskt identiska äro de fn. *Haddingjar*, ags. *Heardingas* (mhd. *Hartunge*) [1]).

Hos Dio Cassius 71, 12 kallas som sagt dessa Ἄστιγγοι, som äro de två ledarna, för Ῥᾶος och Ῥάπτος, d. v. s. på got. **Raus* och **Rafts*, och liksom Helm förmodar han, att dessa äro namn på de båda brödragudarna (-konungarna, -hjältarna) *Alcīs* hos Tac. Genom ytterst sinnrika kombinationer gör Olsen, följande en tanke hos Helm 326, det troligt, att därunder äro att förstå ytterst primitiva g u d a s y m b o l e r, som på nordisk botten uppträda under namn *stafr* och *stalli* (s. 250 ff.), d. v. s. å ena sidan den i stenröset uppställda primitiva gudaidolen (*stafr*, g. **raus*), å andra sidan den egendomliga af horisontala och vertikala stänger eller bjälkar tillagade s t ä l l n i n g, som kallas *stalli* eller g. **rafts* (fn. *raptr*, ags. *ræfter*, mlt. *rafter*, *rachten*), den horisontala bjälken i *stalli*.

---

[1]) Se utom förut anförd litt. material och litt. hos Schönfeld 129. — Om de nord. *Haddingjar* (Saxos duo *Haddingi*) såsom »Dioskuriska» hjältar s. Müllenhoff ZfdA. XII, 351. XXIII, 127. M. Olsen 258 f.; på senaste stället intressanta undersökningar om namnets fortlefnad i norska ortnamn. Andra eventuella spår Hellquist Sv. ortn. på *-inge* etc. 46. 56 (resp. om *Isungr* s. 64).

För mig kan det icke vara något tvifvel om, att dessa båda yttre inrättningar hafva afsett att symbolisera och uppbära kulten af de båda *Alcīs,* som samtidigt, hvad norden vidkommer, äro karaktäriserade som phalliska fruktbarhetsgudar genom de intyg af arkeologisk, etnologisk och språklig art, som O. a. st. anför. Då nu dessa för öfrigt och i främsta rummet ofrånkomligt äro Dioskurartade konceptioner, måste deras symboler eller motsvarigheter, i den mån de finnas i norden, betyga Dioskurgudar i norden. Å andra sidan är jag benägen att tro, det Olsen har rätt uti, att i norden de båda gudarna *Frøyr* (*Fillin*) och *Ullr* (*Ullin*) resp. *Þórr* i egenskap af fruktbarhetsgudar knutits till nämda symboler. Jag måste då från min synpunkt sluta, att detta är en sekundär företeelse: i norden — eller de områden, som beröras af Olsens undersökningar — hafva de ursprungliga Dioskurgudarna (till dels) uppgått uti eller sammanfallit med de ursprungliga växelgudar, som i Indien motsvaras af *Dyāuṣ* och *Varuṇa*, i Grekland af *Zeus* och *Poseidon*, i norden af *Týr* (*Frøyr*) och *Ullr* (*Þórr*). Jag kan i detta fall således icke med Olsen (s. 256) lemna därhän, huruvida »det östgermanske gudepar og norske gudepar har havt berøringer med de fra en række indogermanske folk kjendte og ældgamle »dioskur»-guderne»: detta anser jag otvifvelaktigt. Hvad som kunde sättas i fråga är, om *Fillin—Ullin* helt enkelt inträdt i Dioskurparets dyrkan. Att så emellertid varit fallet, tror jag är ett resultat af Olsens djupt ingripande undersökningar på grundvalen af ortnamnen.

Däremot är jag icke lika säker på, att de norska och svenska ortnamnen med urspr. gen. *elgjar-* eller stam *elgi-* i första led (*Elgjartún*, eller *-ir, Elgjarnes*, *Elgisetr*, *Aelgeraas* etc. [1])) stå i omedelbar förbindelse med *Alcīs,* så att just detta namn däri skulle ingå. En grundform **algiō*, fn. **elgr* f. hade redan

[1]) Svenska namn, som kunde tänkas höra hit — alltså icke innehålla *elgr* 'alces' — äro nämnda s. 278, hvartill särskildt bör påminnas om *Äljarås* i Västergötland. Att i flera fall *elgr* 'älg' hellre bör förutsättas, torde man ha rätt förmoda. Tidigare litt. om *alh-* i ortnamn finns förtecknad af Noreen i Xen. Lidén. 12.

Bugge antagit NG. IV, 2, 91. VI, 281 (jfr M. Olsen Aarb. 1907, 31 f., som där konstruerar ett urn. **alɡiʀ* f. 'helligdom, værn') jämte ett **ølgi* **elgi* n. (af **alugia-*) med bet. af 'en samling af fredhellige mindesmærker'. För båda orden fastställes en bet. 'helligdom' (eg. 'noget, hvori der er værnende kraft'). *Elgjartún*, *-nes* skola sålunda formellt betyda 'inhägning om **elgr*', 'näset med **elgr*'. Jag fortsätter med M. Olsens ord (276): »Man dyrkede jord-guden og himmel-(torden-)guden sammen i »staven» (»røret») paa røsen (i benhoben) og i raft-opbygningen ved siden deraf. Begge dele forsynedes under ét, maa vi tænke os, med en indhegning (*tún*), eller anlagdes paa et nes, hvortil adgangen med lethet kunde stænges. Det, som fandtes indenfor »tunet» (**elgjartún*) eller paa neset (**elgjarnes*), det var **elgr*. eller med andre ord: **haruga-* (*hǫrgr*) og *alh-*, eller: **Raus* og **Rafts* (= *Alcis*).»

Så långt går allt i hufvudsak i hop. Men i fortsättningen kan jag icke följa: »*Alcis* svarer saaledes realt til **elgr*, urnord. **alɡiʀ* (stamme **algiō-*); men svarer det da ikke ogsaa efter formen fuldstændig dertil? Det er meget fristende at antage dette — enten saaledes, at *Alcis* (germ. **Alhi-z*[1]) got. **Alhi* f. er det selvsamme ord (med grammatisk veksel) som urnord. **algi-ʀ* f., eller, hvilket turde være rimeligere, saaledes, at *Alcis* skal gjengive et germ. **Alhiz*, flertal av den konsonantiske stamme *alh-* (got. *alhs*), egentlig *alh*'erne, men realt — som »elliptisk pluralis» (jfr f. eks. oldind. *Viṣṇū* = Vishnu og Šiva, *Veneres* = Venus et Cupido, oldn. *landsetar* om *landseti* og hans hustru, nyisl. *húsbœndr* »husbonde og madmoder»[2]) — at opfatte som *alh-* og *haruga-*, himmel- og jordgudens, Ullin's og Fillin's, helligdomme».

Emot detta resonnemang har jag att invända: För det första är det ingalunda bevisadt, att *Alcis* svarar realt till **elgr* o. s. v. Betyder **elgr* 'värn, helgedom' i allmänhet, som jag också är benägen att tro, så kan det icke ha omedelbart sam-

---

[1]) Eller Alcis at opfatte som germ. **Algiz*?

[2]) Jfr Björn M. Olsen, Om Gunlaugs saga Ormstunga (D. Kgl. Danske Vid.-Selsk. Skr., 7. R., Hist. og filos. Afd. II, 1), 1911, s. 4 f. anm. 5.

manhang med *Alcis,* som betyder de båda Alci'-erna — det är den fasta punkten, om vi — som rimligt är — skola förlita oss på Tacitus. Medgifvet att de faktiska ortnamnen och deras kultgeografiska fördelning göra en korresponsion af **elgr* och de båda pargudomligheterna (tagna tillsammans som en enhet) i och för sig möjlig eller till och med antaglig, så kunna dessa ortnamn ha erhållit **elgr* som första led redan i kraft af den allmänna åskådning, att ett åt dessa gudar helgadt område i allmänhet genom sin okränkbarhet hade asyl-karaktär, eo ipso utgjorde värn, skydd; var en skyddad helgedom, som gaf värn. Det blir då endast en — på sin höjd signifikativ — tillfällighet, att å ena sidan ett gudapar *Alcīs* — medgifvet, hvilket för ingen del är säkert, att de ha sin direkta motsvarighet i Ullin-Fillin — som visserligen hafva något med 'skydd' och 'värn' att göra — så till vida som deras namn kunna förutsättas innehålla ett **alki-* m. — och å andra sidan vissa helgade områden, som ge värn (**elgr* f.), erhållit sin benämning — med grammatiskt olika bildningar — med hjälp av språkmaterial hämtadt från en och samma rot. Icke häller kan man formellt identifiera *Alcis* med **elgr* (**algiō*). Samma ord kan icke föreligga i *Alcīs* och *elgr,* om *Alcīs* måste vara en mask. *-i*-st. och **elgr* är ett nom.-abstr. ieur.*-iā*-st. Att i *Alcīs* se en form af germ. nom.-abstr. **algiō* förbjuder såväl form som betydelse.

Ännu svårare nästan blir det att slå en brygga mellan ett *Alcĭs* såsom återgifvande ett germ. **alhiz,* nom. pl. af konsonantst. g. *alh-*, och det för de nordiska namnen nödvändiga **elgr* (**algiō*). Här är afståndet i formellt hänseende än större, och föröfrigt gäller från betydelsens synpunkt samma invändning: om i de nordiska ortnamnen betydelsesynpunkten tillgodoses af ett **alh-* 'skydd, värn' — alltså väsentligen likbetydande med **elgr* och föröfrigt förutsatt för en del ortnamn —, så strider en sådan betydelse mot Tacitus' bestämda upplysning, att *Alcīs* (*Alcĭs*) äro namn på tvänne gudar (som identifieras med Castor och Pollux, och hvilka föreställas som bröder och ynglingar), icke på »*alh*-helligdommene». En väsentligen annan uppfattning kommer vis-

serligen till synes å följande sida (277), där (**elgr* <) **algiō* anges som »sammenfattende om »det mandlige gudepars» helligdomme». D. v. s. **algiō* skulle vara sekundär abstraktion, bildadt på **alk-* eller **alki-* (i *Alcĭs* eller *Alcīs*), ungefär 'Alcis-art', alltså fem. till ett adj. **alkio-* 'alkisk', d. v. s. 'Dioskurisk'. Betydelsen skulle då vara 'Dioskurisk egenskap, Dioskuriskhet', om jag får tillåta mig en sådan bildning. Men vore det icke för abstrust att i ortnamnsbildningen förutsätta en sådan betydelse?

Den enda möjlighet att identifiera *Alcī-s* och **elgr* vore att antaga att *alcī-s* (urspr. pl.) resp. **alcī* (urspr. du.) förlorat sin ursprungliga karaktär af maskulint guda-namn och på grund af formen (*-īs-*) råkat in bland de fem. abstrakta, sammanfallit med primär-abstr. **alkiā* (*-iē-*). Men därmed är ingenting egentligen vunnet.

Nej, den första utgångspunkten måste vara, att *Alcīs* är ett pluraliskt (dualiskt) namn för tvänne manliga gudar af Dioskur-karaktär. Formen är och måste vara nom. pl. — alltså substitution för ett germ. **Alχīz* eller **Alʒīz*[1]) — g. **Alheis* l. **Algeis* — som trädt i stället för en dual urg. **alχī* eller **alʒī*. Dessa former förutsätta en *-ĭ*-stam. Uppgiften blir då att finna en direkt anknytning för denna stam.

Vi skola här i minnet återkalla tre fakta, som afse de indoeuropeiska (alltså de särfolkliga) Dioskurerna: 1) tvilling-, resp. brödra-karaktären; 2) deras ursprungliga hästgestalt; 3) att de voro hjälpare, räddare ur nöd, faror, sjukdom o. s. v. Härtill påminnes om, att de kunna vara växelgudar, så att en merendels är ljus, himmelsk, odödlig, den andre mörk, ktonisk, dödlig.

Bland de talrika epitet, som tilläggas de ind. *Açvinău* (s. t. ex. Pischel VSt. I, 56 f.), äro få, som man kan karaktärisera som fasta (verkliga ἐπικλήσεις). Åtskilliga hafva afseende på deras hjälpande, skyddande egenskap, såsom *bhiṣájā, vásū, çákvā, çácīnām çaciṣṭhā, çacīpatī, çacīvasū, çámbhaviṣṭhā, çambhúvā, çambhū* o. s. v., men

[1]) Båda möjligheterna äro tänkbara, jfr Bugge Norges indskr. I, 163. Schönfeld XXI ff. Helm Altgerm. relig.-gesch. I, 322. M. Olsen Hed. kultm. I, 265. 276 o. a.

märkvärdigt nog förekomma endast sparsamt som stående epitet eller handlingsord former eller ord sammanhängande med *rakṣ-* 'skydda' af idg. **lek-s-* till **al(e)k-(s-)* i ἀλκ-, ἀλκή, ἀλέξω o. s. v. Man kunde visserligen misstänka, att *arci-* i *arci-mántā* om *Nā́satyāv* (*Açvinā*) RV. X, 61, 15 stode för **alki-* = ἀλκι-; men då *Açvinā* både till sin (ursprungliga) konception och i hvarje fall genom sina epitet stå i mycket nära förhållande till de meteorologiska ljusföreteelserna, så är det i och för sig rimligare, att i *arci-mánt-* se det annars vanliga ordet *arcí-* 'stråle, flamma' (möjl. ieur. **olqi-*, **elqi-* eller **orqi-*, **erqi-*).

Så mycket rikligare hafva vi det sökta elementet **alqi-* i grekiskan och särskildt i bildningen af namn på Dioskuriska gudar och heroer.

Jag har redan ofvan rätt utförligt påvisat, hurusom bland de grekiska Dioskurgruppernas nomenklatur — i enlighet med deras ursprungliga art — ordet för häst (ἵππος) är rikt representeradt. Bortseende från namn, där ἱππο- bildar första ledet (Ἱπποκόων och Hippokoontiderna Ἱππό-θοος, Ἱππο-κορυστής äfvensom Ἱππομένης, Ἱππο-δάμεια, Ἱππο-μέδουσα o. s. v., hvilka dock alla tillhöra Dioskurisk krets), påminner jag framför allt om det mest specifika namnet (näst Διόσκουροι), nämligen Λεύκιππος 'Hvithäst', hvars döttrar äro Λευκιππίδες (Φοίβη och Ἱλάειρα äfvensom, enligt vissa källor, Ἑλένη). De senare äro feminina pendanger till Dioskurerna (liksom de lettiska soldöttrarna); Λεύκιππος är följaktligen egentligen Helios; men som plur. äro de uppenbarligen Dioskurerna, och sing. Λεύκιππος framträder också som den ene (ljuse) Dioskuren. Λευκίππη är en af de tre Minyaderna (i Orchomenos; de öfriga Ἀρσίππη l. Ἀρσινόη och Ἀλκιθόη, d. v. s. Ἀλκίππη).

Såsom motsättning till Λεύκιππος o. s. v. har man Μελάνιππος, visserligen tillhörande Dionysos-kretsen, men säkerligen ursprungligen Dioskur, jfr kortnamnet Μελανίων på en Χείρων's lärjunge (Eitrem Göttl. zwill. 100. 104). Μνησινόη (Λήδα) är dotter till en Λευκίππη och syster till en Μελανίππη (äfvensom till en Ἀλθαίη och en Ὑπερμνήστρα), alla tillhörande Dioskur-kretsen.

Men — hvad som för min uppgift är viktigast — ännu en namntyp är specifikt karaktäristisk för Dioskurartade väsen, nämligen bestående af sådana namn, som (såsom första sammansättningsled) innehålla element sammanhängande med ordfamiljen ἀλκ-, ἀλκή, ἄλ-αλκο-ν, ἀλέξω och i all synnerhet ἀλκι-. Namntypen Ἄλκιππος är tydligen präglad som u t t r y c k f ö r D i o s k u r e r n a s v ä r n a n d e, h j ä l p a n d e o c h r ä d d a n d e f u n k t i o n på samma sätt som Λεύκιππος är uttryck för deras ljusbringande.

En Κόρη Πολύβοια (·θεῶν τις ὑπ' ἐνίων μὲν Ἄρτεμις, ὑπὸ δὲ ἄλλων Κόρη Hes.), en syster till Hyakinthos och starkt framträdande vid Hyakinthier-festen (Wide Lak. kulte 292 f.), är utan tvifvel af Dioskurart (jfr Eitrem Göttl. zw. 49. 83. 117). Hennes fader heter Ἄλκιππος. Inom Apharidernas sagokrets spelar Μάρπησσα såsom föremål för Idas' rof en viktig roll: hennes moder heter Ἀλκίππη. — I det grekiska pantheon finnes en hel rad af l ä k e d o m s g u d a r, som bl. a., särskildt såsom uppträdande parvis, förråda sitt Dioskuriska ursprung. Ett sådant systerpar är Iaso och Panakeia (eller med andra namn). Ensartad är den athenska läkedomsgudinnan Ἀλκίππη. Ἀλκίππη är säkerligen en art athensk Leukippid med manligt motstycke i Ἄλκων, som är kortnamn eventuellt till Ἄλκιππος (jfr besläktade namn som Ἀλεξάνωρ, Ἀλέξανδρος). Väl egentligen identisk med endera af de nämnda läkegudomarna. Ἄλκων tillhör också Hippokoontiderna och är väl där kortnamn till Ἀλκί-νοος (väsentligen = Ἄλκιππος). Bland de redan nämnda orchomeniska Minyaderna träffar man en Ἀλκι-θόη, som är ungefär liktydig med en Ἀλκίππη, så mycket hellre som systernamnen lyda Λευκίππη (Λευκο-νόη) och Ἀρσίππη (Ἀρσι-νόη). — En mängd af senare personnamn med Ἀλκι- som första led (Ἀλκί-βιος, -δάμας, -δαμος, -μαχος, -μένης, -φρων o. s. v. med däraf bildade kortnamn) kan man se hos Fick-Bechtel Griech. personenn. 53.

I det boeotiska systerparet Ἀνδροκλεία och Ἀλκίς möter oss ett femin. kortnamn (egentligen grundadt på ett fem. *Ἀλκῑ). Ett mask. *Ἀλκι-ς ligger till grund för den patronymiska sekundärafledningen Ἀλκῖδαι. θεοί τινες παρὰ Λακεδαιμονίοις Hes. Kanske

äro de läkedomsgudar (jfr 'Ἀλκίππη och Ἄλκων ofvan). Till grund för kortnamnet ligger med stor sannolikhet Ἄλκιππος.

Jag är vid slutet af min undersökning. Liksom vi i grekiskt språk ha en hypokoristisk bildning Ἄλκις med grund i ett fullnamn *Ἀλκ(ι)-ιππος såsom specifikt Dioskurnamn, så förmenar jag, att vi för germanernas vidkommande hafva fullt skäl att förutsätta ett liknande förhållande. Jag ser således i nom. pl. *Alcīs* (d. v. s. **Alχī-z* eller **Alʒī-z*) en hypokoristisk bildning, hvars tvåledade grundord varit **alχi-eχwa-* l. dyl. Alltså *Alcīs* = '(de båda) Dioskurerna'.

Med afseende på möjligheten att återfinna **alqi-* (germ. **alχi-*, hvaraf **alhi*, resp. **alʒi-*) som första sammansättningsled i de germanska språken hänvisar jag till de icke fåtaliga nord. ortnamn med *Al- Ål-* — däremot svårligen *Elgi- Elgjar-* — i första ledet, hvilka icke enbart behöfva anses innehålla g. *alhs* etc. '(offerlund,) tempel', utan (också, i vissa fall) en sammansättningsform **alhi-* (däremot som slutled *-al*, *-ål* ur **alh*(*a*)- apriori att vänta). Hvad germ. **eχwa-* (**ehwa-*) som sammansättningsled beträffar, är det öfverhufvud förenadt med vanskligheter att med någon grad af sannolikhet identifiera det som senare sammansättningsled (att sådana sammansättningar förekommit — och i stor mängd —, äger man rätt att sluta af de öfriga språkfamiljernas onomatologi). Som första led finnes det bevaradt (ehuru ordet tydligen i öfrigt är stadt i utdöende i historisk tid; fisl. *jór* synes vara företrädesvis ett poetiskt ord) t. ex. i g. *aihwatundi*, fs. *ehuskalk*, fisl. *jó-dís*.

Formen ἀλκι-, germ. **alχi-*, är som bekant den regelbundna indoeuropeiska typen för adj.-form i första ledet, i det fall speciellt, då man som fristående form har eller kunde vänta ett adj. på *-ro-* (hufvudsaklig litt. hos Brugmann Gr.² II, 1, 78. Wackernagel AG. II, 1, 59 ff.). Ett sådant adjektiv inom ifrågavarande rot kan jag visserligen icke uppvisa. Jag vill dock påpeka en substantivbildning, som representerar en otematisk motsvarighet till adjektivsuffixet *-ro-*, näml. gr. ἄλκαρ 'skydd'. Ett ieu. **alq-ro-*

eller *$*\mathring{l}q$-ro-* hade kanske svårt att hålla sig intakt för dissimilatoriska tendenser.

Några ord böra kanske tilläggas om betydelsen af släktnamnet *Hasdingi* och därmed sammanhängande. Hos Jordanes (G. 87, 11 Dex. 23) heter den vandaliska konungasläkten *Asdingi* och enligt Dio Cassius (71, 11. 12) hette en del af Vandilierna Ἄστιγγοι, troligen namn på deras höfdingar (vidare belägg Schönfeld 129). Müllenhoff har därmed evident riktigt förbundit de mhd. *Hartunge*, ags. *Heardingas*, och M. Olsen Hed. kultm. 258 ff. har utförligt behandlat de nord. *Haddingjar* och hvad därtill hör. Müllenhoff drog den tvifvelsutan riktiga slutsatsen, att ifrågavarande namn var det nedärfda namnet på kungasläkten hos Vandalerna — hvarmed Naha(na)rvalerna på ett eller annat sätt sammanhänga — och att i konungasläkten värdigheten som Alcīs-präster gått i arf [1]). Ja, man kan utan vidare identifiera prästsläkten med konungasläkten, och båda ha sin grund uti dyrkan af Dioskurerna, äro egentligen med dem identiska, i det såväl präster som konungar — merendels identiska — på ett visst stadium av religiös utveckling uppfattas ej blott som representanter för, utan som inkarnationer af gudarna.

En synnerligen märklig uppgift rörande *Alcīs*-kulten — som föröfrigt bl. a. för Müllenhoff o. a. varit den kanske viktigaste orsaken till sammanställning af *Alcis*-kulten och **Hazdingōs*-namnet — är den, att Alcisprästerna (resp. -prästen) voro (var) *muliebri ornatu*, som merendels och säkerligen med rätt tolkas som hafvande afseende på en k v i n n l i g h u f v u d p r y d n a d.

Ett par förklaringar för denna företeelse — som i grund och botten komma ut på ett och samma — äro anförda af M. Olsen Hed. kultm. 1, 248 f. Såväl E. H. Meyer Mythol. 394 som R. M. Meyer Altgerm. religionsgesch. 398 mena, att den kvinnligt utstyrde prästen skulle vara representant för den älskade — mytologiskt sedt »Frau Sonne» —, som de båda Dioskurerna

[1] Jfr det förhållandet, att Dioskurernas prästämbete var ärftligt i Tyndaridernas familj, s. Meister SGDI. III, 2, 18 f. och där cit. litt. Solmsen KZ. XLII, 223.

vilja vinna [1]). Ritus skulle då bestått i en (dramatisk) framställning, där de handlande personerna voro *Alcis*-gudarna (resp. deras representanter) och solgudinnan (med prästen som ställföreträdare). Här skulle det således vara fråga om en präst med kvinnlig utstyrsel och tvenne gudar, om hvilkas yttre attribut genom Tacitus ingenting är bekant. Men i alla andra fall, där som namn på de ur en Dioskur-föreställning framgångna gudoms- eller heroiska väsen gäller en form **Hazdingōs* eller likn., har man, af den evidenta etymologien att sluta, att antaga kvinnliga attribut innebärande utrustning med kvinnligt hufvudhår (g. **hazds*, fisl. *haddr* o. s. v.). Detta vill med andra ord säga, att Dioskurerna själfva äfven kunde tänkas som kvinnliga (jfr i visst afseende analoga förhållanden hos lapparna, hos hvilka den fungerande prästen — när offret gäller kvinnliga gudomligheter — uppträder i en s. k. »linnet kvinde-snøre-hat» jämte ett hvitt förkläde öfver skuldran, Olrik DSt. 1905, 53. Müllenhoff DA. IV, 486. Helm Altgerm. rel.-gesch. I, 324. Reuterskiöld De nord. lapparnas rel. 124 f. M. Olsen 249). Vi hafva på germansk botten knappast säkra spår af kvinnliga Dioskurer — så vida de icke uppgått uti Diserna eller Valkyriorna, som äfvenledes äro hästgudinnor. Men som vi ofvan med exempel framhållit, voro i Grekland kvinnliga Dioskurer i stor utsträckning förhanden som parallela med de manliga — där äfvenledes i ursprunglig hästgestalt och med namn, som häntyda därpå. Den ursprungliga tvillings-konceptionen synes ibland flyta öfver i föreställningen af hermafroditiska väsen eller väsen, som växla mellan manlig och kvinnlig tillvaro (jfr Dieterich Mutter Erde 105. Eitrem Göttl. zw. 51). Inom nordisk föreställningskrets möter Loke som i viss mån hermafroditiskt väsen. Därmed har jag icke uttalat mig om den ursprungliga Lokekonceptionen.

Alltnog, det kan hända, att det i det rituella dramat funnit plats såväl för manliga som kvinnliga Dioskurgudomligheter (resp.

[1]) I Sparta hade Dioskurerna en prästinna, som på Dioskurfesten afdömde täflingsspelen.

representanter), samt att såväl i **Hazdingōs*-namnet som i Alcīs-prestens utstyrsel fins ett relikt af den senare formen.

Jag anser visserligen dessa nu antydda synpunkter vara att föredraga vid tydningen af Alcisprestens uppträdande. Jag vill emellertid icke helt undertrycka den förmodan, att man i de *haddr*-gestaltiga (**Hazdingōs*) och Alcisprästens *muliebris ordratus* (kanske urspr. *haddr*) ha att söka ett gammalt residuum af hästgudarnas långa man. Det kunde ju tänkas, att det ursprungliga betydelseinnehållet i **hazds* var 'långt hår', och att denna betydelse, som ursprungligen kunde inbefatta såväl 'man-' som 'kvinnohår', förträngts till den senare [1]).

K. F. Johansson.

Bidrag till eddatolkningen.

1. *hvárt skyldu æsir*
afráđ gjalda,
eđa skyldu gođ ǫll
gildi eiga Vsp. 23 (ed. Bugge).

Gudarnas överläggning jällde dråpet på Gullveg. Hittills framställda meningar om Gullveg, dråpet och gudarnas förhållande därtill anser jag alltijenom misslyckade. Myten är eljest obekant, och vi måste stanna vid jissningar. Men jissningarna få vara något så när rimliga. Och ordens innebörd får ej onaturligt prässas.

Gullveg synes mig vara ett fagert namn. Jag tror, att det tillhörde snarare en jus valhallsjestalt än en svart hexa. Från hypotesen om Gullveg såsom symbolisering av pänningen kan man lugnt bortse.

---

[1]) Om *haddr* är besläktadt med fisl. *hadda* 'hank, catena' o. s. v. — Hellquist AfnF. VII, 167 förklarar det ur germ. **hađ-iđ-ō-n-* till *cat-ēna* — lemnar jag därhän.

Vidare måste *æsir* och *goð ǫll* beteckna samma begrepp. Den också i övrigt konstlade spekulationen om en motsättning mellan 'åsarna' och 'alla gudarna' (omfattande även vanerna) faller redan på adjektivets svagtonighet i den allittererande förbindelsen *god ǫll / gildi.*

Gudaskarans pompösa överläggning kunde näppeligen jälla ett dåd, som de själva begått, utan en oförrätt, som blivit dem tillfogad. Enligt min förmodan bestod oförrätten i kränkandet av hela värdens och enkannerligen Valhalls frid jenom det första, i själva den Höges sal av inkräktare förövade dråpet, varvid Gullveg, dråparna och åsarna te sig såsom ett motstycke till Abel, Kain och hebreernas gud.

Sakläget var då det vanliga, efter det att en oförrätt tillfogats någon: denne kunde välja mellan att utkräva hämnd och att taga emot gottjörelse. Att *gildi eiga* kan beteckna det senare alternativet, lär ej bestridas. Jag påstår, att *afráð gjalda* kan beteckna det förra.

Vad den jängse tolkningen beträffar, förefaller mig ett ord, som vanligen betyder 'årlig avjift', 'arrende' o. d., i och för sig trivialt och stilvidrigt. När dessutom meningen är mer än lovligt skral, tillbakavisar jag tolkningen.

Eddans *afráð* hör ej till *reiða*, utan till *ráða*, och är bildat på samma sätt som *avund*, *avgud*, fht. *abanst*, mht. *abewitze,* ä. nht. *abweiss*, 'oförstånd', osv.; *afráð gjalda* betyder 'vederjälla orådet'.

Av de båda alternativen valdes det ursprungliga: att utkräva hämnd. *Óðinn í folk um skaut.* Så var fejden införd i värden.

2. *Þá kná Vála*
vígbǫnd snúa
— heldr váru harðgǫr —
hǫpt ór þǫrmum Vsp. 34.

Halvstrofen bör, hur den än för övrigt tolkas, indelas så, att parentesen omfattar jämnt en kortvers. Indragandet av *hǫpt*

i parentesen innebär ett misskännande av den äldre jermanska verstekniken. Parenteser omfattande en och en kvarts kortvers äro främmande för den gamla, enkla diktionen. Av de talrika exemplen på parentestypen *heldr varu harđgọr* ligger det närmast till hands att anföra två ställen ur samma dikt. Det första,

Urđ hétu eina,
ađra Verđandi
— skáru á skiđi —
Skuld ina þriđju str. 20,

misstolkas av Brate. I det andra,

berr sér í fjọđrum
— flýgr vọll yfir —
Níđhọggr nái str. 66,

har man lyckligtvis icke dragit in *Níđhọggr* i parentesen och så skaffat ett motstycke till förvanskningen i str. 34. I fornengelskan äro en mängd liknande fall missförstådda; jag anför exempelvis:

Da cwom . .
hæleđa ʒewinna
yfeles andwis
— hæfde enʒles hiw —
ʒleaw ʒyrnstafa Juliana 242 ff.

Vad det omstridda *họpt* i Vsp. 34 beträffar, är jag mest böjd för att tro, att det är en variation av *vígbọnd*, liksom i de övriga citaten ordet närmast efter parentesen står i samma grammatiska funktion som ett ord strax före den: *Skuld* i samma som *Verđandi*, *Níđhọggr* i samma som *dreki* och *nađr*, *ʒleaw* i samma som *andwis*. Denna iakttagelse kan för övrigt vara till jälp vid fastställandet av parentesers omfattning; på den stöder sig t. ex. min uppdelning av:

sum on fealone wæʒ
stefnan steoređ
— stramrade con
weorudes wisa —
ofer widne holm,
þonne særofe
snelle mæʒne
arum breʒdađ Cræft. 53 ff.

3. *Enn vill þú, Frigg,*
at ek fleiri telja
mína meinstafi:
ek því ræð,
er þú ríða sérat
síðan Baldr at sǫlum Ls. 28.

De kursiverade orden ha tolkats på två väsentligen olika sätt: 1. Egilsson (1860): 'noxas a me ortas'; Gering (1892): 'von dem Unheil, das ich verübt'. 2. Fritzner (1867, 1891): detsamma som *meinmæli;* Gering (1886, 1907, 1915): 'kränkende Reden'; Finnur Jónsson i den nya editionen av Egilssons lexikon (1913—16): 'ondskab', 'onde, bitre ord'.

Enligt min mening är den gamla tolkningen den riktiga. Man beakte följande:

1) Andra sammansättningar med *-stafir* avse handlingar eller tillstånd, icke ord: *feiknstafir*, 'brott' ('Frevel'), *leiðstafir*, 'odåd' ('Schandtaten'); likaså fe. *facenstafas*, 'brott', *hearmstafas*, 'skada', 'plåga', *arstafas*, 'jälp', osv.

Undantag bilda naturligtvis sådana sammansättningar, i vilka första ledet i och för sig betecknar ett yttrande: *lastastafir,* 'lastande', 'förebråelser'. Jfr å andra sidan *meinmæli*, *sáryrði*, fe. *hearmcwide,* där andra ledet svarar för betydelsen 'ord', 'tal'.

2) Beteckningarna för 'smädelser' o. d. i stroferna 5, 10, 16, 18, 19 stå i instrumental dativ utan attributiv bestämning: *kveðja ehn lastastǫfum*, *sáryrðum sakask.* Däremot stå i stroferna 28 och 29 *meinstafi* och *leiðstafi* såsom direkt objekt med possessivt attribut: *telja mína meinstafi, telr yðra leiðstafi.*

3) De sig till *meinstafi* omedelbart anslutande, förklarande raderna innehålla icke smädelser, utan omtala en illjärning.

4. *Gefendr heilir!*
gestr er inn kominn,
hvar skal sitja sjá?
mjǫk er bráðr,
sá er á brǫndum skal
síns um freista frama Hv. 2.

Gefendr översättes med 'jivande', 'jivare' ('Geber'). Detta är naturligtvis ordagrant riktigt, men garanterar näppeligen hos läsaren den rätta tankeförbindelsen. Översättningen är unjefär lika skral, som om man i Grp. 5 läte Gripe säga till sin systerson: 'Tag du emot här, Sigurd!' (*þiggðu hér, Sigurðr!*) De korrelata verben *gefa* och *þiggja* ha på de anförda ställena såsom ofta den pregnanta betydelsen: 'utöva värdskap', resp. 'jästa'. *Gefendr heilir!* betyder 'värdfolket vare hälsat!' 'värden hälsar jag!'

Vad det besvärliga *á brǫndum* beträffar, tror jag icke på några 'bränder'! Det är helt visst den ofta skildrade situationen[1]): en vandrare kommer in i salen; han stannar nära dörren, till dess han vet, om han har framför sig en välvillig värd, och blir bjuden att taga plats. Man kan t. ex. jämföra Vm. 6 ff.:

Heill þú nú, Vafþrúðnir!
nú em ek í hǫll kominn
....
laðar þurfi
....
ok þinna andfanga, jǫtunn!

Värden svarar:

Hví þú þá, Gagnráðr,
mælisk af gólfi fyr?
farðu í sess í sal!

Jästen avböjer försiktigt. Värden fortsätter:

Segðu mér, Gagnráðr,
alls þú á gólfi vill
þíns um freista frama:
hvé osv.

5. *Brandr af brandi brenn,*
unz brunninn er,
funi kveykisk af funa:
maðr af manni
verðr at máli kuðr,
en til dælskr af dul Hv. 57.

---

[1] Korrekturnot: Jag ser, att denna sammanställning är jord redan i Arkiv 9, 223.

Adjektivet *kunnr* betyder dels 'varom man har kännedom', 'känd', 'bekant', dels 'som har kännedom eller kunskap', 'underkunnig', 'klok', 'förståndig'; jfr *fjǫlkunnr*, 'mångkunnig', 'trollkunnig'. Det är samma dubbla betydelse som i svenska *jöra kunnigt* och *en kunnig man,* i tyska *der Inhalt ist mir bekannt*, och *ich bin mit dem Inhalt bekannt.* Den anförda strofens mening är uppenbarligen: liksom den ena branden får sin glöd av den andra, så vinner den ena människan vishet jenom tankeutbyte med den andra.

6. I Arkiv 33, 175—178 har jag sökt klargöra, att Exeterbokens och Codex regius' gnomer innehålla samma tanke: 'arvet delas, äran (*dōm*) är bäst', 'boskap dör, äran (*dómr*) lever kvar'. Det röjer sig emellertid hos nordiska filologer en viss motsträvighet att på denna punkt böja sig för fakta. Särskilt söker Axel Åkerblom i Arkiv 34, 171—173 rädda den gamla kära oriktiga tolkningen. Hans försvar är uppbyggt på åtskilliga missuppfattningar.

För det första tror han, att i halvstrofen *en orđstírr / deyr aldrigi, / hveim er sér góđan getr* (Hv. 76) adjektivet *góđan* har motsatsbetoning, och att det sålunda också kan jivas en dålig *orđstírr.* Ordet *tírr,* jemensamt för väst- och nordjermansk poesi, betyder 'ära' och aldrig något annat än 'ära'. Innebörden i de anförda raderna, där relativsatsen är konditional-hypotetisk (E. A. Kock The English Relative Pronouns § 190, Die deutschen Relativpronomen § 116), är denna: när helst någon förvärvar sig ära, så lever den äran kvar. Man kan exempelvis jämföra v. 438 f. i den fornengelska dikten om Salomo och Saturnus: *hwæđre him mæȝ wissefa / wyrđa ȝehwylce / ȝemetiȝian, / ȝif he biđ modes ȝleaw,* 'dock kan för sig en vis vart öde mildra, om han har skarpt förstånd'. Ville Åkerblom handskas med denna sats på samma sätt, som han jort med Hv. 76, så skulle han få fram två sorters vise: de med skarpt förstånd och de, som — äro utan! Naturligtvis är meningen: om en man är vis, så kan denne vise man mildra ödets slag.

För det andra anjiver i *dómr um dauđan hvern* detta tillfogade *hvern* uttalandets jiltighet för alla de fall, där *dómr* överhuvud

förvärvats, icke att var och en förvärvat ära. Uti *gáttir allar / áðr gangi fram* Hv. 1 (se E. Olson i Studier tillegnade Esaias Tegnér, sid. 538 ff.) anjiver det tillsatta *allar* varningens jiltighet för alla de fall, då man ämnar gå in jenom en dörr, icke att man går in jenom alla dörrar. Uti *vissi hann vel fram sem vanir aðrir* Þrkv. 15, *þæt hie oft wæron an wiȝ ȝearwe* Beow. 1247, *ne swor fela aða on unriht* 2737 f. innebära icke orden *aðrir, oft* och *fela*, att Heimdal var en van, att männen slöade till ibland, eller att Biulf ändå hade en eller annan falsk ed på sitt samvete! Allt sådant där är uttrycksvanor, som en modärn filolog måste läsa sig in i.

För det tredje talar Åkerblom om den tid, då Hávamál diktades. Uttrycket må jälla, men med den reservationen, att det till stor del var gammalt material, som hopfogades till ett konglomeratartat helt. Jermanerna, som enligt Tacitus uti 'carminibus antiquis' besjöngo sina gudar och sina jältar, medförde över Östersjön och Kanalen mången allitererande förbindelse, som 'var med år åttiåtta ren och var ren gammal då'. Sådant gammalt gods voro åtskilliga sammanställningar av **ðōm-* och **ðau-*. Att skalden skulle hava helt saknat förståelse för det fäderneärvda *dómr um dauðan* synes mig osannolikt. Men till och med om så skulle hava varit fallet, ändrar det ingenting i huvudsaken. Ett marmorblock, insatt i en gråstensmur, är marmor, även om byggmästaren tror, att det är gråsten. Bilden blir skev, om jenom den på missuppfattning beroende nya användningen en annan innebörd intvingas i den gamla frasen. Men i eddan har frasen karaktären av fristående citat.

Slutligen är vanäran, såsom bestående straff efter döden, främmande för fornjermansk åskådning. Man jämföre t. ex. Wiglafs strafftal till de fega kamraterna i Beow. 2864—91. Hans ord avse blott detta livet. Slutet lyder: 'Bättre dö än leva med skam!' Därmed faller det sista av Åkerbloms resonnemang.

7. *Hugr einn þat veit*
er býr hjarta nær,
einn er hann sér um sefa Hv. 95.

Finnur Jónsson tolkar *sefa* oriktigt med 'elskov'. Lexika sakna överhuvud den rätta översättningen. Ordet har här konkret betydelse. Ett präktigt motstycke är fe. *ʒewit* 1. 'medvetande', 2. 'medvetandets säte', 'bröstet': *fyr weoll of ʒewitte*, 'elden vällde fram ur drakens bröst', Beow. 2881. Gering o. a. begå ett ytterligare, dubbelt misstag: *er* (i sista raden) är icke tidskonjunktion, och *sér* är icke verb. Konstruktionen *einn er han sér*, 'ensam är han (för sig)' är densamma som i fornengelskan: *he wæs him ana*, 'han var ensam (för sig)'.

Den innersta tanken (*hugr*) säges vara jömd i järtat (*er sér einn um sefa*) och allena veta, vad som bor där. Jfr de fe. uttrycken *hyʒe heortan neah, sefa heortan neah, hyʒe heortan ʒetenge, hyʒe æt heortan, hyʒe ymb heortan, modsefa on hreðre*, fs. *hugi umbi iro herta, hugi an iro breostun* osv.

Ernst A. Kock.

Äro *Scadinavia* och *Skåne* samma ord?

Ett svar.

I Arkivets Bd 34, s. 71 ff. (1917) har Prof. Axel Kock offentliggjort en uppsats med titeln »Är Skåne de gamles Scadinavia?», vilken utgör en kritik av den uppsats med samma överskrift, som jag publicerade våren 1915 i Namn o. Bygd 3, s. 10 ff. Min framställning torde väl kunna betecknas som den första verkliga prövning, för vilken den gängse identifikationen av de båda namnen blivit föremål. Mitt resultat var 1) att de båda namnen ingalunda behöva vara samma namn på grund av realias vittnesbörd; 2) att de icke kunna vara samma namn, försåvitt vi skola ha respekt för de ljudlagar, vi genom metodisk forskning anse oss kunna konstatera; 3) att namnet *Skåne* genom identifikation med *Scadinavia* skulle ryckas loss från det sammanhang

med andra, delvis identiska namn på *Skån-*, dit det naturligen hör. Jag rekapitulerar dessa punkter därför, att de synas mig icke innehålla absolut detsamma som Prof. Kocks ord i referatet av min ståndpunkt. Han säger rätt och slätt (s. 71), att jag besvarat frågan om de båda namnens identitet »nekande». Slutorden i min uppsats lydde så: »Vill man trots allt stå kvar vid det vedertagna svaret på frågan, bör man ha klart för sig att detta innehåller ett postulat, som illa stämmer med resultatet av en undersökning.» Dessa ord innebära dock en viss eftergift åt en ungefär sålunda formulerad ståndpunkt: må vara att identiteten icke ljudhistoriskt låter sig försvaras, så är det dock så frestande att tro på den, att det är svårt att besluta sig för att för all framtid kasta den över bord.

Detta var emellertid icke min egen ståndpunkt. Och trots ännu något ökad förståelse för en sådan uppfattning vill jag icke häller nu göra den till min. Ty jag finner icke identifikationen så tvingande angelägen som andra synas göra. Och då Kock menar, att identifikationen låter sig ljudhistoriskt bevisas, befinna vi oss onekligen i motsats mot varandra. Denna oppositionella ställning kan jag icke häller nu övergiva, efter att ha begrundat hans inlägg. Och jag begagnar Redaktionens tillåtelse till en motkritik [1]).

Liksom jag själv delat upp ämnet i ett realt och ett formellt spörsmål, så har Kock bemött mig utefter båda linjerna. I fråga

---

[1]) Att denna låtit vänta på sig, beror därpå, att jag visste mig ha anledning att motse ännu två inlägg i diskussionen. Det ena av dessa har i dagarna kommit genom Prof. Noreens uppsats i Stud. tillegn. Es. Tegnér, s. 43 ff. Då där en språkhistoriskt helt ny ståndpunkt förfäktas, har jag bemött denna i en särskild, till NoB inlämnad uppsats, vartill jag hänvisar. Vissa av N. berörda reala spörsmål beträffande de båda namnen nödgas jag emellertid behandla i här föreliggande uppsats i samband med min granskning av Kocks ståndpunkt i samma frågor. Det andra inlägget härrör från Prof. v. Friesen, som i ämnet hållit ett föredrag, som dock ännu är mig bekant blott genom referat i prässen och som jag därför tills vidare icke kan bemöta annat än i den mån v. Friesens ståndpunkt drabbas av ovanstående anmärkningar.

om den reala sidan får jag här anledning att beröra också ett par mot mig riktade yttranden av Noreen.

Kock börjar med att kritisera min sammanställning av *Skánøy* och de norska *Skánøy* (om de övriga av mig anförda *Skān*-namnen nämner han intet). Han citerar norska forskares uppfattning av dessa norska namn och synes även för egen del medge, att de kunna innehålla *skán* 'skorpa'. Men i *Skåne* vill han icke se detta ord, och detta av två skäl (s. 72 f.). Det första lyder: »Det är nog tänkbart, att en liten eller åtminstone mindre ö, hvars i omgivningen uppstigande berggrund var karakteristisk för hela eller en ej obetydlig del av ön, kunnat få namnet *Skán-øy* 'skorp-ön'. Men jag finner den tanken synnerligen litet tilltalande, att hela landskapet Skåne skulle ha fått detta namn på grund av berget Kullen. För Skåne är ju klipp-natur ingalunda karakteristisk; snarare tvärtom». Kock har härvid förbisett, att av de tre norska *Skánøy* blott ett är ö; de båda andra beteckna terrängsträckningar, i det ena fallet inne i landet. Dessa båda känna vi ej som enkla namn, blott i sammansättningarna *Skánøyjarfjall* (en del av fjället mellan Gulelvens och Nidelvens dalgångar, varest säkerligen aldrig varit ö), resp. *Skánøyjarland* (kustparti inom Trondenes hd i Tromsö amt)[1]). Alltså kan *Skánøy* användas om annat än om »en liten eller åtminstone mindre ö». Vidare förenklar Kock alltför mycket min ståndpunkt i fråga om varför Skåne skulle ha betecknats med *skán*, då han (s. 72) säger, att »enligt honom [Lindroth] skulle det ha varit Kullaberg och dess närmaste omgivningar, som föranlett namngivningen». Jag har dock framkastat denna konkreta lösning som något som »jag tänker mig» (s. 25), och uttryckligen sade jag (s. 26): »I denna punkt bör större klarhet kunna vinnas av den som kan göra på egen iakttagelse grundade jämförelser med de övriga

---

[1]) — Ett fristående isländskt *Skánøy* som inte häller är ö, behandlas nu senast av A. Brekke Om prep.-bruken ved isl. og no. gaardn. 4, 22 f. — Ytterligare två *Skaanland* kan jag nu nämna, nämligen i Nordlands amt (NG 16, 213, 255). Medeltida former finnas icke för att avgöra, om de äro *Skán-land* eller *Skánøyjar-land*. I senare fallet är det anledning påpeka, att intetdera är ö.

Skān-namnens topografi. Måhända kan det visa sig, att någon annan del av Skåne med mera skäl bör komma i åtanke». Jag anser nämligen ingalunda, att min kombination med *skán* står och faller med tanken på Kullaberg. Grundbetydelsen hos *skán* är säkert icke 'skorpa som kupformigt höjer sig över marken', utan 'hårdnad yta, »crusta»'. Cleasby-Vigfússon översätter 'a thin membrane, film', Haldorsen 'crusta, cortex, Bark, den yderste Hinde', Ross känner betydelsen 'Skare paa Snee', Rietz (från Dalsland) 'ruga på ett sår'. Avledningen *skjæna* betyder 'en tynd Skive' Aasen. Allt detta anförde jag i min förra uppsats och påpekade särskilt, att betydelsen 'tunn skiva l. skorpa, crusta' måste antagas vara gammal, eftersom den också träffas i öst-sv.: *spring skåni* (l. *-ä*) 'springa på bågnande is'. Skulle det nu vara mera tilltalande att fatta *Skåne*, och då taget i dess helhet, såsom 'ön som ger intryck av en tunn skiva', så vill jag nu direkt föreslå detta alternativ. Och måhända är i själva verket en sådan tanke att föredraga. Vi hade då att tänka på det skånska slättlandet, som låg utbrett söder om höjderna. Om en sådan innebörd ej skulle passa för de norska *Skán*-namnen [1]), vore detta intet avgörande hinder; ordet behöver icke ingå i alla ortnamnen med alldeles samma betydelse. I namnet *Skåne* kunna vi vänta en relativt ursprunglig sådan.

Kocks andra skäl att icke i *Skåne* se *skán* är naturligtvis det, att han anser att ingen oövervinnelig svårighet finnes att ljudhistoriskt identifiera *Skåne* och *Scadinavia*. Och då må man icke förtänka honom, att han vidbliver denna kombination. Innan Kock går in på att på denna punkt motbevisa mig, tar han emellertid upp till prövning det reala spörsmålet angående innebörden av de båda namnformerna.

Min uppfattning i detta stycke hade jag (s. 15) sammanfattat så, att »den formella skillnaden mellan *Skadin-*, *Skand-* o. s. v. och *Skán-* går parallellt med en genomgående skillnad i innebörden», och att »de båda namnen beteckna, så långt vi kunna följa dem, tillbaka eller nedåt, skilda objekt: det förra [*Skadi-*

[1]) *Skánøyarland* i Trondenes synes likväl vara en flat högplatå.

navia] ett stort område långt uppåt norr, det senare [*Skåne*] det mindre, topografiskt rätt väl avgränsade område som vi alltjämt beteckna därmed» (s. 27). Jag tillade, att jag fann det svårt att tillfredsställande förmedla dessa båda skilda föreställningar så, som en identifikation förutsätter; ty väl kände jag till fall, då ett ortnamn med begränsad räckvidd får en vittomfattande sådan, men inga här beviskraftiga exempel på den omvända proceduren. En sådan inskränkning fann jag nämligen böra antagas, om man jämför den vidsträckta innebörden hos *Scadinavia* med den nuvarande av *Skåne*. — Mot denna framställning vända sig både Kock och Noreen, om de ock mestadels sätta in sin kritik på olika punkter.

Kock vill först jäva mitt påstående angående den faktiska olikheten i innebörd mellan de båda namnen. Det är framförallt ags. *Scedenig* i Beowulf som han därvid menar mig ha missuppfattat. Jag hade funnit betydelsen hos detta stämma med den av *Scadinavia* hos de gamle, i det att å ena sidan Ptolemaios räknar även de danska öarna in under namnet *Skandiai*, å den andra sidan i Beowulf (utan att halvön behövde vara helt eliminerad) huvudvikten faller på det danska området. Kock menar däremot (s. 76), att *Scedenig* betecknar landskapet *Skåne*. Men denna uppfattning synes man mig endast kunna få, om man ansluter sig till Gerings (av K. citerade) otillfredsställande översättning av Beowulfstället. I dikten omtalas Danafursten som »(den bäste fursten vid de båda haven) đara þe on Scedenigge sceattas dælde», vilket G. översätter '(der beste Fürst zwischen beiden Meeren) der in Schonens Gauen sein Gold verschenkte'. Men *đara þe — — dælde* är pluralis (ehuru verbalformen på ej ovanligt sätt [1]) formellt attraherats av huvudsatsens singulara superlativ), och betydelsen är: '(den bäste fursten) av (alla) dem som i Scedenig delade ut dyrbarheter'. Danakungen jämföres alltså med alla de övriga furstarna (woroldcyningas) i Scedenig. Det är så långt ifrån att detta talar för en begränsning

[1]) Se Wülfing Die Syntax in den Werken Alfreds d. Grossen 1, 419.

av begreppet till blott Skåne, att meningen tvärtom kräver ett ganska stort område, och jag är numera böjd att anse mig t. o. m. ha gått för långt, då jag menade »huvudvikten» falla på det danska väldet. Det passar tvärtom utmärkt att låta *Scedenig* betyda 'halvön inclusive öarna, Norden' (jfr Ptolemaios). Kock har dessutom underlåtit att uppmärksamma pluralen *Scedeland* i samma dikts v. 19. Säkerligen åsyftas icke häller därmed blott Skåne [1]). — Också Noreen finner det vara »ett överord», då jag talat om en genomgående skillnad i innebörd mellan de båda namnen. Han utvecklar icke närmare detta sitt påstående. Möjligen tänker Noreen på det faktum att Ethelward (c. 975) i sin bearbetning av den saxiska krönikan satte in »insula oceani qvi dicitur *Scani*» i st. f. Jordanes' ord om »*Scandza* insula Germaniæ». I så fall har jag att svara, att jag icke tillägger detta ställe någon beviskraft i fråga om vad *Skåne* betydde; för övrigt är det tänkbart, att Ethelward verkligen menar det nuvarande *Skåne* (jfr min uppsats s. 14, 15). Hurusomhälst menar Noreen tydligen, att jag, åtminstone till en del, blott framkonstruerat den genomgående skillnad jag funnit i innebörden. Jag skulle ha förbisett, att det uteslutande är främmande författare, varifrån vi ha formen *Scadinavia* o. d., och dessa ha, menar Noreen, blott utvidgat omfattningen av namnet på det område av halvön som låg dem närmast; ty i Norden skulle namnet »naturligtvis» aldrig betytt annat än Skåne (eller de skånska landskapen). Det säges därför vara »blott en underlig missuppfattning» av mig, då jag tillskriver den gängse uppfattningens anhängare den tanken, att *Scadinavia* från att vid en viss tid ha betecknat ett stort område sedermera inskränkts till att åsyfta ett mindre. Noreen anser sig här tydligen befogad att tala å alla deras vägnar som hylla den äldre uppfattningen. Icke desto mindre stämma hans ord icke

(1 Jag vill påpeka att motsatsen i innebörd (och form) mellan *Scedenig*, *Scedeland* och Wulfstans *Scóneg* vinner i betydelse, om Schücking har rätt i att Beowulf härrör från 800-talets slut (PBB 42, 347 ff). Och nog har han framlagt ganska starka skäl därför. (Jag förbiser icke, att diktens motiv äro äldre än dikten.)

särdeles väl med Kocks uttalanden. Ty visserligen menar denne, att *Scadinavia* ursprungligen var namnet på Skåne — det enda beviset för detta påstående har jag ovan granskat —, men han påpekar icke blott att de antika författarna nyttjade namnet »om hela det stora dunkla landet (eller åtminstone en betydlig del av halvön)», eftersom dess gränser voro obekanta för dem »och väl även för deras sagesmän», utan han är också böjd att i det lapska *Skadesi suolo* se ett intyg om att *Scadinavia* »senare under någon tid användes om ett större geografiskt område»; och här talar Kock tydligen om bruket på halvön själv. Och härvid citeras, som vittnesbörd om en liknande uppfattning, Wiklunds yttrande om det lapska namnet såsom »en reflex av de forna nordbornas geografiska uppfattning av sitt land och sin värld». Och dock får jag nu genom Noreen veta, att just Wiklund är »fullkomligt främmande» för den åsikt jag tillskrivit honom, nämligen att *Scadinavia* fått sin omfattning (ånyo) inskränkt i senare tider. Jag tar mig då anledning att citera ytterligare ett stycke från Wiklund (Xen. Liden., s. 198): »Säkert — — är — —, att de germaner, som en gång gåvo en landsträcka i sydligaste Skandinavien namnet Skåne, uppfattade det som en ö och att vid den tid, då lapparna upptogo detta samma namn, det nordligaste Skandinaviens germanska inbyggare begagnade det som ett kanske redan mytiskt namn på den skandinaviska halvön i dess helhet[1]) eller möjligen hela den kända världen». Då jag icke rimligtvis kan förutsätta, att W. bestrider, att *Skåne* numera för norra Sveriges germaner blott betecknar Sveriges sydligaste landskap, anser jag mig kunna tillbakavisa talet om missuppfattningen. Det skulle i själva verket förvåna mig, om W. ändrat mening. Ty den av honom och Kock uttalade uppfattningen (jfr min uppsats s. 13) angående bakgrunden för det lapska namnet är säkerligen den enda rimliga. Man ställe emot denna Noreens förklaringsförsök, enligt vilket lapparna givit hela halvön namn direkt efter Skåne (möjligen inclusive de andra skånska landskapen) såsom »den lands-

[1]) Spärrningen härrör från Hj. L.

del, resp. folkstam som vid en viss tidpunkt gjorde sig mest gällande och livligast sysselsatte folkfantasien». Ty så måste jag fatta Noreen, om han åsyftar något annat än jag gör — i sällskap med Kock och Wiklund av 1912.

Då vi sålunda ha goda skäl att anse, att *Scadinavia* i Norden själv vid en viss tidig period betecknat åtminstone en god del av halvön, så är det intet oberättigat i den tanken, att de antika författarnas sätt att använda namnet återspeglar detta förhållande. Det är ju inte bara ett tomt namn, som bjudes läsaren av Plinius, Ptolemaios och Jordanes. Den förste nämner visserligen blott ett folk på »ön», men Plinius sju, av vilka flera högt upp boende, och Jordanes nämner som bekant många. Med avseende på den sistnämndes källor kan jag hänvisa till utredningen hos J. V. Svensson De sydsv. folkn. hos Jordanes, s. 55 ff. (senare i NoB 1917, s. 145 ff.). Att nordbor här äro med i spelet, anses alltjämt sannolikt, ja det framdrages goda skäl för att även det östliga Sverige varit representerat bland sagesmännen.

Det skall eljes icke bestridas, att det i och för sig vore rimligt, att namnet *Scadinavia*, sedan dess bekantskap gjorts på västlig väg, kunde hänga fast i traditionen, även då de östliga delarna av halvön omtalades. Men här ha vi dock att nämna ett av Kock icke berört intyg: Ptolemaios' påstående, att den stora egentliga Skandia-ön (Skandeia) ligger mitt emot Weichsels mynning. Det synes då rimligt — även om Ptolemaios fått namnet tillika på västlig väg (jfr Svensson anf. arb. 53 med not 3, resp. s. 155) — att namnet verkligen var knutet åtminstone till sydöstra (och östra) Sverige; ty hur man än föreställer sig Ptolemaios' kartbild, kan Skåne dock icke, och näppeligen Blekinge, sägas ha nämnda läge (jfr E. Hjärne i NoB 1917, s. 67 f.). Och under perioden närmast före Kr. f. och vid tiden omkring denna ha vi ju skäl att antaga livliga förbindelser mellan s. ö. Sverige och Weichseldeltat (jfr härom senast R. Much i Hoops' Reallex. under Goten, Almgren i Mannus 8, 290 f.).

Alltså menar jag mig kunna upprätthålla påståendet om en betydelsefördelning mellan formerna *Scadinavia* o. d. och *Skáney,*

och detta en sådan fördelning, som har sin rot i språkbruket i Norden själv. Någon faktisk förmedling mellan de båda betydelserna kan icke direkt påvisas, ty som sådan räknar jag icke det förhållandet — och ej häller synas andra göra det — att *Skåne* (i senare tid) även kunnat omfatta Halland (och Blekinge), vilka av ålder hade egna namn. I min tidigare uppsats hade jag t. o. m. förnekat tillvaron av beviskraftiga analogier för den senare inskränkning av räckvidden hos namnet *Scadinavia* som dess identifikation med *Skåne* förutsätter (jfr här ovan). Men i denna punkt vågar jag icke nu längre uttala mig så positivt. Ty skulle också ett eller annat av Kocks exempel vara mindre analogt, så får jag nog böja mig för exemplet *Hälsingland* (s. 79); här ha vi nämligen efter allt att döma en inskränkning, som försiggått bland landets egna innebyggare. Då jag nu redan förut (min uppsats s. 16) betonat, att det måste vara det formella spörsmålet, som blir avgörande, måste jag nu ännu mera understryka detta. Innan jag här ånyo tar upp detta, vill jag ge uttryck åt den reflexionen, att det skulle vara rätt egendomligt, om icke det i naturligt hänseende så särdeles väl avgränsade Skåne skulle av ålder ha och genom tiderna bevarat ett speciellt namn likaväl som *Halland, Lister, Blekinge, Värend* o. s. v. Att detta namn skulle ändas på *-ö* är rimligt (jfr min uppsats s. 15). Varför skulle inte *Skáney* kunna vara just detta namn? Just med den betydelsen uppträder den *d*-lösa formen första gången vi möta den.

I formellt hänseende går Kocks motbevisning ut på att ådagalägga, att en grundform *Skađin-avia* redan på 800-talet kunnat resultera i ett *Skán-ey;* vilket jag bestritt. Då Kock anser, att man därvidlag icke behöver göra slutledsbetoning till villkor, utan att utvecklingen även kunnat försiggå vid förledsbetoning, skall jag först granska hans bevisning för denna senare mening.

Att en övergång *đn* > *n* efter kort vokal även under huvudton inträder längre fram i tiden, därpå har jag ju samlat icke få exempel. Då nu Kock ånyo ganska utförligt framför dessa, synes meningen vara, att alla dessa blott äro »sporadiska» exempel (jfr Kock s. 83) och därför representera en övergång, som

även kan tänkas ha försiggått i urnordisk tid. Men ingenting bevisar, att de ifrågavarande exemplen skulle vara annat än ljudlagsenliga. Själva begreppet sporadisk innebär ju f. övr. blott en resignationsförklaring och är till för att övervinnas. Kock meddelar ännu några exempel på *đn* > *n* efter 1300 utöver mina egna. Men ju flera sådana som ges, utan att för den äldre tiden motvägas av annat än *đn*, ju bättre stöd får, så vitt jag förstår, åsikten att övergången först inträder sent; själva övergångens tillvaro behöver ju inte bevisas. Kock anför emellertid också några av mig icke berörda exempel på *đn* > *n* som synas skola tjäna till direkta stöd för antagandet att övergången kan vara gammal. Av lätt insedda skäl befattar jag mig här blott med dem där vokalen är kort. Det ena exemplet av dessa framföres blott hypotetiskt: en ännu icke offentliggjord tolkning av Brate av Björketorpsinskriftens **runo ronu** såsom 'rödfärgade runor'. Det kan vara nog att jag härpå svarar, att det tyckes mig strida mot Kocks egna principer [1]) att bygga någotsomhälst på en ytterst oviss runtolkning. Det andra exemplet är det fda. kvinnonamnet *Gunnæ*, som enligt O. Nielsen på 1200- och 1300-talen (?) uppträder som form av *Guthny*. Dateringen, även om den i denna vaga form är riktig [2]), är icke tillräckligt tidig för att bevisa något nämnvärt, allra hälst som svagtonsutveckling kan förutsättas vid ett förnamn. Men det viktigaste är, att *Gunnæ* för visso i första hand bör anses vara det vanliga kvinnonamnet (kortformen) *Gunna* (västnord., fsv. *Gunna*), som svarar mot mask. *Gunni*. Alltså intet enda beviskraftigt exempel före 1300.

Kock söker emellertid stödja sitt antagande av möjligheten av en övergång *đn* > *n* redan på 800-talet (Wulfstans *Sconeg*) genom att anföra tidiga exempel på *đr* > *r*. Denna övergång hade jag själv dragit in i diskussionen; jag gav exempel både med lång och kort stamvokal, men de senare frånkände jag bevis-

---

[1]) Jfr t. ex. Umlaut u. Brechung 15 not 1, Indogerm Forsch. 33, 350 (med anledning av Möjebrostenens *slaginaʀ*).

[2]) Själv har jag antecknat *Gunnæ* (dat. fem.) från Erslev Testam. s. 35 (1291).

kraft, då det gällde en utan särskilda villkor skeende förlitterär övergång *đr* > *r*. Kock bemöter detta blott så, att han ånyo (av kortvokaliska former) för fram (böjda former av) *hvárr* och *fiórir* såsom bevisande [1]). Mitt (icke nämnda) skäl att frånkänna dessa allmängiltigare beviskraft var, att båda kunna vara utvecklade under svagton. Beträffande pronominet torde detta icke närmare behöva motiveras (man tänke också på *hvárr-tveggi*, *-tveggja*), beträffande räkneordet hänvisar jag till Kock Ljudhist. 2, 66, där det säges att »i fornspråket voro kardinaltal ofta relativt oakcentuerade i satsen». På så sätt förklarar Kock här *tolv;* med avseende spec. på *fyra* se Hultman Hälsingel. 1, 92 ff., Hänninger Fornsk. ljudutveckl. 145.

Det gäller ju att särskilt för danskan göra troligt, att övergången *đn* > *n* trots allt kunnat inträda redan på 800-talet. Kock söker till den ändan belysa det avstånd i tid som ofta förefinnes mellan en ljudövergång i Danmark och samma övergång i Sverige. Danmark har som bekant ofta ett försprång. Som exempel nämnes då, att ändelse-*a* hade blivit -*æ* redan före 1300 i Danmark, medan det alltjämt står kvar i nysv. riksspråket. Alltså ett avstånd på minst 600 år. Denna parallell anser jag vara mycket missvisande. För det första ha vi rätt att här sätta olikheten i samband med en erkänd artskillnad i accentuering mellan danska och svenska, och för det andra vittnar åtskilligt om att det svenska *a*'s härskarställning icke alltigenom är ett resultat av naturligt verkande lagar. Vi ha ju åtskilliga fornsvenska urkunder med genomgående -*æ*, annat att förtiga.

För övrigt: ingasomhälst analogier från helt andra områden kunna bevisa att *ăđn* blivit *ān* i danskan i förlitterär tid. Här måste naturligtvis det åtkomliga danska materialet med kort vokal + *đn* läggas fram. Kock har icke gjort detta. Därför vill jag här meddela vad jag samlat. Jag tar blott med exempel med intervokaliskt -*đn*-. Kock har nämligen

---

[1]) Även isl. *Frírekr*, men detta kan ju icke åberopas till förmån för förlitterär övergång.

utan tvivel rätt, då han (s. 87) gent emot mig påvisar, att typen *Hveđn* (da. *Hvæthæn*), med *n* i slutljud, icke har samma fonetiska valör som typen **Skađnøy* skulle ha.

1) *Giæthninghæreth* i Vald. jb. 19, *Gerdinghe* Schlesw.-Holst. Urkundenb. 1, 522, (1297), *Gherdinghe* 524 (1300), nu *Garding* i Ejdersted, Slesvig.

2) *Gođnarfjǫrđr* i en vers av Harald Hårdråde c. 1050 i Heimskringla (1911) s. 466 (i Fagrskinna tillagd Þjódolfr Arnórsson), nu Randersfjord på Jylland, så kallad därför att ån **Gođn* där flöt ut (Fritzner i Ber. om forhandl. på det første nord. filologm. 1876, s. 134). Denna å, nu *Gudenå* med alltjämt i skriften bevarat *d*, skrives i äldre da. *Guthæn* (Nielsen i Blandinger 1, 184), *Guin* Da. archivreg. 1, 264 (1498). Då här *đ* stod framför sonantiskt *n*, har naturligtvis *đn* i *Gođnar-* eventuellt kunnat analogiskt längre bibehållas. Långt i söder i Rye socken genomlöper samma Gudenå bl. a. sjön *Gudensö*, på 1200-talet *Guthnesse* SRD 5, 247 (Nielsen a. st.). Även här är emellertid inflytande från ånamnet *Guthæn* tänkbart. Såsom ett beviskraftigare exempel bör däremot anföras det själländska *Gundsö*, likaledes egentligen ett sjönamn: *Gudhænsyolillæ* Erslev Repert. nr 863 (1308), *Guthænsyo* nr 938 (1311), *Guthensyo* nr 1282 (1320), *Gothenzsyolilæ* nr 1352 (1322) m. fl. Även här böra vi nog anta ett **Gođnarsjö(r)*. Då något ånamn **Gođn* här alls icke kan i historisk tid uppvisas — ån heter *Hope aa*, vilket ej synes vara givet sekundärt efter något gårdnamn —, så bör väl sjönamnets 1300-talsform anses fullt ljudlagsenlig. Vårt material skall ock visa, att ingen anledning förefinnes till annat antagande.

3) Kvinnonamnet *Guđny*, vilket icke föreligger i det av Kock till stöd för tidig assimilation åberopade *Gunnæ* (s. 38), träffas däremot i skånsk källa på 1100-talet såsom *Giuthni*, *Gudne* (Nielsen Oldda. personn. s. 36).

4) Ett *Hanbjerg*, säkerligen nuv. *Handbjerg* sn söder om Limfjorden på Jylland, har enligt Nielsen (sist a. arb. 41) under medeltiden formen *Hathenbyergh* (från källa som jag ej kunnat uppspåra). Detta bör antagligen tolkas som ett gammalt **Hađna-*

bjerg (**Hađnu-*), där förleden är det i många dial. kvarlevande isl. *hađna* 'kid, ung get'. Att denna ordstam inte är främmande häller för jutskan, synes framgå av *haj* 'kid' hos Feilberg. Med avseende på ortnamnets bildning jämföre man de åtminstone i Västsverige vanliga *Keberg*, *Geteberg*, *Koberg*, *Kviberg*, *Fäsberg*. Med antagande av gammalt *t* skulle jag icke komma någon vart med *Hathen-*.

5) *Hithningy* Vald. jb. 32, *Hethninge* SRD 7, 16 (ytterligare former se Därs. Register i bd 9), nu *Hejninge* sn, Slagelse hd, Själland. Namnet har sitt särskilda intresse därför att det visar att *đn* här överhuvud icke förlorat sitt *đ*, utan att detta har blivit *j*. Detta är just vad vi (i vissa trakter) böra vänta åtminstone så snart det är fråga om *æ* eller vissa än mer palatala vokaler (jfr nedan om *đr*).

6) *Ithænø* Vald. jb., *Ethnø* Erslev Repert. nr 2493s (1356), *Hethnø* 1356 (Nielsen i Blandinger 1, 269), nu ön *Enø* vid Karebæk på s. v. Själland. Namnet har tolkats som **Iđunnar-øy* (Nielsen a. st. 174, Kossinna i Indogerm. Forsch. 7, 283). Denna tolkning är förfelad redan därför, att vi icke känna till några kultplatser för Idun. En granskning av öns läge gör det tydligt, att förleden bör sammanställas med *iđa* 'bakström, strömvirvel'. Man kunde då tänka på den gamla gen. pl. av detta ord, vilken tycks ingå i det shetländska önamnet *Inastakk* < **iđna-stakkr* 'søklipper, ved hvilke strømhvirvler findes' (J. Jakobsen i Aarb. 1901, s. 115). Men det närbelägna *Gavnø* < *Gapnø* Vald. jb. gör en annan tolkning sannolikare. Båda dessa namn torde vara önamn som bildats genom ett till en nominalstam lagt *n*; **Gapn* ligger mitt emot »gapet», öppningen mot fjorden och havet, **Iđn* ligger vid bakströmmen, strömvirveln. Av den antagna grundformen **Iđn* lär dock icke kunna hämtas något skäl för att frånkänna **Iđnø* beviskraft för behandligen av intervokaliskt *đn* i danskan. Tiden för tillägget av *-ø* kan vara mycket långt avlägsen, och även om den blott skulle ligga något århundrade tillbaka vid avfattningen av Vald. jb., skulle naturligtvis det så nyuppkomna intervokaliska *đn* mycket snart ha följt benägenheten hos de förutvarande *-đn-*

att bli (*n*)*n* — om en sådan benägenhet då hade funnits. *Ithænø* är således ett värdefullt exempel, f. ö. fullt stämmande med de övriga.

7) Ett *Sviđninge* synes finnas på flera håll. Tydligen har det flerstädes blandats ihop med ett *Svīninge,* vadan det icke är lätt att säkert hålla de båda namnen isär. Till en del visar nog denna sammanblandning på *đ*-förlust under den senare medeltiden. Materialet är:

a) *Swiningh* Da. archivreg. 1, 54 (1365), *Swetnynge* Erslev Repert. nr 3223 (1378; avskr.), *Swethningæ* nr 3667 (1388), *Svechinge* nr 4035 (1396; avskr.), *Swininge* Da. archivreg. 1, 45 (1399; avskr. fr. 1476), *Swethingæ* Erslev Repert. nr 4991 (1408; avskr.), *Snedhningæ* [!] nr 5578 (1416) o. s. v., nu *Svinninge* sn, Tudse hd, Själland.

b) *Swethninghæ* Da. archivreg. 1, 134 (1353), *Sweyninghæ* s. 151 (1400), nu *Svininge,* Sværdborg sn, Hammer hd, Själland. Dessa former tyda icke på ursprungligt sammanhang med *Svinø* ett stycke i NV. Men detta namn kan ha övat påverkan.

c) *Swininge* Da. archivreg. 1, 33 (1376), *Suininge* 4, 37 (u. å.; avskr. fr. 1551), nu *Svininge* sn, Gudme hd, Fyen.

d) *Suitning fang* Da. archivreg. 4, 280 (1268; avskr.) i Voldborg eller Ramsø hd, Själland.

8) ? i *wadna* Vald. jb. bland »landamärkena» i Halmstads hd, Halland.

Det har naturligtvis varit min skyldighet att tillse, om dock icke därjämte ungefär samtidigt anträffas namn med (*n*)*n*, som tidigare kunna ha haft *đn*. Jag har icke funnit något sådant. Försiktigtvis noterade jag: *Hænninge* (1145), *Hænningh* (1245), *Hæningh* (1291), *Hening* (1298), o. s. v. (Falkman Ortn. i Skåne 250 n. 5, Nielsen i Bland. 1, 232), nu *Henne* sn på s. v. Jylland; *Tennigh* Erslev Repert. nr 3530 (1386), *Tynnyngh* nr 3567 (1386), nu *Tinning,* Sabro hd, Jylland; men jag finner ingensomhälst anledning att här misstänka *đn*. Däremot är det lättare att påvisa tidiga exempel på övergången *tn* (> *dn*?) > *nn* : *van* (∼ *vatn, vadn*) Eriks sællandske Lov (Lis Jacobsen Stud. t. det

da. Rigssprogs Hist. 87), *Vanløsæ* Erslev Repert. nr 1282 (1320), *vinnæ* 'vitne' Flensborg stadsret (Lund Det ældste da. Skriftsprogs Ordf.) m. fl. ställen (se Torp o. Falk Dansk-norskens Lydhist. 215). Men denna process har ej passerat över *đn*. Att *đn* håller sig vida bättre, visas ju också därav, att det somligstädes lever kvar som *jn*. Därvidlag är jämförelsen med *đr* lärorik, ty här ha vi ett avsevärt appellativiskt material. Vi finna *æjr-* o. d. < *æđr-* både på Själland, Lålland, Fyen och delvis Jylland (Bennike o. Kristensen Kort ov. de da. Folkemål 112). Därför visa också de äldsta ortnamnsformerna genomgående bevarat intervokaliskt *đr* (för utrymmets skull utesluter jag exemplen). — Det är alltså mycket långt ifrån att Danmark visar något försteg framför Sverige med hänsyn till behandlingen av vokal + *đn*.

Därmed tror jag det vara så pass tydligt ådagalagt som begäras kan, att *đn* under huvudton kvarstår i danskan ganska långt in i litterär tid.

Här vill jag skjuta in en anmärkning. Ingen av den gamla åsiktens försvarare har funnit behövligt att särskilt motivera sitt antagande, att i ett *Skađin-auįō* det svagtoniga *i* överhuvud skall synkoperas under den samnordiska synkopetiden. Tvärtom förutsätter Kock (s. 80) saken som utan vidare klar. Det är emellertid intet tvivel om att i det sammansatta ordet från början en bestämd stavelsegräns låg mellan *-n* och *-auįō*; *-in* stod alltså i sluten stavelse (som icke slutade på *-ʀ*). För att nu *i* skall synkoperas, fordras att *n* redan före synkopen av *i* efter kort rotstavelse, trots känslan av att slutleden var *-ø*, fonetiskt förts över till denna: **Skađi-nauįō*. Jag vill icke påstå, att detta vore omöjligt, men det bör icke förutsättas som självklart, allra minst av dem som i förleden se oblik (och naturligtvis som enkelt ord aldrig synkoperande) kasus av ett *skađi*, m. Det är fullt tänkbart, att *i* i *Skađin-auįō* åtminstone skulle stå längre kvar än t. ex. i *Sali-ȝastiʀ*; och därigenom funnes ock ett moment ägnat att konservera *đ* längre ned i tiden. Material att bevisa vare sig det ena eller andra lär emellertid icke

kunna uppdrivas. Vid slutbetoning får man väl anse den ifrågavarande förskjutningen av stavelsegränsen mera självklar. Och till antagandet att det är en sådan accentuering som framkallat den supponerade utvecklingen *Skađin- > Skađn- > Skān-* övergår jag nu. Kock, som icke anser sig behöva taga slutledsbetoningen till hjälp, söker emellertid visa, att processen i det fallet ännu otvivelaktigare borde äga rum.

Först då frågan, huruvida en betoning **Skađin-áuχō* > **Skađ(i)n-øy* är aprioriskt rimlig. Kock menar det vara »ytterligt vanligt [spärrat av Kock] att fortis ligger, resp. legat på senare leden av nordiska ortnamn, samt att ett och samma ortnamn ofta fakultativt med fortis akcentuerar första eller andra kompositionsleden». Som exempel anföras *Hälsingborg*, *Karlskrona*, *Karlshámn* ~ *Kárlsham(n)*, *Falsterbó* ~ *Fálsterbo*, varjämte hänvisas till Sv. akc. 2, 469 ff., där man ytterligare finner en del exempel. Ingen bestrider, att slutledsbetoning förekommer i ortnamn; men för min del menar jag, att man därför icke godtyckligt får antaga sådan i vilket ortnamn eller i vilken ortnamnstyp som hälst. Rättigheten att i vårt fall antaga slutledsbetoning bevisas ingalunda genom Kocks exempel. Dessa tillhöra vissa kategorier, nämligen (kategorierna utesluta icke alltid varandra): sena juxtapositioner, delvis av icke folklig upprinnelse (*Karlskrona* o. d.), namn på *-borg* (som icke häller äro folkliga), namn präglade av motsatsbetoning (dit hör säkerligen den av Kock nämnda ty. typen på *-münde*). Sedan torde blott exemplet *Teckomatórp* återstå av dem som Kock nämner. Är detta uttal folkligt, bör väl dock försiktighet iakttagas, då det gäller att låta nutida skånsk accentuering belysa förhållanden under urnordisk tid. Måhända faller ännu något av Kocks exempel utanför mina kategorier. Men vad som här hade behövts, hade varit att samla grupper av exempel på slutledsbetoning inom gamla inhemska namntyper och alldeles särskilt att undersöka förhållandet vid namnen på *-ö*. Jag vågar då säga, att här, liksom vid andra gamla talrika namngrupper, såsom *-hem* (> *-um* o. d.), *-ryd* (> *-re*), så gott som undantagslöst förledsbetoning råder.

Undantag kunna dock också här framkallas genom motsatsbetoning. Ett *Dansö* i Virserum, Aspeland, Smål., uttalas med betonat *-ö*; men *Dansås* ligger inom socknen. Ett *Stensö* söder om Kalmar uttalas med betonat *-ö* (Jonsson Hossmomålet [hdskr.] 1, 102); men herrgården *Stensberg* ligger omedelbart i norr. — Nu menar likväl Kock, att just motsatsbetoning varit en särskild orsak till slutledsbetoning i **Skađin-auįō*. Namnet stod nämligen i motsats till *Skanör*. Härtill anmärker jag till en början, att det först måste visas, att *Skanör* (isl. *Skaneyrr* på 1300-talet) icke uppkommit ur *Skán-øy(jar)øyrr*; ty är det senare fallet, är det fullt i sin ordning med en accentuering *Skánøy* — *Skānøy(jar)éyrr*; jfr t. ex. *Lagnö* — *Lagnö 'ö*, *Vindö* — *Vindöstr'öm* o. s. v. Vore åter det ursprungliga förhållandet *Skáđin-øy* — *Skađin-éyrr*, vill jag icke bestrida, att slutledsbetoning kunde framkallas även i det förra namnet, men jag förmenar, att en sådan betoning på sin höjd bör ha blivit en mera tillfällig form, utan större inflytande på namnets utveckling i jämförelse med de krafter som verkade åt motsatt håll. Till dessa räknar jag utom den normala betoningen av namn på *-ö* associationen med alla de andra landskaps- och bygdenamnen — *Seland*, *Halland*, *Bleking*, *Verand* o. s. v. — alla med förledsbetoning (eller åtminstone utan bevisad ändelsebetoning) [1]. Och **Skađin-auįō* var dock ett betydande och vittomfattande namn, vars accentuering svårligen kan ha avgörande bestämts genom motsatsen till *Skanör*. Jag tänker vi ha skäl att från innehållets synpunkt parallellisera *Skānøy* — *Skanör* med sådana par som *Kullen* — *Kullabérg*, *Lister* — *Listers húvud* o. d.

Detta har varit ett aprioriskt resonemang. Nu bör saken tas empiriskt. Vilket vittnesbörd avger beträffande accentueringen den oss direkt åtkomliga perioden av namnets utveckling? Den vittnar genomgående om förledsbetoning. Särskilt betydelsefullt är det av mig (s. 14) nämnda, men av Kock (s. 74) förbigångna *Scani* hos Ethelward omkr. 975 (ty

[1]) Med avs. på *Seland* se Lindroth i NoB 1918, s. 17.

formen härrör väl från förf.). Det är ju av denna betoning som förskjutningen av såväl *-ø* > *-e* (*-i*) som den genomgående av *ā* > *å̄* beror. Beträffande betoningen av *Scadinavia* åter har jag (s. 20) frambållit att ags. *Scedenig*, tolkat på det enda rimliga, också av Kock godkända sättet, så att *e* fattas som *i*-omljud av *a*, visar på förledsbetoning åtminstone för ags. Och för den tidigaste perioden är Plinius' och Ptolemaios' *Skandia* (Σκανδία) ett icke föraktligt vittnesbörd; antingen har den germ. formen här haft ett svagtonigt *-auįa*, som stympats resp. utlämnats vid överflyttningen till de klassiska språken, eller ligger möjligen ett alternativt enkelt önamn till grund (jfr min upps. s. 22). I senare fallet tala alla analogier emot att ett senare tillfogat *-ö* skulle få starkton.

Antagom till sist trots allt, att *Skađin-auįō* haft eller alternativt kunnat ha slutledsbetoning. Jag finner likväl ingenting som gör sannolikt att *Skăđin-* redan på 800-talet kunnat bli *Skān-*. Den som åtager sig att bevisa detta måste hänvisa på erkända fullt analoga företeelser; detta ligger ju i bevisningens begrepp. Kock gör emot mig den icke obefogade anmärkningen, att man bör kunna operera med annat än infortis hos förleden; det kan vara fråga om semifortis. Men med vilken sannolikhet kan man här åberopa en semifortis av det slag, att den å ena sidan skulle luta åt infortis, för att *đ* överhuvud skall bortfalla, å den andra åt fortis, för att ersättningsförlängning skulle inträda? Detta måste kallas en, naturligtvis teoretiskt möjlig, konstruktion ad hoc. På min fråga, varför man icke eljes i något fall kunnat påvisa *đn* > *n* under svagton, svarar Kock (s. 81), att ljudgruppen kort vokal + *đn* så vitt honom bekant icke i något annat ord uppträdde i denna accentställning. Men varför gjorde den icke detta exempelvis i åtskilliga av de ovan behandlade danska ortnamnen? Det är uppenbart, att efterledsbetoningen i *Skađin-auįō* antages blott för att kunna motivera *đ*-bortfallet. Men då intet annat hållbart stöd finnes för efterledsbetoning i detta namn, rör man sig i en cirkel, om man använder detta supponerade bortfall som bevis därför. Då

man f. ö. måste göra bortfallet så påfallande tidigt, bör man märka, att *đn* dock skulle ha uppkommit först genom bortfall av ett mellanstående *i*. Vore förbindelsen urgammal, bleve saken mindre betänklig. Och därför vill jag i det ljudhistoriska spörsmålet sluta med detta: skulle någon väg tänkas vara möjlig att beträda för att förena *Scadinavia*, *Scandia* och *Skåne*, vore det enligt min mening denna: **Skađn-áu̯ō* (med ursprunglig frånvaro av mellanvokal) > **Skān-øy* (med en slags semifortis på förleden; jfr nyss) > **Skān-øy*. Men i denna utveckling är så gott som varje punkt en hypotetisk konstruktion.

»Vill man trots allt stå kvar vid det vedertagna svaret på frågan, bör man ha klart för sig, att detta innehåller ett postulat, som illa stämmer med resultatet av en undersökning». Dessa slutord i min förra uppsats anser jag mig befogad att upprepa.

Den som fått finna sig i, att *deus* och θεός äro skilda ord, och som vet att *Gautland* och *Gotland* därtill beteckna skilda områden, den borde också finna den tanken möjlig, att *Scadinavia* och *Skåne* äro olika ord och att **Skoten-ou̯ā* var namnet på hela halvön (ja t. o. m. hela Norden), **Skēn-ou̯ā* på dess sydligaste landskap.

Hjalmar Lindroth.

Hamalt.

En kort replik.

Prof. G. Neckel har i dette tidsskrift XXXIV s. 284 ff. offenliggjort en vidtløftig afhandling, nærmest imod mig og min opfattelse af ordet *fylkja hamalt*. Jeg skal her i al korthed göre et par bemærkninger, i det jeg straks må udtale, at jeg ikke på noget som helst punkt har fundet anledning til at ændre min tidligere hævdede opfattelse.

1. Når prof. N. begynder med at sige, at ingen sprogforsker (her udhævet af mig) vil »tvivle om, at man hellere må knytte to ord sammen, der stemmer overens m. h. t. stamme og suffix, end de ord, der kun stemmer indbyrdes m. h. t. stammen», så er dette en besynderlig påstand, sådan fremsat i al almindelighed. Som om betydningen intet havde at betyde. En sprogforsker vil selvfølgelig se at bestemme samhørigheden efter den formentlige begrebsbetydning, og hvis det lykkes, da — og da først — kan han henvise til overensstemmelse m. h. t. stamme og endelse, hvis en sådan er tilstede; den kan da anvendes til bekræftelse på det ad anden vej fundne, men ikke som det principielle grundlag for sammenstillingen. Fordi man har et udtryk *fylkja* eller *standa hamalt*, er der apriori ingen som helst tvingende grund til at sætte udtrykket i forbindelse med et *hamalkyrni* eller et verb. *hamla*, oht. *hamalōn* osv. — Min opfattelse af *hamalt*, der i enhver henseende sprogligt er forsvarlig, har aldrig været forældet (dette m. h. t. udtrykket s. 285).

2. *At fylkja »svín»* Prof. N. bruger endnu dette umulige udtryk; der er dog det fremskridt at mærke, at det nu betegnes med en stjærne. Bedre er det dog ikke blevet derved, og det hjælper heller ikke at henvise til Nygårds syntax § 93. Forf. spörger mig i en note (s. 293), om jeg »nogensinde har spurgt mig selv, hvorledes sammensætningen svínfylking var at forklare»; Svaret er ganske enkelt: selvfølgelig har jeg det. Sammensætningen er simpel nok; det første led indeholder en sammenligningsgenstand, »fylking som et svin (el. svinehoved)», »fylking i form af et svin (el. svinehoved)»; og ligesom man havde de to til hinanden svarende ord *fylking* og *fylkja*, fik man *svínfylking* — der her er det primære — og *svínfylkja* — der her er det sekundære. Men heraf er det klart, at der ikke forudsættes eller behøver at forudsættes noget så umuligt som *at fylkja svín* (med eller uden stjærne).

3. *hvatr* (*hjǫrleiks*) er det for mig ikke nødvendigt at spilde et ord på mere. Prof. N. glemmer helt, at der er et levende sprog, der hedder islandsk, hvor sproglig kontinuitet er og altid

har været levende. Når han bemærker: »Aber *gunnhvatr* bleibt uns dunkel, solange wir nicht wissen, was *hvatr* denn eigentlich in derartigen verbindungen bedeutet» (s. 310), er dette for mig en fuldstændig mörk tale. Betydningen i *hvatr* er så klar — også i sammensætninger — som solen selv. Men om man skal oversætte *gunn-* som »i kamp» eller »til kamp», kan være tvivlsomt, men det er et helt andet spörsmål (og i øvrigt af ret ringe betydning). *Hjǫrleiks hvatir* — jeg gentager det — har aldrig betydet »die kampflüsternen», noget man kun kan komme til ved urigtige og ganske overflødige spekulationer, og min indvending beror hverken her eller andre steder på »misforståelser», som prof. N. ynder at udtrykke sig.

4. S. 290 behandler prof. N. udtrykkene *þykkr* og *langr* i Sǫgubrots beskrivelse af Bråvallaslaget. Her beklager jeg, at mine ord *kunde* misforstås, og prof. N. har da også misforstået dem. I virkeligheden er der her m. h. t. realiteten ingen uoverensstemmelse mellem hans og min opfattelse. Det vil man ved en nærmere læsning kunne se. Det er kun lidt forskellige *syns*punkter, vi ser det hele fra. Kun må jeg opponere mod prof. N:s udtalelse om læsemåden *þó . . . at*; der er ingen grund til at rette *þó* til *því*.

5. Jeg kommer nu til, hvad der er hovedsagen, identiteten eller ikke-identiteten af (*fylkja*) *hamalt* og *svínfylking*. M. h. t. dette er min opfattelse (identiteten) urokket og urokkelig. Prof. N. hævder — under henvisning til A. Olrik — ikke-identiteten, i det han mener, at *kilderne* selv antyder den eller fører til antagelsen deraf. Det er Sǫgubrot og Knytlingasaga, det drejer sig om. Prof. N. siger, at jeg ikke har omtalt disse kilder [den første har jeg dog omtalt s. 139—40] og at der derfor er »et hul» (»lücke») i min polemik.

Oprigtigt talt er det ikke faldet mig ind, at de kildesteder, hvortil der sigtes, kunde opfattes således som prof. N. vil. Når det — i Sǫgubrot — hedder (for at gentage det): »han (kong Ring) har fylket på en underlig måde; han har svinefylket sin hær, og det vil ikke blive let at kæmpe med ham», og *umiddel-*

bart derefter: »hvem mon der har lært Ring at fylke hamalt», så gad jeg vidst, hvad der, i henhold til almindelig menneskelig tale, ligger nærmere end den antagelse, at de her umiddelbart efter hinanden brugte udtryk er benyttede som fuldstændige synonymer. Jeg hævder, at anderledes *kan* ordene virkelig ikke opfattes, når man ikke vil göre sig skyldig i den mest fuldkomne vilkårlighed, der er udenfor al videnskabelighed.

Det 2. sted er Knytlingasaga kap. 76. (Fms. XI, 304). Her hedder det: »Kong Erik fylkede sit mandskab således, at en *rani* (tryne) var 'forrest på fylkingen' og alt udenom (ɔ: i yderkanterne) lukket med skjoldborg», og så anføres et halvvers af Markus, hvor det hedder, at fyrsten »omgav mændene med skjolde, så at det ene berørte det andet; kongen fylkede et stort mandskab hamalt». Her er ligeledes alt klart. Digteren taler om »hamalt» — og i forbindelse dermed en tæt skjoldrække yderst til bægge sider. Sagaens forfatter gengiver åbenbart »fylkede hamalt» ved »fylkede sit mandskab således, at en *rani* osv.»; med det sidste kan fornuftigvis kun en svinefylking (på grund af udtrykket *rani*) være ment. *Han* har altså ganske sikkert identificeret hamalt-fylkingen med svinefylkingen. Her kan man naturligvis sige, at sagaforfatteren har taget fejl — så måtte man bevise det ved andre ting. Men man kan atter ikke uden den rene vilkårlighed sige, at han antyder, at disse to ting er forskellige. Prof. N:s forsøg på at bevise dette sidste er et eksempel på en lidet tiltalande fortolkningskunst og spekulation.

6. Så blot et punkt endnu: Prof. N. anker over, at jeg har sagt, at jeg nægtede, at han havde »bevist» forskellen på de to omstridte udtryk, han havde kun villet vise, at antagelsen af identiteten af bægge udtryk ikke var begrundet i kilderne — hvor den aldeles bevislig er tilstede. Denne anke kan jeg gærne skænke prof. N. Men når han i denne forbindelse vil hævde, at »idetmindste ét sted tydelig viser, at hamalt ikke er svinefylking», må jeg atter hævde, at dette beror på fuldstændigt selvbedrag. Stedet skal være Odds Ævidrápa v. 12:

Réđu Bjarmar
brátt at verja
haug hermǫnnum
ok hamalt fylkja.

Hertil knyttes en lang udvikling. Jeg kan göre det kortere. Hvori består da det antydede bevis? Jo, der er her tale om mænd, der vil forsvare en gravhöj, men »svinefylkingen» (kilefylkingen) er ikke en forsvars-opstilling, men en angrebs-opstilling; ergo er hamalt noget andet. Her er der blot den hage ved hele sagen, at der foreligger aldeles intet bevis for, at kilefylkingen udelukkende er angrebs-opstilling i de nordiske kilder. Det har A. Olrik ikke bevist. Hvorfor den opstilling ikke også kan være til forsvar, er ubegribeligt. I hvert fald vil man med fuld ret kunne sige: her er angrebs-opstilling tillige forsvars-opstilling. Bægge dele kan her udmærket forbindes. Det er mere end mærkeligt, at prof. N. ikke har fåt öje på dette. Med andre ord: verset viser intet som helst i retning af, hvad prof. N. vil. Da det forholder sig så, finder jeg ingen grund til her at diskutere spörsmålet om digtets alder. Jo ældre det göres — og prof. N. søger at göre det så gammelt som muligt — desto mindre sandsynlighed er der for, at digtets forf. ikke har vidst, hvad hamalt var, og ikke været i overensstemmelse med de andre kilder, der soleklart identificerer de to udtryk.

Hvad pkt 5 og 6 hos prof. N. angår, findes der deri endel godt og rigtigt, men tillige meget, der er søgt og tildels ganske urigtigt, men det vilde føre altfor langt bort fra det oprindelige diskussionsæmne at komme nærmere ind derpå, så at jeg må nöjes med de korte, her fremsatte modbemærkninger.

12 Juni 1918.

Finnur Jónsson.

Skulle Gunnar Gröpe vara ett påfund av Messenius?

Ett jenmäle.

I sin anmälan av Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld i denna tidskrifts 33:dje band har min gode vän lektor Brate på sid. 182—3 även yttrat ett par ord om min uppsats »Runstenen i Växjö domkyrka — ock Gunnar Gröpe?» Han synes jilla min åsikt att Gunnar Gröpes tillnamn är samma ord som det norsk-isländska *greypr*. Men han menar att på det ställe, där *gröpa* tillsatts i handskriften av Sigfridslegenden i st. f. ett i texten överstruket *diaboli* (Script. rer. suec. II sid. 358 rad 6), skulle ordet icke syfta på Gunnar Gröpe utan vara »en småländsk ersättning för *diaboli*, jfr sv. *hin håle*, som Messenius och efter honom andra försett med förnamnet Gunnar, fader, dotter och levnadshändelser, hämtade ur vem vet, vilka kombinationer». Detta låter ju fyndigt. Vore det tillika sant, skulle Gunnar Gröpes saga därmed vara all. På kritikens Karonsbåt skulle Unamans, Sunamans ock Vinamans baneman vara överförd från historiens i sanningens obarmhärtiga jus badande ängder till fantasiens skuggvärld, ock Värends fornhävder vore en personlighet magrare. Men ont krut förgås inte så lätt, ock Gunnar Gröpe står möjligen ännu att rädda. Jag tror inte att Brate har rätt. Utom på det ställe varom här är fråga nämnes mörksens furste på flere andra ställen i Sigfridslegenden. På sid. 354.9, 356.2.15.16.20.42 ock 358.2 (i SRS) kallas han *diabolus* ock på sid. 354.23.32 *inimicus* (*generis humani*). Hade den som skrivit ordet *gröpa* på sid. 358.6 därmed menat hin håle, hade han lika järna eller snarare bort sätta in detta ord på något av de föregående ställena, där diabolus förekommer. Men det har han inte jort. Blott på det enda ställe där Gunnar kunde taga den lede frestarens plats har han skrivit till *gröpa*. På alla de andra ställena har han lämnat jävulen i fred. Redan detta visar, enligt min mening, alldeles tydligt att ordet *gröpa* syftar på Gunnar Gröpe

ock icke är något namn på den onde. Härtill kommer en annan sak. Hade man i Värend på 1500-talet (handskriften i vilken *gröpa* är tillsatt är skriven omkr. 1520) brukat kalla jävulen *gröpe*, hade alldeles säkert detta uttryckssätt ännu levat kvar någonstädes i Småland, ty vad som hör ihop med jävulen eller hans anhang brukar troget bevaras i folkets både tal ock tankar. Men nu är, så vitt jag vet, detta ord fullkomligt okänt ej blott i Småland utan i hela Sverge. Att Gunnar som tillnamn fått ett ord, som endast är känt från Norge (ock Island) ock som, om det någonsin förekommit i Sverge, sannolikast har brukats i gränstrakter mot Norge, stämmer synnerligen väl överens med Trollenäshandskriftens uppjift, att hans moder varit norska ock att fadern levat i Värmland ock Dalarne. Av modren eller henne närstående, släktingar, vänner eller tjänare av norsk börd kan Gunnar redan som barn ha blivit kallad Gröpe. Ett ord med betydelsen *hård, hänsynslös* behöver på 900- eller 1000-talet varken ha varit nedsättande eller fördömande utan kan snarare hava uttryckt välbehagligt jillande ock kan därför gott tänkas hava brukats av en mor om hennes son. Hur, när ock var Gunnar fått sitt tillnamn, bör väl detta på svensk botten ha fått sin enkla vokal *ö* i st. f. den diftong ordet har i norska ock isländska.

Det kan väl svårligen ha varit Brates mening att Messenius mot bättre vetande skulle jort ett personnamn av ett ord som han visste betyda något annat, utan denna förvandling skulle förmodligen varit ett oavsiktligt misstag. Men möjligheten för ett dylikt misstag är ytterst ringa. Det förutsätter, att M. haft för sig en skrift, där jävulen betecknats med ordet *gröpe* blott i sådant sammanhang, att ordet kunnat missförstås som namn på en person. En så egendomlig tillfällighet kan ej rätt järna tänkas ha inträffat mer än en gång, d. v. s. på här i fråga varande ställe i Baazii handskrift av Sigfridslegenden. Skulle då M. haft just den i sina händer? Det är väl knappast troligt. För frågan om Gunnar Gröpes vara eller icke-vara är detta för övrigt utan betydelse, ty M. hade sin kunskap om Gunnar även från andra källor; han åberopar ju själv uttryckligen ett Breviarium

Wexionense, med vilket han väl ej kan avse Sigfridslegenden. Dessutom finnas på annat håll uppjifter om Gunnar Gröpe, som icke kunna härstamma från Messenius. Avskriften på Trollenäs var jord 1659, således 41 år innan första boken av Scondia illustrata trycktes, ock dess original var förmodligen äldre än Messenius.

För visso är således Gunnar Gröpe icke bara ett med lärdes fantasier utstyrt missförstånd, utan vad som förtäljes om honom innehåller en historisk kärna. Men därför är det ej osannolikt att vissa detaljer kunna vara oriktiga. Likheten mellan Messenii uppjift, att Gunnar varit son till en Giviche, ock det av Brate påpekade förhållandet, att lex. Burg. talar om en konung Gundiharius, vars fader hetat Gibica, jör det. t. ex. ej otroligt att Messenii form på Gunnars faders namn beror på någon reminiscens från galet håll, otydlig anteckning e. d. Dess större vikt får i så fall den i Trollenäshandskriften förekommande namnformen Germicke. I denna vågar jag fortfarande misstänka en förvridning av Grimr rike ock anser det alltjämt icke omöjligt att denne Grim kan ha varit den samme som nämnes på runstenen i Växjö domkyrka som Gunnars fader.

Brate jillar min datering av runinskriften, men tyckes anse den väl sen för att kunna syfta på Gunnar Gröpe. Möjligheterna med avseende på tiden äro emellertid här mycket tänjbara. Vi veta icke hur gammal Gunnar blev; det kan ha dröjt länge nog, innan Toke viking fick höra talas om hans död, ock det är inte sagt att Toke jenast var färdig att resa minnesstenen.

Växjö 1917.

Ludvig Larsson.

Fornnordiska böjningsformer.

I.

Isl. 3. sg. pres. och pret. i aktivum av typerna *erum* (= *er mér*, till *vera*), *verþumk* (= *verþr mik*, till *verþa*); pret. i aktivum *fellumk* (= *fell mik* = *fell mér*, till *falla*).

Isl. 1. sg. pret. i medium av typen *hétumk* (till *heita*).

Isl. 1. plur. (urspr. dualis) i medium av typen *lǫgþumk* (till *leggia*).

Såsom allbekant är, finnas i den isländska poesien en del verbalformer på *-um* (t. ex. *erum* till *vera* 'vara'), hvilka till sin form sammanfalla med 1. pers. pluralis (*erum* 'vi äro' etc.), men som till sin betydelse äro likvärdiga med 3. pers. singularis, efterföljd av dat. sg. *mér* 'mig' (*erum* = *er mér* 'är för mig'). Jämförelsevis icke sällan möter man liknande former på *-umk*, t. ex. *fellumk* (= *fell mér* 'föll för mig' till *falla*).

Redan för trettiofem år sedan eller mera tänkte jag mig (åtminstone i huvudsak) den lösning av frågan, hvilken jag här nedan framställer. Orsaken, hvarför jag nu nedskriver några anmärkningar om ämnet, är den, att Elias Wessén i Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar 1916—1918 för få månader sedan utgivit en uppsats, hvari han söker på ett annat och — enligt min åsikt — otillfredsställande sätt lösa spörsmålet.

Först meddelar jag exempel på de i fråga varande formerna; flera bland dessa exempel hava nämnts redan av Wessén. Citaten från den äldre Eddan anföras efter Bugges upplaga, de från skalde-poesien efter Finnur Jónsson Den norsk-islandske skjaldedigtning B. Rettet text. Den stundom på danska återgivna över-

sättningen är hämtad från denna senare skrift. Jag har att tacka min vän professor Finnur Jónsson för flera av de meddelade exemplen på verbalformer på *-um* och *-umk*.

Det är alldeles obetingat presens-formen (*erum*, *erumk*) av verbet *vera* 'vara', som erbjuder de flesta exemplen på 3. sing. på *-um(k)*. Redan Vigfusson yttrar i IED. s. 124 under *ek*: »very common is erum'k, 'tis to me (us)».

Lokasenna 35:

Sv eromc licn
er ec varc langt heþan
gisl vm sendr at goþom

Här är *sv eromc licn* = *sú er mér líkn* 'det är mig en tröst'.

Helgakviþa Hundingsbana 25:

Tolf hvndrvđ
tryggra manna,
þo er i Hátv́nom
halfo fleíra
viglid konvngs,
ván erom rómo.

Sista raden är = *ván er mér rómo* 'för mig är förhoppning om strid'.

Bragi Ragnarsdrápa 14:

þat erum sýnt, at snimma
sonr Aldafǫþrs vildi
afls viþ úri þǿfþan
iarþar reist of freista.

Þat erum (= *er mér*) *sýnt* 'det vises mig'.

Kveldulfr (s. 26):

Nú frák norþr í eyiu,
(norn erum grimm) til snimma
þundr kaus þremia skyndi,
þórolf und lok fóru;

Norn erum (= *er mér*) *grimm* 'nornan är grym mot mig'.

Egill Sonatorrek 1:

Miok erum tregt
tungu at hrǿra.

Miok erum (= *er mér*) *tregt* 'det är för mig mycket svårt (besvärligt)'.

Egill Sonatorrek 18:

E r u m k a þekt
þióþa sinni,

Erumka (= *er mér eigi*) *þekt* . . . 'folk er mig ikke behagelige'.

Egill Lausavísa 25:

E r u m k a leitt,
þótt liótr séi,
hialma klett,
hilmir, þiggia.

Erumka (= *er mér eigi*) *leitt* 'det är mig icke okärt . . .'

Egill Lausavísa 35:

Títt e r u m verþ at vátta,
vætti berk, at hættak,
þung, til þessar gǫngu,
þinn, kinnalǫ́ minni;

Títt erum (= *er mér*) *verþ þinn at vátta* 'jeg har lyst til at vidne om dit måltid (og drik)'.

Egill Lausavisa 44:

blautr e r u m bergifótar
borr, en hlust es þorrin.

Erum = *er mér*. 'Tungen har mistet sin kraft (egentl. »är mig blöt») og hørelsen er gået tabt'.

Þórarinn máhlíþingr Lausavísa 12:

leitt e r u m rauþra randa
regn . . .

Erum = *er mér*. 'Kamp är mig led'.

Hallfrøþr Lausavísa 9:

e r u m leiþ sonar reiþi.

Erum = *er mér*. 'Sonens vrede är mig led (jag är ledsen över sonens vrede)'.

Hallfrøþr Lausavísa 22:

vǫ́n e r u m k slíks.

Erumk = *er mér*. 'Hopp finnes för mig om slikt'.

Också andra exempel på *erum*, *erumk* = *er mér* finnas.

Även pret. *vǫrum* (*vǫ́rum*) brukas liktydigt med *var mér* (pret. till *vera*) såsom:

Atlamál 78:

Spyrit litt eptir!
spilla etla ec báđom,
lyst várvmc þess lengi
at lyfia ycr ęlli

Lyst várvmc (= *var mér*) *þess lengi* 'Lust hade jag länge . . .'

Egill Sonatorrek 6:

Grimt vǫrum hliþ,
þat's hrǫnn of braut
fǫþur míns á frǽndgarþi;

Grimt vǫrum (= *var mér*) *hliþ* 'smärtsamt var (för) mig det hål, som . . .'

Þórarinn loftunga Tøgdrápa 3:

vǫ́rum sión sǫgu
slíks ríkari.

Vǫ́rum = *var mér*. 'Åsynen var mig kraftigare än berättelsen (ryktet)'. Uttrycket motsvarar det bekanta fornnordiska ordspråket, som i fornsvensk form lyder: »syyn ær saghu rikare» (Kock och af Petersens Medeltidsordspråk I s. 151 n:r 121), och i forndansk form motsvaras av: »Syn ær sawæ rigesth» (ib. s. 19 n:r 140; jmf. också II Kommentaren s. 75).

Även andra exempel på *vǫrum* (*vǫ́rum*) = *var mér* finnas.

Bland de övriga — icke mycket talrika — exemplen på de i fråga varande verbalformerna på *-um*, *-umk* nämner jag dessa:

Såsom redan för många år sedan Th. Wisén i Ark. I, 384 framhållit, är det huvudsakligen i starka verb, som dessa former anträffas. Exemplen från svagt böjda verb äro avgjort färre.

Först anföras preteriti-former av starka verb:

Bragi Ragnarsdrápa 7:

Rǽs gǫfumk reiþar mána
Ragnarr ok fiold sagna

Gǫfumk = *gaf mér*. 'Ragnar gav mig Ræs (en sjökonungs) vagns (= skeppets) måne (= sköld) med de många sägnerna'.

Egill Sonatorrek 24:

G ǫ f u m k íþrótt
ulfs of bági

Gǫfumk = gaf mér. 'Ulvens fiende gav mig en idrott...'

Kveldulfr s. 26:

l é t u m k þung at þingi
þórs fangvina at ganga,
skiótt munat hefnt, þótt hvettimk
hugr, malm-Gnáar brugþit.

'Den tunge ælde berøvede mig kræfter til at gå i kamp; hævnen vil ikke hurtig komme, skönt lysten dertil mangler ikke'.

Egill Lausavísa 43:

mér brásk minnar systur
mǫgr, h é t u m k þá fǫgru,

Hétumk (= *hét mér*) *þá fǫgru* 'han lovade mig då (allt) gott'.

Glúmr Geirason Gráfeldardrápa 11:

F e l l u m k hǫlf, þás hilmis
hiordrífa brá lífi
(réþat oss til auþar)
auþvǫ́n (Haralds dauþi),

Fellumk (= *fell mér*) *hǫlf auþvǫ́n* 'halva rikedomsförhoppningen föll (sammanstörtade) för mig'.

Egill Hǫfuþlausn 2:

B u þ u m k hilmir lǫþ,
ák hróþrs of kvǫþ,

Buþumk = bauþ mér. 'Fursten inbjöd mig'.

Egill Lausavísa 27:

U r þ u m k leiþ en lióta
landbeiþaþar reiþi;

Urþumk = varþ mér. 'Landkrävarens stygga vrede blev mig okär'

Exempel på p r e s e n s f o r m e r a v s t a r k a v e r b äro:

Vafþrúþnismál 7:

Hvat er þat manna,
er i mínom sal
v e r p o m c orđi á?

'Som i min sal kastar ord på mig' (*verpomc = verpr mik*).

Grímnismál 1:

brennomc feldr fyr.

Brennomc = *brenn mér* (*brinn mér*). 'Pälsen brinner för mig'.

Hallfrøþr Lausavísa 20:

Veitkat hitt, hvat verþa
verglóþar skal tróþu,
rinnumk ǫ́st til Ilmar
unnar dags, á munni.

I hskr. *rennumz; rennumk rinnumk* = *renn mér*, *rinn mér*. 'Jeg nærer kærlighed til . . .'

Kormákr Lausavísa 62:

Snertum harmr viþ hiarta.

'En sorg rör mitt hjärta'.

Hallbiorn Oddsson Lausavísa s. 104:

snertumk harmr í hiarta.

Fáfnismál 1:

stondomc til hiarta hiorr.

Stondomc = *stendr mér*. 'Svärdet står i mitt hjärta'.

Gamli kanóki Harmsól 47:

Lítk optliga ýta
óglíkan mik fíkium
(aukumk sǫ́r í slíku
sótt) ástvinum dróttins;

Aukumk = *eykr mér*. 'En svår sorg uppstår för mig därav'.

Exemplen från svaga verb äro helt få, såsom:

preteritiformer:

Hávamál 108:

ennar gođo kono,
þeirrar er lægdomc arm yfir.

Lægdomc yfir = *lagþi mik yfir* 'som lade armen över mig'.

Egill Lausavisa 26:

hugr tiáđum miok mága.

I Skjaldedigtning I B s. 48 normaliserar Finnur Jónsson formen till *tjóđum*, men handskrifterna giva stöd åt läsarten *tiáþum* (se Skjaldedigtning I A s. 55, hvilket Wessén s. 15 icke nämner); i Lexicon poeticum s. 566 (som utgivits efter Skjaldedigtning I B) normaliseras formen till *téđumk* (till *téa* 'visa, hjälpa'). Vare sig att man anser den riktiga läsarten vara *tiáþum* (till *téa*) eller *tióþum* (till *tióa* 'hjälpa'), betyder *tiáþum* (*tióþum*) 'hjälpte mig'.

Kormákr Lausavísa 1:

menreiþ . . .
réttumk risti.

Réttumk = *rétti mér.* 'Kvinnan sträckte sin vrist mot mig'.

Presens-former:

Hallfrøþr Lausavísa 5:

hǫfum gramr . . . framþan.

Hǫfum = *hefr mik.* 'Fursten har utmärkt mig'.

Þórþr Kolbeinsson Lausavísa 5:

. . . hǫfumk orkn of skemþan

Hǫfumk = *hefr mik.* 'En själhund har skadat mig'.

Steinarr Lausavísa (Skjaldedigtn. I B s. 386).

siá hǫfumk veltistoþ stiltan
straumtungls . . .

Hǫfumk (= *hefr mik*) *stiltan* 'har bragt mig i en farlig ställning'.

Gamli kanóki Harmsól 17:

slíkr hǫfum synþar auki
sótt . . .

Hǫfum (= *hefr mik*) *sótt* 'har hemsökt mig'.

Alvíssmál 9:

oll of ra/c fira
voromc, dvergr! at vitir.

Voromc (= *varir mik*). 'Jag anar, att du vet . . .'

Så ock i flera följande strofer i Alvíssmál.

Samma form (*vórumz*(*st*)) synes föreligga även i Hyndluliófþ 31, 34, 36:

vórumz at viti sua.

'jag väntar att han vet det'.

Egill Hǫþuþlausn 19:

gótt þykkiumk þat,
es ek þǫgn of gat.

þykkiumk = *þykki mér*. 'Jeg er glad ved at...'

Det är däremot första pers. sing., som föreligger uti sådana exempel som:

Egill Lausavísa 43:

ek þóttumk þá orka
arfa Geirs til þarfar;

'Jeg mente da at udføre...'

Det är allmänt känt, att den ursprungliga dativ-formen *mér* och den ursprungliga ack.-formen *mik* såsom enklitiska ord efter verbalformer mången gång brukas i hvarandras ställe[1]). Detta beror åtminstone till god del på följande omständigheter. Som bekant förloras ljudlagsenligt redan mycket tidigt -*ʀ* i ljudgruppen -*mʀ* med infortis (så redan t. ex. Lyngby), t. ex. dat. pl. **dagumʀ* > isl. *dǫgum*; pret. plur. *wārum*(*e*)*ʀ* 'voro för mig' > *vǫ́rum* (*vǫ́rum þar at meini* 'de voro mig till men' Gísli Súrsson Lausavisa 13, Skjalded. I B s. 98). Vidare är det i isländsk poesi en ytterst vanlig företeelse, att ett enklitiskt -[*e*]*k* 'jag' utan nämnvärd betydelseskillnad dels tillfogas, dels utelämnas efter en verbalform. Så ha t. ex. *ek emk* och *ek em* 'jag är' samma betydelse; *ek kvamk* och *ek kvam* 'jag kom' samma betydelse. För det föga reflekterande språkmedvetandet utbildade sig därför denna liberala regel: efter en verbalform på -*m* kan '*k* ofta utan egentlig betydelseförändring följa eller utelämnas; alltså *erumk* = *erum* o. s. v.

---

[1]) Om bruket av *mik*, *þik*, *sik* i st. f. *mér*, *þér*, *sér* se Lund Ordføjningslære s. 62.

Frågan är nu den: huru hava de ovan omtalade formerna för 3. pers. singularis med enklitiskt tillagt *mér* eller *mik* uppstått?

Wessén besvarar i »Tvenne bidrag till nordisk språkhistoria» s. 13 ff. (se särskilt s. 19 ff. och s. 28) spörsmålet sålunda:

Han stöder sig — kan man väl säga — delvis på den av mig i Bidrag till svensk etymologi (1880) s. 16 f. och Svensk ljudhistoria I s. 128 påvisade utvecklingen i fornsvenskan, enligt hvilken ljudgruppen *-em-* (*-æm-*) ljudlagsenligt blir till *-um-* (*-om-*) i relativt oakcentuerad stavelse, en uppfattning till hvilken v. Friesen Vår älsta handskrift s. 42 f. senare anslutit sig. Enligt denna ljudlag motsvaras isl. (västnord.) *e* av fsv. *u* (*o*) i de i satsen ofta relativt oakcentuerade orden isl. *sem*: fsv. *sum* (*som*) — isl. *nema*: fsv. *num* — fnorska *em* fda *æm*: fsv. *um* (*om*; konjunktionen) — dat. pl. isl. *þeim*, *þem*: fsv. *þom*. Nära besläktad med denna utveckling är den senare i fsv. och fdanskan inträdda utvecklingen av *ē* (*e*) till *u* framför *m* i senare kompositionsleder sådana som fsv. *Biureem*: *Byrum* (nu *Stora Bjurum*) i Västergötland etc.; se Falkman Ortnamnen i Skåne s. 46, Kock Fsv. ljudlära I 209, Sv. akcent II, 335 ff., Sv. ljudh. I s. 186 f.

Nu menar Wessén, att redan under urnordisk tid och alltså även i det fornvästnordiska språket (isländskan) ljudgrupperna *-im-*, *-em-* i infortisstavelse ljudlagsenligt skulle ha blivit till *-um-*. I överensstämmelse med denna sin hypotes förmodar W., att urnord. presens-former med enklitiskt *miʀ* (*mér*), *mik* sådana som **standiđ-miʀ*, **habeđ-miʀ*, **þunkiđ-miʀ*, **lagiđe-mik* blivit till **standimʀ* > *stǫndum*; **habemk* > **habumk* > *hǫfumk*; **þukkimʀ* > *þykkium*; **lagđemk* > *lagđumk* > *lǫgþumk*, nämligen därigenom, att först *đ* ljudlagsenligt förlorades framför följande *m*, och att senare under urnord. tid *-imʀ* *-emk* blevo till *-um*, *-umk*. Han tillägger: »de på detta sätt uppkomna formerna vunno stöd i präsentia av första klassens svaga verb: **kallōđ-mik* > *kǫllomk*, och dylika».

Vidare menar Wessén, att alla övriga verbalformer med

enklitiskt *-mir*, *-mik* och med betydelse av 3. pers. singularis skulle på analogisk väg efter dessa typer hava erhållit formerna på *-um*, *-umk*.

Emot denna hypotes är mycket att invända.

Naturligtvis hava, såsom Wessén och andra framhållit, former på *-umk* sådana som de ovan anförda tillhört det verkligen talade språket, och de äro ingalunda endast av skalderna av metriska eller av andra skäl bildade. Men däremot är det oberättigat, när Wessén synes mena, att dylika former i talspråket användes av alla verb av alla böjningsklasser. Han tar egentligen icke hänsyn till, hvilka former på *-um(k)*, som verkligen antecknats.

Nu är emellertid förhållandet detta: De i fråga varande formerna på *-um(k)* användas i relativt ringa utsträckning. Det är framför allt 3. sing. *erumk* (= *er mér*), som är vanlig. Vidare brukas de i större utsträckning av starka verb än av svaga verb. Exemplen från svaga verb äro över huvud få; jmf. ovan s. 58.

Det torde därför vid förklaringen av 3. pers. sing. på *-um(k)* vara nödvändigt att gå ut ifrån, att den ingalunda tillhörde så att säga konjugationernas normalformer, utan att den fastmer var en relativt sällsynt bildning. Vidare bör man framför allt söka historiskt förklara de verkligen uppvisade formerna på *-um(k)*, särskilt den oftast uppvisade formen *erum(k)*. Om detta lyckas, bör man tillse, huruvida icke också de andra *um(k)*-formerna kunna tillfredsställande förklaras.

Vidare måste dessa brister i Wesséns hypotes framhållas:

Blott i förbigående nämner jag, att Wessén icke anför någon parallel till den av honom antagna genomgående förlusten av *đ* framför *m* i infortis-stavelse. Detta är dock kanske av mindre vikt, då det är möjligt, att *đ* i denna ställning kunde förloras.

Huvudspörsmålet är emellertid detta: hava i infortis-stavelser (såsom Wessén menar) ljudgrupperna *-im-*, *-em-* under

urnordisk tid ljudlagsenligt blivit till *-um-*, således icke blott på det östnordiska, utan även på det västnordiska språkområdet?

Redan före utgivandet av denna Wesséns avhandling hade jag övervägt denna fråga.

Enligt min åsikt har en sådan ljudlag icke gjort sig gällande uti isländskan[1] eller under urnordisk tid, och Wessén har icke förmått å daga lägga en sådan ljudövergång.

Tvärtom tala fakta emot ett dylikt antagande.

Jag erinrar å nyo om de nyss från fornsvensk synpunkt framhållna orden med *u*, hvilka i satsen ofta äro relativt oakcentuerade:

fsv. *sum* (*som*), men isl. *sem*;

fsv. *num*, men isl. *nema*;

fsv. *um* (*om*), men fnorska *em*;

fsv. dat. pl. *þom*; men isl. *þem* (jämte det vanliga *þeim*).

Uppenbarligen kan man icke antaga, att i alla dessa ord fortisformen skulle hava segrat på det västnord. språkområdet, men däremot infortis-formen i fornsvenskan. Här hava alltså olika ljudlagar gjort sig gällande: på västnord. område kvarstod *-em-* i infortis-stavelse; på östnord. område blev *-em-* däremot i infortis-stavelse till *-um-* (*-om-*).

Icke mindre viktigt är det vittnesbörd, som gives av den isl. 1. pers. pl. på *-im* i presens och preteritum konj. Som bekant lyda i älsta isländskan dessa former pres. konj. *bindim*, *dǿmim* etc. etc., pret. konj. *byndim*, *dǿmdim* etc. etc. I fall verkligen under urnord. tid *-im* i infortis-stavelse ljudlagsenligt blivit till *-um*, måste man ju ha havt uteslutande isl. **bindum*, **dǿmum*, **byndum*, **dǿmdum*. Det går icke att med Wessén söka bortförklara detta konjunktiv-formernas vittnesbörd därmed, att *-im* icke skulle vara ljudlagsenligt, utan kvarstå genom inflytande

---

[1] Som bekant intaga åtskilliga fnorska dialekter ett övergångsstadium mellan isländskan å ena sidan och de östnordiska språken å den andra. Jag skall icke uttala mig om huruvida i någon fornnorsk bygd ljudutvecklingen av *-im-*, *-em-* varit densamma som i de östnordiska språken.

från *-i* i andra konjunktiv-former (3. sg. *bindi* etc.). Vokalisationen i första pers. pl. på *-m* (*-um*, *-im*) har nämligen icke annars i den älsta isländskan rönt analogisk påverkan från vokalisationen i andra verbaländelser[1].

Emot en urnordisk (västnordisk) ljudlagsenlig övergång *-im-* (*-em-* *-æm-*) > *-um* tala även:

isl. *gersemi*, *gersimi*: fsv. *gørsum*, *gærsom* (jämte *gærsæm(e)*), fda. *gørsom*.

isl. *frǽndsemi*, fno. *frændsime*[2].

isl. fno. *millim* 'mellan' (hvarom vidare nedan s. 85).

På ett en eller annan gång i Hauksbók anträffat *megim* (till *vegr*) är däremot ingen vikt att lägga; jmf. nedan s. 82.

Av det nu anförda anser jag framgå, att *-im-*, *-em-* uti infortis-stavelse under urnordisk tid eller i isländskan icke ljudlagsenligt blev till *-um-*.

Men även om Wessén hade havt rätt i denna hypotes, och även om hans hypotes att **verpiđ-mik*, **lagiđē-mik* blivit ljudlagsenligt till *verpumk*, *lǫgþumk*, så hade det dock icke varit rimligt att förklara samtliga former på *-um*, *-umk* med betydelse av 3. sg., efterföljd av *mér*, *mik* genom analogisk påverkan från former av typerna *verpumk lǫgþumk*.

Absolut alla former på *-umk* i 3. sing. ha väl icke antecknats här ovan, men helt visst giva de antecknade formerna en i huvudsak trogen bild av dessa formers användning i isländsk poesi.

Ser man nu på de anförda exemplen, så finner man (jmf. ovan s. 56), att det framför allt är 3. sg. *er* 'är' (till verbet *vera*), som möter under formerna på *-um*, *-umk*. Vidare iakttar man,

[1] Då, såsom ovan framhållits, *-em-* i de östnordiska språken ljudlagsenligt blivit till *-um-* i de relativt oakcentuerade orden isl. *sem*: fsv. *sum* etc., så är det sannolikt, att i dessa språk (fsv. och fda.) den gamla ändelsen *-im* i pres. och pret. konj. ljudlagsenligt blivit till *-um*: *bindim* > *bindum* etc. Som bekant ändas i fsv. 1. pl. konj. i pres. och pret. på *-um*, icke på *-im* (*bindum*, *bundum* etc.).

[2] När undantagsvis någon gång i västnord. språk anträffas *gersymi*, *frǽndsymi*, så beror detta på en helt sen dialektisk övergång *i* > *y* framför det labiala *m* i semifortis-stavelse; jmf. Kock Svensk ljudh. I s. 260.

att 3. pers. pret. sg. *var* (till *vera*) icke sällan anträffas i *varum varumk* (*vǫrum, vǫrumk*).

Om jag riktigt förstått Wesséns framställning, så skulle enligt hans mening den mycket vanliga formen 3. sg. pres. *erum erumk* ävensom den flera gånger anträffade formen 3. sg. pret. *vǫrum vǫrumk* ha uppstått på analogisk väg och väsentligen genom inflytande från typerna *verþumk, lǫgþumk*.

Detta är dock i högsta grad osannolikt. Det ytterst vanliga verbet *vera* har ju, tack vare sin stora frekvens, över huvud med en utomordentlig seghet fasthållit sina urgamla böjningsformer; jag erinrar t. ex. om 1. sg. pres. *em* med slutljudande *-m*. Det vore då mycket förunderligt, om de relativt vanliga formerna 3. sg. *erum erumk* på analogisk väg skulle ha fått *-um, -umk* från de relativt sällsynta *verþumk* etc. Det vore även påfallande, om under dessa förhållanden det upprepade gånger mötande *vǫrum vǫrumk* hade analogien att tacka för sitt upphov.

Vidare nödgas Wessén antaga, att sådana preteriti-former i tredje sing. av starka verb som *létumk, hétumk, fellumk, gǫfumk* uppstått på analogisk väg. Ty man har ju aldrig havt några äldre former **lēti-mk, *gafi-mk* etc. eller dylikt. Det skulle väl vara genom analogisk påverkan från mönster av typerna *verþr: verþumk* (presens-former) och *lagþi: lǫgþumk* (preteriti-former), som Wessén tänker sig, att *létumk, gǫfumk* etc. skulle ha uppstått. Detta blir dock ytterst osannolikt, när man besinnar, huru vitt skilda de aktiva ursprungsformerna äro. Formerna pres. *verþr* och pret. *lagþi* å ena sidan och preteriti-formerna *lét, hét, fell, gaf* å den andra äro hvarandra allt för olika, för att de skulle associeras med hvarandra.

Emot Wesséns hypotes talar ytterligare kraftigt, att han är tvungen (s. 17) att söka förklara också medial-formens första pers. sing. på *-umk* i preteritum av starka verb (*fellumk, hétumk, létumk* etc. etc.) såsom uppkommen genom en ganska komplicerad analogi.

Så väl dessa sistnämnda former som de flesta andra här

anförda former på *-um*, *-umk* äro däremot enligt min mening fullt ljudlagsenliga[1].

Till frågans belysning erinrar jag först om en god parallel från andra språkområden. Det nysvenska låneordet *alarm* (som lånats från fra. *alarme*, ty. *alarm*) har i äldre nysv. även formen *alarum* FH. (1547), *alarom* Gustav I:s registratur (1529) (exempel i SAO.). Också i äldre danskan anträffas *alarum* (ex. hos Kalkar). Alltså har *m* i den slutljudande ljudgruppen *-rm* övergått till *-um* (*-om*): *alarm* > *alarum*.

Enligt min åsikt har i isländskan under förliterär tid följande (nära nog med naturnödvändighet inträdande) ljudlag gjort sig gällande: när genom vokalsynkope konsonanten *m* kommer i interkonsonantisk ställning, övergår den till vokaliskt *m*, som något senare blir till *um*. Det är dock möjligt, att konsonanten *m* i nämnda ställning omedelbart blev till *um* (utan mellanstadiet av vokaliskt *m*). Naturligtvis är det *m*-ljudets labiala natur, som vållade att parasitvokalen blev det labiala *u*.

---

[1] Det bör nämnas, att Grimm Deutsche Grammatik IV (1837) s. 39 f. yttrar om första pers. i sing.: »das reflexive *mik* wird in *mk* (*mc*) verkürzt und mittelst des eingeschobenen vocals *o* an den consonant der ersten pers. geheftet. das gilt eigentlich nur vom präs. und prät. starker conj.; in der schwachen aber muss der vocalische ausgang der ersten pers. in beiden temp. sich von jenem *o* absorbieren lassen. ohne das eingeschaltete *o* wäre das suffix in der starken form nicht auszusprechen gewesen; in der schwachen hätte sich *mc* an die vocalischen ausgänge der flexion schliessen mögen; man sieht dass die starke form den ton angab». I en not s. 409 yttras: »dieselbe form kommt aber auch zum vorschein für den nicht-reflexiven, unmedialen fall, wenn das *omc* einer dritten person ... suffigiert wird, z. b. *brennomc* feldr ... *stöndomk* til hiarta hiörr ...»

I TfF. N. R. VI, 257 ff. har Dyrlund publicerat ett (i april 1861 skrivet) brev till honom från Lyngby angående denna fråga. Lyngby yttrar däri s. 260 f. med tanke på *stǫndumk* (= *stendr mér*): »mulig er ... Grimm's forklaring (D. gr. IV, 39 følg.), at *-u* er en bindevocal; den kunde stadfæstes med *comomc*, dog har man ej stedse *-u* foran *-mk* ... *U* måtte så tænkes at have udviklet sig af *m* i *mk*; *stend-u-mk* kan alligevel ej blive *stǫndumk*, *býð-u-mk* kan ej blive *bjóðumc*». Emellertid förkastar Lyngby själv snarast detta resonemang, i det han anser, att 1. pers. sg. i medium *komumk* fått *-umk* på analogisk väg (s. 259).

Under det att Wessén nödgas förklara starka preteriti-former i första sing. av medium sådana som *hétumk* 'jag kallade mig, jag hette' (till *heita*; flera gånger t. ex. i Grímnismál) etc. såsom uteslutande analogi-bildningar, förklaras de helt enkelt genom nyss anförda ljudlag.

Ek hét-m(i)k blev ljudlagsenligt till *ek hétumk* osv. osv.

Nu hade man ju i en mängd starka preterita samma rotvokal i singularis och i pluralis. Detta är fallet med pret. *fell*, *blés* (till *blása*), *grét*, *lét*, *réþ*, *blét* (till *blóta*), *hét*, *lék* — (*blett* [till *blanda*], *felt* [till *falda*], *gekk*, *helt*, *hekk* [till *hanga*]) — *ól*, *fór*, *gól*, *gróf*, *hóf*, *hlóþ*, *hnóf* 'avskar', *kól*, *kóf*, *mól*, *skóf*, *skóp*, *sór*, *óþ*, *óx*, *skók*, *tók*, *stóþ*, — (*dró*, *fló*, *gnó*, *hló*, *kló*, *sló*, *þó*) — *iók*, *iós*, *hlióp*; de inom parentes satta verben ha olika konsonantism i sing. och i plur. (*blett*: *blendum*, *dró*: *drógum* etc.) I alla sådana verb, i hvilka även konsonantismen var lika i sing. och i plur., hade 1. pers. sing. i medium på ljudlagsenlig väg fått alldeles samma form, som 1. pers. plur. i medium använde: *ek hétumk*: *vér hétumk* etc.

Vidare hade man även åtskilliga andra preterita (av typen 1. sg. *gǫfumk*: 1. pl. *gǫ́fumk* till *gefa*), i hvilka den ljudlagsenliga singular-formen och den ljudlagsenliga plural-formen i medium åtskildes blott genom rotvokalens olika kvantitet. Hit höra preterita till verb sådana som *drepa*, *feta*, *geta*, *kveþa*, *meta*, *reka* etc. etc. etc. i den mån, som mededialformer användes av dem.

Det är helt naturligt, att under dessa förhållanden regeln utbildades: »1. sing. i medium skall ha samma form som 1. plur. i medium». Då *hétumk*, *fellumk* etc. etc. fungerade så väl såsom 1. sing. som såsom 1. plur., så lät man t. ex. ett av 1. sing. pret. *beit-mik* (till *bíta*) uppkommet **beitumk* efter formen i 1. pl. *bitumk* ombildas till *bitumk*.

Härvid spelade också 3. plur. i aktivum på *-umk* en (om också blott underordnad) roll; *þeir bitu mik* 'de beto mig' hade ju blivit till *þeir bitumk* etc.

Vi övergå nu speciellt till de ovan anförda *um*(*k*)-formerna,

som utgöra tredje sing. i aktivum med vidfogat *-mik* eller *-miʀ* (*-mēr*).

Genom nyss s. 68 nämnda ljudlag äro följande former omedelbart klara:

3. sg. pres. **eʀ-miʀ* blev genom synkope av ultimas *i*-ljud till **eʀumʀ*, och eftersom slutljudande *-mʀ* i infortisstavelse blev till *-m*(*m*), uppstod av **eʀumʀ* formen *erum* med en betydelse motsvarande isl. *er mér*.

3. sg. *eʀ-mik* blev likaledes genom synkope till *erumk*.

3. sg. *waʀ-miʀ* blev till **waʀumʀ* > **waʀum*(*m*) *vǫrum* med betydelse av *var mér*.

3. sg. *waʀ-mik* blev till **warumk vǫrumk*. Som bekant användes 3. pluralis *vǫ́ru* (med suffigerat pronomen *vǫ́rum*[*ʀ*] *vǫ́rumk*) mycket ofta med infortis i satssammanhanget; därvid förkortades dess rotvokal, så att man jämte den plurala fortisformen *vǫ́ru* (*vǫ́rum vǫ́rumk*) även fick den plurala infortisformen *vǫru* (*vǫrum vǫrumk*). Under dessa förhållanden är det självklart, att den på nyss angivna sätt uppkomna 3. singularis *vǫrum vǫrumk* stundom i uttalet och i skriften fick långt *ǫ* från de fakultativt med långt *ǫ* använda pluralformerna *vǫ́rum vǫ́rumk*.

3. sg. pret. **gaƀ-mik* blev till *gafumk gǫfumk*. I fall 3. sg. pret. *gǫfumk* fakultativt kunnat hava långt *ǫ* i penultima, så har detta överförts från 3. pl. pret. *gǫ́fu gǫ́fumk*, liksom 3. sg. *vǫrumk* kunde få långt *ǫ́* från 3. pl. *vǫ́ru vǫ́rumk*.

3. sg. pret. **lēt-mik* blev på enahanda sätt till *létumk*.

3. sg. pret. **hēt-mik* till *hétumk*.

3. sg. pret. **fell-mik* till *fellumk*.

Sedan gammalt hade man i 3. plur. pret. former på *-um*, *-umk*, som så uppstått, att t. ex. pret. plur. *fellu* förenats med ett enklitiskt *miʀ*, *mik*. *Fellu-m*(*i*)*ʀ* blev till **fellumʀ fellum*; *fellu-m*(*i*)*k* blev till *fellumk*. — På här utvecklade sätt hade man i åtskilliga verb fått samma former i 3. singularis pret., som man egde i 3. plur. pret. Det är därför naturligt, att för ett föga reflekterande språkmedvetande denna regel utbildades: »3.

sing. pret. på *-um*, *-umk* bör över huvud hava samma form som 3. plur. pret. på *-um*, *-umk*». Härigenom förklaras med stor lätthet 3. sg. pret. *buþumk* och *urþumk* (och eventuellt fordom existerande, men icke antecknade motsvarande former till andra verb). Pret. sg. **bauđ-mik*, **warđ-mik* blevo till **bauđumk*, **warđumk* (*vǫrþumk*). Men eftersom 3. pl. *vǫ́rumk*, *gǫ́fumk*, *létumk*, *hétumk, fellumk* hette på samma sätt, när de användes såsom 3. sg., så lät man också 3. pl. *buþumk, urþumk* fungera även såsom 3. sg. och ersätta de ljudlagsenliga **bauđumk*, **vǫrþumk*.

Denna process underlättades av följande omständigheter:

Första pers. plur. pret. i medium (*vér hétumk* 'vi kallade oss, vi hette') hade sedan gammalt sammanfallit med tredje plur. pret. i aktivum med suffigerat *-mk*, *-m* (*hétu'mk*, *hétu'm* = *hétu-mʀ*; *bitu'mk* etc.).

Första sing. pret. i medium (*ek hétumk* etc.) använde i åtskilliga verb samma form som 1. plur. i medium (*vér hétumk* etc.).

Utan vidare klara äro även de ovan s. 60 anförda presensformerna *brennomc* (= *brinn mik, brinn mér*) och *rinnumk* (*rennumk*) till de starka verben *brenna* (*brinna*) och *rinna* (*renna*).

I 3. sg. pres. hade man ljudlagsenligt *brenn* (*brinn*), *rinn* (*renn*) med efter *nn* förlorat *-ʀ*. *Brenn-mik* (*brinn-mik*) blev till *brennumk* (*brinnumk*), och på likartat sätt *rinn-mik* (*renn-mik*) till *rinnumk* (*rennumk*).

Vidare må här erinras därom, att i flera verb, till hvilka en 3. sg. på *-um*, *-umk* emellertid icke antecknats, en dylik 3. sg. på *-um*, *-umk* skulle, om den brukats, sammanfalla med 3. pl. på *-um*, *-umk*, om man bortser från konsonant-kvantiteten, t. ex. i *stela* 'stjäla' (3. pres. sg. till och med *stel* jämte *stell*), *skína*, *bera*, *skera*, *lesa* (3. pres. sg. *les* jämte *less*. Noreen Ai. gr.[3] § 521: 2).

Till belysning av ord av typen *verpumk* (= *verpr-mik*) erinrar jag om det kända förhållandet, att *ʀ* och *r* förloras i interkonsonantisk ställning i isländskan, t. ex. nom. *ulfr* men *ulfgi* 'icke ulven' (< *ulfr-gi* i nom.) Lokasenna 39 — fsv. run. **faþrkaʀ** Hallnäs Uppland (Liljegren nr. 265): isl. *feþgar* 'fader och son' — **systrkin*: isl. *systkin* 'syskon'.

Tredje sg. pres. i aktivum **werpʀ-mik* övergick på enahanda sätt till **werp-mik*. När ultimas *i* synkoperades, blev (alldeles som vid utvecklingen till *erumk* etc.) **werpmk* till *verpumk*.

Så äro ock dessa ovan antecknade presensformer att uppfatta:

3. sg. pres. **snert(ʀ)-meʀ* blev till *snertum*.

3. sg. pres. **snert(ʀ)-mik* blev till *snertumk*.

Man hade alltså i en mängd verb fullt ljudlagsenligt uti tredje sing. presens av aktivum fått en form på *-umk*, som var alldeles identisk med så väl första sing. pres. i medium som med första plur. pres. i medium.

Första sing. i aktivum av starka verb ändades ju ännu i sen förhistorisk tid på *-u*: **ek komu* osv. Detta framgår därav, att den oomljudda vokalen kvarstår i det av **komu mik* uppkomna 1. pers. sing. medium *komumk* etc. (jmf. redan t. ex. Moritz Heyne Laut- und flexionslehre der altgerm. dialecte (1862) § 85, Lyngby i Tidskr. f. Phil. VI (1865) s. 21 not 2, Tidskr. f. Fil. N.R. VI: 258), och det bestyrkes därav, att man ännu i tidig literär tid har kvar några exempel på enstaviga oomljudda former i 1. sg. pres. *kom*, *skiót* etc. (Hægstad i Ark. nf. XVI, 358 ff., XVIII, 283 ff.).

I 1. plur. pres. medium hade man sedan gammalt *vér komumk* etc.

Formerna *verpumk*, *snertumk*, *rennumk* etc. voro alltså så väl första sing. medium och första plur. medium som tredje sing. i aktivum.

Härigenom bli de blott *en* gång hvardera antecknade tredje sing. i aktivum *aukumk* (till *auka*), *stǫndumk* (till *standa*) lätt begripliga. Liksom *verpumk*, *rennumk* etc. hade samma rotvokal, när de fungerade som 3. sing. i aktivum, samt när de fungerade som 1. sing. i medium och som 1. plur. i medium, så lät man de ljudlagsenliga (**øyk[ʀ]mik* >) **eykumk* och (**stend[ʀ]-mik* >) **stendumk* få i penultima samma vokal, som dessa verbs två andra presens-former på *-umk* (1. sing. och 1. plur. i medium *aukumk*, *stǫndumk*) redan hade, alltså *aukumk*, *stǫndumk*.

I fall man vill taga hänsyn även till eventuellt en gång

existerande, men icke antecknade former på *-umk* i tredje sing. i aktivum, så bör det framhållas, att obetingat majoriteten (omkring 114) av isl. starka verb ha samma rotvokal i 3. sg. presens samt i 1. och 3. plur. pres. (*binda*, *bregþa*, *verþa*, *drepa*, *bíta*, *heita* etc.); det är därför naturligt, att plural-formernas rotvokal genomfördes.

Såsom redan nämnts, äro de svaga verb helt få, från hvilka exempel antecknats på 3. sing. pres. med enklitiskt *-mk*, *-m*. Presens-formerna *hǫfumk* till *hafa* 'hava' och *vǫrumk* (pres. sg. *varir mik* 'jag väntar') till det impersonella *vara* finnas.

Verbet *hafa* (= got. *haban*) använde i gotiskan i 2. 3. sg. pres. *habais*, *habaiþ*, som i isländska borde motsvaras av **hafir* utan *i*-omljud. Denna fnord. form kan föreligga i fsv. pres. *havir*. Den i älsta isländskan vanliga formen *hefr* i 2. 3. sg. visar, att man jämte urnord. **habēʀ* (motsvarande got. *habais habaiþ*) även havt ett urnord. **habiʀ*, som genom *iʀ*-omljud på vanligt sätt blev till isl. *hefr*. Från detta *hefr* fick det äldre isl. **hafir* (= fsv. *havir*) vokalen *e*, så att isl. *hefir* uppstod. Ett äldre isl. **hef[ʀ]-m(i)k* gav ljudlagsenligt **hefumk*, som genom inflytande dels från 1. pl. pres. *hafum* (*hǫfum*), 3. pl. pres. *hafa*, dels från presens-formen **hafiʀ* (fsv. *havir*) blev till **hafumk* > *hǫfumk*.

Härvid har även analogien från de starka verben spelat en mycket viktig roll. Efter t. ex. infin. *standa*: 3. sg. pres. **standumk stǫndumk* = *stendr mér*, infin. *verpa*: 3. sg. pres. *verpumk* osv. har till infin. *hafa* bildats 3. sg. pres. **hafumk hǫfumk* = *hefr mér*.

På väsentligen samma sätt ha infin. *standa*: 3. sg. pres. *stǫndumk*, infin. *hafa*: 3. sg. pres. *hǫfumk* osv. till infin. *vara* framkallat 3. sg. pres. *vǫrumk*.

Preteriti-formerna i 3. sing. av aktivum med enklitiskt *-mk*, *-m* av svaga verb (*lǫgþumk*, *tiáþumk*, *réttumk*) äro lätt förklarliga.

Formen *lǫgþumk* hade fullt ljudlagsenligt redan uppstått i följande personer:

Då man på urnord. tid hade run. pret. **tawidō** (guldhornet)

'jag utstyrde', så blev 1. sing. pret. **laʒiđō* med den labiala vokalen *ō* och suffigerat *mik* i medium till *lǫgþumk.*

Första pers. plur. *lagđum* med suffigerat *okkr* blev på vanligt sätt till *lǫgþumk* (jmf. vidare nedan).

Tredje pers. plur. *lǫgþu* med suffigerat *mik*, *meʀ* blev likaledes på normalt sätt *lǫgþu'mk* (*lǫgþu'm*), *lǫgþumk* (*lǫgþum*).

Då man nu dessutom i pret. av de starka verben ljudlagsenligt eller väsentligen ljudlagsenligt hade i 3. pers. sing. fått en form på *-umk* (*fellumk*, *buþumk* etc.), så är det naturligt, att det ljudlagsenliga *lagþi-m(i)k *lagþimk* — dels efter de starka verbens mönster, dels genom påverkan av 1. sing. i medium *lagþumk* (*lǫgþumk*), av 1. plur. i medium *lagþumk* (*lǫgþumk*) och av 3. plur. i akt. med enklititisk pron. *lagþumk* (*lǫgþumk*) — blev till *logþumk* (*lǫgþumk*).

I detta sammanhang inskjuter jag ett par anmärkningar om den mediala formen i de västnord. språken. Jag kan icke ansluta mig till den av Wimmer i Det philologisk-historiske samfunds mindeskrift (1879) s. 184 ff. framställda teorien för uppkomsten av 1. pl. i medium *lǫgþumk* etc. Han anser, att liksom *sik* (*-sk*) tillagts 2. och 3. pers., samma pronomen (*sik*) tillagts även 1. pers. pl., och att *lagþumsk* först något senare blivit till *lǫgþumk* genom förlust av *s* i interkonsonantisk ställning; (enligt honom skulle formen för 1. pers. pl. på *-umsk* ha på analogisk väg överförts även till 1. pers. sing. i medium). Häremot talar framför allt, att *s* annars icke brukar förloras i interkonsonantisk ställning; jmf. även Th. Wisén i Ark. I (1883) s. 370 ff. Redan Grimm har i Deutsche grammatik IV, 40 (se även Falk i AfdA. XVIII, 192) enligt min uppfattning riktigt insett, att 1. pl. i medium så uppstått, att till 1. pl. i aktivum *-um* (ex. *lagþum lǫgþum*) fogades pron. *okkr* 'oss två' (*lǫgþumk*), och denna åsikt är väl den allmänt antagna.

Emellertid torde någon ytterligare belysning av formens upphov vara behövlig.

Tydligen bildade man ursprungligen mediala former till första pers. på följande sätt.

Till aktiv-formen i sing. fogades enklitiskt *mik*. Till aktivformen i pluralis fogades *okkr*, när subjektet (*vit*) var dualt, men däremot *oss*, när subjektet (*wīʀ vér*) var pluralt. Härigenom uppstodo t. ex. i 1. sg. **ek lagđu-m(i)k*, *ek lǫgþumk* — i 1. dualis **vit lagđum-(o)kkr*, *vit lǫgþumk* — i 1. plur. **vēr lagđum-(o)ss*, *vér lǫgþums*. Det är möjligt, att en sådan form som 1. pers. plur. i medium *bums* (< *būums*) i Strengleikar s. 38: 22 (handskr. från c. 1250) till verbet *búask* utgör en dylik gammal form, uppkommen av *būum-(o)ss*, men då hskr. använder *-s* även i *gærđes hann*, *snys hugr* och i några andra exempel (Specht i Acta german. III n:r 1 s. 32), så har *bums* icke något vitsord.

När den ursprungliga dual-formen på *-mk* genomfördes även såsom 1. pers. pluralis med undanträngande av den äldre formen på *-ms*, så bör man erinra sig, att i nyisländska samtalsspråket den gamla dualformen för första (och även den gamla dualformen för andra) personen (*viđ*, *okkur*; *þiđ*, *ykkur*) undanträngt de gamla pluralformerna *vér*, *oss*; *ér* (*þér*), *yþr*. Förhållandet är som bekant ett delvis liknande i vissa norska bygdemål.

Det kan måhända överraska, att det slutljudande *-r i okkr* alltid förlorats i 1. pl. (*lǫgþumk* etc.; icke **lǫgþumkr*). Detta beror icke därpå, att man redan under urnord. tid hade av literaturspråkets *okkr* en form utan *-ʀ*. Det uppgavs visserligen tidigare, att gotiskan i ack. dualis (till *wit*) använde *ugk* jämte *ugkis* (så t. ex. ännu hos Braune Got. Gramm.[5] [1900] § 150 och Streitberg Got. Elementarbuch[2] [1906] § 164). Men formen *ugk* finnes enligt Brauns läsning av handskriften icke; se t. ex. Streitberg Die got. Bibel (1908), Eph. 6: 22; Elementarbuch [3—4] § 164 anm. 2; Braune Litteraturblatt 1908 sp. 328, Got. Gramm.[7] (1909) § 150 anm. 1. Jag tänker mig förlusten av *-ʀ* (*-r*) i *okkr* uti former av typen *lǫgþumk* på följande sätt. Ganska ofta följde i fornspråket det personliga pronomenet såsom subjekt omedelbart efter verbalformen (*em'k* 'är jag'; *ek em'k* 'jag är' etc.). Även sedan **lagđum-okkʀ* blivit till **lagđum(k)kʀ*, följde pron. *vit* (*vēʀ*,

vér) ofta omedelbart på denna verbalform. I sammansättningen **lagđum(k)kʀ vit* (*vēʀ*) förloras ʀ-ljudet i den interkonsonantiska ställningen liksom i de ovan nämnda *ulf*[ʀ]*gi*, *feþ*[*r*]*gar* etc.; alltså: *lagđumk vit* (*vēʀ*), *lǫgþumk vit* (*vēʀ*). Till stadgande av formen *lǫgþumk* såsom 1. plur. i medium bidrogo även de omständigheterna, att alldeles samma form *lǫgþumk* (< *logđu-m*[*i*]*k*) fungerade såsom 1. singularis i medium, och att samma form *lǫgþumk* (< *lagđu-m*(*i*)*k*) användes såsom 3. pl. i aktivum med enklitiskt -*m*(*i*)*k*.

Som bekant inträngde -*sk* (< *sik*) rätt tidigt alternativt från 3. pers. till så väl 1. pers. plur. (så att man fick t. ex. *vér komumsk* jämte det äldre *vér komumk*) som till 1. pers. sing. (så att man fick *komumsk* jämte det äldre *komumk*). Emellertid förekomma former av typen *komumsk* mera i 1. pluralis än i 1. singularis (jmf. Wimmer i Mindeskrift s. 190 och Fornnord. formlära s. 154. Specht Das verbum reflexivum und die superlative im westnordischen (i Acta germ. III n:r 1) s. 37 ff. Falk i AfdA. XVIII, 192). Dettå sammanhänger med följande omständigheter. I åtskilliga verb (t. ex. de starka) var 3. pl. pres. *komask* etc. tvåstavig, men 3. sg. *kømsk* etc. enstavig. Därför påverkade den tvåstaviga formen *komask* lättare de tvåstaviga formerna i 1. pl. **komums komumk*, än den enstaviga formen 3. sg. *kømsk* påverkade den tvåstaviga formen 1. sg. *komumk*. Inflytandet från plural-formen *komask* var också lättare på pluralformerna **komums komumk* än på sing.-formen *komumk*. Man får även erinra sig, att rent ljudligt 1. pl. **komums* med sitt slutljudande -*s* var minst lika mycket som 1. sg. *komumk* predisponerad för att på analogisk väg erhålla medialmärket -*sk*. — Förhållandena voro väsentligen likartade i preteritum av (åtskilliga) starka verb.

Första sg. i aktivum av typen *ráþumk* (= *rǽþ ek*) etc. bedömmes, så vitt jag ser, riktigt eller väsentligen riktigt av Falk i AfdA. XVIII, 193.

I Ark. nf. IV, 265 ff. har jag havt tillfälle belysa uppkomsten av medialmärket -*zt*, -*st* i isländskan i *kallazt* etc.

Alltså:

Under förhistorisk tid har denna ljudlag tillämpats: »när genom vokalsynkope konsonanten *m* kommer i interkonsonantisk ställning, övergår den till vokaliskt *m*, som något senare blir till *um*». Härigenom blev första sing. pret. i medium av starka verb av typen *hét-m(i)k* till *hétumk*.

Formen på *-um(k)* i tredje sing. av aktivum med enklitiskt *-miʀ*, *-mik* finnes särskilt ofta i pres. och pret. av verbet *vera*: *erum(k)*, *varum(k)* (*vǫrum(k)*). Dessutom relativt ofta i pret. och pres. av andra starka verb: pret. *fellumk* (till *falla*) = *fell-mik*; *verpumk* (till *verpa*) = *verpr mik* etc. I svaga verb däremot har denna form på *-um(k)* anträffats blott mycket sparsamt. — Dessa *um(k)*-former av *vera* och av andra starka verb ha uppstått eller väsentligen uppstått genom tillämpande av nyss anförda ljudlag: *eʀ-m(i)k* > *erumk* etc. De få *um(k)*-formerna i 3. sg. av svaga verb bero på analogiinflytande.

Första plur. (ursprungligen dualis) på *-umk* (pret. *vér* (*vit*) *lǫgþumk* etc.) har så uppstått: sedan *okkr* enklitiskt tillagts verbalformen (**lagđum-okkʀ*), förlorades det slutljudande *ʀ* (*r*) i sådana vanliga förbindelser som **lagđumk(ʀ)-vit*, **lagđumk(ʀ)-viʀ*. Därefter överfördes formen *lagđumk* (*lǫgđumk*) också till andra ställningar i satsen.

II.

Isl. *megum* (*vegum*): *megin* och isl. *milli*: *millum* (*millim*).

Här följa några anmärkningar om de bekanta isl. formerna *vegum*: *megum*, *megin* (till *vegr* 'väg') samt den isländska prepositionen *millum* (*millim*). Detta bör ske, emedan Wessén indragit dem i diskussionen om böjningsformer av typen *erum* (= *er mér*) osv. Jag anser dessa mina anmärkningar vara så mycket mera på sin plats, som enligt min mening den vanliga uppfattningen eller åtminstone en rätt vanlig uppfattning av *megin* och *millum* (*millim*) säkerligen är oriktig.

Jag framhåller emellertid, att åsikten om *vegum* (*megum*): *megin* och om *millum* (*millim*) icke egentligen influerar på det i denna uppsats diskuterade spörsmålet om uppkomsten av verbalformerna på *-um*(*k*) i 3. sg. i aktivum.

Som bekant använder isländskan av *vegr* i betydelsen 'sida, riktning' osv. såsom dat. plur. jämte det ursprungliga *vegum* även formen *megum*, t. ex. *báþum megum*, *sínum megum*. I dat. sing. förekomma ofta uttryck sådana som »þeir gengu at húsinu ok *einu*(*m*) *megin* under veggin» (Flateyiarb.) — »at *ǫþru*(*m*) *megin* ... *ǫþrum megin* hiá ... *einum megin*» (Heilag. I) — *einum megin* (Ni.), *einu*(*m*) *megin* (Heiþ). Formen *megin* finnes såsom dat. sing. stundom, även när en adjektiv-form på *-m* icke omedelbart föregår, t. ex. »hinum *høgra megin*» (Didrik) — »enum *úøþra megin*» (Vatsd.). Andra exempel på *megin* i singularis äro: »riþu yfir ána ok svá fram Hiarþarholts *megin*», som Fritzner riktigt översätter: 'paa den side af aaen, som tilhører Hjardarholt» (Ni.) — *kvenna megin* jämte *kvenna veginn* 'den sidan (den vänstra) i kyrkan eller i ett hus, där kvinnorna sutto' — *karla megin* jämte *karlaveginn* 'den sidan (den högra) i kyrkan eller i ett hus, där männen sutto'; i Biskupa sögur I s. 438 läser man: »hon var því vön at sitea í hjá altere *kvenna megin* um tíþir»; IED. anför ett exempel på *karlamegin*. — Jämte dat. plur. *megum* i uttryck sådana som *báþum megum* finnes även *megin*, t. ex. *báþu*(*m*) *megin* (Sti.), *ǫllu*(*m*) *megin* (Heiþ.). Någon gång anträffas *megum* även såsom dat. sing. t. ex. *hinum vinstra megum* (Didrik). Exemplen äro hämtade från Fritzner[2] och äro i allmänhet hos honom meddelade i kontexten.

Redan Vigfusson har för decennier sedan i IED. riktigt insett, att övergången av *v* till *m* i *vegum* > *megum* etc. beror på inflytande från föregående på *-m* slutande dativ-former (*ǫþrum vegum* > *ǫþru*(*m*) *megum* etc.), hvarefter *m-* infördes också till andra former; han yttrar s. 421: »*megin* or *megum*, adv., which may be derived, not from megin, but from vegr, veginn, with the *m* from the dat. of the proceding word.» S. 689 sp. 2 mom. IV under vegr fattar Vigfusson *megin* såsom ack. sg. Redan

Erik Jonsson Oldnord. ordbog s. 680 yttrar: »*megin* (for *veginn*, acc. sg. med den bestemte artikel)». Även Fritzner [2] s. 669 anser, att det i fråga varande *megin* »er opstaaet af *veginn*, jvf. *karla-veginn*, *kvennaveginn*».

Enligt Noreen t. ex. Aisl. gr.[3] (1903) § 375 anm. och Gesch. der nord. sprachen[3] (i Pauls Grundriss; 1913) s. 168 skulle visserligen, såsom Vigfusson menar, *v*- i *vegr* ha blivit *m* genom inflytande av föregående på -*m* slutande dativ-former, men i den isl. formen *megin* 'sida' anser han föreligga ett minne av en urgammal dat. pl. **wegim*. Detta ord *megin* skulle alltså utgöra ett ytterligen sällsynt exempel på bevarandet av det urnordiska *i*-ljudet uti *i*-stammarnas dat. pl. Han antar, att *megin* genom dissimilation blivit till *megin*. Denna åsikt akcepteras fullständigt av Wessén, och den synes ha blivit godtagen även av flera andra forskare. Dock förefaller det, som om Heusler icke ansluter sig till den, eftersom han i Aisl. elementarbuch § 141 anm. 2 vid dat. pl. *megom* tillfogar: »und umgedeutet -*megen*».

Denna Noreens och Wesséns uppfattning av *megin* kan icke vara riktig.

Utgångspunkten för uppfattningen är naturligtvis, att ordet *vegr* under urnord. tid böjts såsom *i*-stam med dat. pl. **wegim* (motsvarande got. *gastim* etc.). Emellertid har mig veterligen någon dat. pl. **wegim* ingenstädes påvisats, och det har icke gjorts troligt, att ordet under urnordisk tid böjdes såsom *i*-stam.

Ordet »väg» böjes såsom *a*-stam så väl i gotiskan (*wigs*: nom. pl. *wigos*) som i de västgermanska språken; ags. har *weg*: nom. pl. *wegas* (och *weogas*); fsax. *weg*: nom. pl. *wegos*; fht. *weg*: nom. pl. *wega*.

I isländskan böjdes *vegr* i regeln såsom *a*-stam, men det kunde också använda *u*-stams-flexion. Enligt Wimmer Fornord. forml. § 50 heter *vegr* i gen. sg. *vegs vegar*, i nom. pl. *vegar vegir*, i ack. pl. *vega vegu*. Samma (eller väsentligen samma) uppgifter finnas i Hægstads och Torps ordbok, i Oxfordordboken och i Fritzners ordbok [2]. Larssons Ordförrådet upptar såsom pluralis blott ack. *vega*. Finnur Jónsson uppför i Skjaldesproget

s. 13 *vegr* såsom *a*-stam, och han anmärker, att dat. sg. *veg* (utan ändelse) är knappast äldre än från 12. århundradet; ack. pl. *vegu* knappast äldre än från 13. århundradet. Någon ack. pl. *vegi* anför han icke, och han har enskilt meddelat mig, att han över huvud icke känner något exempel på ack. pl. *vegi* från forn-isländskan, under det att den från ny-isländskan är väl känd.

Det är därför överraskande, att enligt Noreen Aisl. gr.[3] § 348, 4 *vegr* skulle kunna i ack. pl. böjas såsom *i*-stam (och där kunna heta *vegi*); det nämnes ej, hvar eller huru ofta en dylik ack. pl. anträffats (jmf. även ib. under *i*-stams-flexionen § 377, 2).

Det torde genom det anförda vara tydligt, att nom. pl. *vegir* är att sammanställa med ack. pl. *vegu* (jmf. även i fsv. *midhuæghu* etc. Kock Tydning af gamla svenska ord (1881) s. 32 ff.), dvs. att liksom *vegu* är en *u*-stams-form, så är nom. pl. *vegir* en *u*-stamsform. När i fornisländskan en sällsynt sidoform *vegi* förekommer i ack. pl., så bör den uppfattas såsom en helt ung nybildning till nom. pl. *vegir* efter mönstret av gamla *i*-stammar. På detta sätt är tydligen den av Söderwall 4 gånger antecknade fsv. ack. pl. *wæghi* (dessutom en gång *wæghe*) att bedömma. Normalt böjes fsv. *vægher* såsom *a*-stam, liksom »väg» är *a*-stam i gotiskan och i de västgermanska språken. Den fsv. ack. *midhuæghu* 'i mitten' och den i VGL. I en gång anträffade gen. sg. *væghær* visa, att ordet dessutom i fsv. liksom i isl. kunde böjas såsom *u*-stam. Till nom. pl. med *u*-stamsböjning isl. *vegir* fsv. *væghir* har ack. pl. *væghi* nybildats, liksom det också annars är ganska vanligt, att *u*-stammar i isländskan i ack. pl. få *-i*, och liksom detta i fsv. är rätt vanligt (isl. *syni* jämte *sunu* etc.; fsv. *-tighi* jämte *tiughu* etc.).

Då alltså ordet »väg» sedan gammalt är *a*-stam, då det i isländskan och fsv. har *a*-stamsböjning och vid sidan därav *u*-stamsböjning, och då den sällsynta ack. pl. *væghi* i fsv. och motsvarande mycket sällsynta forn-isl. form är en sen analogibildning, så har man intet skäl antaga, att en dat. pl. **wegim* med *i*-stamsböjning kunnat användas under urnordisk tid. Ett

dylikt **wegim* borde för övrigt genom yngre *i*-omljud ha ljudlagsenligt blivit till **vigim* i literaturspråket.

Emot förklaringen av isl. *megin* ur en urnord. dat. pl. **wegim* talar dessutom kraftigt, att man över huvud — såsom jag även vid föregående tillfällen framhållit — icke är berättigad att söka en forms förklaring genom konstruerade bildningar från en avlägsen förhistorisk period, i fall den i fråga varande formen kan på ett tillfredsställande sätt få sin lösning på närmare håll, dvs. genom anlitande av samtidiga eller väsentligen samtidiga bildningar.

Detta är fallet med ordet *megin* 'sida'.

Alla äro ense om att *megum megin* fått det framljudande *m* från föregående på *m* slutande ord. Då man nu jämte *kvennavegin* 'kvinnosidan' brukar *kvennamegin* och jämte *karlavegin* 'manssidan' brukar *karlamegin*, och detta i sådana sammanställningar, där dessa ord fungera såsom ack. sing. bestämd form, så är det uppenbart, att icke blott dativ-formen av *vegr* fått *m-* (*megum*) från föregående dativer på *-m*, utan att användningen av begynnande *m-* i *vegr* delvis utsträckts på analogisk väg till andra former.

Vidare bör man erinra sig, att såväl i isländskan (fornnorskan) som i fornsvenskan ack. sg. i bestämda formen av *vegr* har en mycket stor användning i sådana vanliga uttryck som isl. (fnorska) »tupt 6 tigi alna lǫng ok 4 tigi alna breiþ *syþra veginn* en *nørþra veginn* 3 alnom fátt í» (DN. II, 25) — *inra, ytra veginn* 'i den indre, ydre halvdelen af en gaard' (DN.) — »*þenna vegen* Frođakelldu» (Hertzbergs glossar s. 698 sp. 2) — *nørþra veginn* B.K. (IED. s. 689 sp. 2) — »kvaþ betr sóma at hón væri *nǫkkurn veginn* fra leyst» (Sturlunga) — fsv. *høghra væghin* 'på högra sidan' — *vinstra væghin* 'på vänstra sidan' — *annan væghin* 'på andra sidan' — *en væghin* 'någonstädes' — *sin væghin* 'på sin sida' — *thæn væghin* 'åt det hållet, på den sidan' — *hwarn væghin* 'på hvilkendera sidan'. Exempel i IED., hos Fritzner[2] och Söderwall.

Besinnar man detta, så är uppkomsten av uttryck sådana som *ǫþrum megin* mycket lätt begriplig.

Man hade en mängd sammanställningar av typen *annan veginn*, *inra veginn* etc. Att *vegin(n)* i dylika icke längre alltid uppfattades såsom en ackusativform, framgår därav, att man finner sammanställningar även av *veginn* med föregående dativer, såsom *nørđrum veginn* BK. bis, *tveim veginn* (exempel i IED. s. 689 sp. 2 ned).

Singulara uttryck av typen *ǫþrum megin* hette på ett föga äldre språkstadium *ađrum vegi* (dat. sing.). På likartat sätt överfördes till dylika uttryck formen *vegin(n)*, så att dat. sg. *ađrum vegi* blev till **ađrum vegin(n)* > *ǫþrum megin*. Härmed är naturligtvis att jämföra, att liksom *vegi* fick *-n(n)* från *veginn*, omvänt *veginn* fick *m-* från *ǫþrum megin*, så att *kvennameginn* etc. uppstod.

Sedan man på nu framställda sätt erhållit *ǫþru(m)megin*, *einu(m)megin* etc. med *-megin* såsom en stelnad (oböjlig) form, så överfördes *-megin* även till det (ur *allum vegum* uppkomna) plurala *ǫllu(m)megum*, så att man fick *ǫllu(m)megin*. Jmf. att omvänt den ursprungliga pluralformen *megum* stundom kan användas i sådana uttryck som t. ex. *hinum vinstra megum* (Didrik).

Att ursprunget för *megin* icke längre stod klart för språkmedvetandet, bestyrkes därav, att (genom påverkan av det n e u t r a l a *megin* 'styrka') även *megin* 'sida' någon gång antagit neutralt genus *hit nyrþra megin* Fm. X (jmf. Fritzner² s. 669 sp. 1).

Enligt min uppfattning bedömmer Wessén s. 20 riktigt det över huvud blott *två* gånger (i Hauksbók i uttrycket *tveim megim*) anträffade *megim* såsom en kontaminations-form av *megum* och *megin*, så vida icke *megim* i uttrycket *tveim megim* beror på dittografi. Man har, så vitt jag förstår, icke skäl att med Noreen i *-im* uti detta under dessa förhållanden två gånger anträffade *megim* se en uråldrig form.

De västnord. språken använda i betydelsen 'mellan' *milli* och *millum* sällan *millim* och *millium*. Fsv. har *mælli* (fg. *milli*), *mællom millum*; dessutom *mællan millan*, *mællin*. I Ark. nf. II,

362 ff. har Noreen sökt förklara dessa skiftande former. Enligt honom skulle isl. *millim* ha utgått från en adjektiv-stam och ha uppstått ur **miđlim* < **miđilēm* < **miđilaimʀ* med den pronominala ändelsen *-aim*, som finnes i got. dat. pl. *blindaim*, och *millim* skulle utgöra ett »intressant spår» av denna gamla ändelse. Denna åsikt vidhåller han i Aisl. gr.[3] § 415 anm. 5 och ännu i Geschichte (i Pauls Grundriss[3] år 1913) § 205, 8. Isl. *millum* fsv. *mællom* uppfattar han i Ark. anf. st. såsom dat. pl. av adjektivstammen, men med den nominala ändelsen *-um*, under det att han i Aisl. gr.[3] § 415 anm. 3 tänker sig möjligheten, att isl. *millum* skulle innehålla den pronominala ändelsen *-um* för dat. singularis neutr., som enligt honom skulle återfinnas i några ytterligen sällsynta exempel såsom *ǫllom* i Stockh. Homilieboken. Om *millium* yttras Ark. anf. st., att det »tycks vara en kompromiss mellan båda bildningarna»; d. v. väl säga en kompromiss mellan *millim* och *millum* (eventuellt förklaras det annorlunda). Formen isl. *milli* fsv. *mælle* fattar Noreen i Ark. anf. st. med tvekan såsom en analogi-bildning efter ord sådana som *uppi*, *niþri* etc.

Wessén ansluter sig så till vida till Noreen, som även W. utgår från ett urnord. **miđlēm* **međlēm*. Ur detta anser han isl. *millum*, fsv. fda. *mællum* ha ljudlagsenligt utvecklats, under det att han menar det västnord. *mellim* — om jag riktigt förstått honom — ha uppstått genom kontamination av *milli* och *millum*.

Noreens hypotes, att *-um* i isl. *millum* skulle kunna vara identiskt med *-um* i dat. singularis neutr. av adjektiv-böjningen (**blindum*), anser jag icke vara antaglig, och detta särskilt därför, att i nordiska språk något spår av denna dativ-ändelse (att jämföra med fsax. *blindumu*, got. *blindamma*) över huvud icke påvisats.

I Aisl. gr.[3] § 415 anm. 3 anför visserligen Noreen såsom exempel på denna ändelse *-um* i dat. sing. neutr. från Stockholmska Homilie-boken *ǫllom*, *góþom*, *ǫþrom*, *hundrafǫldom*, *réttom*, men dessa äro alla att uppfatta på helt annat sätt.

Vid efterseende i Larssons Ordförrådet och i Th. Wiséns upplaga av Hom.-boken finner man nämligen följande:

Skrivningen *góþom* (med förkortat *-m*) finnes blott *en* gång (71: 31). Larsson sätter frågetecken efter formen, och Wisén emenderar den till *góþo*. Kontexten är denna: »þeim monn*om* ǫll*om* es góþ*om* vilia fagna». Här föreligger uppenbarligen en dittografi, framkallad av de föregående orden monn*om* ǫll*om*; *góþom* är skrivfel för *góþo*.

Skrivningen *réttom* finnes blott *en* gång (114: 11). Kontexten lyder: »... er guþ mege at rétt*om* maɴen*om* batstan dóm fyrer dǿma». Alltså en tydlig dittografi, framkallad av det följande mannen*om*.

Skrivningen *hundraþfolldom* (med *-m* förkortat) möter blott *en* gång (144: 36). Larsson uppför formen såsom dat. sg. mask. (icke neutr.). Kontexten är denna: »oc gelldr sculldar maþr eɴ fé *meþ* leig*om*. en iorþen gelldr acrkarle sǽþe *meþ* hundraþfolld*om*». Tydligen föreligger en dittografi (jmf. det föregående *meþ* leig*om*); med rätta emenderar Wisén till *hundraþfolldo*.

Skrivningen *ǫllom* (med *m* förkortat) finnes blott *en* gång (103: 23). Kontexten är: »hafa skipulegan bunign [för *buning*] at ǫll*om* oc *m*aclegan ...» Dittografi föreligger; jmf. det följande »*m*aclegan». Wisén emenderar riktigt till *ǫllo*.

Någon dat. sing. neutr. *ǫþrom* från Hom.-boken upptages icke i Larssons Ordförrådet, och uppgiften om dess förekomst torde bero på något förbiseende[1].

Alltså har intet exempel på *-om* i dat. sg. neutr. påvisats.

Enligt min uppfattning kan man icke häller med Noreen antaga, att isl. *millim* och *millum* skulle vara väsentligen olika bildningar med resp. pronominal ändelse och nominal ändelse. Detta är att utan tvång skilja för den omedelbara språkkänslan samhöriga former. Men särskilt talar häremot, att man fordrar synnerligen starka skäl för att övertygas om att *millim* innehåller en urgammal dativ-ändelse *-aimʀ*, ehuru någon dylik annars icke påvisats i två- eller flerstaviga fnordiska ord. Härtill kommer,

---

[1] Larsson anför däremot *en* gång från Hom.-boken *ǫþro* (i st. f. *ǫþrom*) såsom dat. plur. Detta *ǫþro* är naturligtvis skrivfel för *ǫþrom*.

att det är föga tilltalande att förklara den vanliga formen isl. *milli* fsv. *mælle* såsom en analogi-bildning.

Formerna isl. *milli* fsv. *mælle* och isl. *millum* fsv. *mællom* böra om möjligt föras nära tillsamman och ljudlagsenligt förklaras; det mera sällsynta *millim* bör om möjligt förklaras med hjälp av vanliga fnord. former.

Ags. har som bekant subst. *middel* m. 'middle, center'; mht. *mittel* n. 'mitte'. Såsom redan av andra antagits (jmf. Larsson Ordförrådet, Finnur Jónsson Lex. poet.[2], Hertzberg Glossar, Falk och Torp Et. Wb.), är isl. *á miþil* 'mellan' härmed identiskt, och av detta (under förhistorisk tid såsom substantiv använda) *miþil* utgör isl. (*á*) *miþli milli* 'mellan' den regelbundna dat. sg.; (*á*) *miþlum millum* den regelbundna dat. pl. med vanlig nominalböjning. På enahanda sätt är fsv. *mælle* dat. sg., fsv. *mællom* dat. pl. till detta samma substantiv (om *æ*-ljudet i penultima jmf. Kock Umlaut u. Brechung s. 301). *Millim* är en jämförelsevis rätt sällsynt form, som synes förekomma huvudsakligen i fnorska urkunder. I dylika anträffas några gånger även *millium* (exempel hos Fritzner[2]). Detta *millium* uppfattar jag såsom en kontamination av de vanliga formerna *milli* och *millum*. Väsentligen på enahanda sätt bör *millim* förklaras (däri överensstämmer jag med Wessén). Alltså har på analogisk väg *milli* fått dels blott *-m* från *millum*, så att *millim* uppstod; dels har *milli* fått *-um* från *millum*, så att *millium* bildades. Ur *millim* har fsv. fda. *mællin* uppstått genom dissimilation av *m* i relativt oakcentuerad ställning (Kock i Ark. nf. II, 30 f.). Sedan man på detta sätt erhållit den västnord. formen *millim*, kvarstod dess *i* uti ultima ljudlagsenligt (jmf. ovan s. 65 f.). Det fsv. fda. *mællum* kan så väl vara den gamla nyss ovan omtalade dat. pl. på *-um*, som ock hava på östnord. område uppstått ur **mællim* (*millim*); jmf. ovan s. 66 not 1.

Finnur Jónsson har i Hauksbók s. XLVI riktigt förklarat det i denna skrift jämte *gegnum* 'genom' anträffade *gegnim*; efter *millum*: *millim* fick *gegnum* sidoformen *gegnim*.

III.

Fsv. dat. pl. i bestämd form (typen *bōndomin*).

I den ovan nämnda avhandlingen yttrar sig Wessén s. 21 ff. även om uppkomsten av dat. pl. *bōndomin* (till *bōnde* etc.) i fornsvenskan.

Denna fråga har förut blivit rätt mycket diskuterad, särskilt mellan Noreen och mig. Jag hänvisar till min framställning i TfF. N.R. VIII, 300 ff.; Ark. nf. II, 31 noten 1; Ark. nf. IX, 179 ff.; Noreen Ark. nf. IV 146 ff. I Geschichte[3] (1913, i Pauls Grundriss) s. 227, där Noreen senast uttalat sig om frågan, anser han typen *bōndumin* vara »zweideutig».

I Ark. nf. IV hade den sistnämnde framställt två alternativa förklaringsförslag. Enligt det ena, åt hvilket han gav företrädet, skulle *bōndumin* så ha uppstått, att best. formen av nom. ack. pl. av neutrer (*skipin*) skulle ha framkallat utbytet av *-un* mot *-in* i dat. pl. *skipumun*; senare skulle detta *-in* ha spritt sig även till alla maskuliner och femininer.

I Ark. nf. IX, 181 betecknade jag på anförda skäl denna hypotes såsom icke möjlig, och Wessén ansluter sig s. 25 till denna min åsikt.

Däremot akcepterar Wessén på sitt sätt Noreens andra, med största tvekan framställda, alternativa förklarings-förslag: »man kan tänka sig *-um(m)in* såsom utgående från ett *-umnim*, hvilket kunde[1] vara bildat med samma pronominala dativ-ändelse som fsv. *mællin* isl. *millem* (vore got. **midilaim*), *þeim*, *tueim*» (s. 151 f.).

Redan i Ark. nf. IX, 181 framhöll jag, att denna hypotes strandar därpå, att pronomenet *enn*, som just utgör den postpositiva artikeln, faktiskt i det nordiska fornspråket (isländskan) i dat. pl. har formen *enum* (icke **enim*). Härtill kommer, att icke häller prepositionen *mællin* (isl. *millim*), såsom vi ovan s. 85

[1] Spärrat i ursprungliga texten.

erfarit, i sin ändelse bevarat en urgammal pronominal dativ-ändelse *-im*, utan *mællin* har i relativt sen tid uppstått på analogisk väg. Det har alltså över huvud icke påvisats från de nordiska språken något enda tvåstavigt ord med den urgamla dativ-ändelsen *-im*; av denna mening är även Wessén.

Icke desto mindre anser han, att en dylik urgammal dativ-ändelse skulle ha förelegat i den tvåstaviga dat. pl. **enim *inim*, som han menar ha givit upphov åt ändelsen i fsv. dat. pl. *bōndumin*. Enligt honom skulle nämligen utvecklingen ha varit denna: **bōndum-inim* övergick i fsv. ljudlagsenligt till **bōndumnim* > **bōndummim* > **bōndumim* > *bōndumin* (genom dissimilation *-mim* > *-min*). På västnordiskt område däremot skulle — anser Wessén — **bōndum-inim* ljudlagsenligt ha blivit till **bōndumnim* > **bōndummim* > **bōndumim* > **bōndunim* (genom motsatt dissimilation av *-mim* till *-nim*) > *bōndunum* (genom ljudlagsenlig övergång *-im* > *-um*, Wessén s. 26).

En nödvändig förutsättning för dessa Wesséns hypoteser är alltså, att *-im* uti infortis-ställning ljudlagsenligt övergått till *-um*, och han anser att denna utveckling inträtt så tidigt, att den tillämpats redan i Stentoften-inskriftens språk. Där läser man som bekant dat. pl. **gestumʀ, borumʀ**, och enligt Wessén ha dessa former ljudlagsenligt uppstått ur **gæstimʀ*, **borimʀ*. Denna inskrift brukar dateras till slutet av 600-talet.

Nu anser jag min föregående undersökning ha visat, att i infortis-stavelse ljudgruppen *-im-* icke ljudlagsenligt blev till *-um* under urnordisk tid eller i isländskan (isl. *sem*, *nema* etc.; 1. pl. konj. *bindim* etc.).

Redan härigenom vederlägges W:s hypotes om artikelns form i dat. pl. Ty om ett äldre **bondum-inim *bondumnim* icke kunde under urnordisk tid eller i isländskan ljudlagsenligt få *u* i ultima framför *m*, så blir ju isl. dat. pl. *bondunum* med *u* i ultima oförklarat av Wessén.

Men alldeles oavsett detta motbevis står ett avgörande hinder i vägen för W:s hypotes.

Med denna hypotes nödgas man nämligen till det ytterst

djärva antagandet, att den substantiva postpositiva artikeln var utbildad redan under början av 600-talet eller ännu tidigare.

Såsom nyss nämnts, anser W., att de ursprungligare dat. pl. **gastimʀ* (**gæstimʀ*), **borimʀ* redan i Stentoften-inskriftens språk (mot slutet av 600-talet) ljudlagsenligt blivit till **gestumʀ, borumʀ** med övergången *im* > *um* i infortis-stavelse. Då måste naturligtvis enligt hans mening samma utveckling *-im* > *-um* ha vid denna tid inträtt i dat. pl. **enim* (till pron. **enʀ* isl. *enn*), så att man mot slutet av 600-talet hade dat. pl. **enum* (**inum*).

Nu menar vidare W., att ändelsen *-in* i fsv. dat. pl. *bōndumin* (< **bōndum* **enim*) har bibehållit ultimas *i*-ljud i den urgamla dat. pl. **enim* (**inim*) beroende därpå, att det slutljudande *-im* i (**bōndumnim* >) **bōndummim* i fornsvenskan genom dissimilation blivit till *-in* före den tid, då *-im* uti infortisstavelse blev till *-um*, alltså före Stentoften-inskriftens tid. En förutsättning för denna dissimilation *-m* > *-n* åter är naturligtvis, att *-mn-* i **bōndumnim* blivit till *-mm-* (**bōndummim*), ty under formen **bōndumnim* innehöll ordets slutstavelse ju icke något *m* före *i*-ljudet. Det är vidare självklart, att *mn* i **bōndumnim* kunde assimileras till *mm* (**bōndummim*), först sedan penultimas *i* uti **bōndum-enim* hade synkoperats. Detta åter kunde rimligen icke ske, innan orden summanvuxit till ett ord, dvs. innan man hade en postpositiv artikel.

Med andra ord vill detta säga, att W. med sin hypotes nödgas antaga, att den postpositiva artikeln sammanvuxit med föregående substantiv så tidigt, att under perioden, som förflöt mellan den postpositiva artikelns utbildande och övergången *-im* > *-um* i pronomenet **enim* > **enum* följande ljudutvecklingar hunnit inträda: 1) synkopering av penultimas vokal i **bōndum-enim* > **bōndumnim* — 2) assimilation av *mn* till *mm* i **bōndumnim* > **bōndummim* — 3) dissimilation *-mim* > *-min* i **bōndummim* > *bōndumin*. Då nu W. måste, såsom ovan nämnts, anse, att dat. pl. **enim* av pron. **enʀ* (*enn*) blivit till *enum* senast inemot slutet av 600-talet, så tvingas man med W:s antaganden till att förlägga den postpositiva artikelns utbildning till en icke

obetydligt tidigare period, väl till början av 600-talet eller t. o. m. till 500-talet.

Huru stämmer nu detta med hvad man vet om tiden för den postpositiva artikelns utbildande?

Det stämmer därmed alldeles icke.

Den allmänna uppfattningen är, att de nordiska språkens postpositiva bestämda artikel såsom postpositiv är av ganska sent ursprung. Ser man bort från det väl icke synnerligen gamla Hárbarþslióþ, finnes såsom bekant den bestämda artikeln i Eddasångerna endast några helt få gånger (se Nygaard Eddasprogets syntax I, 47 f., Norrøn syntax s. 34 f.). Härav har man dragit den slutsatsen, att under den tid, då de flesta Edda-sångerna diktades, den positiva artikeln icke fanns (såsom postpositiv) eller ännu åtminstone hade mycket ringa användning i språket[1]. Vissa forskare ha under dessa förhållanden ansett de få exemplen på best. artikel i de flesta Edda-sångerna ha inkommit i texten genom en senare tids avskrivare, och man har därför velat vid textens restituering stryka dem. Jag vill här icke inlåta mig på spörsmålet, om eller i hvad mån detta strykande är berättigat, men förhållandena i Eddan tala enligt min uppfattning kraftigt för att den postpositiva artikeln icke ännu fullt utbildats eller hade en endast ringa ålder i språket, när de älsta Eddasångerna diktades.

Under senaste tid har emellertid särskilt B. Delbrück i Germanische Syntax III. Der altisländische artikel (Abhandl. der philologisch-hist. Klasse der k. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften B. XXXIII n:r 1) uttalat en avvikande eller åtminstone en delvis avvikande uppfattning om tiden för den postpositiva artikelns utbildning[2]. Efter som den finnes i alla de nordiska literaturspråken isländskan (fornnorskan), fornsvenskan och forndanskan (isl. fsv. fda. *karl-in(n)* etc.), så skulle enligt honom

[1] I Skjaldesprog s. 80 anser Finnur Jónsson, att »først i det 12. årh. artikeln virkelig bliver føjet fast til et subst.» i skaldevisorna, men han tilllägger: »I den daglige tale må dette dog være sket et godt stykke ind i det 11. årh.»

[2] Jmf. även Neckel i Deutsche Lit.-zeit. 1917 s. 350.

detta visa, att den post-positiva artikeln användes redan under »urnordisk» tid.

Man frågar sig naturligtvis: när skall man då anse, att den »urnordiska» tiden slutade? I fall man vill förlägga tidpunkten för det urnordiska språkets klyvning i skilda dialekter till c. 1000 — en åsikt som åtminstone för en tre decennier sedan gärna uttalades —, så torde något väsentligt ej vara att invända emot åsikten, att den postpositiva artikeln uppstod inemot slutet av den urnord. tiden. Menar man däremot slutet av den urnord. perioden vara samtidigt med förlusten av infortis-vokalen *a* (i *stainaR* > *stæinR steinn*), så anser jag det ej möjligt att förlägga postpositiva artikelns uppkomst till den urnord. perioden, och även om man, hvilket väl är det rimligaste såsom en (naturligtvis ganska svävande) gräns för särspråkens uppkomst sätter 850, så kan utan tvivel den postpositiva artikeln ej anses ha varit fullt utbildad i urnord. tid.

Till Delbrücks teoretiska resonnemang kan jag för övrigt icke ansluta mig, och jag är övertygad om att denne framstående forskare icke häller själv anser det vara berättigat att på dylik väg i hvilket fall som hälst konstruera fram »urnordiska» former (jmf. även hans eget uttalande s. 57).

Man måste ihågkomma, att de fornnordiska språken även efter den »urnordiska» tidens slut under århundraden stodo hvarandra mycket nära, och att de nordiska folken sinsemellan alltjämt hade mycket intim beröring med hvarandra.

Under sådana förhållanden är det mycket lätt begripligt, att en under slutet av den urnord. tiden existerande tendens blev genomförd först i de skilda fnordiska språken, dvs. efter den tidpunkt, då de i vissa andra avseenden gått skilda vägar.

Redan inemot den urnordiska tidens slut användes naturligtvis ofta sammanställningar sådana som *karl inn gamli*. I ett dylikt uttryck var som bekant *inn* ursprungligen pre-positiv artikel till *gamli*, men så småningom fattades *inn* såsom hörande till *karl*, så att frasen blev till *karlinn gamli*. Efter ytterligare

någon tid kunde man använda *karlinn* ensamt utan efterföljande *gamli*, och därmed var den post-positiva artikeln utbildad.

Vid hvilken tid denna procedur avslutades, kan enligt min mening icke avgöras genom teoretiska överväganden, men frågan kan belysas genom granskning av föreliggande urkunder.

De äldre Edda-sångerna äro härvid av vikt. När i dem den postpositiva artikeln icke eller knappast förekommer, så talar detta kraftigt för att vid tiden för deras diktande denna artikel ännu icke fanns eller åtminstone var en nyhet i språket. (Å andra sidan kan den möjligheten ej bestridas, att sedan Eddastilen en gång utbildats, yngre Edda-sånger i anslutning till äldre Edda-sånger undveko den postpositiva artikeln, ehuru den fanns i talspråket, när de yngre sångerna diktades).

Härmed harmonierar även formen för skandinaviska ortnamn i England. De flesta dylika ortnamn förskriva sig från tiden före 1000, och intet säkert exempel har uppvisats på något sådant namn med bestämd artikel. Se E. Ekwall i Namn och bygd 1917 s. 104 f.[1]

De danska runinskrifterna äro också av intresse.

Granskar man de danska runinskrifterna från tiden 800—1100, finner man i dem intet enda exempel på postpositiv artikel, och detta, ehuru många bland inskrifterna innehålla en text, som enligt de yngre nordiska språkens syntax skulle fordra eller hälst borde ha bestämd form av substantivet.

Ett par exempel på dylika inskrifter må här nämnas. Numren hänvisa till Wimmer De danske runemindesmærker, haandudgave ved Lis Jacobsen. Inskrifternas datering återgår väsentligen på Wimmer.

Nørre Næraa-stenen (Fyen, n:r 79, c. 850—875): »þurmutʀ niąut kubls», d. ä. 'Tormund njut (hvila i frid i) gravhögen'.

Aars-stenen (Jutland, n:r 19; c. 1000) »stin kuask hirsi stąnta ląki» (i vers); d. ä. «stenen säger sig skola stå här länge».

---

[1] Ekwall är tveksam om huruvida det en gång anträffade *Stauraysinum* (**Stanraysinum*) innehåller bestämd artikel. Det finnes blott i en urkund från 1200-talet.

Aarhus-stenen II (n:r 34; c. 1000): »kunulfʀ auk augutr auk aslakʀ auk rulfʀ risþu stin þansi eftiʀ ful felaka sin iaʀ uarþ u[s]tr uti tuþr þa kunukaʀ barþusk». Slutet betyder »som dog öster ut på havet, när konungarna kämpade med hvarandra». Enligt Wimmer syftar inskriften på slaget vid Svoldern.

Hedeby-stenen (n:r 72; c. 1000): »þurlf risþi stin þąnsi himþigi suins eftiʀ erik filaga sin ias uarþ tauþr þą trekiaʀ satu um haiþa bu...»; d. ä.»... efter Erik sin kamrat, som dog, när männen (krigarna) belägrade Hedeby».

Lunda-stenen (Skåne, n:r 224, c. 1050): »tuki let kirkiu kirua auk...» d. ä. »Toke lät bygga kyrkan och...»

Fjænneslev-stenen (Seland, n:r 92 c. 1030): »sasur risþi stin an karþi bru» d. ä. »Sazur reste stenen och gjorde broen».

Mycket ofta möta de vanliga fraserna **sati stain** 'satte stenen', — **risþi stin** 'reste stenen', — **lit rita stin** 'lät uppresa stenen' — **let kaurua kubl** 'lät göra kumlet' — **risti runaʀ** 'ristade runorna'. I modernt nordiskt språk användes bestämd form i dylika uttryck; jmf. å moderna grav-vårdar det vanliga »vänner reste vården». Exempel: sati stin (Jætsmark-stenen, Jutland, n:r 18, c. 950—1000) — sati stin (Flejsborg-stenen, Jutland) n:r 63, c. 1050) osv. osv. — risþi stin (Virring-stenen Jutland, n:r 27, c. 1000) osv. osv. — lit rita stain (Bodilsker-stenen IV, Bornholm, n:r 258, c. 1075—1100) — let kaurua kubl (Sønder Vissing-stenen I, Jutland, n:r 15, c. 970) — risti runaʀ (Tillise-stenen, Låland n:r 96, c. 1075).

Häremot skulle man möjligen vilja göra det inkastet, att inskrifternas språk är traditionellt, och därför intet bevisar. Jag svarar: att runinskrifternas språk i viss mån är traditionellt, är nog sannt, men detta gäller väsentligen blott sådana stående uttryck som **sati stain** etc. När det är fråga om i inskrifterna ovanliga uttryck (såsom **kunukaʀ barþusk**), böra inskrifterna ha fullt vitsord. Dessutom bör man ihågkomma, att de älsta

[1] [Jmf. numera Brøndum-Nielsens för ett par dagar sedan i Aarbøger III. R., B. 7 h. 3 utgivna uppsats, där det s. 202 nämnes, att den postpositiva artikeln saknas i fda. runinskrifter.]

danska inskrifterna av denna typ äro från 800-talet. Åtminstone vid den tiden måste alltså även talspråket ha använt obestämd form i de anförda, från inskrifter hämtade uttrycken.

Jag vill alltså icke påstå, att den postpositiva artikeln icke höll på att utbildas i Danmark under perioden 850—1000. Men besinnar man, att språkliga nydaningar merendels tidigare inträdde i det sydligaste Skandinavien (Danmark) än i de övriga nordiska länderna, så torde man genom det nu anförda vara berättigad till den slutsatsen, att den postpositiva artikeln i alla händelser ej var utbildad i Norden c. 850.

Långt mindre vore man berättigad att i överensstämmelse med Wesséns hypotes förlägga dess utbildande till c. år 600 eller till slutet av 500-talet.

Med hänsyn till att den postpositiva artikeln rätt ofta förekommer i Hárbarþsliób, torde man böra antagą, att den i vissa bygder var utbildad c. 950.

Härmed anser jag visat, att Wesséns hypotes för upphovet av fsv. dat. pl. *bōndomin* icke är antaglig.

Wessén och jag äro ense om att Noreens s. 86 omtalade första hypotes för upphovet av *bōndomin* icke kan akcepteras.

Återstår sålunda den av mig i Ark. nf. IX, 179 ff. framställda förklaringen av dat. pl. *bōndomin*.

Denna min förklaring lyder: I fraser sådana såsom »bōnd*um*-in*um*-gōđ*um*» upprepades *tre* gånger ändelsen *-um*. Detta var för språkkänslan tautologiskt. Man uteslöt därför det näst sista *-um* (dvs. i *in*[*um*]), så att *bōndum-in gōđum* uppstod. Jag jämförde härmed den bekanta förkortningen av det äldre (= isl.) *bōkarinnar* till det yngre (= fsv.) *bōkinnar* med förlust av det näst sista *-ar*.

För att vederlägga denna min förklaring har Wessén ett vidlyftigt resonnemang, som avser att visa, att förlusten av *-um* i *bōndum-in*[*um*]*-gōđum* icke är likställig med förlusten av *-ar* i *bōk*[*ar*]*innar* (*gōđu*).

Jag inskränker mig till att svara helt kort på hans invändningar.

Naturligtvis äro *bōndum-in[um]-gōđum* och *bōk[ar]innar* (*gōđu*) icke absolut likställiga. Absolut likhet finnes icke i språkets värld mellan två uttryck eller ord, lika litet som absolut likhet existerar mellan två föremål i vår värld över huvud.

Men jag menar, att likheten mellan *bōnđum in[um] gōđum* och *bōk[ar]innar gōđu* är mycket stor, ja så stor, att det senare uttrycket med full rätt må få belysa det förra.

Tydligen beror det på något missförstånd eller förbiseende, då Wessén mot mig invänder, att i *bōndumin[um]* det är ordets sista *um*, som förloras, under det att i *bōk[ar]innar* det är ordets näst sista *-ar-*, som uteslutes.

Jag yttrade mig icke om förlust av *-um* i *bōnduminum*, sedan detta utgjorde ett ord. Det är om förlusten av *-um* i frasen *bōndum-inum-gōđum*, som jag yttrade mig, och här är det ju — jag upprepar det — det näst sista *-um*, som förloras, liksom det är det näst sista *ar*, som förloras i *bok[ar]innar*.

Wessén har således icke anfört något, som nämnvärt talar emot min förklaring av typen *bōndumin*, långt mindre något som vederlägger den. Fortfarande anser jag därför denna min förklaring vara den riktiga.

Tillägg.

Sedan denna uppsats i allt väsentligt nedskrivits, finner jag, att helt nyligen även Olof Gjerdman yttrat sig om fsv. dat. pl. av typen *bōndomin* i den för få veckor sedan utgivna avhandlingen »Studier över de sörmländska stadsmålens kvalitativa ljudlära I» (Uppsala 1918) s. 52 ff. Det är dock blott i förbigående, som Gjerdman kommer in på denna fråga.

Så till vida är han av min mening, som även han anser den av Lidén i Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar 1891—1894 s. 78 noten framställda samt av Noreen och Wessén akcepterade förklaringen av *n*-ljudet i isl. *bōndunum*

icke vara riktig. Enligt Lidén skulle nämligen **bōndum(i)num* i isländskan först genom assimilation av *mn* till *mm* ha blivit till **bōndu(m)mum*, och därefter skulle genom dissimilation *-mum* i **bōndumum* ha övergått till *-num* i *bóndunum*. Jag åter förklarade i Ark. nf. IX, 181 ff. isl. *bóndunum* så, att ett äldre **bondumnum* genom assimilation av *mn* till *nn* (*n*) blev *bondunum*. Så vitt jag ser, är Gjerdman i allt väsentligt av denna min åsikt; han yttrar s. 54: »det synes mig för förklaringen av det vn. *-unum* både enklast och sannolikast att anta uppluckring av *m* före *n* i ett äldre *-umnum* och sedan bortfall av det 'lösa' *m* . . .»

Något egentligt försök att förklara dat. pl. *bōndomin* göres icke av Gjerdman. Ty såsom ett sådant kan man ej räkna, att han s. 54 menar, att ljudföljden *-umnum* »kändes besvärlig och lockade till missägningar, förenklingar av olika slag, av vilka vissa slogo igenom, olika på olika trakter». Icke häller följande av honom tydligen med största tvekan uttalade ord: »Det undras mig emellertid om det icke trots allt till sist skall visa sig sannolikast att *-inum* i *bondum inum* etc. genom olika vokalsynkopering utvecklat sig dels till (bond)*umnum*, dels till (bond)*umin*, varvid olika akcentförhållanden inom orden och i satssammanhanget, beskaffenheten hos uddljudet . . . i det på *-inum* följande ordet o. d. kunde tänkas ha spelat en bestämmande roll . . .» Detta är en så flyktigt skitserad tanke, att den synes mig icke kunna diskuteras.

Emot min förklaring av typen *bōndomin* invänder Gjerdman egentligen, att enligt Alexander Musonowicz's arbete »Die stellung des attributiven adjektivs im altisländischen und altnorwegischen» (1911) skulle »förbindelserna subst. + (*h*)*inn* + adj. och (*h*)*inn* + adj. + subst. över huvud taget icke vara vanliga i talspråket», samt dessutom »den förra ordföljden vara vida sällsyntare än den senare vid vanliga substantiv».

Härvid vill jag framhålla följande.

Vid studium av Musonowicz's skrift har jag icke kunnat konstatera, att över huvud förbindelsen (*h*)*inn* + adjektiv före eller efter ett substantiv (*inn gamli karl* och *karl inn gamli*) skulle vara sällsynt. Ur den respektabla prosa-literatur, som Musono-

wicz genomgått, har han antecknat 303 exempel på dylika förbindelser med adjektiv i positivus (varianterna inberäknade); se s. 53. Men 303 dylika exempel torde ej kunna anses vara få i förhållande till den granskade literaturen.

Om frekvensen av förbindelsen substantiv + (*h*)*inn* + adjektiv (*karl inn gamli*) i jämförelse med förbindelsen (*h*)*inn* + adjektiv + substantiv (*inn gamli karl*) säger Musonowicz uttryckligen s. 53, 56 (om prosa-literaturen): »Wenn wir ... die belege für die reinen Schemata ... mit einander vergleichen, so ergeben sich für die voranstellung [av (*h*)*inn* + adj.] 62 belege (37,8 %) und für die nachstellung [av (*h*)*inn* + adj.] 102 belege (62,2 %); es ist somit zweifellos in der sprache die neigung vorhanden, das attributive schwach flektierte adjektiv mit dem bestimmten artikel seinem träger nachzustellen»[1]).

Om man åter skiljer nomina propria och nomina appellativa, så förhåller det sig, såsom Gjerdman nämner, på så sätt, att i Musonowicz's material förbindelsen (*h*)*inn* + adj. + subst. obetingat är vanligast, när substantivet är appellativ, under det att förbindelsen subst. + (*h*)*inn* + adj. obetingat är vanligast, när substantivet är ett proprium (*Haraldr inn hárfagri*). Man torde dock knappast misstaga sig, om man förmodar, att det är den vid propria använda ordföljden, som är den relativt äldre; jmf. även Delbrück s. 57 f. samt Musonowicz's anförda generella uttalande, att det utan tvivel finnes i språket en tendens att sätta artikel + svagt böjt adjektiv efter substantivet.

Dessutom är att beakta, att den av Gjerdman mot mig framställda invändningen skulle drabba icke blott min förklaring av den fsv. typen *bōndomin,* utan ifall denna invändning vore befogad, skulle över huvud hela den gängse uppfattningen av upphovet för den postpositiva artikeln i de nordiska språken vara oriktig, dvs. åsikten att *-inn* i *karlinn* uppstått i uttryck sådana som *karl inn gamli.*

---

[1]) Spärrat av mig.

Eftersom Gjerdman nu vidrör detta spörsmål, må följande därom yttras.

Redan Jakob Grimm har som bekant i Deutsche Gramm. IV (1837), 433 förklarat typen *karlinn* ur en äldre typ *karl inn gamli*, och denna förklaring är väl nästan allmänt antagen. Till den anslöt sig t. ex. Nygaard i Eddasprogets syntax I, 48, och den hyllas t. ex. av Heusler Aisl. Elementarbuch § 405, anm. 1, och av Delbrück anf. abh. s. 1 ff. Emellertid har Nygaard senare ändrat mening; i Norrøn syntax s. 33 f. anser han nämligen, att den postpositiva artikeln därigenom uppstått, att »pron. *inn* (*hinn*) ligesom de andre dem. pron. (*sá*, *þessi*) gjerne fik plads efter det subst., hvortil det hørte». Oberoende av Nygaard har H. Pollak i IF. XXX, 283 ff., 390 ff. sökt ådagalägga denna uppfattning. Om Nygaards och Pollaks åsikt nämner Gjerdman intet. Emellertid har enligt min mening Delbrück i den anf. avhandlingen visat, att Nygaards och Pollaks invändningar mot den Grimmska teorien icke äro befogade.

Hvad som behöver förklaras, är naturligtvis detta: hvarför står i de nordiska språken bestämda artikeln e f t e r substantivet (*karlinn*), men f ö r e adjektivet (*inn gamli*), och detta, e h u r u i de andra germanska språken bestämda artikeln står f ö r e icke blott adjektiv (*der alte*), u t a n ä v e n substantiv (*der greis*)? En onekligen mycket enkel och tilltalande lösning av denna skenbara motsats är den sedan många decennier givna, att även i de nordiska språken den postpositiva artikeln ursprungligen varit prepositiv, men prepositiv framför ett följande adjektiv, så att *karl inn gamli* blev till *karlinn gamli*.

För att denna utveckling skulle kunna försiggå, är det av underordnad vikt, huruvida man i isländsk prosa oftast sade *inn gamli karl* eller *karl inn gamli*. Huvudsaken är: använde man under s e n t f ö r h i s t o r i s k t i d *karl inn gamli* t i l l r ä c k l i g t o f t a för att *karl inn* skulle kunna kännas såsom (sammanväxa till) en enhet: *karlinn* (*gamli*)? Gjerdmans anmärkningar ha alldeles icke å daga lagt, att detta ej varit fallet. Musonowicz inlåter sig icke på denna fråga.

Av stor vikt för det diskuterade spörsmålet är, att man i Edda-sångerna — alltså i de älsta till oss komna nordiska texterna av något större omfång — har många exempel på sammanställningen substantiv + (*h*)*inn* + adjektiv[1]. Detta är fallet, icke blott när substantivet är ett proprium, t. ex. Atli inn ríki — Hialla ens blauþa — Hǫgna ens frǿkna etc., utan också, när substantivet är appellativum såsom:

hendi iɴi hǫgri (Vǫluspá 5) — manna þenngill enn meinsvani (Grímn. 16) — reccr inn rádsvinni (Hárb. 8) — fliópś ens fagrgloa (Alv. 5) — halr inn ámatki (Helg. Hi. 14) — orm in frána (Gripisspá 11) — avþ inn fagra (ib. 13) — konungr inn hv́nsci (Sig.-kv. hin skamma 8) — orþ iþ fyrra (Oddr. 8) — mal iþ efsta (ib. 15) — seggr inn svdrǫni (Atlakv. 2) — mar inom melgreypa, myrkvið inn okvnna (ib. 3) — seggr inn ǫri (ib. 6) — myrkviþ inn okvnna (ib. 13) — borg inni há (ib. 14) — sól inni svđrhallo (ib. 30). —

Jag nämner även:

rvnom spvrr enom reginkvnnom (Háv. 80) — monnom þeim enom aldrǫnom (Hárb. 44) — ormi þeim enom frána (Vkv. 17) — hrís þat iþ mǫra (Atlakv. 5).

Åtskilliga andra exempel ur Edda-sångerna av typen *orm inn frána* anföras av Pollak s. 283 ff., men bedömmas av honom icke riktigt.

Följande exempel i Eddan äro för den här diskuterade frågan särskilt belysande, eftersom artikeln i handskriften sammanskrives med föregående substantiv, men tillika efterföljes av ett adjektiv i bestämd form (Nygaard Eddasprogets syntax I, 48): meyna bráhvíto (Vkv. 39) — meyna fegrsto (Helg. Hi. 1) — marina melgreypo (Atlakv. 13).

I Norrøn syntax s. 50 anför Nygaard följande likartade exempel ur prosa-skrifter: meþ fingrunum vátum (OH.) — prestrinn sári (ib.) — fǫþur ok sonar ok andans helga (Hom.) —

[1]) Musonowicz har genomgått blott helt få Edda-sånger.

nóttina næstu eptir (ib.) — hafit mykla (Kgs.) — undir hǫndina vinstri (ib.) — í eynni miklu (ib.) — á Orminum langa (ib.).

Jmf. härmed i fornsvenskan t. ex. handinæ hælhu 'den heliga handen' — bokina bono 'den utstyrda boken' — øđbønnen hælghæ 'den heliga helgonbilden' (VGL. IV: 16, 12. Söderwall II, 1161) — även: i namn faþurs oc. suner oc andæs helagha VGL. I dvs. andæns helagha (Kock i TfF. N.R. VIII 300 f.) — Erikinum hælghæ (företalet till UL.).

I dessa sistnämnda och dylika exempel se vi den postpositiva artikeln utbildas liksom inför våra ögon.

Men då utan tvivel den allmännast antagna åsikten är riktig, enligt hvilken t. ex. *karlinn* uppstått i förbindelser av typen *karl inn gamli*, så är man även berättigad att i dat. pl. *bōndumin gōđum* se en förkortning av *bōndum in[um] gōđum*; jmf. det nyss från Eddan anförda *rvnom ... enom reginkunnom* och det nyss nämnda isl. *meþ fingrunum vátum* med subst. + artikel + adjektiv i dat. plur.

Lund.

Axel Kock.

Thule. Altnordische Dichtung und Prosa. Herausgegeben von Professor Felix Niedner. Jena 1912 ff.

Under ovanstående titel har förlaget Eugen Diederichs i Jena påbörjat det stora företaget att, under redaktion av Prof. *Felix Niedner*, i tysk översättning av framstående fackmän utgiva det väsentliga av den originala fornisländska litteraturen. Ehuru närmast av populärvetenskaplig natur, förtjänar detta verk dock både genom sin art och sitt omfång ett omnämnande även i en facktidskrift. Arbetet, som är avsett att omfatta inalles 24 band jämte ett inledningsband, synes ha avbrutits tills vidare på grund av de genom världskriget förorsakade förhållandena. För närvarande föreligga, så vitt anmälaren har sig bekant, följande delar:

Inledningsband: *Islands Kultur zur Wikingerzeit* av *Felix Niedner*; Bd. 1: *Edda I. Heldendichtung* övers. av *Felix Genzmer*, med inledning och anmärkningar av *Andreas Heusler;* Bd 3: *Die Geschichte vom Skalden Egil* övers. (efter Finnur Jónssons

ed. 1894) av *F. Niedner;* Bd 4: *Die Geschichte vom weisen Njal* övers. (efter Finnur Jónssons ed. 1908) av *A. Heusler*, versarna i sagan övers. av *F. Niedner* med undantag av Darrađarljóđ, som hämtats ur (det ännu icke utgivna) andra bandet av *Genzmers* Eddaöversättning; Bd. 5: *Die Geschichte von dem starken Grettir dem geächteten* övers. (efter Boers ed. 1900 med begagnande av G. Magnusson och G. þordarson 1853—59) av *Paul Hermann;* Bd 6: *Die Geschichte von den Leuten aus dem Lachswassertal* (Laxdœla Saga) övers. (efter Kålunds ed. 1896) av *Rudolf Meissner*; Bd 9: *Vier Skaldengeschichten* övers. av *F. Niedner*: Gunnlaugs saga ormstungu efter Islendingasögur II, 1847, med begagnande även av Mogks ed. 1886 och Bj. M. Ólsens avhandling i Da. vid. selsk. Skr. 1911, Bjarnar s. Hitdœlakappa efter Boers ed. 1893, Kormaks saga efter Möbius ed. 1886, Hallfreds saga efter Vígfússon och Möbius Fornsögur 1860 (jämte Fornmannasögur II, III, 1826, 1827); Bd 10: *Fünf Geschichten aus dem westlichen Nordland:* Vatnsdœla s. övers. av *W. H. Vogt* efter Vígfússon och Möbius Fornsögur 1860, Finnboga s. hins ramma övers. av *Frank Fischer* efter Gerings ed. 1879, Sagan af þórđi hređu av dens. efter H. Friđrikssons ed. 1848, Bandamannasaga av dens. efter Heusler Zwei Isländer-Geschichten 1897 (med läsarter även ur den av Cederschiöld 1874 utgivna redaktionen), Ölkofra þáttr av dens. efter Gerings ed. 1880 [1]; Bd 12: *Sieben Geschichten von den Ostland-Familien* övers- (efter J. Jakobsen Austfirđingasögur 1903) av *Gustav Neckel;* Bd 13: *Grönländer- und Färinger-Geschichten* övers. av *Erich von Mendelssohn:* Eiriks s. rauđa o. Grœnlendinga þáttr efter Gustav Storms ed. 1891, berättelsen om Einar Sokkason efter Grönlands hist. mindesmærker II, 680 ff., 1838, Flóamanna s. efter þórleifr Jónssons ed. [1]), Króka-Refs saga efter Palmi Pálssons ed. 1883, Fóstbrœđrasaga efter V. Ásmundarssons ed. [2]), Færeyinga saga efter Rafn (och Mohnike) 1833.

En särskild uppmärksamhet förtjäna av lätt insedda skäl dels inledningsbandet, *Islands Kultur zur Wikingerzeit,* dels det hittills utkomna bandet av Eddaöversättningen.

I det förra ger *Niedner* under huvudrubrikerna »Isländisches Volkstum», »Altisländisches Heldenzeitalter» och »Isländische Wikingerkultur» en översikt av Islands natur och folk, Islands bebyggelse och vardagslivet på Island i forntiden, vidare av den fornisländska statens och familjens rätts- och sedvaneförhållanden, av livet på Island i heden tid sådant det avspeglar sig i

[1]) I »Beiträge zur deutschen Philologie J. Zacher dargebracht».
[2]) Denna ed. har icke varit anm. tillgänglig.

eddadiktning, skaldepoesi och sagor, av kristendomens inflytande och av den litteraturens och vetenskapens uppblomstring som började i 12:e århundradet, varvid ett särskilt kapitel ägnas åt Snorre; till sist ges en kort översikt av vikingakulturens utbredning utanför Island och av dess inflytande på modern diktning (Tegnér, Ibsen osv.). De två senare huvudavdelningarna ge på samma gång en överblick av den isländska litteraturen, dess arter och utveckling. Den lilla boken, som är avsedd som en orienterande inledning till hela verket, vittnar, såsom man av förf:s namn kan vänta, om stor förtrogenhet med ämnet. Den förenar härmed ett populärt framställningssätt, fritt från tyngande vetenskaplig apparat, och synes sålunda väl skickad för sitt ändamål. Dess värde förhöjes ytterligare genom ett antal väl valda och utförda landskapsbilder och ett par kartor. Man kan emellertid anmärka, att den något lösa kompositionen gör, att stundom samhörigt stoff blir splittrat på olika håll, stundom upprepningar förekomma. Främmande för en svensk, men väl bekant från vissa tyska kulturkretsar, är den starka entusiasm för »das Germanentum», som genomgår hela arbetet och som synes anm. emellanåt ha framkallat en väl ljus syn på vissa sidor av det fornnordiska livet.

Beträffande fakta och åsikter som framställas i denna skrift synes i allmänhet ingen invändning kunna göras. Till några få ställen vill anm. dock göra en randanmärkning.

S. 21 menar förf., att med undantag för några skaror av danskar ingen stam av de nordiska folken deltog i den stora germanska folkvandringen. Även frånsett herulernas välbekanta vandringar, är detta, såsom de sista årtiondenas svenska arkeologiska forskningar visat, säkerligen felaktigt. Jag nöjer mig med att hänvisa till Montelius i Nord. tidskrift 1917, s. 401 ff. — S. 60 f. synes det anm., att införandet av kristendomen (såsom f. ö. även eljest ofta sker) ses väl mycket från rent yttre, politisk synpunkt, liksom också kristendomens inflytande, både före och efter dess offentliga antagande, på det allmänna tänkesättet och sederna väl mycket skjutes i bakgrunden. — S. 73 omtalas gravöl och det heter därvid: »Man freute sich, als bei einem solchen Erbmahl der Tote, ein Ertrunkener, mit seinen verstorbenen Gefährten als Geist erschien und an der Feier teilnahm. Man glaubte, er fühle sich jetzt wohl». Av detta ställe torde en icke initierad läsare lätt få en oriktig föreställning. Uttalandet grundar sig tydligen på berättelsen i Eyrb. kap. 54 om Thorodd skattkaupandi's och hans följeslagares spökerier på Frodå, men av detta ställe framgår ingalunda, att man gladde sig över besöket — tvärtom blev man helt naturligt förskräckt och flydde ur huset —, icke heller, att Thorodd deltog med de andra i

sitt eget gravöl. Av källan framgår endast, att den övertron rådde, att en drunknad, som infann sig vid sitt gravöl, blivit väl mottagen hos *Rán*. Stället har missförståtts även av Weinhold Altnordisches Leben s. 501 (varpå förf. möjligen grundar sin framställning). — S. 80 f. betonas enligt anm:s mening alltför ensidigt den krigiska sidan av det isländska folklynnet och den isländska kulturen. En obestridlig överdrift är det sålunda t. ex., då förf. menar, att krigarlynnet och äventyrslusten är den enda orsaken till isländarnas vikingafärder och till deras täta besök i Norge, där de gingo i konungarnas tjänst. Att många andra faktorer här spelat in, är väl otvivelaktigt — bl. a. den prosaiska frågan om livsuppehälle och egendomsförvärv. — S. 163 (liksom utförligare i inledn. till bd 3) upptager förf. Bj. M. Ólsens och Bleys åsikt, att Snorre Sturlasson är författaren till Egils saga. Enligt anm:s mening äro de skäl, som Bj. M. Ólsen och Bley (och Niedner) givit för denna åsikt, ingalunda bevisande, och det synes därför anm. olämpligt att, i synnerhet i en för den stora allmänheten avsedd skrift, utan reservation framställa denna hypotes såsom ett faktum.

Genzmers »Heldendichtung» upptager icke blott de i Eddan förekommande hjältedikterna utan därjämte ett icke ringa antal (10) dikter och diktfragment av mer eller mindre besläktad karaktär ur fornaldarsagorna: »Das Lied von der Hunnenschlacht» (ur Hervarars.), Bjarkamál (rekonstruerat efter Olrik jämte Saxo och brottstyckena av kvädet), »Starkads Rückblick» (Vikarsbalkr, ur Gautreks saga), »Der Kampf auf Samsey» (ur Hervarars. och Orvar Odds saga) m. fl.; jfr Eddica minora ed. Heusler och Ranisch. Om det mindre lämpliga i denna sammanblandning av i själva verket rätt olikartade dikter jfr Finnur Jónsson Arkiv 30: 227 f.

Översättningen föregås av en allmän inledning av *A. Heusler*, i vilken han ger en kortfattad beskrivning av Eddans karaktär, stil och verskonst. Därjämte ger samme förf. korta orienterande inledningar till de enskilda dikterna rörande deras innehåll, stil, ålder m. m. Inledningarna äro här liksom i verket för övrigt populärt avfattade och gå i huvudsak ut på ett estetiskt bedömande av diktarten.

Anordningen av dikterna följer det Heuslerska schemat, enligt vilket de indelas i »Ereignislieder», »Situations- und Rückblicklieder», »Einseitige ereignislieder» (dialoger) samt »samlingar av lösa strofer», en indelning som enligt H. väsentligen återspeglar Eddadiktningens historiska utveckling. I fråga om Sigurdssångerna och de därmed sammanhängande hjältedikterna har detta schema kunnat rätt väl genomföras, mindre lätt till-

lämpligt är det på de övriga sångerna. Vad denna anordning beträffar är anm. emellertid mycket tveksam om dess lämplighet, åtminstone då det gäller den nämnda sammanhängande sagocykeln. Genom den upphäves nämligen all kronologisk ordning inom sagokretsen, och t. o. m. av samma saga (t. ex. Sigurdssagan) komma sånger som behandla senare episoder före dem som behandla tidigare (t. ex. Brot af Sigkv. före Regm. och Fáfnm. osv.). Jag tror, att härigenom i själva verket en ganska stor förvirring uppstår hos en vanlig läsare, vilken torde ha föga förutsättning att uppfatta och tillgodogöra sig den nuvarande litterärt-historiska uppställningen.

De enskilda dikterna ha i allmänhet behandlats med jämförelsevis lätt hand. Vissa rätt betydande undantag finnas dock: HH II, Regm. och Fáfnm. ha upplösts i flera smärre sånger, av Sigrdrífum. ha de runo- och sedolärande delarna utelämnats för att i stället intagas i andra bandet av Eddan; versar och versdelar som ansetts som interpolerade ha uteslutits och omvändt luckor fyllts i texterna (så särsk. i Hamđm.); ordningen inom de enskilda dikterna har stundom omkastats. De i Eddan förekommande prosastyckena ha utelämnats. I vissa sånger ersättas de genom korta referat av sagotexterna (Vǫlsungasaga etc.). Beträffande dessa olika anordningar är här icke platsen att ingå på en närmare kritik. I några fall har redan Finnur Jónsson Arkiv 27: 227 ff. reserverat sig.

Vad beträffar själva översättningen av *Genzmer*, så har denna från flera håll fått mycket starka lovord (jfr t. ex. Finnur Jónsson a. st., W. Ranisch i Deutsche Litteraturz. 33: 2854 ff., G. Neckel i Anz. f. deutsches Altertum 36: 108 ff.). Att den i flera avseenden är förtjänt av stort beröm, är också anm:s mening. Med noggrannt iakttagande av originalens versform förenar den ett ledigt och naturligt språk och är mycket trogen även i detaljerna. Översättaren synes ha levat sig väl in i dikternas tanke och stämning och ger mångenstädes en verkligt poetisk tolkning.

Uppfattningen av den isl. texten synes däremot anm. icke sällan ge rum för berättigade anmärkningar. Bland ett icke ringa antal ställen, som antecknats, kunna följande anföras, där enligt anm:s mening översättaren missförstått texten eller slutit sig till läsarter eller tolkningar, som näppeligen kunna vara riktiga. S. 36 (Brot af Sigkv. 13 [1]): »Schande wäre es | Schaltete er [dvs. Sigurd] | Über Gjukis Gut | Und der Goten Schar, | Hätte fünf Söhne | Zu Siegestaten, | Kampfgierige, | Der König gezeugt!», vartill noten: »hätte Sigurd eine Schar ihm gleiche Söhne erlebt,

[1] Efter Genzmers versräkning och så i det följande.

so wäre er der wahre Herrscher über Gjukis Erbe geworden.» Detta är säkerligen missförstått. Versen torde med säkerhet böra tolkas såsom syftande på Gjuke: »skam vore det, om Sigurd regerade över goterna, då dock Gjuke har fem söner!» — S. 42 (Atlakv. 10): »Erhebe dich, Fjörnir! | In die Halle lass bringen | der Krieger Goldschalen | Durch der Knechte Hände.» Att det isl. *gumar* skulle kunna tolkas med »tjänare», är föga troligt. Meningen är väl, att skålarna skulle vandra från hand till hand bland männen (jfr t. ex. Brate Sæmunds Edda s. 267). — S. 57 (Hamđm. 27) beror det på ett missförstånd av sammanhanget, då det isl. *Bǫl vanntu, bróþir! es þann belg leystir* översättes med »Das du den Mund ihm [dvs. Jormunrek] nicht schlossest, | Bringt uns schlimmes, Bruder!» Uttrycket *þann belg leystir* syftar icke på Jormunrek, utan på Hamđirs obetänksamma yttrande i v. 25. — S. 60 (Sigkv. hin sk. v. 8) fattar övers. *ísa ok jǫkla* som genitiver och översätter textens (*Opt gengr*) | *ills of fylld* | *ísa ok jǫkla* | (*aptan hverjan*) med »von Gram erfüllt | von Eis und Firn.» Att *ísa ok jǫkla* här är ack. (ortsadverbial till *gengr*), kan emellertid icke betvivlas. — S. 66 (samma dikt v. 52): »Nicht ist euer Schiff | Schon im Hafen, | Hab ich verloren | Das Leben auch.» Den isl. textens *muna yđvart far* | *allt i sundi*, | *þót ek hafa* | *ǫndu látit* betyder, såvitt anm. förstår, ungefär det motsatta. — S. 79 (Atlam. in grœnl. 57) översättes *lifira svá lengi*, | *lǫskr mun heitinn* med »Zu lange schon lebt er | Nie liebte er Arbeit». Riktigare: »om han lever aldrig så länge, så skall han alltid kallas lat.» — S. 83 (samma dikt v. 88): »Wir begabten viele.» Isl. *fengu til margir* betyder väl tvärtom: »oss skänkte många gåvor.» — S. 92 (Guđrunarkv. I v. 24) översättes *rekr þik alda hver* (R. *hverr*) | *illrar skepnu* med »Ein Unheil nennt | Dich alles Volk». Tolkningen torde vara svår att språkligt försvara. Jfr Finnur Jónsson Lex. poet. och Gering Wörterb. (under *alda* och *reka*). — S. 99 (Guđrunarkv. II v. 42): »Männer werden | Von Meerfang reden | Und Klippfischen | Den Kopf abschneiden» (isl. *þar munu seggir* | *of sǿing* (*séing* R.) *dǿma* | *ok hvítinga hǫfdi næma*). Uppfattningen av R:s *séing* och av *hvítinga* torde näppeligen kunna upprätthållas. Jfr F. Jónsson och Gering a. arb. (under *hvítingr* och *sǿing*). — S. 137 (Gripisspá 22) översättes *eþa mein gørisk* | *á mínum hag* (med Gering Wb. under *mein*) med »Ob schlimme Tat | Auch Schuld ich bin». Tolkningen är säkerligen oriktig: *mein* betyder utan tvivel här som vanligt »skada», »olycka» och det hela: »om olycka(n) skulle träffa mig.» — S. 159 (HH II v. 46): »Speere flogen» = isl. *sárvítr flugu*. Riktigare är dock säkerligen att med F. Jónsson och Gering fatta *sárvítr* som en kenning för valkyria.

Om de övriga delarna av verket kan anm. fatta sig kortare. I regel återgivas texterna i deras helhet och oförändrade. Ett undantag bildar dock Bd 13 *Grönländer- und Färingergeschichten* övers. av *Mendelssohn*, där kap. 1 ur Erik rödes saga och vissa längre genealogiska uppräkningar uteslutits samt i några fall omställningar gjorts för att bättre bevara sammanhanget.

Vad själva översättningarna av prosatexterna beträffar, äro dessa, så vitt anm. funnit, i det hela korrekta och goda och ge endast undantagsvis anledning till anmärkningar. Nämnas kan dock s. 155 i *Grönl. u. Fär.-gesch.*, där översättningen av de isl. ordlekarna knappast torde vara begripliga, om man ej har originalet vid sidan. En tysk publik finner möjligen understundom språket i dessa översättningar något hårt och arkaiserande, ibland väl starkt påverkat av isländskan. — I detta sammanhang må kanske också nämnas den olika behandling, som de geografiska namnen och tillnamnen fått. I de flesta delarna av arbetet (Bd 3, 4, 10, 12 och 13) äro dessa förtyskade. Vad de geografiska namnen beträffar är detta enligt anm:s mening olämpligt, då det försvårar eller omöjliggör begagnandet av en vanlig karta, vartill kommer, att i flera fall samma namn i olika band översättes på olika sätt. Olägenheten avhjälpes i bd 4 och 10 i någon mån genom en förteckning på de översatta namnen; i bd 3, 12 och 13 saknas dylika namnlistor (och dessa band sakna även kartor, vilka eljest i flera band även i detta avseende äro till god hjälp vid läsningen). Avgjort bättre synes det emellertid anm. att, såsom skett i bd 5 och 6, låta alla namnen kvarstå i isländsk form och inom parentes eller i noter ge de översättningar eller upplysningar, som läsaren kan behöva.

Mindre tillfredsställande än prosan är kanske allt emellanåt återgivandet av de i sagorna ingående versarna. I regel har översättaren (så, enligt vad det synes, särskilt *Niedner*) bemödat sig att noggrannt i alla detaljer reproducera originalets versform. Svårigheten att härmed förena en trogen översättning och ett naturligt språk har icke alltid kunnat övervinnas. Ofta är innehållet väl fritt återgivet, i andra fall språket tungt och konstlat. Bland avvikelser från grundtexterna kunna särskilt nämnas en del i Niedners översättningar förekommande »kenningar» utan motsvarigheter i originalen, somliga visserligen goda och i isländsk anda gjorda, som t. ex. bd 3, s. 164 »Erzfeind der Jarle» om Erik blodyx (isl. texten: *blekkir brœđra*), därs. 184: »Wahlstattlechzer» om örnen, bd 9 s. 224: »Tempels Zerstörer» om Olaf Tryggvesson, därs. s. 256: »Schwertes Wetzer» om krigaren m. fl., andra däremot mindre lyckade, som t. ex. bd 3 s. 181: »der Waräger Wundensäger» = svärd, därs. 182 »Schwertgotts Rühren» = krigarens svärdsslag, därs. s. 215 »Brünnenschädiger» = kri-

gare (borde enligt bekanta analogier betyda svärd eller yxa), bd 9 s. 50: »Ulls Freund» = krigaren (Gunnlaug), därs. 56: »Purpurschweiss» = blod, därs. s. 136: »Seidespinnerin»(!) = kvinna (isl. *fjargvefjar Fríðr* = den som bär silkeskläder), därs. s. 149: »Braut des Brettspiels» om Steingerð, m. fl.

Till texterna äro fogade upplysande anmärkningar i form av noter, till förklaring av enskilda uttryck, till belysning av geografiska och topografiska, kulturhistoriska och personhistoriska förhållanden osv. Som riktigt är i ett verk av detta slag, äro dessa anmärkningar överallt knappt och koncist hållna och ges icke i större utsträckning än nödvändigt. Måhända skulle man t. o. m. i några fall önskat dem något flera eller utförligare (så enligt vad det synes anm. särskilt i *Grönl.- u. Fär.-gesch.* av ***Mendelssohn*** samt här och där vid förklaringarna till versarna även i de övriga banden). Vad beträffar innehållet i noterna, har anm. funnit föga att anmärka. Några få ställen böra dock kanske nämnas. Bd 3, s. 115 not 1 har *Niedner* en förklaring av *dis* (»Die Disen waren gütige Schicksalsfeen, die den Menschen durchs Leben geleiteten»), som snarare passar in på *fylgja*. Att dessa olika gudinneväsen böra hållas åtskils, framgår särskilt av den utredning, som gjorts av Levander i Ant. tidskr. f. Sv. XVIII. 3: 25 ff. Jfr även F. Jónssons Lex. poet. — Bd 5, s. 26 not 3 betecknar *Hermann* (efter Boer) uttrycket »Han fick tidigt grått hår» om Ásmundr þórgrímsson som en felaktig upprepning av samma ord i ett föreg. kapitel om hans fader (þórgrímr hærukollr). Märkas bör emellertid, att även i Ásmunds tillnamn *hærulangr* ordet *hæra* »grått hår» ingår, varför texten mycket väl kan vara riktig. Att benägenhet för tidigt grått hår går i arv, är ett välbekant förhållande. Boers tolkning av *hærulangr* är oriktig (jfr Finnur Jónsson i Aarb. f. nord. oldkynd 1907, s. 196). — Bd 9, s. 34 not 1 säger *Niedner* i en anm. till uttrycket »Hortenverschleuderer»: »der skaldische Ausdruck wird hier auch von dem filzigen Bauer gebraucht». Då Gunnlaug icke själv har denna kenning på ifrågavarande ställe, är anmärkningen vilseledande. — S. 99 not 1 (samma band) borde väl beträffande resande av »nidstång» ha tillagts, att detta icke blott innebar en skymf, utan även ansågs medföra en skadlig magisk verkan. — Bd 12 s. 32 not 1 förklarar *Neckel* uttrycket *halft hundrað silfrs* såsom »halvt hundrad (60) *aurar silfrs*». Riktigare är väl = »60 alnar vadmal (varav 6 alnar göra en *eyrir silfrs*)».

För att förbereda läsaren för läsningen av texterna ges i varje band en i allmänhet kortfattad, stundom dock något längre inledning. Dessa populärt hållna inledningar äro, såvitt anm. kan finna, i allmänhet för sitt syfte väl skrivna. Innehållet och synpunkterna i dem växla efter sagornas art och översättarens

intressen. I allmänhet ge de en översikt av sagans händelser och en karaktäristik av dess förnämsta personligheter. Stundom sluter sig härtill en skildring av den historiska miljön eller av sagans skådeplats, i andra fall en skildring av sagans byggnad och tillkomsthistoria, i andra åter beröres sagans ålder, trovärdighet, stil m. m. Stundom (som i *Neckels* inledn. till *Sieben Geschichten von den Ostland-Familien*) går framställningen väsentligen ut på en estetisk värdering.

Såsom särskilt ingående och grundlig förtjänar nämnas *Heuslers* inledning till *Njála*. Ytterligare må kanske särskilt framhållas, att *Niedner* i inledn. till Egilssagan kraftigt framhäver den stora betydelse, som dikterna (särskilt de tre större) ha för förståendet av Egils karaktär och av hans saga i dess helhet; att *Hermann* ger en fin psykologisk analys av Grettirs karaktär och öden och (kanske ej fullt övertygande) söker visa, att hela sagan sammanhålles av en ledande idé och därigenom tyder på ett verkligt författarskap; slutligen att *Meissner* i inledn. till *Laxdæla* riktigt avvisar tanken på den från vissa håll antagna iriska förebilden för teckningen av Gudrun. Ett originellt uppslag har *Vogt* i inledn. till *Vatnsdœla*, där han för översikten av händelserna utgår från en topografisk beskrivning (efter autopsi) av sagans skådeplats.

Intrycket i det hela av verket är, att det är gjort med stor kärlek till ämnet, med omsorg och med levande intresse för att göra den bildade allmänheten bekant med de viktigaste sidorna av den fornisländska kulturen och litteraturen. Arbetet synes kunna väl fylla sin uppgift, och det är livligt att hoppas, att förhållandena inom icke alltför lång tid skola göra det möjligt att fullfölja det enligt den uppgjorda, stort anlagda planen.

Lund i maj 1918.

Emil Olson.

Jan de Vries, Studiën over færösche balladen. Haarlem 1915. VIII 286 ss.

Färöarnas dansvisa har intill våra dagar hållit minnet av Sigurd Fafnesbanes hjältegestalt vid liv, medan den i övriga germanska länders folktradition längesedan blivit glömd. Det har därför sitt stora intresse att utreda, vilket sammanhang visdiktningen på Färöarna har med den gamla traditionen. De försök i denna riktning som hittills blivit gjorda, måste dock anses mer eller mindre otillfredsställande, emedan de för det mesta

blott vidrört ämnet i förbigående utan att ägna det en djupare undersökning, och det är denna brist som föreliggande avhandling söker avhjälpa.

Författaren har gått till verket med stor grundlighet, i det han dels medtagit även några visor som blott på ett mera tillfälligt sätt kombinerats med Sigurdssagan, dels anställt en i detalj gående jämförelse mellan de färöiska visorna och deras motsvarigheter i de övriga skandinaviska länderna. Innehållet är i korthet följande:

I första kapitlet behandlar förf. visan om Regin smiður som befinnes nästan helt följa Volsungasaga. Olikheterna förklaras bero dels på övergången till visform, dels på senare tillsatser och ändringar under tidernas lopp. Till jämförelse undersöker han den norska visan om Sigurd svein, vilken han härleder från Gripisspá med några tillsatser ur annan Sigurdstradition. Till denna kärna skulle så ha fästs en historia om fadershämnd, som här tillfälligtvis knutits till Sigurds namn, samt några andra nyare tillägg. Den danska Sivard Snarensvend och motsvarande svenska visa förklaras härstamma från en norsk form. Däremot finner förf. inget sammanhang mellan den färöiska visan och den norska. Leikvollepisoden som är gemensam, anser han antingen ha kommit in i båda visorna oberoende av varandra, eller också såsom ett senare lån i den färöiska visan från den norska.

Brinhild-táttur, som behandlas i andra kapitlet, förklaras bygga på dels Volsungasaga (förra delen), dels på Didrikssaga (senare delen). Den står sålunda ej i annan förbindelse med den danska Sivard og Brynhild än att den därifrån lånat en vers, liksom den lånat en annan från den danska visan Ungen Svendal. Något sammanhang med norsk visdiktning, vilket Golther antager, förnekar förf. likaledes.

I överensstämmelse med Boers uppsats i denna tidskrift (XX 142 ff.) anser förf. Högnivisan såsom helt byggd på Didrikssaga. En del närmare överensstämmelser med den danska Grimilds hævn förklaras såsom sekundärt lån ur denna. Däremot har den färöiska visan i fråga om stridsskildringen och vad därefter följer, varit källan för den Hvenska krönikan. Alla tre de nämnda färövisorna anser förf. vara ej folkdiktning utan konstdiktning och av en och samma författare.

I fjärde kapitlet behandlar förf. Ragnarstáttur och Gestsríma samt dessas förhållande å ena sidan till Ragnarssaga, Ragnarssonaþáttr och den norska sägnen från Spangereid, å andra sidan till den norska folkvisan Lindarormen och motsvarande danska samt de båda danska visorna Regnfred og Kragelil och Karl og Kragelil. Förhållandet framställes sålunda: Ursprungligen har

Ragnartraditionen ej haft den i Spangereidsägnen omtalade Aslög-Kraka-episoden, och denna har från början ej haft med Ragnar att skaffa. Dessa båda förenades emellertid i en numera förlorad urtyp av Ragnarssaga, från vilken þáttr af Ragnarssonum, Ragnars táttur och den äldre Ragnarssaga oberoende av varandra härletts. Spangereidssägnen har dels trängt in i den äldre förlorade Ragnarssagan, dels oberoende av Ragnarstraditionen gett upphov till en av Ramus omtalad norsk visa om Aslög-Kraka, från vilken de båda danska visorna »R. og K.» och »K. og K.» utgått. Den senare har dessutom blivit påverkad av den ur den äldre utgångna yngre Ragnarssaga, vilken även lämnat stoffet till Gests ríma, och den förra har påverkat Ragnars táttur. Den norska Lindarormen såväl som den danska Ormekampen har utgått från en äldre norsk visa, som går tillbaka på den äldre formen av Ragnarssaga. Gentemot Mogk hävdar förf., att Ragnarssaga och Volsungasaga från början varit sinsemellan fullt självständiga.

Slutligen granskar förf. Ismal- och Genselin-visorna. Den förra anser han vara en nydiktning utan värde för bedömandet av den senare. Beträffande Genselinvisan finner han den vara ursprungligen dansk, och från den danska formen måste såväl den norska som den färöiska härledas.

Hela arbetet är präglat icke blott av grundlighet utan även av skarpsinne och god allmänfilologisk skolning. Men de resultat förf. kommit till, kan jag likväl ej anse såsom slutgiltiga. Här kan det ej bli fråga om någon detaljgranskning. För en sådan skulle krävas en hel ny avhandling, som dessutom behövde ta hänsyn till de handskrivna folkviseuppteckningar, som för ett pålitligt resultat måste anses nödvändiga, men som ej varit tillgängliga för förf. Deras betydelse har han tydligen insett, i det han inledningsvis gjort ett förbehåll beträffande dem. Då varken utrymme eller tid skulle tillåta en så utförlig granskning, skall jag här nöja mig med några principanmärkningar.

Förf. tycks ha gått till verket uteslutande med filologens intresse för Sigurd Fafnesbane och hans sagokrets. Det är emellertid icke nog med en än så stor förtrogenhet med vanlig filologisk metod, då det gäller folkvisor eller över huvud taget muntlig tradition. Denna följer helt naturligt andra lagar än den skrivna litteraturen och måste därför behandlas med andra metoder. Av allt att döma känner emellertid förf. knappast till några andra folkvisor än just dem han tagit till behandling, frånsett de hänvisningar, som träffas vid ifrågavarande visor i DgF., och detta räcker ej. Denna brist i förf:s förutsättningar visar sig tydligt i hans slutsatser.

Om en färöisk visa behandlar samma ämne som en norsk eller dansk, så finns visserligen någon möjlighet för att de upp-

stått var för sig utan annan förbindelse än att de öst ur samma källor. Men för att man skall ha rätt att sluta sig till ett sådant förhållande, måste mycket starka skäl föreligga, i synnerhet som förbindelsen mellan Färöarna och Norge varit mycket livlig i äldre tider, då de förra utgjorde en norsk provins. Ännu mindre sannolikhet för självständig uppkomst finnes, då *fyra* olika färövisor visat sig ha motsvarigheter (helt eller delvis) i Norge eller det övriga Skandinavien. Att olikheten därvid kan vara betydande, utgör icke i och för sig något bevis för inbördes självständighet, ty redan inom ett och samma land kan en visa variera mycket starkt, och variationen blir ännu starkare inom ett större område med skilda språk, lynnen och kulturella förhållanden.

Härvid måste dessutom den färöiska visans särkaraktär också observeras. Förf. vill själv göra gällande att de färöiska Sigurdsvisorna måste anses såsom konstdiktning, ej folkdiktning. Det ligger någon sanning i denna distinktion, men också mycken överdrift. Färöarnas folkvisa har fått sin särskilda prägel genom att den är dansvisa i mycket högre grad än de övriga nordiska ländernas. Den söker därför på allt sätt att tänja ut ämnet för att så länge som möjligt hålla dansen i gång. Så mycket starkare blir omdiktningen av en utifrån införd visa, och så mycket färre direkta överensstämmelser med originalet finner man i den.

Under sådana förhållanden blir förf:s försök att bortförklara likhetspunkterna mellan de olika nordiska ländernas visor icke övertygande. Han går därvid efter följande skema: Allmän likhet mellan F (den färöiska) och N (den norska) beror endast på härledning ur T (den gamla traditionen om Sigurd). Finns någon gemensam avvikelse från T, beror denna antingen på en ren tillfällighet, eller också har F i senare tid lånat ifrågavarande motiv eller vers från N. Denna sista förklaring gäller särskilt verser med samma ordasätt.

Förf:s sätt att resonnera grundar sig tydligen på hans allt för fasta tro på att varje visa i första hand måste föras tillbaka på bestämda gamla källskrifter. När han konstaterat att Regin smidur väsentligen följer Volsungasaga, men att Sigurd svein icke kan föras tillbaka till samma saga, sluter han utan vidare att det ej finns något samband mellan dem, utan att de uppstått självständigt var och en för sig, och att det gemensamma stoff som ej finns i resp. källor, är senare tillsatser och lån. Han tänker därvid ej på en annan möjlighet, nämligen att visan uppstått i Norge, som ej blott politiskt utan även litterärt var huvudlandet i förhållande till Färöarna, men att den sedan här blivit omarbetad med hjälp av Volsungasaga, varvid blott helt litet av den ursprungliga visans innehåll kom att stå kvar.

Denna senare möjlighet har av flera skäl större sannolikhet för sig. Jag har redan framhållit det osannolika i att flera visor över i stort sett samma ämne skulle uppstå oberoende av varandra på så närliggande områden, vilka dessutom stått i så livlig förbindelse. Därtill har det rent av varit regel, att de till Färöarna införda visorna starkt omarbetats och förlängts. Goda exempel härpå lämnar Liestöl i sitt förträffliga arbete Norske trollvisor og norröne sogor. — Då förf. förklarar alla närmare likheter såsom senare lån, beror detta på bristande insikt angående de förhållanden, under vilka dylikt lån från en visa till en annan äger rum. Detta förekommer ofta nog mellan visor som brukas i ett och samma land av samma sångare, och kan bero antingen på medveten ändring eller på bristande minne och rekonstruktion från en annan visa. Skall en färöisk visa låna verser från en norsk, förutsätter detta, att den senare redan fullt övergått till färöisk egendom, eller åtminstone att den sångare, som gör lånet, tillegnat sig den. Men finns redan en färöisk visa fullt färdig, som sångaren kan, är det föga sannolikhet för att han lär sig en ny visa om samma ämne, författad på annan dialekt, allt under det han anser sin egen visa bättre, och under sådana förhållanden kan svårligen något lån äga rum.

Om alltså avhandlingens huvudresultat starkt kan ifrågasättas, så vill jag dock härmed ingalunda ha utdömt det arbete som nedlagts på detsamma. Tvärtom skall jag gärna medge, att förf. gjort många iakttagelser av värde. Men det kan ej nog starkt betonas, att en rent filologisk skolning ej räcker till för behandlingen av ämnen inom den muntliga traditionens område, ett förhållande, som till vetenskapens skada allt för ofta blivit förbisett.

Lund.

C. W. v. Sydow.

Vidare om tomtebo-lycka.

Såsom sidfyllnad må följande meddelas.

I min uppsats »Anmärkningar om några svenska ord» 1893 uti Svenska landsmålen XIII n:r 8 s. 9 ff. har jag så förklarat ovanstående uttryck, att det uppstått ur ett äldre *tomt- och bolycka*. Såsom där nämnes, finnes nämligen på Göteborgs museum en gammal remmare, som anses vara från Karl XII:s tid, och som har inskriften *Tompt och Bo Lyckas Skål*. D. v. s. »skål för god lycka på (den nya) tomten och i (det nya) boet (hemmet)».

Då uttryckets äldre form påvisats blott på den gamle remmaren, vore det önskvärt att kunna i den äldre literaturen återfinna det, och hälst i sådant sammanhang, att dess gamla användning därigenom belyses. Jag är nu i tillfälle att göra detta.

Hos Christ. Grubb Penu proverbiale (1665) läser man s. 693 under ordspråket »Rummet giör ingen treffnadt» följande:

»i. e. Ehuru wäl dhe gambla (meehr aff Öfwertroo och fåfäng inbilning, än rätt förstånd) haa giordt en stoor åthskilnad på Hwstompter och Booställen, hållandes mehr aff dhet ena än dhet andra: Icke för Situationen skul (som doch något wore medh nytta at confiderera) vthan mehr för inbillad lycka och treffnad på folck och Booskap; Hafwa och dher vthi waret så obserwant, at dhe vti dheres samqwäm hafwa drucket hwar andra till Tompt- och Bolyckas skåål: Dheraff ännu finnas reliquier hoos en part gambla».

Grubbs ord torde icke sakna kulturhistoriskt intresse. De visa, att vid 1600-talets mitt »Tompt- och Boolyckas skåål» var i (åtminstone vissa) samkväm en vanlig lyckönskan, i hvilken man inlade ett gott omen.

Axel Kock.

Eine schwedische Heldensage als deutsches Volksepos.

Der Dichter des mhd. Biterolf, der sich in Stoffen und Namen der deutschen Heldensage gut bewandert zeigt, flickt in sein ausführliches Werk an geeigneter Stelle auch einen kurzen Bericht ein über die Taten eines Helden, den er *Herbort ûz Tenelant* nennt. Aus der Normandie (Ormanîe) hat Herbort König Ludwigs Tochter Hildeburg entführt. Gegen die Verfolger, Ludwigs Sohn Hartmuot, seine Mannen und den König selbst, hat er, obwohl ganz allein, einen siegreichen Kampf bestanden. Obschon schwer verwundet, macht er sich darauf doch alsbald an ein neues Abenteuer. Er hört von einem Riesen, der als arger Schädiger der Lande auftritt und den König Ludwig und die Seinen nicht zu bestehen wagen. Herbort sucht ihn auf und erschlägt ihn. Nachdem dann auch noch zwei Helden, Goltwart und Sêwart, von seiner Hand gefallen sind, gelangt er mit Hildeburg in das Reich Dietrichs von Bern. Dort wird er von dem König und seinem Waffenmeister Hildebrand angerannt. Sie wollen ihm die Jungfrau abjagen; aber als Sieger führt er sie auch hier glücklich aus dem Lande [1]).

Was der mhd. Dichter hier bietet, ist offenbar die knappe Inhaltsangabe einer ihm bekannten Dichtung aus dem Kreise der Volksepik, die ihrerseits nicht ohne Berührung mit andern Vertretern der gleichen Gattung entstanden war: denn sie verwendet Namen, die aus den mhd. Dietrichsepen und der Kûd-

[1]) Vgl. Biterolf und Dietleib v. 6451 ff. Deutsches Heldenbuch 1, Berlin 1866. Eine ausführliche Behandlung der Herbortsage bietet, ohne zu neuen eignen Ergebnissen zu gelangen, Walther Dorsch, Zur Herbortsage, Leipziger Dissertation 1902. Daselbst sind auch die früheren wissenschaftlichen Behandlungen der Sage verzeichnet und besprochen.

rûn bekannt sind. Über diese verlorne Herbortdichtung wird man weiterhin aussagen dürfen, dass sie eher ein Epos gewesen ist als ein kurzes Einzellied. Denn sie hat, wie der Biterolf lehrt, nicht einfach in einer knappen Erzählung ihrer eigentlichen Fabel, der Entführung Hildeburgs durch Herbort, bestanden. Vielmehr war die Darstellung erweitert durch Einflechtung von Episoden — der Riesenkampf, Goltwart und Sêwart —, die, soweit sich sehen lässt, keine unentbehrlichen Bestandteile der Haupthandlung bildeten.

Bekanntschaft mit der Geschichte von Herbort zeigt auch der Dichter des mhd. Eckenliedes. Er lässt den Riesen Ecke sich rühmen, dass er das Schwert des Helden Ruodlieb, von Zwergen in einem hohlen Berge geschmiedet, trage. Von Ruodlieb hat dessen Sohn Herbort die Waffe geerbt, und er hat mit ihr den Riesen Hugebold erschlagen, einen Unhold, der *den kristen leide tete*[1]). Das Eckenlied weiss also auch von dem Kampfe Herborts mit einem landschädigenden Riesen. Dem Dichter scheint eine genauere Schilderung des Ereignisses vorzuschweben, das sich im grünen Walde abgespielt hat; er weiss auch, dass der Riese — wie etwa Ecke und Fâsold im Eckenliede selbst — ein König gewesen sei.

Es liegt wohl kein Grund vor anzunehmen, dass zwei von einander ganz verschiedne mhd. Dichtungen vom Kampfe eines Helden Herbort mit einem Riesen erzählt haben sollten. Vielmehr wird der im Eckenlied erwähnte Riesenkampf derselbe sein, den auch der Biterolf kennt. Dann bezieht sich also auch

---

[1]) Eckenlied Str. 79—83, Deutsches Heldenbuch 5. Der Verfasser der Þiđrekssaga, der in cap. 175 (Bd. 1 S. 180, 11 ff. nach der Ausgabe von Bertelsen, Samfund XXXIV) nach einer verlornen Fassung des Eckenliedes gleichfalls die Vorgeschichte des Schwertes giebt, nennt den Sohn Ruodliebs nicht mit Namen sondern bezeichnet ihn einfach als »den jungen Ruodlieb« (*hinn ungi rozeleif*). In der jüngeren deutschen Fassung des Dresdener Heldenbuches Str. 85—88 (von der Hagen und Büsching, Deutsche Gedichte des Mittelalters II, 2) ist die Stelle verderbt, und in dem Strassburger Druck (O. Schade, Ecken Ausfahrt, Hannover 1854, Str. 66) ist von der Geschichte des Schwertes nur der Anfang beibehalten.

dies zweite Zeugnis auf das erschlossene Herbortepos, aus dem es eine einzelne Episode besonders heraus hebt. Dass der Verfasser des Eckenliedes auch von andern Taten Herborts wusste, also wohl die übrigen im Herbortsliede erzählten Kämpfe ebenfalls gekannt hat, darauf deuten die auf den Helden bezüglichen Schlussworte von Str. 82:

der wart dâ mite ze ritter,
des menger nôt gewan [1]).

Gleichzeitig liefert aber das Eckenlied ein wichtiges neues Moment zur Kenntnis der Herbortsage: es nennt Ruodlieb als den Vater des Helden. Und diese Angabe lässt sich gut vereinigen mit einer andern, die der lateinische Ruodliebroman des 11. Jahrhunderts enthält: die Königstochter, deren Hand Ruodlieb erringt, heisst hier Heriburg, und es entspricht dem uralten germanischen Variationsprinzip in der Namengeburg, wenn der Sohn dieser Heriburg dann den Namen Herbort führt [2].

Ausführlichere Angaben über den Inhalt der Herbortsage und des Herbortepos bieten die deutschen Quellen nicht. Aber hier tritt ergänzend das Zeugnis der Þiðrekssaga [3] ein, in der eingehend von der Werbung Herborts um Hilde berichtet ist. Nach ihrer Erzählung wird der Held von seinem Verwandten

---

[1]) Entsprechend Dresdener Heldenbuch Str. 87, 12 f.:

ach got, was kuner helde
do yren tot namen do von.

Þiðrekssaga S. 181,1 f.: *oc þar með drap hann margan mann.*

[2] Ruodlieb, hrsg. von Friedrich Seiler, Halle 1882, Fragment 18 v. 11.

[3] Fortan citiert als þs. (vgl. S. 114 Fussn.), die norwegische Membran als M, die schwedische Fassung als Sv. Was die Beurteilung des Verhältnisses zwischen den verschiednen Fassungen angeht, so habe ich während jahrelanger Beschäftigung mit der Saga und ihren Stoffen immer die alte, von Klockhoff (Upsala universitets årsskrift 1880) vertretne Auffassung für die einzig annehmbare angesehen, und es war mir eine Freude, aus Klockhoffs Nya studier (Arkiv 31, 156 ff.) zu ersehen, dass er gegenüber den Aufstellungen von Boer und Bertelsen im wesentlichen an seiner früheren Anschauung festhält und sie noch durch neue Argumente stützen kann.

Dietrich von Bern ausgesandt, um für diesen um die Hand der Königstochter Hilde zu werben. Es gelingt ihm, sich Zutritt zu ihr zu verschaffen; von ihr ermuntert aber wirbt er nun nicht für seinen Auftraggeber sondern für sich selbst und reitet nach einem glücklichen Kampfe gegen die Verfolger mit ihr aus dem Lande. Die Episoden mit dem Riesen und den Helden Goltwart und Sêwart erwähnt die Saga nicht. Man darf daraus aber nicht ohne weiteres schliessen, dass sie in ihrer Quelle nicht enthalten waren. Denn die nordische Nacherzählung hat auch ein andres für den Gang der eigentlichen Fabel viel wichtigeres Motiv einfach weggelassen: den Kampf Herborts mit Dietrich und Hildebrand. Für dieses Ereignis, das nach dem Biterolf im deutschen Herbortsliede berichtet war, enthält die ausführliche Fassung der Werbungsgeschichte, wie die Þs. sie bringt, gerade die Motivierung: führt Herbort die Jungfrau, die er für Dietrich gewinnen sollte, die er aber treulos für sich selbst genommen hat, durch das Land des Berners, so ist es nur natürlich, dass dieser versucht, dem Räuber seine Beute abzujagen. Das Schlussabenteuer nach dem Biterolf und die Werbungsgeschichte der Þs. ergänzen sich also in so notwendiger Weise, dass man annehmen muss, das deutsche Herbortslied habe sie beide enthalten. Dann hat also die Þs. den Schlusskampf als ein Ereignis, das ihren Haupthelden Dietrich in der Rolle des Unterliegenden erscheinen lässt, einfach übergangen; und man hat keinen Grund, eine wesentlich andre Darstellung der Herbortgeschichte, als sie in dem erschlossenen Epos sich fand, für ihre Quelle zu halten.

Die Saga, deren Erzählung zur Rekonstruktion des verlornen deutschen Liedes also unbedenklich herangezogen werden kann, hat nun auch eine in den deutschen Zeugnissen zufällig nicht angedeutete Vorgeschichte des Helden bewahrt. Graf Herdegen in Iverne hat drei Söhne: Herbort, Herdegen und Tistram. Sie werden zusammen von einem gemeinsamen Lehrmeister in den höfischen Sitten und Fertigkeiten und vor allem im Fechten unterrichtet. Tistram, der Jüngste, stellt sich dabei ungelehrig und ungeschickt an. Wie sich aber seine Brüder einmal darüber

aufhalten und meinen, er solle doch etwas andres lernen, wozu er besser geeignet sei, da ergrimmt er und fordert sie beide zu einem Probekampf heraus. Statt der stumpfen Fechtschwerter verlangt er scharfe Waffen, und, trotzdem er vorher gesagt hat, man solle sich im Kampfe nicht vom Zorn hinreissen lassen, stösst er seinem Bruder Herdegen, ohne sich um die Regeln des kunstgerechten Fechtens zu kümmern, das Schwert durch den Leib. Dann schwingt er sich auf sein Ross und reitet von dannen. Der Vater erklärt darauf, Herbort sei Schuld an dem ganzen Unheil, da er als der älteste den unüberlegten Kampf nicht verhindert habe: er und nicht der Täter müsse daher von Rechts wegen zur Sühne gezogen werden [1]). Herbort nimmt sich dies so zu Herzen, dass auch er davonreitet. Sein Weg führt ihn an den Hof Dietrichs, von wo er dann später seine bekannte Werbungsfahrt unternimmt.

Es fällt auf, dass in dieser Vorgeschichte zur Herbortdichtung ein andrer im Mittelpunkt des Interesses steht als der Held der ganzen weiteren Erzählung. Denn zweifellos ist Tistram, nicht Herbort, hier der eigentliche Held. Würde seine Tat dem Herbort selbst zugeschrieben, so hätte dessen Geschichte eine Einleitung, wie ähnliche in zahlreichen Dichtungen, Sagen und Märchen sich finden: als der Jüngste unter drei Brüdern zeigt der Held sich zunächst ungeschickt und unbrauchbar zu dem, was er lernen soll. Plötzlich aber bei einem bestimmten Anlass erwacht er gleichsam, vollbringt eine Krafttat, die niemand von ihm erwartet hätte, und ist von da ab in allem, was er angreift, jedem überlegen [2]). Wäre Herbort, nicht Tistram, der Held in dieser Erzählung vom Brudermord beim Kampfspiel, so wären auch die Vorwürfe und die Sühneforderung des Vaters voll berechtigt, und zudem würde die Vorgeschichte für das Ganze der Herbortdichtung genau das Gleiche leisten, was sie auch in der þs. tut:

---

[1]) Þs. M S. 46,16 f.: *oc væri hitt makligra at þu æinn gylldir*; Sv cap. 214,8: *ty borde tik thz nw giælla.*

[2]) Þs. S. 47,9 ff.: *Herburt geriz en mesti atgervi maðr um alla luti sua at hans iafnoki fanz varla um huern leik er leica skal.*

sie wurde begründen, wie der Held aus dem Vaterhause an den Hof Dietrichs gekommen ist: denn auch der Brudermörder reitet ja davon, um in der Fremde ein Unterkommen zu suchen, ebenso wie Herbort.

Tatsächlich finden sich nun in dem fraglichen Abschnitt der Þs. Anzeichen dafür, dass Tistram, der eine eigentlich dem Herbort zukommende Rolle an sich genommen zu haben scheint, erst im Text der Saga selbst zu dieser Stellung gelangt ist. Sein Name ist ja nicht deutsch: vielmehr gehört er dem Tristan der höfischen Epik, der auch den Norwegern aus der übersetzten Tristramssaga bekannt war. Die Þs. nun lässt den jungen Tistram an den Hof des Herzogs Iron gelangen und dort in den Dienst des Jägermeisters treten. Bedenkt man ferner, dass die Gemahlin Irons den Namen Isolde führt und dass andrerseits der Tristan des höfischen Epos ebenso wie Tistram in früher Jugend aus dem Vaterhause fortkommt, dass er auf einer Jagd mit dem Gefolge König Markes zusammentrifft und als Jäger sich dem König nützlich macht und dass seine weiteren Schicksale sich am Hofe dieses mit einer Isolde vermählten Fürsten abspielen, so muss man auf den Gedanken kommen, dass der Tistram der Þs. geradezu im Hinblick auf den Helden des höfischen Romans oder der Tristramssaga geschaffen worden ist. Nun ist die Þs. ein Sammelwerk grossen Stils, in welchem von dem oder den Verfassern eine Fülle von selbständigen Stoffen zusammen- und ineinandergearbeitet worden ist, und es drängt sich der Verdacht auf, dass der Verfasser desjenigen Teiles, der die Geschichte von Herbort enthält, sich mit dem Plane getragen hat, weiterhin auch den beliebten Tristanstoff mit in das Werk aufzunehmen. Der Hof Herzog Irons und seiner Isolde, eine Umgebung, in der ohnehin eine stark ritterlich-höfische Luft weht [1]), schien ihm den geeigneten Schauplatz abzugeben für eine Tristangeschichte, und so wurde mit der Vorbereitung dazu bereits bei der Bearbeitung des Herbortstoffes begonnen: der

[1]) Vgl. Beitr. 38, 294 ff.

dritte Bruder, dem ganz wie in einer verwandten, gleich zu besprechenden Erzählung wohl ursprünglich nur eine Statistenrolle zukam, erhielt den Namen Tistram, ihm wurde die Rolle des Brudermörders zugeteilt und er so in früher Jugend vom väterlichen Hofe weggeführt und als Jäger in den Dienst seines künftigen Marke-Iron gebracht. Bei der Einarbeitung des Ironstoffes in die Saga ist der vorbereitete Plan dann aus unbekannten Gründen nicht zur Ausführung gelangt, und so sind als Zeugnisse für ihn nur die Verzahnungen stehen geblieben, die bereits im Herbortabschnitt angebracht waren [1]). Als Tristankenner verrät den Verfasser dieses Abschnitts auch der Name Isolde für Herborts Mutter und Iverne (Irland) als Schauplatz der Handlung. Und eine weitere Verzahnung darf man möglicherweise darin sehen, dass Hildes Vater statt mit dem Namen Ludwig oder mit einem andern deutschen Namen in der Þs. Artus genannt wird. Es kann dies eine beabsichtigte Annäherung des Herbort- an den Ironstoff bedeuten. Denn Iron ist — wahrscheinlich schon in der deutschen Quelle der Þs. (Beitr. 38,294.296 f.) — ein Sohn des Königs Artus, und so wären Hilde und Iron, mit denen die Geschicke der Brüder Herbort und Tistram sich verknüpfen, auf eine Altersstufe gerückt und zu Geschwistern gemacht worden, ähnlich wie auch zwischen Herbort und Dietrich verwandtschaftliche Beziehungen hergestellt werden, indem Graf Herdegens Gemahlin Isolde zur Schwester des letzeren wird. Das Ergebnis dieses Exkurses für die Geschichte

[1]) Bereits auf einer Stufe der Überlieferung, die sowohl durch M wie durch Sv vorausgesetzt wird, war daher das Verständnis für die Bedeutung des Namens Tistram, die dieser für den Verfasser gehabt hatte, nicht mehr vorhanden, und man konnte versuchen, ihn gegen die Vorlage durch einen andern, auch sonst in der Saga begegnenden Namen zu ersetzen. Sowohl M (S. 43,9.14.17) als Sv (cap. 213,3.7.8.9.11.14.18) nennen nämlich den Helden zuerst Sintram. Dass er aber auf einer ältern Stufe der Entwicklung wirklich Tistram hiess, lehrt nicht nur der weitere Übergang beider Texte zu dieser Form, sondern vor allem auch die Schreibung *tintram*, mit der M im Zeile 20 zu dem weiterhin verwendeten Tistram überschwenkt. Diese Form zeigt, wie ein Redaktor, der entgegen seiner Vorlage Sintram schreiben wollte, allmählich dem Schriftbild eben dieser Vorlage doch nachgab.

der eigentlichen Herbortdichtung aber ist wichtig genug: denn er lehrt, dass tatsächlich erst in der Saga Tistram die Rolle des Brudermörders übernommen und damit das für den Gesamtverlauf notwendige Davonreiten Herborts eine sekundäre, wenig glückliche Motivierung erhalten hat. In der Quelle der Þs. aber und mithin auch in dem deutschen Herbortsliede war der Brudermord die Jugendtat des wirklichen Helden und somit die organische Einleitung seiner ganzen Geschichte[1]).

Die Erzählung von den drei Fürstensöhnen, von denen einer beim Kampfspiel zum Mörder seines Bruders wird und und dadurch den Groll des Vaters auf sich zieht, findet sich wieder an einer ganz andern Stelle in der germ. Sagendichtung. Nach dem Beowulf (v. 2430 ff.) hat der Gautenkönig Hréđel drei Söhne: Herebeald, Hæđcyn und Hygelác. Beim Bogenschiessen trifft Hæđcyn seinen Bruder Herebeald tötlich mit einem Pfeile. Er verliert durch diese Tat die Liebe seines Vaters, und das Epos schildert ausführlich, wie den alten König neben dem Schmerz um den gefallenen Sohn die Pflicht der sühnenden Blutrache drückt, der er doch nicht mit der Tat nachzukommen vermag. Das Motiv ist, wie schon Müllenhoff (Beovulf S. 17) bemerkte, in den zeitlich weit auseinanderliegenden Sagen das gleiche. Einen historischen Zusammenhang zwischen beiden aber wird man bei der immerhin im Einzelnen abweichenden Ausführung doch nur dann annehmen wollen, wenn weitere Anzeichen für einen solchen sich finden lassen.

Zunächst giebt da der Name des Vaters in beiden Dichtungen zu denken. Hréđel, in schwacher Form auch Hrædla, ist Kurzname zu einem mit *hróđ*, *hréđ* (germ. **hrôþaz*, **hrôþi-*) zusam-

---

[1]) Man darf gegen diese Auffassung nicht einwenden, dass durch die Darstellung einer solchen Jugendtat dem Helden die nötige Sympatie entzogen würde. Die Herbortdichtung ist überhaupt nicht moralisch orientiert: Kraft, Mut, Geschicklichkeit und List sichern dem Helden die Anteilnahme des Lesers; moralisch aber ist für altgerm. Anschauung auch der Betrug gegenüber seinem Gefolgsherrn, den er bei der Werbung begeht, höchst verwerflich.

mengesetzten Vollnamen [1]). Einen solchen aber trägt eben Herborts Vater Ruodlieb (germ. **hrôþilaiƀaz*). Dazu kommt noch, dass die Form Ruodlieb auf oberdeutschem Boden, wo der Name überliefert ist, nicht organisch entwickelt sein kann: hier müsste sein zweites Glied vielmehr *-leib* lauten, *-lieb* dagegen ist eine unrichtige hd. Umsetzung der entsprechenden nd. oder md. Form *-lêb*. Und man darf aus ihr schliessen, dass der Held und sein Name aus nördlicheren Gegenden nach Süddeutschland gelangt sind. Was von einer Ruodliebsage auf deutschem Boden bekannt ist, spricht in keiner Beziehung gegen eine Zusammenstellung des Helden mit dem Gautenkönig Hréđel. Von einem Zwerge, den er in seine Gewalt bekommen hat, unterstützt, gewinnt Ruodlieb ein vortreffliches Schwert und erringt sich durch Besiegung zweier Könige einen Schatz und die Hand einer Prinzessin (Ruodlieb, Fragment 18; Eckenlied a. a. O.): das sind Märchen- und Sagenmotive, die zu jeder Zeit an den Namen eines beliebigen Helden sich knüpfen konnten: sie mögen ebenso gut in der nordischen Überlieferung auf einen Gauten übertragen worden sein, wie sie in Süddeutschland mit einem von auswärts eingewanderten Heldennamen verbunden werden konnten.

Weist die obd. Namensform Ruodlieb zunächst nur ganz allgemein auf eine nord-südliche Wanderung der in Frage stehenden Sagengestalten, so führt dagegen Herborts Beiname im Biterolf bis unmittelbar ins nordgerm. Gebiet hinein. Wiederholt heisst er hier *Herbort ûz* oder *von Tenelant* oder *Tenemarke* [2]), an einer Stelle wird er geradezu *der künec von Tenelant* genannt

[1]) Wenn Binz, Beitr. 20, 164 aus der mehrfach vorkommenden Schreibung mit *æ* eine andre Etymologie (*hraið-*) erschliessen will, so ist das doch nicht die nächstliegende Lösung der Schwierigkeit. In einem Text wie dem Beowulf, der aus dem Anglischen ins Westsächsische umgeschrieben ist, darf man neben den zahlreichen dialektisch berechtigten Umschreibungen von *e* in *æ* wohl auch eine etymologisch unrichtige — zumal in einem dem Schreiber nicht geläufigen alten Namen — annehmen. Vereinzelt kommt auch sonst solches *æ* für *é* < *œ* im Westsächsischen vor (vgl. Cosijn, Altwestsächsische Grammatik § 80).

[2]) Biterolf v. 6227 f. 7157. 7707. 9445. 9865 f. 10203. 11729 f. 12061. 12733. 13001.

(v. 8461). In eine ältere Zeit nordischer Überlieferung zurückverlegt, kann aber »Herbort der Däne» den Helden auch bezeichnen als eine ursprünglich gautische Sagengestalt. Das Reich der Gauten hat bis ins 6. Jahrhundert hinein selbständig neben dem der Suear bestanden, und die Nachrichten des Beowulf von Kämpfen zwischen den beiden Stämmen wurzeln noch in der alten historischen Anschauung. Im Norden selbst aber schwand das Verständnis für den wahren geschichtlichen Charakter dieser Erzählungen, nachdem das Gautenreich den schwedischen Angriffen erlegen und im Reiche der Schweden aufgegangen war [1]. Daher fasste man hier in späterer Zeit die Gegner der Schweden in jenen sagenberühmten Kämpfen nicht mehr als Gauten sondern als Dänen auf. So ist Ohthere, der Sohn des schwedischen Königs Ongenþeow, den der Beowulf die Gauten bekriegen lässt (v. 2472 ff.), im Ynglingatal (Str. 19. 20) als Óttarr zum Bekämpfer der dänischen Jüten geworden [2]. Seine Söhne Éanmund und Éadgils flüchten nach dem Beowulf vor ihrem Oheim Onela zu den Gauten, und mit ihrer Hilfe kehrt Éadgils später heim und nimmt Onela Reich und Leben (v. 2379 ff.). In der nordischen Tradition aber ist es der Dänenkönig, der Óttars Sohn Ađils gegen den uppländischen Herrscher Áli unterstützt [3]. Die gleiche Entwicklung hat dazu geführt, dass der Schwedenbesieger Hygelác, Häđcyns Bruder, in einer späteren Quelle, aus der Saxo Grammaticus schöpfte, als Dänenkönig Huglethus erscheint [4]. Und es dürfte nicht wundernehmen, wenn man auch Häđcyn in jüngerer nordischer Überlieferung als Dänen wiederfände. Ein derartiges Zeugnis liefert nun aber in der Tat der Biterolf mit seinem Herbort ûz Tenelant.

Die Jugendgeschichte, der Name des Vaters, die Volkszugehörigkeit: alles dies stimmt bei Häđcyn und Herbort also

[1]) Knut Stjerna, Svear och Götar. Svenska fornminnesföreningens tidskrift 12, 339 ff. Die Auffassung der Géatas als Jüten erscheint mir nicht länger haltbar.

[2]) Stjerna, Vendel och Vendelkråka. Arkiv 21, 71 ff.

[3]) Vgl. Levander, Ant. tidskr. f. Sverige 18, 3.

[4]) Saxo lib. IV, ed. Holder S. 117.

überein oder lässt sich durch einfache Erwägungen in Einklang miteinander bringen. Was ihre eignen Namen aber betrifft, so scheint in der langen Entwicklung, die der Dichtungsstoff vom 6. bis zum 13. Jahrhundert durchlaufen hat, allerdings eine Änderung eingetreten zu sein. Die Namen der Hréđelsöhne sind miteinander und mit dem des Vaters nach einem in der Völkerwanderungszeit im Norden aufgekommenen Brauch durch Allitteration miteinander gebunden. Der Name, unter dem der Ruodliebsohn in der deutschen Überlieferung auftritt, steht nach einem andern Brauch der Namengeburg mit denen seiner Verwandten in Verbindung. In der Familie Hréđel-Ruodliebs begegnen mehrere mit *heri-* (*harja-*) zusammengesetzte Namen: Ruodliebs Gemahlin heisst *Heri*burg; im Beowulf ist der Name der Königin nicht überliefert, dafür aber heisst Häđcyns älterer Bruder *Here*beald und ein andrer, dem Grade nach nicht näher zu bestimmender, Verwandter *Here*ric[1]). Mit solchen Namen verbindet Herbort das alte Prinzip der Variation, das gerade in der Heldendichtung auf deutschem Boden durch Namenschöpfungen wie *Sigelint* neben *Sigemund* und *Sîvrit* oder *Diether* neben *Dietrîch* und *Dietmâr* sich noch spät lebendig zeigt. Die deutsche Quelle, aus der die Þs. schöpfte, zeigt das gleiche Prinzip noch bei der Bildung eines weiteren Namens im Geschlecht Herborts verwendet, indem sie den einen Bruder Herdegen nennt. Wenn in der Þs. auch der Vater Herdegen heisst, so wird dies wohl auf Unkenntnis oder willkürlicher Neuerung seitens des Sagaverfassers oder eines Gewährsmannes beruhen; denn die mhd. Epik des 13. Jahrhunderts kennt für diese Gestalt ja noch den Namen Ruodlieb. Ein Rest von der Auffassung der Quelle, nach der Herbort ein Königssohn war, hat sich aber vielleicht in der Þs. noch erhalten. Nach Sv sagt er nämlich, obschon als sein Vater auch hier ein *greffue* (cap. 213) eingeführt worden ist, gleichwohl zu

[1]) Vielleicht darf nebenbei auch darauf hingewiesen werden, dass unter den gautischen Königsnamen, die in der westnord. Literatur fortgelebt haben, sich gerade zwei mit *Her-* zusammengesetzte finden: Hervarđr und Herrauđr.

Hilde: *jak ær fød aff konungx slekt* (cap. 218,15 f.), während die andern Sagafassungen die Stelle in Einklang mit der sonst im Text vertretnen Auffassung gebracht haben (S. 56,14 f.). Der dritte Bruder endlich, den die Saga Tistram nennt, dürfte in der deutschen Quelle wohl am ehesten Herbald geheissen haben. Denn man wird nicht gern annehmen, dass gerade derjenige Name, dessen Bildungsweise für die späteren Neuschöpfungen vorbildlich gewesen ist, gänzlich aus der Überlieferung geschwunden sei [1]).

Für denjenigen, dem ein Namenswechsel gerade des Hauptholden innerhalb einer und derselben Dichtung trotz allem als eine zu bedenkliche Annahme erscheinen sollte, sei doch noch auf die Möglichkeit einer andern Auffassung hingewiesen. Vielleicht hat nämlich der Hréđelsohn in der ursprünglichen Form der gautischen Überlieferung gar nicht einen dem ags. Häđcyn entsprechenden Namen getragen. Ist in diesem mit Rieger und

[1]) Beiläufig sei darauf hingewiesen, dass die hier vorgetragne Auffassung sich auch mit der von Birger Nerman (Studier över Svärges hedna litteratur, Dissertation Uppsala 1912, S. 69 ff.) vertretnen Ansicht über die Herkunft der Häđcyn-Sage verträgt. Nerman sieht in dem von *Häð*cyn begangnen Brudermord an Here*beald* die älteste Form der Baldersage, nach der *Hǫðr* seinen Bruder *Baldr* erschiesst. Als Heldensage, noch nicht als Götterdichtung, sei die Erzählung in die Geschichte des gautischen Königshauses hineingearbeitet worden. Ich vermag mich diesen Ausführungen nicht ohne weiteres anzuschliessen. Den einfachen Personennamen Herebeald aus älterem Baldr herzuleiten, scheint doch recht gewagt, und Spuren einer nachträglichen Einfügung der Brudermordgeschichte, wie Nerman sie im Anschluss an Schück (Studier i Beowulfsagan, Upsala 1909, S. 28 f.) in den Beowulfversen 2444 ff. zu finden meint, sind in Wahrheit nicht vorhanden. Wenn der Beowulf hier den Schmerz eines Greises schildert, der seinen einzigen Sohn am Galgen verloren hat, so ist dabei garnicht von dem Gautenkönig selbst die Rede. Vielmehr handelt es sich um einen Vergleich (*swá — swá* v. 2444 und 2462), der den Schmerz Hréđels veranschaulichen soll. Und vor allem ist diese elegisch gestimmte Stelle ein echter Zubehör des ags. Stiles und kann keinen Stoff zur Rekonstruktion der ursprünglichsten nordischen Sagenfassung hergeben. Nimmt man trotzdem eine Verschmelzung von Baldr- und Hréđelsage an, so muss man sich diese, was zu Nermans sonstigen Ausführungen gut stimmen würde, als bereits auf gautischem Boden vollzogen denken, so dass auch für die heimische Weiterentwicklung eine der ags. völlig gleiche Sagenstufe die Grundlage bildete.

anderen [1]) ein Deminutiv auf *-kîn* zu sehen, so würde es sich um eine im Nordischen ganz alleinstehende, im Westgerm. dagegen nicht ungebräuchliche Bildung handeln. Man könnte daher vermuten, dass der Held den Namen Hæðcyn erst in der ags. Überlieferung erhalten habe, und damit eröffnete sich die Möglichkeit für die Annahme, dass der König als historische Persönlichkeit und ebenso in der an seine Gestalt anknüpfenden heimischen Dichtung überhaupt einen ganz anderen, also etwa wie sein Bruder einen mit *Heri-* zusammengesetzten, Namen getragen hat.

Es erhebt sich nun weiter die Frage, ob nicht wie der Eingang so auch der weitere Verlauf der Herbort- mit dem der Hæðcynsage im Zusammenhang steht. Hæðcyn raubt bei einem Einfall ins Schwedenreich die Gemahlin des Königs Ongenþeow, dieser verfolgt ihn, und in der Schlacht am Rabenholz treffen die Gegner sich in persönlichem Zweikampf (v. 2922 ff.) — Herbort raubt die dem König Dietrich zustehende Braut und wird von dem Beraubten im Kampfe gestellt: das ist ein so vages Zusammenstimmen in einem allgemeinen Schema, dass man angesichts der grossen Verschiedenheiten im einzelnen ihr zunächst keine Bedeutung beimessen kann. Aber der Abstand lässt sich bei näherem Zusehen verringern.

Wie die Sage einen geschichtlichen Gautenkönig, dessen Schicksale sich auf schwedischem Boden abspielen, mit Dietrich von Bern in Verbindung gebracht haben könnte, ist nicht leicht einzusehen. Aber der Name der Jungfrau, die Dietrichs Braut werden soll, legt den Verdacht nahe, dass auf einer etwas älteren Stufe der Überlieferung garnicht der Berner sondern ein andrer Dietrich der Gegner Herborts war: Hildeburg heisst nach dem Wolfdietrichepos die Erkorene des Königs *Hugdietrich*. Dieser Hugo Theodericus aber ist, wie die Quedlinburger Annalen [2]) bezeugen, der Frankenkönig Theoderich, Chlodwigs Sohn. Zwischen

[1]) Rieger, Zeitschrift für deutsche Philologie 2, 374. Sievers und Binz, Beitr. 20, 164 und 165 Fussn.

[2]) Monumenta Germaniæ historica, Scriptores 3, 31.

diesem und dem Gauten Häđcyn liegt nun keine unüberbrückbare Kluft: denn beide sind nicht nur, historisch betrachtet, Zeitgenossen — was auch Häđcyn und Theoderich der Ostgote wären —, sondern, was viel wichtiger ist, sie gehören auch einem und demselben Kreise nordischer Heldendichtung an. Häđcyns Bruder Hygelác ist, wie allbekannt, jener König Chochilaicus, der nach historischen Zeugnissen im zweiten Jahrzehnt des 6. Jahrhunderts einen Raubeinfall ins Gebiet des Niederrheins unternahm. Er fand dabei im Kampfe gegen ein Heer, das der Sohn des Landesfürsten, des Franken Theoderich, führte, seinen Untergang [1]). Die Erinnerung an dieses Ereignis hat die nordische Heimat des Gefallenen ebenso wie die Geschicke seines Bruders Häđcyn im Liede bewahrt, und der Beowulf teilt den Inhalt der dichterisch ausgestalteten Erzählung von Hygelács Frankenzug mit (v. 1202 ff. 2501 ff. 2910 ff.). Danach haben sich selbst Einzelheiten des historischen Vorgangs wie der Umstand, dass der Angriff den Gau der Chattuarii (Hetware) traf, in der Dichtung erhalten. Und die Franken werden in ihr gelegentlich als Húgas bezeichnet, mit demselben alten Namen, der auch in deutscher Überlieferung (Quedlinburger Annalen a. a. O.) gerade in Verbindung mit der Gestalt *des* Frankenkönigs fortgelebt hat, unter dem der Gauteneinfall stattfand, des Hugo Theodericus. Gewiss hat daher das alte Lied auch den Namen dieses Merowingers (Merewioing, Beowulf v. 2921) gekannt und weitergegeben.

Setzt man nun in das Grundschema von Herborts Geschichte: *Herbort der Däne entführt die für einen Dietrich bestimmte Hildeburg* einmal die für das 6. Jahrhundert gewonnenen entsprechenden Namen und Begriffe ein, so erhält man die Fassung: ***Häđcyn der Gaute entführt die Braut oder Gemahlin des Hugen Theoderich.*** Das aber bedeutet eine Kontamination der zwei gautischen Sagen, die im Beowulf noch unvermischt nebeneinander stehen. Häđcyn entführt die Gemahlin des Schwedenkönigs und fällt im Kampfe gegen den Verfolger; Hygelác macht einen Einfall

[1]) Vgl. Felix Dahn, Urgeschichte der germ. und rom. Völker 3, 72 f.

ins Frankenreich und fällt im Kampfe gegen das ihm nachsetzende Heer des Landesherrn: diese Sagen werden verschmolzen, indem Hæđcyns Königinnenraub nicht länger in Schweden sich abspielt sondern mit dem ursprünglich von seinem Bruder ausgeführten Wikingerzug ins Frankenland zusammengelegt wird und der von dem Raube betroffene nun nicht länger Ongenþeow sondern der aus der Hygelácdichtung bekannte Hugenfürst ist. Die Überlieferung von den Gautenkämpfen Ongenþeows, die hiermit aus der Hæđcyndichtung ausschied, hat sich übrigens daneben in zeitgemässer Umbildung doch auf nordischem Bodem erhalten: Erinnerungen sowohl an die Schlacht am Rabenholz wie an Ongenþeows Fall scheinen nämlich fortzuleben in der vom Ynglingatal und der Ynglingasaga (cap. 27) überlieferten Erzählung von den Dänenkämpfen seines Sohnes Óttarr (Stjerna a. a. O.).

Waren aber in die Hæđcyndichtung einmal Hugdietrich und seine Gemahlin eingetreten, so bot sich von selbst der Weg zu einer weiteren Ausgestaltung der Fabel im Sinne des späteren Herbortsliedes. Bisher handelte es sich ja um die Entführung der Königin durch einen feindlichen Fürsten; bei Herbort aber ist die Rede von der Entführung einer Königsbraut durch den ungetreuen Werber. Hier bietet sich nun eine gut bezeugte andre Dichtung von Hugdietrich und Hildeburg als willkommenes Vermittlungsglied an. Neben der Werbungsgeschichte, wie sie der Wolfdietrich B und ihm folgend auch D erzählt — Hugdietrich gewinnt, als Jungfrau verkleidet, Zutritt zu der im Turm verschlossenen Königstochter — kennt der Wolfdietrich A eine ganz andre Fassung von Hugdietrichs Werbung. Die Königin erzählt da, wie Berhtung sie für seinen Herrn gewonnen habe (Str. 152):

In mîne kemenâten het in sîn zuht gewent.
Botelunge mînem bruoder wart ich von im entspent.
dô erwarp er mich im selben, sich, und gap mich dir dô.

Was hier von den Erlebnissen des Werbers berichtet ist, das klingt, wie Panzer[1]) erkannt hat, fast wie eine kurze Inhalts-

[1]) Fr. Panzer, Hilde-Gudrun, Halle. 1901, S. 425 f.

angabe dessen, was die Þs. über Herborts Vorgehen am Hofe des Königs Artus erzählt. Herbort tritt in den Dienst des Königs und bringt es durch sein Geschick und feines Betragen — *þickir ængi maðr þar komit hava iam kurteiss oc hoverskr* (S. 50, 11 f.) — dahin, dass er zum Mundschenk ernannt wird. So wartet er auch bei einem Festmahl auf, an dem Hilde teilnimmt, und sie richtet bei dieser Gelegenheit an ihren Vater die Bitte, ihr den feingebildeten jungen Ritter zu ihrer persönlichen Bedienung zu überlassen. Auf diese Weise führt seine *zuht* ihn in die *kemenâte* der Königstochter, und hier gewinnt er ebenso wie Berhtung die Jungfrau nicht für seinen Auftraggeber sondern für sich selbst. Nur der Schluss nimmt dann eine andre Wendung: während der getreue Berhtung die Prinzessin doch noch seinem König übergiebt, macht Herbort die Entführte sich dauernd zu eigen.

Die Übereinstimmung zwischen Herborts und Berhtungs Werbungsgeschichte zeigt, auf welchem Wege die erstere zu ihrer endgültigen Ausgestaltung gelangen konnte: der Entführer von Hugdietrichs Gattin ist nach dem Muster der schon vorhandnen Hugdietrich-Hildeburg[1])-Berhtung-Dichtung in einen Brautwerber verwandelt worden, der die Erkorene seines Herren für sich selbst gewinnt. Da der weitere Verlauf seiner Sage aber eine Verfolgung durch den Beraubten und einen Kampf zwischen beiden erforderte, so blieb der Schluss der Berhtungdichtung, die freiwillige Übergabe der Braut an den königlichen Herren, natürlich unbenutzt. Schon auf dieser Stufe der Überlieferung aber kann die Verbindung zwischen der Jugendgeschichte des Helden und der Werbungsfabel in der Form hergestellt worden sein, die sie dann in Herbortsliede zeigt. Während im Beowulf eine innere Verknüpfung zwischen Hæðcyns Brudermord und seinem Köni-

---

[1]) Im Wolfdietrich A wird der Name der Prinzessin und späteren Königin zwar nicht genannt. Es kann aber wohl keinen Augenblick zweifelhaft sein, welcher von den beiden anderwärts begegnenden Namen, Hildeburg (B, D) oder Dietlint (C), der echte ist, da die Fassung C auch die Namen von Wolfdietrichs Vater und Heimat willkürlich geändert hat.

ginnenraub nicht besteht, konnte jetzt der Eintritt in den Dienst des fremden Fürsten, für den die Werbung ausgeführt werden soll, eben mit dem Brudermord und der aus ihm folgenden Flucht vom väterlichen Hofe begründet werden.

Damit ist aber unter Heranziehung von wirklich vorhandenem, nicht bloss konstruiertem Material — der gautischen Dichtung von Hygelács Frankenzug und der fränkischen Werbungssage Hugdietrichs — die Möglichkeit einer fortschreitenden Entwicklung erwiesen worden, die von der alten Häđcynsage direkt zu der Fabel des deutschen Herbortliedes führt. Es bleibt nun noch die Aufgabe, unter Berücksichtigung der historischen und literarischen Verhältnisse des in Frage stehenden Zeitraumes eine kurze Geschichte dieser Entwicklung zu entwerfen.

Wie so viele germ. Heldensagen knüpft auch die hier untersuchte an historische Ereignisse und Gestalten der Völkerwanderungszeit an. Kämpfe, die sich um die Wende des 5. und 6. Jahrhunderts auf schwedischem Boden zwischen den Gauten und den eigentlichen Schweden abgespielt haben, und auch andre Taten damaliger gautischer Helden sind bei diesem Stamme in historischen Liedern gefeiert worden. Zwei von diesen sind im vorliegenden Zusammenhang von Bedeutung. Im Mittelpunkt der einen steht Häđcyn: sein Brudermord, die Entführung der schwedischen Königin und sein Untergang im Kampfe gegen den Verfolger. Das andere Lied hat Häđcyns Bruder Hygelác zum Helden: es erzählt von dessen Wikingerzug ins Frankenreich und seinem Fall in der Schlacht gegen die Hugen. In verhältnissmässig ursprünglicher Gestalt ist der Inhalt dieser Lieder in England noch ums Jahr 700 (?) dem Verfasser des Beowulf bekannt geworden.

Im Norden selbst aber hatten sich inzwischen die politischen Verhältnisse und damit auch ihre Auffassung in der historischen Heldendichtung verschoben. Seit ein geeinigtes Schwedenreich bestand, hatte man kein Verständnis mehr für die alten Fehden zwischen Gauten- und Schwedenkönigen. Gleich andern Gegnern

des Reiches von Upsala wurde daher auch der Gaute Hǣđcyn zu einem Dänen gemacht.

Dann kam eine Periode, in der das Interesse sich überhaupt mehr von den heimischen skandinavischen Verhältnissen abwandte, um mit Bewunderung den Taten nordischer Helden im nahen und fernen Auslande zu folgen: die Wikingerzeit. Für sie schien, besonders in den Jahren, da die Normannen ihre Einfälle in die Küstengebiete des Karolingerreiches richteten, die Landung eines nordischen Fürsten an der Rheinmündung, wie die alte Sage sie von Hygelác erzählte, ein weit aktuelleres Ereignis als ein Streit zwischen skandinavischen Herrschern. Aus einer derartigen Zeitstimmung heraus hat dann wohl ein nordischer Dichter dem alten Hǣđcynliede ein moderneres Gepräge gegeben, indem er den Schwedenkampf des Helden durch das ursprünglich mit dem Namen seines Bruders verbundene Motiv eines Wikingerzuges ins Frankenreich ersetzte. So trat an die Stelle Ongenþeows der Frankenkönig, und damit hielten Hugo Theodericus und seine Gemahlin ihren Einzug in das nordische Gedicht.

Soweit mag die Entwicklung sich auf nordischem Boden vollzogen haben. Nun aber folgt die Umsetzung des Stoffes in ein fränkisch-deutsches Lied. Die Normannenzeit hat nicht nur kriegerische Einfälle raublustiger Horden, sie hat auch friedliches Nebeneinanderleben von Normannen und Franken infolge dauernder oder zeitweiliger Ansiedlung ersterer auf fränkischem Boden gesehen. Die Erinnerung an einen nordischen Fürsten, der sich zur Zeit Karls des Dicken in solcher Weise im Gebiet der Rheinmündung sesshaft gemacht hat, bewahrt in poetischer Form noch die mhd. Kûdrûn[1]. Und dasselbe Epos giebt ja auch Kunde von einem nordischen Dichtungsstoff, der durch friedliche Übermittelung in die deutsche Literatur gelangt ist: von der Hildesage.

Ebenso wie diese ist, gewiss eben in der Normannenzeit, auch die Hǣđcynsage den Franken zugekommen. Und diese

[1] Panzer, Hilde-Gudrun S. 345 ff.

begrüssten in dem Merowinger der nordischen Dichtung ein ihnen wohlbekannte Gestalt: ihren Hugdietrich.

Auf fränkischem Boden waren nun schon in früher Zeit neben den Heldendichtungen streng altgerm. Stils Erzählungen von einem andern Charakter beliebt: Brautwerbungsgeschichten, in denen der Held oder sein Abgesandter unter mancherlei Fährnissen und Listen zu der Erkorenen dringt und sie gewinnt oder entführt. In solcher Form ist, wie die fränkischen Historiker lehren, die Geschichte von Chlodwigs Werbung um die Burgunderin Chrothildis ausgestaltet worden [1]. Und über Chlodwigs Sohn Theoderich liefen, wie noch im 13. Jahrhundert die deutschen Wolfdietrichepen bezeugen, sogar zwei ganz verschiedene derartige Werbungssagen um (oben S. 127).

Durch diese Gattung fränkischer Dichtung hat nun der fremde Häđcynstoff Beeinflussung erfahren. Pio Rajna und nach ihm andere haben auf Beziehungen der Herbortsage, wie die Þs. sie darstellt, zu der Erzählung von Chlodwigs Werbung hingewiesen [2]. Und zweifellos klingt eine bestimmte einzelne Scene der Herbortdichtung (Þs. S. 51 ff.) an eine entsprechende der Chlodwigsage, sowie diese im Liber historiæ Francorum berichtet ist [3], deutlich an. In beiden Fällen zieht der Werber bei einem festtäglichen Kirchgang durch eine Kühnheit die Aufmerksamkeit der Königstochter auf sich, sie schickt ihre Dienerin nach ihm, und man verabredet eine geheime Besprechung, in der er sein Anliegen vorbringen kann. Ob dieses Motiv direkt aus der Chlodwigsage in die Herbortdichtung gelangt ist oder ob es vielleicht auch anderwärts auf fränkischem Boden in Werbungsgeschichten anzutreffen war, lässt sich nicht sagen. Möglich wäre ja sogar, dass es wie in einer Fassung von Chlodwigs Sage so auch in derjenigen Gestalt von Hugdietrichs Werbungsgeschichte, die nur durch die knappen Andeutungen des Wolfdietrich A bekannt ist, Aufnahme gefunden hätte. Denn gerade diese Dich-

[1] Vgl. Dorsch a. a. O. (s. oben S. 113 Fussnote) S. 36 ff.

[2] Literatur bei Dorsch S. 1 f. 35 ff.

[3] Text bei Dorsch S. 37 ff.

tung hat ja weiterhin stofflich auf die Ausgestaltung der Herbortsage eingewirkt. Indem ein Dichter sie benutzte, um nach ihrem Muster die Geschichte von Herborts Entführungstat im Geschmack des fränkischen Publikums auszugestalten, wurde, wie oben geschildert, der Held zum ungetreuen Werber im Dienste Hugdietrichs.

Die Erben der fränkischen Sagendichtung in ihrer Vorliebe für die abenteuerliche Werbungsgeschichte sind in der mhd. Zeit die Spielleute des Rheinlandes. Und als Spielmannslied ist offenbar auch die Herbortdichtung in die mhd. Literatur eingetreten. Denn die Erzählung der Þs., die einzige Quelle, die einen genaueren Eindruck von der Darstellungsweise des deutschen Herbortsliedes übermittelt, zeigt in Anlage und Motiven Züge, die als charakteristisch für die Kunstübung der rheinischen Spielleute gelten müssen. Typisch für ein Spielmannsgedicht ist der Gang der Erzählung in der Werbungsgeschichte. Ein König hört berichten von einer Jungfrau, die die Schönste aller Frauen sei. Er sendet Boten nach ihr aus; diese bekommen sie aber nicht zu sehen, da kein Fremder bei ihr Zutritt erhält. Da schickt er einen ihm besonders nahestehenden kühnen und listigen Helden als Werber aus. Auch dieser erhält abschlägigen Bescheid; er tritt aber am Hofe ihres Vaters eine dienende Stellung an, weiss sich Zutritt zu ihr zu verschaffen, und es gelingt ihm, seine Werbung vorzubringen und sie zu entführen [1]. Typisch ist für

[1] Nicht mit Unrecht hat man Anstoss daran genommen, dass nach der Saga Herbort, der erst mit stattlichem Gefolge öffentlich als Werber auftritt, dann ohne weiteres anfängt, von unten herauf eine Stufenleiter von Hofämtern zu erklimmen. Die einfachste Annahme ist hier wohl die, dass die Þs. in ihrer Nacherzählung unvollständig ist. Nachdem seine feierliche Werbungsfahrt gescheitert war, hat in der Quelle Herbort gewiss den Hof des Königs zunächst wieder verlassen und ist dann erst verkleidet zurückgekehrt, um als unerkannter Fremdling in den Dienst von Hildes Vater zu treten. Nach dem gleichen Schema — erfolglose Aussendung von Boten, erfolglose Expedition eines dem König nahestehenden vornehmen Werbers, Auftreten des Helden in Verkleidung und unter falschem Namen — verlaufen auch die spielmännischen Werbungsgeschichten der Könige Osantrix und Attila (Þs. cap. 41 ff. 56 ff. 329 ff. 332 ff.). Der Dichter der Herburtsrímur

die spielmännische Werbungssage natürlich auch der nach allen Fährlichkeiten für den Entführer glückliche Ausgang, und man darf vielleicht annehmen, dass eben infolge ihrer Aufnahme in das Repertoire der Spielleute die alte Gautensage ihr tragisches Ende — sowohl Häđcyn wie der von ihm beerbte Hygelác fallen ja im letzten Kampf mit ihren Gegnern — mit einem günstigen Ausgang vertauscht hat.

Auch kleinere Einzelzüge weisen auf den Spielmansstil. Herbort zieht in der Kirche Hildes Aufmerksamkeit auf sich, indem er nacheinander eine goldene und eine silberne Maus nach ihr hinlaufen lässt. Ganz ähnlich dient im König Rother die Übersendung eines silbernen und eines goldenen Schuhes dazu, dem Helden Zutritt bei der Königstochter zu verschaffen [1]. Und im Spielmannsepos vom König Oswald ermöglicht ein silberner Hirsch mit goldnem Geweih das Gelingen des Entführungsplanes [2].

Kennzeichnend für den Stand der Spielleute ist ferner die Abneigung gegen das dem Fahrenden oft wenig geneigte dienende Hofpersonal [3]. In den Kreis der Auftritte, in denen derartige Leute gegenüber dem Helden übel abzuschneiden pflegen, gehört gewiss die rohe Züchtigung, die Herbort einem zum Gefolge Hildes gehörigen Mönche zuteil werden lässt (S. 54, 1 ff.). Wenn

---

hat den in der Saga vorgefundnen nicht ganz glücklichen Zusammenhang dadurch verbessert, dass er die öffentliche Werbung Herborts einfach wegliess. — Dass die Saga den Inhalt der deutschen Quelle nicht überall unverderbt wiedergiebt, zeigt sich u. a. auch an der Stelle S. 50, 14 ff. Hier wird erzählt, wie Herbort einmal nach dem Waschen, ohne ein Tuch zu benutzen, seine Hände von der Sonne trocknen lässt. Eine Fortsetzung der Scene aber, die erst klarmachen könnte, was eigentlich das Motiv im Rahmen der ganzen Erzählung soll, fehlt einfach. Der schwedische Bearbeiter (cap. 215, 26 ff.) hat daher insofern der mangelhaften Überlieferung aufzuhelfen gesucht, als er mit den Worten *thz war herberts sid* aus der Einleitung zu einer unvollständig bleibenden Scene ein Glied in der Schilderung von Herborts Benehmen während seiner Dienstzeit machte.

[1] König Rother, hrsg. von K. von Bahder, v. 2023 ff.

[2] G. Baesecke, Der Wiener Oswald, Heidelberg 1912, v. 1011 ff; Der Münchener Oswald, Breslau 1907, v. 2330 ff. und S. 226.

[3] Fr. Vogt, Salman und Morolf, Halle 1880, S. CXXV f.

er dabei dem Manne den Bart mitsamt der Gesichtshaut herunterreist, so findet auch dies innerhalb der mhd. Volksepik sein Gegenstück [1].

Endlich tritt auch die spielmännische Neigung, durch die Komik etwas derb gestalteter Situationen auf die Zuhörerschaft zu wirken, hervor in einer Scene der Fluchterzählung (S. 58 f.). Als Herbort die vom König nachgesandten Verfolger kommen sieht, da spricht er die grimmigen Scherzworte: *man konungi þu þikcia haua fariđ međ litilli sœmđ a brott. þvi man han senda æptir þer sina riddara. at þeir skyli þiona þer oc bađum okr.* Und wie Hilde ihm daraufhin klarmachen will, das seien vielmehr Verfolger, die ihm ans Leben sollten, da erwidert er: »Wenns so gemeint ist, will ich wenigstens nicht ohne Grund sterben», und damit hebt er sie vom Ross und macht sie angesichts der nahenden Gegner zu seinem Weibe [2].

Damit dürfte die Einwirkung spielmännischer Technik auf die Herbortdichtung zur Genüge dargetan sein. Man darf also wohl annehmen, dass der nordische Stoff, der etwa in den Gegenden der Rheinmündung durch normannische Vermittlung an die Franken gelangt sein mag, auch dort weitergelebt hat und etwa im 12. Jahrhundert in der Form eines rheinischen oder niederländischen Spielmannsliedes im Umlauf war.

Die weitere literarische Entwicklung in Deutschland führte — wohl unter dem Einfluss der grösseren aus dem Französischen übertragnen Dichtwerke wie des Rolands- oder Alexanderliedes — zur Ausbildung umfänglicherer, zum Lesen bestimmter Epen. Auf oft recht primitive Art sind so die erhaltnen Spielmannsepen aus kürzeren Liedern gedehnt und aufgeschwellt worden. Und Ausgestaltung zum Epos hat auch die Herbortdichtung erfahren. Schon aus dem Zeugnis des Biterolf wurde oben (S. 114) geschlossen, das dort benutzte Herbortslied sei ein Epos gewesen. Und epische Breite, nicht die kurze Berichterstattung des älteren

[1] Virginal Str. 738, 7 ff. Deutsches Heldenbuch 5.

[2] Über typische Motive in der Herbortdichtung vgl. auch Dorsch a. a. O. S. 25 ff.

Einzelliedes, zeigt auch die Erzählungsweise in dem von der Þs. benutzten Abschnitt der deutschen Quelle. Man braucht nur eine Partie wie die Kirchenscene aufmerksam durchzulesen, um zu sehen, dass hier nicht eine knapp die Hauptmomente heraushebende Darstellungsart herrscht, dass vielmehr die Erzählung in stetigem Fluss sich vorwärtsbewegt, nichts überspringend und selbst so unwesentliche Dinge wie das Kommen und Gehen der gesandten Boten ausdrücklich schildernd. Breiter Raum wird der einfachen Beschreibung eingeräumt, wenn die Rede auf den feierlichen Aufzug der Königstochter kommt (S. 51): mit verhülltem Haupt schreitet sie einher, 12 Grafen und 12 Mönche tragen ihr die Schleppen, 12 Jarle in voller Waffenrüstung folgen ihr, und über ihrem Haupte schwebt ein Baldachin in Gestalt zweier Pfauen.

Eine Beschreibung wie diese ist nun nicht nur durch ihre Ausführlichkeit lehrreich: sie weisst gleichzeitig auf den Interessenkreis ganz bestimmter Gesellschaftsschichten: Schilderungen solches höfischen Gepränges haben ihre eigentliche Heimat in der ritterlichen, aus Frankreich eingeführten Epik. Und wenn weiter von Herbort erzählt wird, wie er verschiedne Grade höfischer Dienste und Ehrenämter durchläuft, um schliesslich zum persönlichen Mundschenk des Königs aufzusteigen (S. 49, 18 ff.)[1], so bedarf es daneben kaum noch der ausdrücklichen Hervorhebung seiner *kurteisi* und *hövescheit* (S. 50, 12), um dem Leser klarzumachen, dass er hier ein Denkmal vor sich hat, das wie so viele der erhaltnen mhd. Volksepen bereits unter dem Einfluss der voll entfalteten höfischen Dichtung steht.

Die Literaturentwicklung der Wende des 12. und 13. Jahrhunderts wird also durch das Herbortslied bereits vorausgesetzt, und dieses tritt auf eine Linie mit bekannten Vertretern der hochdeutschen Volksepik. Auch Berührungen mit einzelnen von ihnen scheinen durchzuschimmern. Wenn das Land, aus dem Hildeburg entführt wird, die Normandie heisst, so kann das wohl

[1] Über die Hofämter in der Volksepik vgl. Beitr. 25, 172 f. 38, 289 f.

aus dem Schauplatz schon des nordischen Liedes, dem westlichen Frankenreich, sich entwickelt haben. Wenn aber der Herrscher dieses Landes Ludwig und sein Sohn Hartmuot genannt werden, so mag das eher eine direkte Einwirkung seitens der Kûdrûndichtung bedeuten, die ja ausser der Normandie auch eine Hildeburg mit dem Herbortsliede gemein hatte. Die nähere Ausgestaltung der Fluchtsage: Herbort und Hildeburg reiten allein durch die Lande; der Held hat dabei als einziger gegen eine Übermacht zuerst einen Kampf mit den nachsetzenden Verfolgern zu bestehen und wird dann später nochmals von auserwählten Helden angegriffen; in der Kampfschilderung werden die Verwundungen der einzelnen näher beschrieben, und auch von Herbort wird gesagt, dass er schwere Wunden davon trägt, die ihm seine Begleiterin verbinden muss (Þs. S. 59, 6 ff.): diese ganze Anlage erinnert ja ein wenig an die Walthersage und zwar an ihre Fassung in dem bruchstückweise überlieferten mhd. Epos, das auch zwei, nicht wie der Waltharius nur einen Kampf während der Flucht kennt. Vor allem aber ist ja anstelle Hugdietrichs die Lieblingsgestalt der oberdeutschen Epiker, Dietrich von Bern, und mit ihm sein Meister Hildebrand in die Dichtung eingetreten. Nimmt man noch hinzu, dass zwei oberdeutsche Dichter, die Verfasser des Biterolf und des Eckenliedes, das Epos gekannt haben, so ergiebt sich wohl mit einiger Wahrscheinlichkeit die Folgerung, dass das Herbortslied in seiner letzten Ausgestaltung wie die Mehrzahl der übrigen Epen ein oberdeutsches Werk gewesen ist.

Den Abschluss der langen hier verfolgten Entwicklung bildet die Rückkehr des so mannigfach um- und ausgestalteten schwedischen Sagenstoffes nach der nordischen Heimat. In das grosse Sammelwerk der Þs. wurde Herborts Werbungsgeschichte nach der Fassung des deutschen Epos aufgenommen; auf Island wurden die betreffenden Partien der Saga in den Herburtsrímur nachgedichtet[1]; und der schwedische Bearbeiter der Þs. übertrug

[1] Die Ansicht von Dorsch (S. 11 ff.), dass die rímur auf einer besonderen nord. Herburtssaga beruhen, die ihrerseits auch Quelle der Þs. sei,

die Geschichte Herborts etwa 950 Jahre nach der Entstehung des ersten gautischen Liedes über den Helden wieder in die Sprache von dessen Landsleuten.

Greifswald.

Wolf von Unwerth.

Bemerkninger til Egils större digte.

Hǫfuđlausn 1.

Her maa merkes den dristige parallelisme:

Jeg kom over havet — med Odins brysts hav (digtet)
satte skibet ud — hu-skibets stavn var lastet med den lod,
som bestod i digtet (*mærđar hlut*).

Mærđar hlutr er den lod, som Egil havde faaet af Odins brysts hav, ligesom fiskeren faar sin »lod» (nynorsk *lut*) af det virkelige hav og dermed laster forrummet i sit skib. (Her kan mindes om brugen af *hlutr* i Sn. Edda I 222: »þá spýtti hann [Óđinn] upp miđinum í kerin; en honum var svá nær komit, at Suttungr mundi ná honum, at hann sendi aptr suman mjǫđinn, ok var þess ekki gætt; hafđi þat hverr er vildi, ok kǫllum vér þat skáldfífla *hlut.*»)

Det maa synes lidet rimeligt, at digteren — naar strofe 1 opfattes som her foreslaaet — har fortsat saaledes, som Wadstein (Arkiv XIII s. 14 ff.) foreslaar: »jag hembjöd lasten åt fursten» (*buđum hilmi hlǫđ*, med rettelse af hvert eneste af de 3

---

kann ich ganz und gar nicht teilen. Denn dass eine solche Saga die Geschichte Herborts gerade an der Stelle abgebrochen hätte, an der es auch die Þs. aus einem für diese recht gut ersichtlichen Grunde tut (oben S. 116), und dass sie eine Anspielung auf die gerade in der Þs. an andrer Stelle ausführlich berichtete Irongeschichte enthielte, wäre doch allzu sonderbar. Geringfügige Besserungen gegenüber der Þs. (vgl. oben S. 132 Fussn.) aber konnte ein rímadichter wohl ebensogut anbringen wie etwa der Isländer, von dem die jüngere Redaktion (AB) der Þs. stammt.

ord i str. 2.1). I strofe 1 er billedet saaledes gjennemfört lige til enkeltheder, at en gjenoptagelse i den fölgende strofe af det ene led — lasten i hu-skibets stavn, der sammenlignes med fiskerens lod — maa forekomme lidet trolig. Forbindelsen mellem str. 1 og str. 2 er en helt anden: 2.3.4. (*berk Óđins mjǫđ á Engla bjǫđ*) svarer til 1.2.3 (*ek Viđris ber munstrandar mar*), og *mærik* 1.6 svarer til 1.7 *mærđar hlut*.

Hǫfuđlausn 3.

I sidste halvstrofe har Wadstein (s. 17) foreslaaet at læse:

flestr mađr of frá:
hvatt fylkir vá,
en Viđrir sá,
hvar valr of lá

»de fleste har erfaret det: tappert kjæmpede fyrsten; men Vidre [Odin] saa, hvor der laa faldne mænd», idet han retter haandskrifternes *hvat* til *hvatt.*

Denne rettelse er unödvendig og heller ikke optaget i Finnur Jónsson's Skjaldedigtning. Vistnok lyder det plat, naar man med Wadstein oversætter det haandskriftlig overleverede saaledes: »de flesta hava erfarit, vad fursten dräpte». Imidlertid turde den rigtige oversættelse være: »de fleste har erfaret, hvad (ɔ: hvilke kampe; saaledes Finnur Jónsson) fyrsten kjæmpede» (jfr. *vega víg, sigr*), og en saadan opfatning passer godt ind i sammenhængen: Eirik har kjæmpet, og Odin har faaet val. De to ved *en* forbundne sætninger bliver parallele med hensyn til bygning, naar linje 6 og linje 8 begge — i overensstemmelse med haandskrifterne — indledes med et spörgeord.

Hǫfuđlausn 4.

Ogsaa ved tolkningen af denne strofe maa jeg vende mig mod Wadstein (s. 19) og slutte mig til Finnur Jónsson:

þar heyrđisk þá,
þaut mækis ǫ́,
malmhríđar spǫ́,
sú's mest of lá.

I sidste linje læser Wadstein (med haandskriftet ε): *sú vas mest of lá.* Dette oversætter han: »detta (oväder) — *malmhríđ* — var det största med hänsyn till (fuktighet, nederbörd) blod», idet han opfatter *lá* som substantiv. Men sandsynligheden taler for, at vi har det samme *of lá* (ɔ: verbet) i slutningen af str. 4 som i slutningen af foregaaende strofe.

Naar »sverdets aa», ɔ: blodströmmen, siges at tude, kan dermed sammenlignes Hákonarmál 7.5.6: *svarrađi sárgymir á sverđa nesi.*

Man kommer ved *malmhríđar* (= *hildar*) let til at tænke paa den i valkyrjen *Hildr* personificerede kamp. Hendes *spǫ́* (sang) danner en fortrinlig overgang til næste strofes *vefr darrađar*, som ledsagedes af overnaturlige kvinders sang (Darrađarljóđ).

Hǫfuđlausn 7.

Til den vanskelige linje 6 i denne strofe: »*viđ iofurs fundi*(*r*)» skal jeg kun bemerke, at den rytmiske parallelisme mellem l. 5—6:

»*æstuz* (var.: *oxu*) *vndir*
viđ iofurs fundi (var.: *fundir*)»

og l. 7—8:

brustu brandar
viđ bláar randar

gaar tabt, naar man retter »*viđ iofurs*» til *jǫfurs of* (Konrad Gislason, Finnur Jónsson) eller til *jǫfra* (Björn M. Ólsen, Arkiv XIX s. 111). Med l. 6 kan i metrisk henseende sammenlignes Arinbjarnarkviđa 1.6: *of jǫfurs dǫ́đum.*

Hǫfuđlausn 12.

De to sidste linjer i denne stevstrofe:

bauđ ulfum hræ
Eiríkr of sæ

oversætter Finnur Jónsson (Litt. hist. I s. 494, jfr. Skjaldedigtning I B s. 32): »Erik böd ulvene lig på söen» og finder dem

»ikke heldige». Man maa imidlertid komme i hu, at der ikke er tale om kampe ude paa det aabne hav, men om kampe (*bjóđa ulfum hræ*) henover havet (*of sæ*), ved de forskjellige kyster.

Der maa efter min mening langt mere tvingende grunde til, end Wadstein (s. 25) har kunnet anföre, for at opfatte *of* her anderledes (»hinsides») end i de utallige andre ensartede forbindelser, hvor *of* forekommer. Wadsteins opfatning imödegaaes ogsaa af Walther H. Vogt, Zeitschrift für deutsches altertum LI s. 380 f.

Hǫfuđlausn 13.1.2 (ε, OW.; = W. 14.1.2).

Beit fleinn floginn,
þá vas friđr loginn

antyder en ny kamp, som indledes derved, at man »kaster et spyd[1] *at fornum siđ til heilla sér*» over modstandernes flok (Eyrb. s. kap. 44, jfr. Fornm. s. V 240, Hákonarmál 2.6.7)[2]. Efter denne opfatning synes det at passe bedst, om man — med haandskrifterne ε og OW. — lader str. 13 begynde en stevbalk[3].

Hǫfudlausn 16.5—8 (OW.; = W. 13.1—4).

Lætr[4] snót saka *en skæs[6] Haka*
sverđfreyr[5] vaka, *skíđgarđ braka.*

I förste sætning maa merkes det personlige subjekt og objekt: *-freyr* og *snót*. Her, hvor (*saka*) *snót* (»stridskvinde, Hild,

[1] Om *fleinn* i betydningen »spyd» se Hj. Falk, Altnord. Waffenkunde s. 66 ff. og Finnur Jónsson, Lex. poet.[2] *Fleinn* opfattes som »pil» af Walther H. Vogt, anf. st. s. 384.

[2] Jfr. »Til Gerhard Gran 9. dec. 1916» s. 3.

[3] Saaledes Finnur Jónsson i udgaverne af Egils saga. Derimod antager han i Skjaldedigtning (jfr. Oversigt over Det kgl. Danske Vidensk. Selsk. Forhandl. 1903 s. 310 ff.) strofefölgen i haandskriftet W for den oprindelige.

[4] Om brugen af præsens jfr. Axel Åkerblom, Arkiv XXXIII s. 305 f.

[5] *-freyr* synes at være en nödvendig rettelse for det overleverede *-frey*.

[6] Rettelse for *skers*; jfr. i det fölgende.

kamp» Lex. poet.[2]) forekommer, kan *Freyr* synes at passe særlig godt. Vi kjender jo fra den norröne mythologi en situation, hvor Fröi's sendebud og en kvinde (Gerd) er stillede op mod hinanden. Det fuldstændige billede er maaske her det, at *snót saka* holdes vaagen indenfor skibets (*Haka skæs*) *skíđgarđr*, ligesom Gerd bringes til at fare op ved, at Skirne, Fröis sendebud, sprænger over »skíđgarđs hliđ þess, er um sal Gerđar var» (Skírn. 10 prosa). En saadan allusion kan forklare valget af det paafaldende sammensatte ord *skíđgarđr*, hvor *garđr* alene (*Haka skæs garđr* = skjoldrækken) var tilstrækkeligt [1].

I anledning af denne hentydning til en Fröis-mythe kan mindes om, at Egil vistnok ogsaa paa et sted i Arinbjarnarkviđa (str. 6, efter Jón Thorkelssons og Björn M. Ólsens opfatning [Arkiv XIX s. 120 ff.], hvortil Finnur Jónsson slutter sig) hentyder til en mythe, som handler om et kjærlighedsforhold mellem en gud (Odin) og en kvinde (Gunnlǫđ)[2].

Forstaar man *skapleik* i l. 3 af samme strofe[3] med Björn M. Ólsen (Arkiv XIX s. 113 f.) som »sædvanlig (eller regelmæssig) sport (eller tidsfordriv)», bliver strofens mening:

Endnu har jeg lyst til at beskrive kongens (Eiriks) sædvanlige tidsfordriv for mændene: Sverd-Fröi morer sig med at

---

[1] Jeg fölger altsaa her, ligesom Finnur Jónsson i sine udgaver af Egils saga, rettelsen *skæs*. Derimod læser F. J. i Skjaldedigtning (jfr. Lex. poet.[2]) *Haka skers skíđgarđr* (Hakes skjær = havet; dets *skíđ* = skibet; dets *garđr* = skjoldrækken [paa skibet]). *Haka sker* er dog en paafaldende omskrivning for »hav».

[2] I det hele synes Egil at ynde denslags dristige ordforbindelser, som overrasker ved at lede tanken hen paa fjerntliggende forhold. Saaledes har Egil paa et endnu dunkelt sted i Lausav. 40 stillet sammen *af emblu aski* (derefter fölger i næste linje ordet *eldr*, hvilket fortjener opmerksomhed af dem, som tillægger Hans Sperber's udredning om *Askr* og *Embla* i Beiträge zur Gesch. d. deutschen Sprache XXXVI s. 219 ff. noget værd). Endnu mere overraskende maa paa tilhörerne have virket den yderst dristige kenning *bergifótar borr*, smage-fodens, d. e. hovedets, bor = tungen (Lausav. 44). Jfr. ogsaa mine bemerkninger i anledning af *lauka lind* Lausav. 38 i Norges Indskrifter med de ældre Runer II s. 673 f.

[3] Efter strofefölgen i OW.; jfr. s. 28 anm. 3.

holde kampmöen (kampen) vaagen og lade den hende omgivende skigard (skibets skjoldrække) brage [1].

»Fra latterens ham» (str. 20) er det, at Egil, den intellektuelt overlegne ironiker, henter frem saadanne billeder. (Den, som her vil tænke paa Fröis egenart som gud, vil kunne finde en henspillen herpaa i *skapleikr*, som kan vare tvetydigt, jfr. *skǫp* Fritzner 2.)

Sonatorrek 10.

Mik hefr marr
miklu rœntan;
grimt es fall
frœnda at telja,
síðan 's minn
á munvega
ættar skjǫldr
'af lifi' hvarf.

Björn M. Ólsen (Arkiv XIX s. 130) synes at have ret i, at præpositionen *af* ikke kan bære allitterationen; men hans rettelse *ættar laukr* | *af lífi hvarf* fjerner sig grafisk langt fra det overleverede. Mod denne rettelse taler ogsaa *randviðr* i den fölgende strofe, hvor billedet — sönnen som ætteus skjold — synes at fortsættes.

Hvis *'af lifi'* er rigtig overleveret, kan dette kun læses som ét ord: *aflífi*. En saaden læsning lader sig udmerket opretholde: *aflífi hvarf* »gik bort död (berövet livet)». Med hensyn til dannelsen af adjektivet *aflífi* kan mindes om *aflima* (Atlamál 28) »berövet lemmer, lemmers kraft» og *afsiða* »afvigende fra det sædvanlige eller tilbörlige» og fremfor alt om middelhöitysk *abelîbe*, *abelîp* adj. »död».

Som prædikat er *hvarf* alene, uden *af*, tilstrækkeligt: »forsvandt, gik bort» (jfr. Lex. poet. [2]).

Kristiania (april 1915 og) 2. juli 1917.

Magnus Olsen.

---

[1] For os er det i denne sammenhæng temmelig ligegyldigt, om man foretrækker at gjengive *skapleik* ved »aandelig Egenskab, Habitus» (Finnur Jónsson, Oversigt 1903 s. 311).

Finsk mytologi.

Suomensuvun uskonnot. I.
Suomalaisten runojen uskonto kirjoit. Kaarle Krohn.

Den finske rases religioner. I. [De finske runers[1] religion. Kaarle Krohn].

I et stort anlagt verk agter en kreds av finske videnskabsmænd at gjöre rede for de religiöse anskuelser hos de forskjellige finsk-ugriske folk, og i dette förste bind behandler professor Kaarle Krohn de gamle finners religiöse forestillingsverden, slik som den avspeiler sig for os i deres folkedigtning, og i deres overtro og skikke. Efter programmet for verket skal dr. Holmberg i andet bind behandle lappernes religion, og i 4de og 5te bind: votjakernes, syrjænernes og tscheremissernes. I tredje bind agter dr. Karjalainen at fremstille de religiöse forestillinger og bruk hos ostjaker, voguler og ungarer, og endelig skal professor Paasonen i sjette bind behandle mordvinerne. Den finsk-ugriske rase omfatter, som det vil sees av det ovenstaaende, en hel række meget forskjellige folk. Enkelte som finner og ungarer er europæiske kulturfolk, andre staar langt tilbake i utviklingen, og nærmer sig mere naturfolkene. Man tör derfor av et slikt stort anlagt arbeide, skrevet av fagfolk, vente sig religionshistorisk höist interessant stof, særlig til belysning av spörsmaalet om fælleseie, og om laan og paavirkning.

I det förste bind söker saa Professor Krohn ut fra sin enestaaende kjendskap til finsk folkedigtning at trække op grundlinjerne, saavidt det overhovedet lar sig gjöre, i gammel finsk religion. Boken er bestemt for videre kredse, ikke bare for fag-

[1] *Runer* (runot) som fællesbetegnelse for de finske folkedigte er her bibeholdt.

folk, den er derfor skrevet populært, og den er skrevet paa finsk. Dette sidste maa ut fra skandinavisk synspunkt beklages, da den jo blir praktisk talt utilgjængelig for os, saa det er at haabe at der en gang kommer til at foreligge en oversættelse av boken. I senere tid er det desuten stadig mere og mere blit aabenbart at der eksisterer en hel række forbindelseslinjer mellem gammelnordisk og finsk tradition [1], selv om de ligger paa et noget andet plan, end der hvor ogsaa tidligere mytologer sökte dem, og man kan da paa forhaand vente at i et arbeide som dette, der for största delen bygger paa nyt stof og paa nye undersökelser, der maa findes ting som er av interesse for nordisk mytologisk forskning. Ut fra dette synspunkt har det syntes berettiget i et kortere resumé at gjöre rede for det vigtigste av bokens indhold; en kritisk gjennemgaaelse av enkeltheter vilde overstige undertegnedes evne, og det er her kun meningen av professor Krohns arbeide at fremhæve de fænomener, som staar i beröring med skandinavisk tradition, og som derfor maa antas at være av interesse ogsaa for ikke finsk forskning; der findes selvfölgelig en hel del ting som specielt angaar finsk tradition, og som derfor nödvendigvis maa staa os mere fjernt.

Forfatteren kalder sin bok de finske runers religion og ikke finsk mytologi, hvad der hænger sammen med kildematerialets beskaffenhet. Det billede vi faar av finsk religion i gammel tid vil nödvendigvis bli anderledes end det vi f. eks. möter i germansk mytologi. Gammelfinsk tro synes aldrig at ha naadd til et fast formet system med mere utprægede gudeskikkelser, det er folkelige forestillinger vi finder, en slags lavere religiös verden, hvor spekulativ systematik litet har grepet ordnende ind. Kilderne — de finske runer, ligger desuten paa et andet niveau end f. eks.

---

[1] Der kan henvises til Professor Krohns: Finnische Beiträge zur germanischen Mythologie, Finnisch-ugr. Forschungen, 1904, videre til samme forfatters anmeldelse av R. Meyers: Altgermanische Religionsgeschichte i Gött. gel. Anz. 1912, til Mansikkas Kleinere Beiträge FUF. VIII p. 206, og til Prof. Setäläs Studien aus dem Gebiete der Lehnbeziehungen: Festschrift an W. Thomsen FUF 1913.

Eddasangene. Særlig gjælder dette det finske national-epos, Kalevala, som ikke direkte lar sig bruke som kildeskrift, fordi det er blit til i sen tid, skapt av en redaktör, som med ordnende haand har grepet ind paa en række punkter. Det avspeiler en lang række av forskjellige tiders religiöse anskuelser og kan ikke uten videre vise os vei til gammelfinsk tro. Saa heter det ogsaa i Krohns arbeide (p. 360): »Hvis man uten en nærmere undersökelse vil overföre til hedensk tid det skjönne billede der lar sig bygge op ut fra Kalevala, saa blir det resultat vi faar frem, ganske uhistorisk. Aldeles forvrængt blir videre dette billede, hvis vi opfatter det kristelige i dens katolske form som et slags gjenskin av en hedensk tids fantasireligion. Thi det som vi beundrer i Kalevalas digte, har for en stor del i den senere forsknings lys vist sig at være en digterisk tilslöret kristendom.» Der findes omtrent ingen gamle kilder, hvorav man kunde faa rede på gammelfinsk religion; naar den gamle nordiske litteratur omtaler finner, menes der, som allerede Porthan paaviste, i de aller fleste tilfælde lapper. I Snorres fortælling om færden til Bjarmeland i 1026 tales der om et tempel og et 'Jomale', billede, hvor navnet synes at vise at vi befinder os paa finsk grund; men först i 1551 möter vi i Agricolas oversættelse av Davids salmer, i fortalen en versificeret fortegnelse over finnernes guder, og denne fortegnelse var i lange tider den eneste kilde til finsk mytologi. Först senere er man blit opmerksom paa at man i folkets digtning besat en rikere kilde til kjendskap om finsk religion [1]), og det er disse digte, særlig de episke, som Elias Lönnrot samlet og ordnet, for derved at skape et epos, som for finnerne skulde svare til hvad Eddaen er for os [2]). Paa Kalevala bygger da ogsaa

[1]) De förste pröver offentliggjorde Maxenius i 1733; men det var först Porthan som med sit enestaaende skarpe syn blev opmerksom paa hvor rike disse kilder var, og i Lencqvists dissertation (1782) om finnernes overtro er de benyttet i rikt maal; den er skreven av Porthan — eller iallefald under hans ægide. Gananders Mythologia Fennica 1789 bygger paa folkelig grund.

[2]) cfr. en ytring i et brev fra 1834: »for paa den finske mytologies omraade at skape noget der svarer til den islandske Edda. I aarene 1857

umiddelbart M. A. Castréns Finske mytologie (1853). Senere forskning, indledet av Julius Krohn, har vist at man maa gaa tilbake fra Kalevala til det folkelige grundlag, og samtidig har man begyndt at utnytte de stadig voksende samlinger av oplysninger om folkelig tradition [1]).

Fra gammel tid av har man som det mest karakteristiske for nordlig asiatisk, lappisk og ogsaa for finsk religion, betragtet schamanismen, og dermed synes at stemme overens at magien indtar en meget bred plads i finsk folkelig tradition, som i sine trylleruner (loitsurunoja) besitter en egen genre, som man vanskelig andetsteds finder noget tilsvarende til. Men i det man har regnet denne foreteelse til schamanismen, har man faat en delvis skjæv opfatning av hvori denne »religions» egenart ligger; thi finsk magi, slik som den foreligger i tryllepoesien, utgaar fra andre forestillinger og andre omgivelser end schamanismen. Ut fra hovedintrykket av finsk tryllepoesi har man skildret schamanen som en der lever i stadig kamp med de mægtige aander som omringer ham overalt, men som han hersker over i kraft av sin viden — han kjender tingenes tilblivelse, og derved har han dem i sin magt, han virker altsaa ved sine mægtige ord, og netop derfor er de finske trylleruner det reneste uttryk for schamanismen [2]). Men det egentlig karakteristiske for en schaman er

—62 kom Esternes Kalevi Poeg, som Otto Donner studerte fra mytologisk synspunkt (i Suomi 1866).

[1]) Heikki Meriläinen begyndte fra ca 1880 av at samle dette stof; av trykte samlinger findes Varonens om *jagt* (1891) og *fiske* (1892), og i 1912 V. Rantasalos om *jordbruk.* Fra Estland gir Heinrich der Lette visse oplysninger, videre Boeclers arbeide fra 1685 (utgit av Kreutzwald) — senere (1876) Wiedemans store bok om Esternes ydre og indre liv, Eisens mange skrifter, og fra 1903, Oskar Kallas: Kraasna maarahvas, som indeholder mange meget værdifulde efterretninger.

[2]) Saaledes Ahlqvists fremstilling 1881: »og med hvilke vaaben kan han motstaa disse fiender, jo med dem som han finder i sin egen aand. Han undersöker et ondes utspring, og naar han kjender det, eller tror han kjender det, saa er det ham en let sak ved ordets magt at mildne, fjerne og vinde over det onde.»

ikke hans viden, men hans evne til at sætte sig i ekstase [1]), til at la sin sjæl færdes ute paa mystiske reiser, og virke og faa vite uavhængig av legemet. Slik har lappisk trolddom været; med troldtrommen har de bragt sig i ekstase, selv om den senere oftest er brukt som spaainstrument; og spor av denne mere oprindelige magiske praxis træffes i rikt maal paa finsk grund — man kan bare nævne den alm. tro at troldmænd færdes i hvirvelvind [2]).

En senere utvikling er at ydre midler [3]) anvendes som instrumenter ved magiske ceremonier, og endelig kommer som sidste led i utviklingen troen paa det talte ord. Derfor er heller ikke den finske tryllepoesi finsk-ugrisk fælleseie, men opstaat ved vestlig paavirkning i kristelig, katholsk tid, den er först kommet til Vestfinland, og er paa sin vei östover [4]) utvidet og utsmykket i en utrolig grad. Det viser sig da ogsaa at vi i finske trylleformler finder rikelige spor av katolske anskuelser, dels i navne og epitheter, dels i episke motiver, som slutter sig til de vanlige internationale formeltyper; dog har netop ved de episke dele de fortællende digte spillet en avgjörende rolle. Et typisk kristelig drag er at troldmanden stiller sit virke under höiere magters beskyttelse, og anroper om deres hjælp, saa sangene kan gli over

---

[1]) Der findes en russisk skildring av en tšudisk troldmand fra Novgorod saa tidlig som 1071.

[2]) Kjendt ogsaa i Skandinavien, i Estland og mange steder. Interessant er en ceremoni fra Finland, som klart viser hvordan schamanismen hænger sammen med manistiske forestillinger, troldmanden undergaar en begravelsesceremoni, vaskes, lægges i kisten, denne dækkes med jord, naar han saa stiger op har han samkvem med de döde. Lappiske formler findes omtrent ikke; én hos Fellman (Anteckningar II 267) og én meddelt av rektor Qvigstad (trykt Folklore Fellows Communic. 18 p. 80) er av finsk utspring.

[3]) F. eks. lodkastning — alt omtalt av Heinrich der Lette 1190, cfr Saksos skildring av et tempel paa Rügen, eller med bok, sold, saks, kjendt i Skandinavien, og omtalt i gamle finske domböker (1686); en utförlig skildring i Lönnrots reisebeskrivelser 1828 — videre »se i vand» (hydromantie) — i Skandinavien brukt for at finde en tyv (cfr Bangs samling).

[4]) Som spor av denne utvikling nævner Borenius bruken av Santti (sanctus) i russisk Karelen.

i en virkelig bön, saa vi har troen paa »Guds ord i fuldstændig kristelig form», som naar det heter (p. 35)[1])

Kom til os, du, Herre Jesus!	og dig selv vi her paakalder.
Gode Gud til os du komme.	Kan dog selv du ikke komme,
Naaderike du os hjælpe. —	ikke selv paa nogen maate,
Her vi nu til Eder trænger,	send dit gode ord i steden,
her dit navn med pris vi nævner	ræk os da din haand, den milde.

Stod som vi saa troldmanden oprindelig i nært forbund med aanderne, saa er det videre visstnok saa at vi ved troen paa avdödes aander staar overfor et av hovedelementerne i gammelfinsk tro, den har m. a. o. en sterk manistisk karakter. Hithen hörende ord viser at vi har med ældgamle forestillinger at gjöre, ett av dem 'kalma' (grav, död) gaar tilbake til finsk-samojedisk fællestid, i andre har man gamle germanske laaneord, som viser paavirkning vestfra[2]). Til de dödes aander staar de levende i nært forhold, de vil dra mennesker til sig[3]), vi finder talrike spor av kultus av döde, og av offer til dem, som at de faar gods med i graven[4]). Alt Agricola omtaler fester for de döde. Fra Ingermanland kjendes dödsmaaltider[5]), som blev holdt den sjette helg efter begravelsen — man förer mat til kirkegaarden, og fortsætter

[1]) Troldmandens energiske fremtræden i selve sangen er specielt östfinsk. Han kan skildre virkningen av sin optræden som en ren naturrevolution, lik den som indtræffer, naar »Herrens time» slaar. Gamle forestillinger som peker paa et ekstatisk grundlag gaar igjen, naar det siges at sangene skal reciteres paa en bestemt, voldsom manér. Endel navn paa troldmanden peker ogsaa i samme retning.

[2]) Saaledes fi. *koljo* til germansk 'halja'; fi. *vainaja* (avdöd) til gotisk 'vainahs' (salig cfr 'wenig') — *peijaiset* (peikko) til germ. *'feigr'*.

[3]) Staar de ved hovedet, maa den syke dö. Man kan se dem ved at kike gennem en klut, som man har lagt tre dögn paa et liks öie.

[4]) Ofte bare en enkelt ting; saaledes i Ingml. en ske med den dödes navn, man sa: »dette skal du faa, men ikke mere».

[5]) Gik det galt paa en gaard efter en likfærd, gjentok man festen, for at gjöre godt hvad der maatte være forsömt. I Estland brer husmoren ut en duk ved grinden, sætter mat frem og kalder de döde ved navn: »Kom min far, N. N. kom selv, ta barna med, kom til vor mat og drikke. Vi ber Eder med et venlig sind og et varmt hjerte. Kom, spis först selv, siden skal jeg ta for mig.» Saa venter hun en liten stund og efter at ha bedt de döde fjerne sig, spiser hun selv.

dermed til man antar at liket er raatnet op, da anses det for at være unödvendig at fortsætte. En videre utvikling, er at der feires en fælles fest for de döde, slik som vi finder talrike spor av den i det nordlige og östlige Finland, i Kekri-festen [1]), som dog ogsaa staar i en viss forbindelse med aarets frugtbarhet. Den blev feiret senhöstes, og viser i de forestillinger der knyttet sig til den, paa mange punkter en overensstemmelse med den germanske julefest.

Man tænkte sig at de döde bodde i sine graver; navne som kunde tyde paa forestillingen om et stort fælles dödsrike, viser sig at ha en oprindelig rent konkret betydning, og hvor en slik tanke findes, skyldes den indvirkning fra en senere forestillingsverden, hvor de ældre primitive anskuelser stadig bryter igjennem [2]). Naar der tales om 'Tuonis stuer', er det graven der menes, men de glir for fantasien undertiden sammen til en stor stue, som skildres med groteske billeder. Naar saa de döde bor paa kirkegaarden, tænker man sig dem som et samfund, hvis styrer er kirkegaardens 'haltia' [3]), og dette er gjerne den, som först blev begravet på kirkegaarden. Tanken om 'haltia' gaar igjen næsten overalt i finsk tro; hvert sted, hver ting har sin haltia. Ved kirkegaarden er det umiddelbart klart at det er troen paa de avdödes aander som er grundlaget; men ogsaa ved andre haltia-forestillinger er det sandsynligvis ikke animistiske tanker om besjælet natur som ligger til grund, men manistiske anskuelser. Det er ogsaa her de döde som blir til haltia; det er jo först i

[1]) Etymologi uviss, kjendt av gamle skildringer (Erik Castrén 1754), der sættes frem mat, badstuen varmes. Undertiden stilles der op en dukke ›Kekri-gubben‹ i et hjörne av stuen.

[2]) Saaledes finder man paa gravene mindesmerker i form av hus, undertiden enddog med vinduer, hvor efter folketro den döde kunde se ut (cfr germanske gravurner: Helm. p. 155). — Navne som *Kalma, Tuoni, Manala* forekommer, de har oprindelig en konkret betydning. Tuoni er ingen finsk dödsgud, men er sat i forbindelse med germansk *dana*[arf], og *Manala* synes at utgå fra et *Maan-alla* (ɔ: under jorden).

[3]) Ordet: *haltia* (*haltias*) er et germansk laaneord av samme stamme som tysk 'halten', og svarer til svensk ›rådande, råd‹; det finske navn er i det fölgende bibeholdt.

senere tid at de döde associeres saa bestemt med kirkegaarden, til andre tider kom de like let i forbindelse med vand, skog, myr etc.[1]). I en meddelelse fra 1912 siges direkte at den der först dör eller »blir» paa et sted, blir dets haltia.

I den store gruppe av haltiaforestillinger skjelner prof. Krohn mellem jordens, vandets, skogens og bopladsens haltia, dog skal der her av den lange utredning bare nævnes enkelte træk, som har nærmere beröring med nordiske forhold. Jordens haltiat svarer til svensk jordrådan og jordfolket, delvis ogsaa til de underjordiske, man skal be til den, ofre til den, etc.[2]). Fra vestre Finland findes svenske forestillinger i forbindelse med skogens haltia, som ellers tænktes som en gammel mand med langt, graat skjegg; vestpaa træffes 'skogsjungfrun', 'metsän neitsyt', som saa ut som de svenske tilsvarende skikkelser[3]). Ogsaa vandets haltia har flere træk tilfælles med nordisk folketro, den viser sig för nogen skal drukne[4]), laant er visstnok ogsaa den tanke at man kan lære at spille av ham[5]); i Vestre Finland fortælles endelig om havfruen. Gaardens haltia er den der först döde paa stedet, og den viser sig gjerne i dennes skikkelse, til og med hvert enkelt rum har her sin haltia — likeledes findes en haltia i ilden, i smien, i skogsstuen, i berg (svarende til 'bergafolk')[6]), i fossen; fra kystdistrikterne fortælles om skibets haltia. I hele dette forestillingskompleks merkes adskillig av skandinavisk paavirkning, men særlig klart merkes

---

[1]) I Eräjärvi i Satakunta er der en kvindelig haltia, fordi en kvinde var druknet der i sjöen. Man kan sammenligne senere alm. spökelsetro. De döde der ikke kommer paa kirkegaarden, har altid en viss tilböielighet til at gaa igjen.

[2]) Skal man ha forbindelse med jordens haltia skal man gaa ind under huset, eller tale til den gjennem en luke i gulvet. Ved husbygning ofredes der til den. Penge, vand, bröd og kul blev lagt under husets hjörner. Ved slagt skulde der dryppes blod paa jorden. De tåler ikke stöi (cfr. Gardvõr på norsk), fra Ingerml. berettes at faldt man, skulde man siden böie sig paa vedk. sted og be om tilgivelse.

[3]) Vakre paa forsiden, men hule bak.

[4]) »timen er kommen, men ikke manden».

[5]) Man skal sitte naken paa en sten ved en foss, saa ser man ham. Han har rödlige öine, langt sort haar og en blid, kvindelig stemme.

[6]) cfr lappernes Saivo-tro.

denne i en gruppe av hithen hörende væsener, som fremtrær mere differentieret, og har faat sine bestemte navn; her merkes ogsaa i navnene vestlig indvirkning. Hertill hörer »tontti» (tomten)[1]) hvor nyere forestillinger har föiet sig til gamle finske beretninger om gaardens haltia. Til denne gruppe hörer 'para' (sv. bjärä)[2]). Draken nævnes som skattevogter[3]), efter alm. finsk tro blir den, som graver ned skatten, efter döden dens haltia, ogsaa lygtemænd sættes i forbindelse med skatter. Fra svensk er ogsaa væsener som »näkki»[4]) og »jätti» laant. I finske runer träffes nu oftere en omtale av jorden, skogen, luften etc. ifölge hvilken disse synes at være opfattet som guddommelige væsener, saa man altsaa kunde tænke paa virkelig naturdyrkelse, men efter prof. Krohns utredning viser dette sig at bero paa at haltiaforestillingen smelter slik sammen med sin lokalitet at denne kan omtales paa en like personlig maate, som denne haltia selv. I forbindelse med skogen brukes ofte som synonym *Tapio*[5]) og skogen kaldes »Tapios borg», men heller ikke dette er navnet paa nogen oprindelig guddom.

Den tilsyneladende naturdyrkelse i runerne gaar altsaa over haltiaforestillingen i sidste instans tilbake til troen på de dödes aander, og spörsmaalet om der virkelig findes naturdyrkelse hos finnerne blir derfor meget vanskelig at rede ut[6]). Det eneste som synes sikkert er at tordnen med lynet har været opfattet

[1]) Man tænkte sig den sort og med ett öie midt i panden, skulde man skaffe sig den, skedde det tre torsdagskvelder, den steller likesom sin nordiske slegtning med alt paa gaarden.

[2]) Den stjæler til sin eier, oftest melk eller smör (cfr smörkat, mjölkhara), paa et gammelt kalkmaleri i Lojo kirke er der malet slike trollkatter. Estnisk tilsvarende er 'pisu-händ' (sv. bisen, bysen), som henter penger (cfr dragedukken).

[3]) Alt Ganander anförer som skatvogter en Aarnion haltia, aarni-haudanhaltia, et væsen man kunde faa se sitte og tælle sine penge.

[4]) Skikken »at binde nökken» er kjendt. Man sir: »nök i land, jeg i vand».

[5]) Ordet er efter E. A. Tunkelo at avlede av et ord, som betyr snare (estnisk 'taba').

[6]) Man kunde finde spor av en luftens eller vindens gud Ilmarinen, som synes at være en gammel skikkelse (cfr. votjakernes Inmar).

og dyrket som et guddommelig væsen, og her merkes paa flere punkter forbindelsen mellem den nordiske Tor[1]) og den finske Ukko (ukkonen, torden). Av gamle beretninger vet vi at der har været holdt »Ukko-fester» (1670, 'Ukonvakat' ved Kuopio), og der findes flere spor av slike fester endnu; et sted hörer vi at de feires i en hellig lund under et stort rognetræ. Det er ogsaa værdt at lægge merke til at torsdag i folkelig overtro spiller en meget stor rolle som betydningsfuld termin ogsaa paa finsk grund. Av enkelte runer, særlig i Kalevala faar man det indtryk at Ukko har været en slags overgud; men de uttryk og epitheter som brukes om ham, viser klart at vi her har at gjöre med senere overtagne kristne forestillinger.

Sit praktiske uttryk fandt denne haltiatro i en viss kultus, og derved blev den en slags grundform, hvorav mere bestemt formede skikkelser kunde spire frem. I forhold til den levende natur træffer vi spor av trædyrkelse. Forbindelsen med de döde er klar ved det saakaldte dödstræ. Et træ blev ribbet og kvistet til en viss höide, når én var död og hans navn blev skaaret ind i det[2]). Likeledes findes fænomener der svarer til det svenske »vårdträd» (tuntræ), hvortil slegtens skjæbne var knyttet paa en mystisk vis[3]). Ogsaa bestemte træsorter blir nævnt, og deres haltia fremtrær i runerne som bestemte skikkelser, dannet ved den enestaaende plastiske evne som den finske fantasi besitter i den folkelige digtning. Av interesse er her rognen[4]),

---

[1]) Paa Ösel var esternes krigsrop efter Heinrich der Lette Tarapitā (Taara-avita) ›Tor› hjælp! I Nordestland forsökte 1569 en mand at faa folk til at feire torsdag istedenfor söndag. Han hadde bedt ukedagene om hjælp, og bare torsdagen var kommet.

[2]) Eller det blev malet paa en tavle og fæstet til træet. Oprindelig synes det at ha været et træ for hvert av slegtens medlemmer, senere blev det ett fælles træ for hele familien.

[3]) Skulde gaard ryddes, fik et enkelt, ungt træ staa igjen, som fik vokse aldeles i fred. Ingen måtte ta kvister av det, og paa visse dage sattes der ut mat til det.

[4]) Rognen er efter runerne et hellig træ, cfr f. eks.: ›Paa vort tun staar hellige rogner, og paa dem er hellige grener, allerhelligst er dog bærene›. —

fordi den stilles i et visst forhold til Ukko — efter Agricola er Rauni Ukkos hustru, og Fellman meddeler noget lignende fra finsk Lappmarken, rognebærene var hende helliget; man maa tænke paa Tor og rognen i gammel nordisk tradition. Noget beslegtet er videre en del foreteelser som er knyttet til kornsorterne. Agricola nævner en Rongoteus, som senere i runerne er gjenfundet i formen Runkoteivas, hvor vi visstnok har et germansk laaneord [1]). Til samme gruppe hörer Pellon Pekko hvis navn visstnok ogsaa er av germansk utspring [2]), og hvor der vel foreligger forbindelse med gammel-nordiske tanker og tro. Han hörer vel sammen med esternes 'Peko' som hadde sin bestemte fest, den blev sist feiret i 1908; til denne fest hadde bare mænd adgang [3]). I ingriske runer nævnes blandt disse korndæmoner den meget omskrevne Sämpsä Pellervoinen. I en rune fra Hevaa fortælles at kornet ikke vil vokse, fordi han sover, og »vintergutten» kan ikke vække ham. Saa sendes »sommergutten» avsted, S. vaagner og gaar til utsæden. Sämpsä er navnet paa et siv (semse, simse) og vi befinder os her indenfor kredsen av gammel frugtbarhetskultus, med »det hellige bryllup» etc. som er stillet sammen med nordisk Freysdyrkelse. At Sämpsä undertiden siges at staa i egteskabelig forhold til sin söster, er her visstnok ikke oprindelig, men skriver sig fra sangene om Kullervo, hvor dette

---

[1]) Förste led er stillet sammen med stammen *ruk(ruis)* ɔ: rug, og '*teivas*' med ordet '*tívar*'.

[2]) *Pekko* av *Beyggvir, Byggvir- bygg* (svarende til en form: *Beggwu*).

[3]) Peko var et billede (efter andre en stake) som blev opbevaret skiftesvis paa gaardene, og ved pinsetid skulde den som hadde den i forvaring, stelle til fest. Mændene bragte byg sammen, saa der blev brygget öl, og hadde bröd og egg med. Der skulde være to rum; i det ene blev der budt mat, i det andet stod Peko paa öltönden med brændende fakler omkring. Deltagerne knælte ned efter tur og holdt bön, tok saa lidt öl i en skaal, slog det tilbake i tönden, og bad om velsignelse over gården, siden spiste og drak man. Efter en meddelelse blev der sunget: »Peko vor Gud, pas vort kvæg, vogt vore hester, vern vore akrer mot sne og hagl». Senere gik mændene ut paa tunet, drev idrætsövelser og kom i slagsmaal. Naar saa en var saaret, saa der kom blod, ropte man at blod var flydt, og alle hilste vedkommende som den der næste aar skulde bevare Peko (p. 135). — cfr til Beyla at bönner i finsk tro var de dödes yndlingsspise.

motiv spiller en stor rolle. Ogsaa »moder jord» omtales i runerne; men dette er efter Krohn en utvikling av forestillingen om jordens haltia.

Ved avsnittet om dyrene[1]) og den religiöse kult de har været gjenstand for, er der mindre av interesse for nordiske forhold. Særlig björnen har været fremtrædende, der findes her den almindelige bruk av »tabunavn»[2]), og naar en björn blev fældet, holdes der store fester, formelige begravelser, hvorav vi har skildringer alt fra 1660. Prof. Krohns detaljerte skildring av disse fester, belyst ved fotografier, er her forbigaat (p. 146—64), de holdtes endnu 1890 i russisk Karelen. Tiltrods for at ogsaa fremmed indflydelse har gjort sig gjældende, staar vi visstnok her overfor gammel finsk-ugrisk skik.

Endelig har ogsaa mennesker sin haltia, det er den som troldmanden ber stige op naar han skal til at arbeide, han tiltaler den som sin 'natur' (luonto)[3]), og enkelte mennesker har saa kraftig haltia, at den gaar foran og varsler om deres komme[4]). Der tales undertiden om 'saattaja' (av saattaa, fölge), svarende til 'fylgja'. En hel slegt kan ha en slik, muligens er ogsaa en viss navnskik at sætte i forbindelse med denne tro[5]).

Den dygtige troldmand — »den kyndige» — raader over alle disse haltiat, og efter sin död gaar han ind blandt dem, og kan faa en fremtrædende plads efter det ry han har hat. Op av disse forestillinger kan der saa vokse frem virkelige gudeskikkel-

---

[1]) Av enkelte træk kan nævnes at myrer blev anset for dödes sjæle — at man 'ofret' fældte tænder til 'lukki' edderkoppen etc.

[2]) De liviske fiskere bruker tabusprog paa sjöen. Fra Ingermanland heter det at de döde sig imellem bruker et eget sprog med særskilte navn paa tingene.

[3]) cfr skildringen av Torbjorg i Eiriks saga Rauða (Magnus Olsen i Maal og Minne 1916) — hendes fremgangsmåte minder om en lappisk eller nordasiatisk schamans.

[4]) svarende til nordisk tro paa 'vårdøgre'.

[5]) I Tervola var i 1803 en bonde syk, man forsökte som kur at döpe ham omigjen, og det hjalp. Tro paa Mare findes almindelig, likesaa paa varulv, dens navn »Viron-susi» (Estlands ulv) er en folkeetymologi til werwolf (cfr. vir).

ser eller heroer, og det er særlig det sidste som har været tilfældet i finsk tro, det er der vi faar de bestemte skikkelser vi kjender fra de episke runer. Men i finsk tro og digtning har först en anden strömning grepet dypt og modificerende ind, det er den middelalderske katholske forestillingsverden med dens helgener og legender. I runerne findes en forbausende stor mængde av navne og forestillinger som stammer herfra, og professor Krohn eftergaar i en lang interessant utredning disse spor, hvorav dog her kun hitsættes enkelte træk. Enkelte av navnene *Antti* (Andreas) og *Pekka* (Petrus) er klare [1]) nok, andre som *Litvetti* ~ Klemetti ~ Klemens mindre tydelige [2]). Alle disse nyere skikkelser smelter sammen med de gamle haltiaforestillinger, de faar del i deres dyrkelse, og helgendage — (Michaelisdagen og Olavsdagen f. eks.) — overtar de gamle fester, saa resultatet blir en blanding av gammelt og nyt [3]). Kallas har skildret en slik ceremoni fra Kraasnaesterne, hvor festen blev forbudt i 1860-aarene; mindet derom var endnu levende; en gammel kone fortalte om sin sorg over at ofrene sluttet, men hun var blit tröstet ved at »guderne» hadde vist sig for hende i den hellige lund og sagt: »Dere tror vi dör,

---

[1]) De findes i digtet om »skaperens baatfærd», videre i en »fiske-bön» — »Gi Antti abborer, Pekka smaa fiske». — Som nævnt har vestens sanctus (santti) fulgt runerne helt ind paa russisk grund — ellers möter vi östpaa for Pekka, Petri, efter russisk form; Pekka og Petri kan sogar optræde sammen.

[2]) Han er herre over storm og uveir, videre er *Laus* (Nikolaus) de sjöfarendes vern; *St. Anna* (i 1398 blev Hartola kirke viet til hende) har med skogen at gjöre, hun kaldes »Tapios datter», man ber til hende om lykke paa jagt, hun beskytter ogsaa huslig arbeide. Videre nævnes *Barbara, Margareta, Katharina, Johannes* »Herrens bedste tjener», *St. Yrjän*, »den hellige ridder», *Tahvanus* »hestenes herre» (Staffan ~ Stephanus), og flere; en eiendommelig helgen er *Himmerki* »skogens mor» — (sv. Himmelrike).

[3]) Fra 1751 berettes fra Karelen at der paa Olavsdagen skulde ofres et lam, som skulde stekes eller kokes, uten at et ben blev brutt; ingen fremmede fik delta i maaltidet, og ingen fik bruke kniv at spise med. Hos Ganander tilföies at der skulde spröites vand over terskelen med en öse. Blandt Setukeserne ofredes endnu 1910 et lam til St. Anna. St. Elias (Ilja) fik offer, mest kjendt er ofringen av en okse til ham paa Mantšinsaari i Salmi herred, öst for Laadoga, der blev endnu ofret i 1908.

fordi I ikke gir os noget; men vi har nok, og i overflod». Den mest populære av alle helgener er dog jomfru Maria, hun paakaldes for alle mulige ting, og i de navne hun faar, merker vi klart middelalderske tanker [1]). Hun er: neitsy äiti (virgo mater), armollinen (gratia plena), armon äiti (mater gratiae). Hun er »den förste blandt kvinder», hendes sverd, kaape, belte etc. hjælper i nöd. I en gruppe av tryllesanger möter vi hende som 'Kiputyttö' (smertens datter) d. v. s. mater dolorosa, som sitter paa »smertensberget» (Golgata), og sanker smerter og lidelser i sit skrin. Hun er med hvor der tales om de tre Marier, en av de mest almindelige formeltyper. Man merker hvor stor rolle hun spiller deri, at i de mange skikkelser som den finske fantasi har skapt, möter vi stadig træk og motiver, som er at före tilbake til hende.

Motsat forestillingene om gode og hjælpende aander optrær de onde væsener, og skildringer av disse og deres opholdssteder findes ofte i runerne. Der kan ogsaa her ligge manistiske forestillinger til grund, i det f. eks. en kjendt troldmand med et stort ry vil kunne bli gjenstand for en viss frygt, ogsaa efter at han var död. Om en del av de onde væsener findes der mere utprægede forestillinger, flere av dem har navne, hvori man forresten ofte sporer fremmed laan [2]). Ut av forestillingen om et

---

[1]) cfr en pompös skildring:

Maria var engang paa reise.
Tusen engler skred foran,
hundre helgener fulgte efter.

Selv hun gik der midt iblandt dem,
skinnet klart som selve solen,
som det gyldne kors hun lyste.

Russisk inflydelse findes i hendes östlige navn, 'Pohrotsa' (bogoroditsa). — I aftenbönner siges der »Krist mit skjold, Maria mit sverd». I trollruner anropes hun kanske oftest, naar der sökes hjælp mot ytre skade. Ganske eiendommelig er skildringen av Maria »med hundrede horn i panden, tusen bryster i barmen», det förer uvilkaarlig tanken hen paa gamle orientalske forestillinger.

[2]) Der nævnes f. eks. *Ikiturso* — svarende til *þúrs*, ordet *trulli* (*rulli*) er skandin. troll. Nyere navne er *piritys* (*spiritus*), *Ruotus* (Herodes), *Juutas* etc. Ophavet til sygdommene er det onde væsen *Syöjätär*, som er sat i forbindelse med den fra russisk tradition kjendte 'Babajaga'. — *Lempo* — en lignende figur, er av Lönnrot forbundet med svensk '*slem*'. Perkele er sjeldent i runerne. Peru derimot almindeligere.

fælles opholdssted for de döde utviklet der sig under indflydelse av senere forestillinger tanken om et sted for de gode og ett for de onde, enten laa det ene oppe og det andet nede, om man vil vertikalt motsat, som f. eks. i kristelig tro, eller de laa horizontalt motsat, og de ondes sted laa da mot nord. Av navn findes det vanlige, 'Helvetti', og ved siden derav 'Hiisi' som ansees for germansk laaneord [1]). Landet mot nord, Pohjola, er særlig ofte nævnt som det ondes hjemsted, nord har i finsk som i germansk tradition en avgjort slet betydning. Det er mörkelandet (Pimentola), med dets synonymer: Lappi (Lappmarken), Turja eller Rutja (Nord-Norge), hvor blandt andre rædsler ogsaa findes malströmmen. I dödens land — (Tuoni-Tuonela) findes en række ting, hvortil vi har paraleller, saavel i nordisk som i anden tro. Der er dödens elv (Tuonen joki), som gaar i stride hvirvler, hvor der gaar en bro over. Krohn sammenligner Gjǫll og Gjallarbroen. Man sætter over den i en baat som lages av de negler, som klippes paa en söndag ('naglfar'). Utenfor borgen hernede findes en grind (helgrind), og hunden (Tuonen koira ∼ Garmr) vogter utenfor [2]. I mange magiske runer skildres hvordan der fra nord — fra Pohjola kommer alt ondt og alle slags merkelige væsener. Blandt disse væsener fortjener at fremhæves, et som synes at ha visse nærmere forbindelser med nordisk tradition, det er Louhi (Loviatar) [3]), hvis slegt synes at staa i en forbindelse med Lokes ætt slik som Snorre beretter om den. Med Louhi, Loviatar sammenstilles Laufey, Loki; et væsen Äimätär (av *äimä,* naal) svarer til Nál, og videre heter det i finsk at Louhi har tre sönner hvorav en er halt og

---

[1]) Av E.A. Tunkelo tat til nordisk '*hide* — hi' (björnehi) — i estnisk er hiis (hiid) skogkrat, især lund, som er hellig. Hiises folk er de döde —, man kan komme til at se dem i skogene.

[2]) Der nævnes ogsaa 'Tuonis graa hest', den er efter Krohn at sætte i forbindelse med bibelsk-apokalyptiske forestillinger.

[3]) cfr Professor Setäläs fremstilling i »Studien aus dem Gebiete der Lehnbeziehungen«. Festschrift an W. Thomsen (Finnisch-Ugrische Forschungen) 1913.

en blind. Krohn mener dog at de er fremmede i denne forbindelse, og er laant fra middelalderske djævleforestillinger [1]).

Denne finske forestillingsverden hvor alle disse ubestemte skikkelser har dannet sig gir altsaa ikke egentlig stof til nogen mytologi, hvis man dermed forstaar et religiöst system med skarpe eller iallefald noget differentierede gudeskikkelser. Guder kan man knapt tale om ved disse haltiat, og hvor man i Kalevala f. eks. synes at ha en kosmogoni og virkelig mytologisk spekulation, saa förer en nærmere undersökelse av det folkelige grundlag os over i forestillinger og digte som ikke har noget med disse ting at gjöre. I ældre finske 'mythologier' har hovedinteressen samlet sig ved de hovedskikkelser som vi möter i Kalevala, og dermed i de episke runer, samt delvis i de magiske. Comparettis teori om de magiske runer som ophav til den episke digtning har vist sig at være feilagtig, og selve disse skikkelser er ikke guder, men maaske heller 'heroer' (sankarit), som er vokset frem av forskjellige grundelementer; dels er de en videre utvikling av haltiaforestillingen, dels representanter og bleke minder om store bevægede tider og om faktiske begivenheter, hvor maaske ogsaa virkelig gamle gudeforestillinger kan ha grepet ind. Om disse figurer samler de episke runer sig, til dem knyttes episoder og begivenheter, og vi ser den sammenknytning begynde paa virkelig folkelig grund, som Lönnrot med lykkelig haand fuldförte, om han end ut fra sit standpunkt og sit videre syn selv grep ordnende ind. En eftervirkning av det gamle syn paa Kalevala som et epos der for finnerne er det samme som Eddan for Skandinavien, er at man ved disse skikkelser har sökt paraleller til gammelnordisk tradition, men disse oplöser sig gjerne i ingenting, naar man undersöker det folkelige grundlag. Av behandlingen av disse navne skal her fremföres enkelte hovedtræk. Först er

[1]) Historien om Loviatar som mor til de 9 sygdomme er av dr. Holmberg stillet sammen med den russiske legende om Herodias, hvis 12 dötre blev til 12 sygdomme og styrtet i havet. Det findes ogsaa i finsk tradition en berettelse om at djævlen har en blind bror, Jummi, som gaar omkring i skogene og skyter efter folk.

det *Kaleva* og *Kalevan poika* (ɔ: K's sön)[1]. Der er to forklaringer. Efter enkelte[2]) er det stillet sammen med det svenske Skilfingar (Kylfingar, Beowulfs Scylfingas), efter andre[3]) er det at ta til et littauisk ord, Kalvis' smed, hvad man har stöttet ved et estnisk remsevers, hvor det siges at Kalev gir jern, og ut fra denne avledning har Professor Setälä forklaret overgangen til bruken av Kaleva som heltenavn ved indvirkning av eventyret om den sterke gutten, hvor helten ofte er sön av en smed. En enkeltundersökelse av den estniske sang[4]) viser at navnet her ikke er oprindelig, og efter Prof. Krohns fremstilling har det egentlig hat en betydning av 'helt, mægtig mand'. Og han efterviser spor av denne betydning i gammel tradition og i lokalsagn[5]). Kalevas binavn er *Osmo* om hvem der berettes flere ting, men det sikreste synes at være at han staar i en eller anden forbindelse med jern og jernstöpning; han stilles av Krohn i forbindelse med svensk, *osmund, osmund-jern*, og et gammelt kongenavn — Ásmundr, ogsaa her skulde vi staa overfor et gammelt heltenavn. Ved forvrængning av navnet er opstaat *Ismero, Ismaroinen*, som skildres som smed, og fra denne er stillingen som smed gaat over til Ilmarinen, som visstnok oprindelig har været en virkelig gudeskikkelse. En gruppe navne synes at bero paa en form *'vetrikka'* — og dette er av J. S. Mikkola sat i forbindelse med Beowulfdigtets 'Veder-géatas', saa vi her skulde ha et minde om gotiske krigere. Synes altsaa denne skikkelse at bunde i gamle historiske forhold, saa gjælder det samme en anden nemlig *Vuojalainen*, hvor vi gjenfinder det gamle finske navn paa Gotland 'Voionmaa'

[1]) cfr. Professor Krohns studie: ›Kaleva und seine Sippe — i Journal de la Société Finno-Ougrienne 1913, hvor forfatteren på tysk har fremlagt sine resultater.

[2]) A. Schiefner og senere J. Krohn og I. R. Aspelin.

[3]) Ahlqvist.

[4]) Der har staat et *Regu* (*rex-rīgs, rikr-* f. *rikas*) cfr det estniske navn Reas i Olav Trygvesöns saga.

[5]) cfr sagn om spor av Kaleva og hans sönners arbeide, alt hos Agricola. I Vidsið nævnes ›Caelic. weold Finnum›; 1223 nævnes Kolivan som navn paa Reval, og i russisk tradition findes som heltenavn Koljvanovitš og Kolivanov.

eller 'Vuojela', og hvor der skulde ligge minder om gamle handelsforbindelser og hærtog. Men endnu ældre er maaske de minder vi finder i et andet navn, med rötter i en tid hvor samfærdsel og handel fulgte andre veie, nemlig i Lemminkäinen[1]), hvor vi efter Karstens og Krohns forslag skal ha samme rot som 'Flemming', en flamlænder. Av de andre navne skal kun nævnes Väinämöinen, om hvem der vel er skrevet mest, han er jo Kalevalas mest fremtrædende figur. Hvem er han oprindelig? Ut fra en episk rune og fra en magisk antok Prof. Krohn i sit verk om Kalevaladigtenes historie at vi her har at gjöre med en oprindelig vandguddom. — Egentlige naturguddomme med dertil hörende myter er ikke til at paavise i finsk religion[2]); men efter en ny gjennemgaaelse av materialet kommer Prof. Krohn til den slutning at vi ogsaa i Väinämöinen har en heros, en slik stor skikkelse hvortil beretninger om store gjærninger og de forskjelligste epiteter har sluttet sig.

Eget for den finske heltedigtning er at den omtrent utelukkende bevæger sig paa hjemlig grund, den skildrer finske og estniske forhold, og beröringen med andre lands traditionsstof blir derfor forholdsvis liten. Ut fra disse skildringer söker saa professor Krohn at trække op grundlinjerne i det liv og de forhold denne digtning avspeiler. Det er et samfund med nogen grad av kultur, med hövdinger, med strid og kamp, og med en höit utviklet bruk av magiske kunster — en magi som ikke staar langt fra den vi paa nordisk grund finder skildret i Eriks saga Rauđa. De er blit til disse digte i Vestre Finland, gravfund viser at der her i gammel tid har været en germansk befolkning, og i strid med den har de finske indflyttere kjæmpet sig frem, for saa igjen i senere tid at stöte sammen med en ny germansk ström av indvandrere. Det er i tiden mellem 700 og 1100 at Finlands gamle digtning er blit til, det er hine tiders forhold den avspeiler, og det er minder om fredelig og krigersk

[1]) I estnisk findes biformer som Lemmingäne, Lemming poega o. s. v.

[2]) Beretninger om at der sendes bud efter Sämpsä er forklaring av en ritus.

samvær og om store hövdinger, som vi finder i navnene. For en hel del av disse gjælder dog at de simpelthen er skapt av digtningen, det ser ut til at den finske skapende fantasi har særlig let for at danne sig slike skikkelser, og for disse kan man ikke finde noget grundlag hverken i historiske eller i mytologiske forestillinger.

Hvad nu endelig selve navnet for guddom (*Jumala*) angaar saa mente allerede Lencqvist at der her bare foreligger et fællesnavn, mens Castrén her trodde at kunne paavise en gammel himmelgud, om han end maatte medgi at det i runerne oftest har en kristelig farve; Krohn antar at det er appellativisk og betyr guddom [1]).

Det er visstnok meget vanskelig ved religiöse forestillinger at avgjöre om der ligger animisme eller manisme til grund, men Professor Krohns undersökelse synes at vise at störstedelen av de ting som i finske runer synes at tyde paa naturdyrkelse, dels er produkter av en senere utvikling, dels gaar tilbake paa troen paa de avdödes aander, og det er iallefald her at vi finder det ældste lag i finsk-ugrisk religion. Og digtenes billede av det religiöse liv gir os ikke et rent billede fra hedensk tid, det er brytningstiden med katholsk kristendom de er utsprunget av, og det er paa utallige steder senere tiders forestillingssæt vi möter.

Mytologi med mythen gir Professor Krohns bok mindre av, den skildrer for os det grundlæggende væv av forestillinger, hvori man levet i hine tider. Nok har vi indtryk av at vi befinder os paa fremmed grund, ikke mindst fordi livet længe har artet sig mere primitivt i det avstængte Finland end her vestpaa, hvor landene tidligere kom med i den store verdens utvikling. Det er et skogsfolks religion, et folk av jægere og fiskere, mere avhængig av naturen, som vi her finder, og det har selvsagt git det religiöse liv og praksis sit præg. Og dog föler vi os paa kjendt grund, thi om end skandinavisk gammel religion ved

[1]) *Jomalen* i Olav den Helliges saga betyr altsaa ikke andet end 'gudebillede'.

ydre indvirken og ved egen spekulation naadde frem til et mere differentiert og mere utpræget forestillingssæt, saa eksisterer i traditioner og i senere tiders folketro meget av det samme, som vi træffer i bedre bevaret form og med klarere farver i de finske utbygder, om det end har faat sit særpræg ved at væves ind i finsk fantasi, og i den finske folkedigtnings eiendommelige verden.

Reidar Th. Christiansen.

Gislasaga Súrssonar.

De to hovedhaandskrifter af Gíslasaga Súrssonar AM 556 a 4:o (M) og 149 fol. (S), efter hvilke sagaen er bleven udgivet af Konrad Gislason, afviger saa stærkt fra hinanden, at der her kunde være tale om to forskellige overleveringer, men begge to stammer fra en original. Kun i begyndelsen kan man tale om to forskellige bearbejdelser, idet her den ene saga S er meget mere vidtlöftig end M, ikke alene med hensyn til stilen, men ogsaa hvad selve indholdet angaar. Der fortælles urimelige begivenheder, som sandsynligvis blev tilföjet af en senere afskriver [1], uden at man kan afgöre, hvorfra stoffet dertil stammer. Om to afsnit af denne indledning kan man sige, at de slet ikke vedkommer Gislasagaen, det er stykket om Islands förste bebyggelse (i Gislasons udgave s. 77) og om Hakon Adelstensfostres ankomst til Norge (s. 82—84). Kilderne til disse episoder kunde maaske paavises.

I det ene stykke fortælles, at Harald haarfagre var Norges förste enevoldskonge, at mange stormænd flygtede ud af landet, fordi de ikke kunde taale hans tyranni, og at i hans dage Island blev opdaget og bebygget. Dernæst nævnes nogle landnamsmænd, tillige med navnene paa slægterne, som nedstammer

---

[1] Finnur Jónsson Litt. Historie II, 460.

fra dem, Kjalleklingar, Eyfirđingar, Götuskeggjar, Breiđfirđingar, Snorrungar, Reyknesingar og Síđumenn. Eyfirđingar, Breiđfirđingar og Síđumenn findes med de samme stamfædre ogsaa i Ares Islendingabok [1], og stilen minder ogsaa om Ares. Jfr. Gíslas. 1: Hrollaugr, son Rögnvalds jarls af Mæri — hann fór út hingat, ok nam land austr á Síđu, ok eru frá honum komnir Síđumenn, — Islbk. 5, 12. Hrollaugr, sonr Rǫgnvallz á Møre, bygþe austr á Síþo; þaþan eroSíþomenn comner. — Götuskeggjar, som nedstammer fra Auđr, Ketill flatnefs datter, findes kun i Landnámabók [2], hvor man ogsaa kan læse de fleste navne paa de i Gíslasagaen opregnede landnamsmænd. Navnene paa de övrige slægter: Kjalleklingar, Snorrungar og Reyknesingar, findes hverken i Islbk eller i Landn.bók. Det forekommer mig nu sandsynligt, at forfatteren til indledningen har kendt Ares bog og har taget nogle notitser derfra, og at han saa har udvidet denne med bemærkninger fra Landnámabók og med mundtlige traditioner.

I stykket om Haakon Adelstensfostre fortælles, at han efter Haralds död kom vest fra England til Trondhjem; straks efter hans ankomst havde han en samtale med Sigurd Hlađajarl, som stevnede et ting, hvor Haakon holdt en tale og lovede bönderne at give odelsjorderne tilbage, dersom bönderne vilde stötte ham mod Erik. Derefter tilböd alle ham deres tjeneste.

Kongesagaer, som Fagrskinna, Ágrip, Historia Norwegiæ og Theoderik, fortæller ligeledes, at Haakon kom fra England til Norge og blev taget til konge, men kun Heimskringla og Egilssaga [3] siger, at Haakon straks begav sig til Trondhjem, og alene Snorre fortæller, at han traf Sigurd Hlađajarl. Man sammenligner Gisls. 83: þá kom Hákon vestan af Englandi, ok fór þegar norđr til þrándheims, ok hittir fyrst Sigurđ Hlađajarl — Egilss. 193, 8 (Hákon) kom til Noregs vestan af Englandi — Hákon fór norđr til þrándheims. Hkr. I. 165. 10 siglđi þá

[1] Udgave i Saga-bibliothek. 5, 12—18.

[2] Landnámabók udg. Finnur Jónsson. 37.11, 157.31, 269.9.

[3] Heimskringla udg. Finnur Jónsson I 165. Egilssaga udg. i Saga-Bibliothek s. 193.

Hákon norðr til þrándheims. Hkr. I. 165.10 sigldi þá Hákon nordr til þrándheims ok fór á fund Sigurðar Hlaðajarls. Fra forskellige sider er der blevet fremfört tilstrækkelige argumenter for at bevise, at Hkr. og Egilss. bygger paa en fælles kilde, og jeg tror, at man ogsaa maa antage, at forfatteren af den her omtalte indledning til Gíslas. har brugt denne samme kilde.

I Hkr. lover Haakon Sigurd stor magt, hvis han skulde blive konge, og Sigurd lover at hjælpe Haakon. I Gíslas. fortælles det samme, kun i fölge sagaskriverens maner paa en mere vidtlöftig maade. Haakons ord meddeles i oratio recta; det er en ejendommelighed, som findes i hele indledningen, at der bliver indföjet saa mange samtaler. Men nogle enslydende ord i Hkr. og Gíslas. antyder dog en fælles kilde. Hkr. 165. 13 ok bundu þeir lag sitt saman — Gíslas. 83. ok binda þeir nú fasta vináttu með sér —.

Efter at tinget er sat, taler Haakon, og han lover, ligesom i Hkr., at give odelsjorderne tilbage. Folket bliver meget glad derved og siger, at der var Harald haarfagre ligesom bleven ung igen. Her er ogsaa enslydende ord: Hkr. I 166 — at þar væri þá kominn Haraldr inn hárfagri ok orðinn ungr í annat sinn. — Gíslas. 83 Hér er kominn Haraldr enn hárfagri, ok er nú orðinn ungr í annat sinn. — At Gíslas. for hele stykket skulde have brugt Snorres tekst og ændret den efter egen indsigt og stil er meget usandsynligt. For det förste ser vi, at de senere sagaskrivere, hvis de bruger Snorres værk, ikke gærne ændrer hans ord; Snorre var en autoritet og man citerede hans ord, men vilde nödig ændre noget deri. Men saa kommer dertil Egilssaga's vidnesbyrd. Der findes nemlig en parallel mellem Egilss. og Gíslasaga's indledning, hvor vi hörer at Harald haarfagre havde tilegnet sig mange odelsjorder. Egilss. 14.3: Haraldr konungr eignaðiz í hverju fylki ódul öll, ok alt land, byggt ok óbyggt, ok jafnvel sjóinn ok vötnin, ok skyldu allir búendr vera hans leiglendingar — Gíslas. 83 þat höfðu álög verit Haralds ens hárfagra, at hann eignaðiz jarðir allar í Noregi, byggðar ok óbyggðar, ok jafnvel sjóinn ok vötnin; skyldu allir hans jarðbyggendr

vera. — Nu kunde man spörge, hvis virkelig de tre sagaer bygger paa en fælles kilde, hvorfor omtaler da Egilss. slet ikke Sigurd Hlaðajarls hjælp? Hertil kan man svare, at Egilss. her er meget kortfattet. Den fortæller blot, at Haakon blev tagen til konge, men udtaler sig ikke om den maade, hvorpaa det foregik.

Da vi nu ved, at Hkr. og Egilss. bygger paa en fælles kilde, og at Gíslasagaens indledning stemmer overens paa den ene side med Hkr., paa den anden med Egilss., og at de har ogsaa noget tilfælles alle tre, saa tror jeg, at Gísl.s indledning ogsaa har brugt Heimkringla's og Egilssagaens fælleskilde.

Sophie A. Krijn.

Om Skjold.

Det er vel næppe muligt at tænke sig en tristere Grund til at stort anlagte Udsynsværker, bygget op på en vidunderlig Ævne til at se Sammenhængen, hvor alle andre intet havde øinet, dog falder sammen som et Korthus, fordi visse Enkeltheder i Grundmuren i Tidens Løb viser sig at være anderledes end de syntes at være, dengang de indföiedes.

Denne Klage træffer Olriks store Torso om den danske Heltedigtning.

Dog må det straks siges, at trods dette ligger der ikke heri en Undskyldning for de mange, som trode at kunne lade være med at se op til hans Værk, medens det skabtes.

Der er måske flere Punkter, der lige så træffende vilde kunne belyse det påpegede Forhold, her skal dog kun to, som ligger mig nær, tages frem.

Den populære danske Historie, som den trives i Skolerne, er glad ved Skjold, hvorimod den ikke en Gang nævner Dan. Den videnskabelige historiske Faggranskning havde i det mindste ikke i Steenstrups Behandling av den ældste danske Historie (1896) fundet det en Opgave værdig enten med Dan eller med Skjold at forsøge at lægge en Grund for det danske Folks Opståen.

Först Olrik fornyr N. M. Petersens Fremstilling fra 1834 og gör Forsøget på Grundlag av den rigeligt foreliggende Kritik av alt herhenhørende hos talrige fremmede Forskere, svenske, tyske, engelske og norske, at nå til Klarhed over Skjolds og Dans Medvirkning ved Danerrigets Opblomstring.

Resultatet er, at han lader Dan forsvinde som en sent opdigtet ligegyldig Person, medens han holder fast ved Skjold ikke som et ydre Anhang til dansk Historie men som et noget, der gennem Sagnet var bevaret fra ældste Tid og hørte de Danske til. Dette dog således at forstå, at Olrik ved Behandlingen av

Skjoldskikkelsen ikke når den Pathos, hvori han priser Besyngelsen av Leirekongens Død, og overhovedet ikke med rene Ord stiller nogen Skjold i Spidsen for dansk Historie.

Han lader forstå, at Skjold hører med til den inderste Kærne av gammeldansk Historie som Del av Bosættelsessagnet, medens Skjold, udsprunget av Skjoldungenavnet, ikke er mere værd end Dan lavet efter Danernes Navn. Han der jo ellers voldsomt tar Grunden bort for mangen historisk Uhyrlighed, ses her altså i Virkeligheden på et gammelkendt overleveret Standpunkt.

Forsåvidt danner Olriks Fremstilling av Skjold et kraftigt Modstykke til hans Behandling av Starkad, i det denne betegnes som fremmed, som en der ude fra er kommen ind i den danske Kongsgård og trods alt det fremmede, som ellers hænger ved ham, dog hører til de danske Kæmper.

Men nöie beset, nemlig av de ganske få, der også har en Slags Overblik, mangler dog i begge Tilfælde enten den fuldstændige Indföielse i dansk Historie på Grundlag av fuldgyldige Beviser eller en ganske utvetydig Bestemmelse av det fremmedes Omfang hos disse Figurer.

Dog Grunden hertil er tilstede og vægtig nok. Udsynet og Begavelsen var der, altså Ævnen til at skabe et Storværk, men selve Videnskaben svigtede. Så langt den end i sammenlignende Retning var nået, her *måtte* den svigte, da det gjaldt om at bestemme gammelgermanske Navnes Indhold og Form.

Har Videnskaben her ikke grundlagt Veien, ad hvilken Forskeren kan gå, nytter ham Ævne og Begavelse intet, ti tilsammentaget spiller naturligvis sådan Navnebestemmelse en stor Rolle ved Arbeider, der omtrent udelukkende koncentrerer sig om sådanne enkelte Navne. Ja sålidt er Uklarhederne ved Navnegivning og Navnestoffet indenfor den germanske Verden fjærnet og det hele Stof sigtet, at disse slette ydre Betingelser egentlig udelukker en Fremstilling, selv om den bæres oppe av profetisk Begavelse.

Hvormange har vel endnu tilegnet sig den uomtvistelige Kendsgærning, der lyser ud av den gamle Form, at Suēbi inde-

holder den samme Forbindelse i 2. Led, som ses i Ingv-aiv-ones, altså det Ord, der i tysk hedder Ehe.

På Grund av denne Uklarhed ses det heller ikke, at den förste Del av Ordet viser hen til det svenske Folks Navn Suēar (Sue-ones).

Omkring Floden Eider, der langt ned i Tiden hed den svebiske Flod, i Nordisk bevaret som Navn på den Prinsesse (Svāvā), til hvem Kongesönnen Helge friede, hörte denne Gruppe oprindelig hjemme.

Olrik har 1910 i 2. Del av Danmarks Heltedigtning behandlet Starkaddigtningen og har, som Navneformen Starkad i Modsætning til den gamle literære Form Stærkodder viser, ikke trods de 220 Sider forstået Kæmpens Navn.

Han lægger alt tilrette om Starkad, ved alt, hvad der kan tjene til Oplysning, men det går ikke op for ham, at der er givet en Mulighed til virkelig at bestemme hans Navn.

Han kan det ikke, fordi det rent sproglige svigter ham.

Enhver anden vilde se, at Starkads rette Navn endog i to Tilfælde hos Sakse findes skrevet som det var opstået, nemlig Starc-hater i 7. Bog (Holder S. 237 og 255) for rigtigere Starc-hather.

Og det måtte ligge nær at antage Hather for den rette Bærer av Kæmpenavnet, når man kendte alt det Stof, der knyttede sig til Hather (Hother) i dansk-norsk-islandsk Overlevering. Sterk-hather er en jysk (kun på Halvøen kommer i alle mulige Kilder *stærk-* for som forstærkende Stavelse) Fornyelse av gamle Sagn og et stort Digt om den vidtberömte Hather.

Hather selv er den samme, som går igen i Balder-Hader-Episoden.

Denne Hather var en Høvding pa Hadbarderigets Tid i Nordslesvig og et av de vægtigste Vidnesbyrd om den fuldkomne Sammensmeltning av en vestgermansk Stamme med Danernes.

Hather har levet på Frodes Tid i 5. Årh., og hans Virksomhed faldt selvfölgelig i Nordslesvig.

Navnet hører til *haðu* (Kamp), Sideformen er *Hade* i talrige Stednavne: *Had-*, *Hade-* foruden *Hads-* (til *Hader*).

Da Olrik ikke har denne Tankegang, kommer der ikke det Eftertryk på hele Skikkelsen, som er nødvendigt, om det da skal forstås, at her foreligger en Hypostase av en Hader, til hvis Ære der i en helt anden Sagnkreds end den danske eller den norsk-islandske var opstået Kvad.

Hader hører jo hjemme i Jylland mellem den Gruppe av hadbardiske Personligheder, der kendetegnes ved Frode, Hake (og Hugleik).

Forskellen på den anden Side mellem Hader og Starkhader er den, at denne sidste i den Grad tilegnes som dansk, at just han bliver den Kæmpe, der overfor Kong Ingjald må vække Hadet mod de Fremmede — under en Ström av Skældsord mod de nye tyske Kulturformer, der let røber sig som stammende fra det 11. Århundredes nyopstående danske Nationalømhed.

Dette er fra Sakses 6. Bog vidunderlig klart fremstillet av Olrik i den danske Heltedigtning.

Langt vigtigere er dog Olriks Forhold til Skjold. Skönt han i Beowulfs Besyngelse av Danerne igennem Skjold-Indledningen ser Beviset for en Sammenhæng mellem Daner og Skjold, så tøver han dog hverken med at tilintetgöre Skjold som Sagnhelten med Kornneget i Forholdet til Danmark (da »Neget» er Hovedpersonen) eller med egenmægtig at gå bort fra Beowulfs Forklaring av Daner som ensbetydende med Skjoldunger (rettere: Skjoldinger), og lade dette Udtryk egentlig gælde for Rolvs udvalgte Krigerskare (= »Skjoldmænd»).

Skönt Olrik var en yderst skarp Tænker og nöie vidste Besked med alle de Uhyrligheder, som i Tidens Løb er bragt til Torvs om det vidtkendte Bosættelsessagn, der bærer Skjolds Navn, har han dog ladet sig narre eller rive med av sin danske Følelse.

Rive med vil sige at han ikke har ført Undersøgelsen til Bunds.

Hvorfor forkaster han Beowulfs Angivelse, at Danerne også

hed Scyldingas (Skjoldmænd), hvilket gentages omtrent 40 Gange; foruden at Kong Hroar selv kaldes Skjoldmand (Scylding)?

Det er såmeget uforståeligere, som Olrik selv engang peger på Betydningen av Stammenavnene: *Chatti* = *Hat-* d. v. s. Hjælmmænd, *Sakser* = Sværdmænd. Og hvorledes kan det tilfredsstille ham, at Navnet på Trods av Beowulfs Alder egentlig tilhørte den sluttede Krigerskare om Rolv, således som han udtyder det?

Allerværst er dog, at Olrik alligevel sætter Beowulfs Scyld i Bosættelsessagnet lig den Skjold, der gemmer sig i Navnet Scylding som Navn for en dansk.

Som Navneforskningen nu står og i 20 År har stået med talrige Enkeltundersøgelser — uden udprægede Formuleringer av Love — har alle vidst og Olrik måttet vide, at Beowulfs Scyld, der angives som Sön av Sceafa, sålidt som den dansk-islandske Skjold kunde være Led i en Sagndigtning. Begge måtte være lavede. Olrik, der selv danner det nye Ord for disse Repræsentanter: Opnævner, ser ikke, at Scyldingas vel er ægte Overlevering, men Scyld er uægte, eftersom Formen måtte svare til den rette oldengelske *Sceldwa* og hedde *Skjolde*.

Denne Form findes naturligvis også i de danske Stednavne ved Siden av det lige så nødvendige Skjolder (i *Skjolds-*).

At Beowulf altså her komponerer, er givet, det viser Formen Scyld. Denne er ifølge Stoffet först og fremmest Sön av Sceafa og Helt i et Bosættelsessagn og först i 2. Linie bliver han ud fra Betragtningen *Scyld-ingas* gjort til dansk Stamfader.

Herved er det ganske ligegyldigt, om dette nye Forhold er Beowulfs egen Opfindelse eller overhovedet almindelig antaget.

At ville søge Bevis for Skjolds Sammenhæng med Danmark i Betegnelsen Odins Sön hos Snorre, er naturligvis også ganske urimeligt. Dette nyeste nye er Barn av det 13. Årh., da Skjoldungekongernes Ry stod på det höieste. Da var det let at anbringe Skjold på Leirestolen som 1. Konge efter Odins Indvandring. Var först Odin nævnt, kom let: Sön av Odin. At Skjold

gifter sig med Gefion, der boede i Odense = på Odins Ø (den islandske Fortolkning av Odensvi), er en lige så selvfølgelig Ting.

Ti den lærde Etymologist forklarer Seland (skönt han kender den gamle Form *Selund*) av Sø og Land og lader derfor Gefjon hente Sælland til sig fra Sverrigs Land. At Gefion vælges, hænger sammen med Fyns Land (og ikke med Friggs Tærne eller Jomfrugudinden Gefjon) og dermed, at Odin leder sine Forehavender ud fra Fyn.

End ikke andre Forhold, der omtales i Bosættelsessagnets Forløb, kan redde Skjold for dansk Stammeære.

Beow. 19 (*Scedelandum in*) knyttes han til Skånelandene. Aldrig er Skåne, hvorfra Danerne gik ud, kaldet så, ment er Skandinavien (i Betydningen *vagina gentium*). Heller ikke kan der lægges Vægt på Udtrykket (Beow. 1668), at Kong Hroar skænked Ringe bort på Skåneø mellem tvende Have, ti dette er jo stærkt skruet.

Når nu hertil kommer, at Olrik selv fremhæver al Fattigdommen hos den Figur Skjold, der forekommer hos Snorre og Sakse, så begriber man slet ikke, at Tvivl ikke opstod hos ham om Skjolds danske Karakter.

Her er ikke Stedet til at formulere Loven for den gammelgermanske Navnegivning, men der skal kun henvises til, at enhver dog instinktmæssig har følt, at av de oftest tre og tre sammenhængende Former for Personnavne, er det ældste Navn, det på *-er* (*-ær*), i gl. dansk opstået av *-arr*, hertil sluttede sig en Kortform på *-e* opstået av *-a* (som igen ældst var *-o*).

Således: *Björne* og *Björner* og först sent et nyt *Björn*. I dette Tilfælde findes til det ældgamle Ord *Ber* Personnavnet *Bero*, *Berso*, senere *Ber-ne* (til *Bjarne*). Tager man Ordet *Orm*, er dette som Navn en Nydannelse, ældre var *Ormer* og *Orme*, og först brugtes Ordet overhovedet kun i Forbindelser som *Guth-ormr*.

Rolv er opstået av *Hrothulv*, da Sammentrækningen er fast, møder av sig selv *Roluarr* og *Roluo* (kendt av os som *Roller* og *Rolle*).

Denne Lov virker endnu til Midten av det 19. Årh., da Grevinde Danner får dette Navn til Folkenavnet Dan.

Undertiden er kun Kortformen bevaret, således ved det ret almindelige danske *Gumme*, der er udgået fra *Gummer* av ældre *Guðmarr*, som er lig gammelgermansk *Gundomar*.

Olrik har i sit betydelige Værk selv ydet meget værdifuldt, der kaster Lys over dansk Oldhistorie. Av störst Betydning turde den vundne Kendsgærning være, at först Sammensmeltningen av Hadbarderiget i Nordslesvig med det danske Vikingerige i Nordvestsjælland gav Grundlag for det nye Danevælde. Med så sikre Linier drog han ikke selv Slutningerne av sine Undersøgelser, og Grunden dertil var hovedsagelig, at Navneforrådet var ham uklart.

Heller ikke selve Hadbardekongens Navn er ham forståeligt. Det er Kæleformen av *Freoðugar*, og dette Navn findes i danske Stednavne (*Fregers-lev* i Jy.) men Frode intetsteds.

Da dette ikke gik op for ham, kunde han ikke ret forstå, hvorledes Hadbarderiget og Sællandsriget kunde mødes og blive til en mægtig Faktor i 6 kommende Århundreder (500—1200).

Berlin Juni 1917.

Johannes Neuhaus.

Sönder Kirkeby-stenens Ku.

En runesten fra Sönder Kirkeby på Falster, som professor Wimmer i sit runeværk henförer til 10. årh:s slutning, beretter, at Azurr satte denne sten efter sin broder Askel, som döde på Ku (uarþ tuþr a Ku). Over indskriften, överst på stenens forside, er indhugget billedet af et skib med skjolderad og derunder, i liggende binderuner, »Tor vie runerne». Professor Wimmer udtaler, om end med tvivl, at »a Ku» kan være en ved pladsmangel bevirket forkortning af »a Kutlati» (på Gotland), men betegner selv denne forklaring som en nödhjælp i mangel af noget stednavn, hvortil Ku kan henföres. Et sådant foreligger dog formentlig i det nordiske navn på den græske ö Kos, som netop lyder *Ku*. I den i Alfræði ísl. I aftrykte islandske

vejviser for pilgrimme, som skyldes den islandske abbed Nikolaus († 1159), nævnes Ku som et sted, hvor sövejene fra Apulien og Konstantinopel mödtes; her er en god havn, og öen har fra gammel tid hört til de mere bekendte i det græske archipelag.

I vikingetiden var nordboerne ingenlunde sjældne gæster i de græske farvande. Efter at svenskerne i det 9:de årh. havde grundlagt det russiske rige, foretog varægerne eller væringerne (de i Rusland bosatte svenske krigere) — forstærkede ved æventyrlystne stammefrænder hjemmefra — ad de russiske flodveje idelige tog til det Sorte hav og Konstantinopel, og disse fortsattes, til forbindelsen med de nordiske lande afbrödes ved midten af 11:te årh. Samtidig oprettedes den berömte væringe-garde i Konstantinopel, og også i andre byer lå garnisoner af nordboere i græsk tjæneste. Bekendt er, at adskillige svenske runestene nævner mænd, som faldt på krigstog i fjærne östlige eller sydlige lande, hvoriblandt Grækenland. Således tæller den mærkelige Ingvars-gruppe ikke mindre end 25 stene, som er rejste til minde om krigere, som havde fulgt hövdingen Ingvar (sagahelten Yngvar vidförle), hvis död henföres til år 1041; af disse mænd angives 4 at have nåt Serkland, 1 at være död i Grækenland. En anden gruppe angår nogle til hövdingen Fregér knyttede mænd, som fôr viden om med ham, og af hvilke 2 angives at være döde i Grækenland. Med denne Fregér har også danske mænd haft forbindelse. Den lålandske Tirsted-sten, som henföres til c. 1025—50, er sat over vikingehövdingen Frode, som efter Fregérs död blev skarens förer, men faldt i Sverrig med alle vikingerne. Ligesom Frode sluttede sig til den svenske Grækenlands-farer Fregér, i hvis togt syd på han sandsynligvis har deltaget, kan omtrent samtidig Kirkeby-stenens Askel — fra samme egn i Danmark — være draget i viking öster ud og syd på med svenske væringer, og her har han da fundet döden, ved våben eller sygdom, på den græske ö Kos. At Askel har været en vidtfarende viking, antyder det skjoldbehængte skib. Med indskriftens kortfattethed stemmer, at den fjærne lokalitet er nævnt uden nærmere forklaring.

Angående navnet *Ku* i oldislandsk litteratur henvises til Alfræđi íslenzk II, Kbh. 1908, s. 20, og Aarböger for nord. Oldk. 1913 (En islandsk vejviser for pilgrimme) s. 59, 82—83.

Kr. Kålund.

Äldre Västgötalagen A.B. 5.

Bestämmelserna om arvskifte i VgLI A.B. 5 hava, så vitt mig är bekant, ej förut behandlats i litteraturen. Och dock synas de väl ägnade att tilldraga sig uppmärksamheten av alla dem, som syssla med de gamla lagarna. Så invecklade och oförklarliga som arvsbestämmelserna äro i nu föreliggande text, kan man ej undgå att misstänka textkorruption; ett försök till förbättrande och utfyllande av texten, så att den blir möjlig att översätta, är därför en lockande detaljuppgift.

Ovan nämnda textställe lyder, återgivet efter Collin och Schlyter: »Maþær far sær aþalkono gætær uiþ barn dör sv. fær aþra gætær viþ barn. far hina þriđiu. þör. bondé. þa en konæ er livændi. þa skal af takæ. hemfylgh sinæ alt þét ær vnöt ær. hun ællær hænær börn. þa skal hin ælsti koldær boskipti. kræfiæ. takær af þriþiung af bono. þa takær hin annær koldær sit mæþærni ok læggær aptær til skiptis siđæn takær han af sin þriþiung. hvat. þæt ær hældær konæ ællær hin yngsti. kolder. þa skal *þæt* aptær til lægiæ. takær siþan af sin þriþiung. þa skal af allum hindradaxgæf lucæ. Tax eig fæ til. þa skal slikt enum af uatæ. sum aþrum».

Motsvarande bestämmelser i VgLII återfinnas i A.B. 7. Texterna i båda lagarna äro fullkomligt lika med det undantag, att VgLI har, men II saknar ett *þæt*, av mig framhållet ovan genom kursivering.

Otmans översättning av VgLI, A.B. 5, lyder: »Någon får sig äkta hustru, aflar med henne barn, dör hon, får han en annan, aflar med henne barn, får han den tredje, dör bonde, då om

hustru är lefvande, då skall hon undan taga sin hemföljd, allt det som oförbrukat är, hon eller hennes barn. Då skall den äldsta kullen boskifte kräfva, tager bort en tredjedel af boet. Då tager den andra kullen sitt möderne och lägger det åter till skiftes. Sedan tager han bort sin tredjedel. Ehvad det är hustrun eller den yngsta kullen, då skall man det (»troligtvis = den ofvan omtalade hemföljden». Otmans anm.) åter till bo lägga, tager sedan bort sin tredjedel. Då skall man åt alle morgongåfva bortbetala. Räcker ej gods till, då skall lika mycket för en fattas som för annan».

E. Schwartz och A. Noreen ansluta sig till Otmans tolkning av flocken att döma av den normaliserade textens interpunktion.

Det som avgjort talar för att texten är fördärvad är, att arvsbestämmelserna, sådana som de föreligga i Otmans översättning, ej äro möjliga att förstå, då de verka både motsägande och ibland obestämda. Så t. ex. talas endast om den andra kullens möderne och ej den förstas, eburu dessa båda kullar i fråga om arvet äro likställda. Vidare är enligt Otman detta möderne utskiftat men skall vid arvskiftet efter den gemensamma fadern läggas till skifte med den tredje kullen. Ett sådant förfarande vore alltför godtyckligt för att vara troligt. Egendomlig synes även den åtgärden vara, att enligt Otmans förmenande det av den tredje hustruns hemföljd, som är oförbrukat och före själva arvskiftet undantogs från boet, sedan de två äldsta kullarna tagit sina tredjedelar, åter skulle läggas till boet. Hemföljden var hustruns privata egendom, varför en lagbestämmelse om dess användning synes orimlig. Allt detta synes mig visa, att en översättning av flocken är omöjlig utan föregående textändring.

För att rätt förstå flockens innehåll bör man först klargöra för sig situationen. Denna är följande. En man har dött och lämnar efter sig änka och barn i ett tredje gifte samt barn i två föregående giften. Flocken innehåller nu bestämmelser om hur arvet skall skiftas i ett sådant fall. Avgörande för tolkningen av arvskiftesbestämmelserna är att utreda, varav detta arv består,

sedan den sista hustruns hemföljd utskiftats. Denna fråga åter beror av om vid de båda första hustrurnas död arvskifte ägt rum och således de båda äldsta kullarna erhållit sina mödernearv, d. v. s. hustrurnas giftorätt (en tredjedel i boet + 3 marker i morgongåva). *Har* sådant arvskifte ägt rum, består arvet efter fadern av 1. den egendom, som mannen lämnat efter sig, och 2. den tredje hustruns giftorätt. Har arvskifte *ej* ägt rum, måste härtill läggas de båda avlidna hustrurnas giftorätt. Frågan har alltså reducerats till spörsmålet, om arvskifte ägde rum vid en hustrus död. Då är först att märka, att lagen ej innehåller någon bestämmelse, som föreskriver ett sådant arvskifte. Detta är så mycket betydelsefullare, som A.B. 4: 2 talar om arvskifte för det fall, att »kona giftis bort fra barnum sinum». Eljest satt hon i orubbat bo. Slutsatsen av dessa bestämmelser måste bliva, att arvskifte ej ägde rum vid hustrus död. I samma riktning pekar bestämmelsen i A.B. 5, att morgongåva skall utbetalas till alla tre kullarna vid faderns död. Detta visar, att åtminstone denna del av mödernearvet ej utbetalats vid hustruns död utan stannat i det gemensamma boet. Då får man väl antaga, att även resten också gjort det. Den enda bestämmelse, som skulle tala för att arvskifte verkligen ägde rum, finnes i A.B. 5, där det talas om att den andra kullen skall taga sitt möderne och lägga åter till skiftes. Detta kunde ju ej ske, så vida det ej förut utskiftats, men, som nedan visas, beror detta på missuppfattning av stadgandet. Resultatet blir alltså, att allt talar för att mannen, som är hustruns förmyndare och förvaltar hennes egendom, också såsom sina barns förmyndare skött deras egendom utan att arvskifte ägt rum efter hustrun. Men barnen ha enligt lagen ärvt sin moder och ha således krav på att en gång få ut sitt möderne.

Av undersökningen framgår alltså, att det arv, som skall skiftas vid mannens död, består av 1. hans egendom; 2. de båda äldsta kullarnas mödernearv; 3. den tredje hustruns giftorätt. Vad de två äldsta kullarna skola få ut av arvet, är alltså först och främst sina mödernearv och dessutom sina andelar i faderns egendom; den tredje kullen skall ha sin andel i faderns

egendom, och till slut skall änkan ha sin giftorätt. (Vi bortse ifrån, att änkan satt i orubbat bo, så länge hon ej gifte om sig, och således i själva verket disponerade både sin giftorätt och sina barns arv.) Nu faller det genast i ögonen, att en fullt rättvis fördelning av arvet under sådana omständigheter ej var möjlig, då man ej kunde beräkna, vad de båda äldsta kullarnas möderne verkligen var värt vid faderns död, men denna synpunkt synes ej ha förelegat för de gamla västgötarna, utan de ha helt enkelt satt den äldsta kullens möderne till $^1/_3$ i boet vid mannens död. Till samma resultat skulle man komma, om man antoge, att det över huvud ej var tal om hustrus giftorätt förr än vid mannens död, och således barnens möderneary bestod i moderns anspråk på $^1/_3$ i boet + morgongåva. Detta stöter dock på det hindret, att vi måste då antaga ett slags representationsrätt, men VgLI känner eljest ej ett sådant rättsinstitut. Likväl saknas ej i västgermansk rätt vissa paralleller, enligt vilka representationsrätt självständigt utvecklat sig utan direkt påverkan av romersk rätt[1]).

Vi övergå nu till tolkningen av flocken och framställa därvid de förslag till textändringar, som äro nödvändiga för att få en nöjaktig översättning. För överskådlighetens skull är det fördelaktigt att indela flocken i punkter och behandla varje punkt för sig.

1. »Maþær far sær aþalkono gætær uiþ barn dör sv. fær aþra gætær viþ barn. far hina þridiu. þör bondé». Så långt kan ingen anmärkning göras mot Otman, och ingen tvekan råder om meningen.

2. »þa en konæ er livændi». Genom denna hypotetiska bisats angives, att samma tillvägagångssätt skulle brukas, även om också den tredje hustrun avlidit före mannen. Därför talas också i fortsättningen alternativt om hustrun och hennes barn: »hun ællær hænær börn; hvat þæt ær hældær konæ ællær hin yngsti kolder».

[1]) Se Amira, Erbenfolge, sid. 133 f.

3. »þa skal af takæ hemfylgh sinæ alt þét ær vnöt ær.» Förutsättningen är, att hemföljden bestått i lösören, vilket väl ursprungligen alltid var fallet. Fadern kunde dock giva jord i hemföljd men ej modern (A.B. 21: 1). Att jord i hemföljd ej alls omnämnes här i flocken, visar hän på äldre förhållanden; lagredaktören har endast haft sådan hemföljd i tankarna, som kunnat förbrukas, d. v. s. lösören. Detta är tydligen också skälet till att de båda första hustrurnas hemföljd ej nämnes. Den antogs vara förbrukad.

4. »þa skal hin ælsti koldær boskipti. kræfiæ». Att det var den äldsta kullen, som skulle kräva arvskifte behöver ingen annan förklaring, än att det var den, som var närmast till att bliva ekonomiskt självständig, och att någon skulle göra det. Något företräde för den högre åldern ligger ej häri.

5. »takær af þriþiung af bono». Vad representerar denna tredjedel, som den äldsta kullen först skall taga ifrån boet? Är det den äldsta kullens hela arv, så är det tydligt, att de två andra kullarna skola ha de återstående två tredjedelarna, och därmed skulle hela delningen vara gjord. Men att föreskriva en så enkel procedur skulle krävt endast ett par ord ytterligare, och vi hade ej fått det invecklade förfarande, som sedan beskrives. Ej heller förstår man, varför i så fall den andra kullens möderne nämnts, då vid en enkel tredelning mödernet, resp. änkans giftorätt, ingått i tredjedelen. Det återstår således ej annat än att låta denna första tredjedel vara = första kullens möderne.

6. »þa takær hin annær koldær sit mæþærni». Den andra kullens möderne är = en tredjedel av vad som återstår, när den första tagit sitt.

7. »ok læggær aptær til skiptis». Otman samt Schwartz och Noreen samordnar denna punkt med föregående och låter alltså »hin annær koldær» vara subjekt till »læggær». Då översättningen härigenom blir meningslös, måste man antaga ett annat subjekt. Det blir det obestämda »man». Av samma skäl kan ej »sit mæþærni» antagas vara objekt till »læggær». Meningen kräver ett ord för boet. *ok* samordnar alltså ej endast verben

utan satsernas hela innehåll. Satsförbindningen utgör ett enkelt uppradande av händelserna såsom ofta i VgLI. En sådan förbindelse brukar förmedlas av det inledande *þa*; att här *ok* använts, inverkar ej på betydelsen. Översättningen av punkt 7 blir alltså: »och man lägger boet åter till skiftes».

En annan möjlighet finnes att förstå uttrycket, och den synes mig äga större sannolikhet. Om man inskjuter ett *þæt* före *aptær*, kommer punkten att lyda: »ok læggær þæt aptær til skiptis». Men *þæt aptær* kan läsas: *þæt aptær ær*. För det berättigade i att läsa slutstavelsen två gånger hänvisas till VgLI, sid. VII. Punkten lyder efter denna utfyllnad: »ok læggær þæt aptær ær til skiptis». Översättningen blir: »och lägger det kvar är till skiftes»; *aptær* fattas alltså = »kvar», »residuus». För denna betydelse av *aptær*, *atær* jämför UL. Ä.B. 9: pr »æn swa mykit ær atær»; ÖgL Dr. B. 7: pr »halft af þy sum atær ær af þriþiunginum». Se även glossaret.

8. »siđæn takær han af sin þriþiung. hvat. þæt ær hældær konæ ællær hin yngsti. kolder». Otman och i likhet med honom Schwartz och Noreen låter *han* syfta på den andra kullen samt tager *konæ ællær hin yngsti kolder* samman med det följande. Då emellertid förut upplysts om att den andra kullen redan fått sitt möderne, bör subjektet till *siđæn takær* vara hustrun eller den yngsta kullen. *sin þriþiung* betecknar alltså alternativt hustruns giftorätt eller den yngsta kullens möderne. En invändning mot denna uppfattning är måhända, att subjektet till »takær», *han*, ej kan syfta på *konæ*. Då emellertid subjektet vid de två föregående delningarna är första och andra kullen, måste det subjekt för den tredje delningen, som föresvävat lagredaktören eller möjligen avskrivaren, vara närmast den tredje kullen; först sedan denna delning omtalats, går hans tanke till alternativet: »konæ ællær hin yngsti kolder».

9. »þa skal þæt aptær til lægiæ». Sammanställer man denna punkt med 7 ovan: »ok læggær aptær til skiptis», finner man så stor likhet mellan uttrycken, att man blir benägen att låta den ena punkten komplettera den andra. Skillnaden är väsent-

ligen, att här finnes ett *þæt*, som saknas i punkt 7, under det att denna har ett *skiptis*, som saknas här. Att *þæt* i punkt 7 en gång funnits men utelämnats av en skrivare, är ett ej alltför djärvt antagande. Som en jämförelse kan nämnas den omstän digheten, att *þæt* saknas i det punkt 9 motsvarande stället i VgLII. A.B. 7. Efter inskjutning av *skiptis* och upplösning av *aptær* i *aptær ær* lyder punkt 9: »þa skal þæt aptær ær til skiptis lægiæ». Genom denna läsning bortfaller det oförklarliga i detta *þæt*, som föranlett Otman till hans egendomliga förklaring.

Enligt Schlyter, not 17, kan man i stället för *lægiæ* läsa *ligiæ*. Detta ger ytterligare ett stöd för det föreslagna *skiptis*. Utvecklingen av texten kan man tänka sig sålunda: Ursprungligen har punkt 9 haft följande lydelse: »þa skal þæt aptær ær til skiptis ligiæ». Vid avskrivning har på vanligt sätt *ær* efter *aptær* indragits, och *skiptis* har råkat bli utelämnat, så att skrivaren av codex A haft för sig en text utan *skiptis* men med *ligiæ*. Detta har han så ändrat till *lægiæ*.

10. »takær siþan af sin þriþiung». Som subjekt till denna sats måste man tänka sig »varje kull». Det är nu fråga om tredelning av faderns egendom, sedan varje kull fått sitt mödernearv.

11. »þa skal af allum hindradaxgæf lucæ. Tax eig fæ til. þa skal slikt enum af uatæ. sum aþrum». Med den i punkt 10 omtalade tredelningen är arvskiftet avslutat. Då nu föreskrives, att morgongåva skall utbetalas till alla av boet, måste man tänka sig detta som föregående den sista delningen. Det är för den händelse, att resten ej räcker till för att utbetala full morgongåva, som lagen bestämmer, att den ena skall avstå lika mycket som den andra.

Fördelen med den tolkning, som ovan föreslagits, är, att det rättsförfarande, som framgår ur den, är just sådant, som man kunde vänta: det står i full överensstämmelse med lagens föreskrifter för övrigt, och det lämnar en detaljerad beskrivning på själva arvskiftet, så som detta troligen gått till i praktiken. Översättningen av VgLI, A.B. 5 blir alltså: Någon får sig hustru,

får med henne barn, hon dör, han får sig en andra, får med henne barn, får den tredje. Bonde dör. Då, om hustrun är levande, då skall hon taga ifrån sin hemföljd, allt det, som är oförbrukat, hon eller hennes barn. Då skall den äldsta kullen kräva boskifte, tager bort en tredjedel av boet. Då tager den andra kullen sitt möderne. Och man lägger boet åter till skiftes (eller: lägger det, som är kvar, till skiftes). Sedan tager han bort sin tredjedel, evad det är hustrun eller den yngsta kullen. Då skall man lägga det kvar är till skiftes. Tager sedan (varje kull) bort sin tredjedel. Då skall man åt alla utbetala morgongåva därav. Räcker ej gods till, då skall lika mycket fattas för den ena som för den andra.

G. L:son Högsby.

Sensen als altnordische waffen?

Dass die polnischen insurgenten in ihren kämpfen gegen die Russen im vorigen jahrhundert sich gerade gebogener sensen an stelle von lanzen bedienten, ist eine wohlbekannte tatsache, neu aber ist die behauptung, dass bereits im mittelalter die Norweger das erntewerkzeug zu kriegerischen zwecken benutzt haben. Sie ist kürzlich von Hjalmar Falk in seinem sehr verdienstlichen und auf umfassenden quellenstudien beruhenden werke: 'Altnordische waffenkunde' (Kristiania videnskapsselskapets skrifter II 1914 nr. 6) ausgesprochen worden. In dem die speere behandelnden abschnitt schreibt er am schlusse eines kapitels (s. 78): 'Schliesslich sei bemerkt, dass auch sensen im notfalle als waffen dienten, so Flat. II, 599: *orfar hvína yfir hǫfði þeim* (vgl. afrz. *fauc*, Schultz 209, Bach 46)'. Das sieht so aus, als hätten ihm mehrere belege zur verfügung gestanden, von denen er nur einen ausgewählt und mitgeteilt habe. Wenn dem so ist, wäre es dringend erwünscht, dass er auch die anderen quellenzeugnisse, auf

die seine behauptung sich stützt, nachträglich veröffentlichte, denn die stelle aus der Flateyjarbók — die mit geringen abweichungen auch in den Fornmannasǫgur (VIII, 179) und in Ungers Konungasǫgur (s. 76) abgedruckt ist, muss ausscheiden, da der gelehrte herr verfasser sie missverstanden hat.

Das wort *orfar* hat nämlich mit dem in der altn. literatur selten bezeugten [1]), aber neuisl. noch allgemein gebräuchlichen neutrum *orf* 'sensenstiel', das im plural natürlich unverändert bleiben muss, nichts zu schaffen, sondern ist nom. plur. des bekannten fem. *ǫr* 'pfeil', also = *ǫrvar*. Auch aus dem zusammenhange der ganzen stelle ergibt es sich deutlich, dass nur pfeile, nicht sensenstiele, gemeint sein können. Es handelt sich um einen nächtlichen kampf der 'Birkibeinar' des königs Sverrir mit den 'Heklungar' des Magnus Erlingsson auf den Íluvellir bei Drontheim im jahre 1182 (Munch, Det norske folks hist. III, 148). Die Birkibeinar waren die angreifenden: sie überschütten zuerst ihre völlig überraschten gegner mit einem hagel von pfeilen, dann, als sie näher gekommen sind, schleudern sie speere und schliesslich kommt es zum nahkampfe mit den schwertern (*á einni nótt vápnaz Birkibeinar, ganga út ór borginni ok veita Heklungum árás; finna þeir eigi fyrr en ǫrvar hvína yfir hǫfði þeim, ok því næst var eigi langt at bíða, at spjótum var skotit; því næst neyttu Birkibeinar sverða sinna ok drápu um nóttina mikit*

---

[1]) Die wörterbücher citieren aus der prosa nur den Orms þáttr Stórólfssonar c. 2 (Flat. I, 522[10] fg. = Fms. III, 206[21] fg.): *Stórólfr fekk honum* (*Ormi*) *þá orf ok nýjan ljá ... Ormr vatt ljáinn í sundr milli handa sér, en steig í sundr orfit ok kvað sér hvártki skyldu*, und Heiðarv. saga c. 18 (Íslend. sǫgur[2] II, 329[11]): *dregr Þórðr melrakki eptir sér ljáorf sitt*; aus der poesie nur ein paar lausavísur des Hallfreðr vandræðaskáld (16[5] 17[5]) und des Kormakr (12[1]), wo *orf* in verächtlichen umschreibungen des wortes 'bauer' vorkommt (*orfa stríðir, orfþægir, orfa Áli*), sowie Skáld-Helga rímur 7[47] (GhM II, 554): *ek skal fá þér orb ok ljá.* Auch in norwegischen und schwedischen volksdialekten lebt das wort (überall als neutr.) fort (norw. *orv*, schwed. *orf*); dass es im anlaut ein *w* verloren hat (also auch etymol. mit *ǫr* 'pfeil' nicht zusammengehören kann) beweisen ahd. mhd. *worp*, st. m., bair. *worb, warb*, st. f. (vgl. Falk-Torp, Etymol. wörterb. I, 802).

lið). — *hvína* von dem schwirrenden geräusche fliegender pfeile gebraucht findet sich in der Sverris saga noch einmal (Flat. II, 547 [14] = Fms. VIII, 39 [1] = Kon. sǫgur 17 [23]): *urðu þeir eigi fyrr við varir, en ǫrvar flugu hvínandi yfir hǫfuð þeim.*

Kiel.

Hugo Gering.

O. v. Friesen, Lister- och Listerby-stenarna i Blekinge (i Uppsala universitets årsskrift 1916).

Detta arbete behandlar de urnordiska runstenarne vid Björketorp, Gummarp, varav den gamla benämningen Gommor visas vara en förvrängning, orsakad av namnets dialektiska uttal, Istaby, nu i statens hist. museum i Stockholm, Stentoften och Sölvesborg, båda nu i Sölvesborgs kyrka. Alla dessa inskrifter hava förut blivit behandlade, och förf. meddelar till var och en av dem en rikhaltig litteraturförteckning, men prof. v. Friesens behandling får sitt framstående värde genom den noggranna granskning, han underkastat ristningarna, som han undersökt vid tvenne tillfällen, den utredning, han givit av runstenarnes historia, och den uppmärksamhet, som ägnats åt andra fornminnen i grannskapet, som kunde antagas stå i förbindelse med runstenarne, och dessa fornminnens beskaffenhet har antikvarien T. Arne i förf:s sällskap genom grävningar sökt utröna.

Från tydningens synpunkt äro ju runstenarne vid Björketorp (här: Bj.) och Stentoften (här: St.) av det största intresset, då deras tolkning hittills blott ofullkomligt lyckats, och förf. giver ock åtskilliga viktiga bidrag till dessa inskrifters rätta uppfattning. Av brist på utrymme kan jag i allmänhet blott anföra förf:s resultat och måste för deras motivering hänvisa till skriften själv.

Genom inskriften **uþARAbASbA**, som förf. helst uppfattar som två ord, vilkas mening dock fortfarande är 'olycksbringande förutsägelse', angives å Bj. ändamålet med den andra sidans inskrift. Prof. O. v. Friesen har de båda stora förtjänsterna om tydningen, att han dels i anslutning till Worsaae riktigt bestämt, i vilken ordning raderna på St. skola läsas, dels därpå insett, att Bj. har så gott som samma ordföljd som St., om blott inskriften på Bj. läses nedifrån och uppåt. Ordningen bestämmes alltså av St., men ett felgrepp synes det mig vara att antaga St. även innehålla rätta lydelsen av förbannelsens början, då St. i så många fall påtagligen visar förkortad ristning. Förf. uppdelar emellertid början av Bj.: **hAidR runo ronu** och av St.: **hid eR runo no**, anser detta motsvara isl. *hitt er rúna rún* och översätter: »Detta är runornas hemliga innebörd». Bj. **hAidR** skall vara en omkastning av ***hid AR**, motsvarande St. **hid eR**, vilket icke förefaller mycket sannolikt. Mot denna tydning måste med styrka framhållas, att 3 sg. pr. 'är' icke kan antagas i så tidig tid hava formen *eR*, som först vid mitten av 1000-talet uppträder i fsv. runinskrifter, vilka förut visa **is**. Bugge antog visserligen också **aR** 'är' på ett senare ställe av Bj. men ansåg ock på grund därav Bj. tillhöra 1000-talet och utgöra en härmning av forntidens inskrifter. Följande sats är enl. förf. å Bj. **fAlAhAk hAderA ginARunAR**

arageu haeramalausr och å St. ...eka hedera ginoronor heramalasar arageu, som skilja sig blott genom platsen av arageu, och satsen å Bj. motsvarar isl. *fal ek heđra *ginnrúnar *ergiu *harmlauss* 'jag inlade här kraftrunor, obekymrad om ondskefull trolldom'. Det anstötliga i denna sats är Bj. haeramalausr, St. heramalasar, varom förf. själv säger s. 16: »ett samnord. **hærm(a)lauss* (=fvn. **herm(a)lauss*) erbjuder ur bildningssynpunkt en stor betänklighet: hur skall omljudet i **hærm(a)*- (*:harmr)* rimligen förklaras? Den väntade formen är ju *harmlauss*. Månne *æ* är analogice infördt i **hærm-* från *hermask, hermelega?* Eller är **hærma-* g. pl. av ett äljest ej anträffat *hærme* = ungef. *harmr?* Ingendera frågan kan gärna besvaras jakande.» Men något **harmlauss* finnes heller icke uppvisat, och om det kunde tänkas bildat, skulle det svårligen kunna betyda 'oskadd (av trollrunor)', som förf. vill fatta det, åberopande ek gudija ungandiR Huglen och konstruktioner som isl. *harđr viđreignar*, utan blott 'fri från sorg, smärtfri', då fvn. *harmr* endast har bet. 'sorg, smärta'. Återstoden av Bj., som anger verkan av trollrunorna, uppdelas: uti ar weladaude sar þat barutr, motsvarande isl. *Úti er *véldauđi sá er þetta brýtr*, vilket översättes: »Landsflyktig ligger den död genom magisk konst, som förstör denna minnesvård». Utom de två första orden har St. haft detsamma, delvis i förkortad ristning, nämligen we..dud sa- bariutiþ. Åtskilliga runor äro förstörda och bariutiþ är den ursprungliga 3 sing. pres., som sedan utränges av barutr, isl. *brýtr*, Bj. weladaude anser förf. såsom adj., jfr isl. *strádauđi* Kormak. Tydningen av detta parti måste vara oriktig av samma skäl som det första, sing. *eR* 'är' kan icke antagas uti denna gamla inskrift.

St. är något äldre än Bj., och förf. jämför träffande s. 20, huru inbördes väsentligen likalydande förbannelser av minnesmärkets ofredare förekomma på de fda. runstenarna D. R. 80 Glavendrup, 81 Tryggevælde, 36 Skærn, 118 Glemminge, och meddelar sig hava funnit samma formel på den fsv. Salebystenen, L. 1346, T. 6. Dessa runstenar bära alltså en på deras tid övlig skyddsformel, som användes av vem, som därav hade behov. Av överensstämmelsen mellan förbannelserna på de till tiden skilda Bj. och St., som dock icke är alldeles fullkomlig, kan också slutas, att lydelsen icke avfattats för tillfället i fråga utan utgör en på tiden och trakten gängse formel. Som subjekt till verbet falahak *fal'k* 'dolde jag, ristade jag hemlighetsfullt' anser jag Bj. haidR, St. hideR, vilket jag tolkar som isl. *Heiđr*, valans namn i Vsp. 22, och erinrar om Müllenhoffs yttrande, att namnet *Heiđr* nästan synes vara ett appellativ för sagotidens

visa kvinnor [1]). I avs. på konstruktionen jfr **þurkil × krist × stin** 'jag, Torkel, ristade stenen' Ög. 165 Skänninge. Objektet **runo ronu** fattar jag som isl. *rúnar roðnu* 'de rödfärgade runorna'; forntidens sed att förtydliga ristningar med röd färg har av mig uppvisats och sedermera betygats genom fynd med bibehållen färg [2]), och adj. har här svag form, som hänvisar till den förefintliga röda färgen på stenen i fråga; för att artikeln fattas, jfr *hvíta auri* Vsp. 19. På bortfall av *ð* anför Noreen, Altisl. u. anorw. Gr.[3], § 282, Aschw. Gr. § 244 exempel, även i böjningsformer [3]). Ack. plur. 'runor' har här formen **rūna*, som utvecklats ur urnord. **runo** Einang, Noleby (se Brate, Ark. f. nord. fil. XIV, 332 f.). Att ack. plur. **rūna* här övergått till *rūno* beror på inflytande från *o* i det följande **ronu**, jfr *Tove Bænæson* SRP n. 2878 men *Tofve Benosson* n. 2454 och hurusom Lundgren *Personnamn* anför talrika ortnamn, i vilka första ledens obeto-

---

[1]) R. v. Liliencron u. K. Müllenhoff, Zur Runenlehre, Halle 1852, s. 47: »Den sonst ungebräuchlichen Namen Heiðr tragen ausser der Tochter des weisen mythischen Urkönigs Gylfi von Schweden und einem Schildmädchen im Heere Harald Hildetands nur noch eine (zauberkundige) Riesentochter im Hyndluliód 31 und die Wahrsagerinnen und Zauberinnen (vǫlur und seiðkonur), die in König Frôðis Geschichte, der Örvaroddssaga und dem Landnâmabôk S. 133 vorkommen, und endlich das Zauberweib die mit ihrer Genossin Hamglaum (tunica crepitans) den Fridthiof verfolgte, so dass der Name fast ein Appellativum für sagenhafte weise Frauen zu sein scheint. Fornald. Sög. 1, 413; 1, 379; 1, 10; 2, 165; 2, 72 ergeben die Belege zu dem oben im Text gesagten».

[2]) E. Brate, Skansens runstenar s. 13 (Meddel. fr. Nord. mus. 1897); H. Pipping, Ardre-stenarne, s. 4 (Skr. utg. av K. Hum. Vetensk. samf. i Upps. VII, 3); S. Lindqvist, Den hel. Eskils biskopsdöme, Sthm 1915, s. 48 f. i Ant. tidskr. f. Sverige 22: 1 och E. Ekhoff, Sv. stavkyrkor, s. 74 och 161, not.

[3]) Frågan om bortfall av *ð* framför *n* vid synkope av mellanvokal har nyligen varit på tal vid dryftandet, huruvida det genom lat. *Scadinavia* betygade urnordiska ortnamnet kunnat utveckla sig till isl. *Skáney*, sv. *Skåne*. Hj. Lindroth, Namn och bygd 1915, s. 16 ff. nekar med stöd av anförda exempel sådant bortfall efter kort vokal och därmed sammanställningen *Scadinavia: Skáney*, A. Kock, Ark. f. nord. fil. 34, s. 71 f. vidhåller identiteten mellan *Scadinavia* och *Skåne*, anser bortfallet av *ð* framför *n* efter kort vokal möjligt i obetonad stavelse och antager *Scadinavia* hava betonat senare leden men tror ock bortfallet hava i fda. kunnat inträda tidigt även i huvudtonig stavelse; A. Noreen, Stud. tillegn. E. Tegnér, s. 43 ff., anser även *Scadinavia* vara förstadiet till *Skåne* och söker förklara bortfallet genom att antaga *Scādinavia* med långt *a* i första stavelsen. Omöjligheten av Noreens förklaring har Lindroth ådagalagt i Namn och bygd 1918, s. 104 f., där han ock bebådar ett genmäle mot Kock. Det är svårt att bestämma, vilken ståndpunkt är den rätta, då å ena sidan många av Lindroth anförda exempel synas ofrånkomliga och å andra sidan identiteten av *Scadinavia* och *Skåne* tyckes otvivelaktig nog att utgöra grundlag för att antaga bortfall av *ð* i *ðn* efter kort vokal, vilket väl alltså skett på det sätt, som Kock antager. Om antagande av ljudlagsenligt bortfall i Bj. **ronu** *roðnu* skulle visa sig omöjligt, måste man väl antaga **d** utelemnat av utrymmesskäl eller förbiseende.

nade -*a* blir -*o*, -*u* framför -*son*, -*bodha*, -*bol*, -*bro*, -*thorp*, -*rum*, -*stum*; Lundgren tolkar med orätt i dessa fall första leden som kvinnonamn. Jfr ock ack. sg. **sulfu** *Sølva* Ög. 46, se Ögl. runinskr. s. 267. Samma likdaning förklarar skiljaktigheten mellan de båda ledernas obetonade slutvokaler i Bj. **ginArunAR** och St. **ginoronoR**; det är *ō* i -*rōnaR*, som förvandlat det föregående och efterföljande obetonade *a* till *o*. Självt har detta *ō* uppstått av *ū* på grund av ställningen i semifortisstavelse, jfr fsv. *hūsfrū*: *husfro*, *múge*: *almōghe* m. fl. (A. Kock, Sv. ljudhist. II, 220 f.) Ordet **arageu** tolkar förf. som isl. **ergia* 'utövande av trolldom', vilken betydelse synes förenlig även med adj. *argr*, då ett verb **ergia* icke finnes; liksom Noreen och M. Olsen anser jag det på Bj. bestämma det föregående ordet, varifrån det på St. är skilt.

I det föregående har jag liksom förf. framhållit det betänkliga i att tolka Bj. **hAerAmAlausR**, St. **herAmAlASAR** som **hermalauss* och att ristningen på St. ej heller synes förenlig med isl. **harmlauss*, vars betydelse också icke skulle passa. Det synes mig att Bugge, Tidskr. f. Phil. VII, 333 f. givit den riktiga tydningen: »**hAerA** er vistnok Adverbet »her», der i Sv. Runeindskr. skrives **hir**, **hiar**, **hier**. Ogsaa her synes vi att have Efterligning af ældre Skrivemaade; dette gjælder vist nok **Ae** jfr **hAeru** Istaby; maaské er ogsaa anden **A** tilföiet i Lighed med, at Indskrifter med ældre Runer jævnlig havde **A** i Ordenes Slutning, hvor det manglede i senere Tid. **malausR** er kort Skrivemaade for **mallausR** d. e. *mállauss*». Då rsv. **hiar** är brytningsform av den urnord. motsvarigheten till fht. *hera*, t. *her* (Brate, Runverser s. 92), beteckna kanske St. **herA**, Bj. **hAera** just detta ord, vars -*a* på grund av kortstavigheten icke ännu gått förlorat, och **malausR** är väl fastmera enkelskrivning för ***malalausR**, då **weladaude** visar -*a* bevarat i sammansättningsfogen. Bugge förmodar, att ristaren inhuggit runorna under tystnad, för att icke den trolldom, varmed runorna troddes verka, skulle gå förlorad genom hans tal, vilket synes sannolikt, då det är bekant, hurusom fullständigt stillatigande erfordras för att lyfta en nedgrävd skatt. Genom synonymen **hera* upprepas det föregående **heđra* för större eftertryck.

Emedan Bj. **utiaR** icke kan uppdelas i två ord, motsvarande isl. *úti er*, måste dessa runor själva utgöra en verbalform och någon annan finnes knappt att välja på än 3 sing. pres. av verbet fvn. *ýta* »1) sætte ud fra Land 2) tage ud fra ett Sted ved Begyndelsen af en Søreise 3) række noget frem, sætte noget i Bevægelse henimod en, forat han kan gribe, tage det» Fritzner². Det är en lämplig modifikation av bet. 3), som här är förbunden med ordet, och dess avläggare da. *yde* visar, att betydelsen kunde modifieras. Valan uttalar, att den som bröt upp minnesmärket,

»sätter i gång» döden till hämnd för helgerånet. Då 3 sing. pres. vid denna tid bör hava varit tvåstavig, som isl. *ýtir*, antager jag att **iA** uti **utiAR** är en digraf liksom **Ae** i **hAera**, jfr **e** uti **ArAgeu**, **welAdAude**. Den dat. som styres av fvn. *ýta*, är då **welAdAude** till fsv. *döþer*, got. *dauþus*, som måhända övergått till *a*-stamsböjning och efter adj., jfr ty. *tot*, eng. *dead*, antagit **d** för **þ**, vilket åter i got. *dauþs* förallmänligats. Första leden *vél* säger förf. beteckna den egna magiska förmågan och dennas utövande. St. **we . . dudsAbAriutiþ** med förkortad ristning har kanske innehållit motsvarande adj., då verbet fattas.

I isl. omskrift, som förf. begagnar, skulle alltså enligt min uppfattning inskriften på Bj. haft följande lydelse: *Heiđr *rúna ro(đ)nu fal'k heđra, *ginnrúnaʀ *ergiu *hiar mállauss. Ýtir *vél-dauđe sá'r þat brýtr.* »Jag Heid riste här hemlighetsfullt de rödfärgade runorna, trolldoms kraftrunor här mållös. Sin död genom magisk konst åvägabringar den, som detta (minnesmärke) förstör.» På St. är **ArAgeu** för eftertrycks skull ställt efter **herA mAlAsAR** och slutet troligen: »Död genom magisk konst (blir) den, som detta (minnesmärke) förstör».

De fyra raderna på St. före förbannelsen uppdelar förf. sålunda i ord: **niuhA borumR niuha gestumR hAþuwolAfR gAf j hAriwolAfR mA . . u snu he**, omsatt till isl.: *Nýia burum. Nýia gestum. Hálfr gaf ár, Heriólfr mátt sinn*, och översätter: »Nya (gjorde vården) åt sina söner. Nya (gjorde vården) åt hirdmän. Half gaf (sitt folk) äring, Härjulf (gaf sitt folk) sin (seger-)kraft». Nya har ägnat vården åt sina söner Hadulf och Herjulf, vilkas fader var Hjorulf enligt Istaby-stenen; det var en furstlig familj, i vars hovstat »gäster», en elitkår av kämpar, voro anställda, jfr *gestir*, den andra rangklassen inom norske konungens hird, som utförde en sorts polistjänst och farliga uppdrag. Förmodligen hade dessa gäster stritt och stupat för Hjorulf och hans söner, eftersom Nya ägnar även dem vården. Hadulf berömmes för god årsväxt, liksom denna flerstädes i forngermansk tid tillskrevs konungen, Härjulf skildras som hövdingen, som förmår i striden ingiva sina män den kraft till kropp och sinne, som är segersällhetens psykologiska hemlighet. Runan **j** fattas alltså som förkortning av dess namn *ár* 'årsväxt', **mA . . u** suppleras till *mahtu*, **snu** till **sinnu*, jfr Strand **minino**, det följande **he**, vars **e** är en upptäckt av förf., antages vara början i förkortad ristning av förbannelseformuläret, som i nästa rad vidtar med **hid eR** o. s. v., vilket förefaller högst otroligt.

Vad som i denna tydning är i främsta rummet stötande, är, att vad de avlidna sönerna berömmas för, alldeles saknar motstycke i runinskrifter, som bruka tala om någon bragd eller annan berömlig gärning, som utförts av den avlidne, eller om

hans frikostighet eller annan förträfflighet i det mänskliga umgänget.

Att förf. icke sökt objektet till **gAf**, i vad som föregår subjektet **hAþuwolAfR**, beror på hans uppfattning, att ordföljden i så fall måste vara omvänd, ty denna regel säges kanske undantagslöst råda i litterär nordisk prosa och även gälla för fht. och ags. I got. gäller den emellertid icke uteslutande, t. ex. *in garda attins meinis saliþwos managos sind* Joh. XIV, 2, men förf. har enligt muntligt meddelande icke velat åberopa got. av farhåga, att den got. bibelöversättningens ordföljd kunde vara en efterapning av det grekiska originalets, med vilken det anförda ex. visserligen fullkomligt överensstämmer. De förnämsta kännarne av got. mena dock, att översättningens anslutning till den grekiska ordföljden är en yttring av den got. ordföljdens egen frihet, vilket framgår därav, att även avvikelser förekomma, många tämligen regelbundna eller dock talrika[1]). Ags. uppvisar ock talrika undantag[2]).

Då subjektet **hAþuwolAfR** uppenbarligen framhålles, synes mig riktigast antaga, att den raka ordföljden mellan subj. och pred. valts, eftersom språket, enligt vad nyss anförts om övriga germ. fornspråk, därtill erbjöd möjlighet. Detta Bugges antagande av rak ordföljd gör antagandet av predikatslösa satser uti inskriftens början överflödigt, vilket antagande särskilt förefaller onaturligt i fråga om Istaby-stenen, vars inskrift: **AfatR hAriwulafa hAþuwulafR hAeruwulafiR**[3]) **warAit runAR þAiAR** förf. omsätter till isl.: *Eftir Heriolf. Hálfr Hiọrólfs son reit rúnar þessar* och översätter: »Efter Härjulf. Half Hjorulfsson ristade dessa runor». Det underliga **þAiAR** anser förf. bero på ett dialektiskt genomförande av den plurala stamformen *þai-*.

Detsamma gäller om Bugges tydning av Järsberg-stenen, som jag av andra skäl tagit i försvar i *Östergötl. runinskr.* s. 161 [4]).

---

[1]) Se Gabelentz och Löbe, Gramm. d. goth. Sprache, Lpz. 1846, s. 291; E. Bernhardt, Vulfila, Halle 1875, Einleitung s. XXXI.

[2]) Se A. Dahlstedt, Rhythm and Word-order in Anglo-Saxon and Semi-Saxon, s. 87 f. (Bil. till Kristianstads läroverks årsber. 1901—1902).

[3]) Vid granskning har jag tyckt mig mellan **i** och **R** märka, vad man där väntar, nämligen ett tecken ŋ, av samma utseende som på Müncheberg-spjutet, vilket vore av vikt, då ju runan här icke kan tänkas vara **j**. Runan är emellertid mycket grund och tål ingen jämförelse med de övriga, och det är fullt förklarligt, att föregående granskare icke sett den eller icke ansett den som ristning. Om den är ristad, kan dess grundhet blott så förklaras, att den först blivit avglömd och sedan på det trånga mellanrummet icke kunnat tillbörligen utföras; den ifyllda färgen gjorde den i alla fall tydlig för inskriftens läsare; att den är mycket mindre än de andra är däremot i sin ordning.

[4]) Sedan har E. Noreen, Om Järsbergsstenens inskrift i Språkvetensk. Sällskapets i Uppsala Förh. 1916—1918 framställt en ny tydning, utgående

Namnet *Nŷia*, som icke är uppvisat, skall vara ett kortnamn av kvinnonamn på *-ný*, men förf. framhåller själv svårigheten för denna tydning från h i niuha, som han antager antingen vara historiskt oberättigat insatt efter äldre ristningar, i vilka ett sedermera bortfallet *h* stått mellan vokaler, eller rentav vara tecken för glidljudet mellan *y* och *a*.

Naturligast är alltså att, som Bugge gjort, söka obj. till gAf i de två första raderna, men då Bugges antagande av ordet »ny» är förbundet med samma svårigheter, som O. v. Friesens av namnet *Nŷia*, finnes däremot ingen formell betänklighet mot att niu vore räkneordet 'nio', uttrycket bleve likartat med *níu man ek heima, niu íviđi* Vsp. 2, och i runinskrifter förekommer stundom annars taluppgifter. Då niuha är obj. till *gaf* och alltså betecknar en prestation av Haduvulf, äro väl särskilt taluppgifter om antalet resta stenar jämförliga, t. ex. steno+tuo B. 644, L. 714, D. I, 89 Norby och, måhända ävenledes avseende en stensättning, þria:tiauku:marka T. 54 St. Ek (B. 972, L. 1334).

Det är en sådan uppgift, som jag förmodar, att vi här hava att göra med, i det jag antager ha vara en förkortning av ack. plur. till ordet fvn. *hallr* 'sten', urn. halaʀ Stenstad, got. *hallus*. Då det talas om »nio stenar», måste det vara fråga om en stensättning, jfr skaiþ 'skeppsformig stensättning' D. R. 81 Tryggevælde, och förf. anför s. 36 en uppgift, att St., då den 1823 anträffades, var »omgifven af fem skarpkantiga större stenar nedsatta i jorden i form af en pentagon» och en annan, att invid St. funnes fem smärre bautastenar och lemning efter en ring av dylika stenar och en tredje uppgift av en ännu levande person i grannskapet, som gott mindes ett antal (8 à 10) resta stenar, tämligen smala och sex fot höga, resta på åkern Stentoften. Det tyckes därefter icke vara något synnerligen djärvt antagande, att samtidigt med St. ett par stensättningar anlagts av nio stenar vardera, som sedermera den ristade förbannelsen icke förmått skydda mot att under århundradenas lopp rubbas och förskingras.

Att gestumʀ är dat. plur. av ordet 'gäst', är allmänt antaget men först förf. har givit ordet en klar betydelse, som ovan anförts; oklart är nämligen, vad Bugge menar, då han No. Indskr. I, s. 24 förklarar: »Dette nyopførte Mindesmærke viede Hathuvolf til sine døde Sønner og Gjæster». Huruvida »gäster» av det slag som andra rangklassen inom den norska konungens hov funnits utom Norge och i så gammal tid som St., är alldeles obekant, och säkrast synes vara att bortse från denna special-

---

från att runorna -tiah måste läsas från höger till vänster, alltså hait-, emedan bistavarna till a äro riktade mot i. Själva utgångspunkten synes icke tvingande, då man icke kan förstå, hur ristaren annars skolat förfara, om han velat rista iah.

betydelse och hålla sig till den allmänna betydelsen av ordet 'gäst', i vilken ordet här väl blott kan åsyfta gästerna vid gravölet. För att utgöra en motsats till dessa kan knappast **borumʀ** äga den av Bugge antagna betydelsen 'söner', som tillhör isl. *burr, borr*. Måhända kan en sådan betydelse av motsats till 'gäster' tillskrivas **borumʀ**, om det antages vara samma ord som fht. *gi-būro*, mht. *ge-būre*, mlt. *gebūr*, 'Bauer, Nachbar', ags. *ge-būr* 'peasant, farmer, countryman', ty. *Bauer* [1]) till fht. *būr* 'hus, kammare', ags. *būr* 'boning', som ursprungligen måhända betytt 'en som bor i samma hus', men i alla språk, där det förekommer, betyder 'granne', jfr got. *ga-razna* 'granne' till got. *razn* 'hus', fvn. *rann*. Förstavelsen måste hava försvunnit på St:s tid, se Bugge No. Indskr. I, s. 16, och vokalen kan tänkas hava varit fsv. *ō*, såsom isl. fsv. *bōl* 'boning', se A. Kock, Sv. ljudh. II, 219 f. Ordet **borumʀ** torde alltså beteckna byamännen, mellan vilka ju en närmare samhörighet förefanns, och **gestumʀ** deltagare i gravölet från andra byar.

För vilket ändamål Haduwolf gav nio stenar åt grannarne i byn, nio åt gästerna, kan jag däremot icke angiva, blott förmoda, att det skett, för att de vid dem skulle anställa dödsoffer åt den avlidne. O. Almgren, Sveriges fasta fornlämningar s. 52 säger det ligga närmast till hands att förklara domarringar som platser för gudstjänst och offer.

Efter **gᴀf** börjar en ny sats och det synes därför sannolikt, att **j** betyder **jah**, som sammanbinder de båda satserna. Denna runa har annars uti denna inskrift antagit formen ***ᴀ** men har väl som förkortning för 'och' bevarats från äldre tid.

Om ovanstående tydning godkännes, är Haduvolf den levande, som åstadkommit St., liksom Istaby-ristn. i samma nejd, och det ligger då närmast till hands att antaga även St. stå efter Hariwulf liksom Istaby-stenen. I **hᴀriwolᴀfʀ mᴀ.. usnuhe** förefaller det icke att kunna finnas något pret., utan sista ordet ser ut som en pres. konj., och uttrycker väl alltså en uppfyllbar önskan, motsvarande kristna runinskrifters: »Hjälpe Gud hans själ!» Verbet kan icke gärna, som Bugge antager, vara 'vända', isl. *snúa*, då detta är fsv. *snoa*. Tydningen försvåras av att man ej kan veta, vad som stått i mellanrummet av **mᴀ.. usnuhe**, där förf. säger blott osäkra fördjupningar kunna urskiljas. Bugges läsning **mᴀ[gi]u** är alltså tvivelaktig, men ordet i fråga skulle passa väl, jfr **magu** Kjølevig. Om Haduwolf gjort vården, är det ju rimligast, att den avlidne Hariwolf är hans son, vadan man väntar nom. sing.

---

[1]) Denna tolkning har ock funnits av Hj. Lindroth, Till den urnordiska inskriften på Stentoftens-stenen s. 171 i Stud. tillegn. Esaias Tegnér, Lund 1918.

mA[guR], som förutsätter tre runor i mellanrummet, medan Bugge och O. v. Friesen blott antagit två. Av mätningar på O. v. Friesens foto synes icke omöjligt, att tre runor kunnat rymmas, särskilt om den första stått parallellt med A. Ett verb finnes, som skulle giva en passande form, nämligen got. *ga-nah* 'es genügt', *bi-nah* och *bi-nauht ist* 'es ist erlaubt', inf. alltså **ga-*, **bi nauhan* pret.-pres. Om man tänker sig detta verb sammansatt med *us-* skulle den nord. pres. konj. 3 sing. just bliva **us nuhe*. Men en stor betänklighet är, att det står us och icke *uR, som man skulle vänta på nord. ståndpunkt, då blott få lemningar finnas av *us-* i andra språk, t. ex. fht. *s-preiten* = got. *us-braidjan* Kluge Urgerm., s. 89. Betydelsen av *us-* skulle vara densamma som i got. *us-þulan* 'bis zu ende ertragen', *us-alþan* 'ganz alt, schwach werden', alltså 'vara fullt nog'. Om det önskas: »Vare min son Hariwolf fullt nog, till behag!» på grund av i det föregående antydda dödsoffer, innebär detta en föreställning, att dödsoffren skaffade den avlidne högre uppskattning i livet efter detta, jfr Sg. str. 69-70, huru Brynhild bjuder på hennes och Sigurds bål bränna kostbarheter och tjänare på det ej dödsrikets port skulle slå Sigurd på hälarne och deras färd ej giva vanheder.

Föregående tolkning har givit förklaring åt bruket av o i en del fall uti Bj. och St., som förr ansågos avgjort tyda på härmning av äldre urnordiska inskrifter. Säkra fall av äldre urnordiska former äro på St. -eR i hideR *Heiðr*, AR i mAlASAR och bAriutiþ, vilken 3 sing. pres. förf. s. 60 anser bero på skrivtradition, jfr Bj. bArutR, och det är ju begripligt nog, att en äldre tids språk har delvis bibehållit sig i en besvärjelse, som därigenom säkert ansågs få ökad kraft. Ovisst är, huruvida det bevarade stamslutet i sammansättningsfogen, uti Bj. ginArunAR, welAdAude, St. ginoronoR även tillhör dessa återstoder av fornspråket, då de blott förekomma i förbannelsen, eller om de antyda ett sådant språkstadium som got. *himina-kunds* men *himins*. Äldre urnordiska former äro kanske också Bj. hAerA, St. herA. Fornformer, som traditionellt bibehållits i en besvärjelse, äro alltså verkliga sådana, icke okunniga härmningar, som förr antagits om Bj. och St.

Av Gummarp-stenen offentliggöres och diskuteras Bertil Knudsens teckning i cod. AM. 369 fol., som legat till grund för Worms avbildning, och förf. läser s. 24 inskriftens fyra rader sålunda: I. hAþuwolAfA II. stAbAþrna v III. sAte IV. fff. Talande skäl anföras för att I varit nom. sing. hAþuwolAfA[R], subjekt till III sAte 'satte', vars objekt varit II stAbA. Det följande ordet måste vara felläst; förf. anför C. Hoffmanns läsning þria 'tre', som förefaller mycket naturlig, då alla teckningar hava dess r, men tyckes dock föredraga Bugges tvek-

samma gissning **þana** 'denna', ehuru han betecknar detta som oväntat, i det han omskriver inskriften sålunda till isl. språkform: *Hálfr setti staf (staða?) þenna* eller *stafi (staða) þriá*. Att »stav» restes till minnesvård, omtalas på Bällsta- och Fyrby-stenarna, vilka förf. anför; om läsningen **þana** bibehålles, måste ju stenen själv vara denna stav, med läsningen **þria** kan den vara en av stavarne. Förf. ifrågasätter, att med »tre stavar» rad IV **fff** kunde vara åsyftad, men finner rimligare, att dessa ha magisk betydelse. Med orätt tillskrives Bugge uppfattningen, att **fff** äro initialer i ristarens, hans fars namn och ordet **faþe**, Bugge lämnar en dylik förmodan av Stephens oavgjord.

Sölvesborg-stenens inskrift läser förf. [**aft**]. **asmut sunu sin.** | **urti. WAþ**[**i kubl**] eller **urti bAþ**[**UArR**], omsatt till isl. *At Ásmund sun sinn orte Vađ(i kumbl)* eller *orti Bǫđuarr* men vill icke lämna den möjligheten oomnämnd, att man skulle kunna läsa: [**h**]**rutR . bAþ** [**urkiA . Aft**] . **asmut sunu sin**, föredrar dock uppfattningen av **urti** som verb. Förf. anser vänstra sidan innehålla inskriftens början dels på grund av likheten med Istaby-stenen, dels emedan den inversa ordföljden med **urti** i början vore påfallande. Å andra sidan brukar ett uttryck som **sunu sin** angiva satsens slut och inversion med början verb förekommer dock ofta, se Nygaard § 338, c, Lund, § 177; måhända är därför förf:s uppfattning tvivelaktig.

Därpå följer redogörelse för inskriften vid Flegehall, varav teckning finns i L. f. B, 2063. Förf. har förgäves efterfrågat Flegehall, och förmodar, att teckningen i L. f. B. kan vara en avskrift av Istaby-stenen, om vilken sägen går, att den är rest över en prinsessa, som omkommit i sjönöd utanför Torsö fiskläge.

Även förf. anser, att »Istaby-stenens Härjulf och Half äro samma män som Stentoftensstenens Härjulf och Half samt att Half på sistnämnda sten är identisk med Half på Gummarpsstenen», men tänker sig båda som söner av Hjorulf och Nyia och tillhörande en hövdingefamilj med hird.

Ålderdomligheterna från äldre tid på Bj. och St. och den förtrogenhet med en äldre tids skriftspråkliga former, som de röja, säger förf. förutsätta ett långvarigt bruk av runor till skriftliga uppteckningar, och Tjurkö brakteatens[1]) förekomst i Blekinge anser han tala för, att denna tradition är att förlägga till Blekinge självt.

Förf. finner också, att Lister- och Listerbystenarna äga nära runologisk, ortografisk och språklig samhörighet med den grupp

[1]) Förf. har övertygat sig, att läsningen **walhakurne** är ursprunglig på Tjurkö brakteaten och tolkar ordet med »romartribut», eg. »välskt korn», »romar-säd», vilket torde bland germanerna hava varit den tekniska termen för skatten till »foederati», som utgick i säd och guld.

av urnordiska inskrifter, som representeras av Järsbergsstenen och som Bugge kännetecknar Nl I 38 och Inl. s. 201. Likheterna bestå i bruket av hjälpvokaler vid likvider och nasaler, i växling av ᛉ och ᛦ och i k-runorna av en uppåtriktad gaffel. Mot antagande av nära samhörighet synes med fog kunna invändas, att av språkliga skäl väl minst ett sekel måste ligga emellan de båda inskriftgrupperna, vadan de anmärkta likheterna torde vara företeelser, som självmant kunna uppträda i olika urnordiska inskrifter. Även det förhållande till herulernas folk, som förf. ifrågasätter på grund av detta samband med Järsbergsstenen, »som bär herulernamnet», kan därför heller icke sägas uppvisat, så mycket mer som sannolikt E. Noreen, Om Järsbergsstenens inskrift s. 4 (Språkvetensk. sällsk.-förh. 1916—18) med rätta tillbakavisar Bugges tolkning av urn. **erilaʀ** som folknamn och antager det beteckna »hög kast» jfr ags. *eorl*, fs. *erl* 'högättad man, krigare'; med hänsyn till **ek erilaʀ asugisalas** Kragehul kunde man t. o. m. tänka på en tjänstebefattning, jfr **þewaʀ godagas** Valsfjord. Huruvida Blekinges kultur beror på förbindelser mellan heruler i norden och södern, anser dock förf. för tidigt att döma om, men påpekar, att Listerstenarnes personnamn (Heru-, Hadu- och Hari-vulf) äro bildade såsom namnet på herulernas siste konung Rodulf (urn. *hrōþu-wulfaʀ*) och alla börja på *h-* och att det ligger nära att identifiera en dylik ätt med hjältesagans *Ylfingar*.

Efter att hava anfört föregående åsikter om inskrifternas ålder verkställer förf. genom diskussion av deras run- och språkformer en undersökning därav, med resultat, att deras ordning i avseende på tidsföljden är följande: 1) Istaby 2) Gummarp och Stentoften 3) Björketorp, vilka inskrifter torde falla inom samma 10—20 års-period i slutet av 600-talet eller c. 700, 4) Sölvesborgstenen däremot c. 800. För den absoluta dateringen säger sig dock förf. sakna säkra hållpunkter.

Den skiljaktiga tydning, som av mig ovan föreslagits, ändrar föga i fråga om inskrifternas tidsföljd och ålder. På sin höjd kan anmärkas, att Istaby-, Stentoften- och Gummarpstenarne måste vara ännu närmare samtidiga, om de alla tre äro resta av Haduvulf över Harivulf, och att Istaby-stenen har en äldre form av ᴀ-runan, beror då på, att dess ristare bibehållit en ålderdomligare rättskrivning, jfr skiljaktigheten mellan Pireus-lejonets båda sidor[1]).

Stockholm den 9 jan. 1917.

Erik Brate.

[1]) Brate, ATS 20: 3.

Runii svenska rim. Rimförteckning och språkhistoriska studier av Axel Åkerblom. Göteborg 1915. (Ur: Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vittersamhälles Handlingar. Fjärde följden XVI). X + 305.

Då lektor Åkerblom företog sig att ägna en grundlig undersökning åt rimbruket hos någon af våra skalder, har man naturligtvis allt skäl att gilla och vara tacksam för att valet just föll på Runius, som ju av sin samtid beundrades som konungen i diktens värld, inte minst för sin glänsande rimkonst.

Förf:s ursprungliga plan var att offentliggöra blott en förteckning af Runii rim; men han insåg lyckligtvis snart, att det för en något så när tillfredsställande värdesättning af dessa var af behofvet påkalladt att underkasta dem en noggrannare pröfning.

Den undersökning, som han med anledning häraf lät åtfölja rimariet, är fotad på ett synnerligen omfattande material, hvaraf i afhandlingen lemnas ett urval af icke mindre än 10,000 språkprof, alltså ett betydande och ytterst värdefullt tillskott till de ännu rätt få arbeten, som stå oss till buds i den äldre nysvenskans grammatik. Detta material har östs dels ur litterära skrifter af öfvervägande skriftspråksmässig karaktär och dels ur skrifter, där författarna afsiktligt eller oafsiktligt närmat sig talspråket, hvarjämte förf. naturligtvis också tillgodogjort sig de upplysningar, som lemnats af språkliga och metriska arbeten.

I fråga om ordnandet af de till de olika rimklasserna hörande orden har förf. af praktiska skäl ratat den t. ex. av Gobom och Bergh använda rimlexikaliska uppställningen och i stället valt att anföra de faktiskt föreliggande rimserierna. Liknande synpunkter ha också bestämt honom att frångå sin ursprungliga afsikt att konsekvent ordna orden efter fonetiska grundsatser; särskildt för vokalljuden visade sig nämligen detta ogörligt. Han ansåg sig i stället nödsakad att härvid i en mängd fall utgå från den av Runius följda bokstafveringen; men de olägenheter, som häraf uppkommit, ha i afsevärd mån undanröjts genom hänvisningar.

Rimförteckningen, som omfattar 80 sidor, upptager alla svenska rim, som förekomma i de tre vanliga upplagorna av Runii dikter samt i några hittills otryckta poem af samme skald. Den är, såvidt anm. kunnat finna, utarbetad med den största omsorg.

Återstoden — icke mindre än 215 sidor — ägnas åt den språkhistoriska undersökningen. Förf. har där, som redan nämnts, medelst synnerligen rikhaltiga samlingar, gifvit oss ett mycket välkommet bidrag till kännedomen om den äldre nysvenskans

ljud- och formlära. De syntaktiska företeelserna har han däremot i allmänhet icke skänkt någon uppmärksamhet. Icke heller inlåter han sig i regel på diskussion af omtvistade språkfrågor, utan nöjer sig med att hänvisa till den vetenskapliga litteraturen: man kunde här ha önskat en mindre återhållsamhet, liksom äfven mycket större hänsyn bort tagas till växlande stilarter och författarnas hembygdsidiom.

Egendomligt nog underlåter förf. vanligen att exemplifiera de i rimmen uppträdande språkföreteelserna med Runii eget språkbruk ini dikterna, utan föredrager ofta att uteslutande lämna belägg från andra förf.[1]. Man vill emellertid gärna veta, huruvida de i rimmen använda formerna öfverensstämma med dem skalden begagnade äfven då han icke var underkastad rimtvånget. Såsom nedan visas, synes detta icke alltid ha varit fallet, jfr t. ex. *såto* 'sutto' i rim, men *sutto* ini texten. Andra exempel se nedan.

Kanske det också varit lämpligt att i redogörelsen skilja på rimbruket i de allvarligare och de mera uppsluppna dikterna. Det förefaller mig dock, som om skillnaden i alla händelser icke är betydande, om också språket i t. ex. de religiösa poemen företer en mera »vårdad» prägel än i de öfriga.

I öfrigt har anm. i fråga om denna del af arbetet väsentligen att intyga uppgifternas vederhäftighet. I det följande meddelas några randanmärkningar, i hvilka jag begagnat tillfället att inflicka ett och annat ur egna samlingar.

S. 91. I anslutning till sg. *pilla*, nsv. *piller*, kan i förbigående anmärkas, att sg. *ana* (nsv. plur. *anor*), utom i de af SAO anförda exemplen från 1745 och Bellman 1789 (A 1650), äfven förekommer så sent som Onkel Adam Tre! s. 144 (1853).

S. 94 § 6. Bruket af slutartikel. a. Proprier i best. form. Till förf:s och min framställning 1600-t.-sv. s. 95 om slutartikel i familjenamn kan läggas, att Karl XII i sina brev synnerligen ofta använder denna förbindelse, t. ex. *Ranken* (för *Ranck*) s. 125, *Hården*, *Spensen* s. 136 samt af flerstafviga *Gyllenstolpen* s. 172 och *Ulfsparren* s. 173. Omöjliga i nsv., annat än på skämt, äro *Ugglan*, som jag antecknat från S. Columbus Hans. 3: 276, och *Leonhuffwutet* A. Bolinus En dagbok från 1600-talet s. 41 (1668), där äfven *Gyllenadlern* förekommer. Bellman 1:307 (Carléns uppl.) har: »*Åkerblommen*, snål som en varg». Sådana former som *Sturen*, *Trollen* synas under 1700-talets senaste årtionden ha regelbundet brukats i högtidlig stil; så t. ex. i A.

[1] Såsom emellertid förf. på förfrågan upplyst mig, har det i vissa fall skett afsiktligt.

G. Silfverstolpes Äreminne öfver Sten Sture d. y. (Sv. acad. handl. ifrån år 1786 4: 145 f.)[1].

Beträffande slutartikeln i länders namn, jfr anm. 1600-t.-sv. s. 96, kan tilläggas: *Moldau(e)n* Karl XII:s bref, flerst., *Europen* Bergklint Skaldebref til en ung herre s. 11 (1770), äfven användt af Leopold i en dikt från ynglingaåren.

S. 95—96 behandlas pluralbildningen af ord tillhörande typen *stycke*, *bi*. Att pluralformerna *förhållande* o. d. äro »svårutrotade ur den skånska skolungdomens skriptaböcker» har anm. anledning att instämma i; man kan t. o. m., att döma av erfarenheter från Göteborg, utbyta »skånska» mot »västsvenska». Fråga är rent af, om man inte här kan konstatera en egenhet för det västsvenska riksspråket. Jag har ofta iakttagit dylika former just hos förf. från Skåne och Västkusten, t. ex. *betänkande* G. Ljunggren Sv. vitt. h. 1: 380[2], *meddelande* Hj. A. L:th i GHT 13/8 1908, Sv. Ek i samma tidning (n:r ej antecknadt), Sk. aftonbl. 11/11 1914 m. fl.; jfr: *några uttalande* E. H—n i Idun n:r 30, 23/7 1916. — Till *stycke* har jag annoterat den bestämda pluralen *styckenen* M. Berg Beskr. öfver barbar. slafveriet uti kejsard. Fez o. Marocco s. 29 (1757). Formen är ej enstaka: *dikenen* anföres af Rydqvist 2: 339 från en onämnd författare; andra ex. se Kock Sv. lm. XV. 5: 44, där företeelsen förklaras, o. Noreen V. spr. 3: 420[3] och där anförd litteratur. Om *binen* se SAOB och Noreen a. st., om *bonen* (1654) SAOB under *bo*, sbst.

S. 97. Obest. pl. *-ar* i st. f. modernt *-er*. Tillägg: *farsotar och smakar* finnas i Dalins Argus; *sångar* M. Berg Barb. slafv. s. 7 m. fl. st. (1757); *punctar* har jag antecknat äfven från Göteb. mag. 1760, s. 702. Hos Runius förekommer ini texten, Dud.[2] II, s. 6, *brandar*.

S. 102. Till de af förf. anförda ex. på plur. *-or* i st. f. nutida *-ar* kan läggas, att O. Gyllenborg synes älska dylika former: *kiäfftor*, *magor* Hans. 5: 95, *månor* ib. s. 87 (1735). Peder Månssons *knoppor* (s. 326) 'knoppar' hör till sg. *knoppa* (s. 325), jfr mlt. *knuppe*. Om företeelsen i dial. se Hesselman Sveam. s. 37 med not 4.

---

[1] Jfr äfven Ågren Best. slutart. s. 8 not 2. De moderna väl rätt tillfälliga bildningarna *Theklan* (*Ålander*), *Astran* (*Torsell*) sammanställer han där med familjenamnen *Falkan*, *Smithan*, hvilka skulle ha delvis ersatt det äldre *-skan* vid släktnamn. Men typen *Falkan* har äldre anor än *Theklan* och bör ej ställas på samma plan som den senare. De tillhöra helt olika språklager.

[2] I SAOB, hvars sista ex. på pl. = sg. är från 1772, anges dylika bildningar som †.

[3] Från dialekterna anföras ex. af Hultman Östsv. dial. s. 254, Hesselman Sveam. s. 37. Äfven här är det i synnerhet neutrala *ia*-stammar, som uppvisa denna bildning.

S. 103. *Det*-genus i st. f. *den*-genus i det moderna språket (eller tvärtom). Tillägg till de ex., som anförts av förf. och af mig 1600-t.-sv. s. 132 f.: *det*-genus: *skönt klang* Rudhelius, J. Nordström Saml. 35: 216, *sitt Phantasie* Runius Dud.[2] II, s. 65 (ini texten), *confect* och *klenod* Granatenflycht Hans. 16: 289 (Sahlstedt 1773 m.), *kallops* Bellman 2: 323 (Carléns uppl.), *purpur* Rudeen Hans. 8: 227 (*purpret*), Kolmodin Qv.-sp. 2: 84 (Sahlstedt 1773 m.), *skur* Geisler Hans. 4: 358. — *den*-genus: *äfwentyr* Runius Dud.[2] II, s. 66, *vidunder* U. Hjärne Hans. 2: 76; »sådan *sorl* och sådan *gny*» Rosenfeldt Hans. 16: 213. Med *den*-kön uppträder *fortepiano* första gången jag funnit detta ord i svenskan, nämligen Agrell Bref om Maroco s. 6 (1796): »Hon spelade med färdighet sin Forte-Piano».[1]

S. 103. Plur. af ord, som i nutidsspråket är sg. tantum. Tillägg: *hater* U. Hiärne Hans. 2: 98.

S. 115. Ett minne af den gamla adjektivböjningen i nom. o. ack. plur. neutr. ha vi väl i uttrycket *i sjulång och tulång* »i sju långa och tu långa (år)», som jag funnit hos Onkel Adam Trel s. 187 (1853); äfven former med *-a* förekomma.

S. 117. Motsvarigheter till *min öron* finnas äfven hos Runius: *min Rijm* Dud.[2] II, s. 174; *Sin kläder* ibdm s. 175.

S. 121 § 31. Här uppräknas bl. a. de i rim förekommande adverben på *-ligt*. Var nu detta den enda hos förf. uppträdande bildningen eller finnas också de på *-ligt*, *-liga*, *-ligen* representerade? Såvidt anm. kunnat finna, är *-li(g)* särskildt i vissa ord uteslutande användt eller så godt som regel. Jag har antecknat omkring 40 fall af *-li(g)* — den *g*-lösa formen uppträder bl. a. i förstärkningsord (*gräsli mycke*, *farli yrer*), alldeles som i nysvenskt (lokalt) talspråk: en farli stor karl o. d. På *li(ge)n* ha vi t. ex. *rättli'n* Dud.[2] II, s. 6, *gemenli'n* s. 9, *underligen* s. 11, *egentli'n* s. 109, *förnämli'n* s. 173. Ändelsen *-ligt* förekommer i *wisligt* II, s. 11. Då däremot i Nimrods skäckta regelbundet *-liga* brukas[2], beror detta på någon särskild nyck af förf. Denna

---

[1] I detta sammanhang må ett par strödda annotationer inflickas. I Whitelockes Dagbok, utgifven af v. Troil, s. 184 (1777) förekommer »en Riksråd», hvarmed kan jämföras »Den nådige Herr Riks-Rådet» Crusenstolpe Huset Tessin 1: 15 (1847). Äfven Runius har för öfrigt ett par ex. på *råd* som *den*-kön, t. ex. Dud.[2] II, s. 172. — Vitalis s. 173 har »ett härnad» (efter härnadståg?). — »Flåttan, tå han ligger för Anckar» hos Schmedemann Just. s. 922 (1685) visar, att den feminina formen ännu icke medfört ändring af ordets ursprungliga maskulina kön. — *So* som okvädinsord uppträder som neutr. i följande ex. från O. Högberg i Idun 1907, s. 649: »Fy för eviga fadren, om han bara hade låtit bli att spilla sina präktiga vers på detta so» (om en flicka); väl association med *fä*.

[2] T. ex. *nemliga* Dud.[2] II, s. 14, *årliga* s. 14, *ärliga* s. 15, *lärliga* s. 16, *närliga* s. 16, *christliga* s. 18. Samma ändelse finns dessutom i vissa religiösa dikter.

dikt företer en egendomlig blandning af arkaiska former (särskildt med den best. artikeln), nybildningar och talspråksuttryck, som väl afse att imitera den göteborgska dialekten.

S. 129. Böjning efter I konjug. i st. f. efter II i nusvenskan. Tillägg: *Mig lystar* Runius Dud.[2] II, s. 8, *dvälliat* Rudeen Hans. 8: 264 (1687). Till anmärkningen om *smeka*, *smekade*, hvilken böjning Rydqvist 1: 60 anser vara fullt brukbar, kan läggas, att denna flexion, såvidt jag kunnat se, är den hos fru Carlén ensamt brukliga. Den förekommer också regelbundet hos fru Knorring, t. ex. Skizzer I. 1: 61, II. 1: 147, 148, 163, Förh. 3: 216. Hit hör ock *smörjade* Knorring Skizzer I. 2: 81; *ärfvat* Bergklint Skaldebref til en ung herre s. 8 (1770). — Här kan ock erinras om, att böjningen *dyka*, *dykade*, som ensam upptages af Sahlstedt 1773 och Weste, är mycket vanlig under 1800-talets första hälft, t. ex. Cederborg O. Tralling 3: 70, Onkel Adam Träskeden s. 124, Carlén Bull. 1: 282. Dalin 1850 har dock egendomligt nog endast *dykte* o. *dök*, SAOL[7] har »äfv. *-ade*», som emellertid nog är mycket sällsyntare än den på samma sätt betecknade ipf.-formen *dök*.

S. 130. Böjning efter II konjug. i st. f. efter I i nutidsspråket. Runius själf har inne i texten *stante* och *stande* för *stannade* Dud.[2] II, ss. 12, 61; jfr *stante* i vissa östsv. dialekter. Jfr ytterligare: »Ditt qval det glada Väsen *häder*» (rim: *kläder*) Kellgren 1: 50, ipf. *skadde* U. Hiärne Hans. 2: 93 (1665), part. pret pl. *smädde* Bergklint Skaldebref s. 9 (1770), *våller*, äfven hos Runius Dud.[2] II, s. 12 samt t. ex. Lenngren Thekonseljen, användt ännu af Snoilsky: »Hvad våller sångens nya art?» Dikter s. 240 (1864, 1874).

S. 136. Böjning af *slösa* efter II konj. förekommer äfven hos Runius, ini texten, Dud.[2] I, s. 39. Part. pf. *stört* också hos Runius, I, s. 53.

S. 137. Imper. *unn* I, ss. 49, 86 — i öfrigt den regelbundna formen vid denna tid.

S. 138. *önskte* uppträder också hos Runius Dud.[2] II, s. 134, s. 175, men *önskar* s. 13.

S. 140. Böjning efter II konj. i st. f. IV i nusv. Jfr ytterligare: *nigde* Kolmodin Qv.-sp. 2: 237 (1750), äfv. i fsv. liksom *-ede-*, *nidde* regelbundet hos A. Bolinus Dagbok (1688).

S. 146. *-u-* för *-å-* i ipf. pl. o. konj.: *gufvo* 'gåfve' Dalin Arg. II, n:r 8, s. 3 (1734); *sufvo* Dalin Arg. 1: 104 (Sv. Vitt.-sällsk.), Wallenberg s. 66 (uppl. 1855), Bellman i Ark. 4: 315.

-u- för *-o-* i *furo* A. Celsius 1734 (E. Lundström Sv. bref o. ant. fr. Italien 2: 33).

S. 146 § 48. Runius rimmar visserligen *såto* (sutto): *åto*, men det kunde ha nämnts, att han ini texten har *sutto*, åtmin-

stone Dud.[2] II, s. 137 (2 ggr). — Dud.[2] II, s. 138, s. 139 förekommer ipf. *språng*.

S. 147. Pres. *fräs* finns ännu hos Bellman, *snär* ännu hos Franzén i visan »Spring, min snälla ren», *qväl* äfven hos Freese, men *qvällier* t. ex. C. Gripenhiälm Hans. 4: 296; *spör* som bekant ännu i Geijers Odalbonden.

S. 154 § 59. Ipf. konj. på *-o* användes af Runius äfven utanför rimserierna, t. ex. *woro* Dud.[2] II, s. 12, *gofwo* s. 110, *drogo* s. 122.

S. 162. Jfr rimmen *ägen* ('egen'): *angelägen* Freese Werdsl. Dickter s. 61 (1726); jfr *ägne, ägna* (: egen) Bolinus Dagb. s. 39, se nedan exkurs.

S. 175. Växlingen *y: ö* (§ 81). Jfr ytterligare *höcklade* Schück Äldre sv. biogr. s. 43 (1617), jfr Noreen V. spr. 3: 218 (mom. C 2). — Omvändt: *lyffte* 'löfte' samma skrift s. 65, jfr Noreen V. spr. 3: 227 (mom. E 1 b). Se äfven exkursen (med exempel från Bolinus Dagb.).

S. 182 f. Beträffande de vokalförkortningar, som behandlas i partiet s. 182—196, må hänvisas till J. Götlind Studier i västsvensk ordbildning s. 12 noten.

S. 191. Jfr rimmen *wart: uppenbart* Freese Werdslige Dickter s. 49 (1726), som tyda på *ă* i *-bart*.

S. 194 § 107. Adjektivformen *löss* har väl — åtminstone delvis — gamla fornsvenska anor.

S. 208 § 130. Bland de sid. 208 f. uppräknade exemplen på skrifningar af typerna *fröyd, fölgde* meddelas en del, som i sammanhanget sakna berättigande, t. ex. *dölgde, dölgt, öfwerhölgd, öfwerskiölgde,* där ju intet *g* funnits i stammen och om hvilka förf:s omdöme sålunda ej kan gälla, »att det skrifsätt, som de representera, har åtminstone något stöd af uttalet». Äfven i öfrigt har i denna lista åtskilligt sammanförts, som lämpligast bort hållas i sär. Så kunna t. ex. former af typerna *nögd* och *fölgd* ej enhetligt bedömas. Med ett sådant ord som *klubbefeigden* förhåller det sig kanske på ett särskilt sätt; se det af förf. citerade stället hos Lindroth. — En hänvisning till Anderssons Salb. gramm. hade här varit önsklig för komplettering af de lämnade uppgifterna.

S. 211 § 132. Beträffande frågan om *g* för nutida *j* hade, i brist på utredning, utom den i tillägget gjorda hänvisningen till Hesselman äfven en sådan till Lindroth Bur. s. 185 varit önsklig.

S. 218 § 149. Äfven Runius själf har *ungen* (= ugnen), nämligen I, s. 46.

S. 221. I fråga om *kar* hade kunnat hänvisas till Noreen Aschw. gr § 315, 1 och (afvikande) dels Cederschiöld Svenskan

som skriftspråk[3] s. 170 och dels v. Friesen-Hesselman Spr. o. stil 11: 169; jfr nu äfven Wigforss S. Hall. folkm. s. 487.

S. 268 nämnes ett par ord om formen *kalen* (»then gambla kalen»), som af Runius betecknas som västgötskt och af Å. jämföres med Hofs »*Kahle*, Sv. *gubbe*».

Det kan på tal om detta ord förtjäna erinras om, att de båda orden *ka(r)l* och *kale* äro ganska nära besläktade. Men dock ej så, som kunde synas ligga närmast till hands att antaga: att *kale* vore en bildning af samma slag som t. ex. Columbus *dahlkare* o. d., utan det f. ö. än i dag i Västergötland lefvande ordet (med kakuminalt *l*) torde — med Danell och Landtmanson Sv. lm. Bib. 1: 73 — vara till sitt ursprung identiskt med fgutn. *kerldi*, om hvars bildning se min afh. Ark. 7: 35 och Olson App. sbst. bildn. s. 80. Ordet är sålunda att sammanställa med det af Hof anförda dalm. *kalldenn*. Senare ha vissa analogiska ombildningar egt rum. Ett **karle* hade i Västergötland enligt Landtmansons regler däremot gifvit *kalle* eller (i andra trakter) *kale* (med dentalt *l*).

Då sålunda en motsvarighet till fgutn. *kerldi* sannolikt finnes i västgötskan, synes det mig värdt att taga i öfvervägande, om ej den dunkla *ä*-vokalen i sv. dial. *kär* 'kar(l)' har sitt ursprung från samma bildning. *Kär* förekommer i mål (t. ex. Västra och Östra hd Jkpgs län), där, så vidt jag kan se, icke *ä*-vokalen gärna kan förklaras af svagtonig ställning, såsom fallet enligt Wigforss S. Hall. folkm. s. 206 not 2 synes vara med den halländska formen, liksom också med den t. ex. i Holsljungamålet Vg. uppträdande.

Till detta *kale* bör möjligen också föras: Den frussna, svaga kalen. U. Hiärne Hans. 2: 101.

I detta sammanhang kan nämnas, att ordet *karl* i uttrycket »som han är kar till» i ä. nsv. — mot bruket i nusv. — stundom uppträder med best. slutartikel: Som han är Karlen til, hans Värck och för sigh går. Th. Hiärne Hans. 2: 18 (1668).

S. 237—239 §§ 158, 160, 161. Apokope af *-e* i dessa §§ är hos Runius ytterst vanlig äfven utanför rimserierna.

S. 240 § 165. Liknande best. former finnas äfven ini texten, t. ex. *altan* Dud.[2] II, s. 139, men *altanen* ss. 138, 139.

S. 253 § 178. Af förf:s framställning ser det ut, som om i *lo* 'loge' ett *g* försvunnit, men detta är ej förhållandet.

S. 255 § 182. Vid redogörelsen för de i Runii rim uppträdande best. formerna utan det neutrala *t*-et väntar man sig kanske en antydan om hans vanliga språkbruk på denna punkt. Icke annat än anm. kan se äro *t*-formerna minst lika vanliga. Ex.: *glaset*, *samvetet* Dud.[2] I, s. 87, *bruket* II, ss. 123, 124, *ståndet* I, s. 23, men (i rim) *stånde* II, s. 124, *snöret* III, s. 9, *ljuset*

s. 10, *guldhuffwet* s. 11, *papperet* ss. 12, 18, *befählet* s. 14, *bältet* s. 14, *huset: kruset* s. 37. Af *t*-lösa former ini texten: *folcke* I, s. 52, *watne* II, s. 110, *wärcke, skeppe, styre* III, s. 9, *bleckfate* s. 12, *skägge* s. 13, *hufwude* s. 36.

S. 256 § 183. Beträffande förekomsten af *inte* i Runii rim hade man likaledes önskat en uppgift om huruvida han också i sitt öfriga språkbruk föredrar denna form framför *intet*. Så synes vara fallet; dock förekommer äfven *intet* på flera ställen.

S. 262. Någon ljudlagsenlig utveckling af *bödel* > *böel* > *böwel* bör man nog ej med förf. antaga. Sannolikt föreligger i *böfvel* en eufemistisk form, som är af samma slag som *Potz* för *Gotts* o. d. och hvars uppkomst lätteligen förklaras af den vidskepliga fruktan man i forna tider hyste för skarprättarna. Härmed kan jämföras, att han också ofta betecknades med mycket hedersamma omskrifningar, såsom *mästerman, kära far* (Stockholm), *Monsieur de Paris* o. s. v. — I 1600-t. sv. s. 42 har jag i likhet med Kock Sv. lm. X. 3: 8, Tamm Et. ordb., Granskning af sv. ord s. 4 (och nyligen äfven Noreen V. spr. 3: 368) antagit, att *böfvel* uppkommit genom kontamination af *bödel* och *djäfvul*. Detta antagande torde dock vara oriktigt: den ofvan angifna grunden är alldeles tillräcklig att förklara förändringen; jfr t. ex. ty. *Potz*, sv. *jädran* o. s. v., där inga kontaminationer föreligga. Af vikt härvidlag är, att ordet *böfvel* i ä. nsv. användes ofta i rent appellativisk betydelse af 'bödel'; se t. ex. ett fall från Göteborg hos H. Fröding Berätt. ur Gbgs äldsta hist s. 190 (1908), där det talas om 'böfveln' och 'bisvennen' (dvs. handtlangaren); andra exempel i Dahlgrens Glossar och hos Tamm Granskn. av sv. ord s. 4. Då i ä. nsv. *böfvel* uppträder i svordomar, är det, åtminstone i äldre tid, bödeln och ej djäfvulen, som åkallas. Äfven ordet *bödel* förekommer i denna användning; jfr t. ex. Lucidor Hel. Bl. Ss. 3: *Bödlen må wara Maass* (jfr ty. *geh zum Henker*). Först senare har man, liksom fallet varit med *pocker*, felaktigt uppfattat ordet såsom syftande på den onde, och det är väl på detta stadium som *djäfvul* i Vbtn och Dal. fått formen *bävel, bävl* (se Kock), om nu verkligen ens här sammanhang mellan de båda orden behöfver antagas och icke *bävel* helt enkelt är en af de vanliga eufemistiska förändringarna af djäfvulens namn.

S. 281 § 258. Accentueringen *tapptô* hos Runius och Spegel[1] användes ännu af C. F. Dahlgren S. arb. 2: 202:

Men se, soln sig redan gömmer,
Snart tapto i lägret slås.

---

[1] Jfr äfven Sv. fånge i Simbirsk Hans. 11: 3.

I fråga om tonvikts- och uttalsförhållandena kan i förbigående ett par små tillägg göras från Runius Dud.[2] II.

S. 134 har han i samma strof accentueringen *för'näm* och *förnä'm*. Ss. 7, 10 i samma del betonar han *Cúpido*, men s. 9 *Cupído*; s. 10 uppträder accentueringen *Jehóva*.

Vatten har af Runius uttalats enstafvigt i »Watn i Win förwandlar» Dud.[2] I, s. 24, »Skal han dock ändtlig sidst båd watn och alt förtära» II, s. 143. Jfr härtill Kock i Arkiv 25: 64.

Helvete uppträder i den synkoperade formen *helftis(plåga)* Dud.[2] II, s. 33, som möjligen återger det uttal af genitivformen med mycket starkt reducerad mellanvokal, som (i svordomar) ofta förekommer i nusvenskan. Jfr dock äfven *Helfwitz heta låga* II, s. 108, och *helfwetit* II, s. 5.

Författarens slutomdöme om Runii förhållande till sin samtids vårdade riksspråk går ut därpå, att skalden som rimkonstnär utmärker sig för en ovanligt omsorgsfull språkbehandling och att han i hög grad kan anses representera det svenska riksspråket från tiden omkr. 1700.

En del af de stöd förf. andrager för denna slutsats kunde man ju vara frestad att diskutera[1]. I alla händelser hade det nog varit önskligt, om förf. haft tillfälle att i större utsträckning än som skett söka utreda, i hvad mån skaldens västgötska barndomsdialekt tryckt sin prägel på hans i dikterna använda språkbruk. Ett säkert västgötaord är — för att taga ett exempel ur högen — *wårli* 'omsorgsfullt' Dud.[2] II, s. 8, jfr Rietz s. 794, som från Västergötland anför *vårli, vårliga* i denna bet. I fråga om *lo* 'loge' har förf. själf s. 253 citerat Hofs uttalande; möjligen var det dock, som förf. s. 284 antar, »fullt rspr.-enligt».

I vissa fall har för öfrigt som bekant Runius användt språkformer, som icke haft någon motsvarighet i det talade språket (t. ex. *dyr'st* för *dyrast* Dud.[2] I, s. 87). Hans språk är dock, förefaller det mig, i allmänhet mera korrekt i de andliga dikterna än i de världsliga.

Arbetet afslutas med ett välkommet register öfver de rim och rimord, som behandlats i den föregående undersökningen, äfvensom öfver några af de i rimsluten ingående viktigare ändelserna.

Den nordiska filologien har all anledning att vara lektor Åkerblom mycket tacksam för hans vackra arbete och för den uppoffrande flit och möda som han nedlagt på detsamma.

---

[1] Jfr de utan tvifvel befogade anmärkningar, som nyss framställts af J. Götlind Studier i västsvensk ordbildning s. 12 noten.

Exkurs.

Den i det föregående citerade A. Bolinus Dagbok utgöres af utdrag ur dagboks- och reseanteckningar, som på 1660—90-talen författats af regementspastorn vid Kalmar regemente, sedermera kyrkoherden Andreas Bolinus, f. 1642 i Unnaryds socken af Västbo härad och död som kyrkoherde i samma härad 1698. Anteckningarna, som 1913 utgåfvos af E. Brunnström under titeln »En dagbok från 1600-talet», omfatta bl. a. den tid, då Bolinus studerade i Tyskland och Uppsala samt sedermera deltog i Karl XI:s krig mot Danmark. De erbjuda rätt stort kulturhistoriskt intresse, men äro också af en viss betydelse för språkmännen. De äro nämligen delvis affattade på ett konstlöst hvardagsspråk, och en hel del språkformer härstamma tydligtvis från Västbo, där förf. var född och sedermera verkade som präst under åren 1681—1698; det bör dessutom nämnas, att han 11 år studerat i Växiö. Jag meddelar här några notiser[1].

anlångar s. 21, *anbelånger* s. 37, *-ar* s. 53, men äfven *-a-*; i uttr. *hwad som a.* o. d.; ännu mycket vanligt (med *-å-*) i dessa trakter;

boandesz s. 11, 57, *beståandesz* s. 17, *gåandesz* s. 33; *-ande* för *-ende* i pres. part. af dylika verb ännu allmänna i Västbo och andra trakter af Jkpgs län[2];

mäszesarken s. 34; *sark* vanligt i Västbo (jämte *-ä-*); jfr liknande ex. från Västbo Sv. lm. I. s. 88 (98); Norlander Västbo *sar⁴k*.

himma 'hemma' s. 8. Från Västbo anför Swenning Sv. lm. Bih. 4: 37 icke detta uttal; är ej heller kändt af mig eller af fil. kand. B. Bexell (från Västbo), med vilken jag konfererat om samtliga dessa former; men det förekommer numera i det till Västbo gränsande Årstads härad, Vessige sn, Hall., liksom äfven i Faurås;

ägne, *ägna* 'egne, egna'; *tägel* 'tegel' regelbundet; *säger* 'seger', *sägren* s. 73; *sägla* 'segla' s. 66, 67, men *sigla* s. 11 (Norlander Västbo: *se⁴jəl* 'segel'); *täckn* 'tecken' s. 17, men *teckn* s. 28, Norlander Västbo: *-e-*; jfr *äjen* (med långt *ä*) Ås sn, Västbo hd, enl. Swenning Sv. lm. Bih. 4: 34, *æ³jən²* Norlander Västbo, och Hallandsmålens *späjla*, *äjen*, *äja*, *äjer*, *täjn* Wigforss s. 97.

---

[1] Förkortningen »Norlander Västbo» afser en f. t. i Sv. akademiens ordboksarkiv förvarad handskrifven Ordbok öfver allmogemålet i *Västbo* härad i Småland, utarbetad af L. G. F. Norlander, Adjunkt vid Umeå högre allm. läroverk, Lund 1909—1910.

[2] Dylika exempel voro dock på Bolini tid icke så sällsynta äfven i andra trakter af riket; se Noreen V. spr. 3: 351 och där citerad litteratur.

bögdh 'byggd' s. 15, *upbögd* s. 22, *bögder* s. 51, *bögda* s. 52, *bögd* s. 53, men *upbygder* s. 19, *wälbygder* s. 65; *skepsbröggian* s. 52, *portbröggan* s. 53, jämte *bryggia* s. 70; *böxerna* s. 41 m. fl., så Norlander Västbo, men äfven *böjser* Sv. lm. II. 9: 31; *runstöcke* s. 22; *röckte* 'ryckte' s. 73; *kiör(c)kia*, *-ior* regelbundet; *kiösser* s. 24, *kösste* s. 34; *söskon* s. 76; *sölfwermynt* s. 20, men *silffwer-* s. 68, Norlander Västbo: *-ø-*; *flötia* 'flytta' s. 86 2 ggr, nu *flötta*; *förgiölta* s. 53; *skijn köllra* 'kyller' s. 53; *södh wäst* s. 56 m. fl.; däremot *nyckel* s. 24 m. fl.; samtliga dessa *-ö*-former ännu de regelbundna i Västbo[1]; i *bryggia*, *bygder*, *silfwer*, *nyckel* har förf. påverkats af helt andra mera riksspråksmässiga idiom;

öffwan 'ofvan' s. 53, 54 = fsv. *øvan* (efter *øvir*) Noreen Aschw. gr. § 444; Norlander Västbo: *ø*^{3}*van*^{2}; äfven fil. kand. Bexell trodde sig känna formen från Västbo, jämte den vanliga < fsv. *ovan;*

åthskelige s. 65, 72, *-a* s. 14, *wekan* s. 14, *weker* s. 35, jfr Sv. lm. II. 9:33; *skeep*, växlande med *skepp;*

jordmånn s. 68;

buade 'bugade sig' s. 33 (med bortfall af *ȝ*), af mig kändt från Smål., men ej särskildt från Västbo; *wiewatn* s. 34, jfr hypersvecismen *widewatnet* nedan och smål. (äfven Västbo?) *via* 'viga';

nidde 'neg' s. 33, 34 < *nigde*, jfr nedan;

**Bōþaholt* hade, som man väntar sig, redan gått öfver till *Boalt* s. 45[2]; jfr *Skaralt* 'Skarhult i Skåne' s. 76.

Förf:s osäkerhet i ortografien har gett upphof till en del hypersvecismer, t. ex. *hård* 'hår' s. 33, hvaraf tycks framgå, att uttalet *r*<*rđ* redan förefanns (nu vokaliseradt: *håa); gårdboder* 'gårdboar' s. 32; *widewatnet* s. 34, jfr *wiewatn* ofvan; *brodh* 'bro' s. 26, 52, *broden* s. 37[3], *Långe Brodhz* 'Långebros' (gen.),

---

[1] Om ordet *kyller* (-ö-) där brukas, är mig dock obekant.

[2] Jfr Billing Sv. lm. X. 2 § 146, 2, Kock Skand. Arch. s. 40 noten.

[3] Här må i förbigående nämnas, att det af Kock Sv. lm. XV. 5: 23 anförda exemplet på hypersvecismen *floden* i st. f. *floen* af fsv. *flo* 'lager' har en mycket tidig motsvarighet hos P. Månsson s. 330: *flodhen.* Några andra dylika bildningar må här tillfogas: *blyd* för *bly* G. I:s reg. m. fl. (se SAOB), *blåda* 'blåa' Braun Borup s. 119 (att lägga till exemplen i SAOB under *blå*), *bod(h)* för *bo* (se SAOB), *-bod*, *-båd* för *bo* m. (se SAOB), *festermöd* 'fästmö' Noreen o. Lundell Visb. VI, s. 233, *ödh* 'ö' ibdm s. 231, nsv. *floder* för *flor*, *frödet* för *fröet* J. Erici ss. 377, 378 (uppl. 1695), ä. nsv. *gråd* för *grå*, *rodande* 'roende' M. Berg Beskr. öfw. Barb. Slafw. s. 2 (1757), *skynens* för *skyens* Börk Lykkoprijs, Lejonk. dramer I, s. 27. Andra ex. hos Rydqvist 4: 285, Andersson Salb. gr. s. 46 f., Kock a. st., Hellquist 1600-t. sv. s. 76 n., Lindroth Bur. s. 239, Åkerblom Runii rim s. 243. I sådana fall som sv. *råd* 'skogsrå o. d.', sv. dial. *stråd* 'strå', no. *råd* 'råmärke', sv. *träd* — alla neutra — är kanske däremot *-d* att uppfatta som den bestämda slutartikeln, hvilken vuxit fast vid hufvudordet; se E. Noreen »*Rå* 'vätte' och 'Ῥᾶος hos Dio Cassius» s. 5 (Språkv. sällsk. i Upps. förh. 1916—18), Seip i Maal og minne 1917, s. 149 f.

skynnatodh för *-to* s. 33, *Rådlamb* s. 44; af hvilka senare ex. framgår, att *d* i slutljud och mellan vokaler redan bortfallit i förf:s dialekt. Jfr slutligen stafningen *comegt* 'komet' s. 44.

Formen *kroo* s. 51 'krog' är ännu allmän i Jönk. län och sannolikt sålunda äfven i Västbo. Om da. *kro* bör jämföras, är ovisst.

Från formläran kan anföras: *stena* jämte *stenar*, *fiärbuscha* plur. s. 53 jämte det mera riksspråksmässiga *fiäderbuscher* s. 54; pluralformerna på *-a* ännu kvarlefvande i Västbo; *styckior* 'stycken' (kanoner) s. 53, för öfrigt obekant; *bier* m. s. 42 m. fl., ännu vanligt i Smål., *begynnasz* 'begynner' s. 17 (jfr t. ex. SAOB), kvar i Västbo; *nidde* 'neg', jfr ä. nsv. *nigde* ofvan. Norlander Västbo upptager blott den starka formen.

Anteckningarna i fråga lämna alltså en del säkra, direkta eller indirekta uppgifter om Västbomålet under 1600-talets senare hälft.

I den handskrifna volymen finnas dessutom åtskilliga andra uppsatser inhäftade, tre af dem skrifna med B:s stil. De äro emellertid ej författade af B. och erbjuda föga språkligt intresse såsom företeende ett mera dialektfritt språk.

Elof Hellquist.

Gjenmæle.

Hvem som pent og rent kunde skjelne mellem »stil og indhold» i en middelalderlig tekst, saaledes som Frøken Krijn tror at kunne anbefale mig det! (Arkiv XXXIV 166 ff.). For at holde os strengt til sagen, hvorledes dømmer hun f. e. om mine numre 3, 4, 5, 7, 9, 11, 13, 14, 16, 18, 23, 26, — regner hun dem til indhold eller til stilen? Det vilde være et drøit stykke, om interpolationer paa hele sætninger betegnedes som »smaa forskel i stil og ordforraad». Sagen forholder sig jo saa, at Jómsvikingasaga's bearbeidelser afviger fra hinanden netop ved saadanne større og smaa varianter som dem, jeg har belyst. Det er derfor et 'non sequitur', naar Frøken Krijn paastaar, at »om H's stil er bedre og om H bedre har bevaret den klassiske tone, er et spørsmaal, som man maa drøfte, efter at man først har afgjort, hvilken tekst bedst har bevaret sagaens indhold».

Det, min artikel's første del dreier sig om, er at modbevise Frøken Krijns paastand, at H's tekst ikke kan have været sagaens oprindelige fremstilling. Det gjøres ved at fastslaa, at de syv steder, som hun tror uforstaaelige i H, tvertimod giver bedre mening end de andre haandskrifter. Og jeg tror ikke, at hendes imødegaaelse har kunnet rokke ved dette resultat.

No. 1. Det indrømmes, at Flatøbogens og 291's læsemaade er lettere forstaaelig, men ikke at H's læsemaade er uforstaaelig (smlgn. Alb. Joleiks oversættelse, 1910: — og vonleg vert det einkvar fretnad just av denne fjorden). Hvorfor i alverden skulde skriveren af H have villet spare hele fire ord? Meget sandsynligere er det, at den senere skriver 'forbedrede' teksten.

No. 3. Det er absolut ikke nødvendigt, at sætningen om Palnatoki's raad »skulde have staaet enten ved begyndelsen eller ved slutningen af hele episoden». — Frøken Krijn mener, at kong Svein »ikke er meget fornuftig», fordi han kaldes 'fól ok afglapi', 'skiptingr oc afglapi'. Men af hvem? Af kong Harald, hvis søn (ved tjenestekvinden Saumæsa) han foregiver sig at være, og til hvem han stiller noksaa urimelige fordringer. Forstaaeligt nok! Eller synes Frøken Krijn kanske det var rimeligt, om en stormand som Palnatoki forfægtede en tosses sag? Desuden, naar Svein senerehen overlistes af den snedige Sigvaldis krigslist, saa maa man betænke, at han til gjengjæld fik Sigvaldi ved list til at angribe Håkon jarl, hvorved Jómsvikingernes magt blev knækket.

No. 4. Man maa aldeles savne stilfølelse (og humor), naar man ikke kan begribe pointen her. Forresten, skal Arngrim og det ordrige 510 stilles imod 291, Ftb og H?

No. 6. Frøken Krijn har her paa en mærkelig maade taget feil af mit argument. Det bestaar i, at H alene blandt haandskrifterne forstaar udtrykket 'halda illa', og at Fagrskinna's ord 'illa hæfir þinn faþir' stemmer dermed overens. Hvad Frk. K. ellers siger om stedet rører ikke ved sagens kjærne.

No. 11. Det er sandt nok, at ifølge 291 og Ftb skal Knud fældes af hans broder Harald i et søslag i Limfjorden; men det skal ikke glemmes, at Limfjordens vande ogsaa saa Gullharalds død. Derpaa kan profetien om 'missæti nǫkkvara storeflismanna her innanlands' ligesaameget tyde.

At H forkorter i første þáttr véd jeg meget godt (se min artikel s. 207); men jeg negter bestemt, at dette er tilfældet i anden þáttr. — Frøken Krijn siger: »Naar vi her læser (H s. 7): enn Hacon iarl geck aptr til heiđni þegar han kom aptr til Noregs — saa kan vi uden hjælp af de andre tekster ikke forklare, hvor Hakon kom fra». Jovist kan vi det, om vi læser stedet opmærksomt. Det fortælles at 'Litlu siđar kom Otti keisari af Saxlandi til Danmerkr međ micklu liđi. ok þa kom Olafr Trygua son til liđs vid hann. Þeir bruto Haralld konung til kristni ok Hacon iarl. var þa kristnuđ ǫll Danmǫrk. enn Hacon iarl geck aptr til heiđni þegar hann kom aptr til Noregs' —. Da han, som forklaret lige foran, er kong Harald skattepligtig (og altsaa ledingspligtig), og (som enhver islænding vidste) keiser Otto ikke kom videre end til Limfjorden, saa behøves ingen videre forklaring paa, »hvor Hakon kom fra». — Frøken Krijn bør ikke paadutte mig den naivetet at sige »the shorter line of kings, as given in H, is quite sufficient». Jeg sagde: »sufficient — whatever the historic truth — to account for the lapse of time» (in the author's mind, of course).

Madison, Wis.

L. M. Hollander.

Efterledens behandling i namnen på -stad.

Det moderna uttalet av namnen på *-stad* är över hela Sverige *-sta* (*-ste*), alltså med bortfall av den slutljudande konsonanten. Det heter *Bålingsta, Hēsta, Kòlsta* etc. Upland, *Vålsta, Bànksta, Grànste* etc. Östergötland, *Skarsta, Knista* Västergötland, *Smèsta, Bàngsta* Värmland etc., etc. Däremot erbjuda skriftformerna en tillsynes fullständigt regellös växling av former med eller utan *-d*. Slå vi upp i Post- och telegrafortförteckning 1909, finna vi *Björsta* och *Björstad, Brandsta* och *Brandstad, Hallsta* och *Hallstad, Ramsta* och *Ramstad* o. s. v., jämte enbart t. ex. *Ensta, Målsta* m. fl. Denna växling av synkoperade och osynkoperade former är emellertid ingen sent uppträdande företeelse inom den ifrågavarande namngruppen. Redan i de medeltida handskrifterna möta vi den lika utpräglad, och t. o. m. våra fornsvenska runinskrifter ha åtskilliga exempel att uppvisa. I dessa fornspråkliga former framträder för övrigt motsättningen ännu mera påfallande, eftersom vi där ännu ha att göra med tvåstaviga pluralformer och sålunda å ena sidan finna *-stadha, -stadhum*, å den andra, med synkope eller kontraktion även av vokalerna, *-sta* och *-stum*. På uppländska runstenar träffas former som *baristam, agurstam*, på den östgötska Heda-stenen *iatunstaþum*. I handskrifterna finna vi *Enestadhom, Enestadhum* och *Enestom, Enestum, Kyælkastadom* och *kiælcastum, Qvindelstada* och *Kwindalsta, Molstadha* och *Molestam, Molstum* etc. etc. i den brokigaste blandning hela medeltiden igenom.

Den ende som sökt bringa dessa motsatser under någon regel, är Axel Kock. I Arkiv X, 335 anför han åtskilliga former av namn på *-stad*, som förekomma i ett par sörmländska diplom från år 1401. I dessa heter det *Kætilstom, Waparstom, Hæsastom, Smiddhastom, Helastom, Hæmastom* men *Stenstadhom, Stenstadhum*, och Kock drar slutsatsen, att synkopering ägt rum, då förleden

varit tvåstavig, men icke då den varit enstavig. I en not tillfogas, att »mindre ofta möta fsv. ortnamn på *-stum* med första kompositionsleden enstavig, t. ex. *in græpstum*, *in hørstum* (Sv. Dipl. IV, 348)». I Sv. Lm. XV. 5: 24 och i Sv. ljudhist. I, 308 framdragas också de nämnda Sörmlandsformerna, och till förklaring antages olika akcentuering i sammansättningarna med enstavig och i de med tvåstavig förled. »Man akcentuerade *Kǽtilstàdhom* men *Stenstádhom*, och vid akcentueringen *Kǽtilstàdhom* med semifortis på penultima utvecklades **Kætilstam*, *Kætilstom*, under det att *Stenstádhom* kvarstod oförändrat» [1].

Hur tilltalande den av Kock här uppställda ljudlagen än synes vara, när man håller sig till de nämnda sörmländska diplomformerna, kan den likväl icke upprätthållas, om undersökningen utsträckes till att omfatta en större del av det medeltida materialet. Går man igenom ett avsevärdare antal namnformer från medeltiden, försvinner nästan fullständigt den olikhet mellan namn med enstavig och med tvåstavig förled, varpå Kock grundade sin teori.

Det i hela framställningen här nedan åberopade materialet utgöres av formerna i Sv. Dipl., Sv. riksark:s perg.-brev, Styffe Skandinavien under Unionstiden, 2. uppl. och Vadstena klosters Jordebok.

Välja vi där till en början ut just de sörmländska namnen [2], finna vi följande förhållande. Av sammansättningar med (ursprungligen) tvåstavig förled ha antecknats icke mindre än 184 namn och 600 former med synkope i efterleden. Utan dylik synkope [3] äro endast 8 namn och 10 former antecknade.

---

[1] Sv. Ljudhist. a. st.

[2] Uppdelningen sker efter orternas läge, vilket icke är *fullständigt* samma sak som att särskilja diplomerna från olika landskap. Emellertid äro avvikelserna obetydliga och invärka icke på resultatet av undersökningen.

[3] Jag gör här ingen skillnad mellan urspr. en- och tvåstaviga efterleder, alltså mellan former där endast *dh* synkoperats, eller där både *dh* och ändelsevokal synkoperats.

Sammansättningarna med enstavig förled äro icke så talrika. Emellertid ha 55 namn och 225 former antecknats, där synkope i efterleden inträtt, medan den osynkoperade efterleden uppträder endast i 7 namn och 12 former. Synkoperingsregeln är sålunda genomförd i det överväldigande flertalet av former, oberoende av om förleden är en- eller tvåstavig. Undantagen äro så försvinnande få, att man kunde vara böjd för att endast se en tillfällighet i det faktum, att deras antal vid enstavig förled belöper sig till ungefär 5 %, vid tvåstavig förled endast till omkring $1\frac{1}{2}$ %. De likartade förhållandena vid namnen från Upland göra det emellertid möjligt, att en- eller tvåstavighet hos förleden värkligen haft något att betyda.

Gå vi till de övriga Mälarlandskapen, finna vi nämligen samma behandling av efterleden som i Sörmland. I Stockholms län[1] se alltså siffrorna ut på följande sätt:

synkoperade: enstav. 48 namn, 131 former;
tvåstav. 116 n., 286 f.
osynkoperade: enstav. 11 namn, 33 former;
tvåstav. 15 n., 40 f.

Upsala län:

synkoperade: enstav. 48 n., 180 f.; tvåstav. 137 n., 493 f.
osynkoperade: enstav. 16 n., 38 f.; tvåstav. 11 n., 37 f.

I Stockholms län sålunda osynkoperade av namn med enstaviga förleder 20 %, av namn med tvåstaviga endast 12 %. I Upsala län bli motsvarande siffror 17 % och 7 %.

I Örebro län och Västmanlands län ha däremot inga osynkoperade former antecknats av namn med enstavig förled, däremot några få i namn med tvåstavig.

Örebro län:

synkoperade: enstav. 16 namn, 35 former;
tvåstav. 49 n., 144 f.

[1] Jag följer läns- och icke landskapsindelningen, då identifieringen av de gamla namnformerna delvis fått göras med hjälp av ortförteckningar med länsindelning.

osynkoperade: enstav. inga; tvåstav. 5 n., 5 f.

Västmanlands län:

synkoperade: enstav. 44 n., 147 f.; tvåstav. 130 n., 415 f.
osynkoperade: enstav. inga; tvåstav. 4 n., 5 f.

Procenttalen bli sålunda för de båda sist nämnda länen något över 3 %, resp. 1 % osynkoperade med tvåstavig förled, däremot 0 % i båda fallen, då förleden är enstavig. I båda dessa län är emellertid antalet undantag överhuvud så obetydligt, att inga slutsatser torde böra dragas ur denna avvikelse från förhållandet i de förut anförda länen.

Om siffrorna från Upland, Sörmland, Västmanland och Närke sammanföras, få vi 827 namn med 2656 synkoperade former mot endast 77 namn med 180 former osynkoperade. En uppdelning av materialet i namn med enstavig och med tvåstavig förled ger oss vid de enstaviga över 700 synkoperade former mot 83 osynkoperade, under det att vid de tvåstaviga förlederna motsvarande siffror äro omkring 2000 synkoperade mot 97 osynkoperade.

Praktiskt taget äro vi sålunda i huvudfrågan berättigade till slutsatsen, att i de fyra nämnda Mälarlandskapen har synkope inträtt i efterleden oberoende av om förleden varit enstavig eller tvåstavig. Däremot kan man vid försöken att finna någon regel för undantagens inbördes växling vara frestad att påpeka, hurusom i hela antalet former från de fyra landskaperna undantagen vid enstavig förled belöpa sig till omkring 10 %, vid tvåstavig förled däremot till knappa 5 %. Och för Upland (utom den västmanländska länsdelen) och Sörmland voro procentsiffrorna ännu mera påfallande, nämligen *20* mot *12*, *17* mot *7* och *5* mot *1½*.

Emellertid torde man ha vissa skäl till försiktighet vid behandlingen på grund av hela materialets relativa litenhet. I fråga om dessa undantag med osynkoperad efterled har man att göra med så pass fåtaliga former, att tillfälligheter eller speciella orsaker av olika slag lätt kunna förrycka proportionerna. Jag har redan nämnt, hurusom formerna från Västmanland och Närke

tycktes peka åt rakt motsatt håll. Här må blott ytterligare erinras om den anledning till förskjutningar mellan namn med enstavig och med tvåstavig förled, som ligger i den relativt tidiga synkopen av mellanvokalen vid tvåstavig första led. En hel del av de antecknade namnformerna äro relativt sena, och innan man vunnit en säker tolkning av alla förlederna, kan man icke avvisa möjligheten, att ett visst antal av de till synes enstaviga förlederna ursprungligen varit tvåstaviga.

Så torde t. ex. just det av Kock från sörmländska diplom (1401) antecknade *Stenstadhum* med all säkerhet ursprungligen ha haft tvåstavig förled. Det heter visserligen *Stenstadhum* i de flästa uppteckningarna från 1400-talet, och redan tidigare finnes *Stenstadum*, *Stenstada* (1382) SRP nr. 1740, *Steenstadha* (1392) SRP nr. 2597, men den äldsta formen är *stenastaþum* (1287) Sv. Dipl. II, 36, och tvåstavig förled uppträder också i ett par 1400-talsformer. Namnet — modernt *Stensta*, Söderby-Karl, Sths län — är alltså detsamma som de skånska *Stenestad*, och förleden innehåller mansnamnet *Stenar*.

Ytterligare ett par exempel av samma slag kunna nämnas. Det skulle ha varit nödvändigt att vid statistiken införa ett *kroxsta* (1322, 1344, 1409) SD III, 538, V, 326, 334, ns. 2, 132 bland namn med enstavig förled, om ej den äldsta formen *Crokæstum* (1310?) SD II, 611, styrkt av flera bredvidstående *Kroksta*, *Krogsta* med många gamla former *krokastum*, *crokestum* etc., visat den osynkoperade tvåstaviga förleden.

Ett *Kolsta* (1385, 1399, 1400) SRP nr. 2139, 2988, 3097 har likaledes ursprungligen tvåstavig förled, såsom framgår av *Kulusta*, *Kulustom* (1380, 1384, 1381) SRP nr. 1509, 2035, 1602.

Kålsta, Torstuna, Vstm. har år 1416 formen *Kalsta* SD ns. 3, 168, men uppträder 1390 som *Kalasta* SRP nr. 2516. När man då träffar *Kålsta,* Fresta, Sth. år 1447, senare *Kaalsta*, *Kaalstom* Vkjb., kan man inte avvisa tanken på tidigare tvåstavig förled, ehuru ordet i statistiken måste ingå bland de enstaviga.

På samma sätt med flera. Å andra sidan är det inte uteslutet, att man får räkna med något slags svarabhaktivokal i en

del former med tvåstavig förled, där vid sidan stående (äldre) former med enstavig förled eller där en evident tolkning av förledens betydelse gör antagandet av tvåstavig förled osannolikt.

De nu nämnda faktorerna medföra tydligen en viss osäkerhet ifråga om materialets placering, och de anförda siffrorna kunna därför i någon mån modifieras i ena eller andra riktningen. I huvudfrågan är emellertid antalet säkra fall så överväldigande stort, att den nämnda felkällan icke spelar någon roll. Vid de fåtaliga undantagen däremot kan även en ringa förskjutning ha sin betydelse, och det är därför man endast med försiktighet vågar bygga regler på de växlande procenttal, som undantagen uppvisa efter enstaviga och tvåstaviga förleder.

Det är emellertid klart, att det icke är på dessa relativt fåtaliga osynkoperade former från Mälarlandskapen som det allmänna intryck förskriver sig, att förkortade och oförkortade former växla regellöst i det fornsvenska materialet. Hade man isolerat de nu behandlade namnen från Upland, Sörmland, Västmanland och Närke, skulle man tämligen hastigt ha kommit fram till slutsatsen, att synkope är nästan genomgående regel, osynkoperade former däremot fåtaliga undantag.

Vad som framkallar det nämnda intrycket av regellös växling, är nämligen sammanförandet av de korta Mälarformerna med det stora antalet osynkoperade former från det övriga Sverige. En iakttagelse av att de kortare och de längre formerna icke äro jämt fördelade över hela landet ligger väl redan bakom Kocks uttryck Arkiv X, 335, att formerna på *-stom* i st. f. *-stadhum* äro »dialektiska». Man behöver inte häller ha hunnit långt vid en genomgång av fornsvenska diplom, förrän man har ett alldeles bestämt intryck av att de kortare formerna förskriva sig från Svealand, de längre från Götaland. En närmare undersökning visar emellertid, att som Svealandskap i detta hänseende endast få räknas Upland, Sörmland, Västmanland och Närke, under det att de synkoperade formerna härska nästan undantagslöst i hela landet för övrigt.

Det kan ha sitt intresse att se ett någorlunda stort antal exempel på denna motsättning mellan Mälarlandskapen å ena sidan, det övriga Sverige å den andra, särskilt om till åskådningsmaterial väljas namn, som förekomma på båda dessa geografiska områden.

Alvesta, Jäder, Sörm.: *Aluasta* (1387) SRP nr. 2331; *Aluastom* (1413) SD ns. 2, 653; *Alwastom* (1418) SD ns. 3, 329.

Alvesta, Hubbo, Vstm.: *Aluastom* (1413) SD ns. 2, 582.

men

Alvesta, Aringsås, Krbg: *Aluestadha* (1413) SD ns. 2, 732.

Alvestad, Skärkind, Ögl.: *Alwarstad* (1356) SRP nr. 259; *Alwerstadhum* (1381) SRP nr. 1552; *Alwærstadha* (1385) SRP nr. 2169; *Aluarstadha* (1394) SRP nr. 2739; *Alvarstada* (1394) SRP nr. 2748.

Bankesta, Överjärna, Sth.: *Bancastum* (1291) SD II, 117.

Bangsta, Ösmo, Sth.: *Bankæstum* (1281) SD I, 578.

Bånkesta, Råby-Rekarna, Sörm.: *bankastum* (1346) SD V, 691, (1409) SD ns. 2, 160; *Bankastom* (1409) SD ns. 2, 158; *Bankista, Banchistum, Bankistom* (1446, 1447, 1480) Vkjb s. 246; *Bankestad* (1375) SRP nr. 1133.

men

Bankestad, V. Ed, Klm.: *Bankastadhum* (1359) SRP nr. 432; *Bankastadha* (1383) SRP nr. 1988.

Blacksta, s., Sörm.: *blaksta* (1317) SD III, 325, (1394) SRP nr. 2700, (1400) Styffe s. 225; *blaxta* (1336) SD IV, 522, (1355, 1386, 1400) SRP nr. 210, 2235, 3129, (1401, 1413) SD ns. 1, 52, 2, 665; *blacsta* (1339) SD IV, 667; *Blaxsta* (1377, 1385, 1395) SRP nr. 1235, 2156, 2753; *Blaxtha* (1401) SD ns. 1, 35.

Blacksta, Berghammar, Sörm.: *in blacstum* (1286, 1330) SD II, 13, IV, 168.

Blacksta, Gåsinge, Sörm.: *Blaxta* (1384) SRP nr. 2005; *Blaksta* (1410) SD ns. 2, 336.

Blacksta, Kjula, Sörm.: *Blaxstom, Blaxstum, Blaxtom, Blaxtum, Blakstom, Blakstum* (1409) SD ns. 2, 103, 153, 155, 157, 158, 160, 162, 163.

Blacksta, Ärla, Sörm.: ***Blaxstom*** (1401) SD ns. 1, **39**; ***Blaksta***, ***Blakxsta*** (1413) SD ns. 2, **647**, **648**; ***Blaxta*** (1414) SD ns. 2, **785**; ***Blaxta***, ***Blaxsta*** (1416) SD ns. 3, **146**.

Blacksta, Boglösa, Ups.: ***blakkastum*** (1347, 1409) SD V, 673, ns. 2, **102**; ***Blakkasta***, ***Blactasta*** (1386, 1392) SRP nr. 2216, 2622; ***Blakkastom*** (1410, 1411) SD ns. 2, **299**, **415**; ***Blakkista*** (1414) SD ns. 2, **809**.

Blacksta, Ekeby, Ups.: ***blaxtathum*** (1312) SD III, 96.

Blacksta, Jumkil, Ups.: ***blaxta*** (1322) SD III, 538.

Blacksta, Alunda, Ups.: ***blagstadum*** (1312) SD III, 93, 94; ***blacstadhum*** (1344) SD V, 321.

Blacksta, Litslena, Ups.: ***Blakkastom*** (1415) SD ns. 3, **44**.

Blacksta, Kumla, Öreb.: ***Blaxstum*** (1415) SD ns. 3, **82**.

men

Blackstad, Kuddby, Ögl.: ***Blaxstadum***, ***Blakstadhum*** (1409, 1414) SD ns. 2, **219**, **826**.

Blackstad, Väderstad, Ögl.: ***Blakstadha*** (1399) SRP nr. 3010, 3029.

Blista, Sorunda, Sth.: *Blystæ* (1331) SD IV, 240; ***Blista*** (1385) SRP nr. 2129, 2163, 2164.

Blista, Österhaninge, Sth.: ***blyustum*** (1331) SD IV, 240.

Blista, Västerhaninge, Sth.: ***blistæ*** (1331) SD IV, 241.

men

Blistad, Gistad, Ögl.: *Blystad* (1377, 1380) SRP nr. 1278, 1534; *Blizstada* (1381) SRP nr. 1633; *Blystada*, *Blistada* (1381, 1382, 1385) SRP nr. 1653, 1787, 2169.

Börsta, Kungs Husby, Ups.: *Birista*, *Byresta* (1381, 1382) SRP nr. 1657, 1711.

Börsta, Tuna, Ups.: ***byristum***, ***biristum*** (1312?) SD III, 97; ***byristum*** (1332) SD IV, 266.

men

Börstad, Orlunda, Ögl.: *Byristadha*, *Byræstadha*, *Byrestadha* (1384, 1387) SRP nr. 2044, 2292, 2317.

Dömesta, St. Mellösa, Öreb.: *Dömastum*, *Dömista* (1381, 1385) SRP nr. 1555, 2106; ***Dømestom*** (1412) SD ns. 2, **460**.

Dömsta, Bro, Vstm.: ***Dømisthom*** (1413) SD ns. 2, **696**.

men

Dömestad, Västerlösa, Ögl.: *Dömastad* (1382) SRP nr. 1704; *Dömestadum*, *Dömestada* (1447, 1500) Vkjb. s. 36.

Gesta, Toresund, Sörm.: *gezsta* (1346) SD V, 575, (1409) SD ns. 2, 140, 141; *gedsta* (1346) SD V, 583; *Geezsta* (1366) SRP nr. 700, (1410) SD ns. 2, 263; *Gesta* (1400) SRP nr. 3150, (1413) SD ns. 2, 668; *Getzstom* (1413) SD ns. 2, 702.

men

Gestad, s., Älvsb.: *gezstadhum* (1346) SD V, 538; *Geetzstadha*, *Getstadha* (1449, 1485) SOÄ XVI, 105.

Hacksta, s., Ups.: *hakastum* (1316, 1344, 1347) SD III, 129, V, 238, 672; *hacastum* (1302—1319) SD III, 428; *hakaste* (1344) SD V, 309; *Hacasta, Hakasta* (1383, 1384) SRP nr. 1983, 2023.

Ytterligare 9 *Hacksta* från Mälarlandskapen med uteslutande synkoperade efterleder, om ett *Hakastad* (1382) SRP nr. 1765 undantages.

men

Hakestad, Köinge, Hall.: *Hakastadha*, *Hakastaþa* (1351) SD VI, 314.

Helgesta, Haga, Sth.: *hælghastum* (1335) SD IV, 431, 433; *hælgester*, *helghastum*, *helghestum* (1335) SD IV, 434, 444, 445; *helgeste*, *helgestum*, *hælgestum* (1341, 1344) SD V, 84, 331, 357.

Dessutom ännu 8 *Helgesta* från Mälarbygderna med enbart synkoperade efterleder,

men

Helgestad, Kuddby, Ögl.: *Hælgastadum* (1409) SD ns. 2, 218.

På detta sätt vore det möjligt att fortsätta hela materialet igenom, men de föregående exemplen torde vara tillräckliga för att ge det avsedda intrycket. Granska vi de anförda formerna från Mälarlandskapen, träffa vi, som väntat var, jämte det överväldigande flertalet synkoperade former även några enstaka osynkoperade. Av dessa äro de tre *blacstadhum* etc. fullt bevisande. Däremot har man de största skäl att betrakta det fjärde undantaget — *Bankestad* — med misstro. Det förskriver sig från SRP,

står i referatet av handlingens innehåll, och formen är med all sannolikhet utgivarens skriftform, icke dokumentets. När det gäller former från SRP med slutljudande *-d* och i övrigt likalydande med i modern tid brukade former av namnen, kan man överhuvudtaget icke räkna med dessa former såsom bevismaterial. Undantagens antal förminskas härigenom ytterligare[1].

En iakttagelse som varje uppmärksam läsare av exempelsamlingen ovan säkerligen gjort, är den, att även i de moderna namnformerna från Postortlexikon motsättningen mellan Mälarformerna och de övriga lever nästan genomgående kvar. Bland de uppräknade exemplen finnes blott ett enda undantag, ett *Alvesta* från Kronobergs län. Så påfallande är icke motsättningen, om man betraktar materialet i dess helhet. Framförallt beror detta därpå, att de norrländska namnen sakna det slutande *-d* minst lika regelbundet som namnen från Mälarbygderna, och till Norrland får man i denna punkt också räkna Kopparbergs län. Men i Götaland och Värmland möter man på få undantag när bevarat *-d*, och man kan ställa upp hela rader av korresponderande namn med bortfallet *-d* i norr (och öster), kvarstående *-d* i söder (och väster). Exemplen kunna väljas på måfå.

Högsta 11 namn från Vnrl., Jämtl., Kpbg., Sth., Ups., Vstm.: *Högstad* 5 namn från Ögl., Gbg., Krist.

Hörnsta Jmtl., Vstm., Öreb.: *Hörnstad* Klm.

Hörsta Öreb.: *Hörstad* Mlm.

Igelsta 5 namn Sth., Vstm.: *Igelstad* Skbg.

Ingelsta 5 namn Sth., Sörm., Vstm., Öreb.: *Ingelstad* 9 namn Klm., Krbg., Krist., Mlm., Ögl.

Järsta 6 namn Sörm., Ups., Vnrl., Vstm. samt ett Vrml.: *Järstad* 2 namn Ögl.

Kappsta 3 namn Sth., Sörm.: *Kappstad* Vrml.

Kesta Sörm.: *Kestad* Skbg., Vrml.

Kilsta Sörm., Vstm., Öreb.: *Kilstad* Vrml.

[1] I st. f. ovan s. 212 meddelade siffror för hela Mälarbygden skulle vi sålunda få av enstaviga 700 synkoperade mot 76 osynkoperade, av tvåstaviga 2000 synkoperade mot 79 osynkoperade.

Kimsta 2 namn Sth.: *Kimstad* Vrml., Ögl.
Kingsta Gvlb., Jämtl.: *Kingstad* Ögl.
Knista Sth., Öreb.: *Knistad* Skbg, Vrml.
Knösta Gvlb.: *Knöstad* Vrml.
Kolsta 8 namn Sth., Sörm., Vnrl., Vstm.: *Kolstad* 7 namn Ögl., Klm. samt ett Gvlb.
Komsta Vnrl.: *Komstad* Jkpg, Krist.
Kragsta 4 namn Sth.: *Krakstad* Vrml., Ögl.
Krogsta, *Kroksta* 6 namn Sth., Ups., Vnrl. samt ett Vrml.: *Krokstad* 3 namn Gbg., Vrml. samt ett *Krogstad* Sth.
Ramsta 10 namn Sth., Sörm., Ups., Vstm., Öreb., Vnrl.: *Ramstad* 4 namn Ogl., Klm., Vrml. samt två Sth.
Resta 4 namn Ups., Öreb.: *Restad* 8 namn Gbg., Älvsb., Hall., Jkpg, Ögl.
Segersta 6 namn Gvlb., Sth., Sörm., Ups.: *Segerstad* Klm., Krbg., Jkpg., Ögl., Älvsb. Skbg, Vrml.
Skäggesta 8 namn Sth., Sörm., Ups.: *Skäggestad* 2 namn Ögl. O. s. v.

Anledningen till att de norrländska formerna i modern tid gå samman med Mälarbygdernas synes icke vara lätt att med bestämdhet angiva. I alla händelser är det nödvändigt att först närmare ingå på de medeltida formerna.

Om vi sammanföra namnen från hela landet utanför de nämnda fyra Mälarlandskapen, finna vi 438 namn med 1679 former utan synkope. Mot dessa stå endast 31 namn med 33 former, som visa synkope. Och bland dessa undantag ingå då med ungefär hälften de delvis osäkra formerna från SRP. Uppdelade på namn med en- och tvåstaviga förleder skulle undantagen förhålla sig på följande sätt.

Enstavig förled: osynkoperade 590 former, synkoperade 11 former.
Tvåstavig förled: osynkoperade 1092 former, synkoperade 22 former.

I båda fallen representera undantagen omkr. 2 % av hela antalet. Det kan emellertid förtjäna anföras, att fördelningen är mycket

ojämn mellan de olika bygderna. Så finner man vid de östgötska namnen följande siffror.

Enstavig förled: 359 former osynkoperade: 2 former synkop.

Tvåstavig förled: 726 former osynkoperade: 16 former synkop.

Alltså i förra fallet knappt 1/3 %, i senare över 2 % undantag. Här får emellertid återigen upprepas, att de absoluta talen äro så små, att de knappast tillåta säkra slutsatser angående orsakerna till växlingen.

Såsom av de nämnda siffrorna från Östergötland framgår, representera östgötanamnen den stora majoriteten av antecknade medeltidsformer utanför Mälarbygderna. I övrigt ingår följande antal former i materialet.

Småland: 66 namn — 243 former, Västergötland och Dalsland 40 n. — 150 f., Bohuslän 2 n. — 2 f., Värmland 6 n. — 11 f., Dalarna 7 n. — 16 f., Norrland 29 n. — 47 f., Halland 7 n. — 36 f., Skåne 40 n. — 89 f., Blekinge 2 n. — 2 f. Alla dessa former sakna synkope. Undantagen äro till antalet: Småland 8 f., Vgld 3 f., Bohl. inga f., Vrml. inga f., Dalarna 1 f., Norrland 1 f., Hall. inga f., Skåne 2 f.

Även om antalet namnformer från Dalarna och Norrland är relativt litet, räcker det dock fullständigt till för att säkerställa regeln, att osynkoperade efterleder härska under medeltiden i dessa trakter lika väl som i Värmland och Götaland. I det moderna materialet återigen träffar man, såsom redan ovan blivit nämnt, så gott som inga d-former. Av 111 namn från Gvlb. län har jag antecknat 3 på -d, av 188 från Vnrl. 2 på -d, av 66 från Jmtl. 3 på -d, av 29 från Kpbg 1 på -d.

Man kunde vara frestad att söka orsaken till denna avvikelse från det medeltida bruket i det förhållandet, att endast ett litet fåtal av de norrländska namnen haft medeltida former upptecknade och att senare skrivare därför varit mera hänvisade till att följa uttalet med bortfallet *d*. Mot närmare 400 norrländska stadnamn i Postortlexikon står icke mer än ett 30-tal namn, till vilka

medeltidsformer antecknats ur av mig genomgångna skrifter. Och för Vnrl. län ställa sig motsvarande siffror som 188 mot 9. Men tanken får uppgivas, då vi finna Dalarna med ett 30-tal moderna namn utan *-d*, av vilka fjärdedelen antecknats från medeltiden med de längre formerna, under det att samtidigt Värmland på 100 moderna namn visar endast 6 med former från medeltiden och likväl i allra största utsträckning bevarar *d*-formerna.

Den enda sannolika lösningen synes därför vara, att namnen från Dalarna och Norrland fått sina moderna skriftformer under starkt inflytande från Mälarbygdernas skrivvanor, medan Värmland i detta hänseende huvudsakligen följt Götaland. Ett spår av mellanställning för Värmland skulle man kunna söka i det faktum, att undantagen vid de moderna värmländska formerna äro relativt många, nämligen bland ett hundratal former icke mindre än ett 20-tal utan *d* [1].

Det är tydligt, att i den här föreslagna förklaringen till de norrländska formernas saknad av *-d* ingår som en av faktorerna det ringa antalet av medeltida namnformer. Ensam kunde denna faktor icke förklara saken, men den har varit en förutsättning för att Mälarbygdernas skrivvanor skulle kunna tränga igenom. Götalandskapen med sina mängder av gamla skrivningar med *d* ha visat sig oemottagliga både för påvärkan norrifrån och från det även i Götaland härskande uttalet med bortfallet *d*.

Tolkningen av de moderna olikheterna visar oss alltså tillbaka till det ursprungliga problemet, hur den medeltida motsättningen skall förklaras.

En rent fonetisk tydning av denna motsättning torde icke vara möjlig. Bortfall av äldre *đ* är nu i uttalet genomfört lika fullständigt över hela landet, och att detta bortfall skulle vara äldre — och betydligt äldre — i Mälarbygderna än i Götaland med Skåne, synes ju strida mot allt vad vi för övrigt veta om

[1] Av 40 former från Gbgs o. Bohl. finnas exempelvis endast 2 utan *d*, av 23 från Hall. 2, av 86 från Skåne 1 o. s. v

behandlingen av eftervokaliskt *đ*, **åtminstone efter starktonig vokal.**

Denna sista inskränkning i uttrycket kunde visserligen synas erbjuda en möjlighet till gåtans lösning. När man först blir uppmärksam på att gränsen mellan synkoperade och osynkoperade former faller någonstädes mellan Sörmland och Östergötland, frestas man onekligen ett ögonblick att sätta detta faktum i förbindelse med den »skärpning» av *đ*, som man synes kunna konstatera för vissa fsv. dialekter[1], med all säkerhet »västliga och sydliga»[2], samt med det likaledes sydsvenska bevarandet av *-t* efter svagtonig vokal. Om *-stadh* förlorat just så mycket i akcentstyrka, att det blivit likställt med dessa svagtoniga stavelser, kunde ju *đ* ha blivit skärpt och till en tid bevarat.

En dylik hypotes vilar emellertid på mycket osäkra förutsättningar. Inga spår föreligga av att »skärpningen» skulle ha givit *t* — vilket för övrigt i så fall borde ha kvarstått —, och teckningarna med *d* äro inte talrika nog för att rättfärdiga ett antagande av $đ > d$. Härtill kommer, att åtminstone på vissa håll ett sålunda genom »skärpning» uppkommet $d < đ$ i modern tid **kvarstår**, medan i samma trakter *stad*-namnen förlorat sin slutljudande konsonant, så t. ex. i Halland med *hǣrad*, *fǣlad* etc. gentemot *hàlmstå̆*, *hàlmsta* 'Halmstad', *résta*, *rèsta* 'Restad' *våsta* 'Vastad' av *Halmstathe* (1274) etc. etc., *Watzstadha* (1415)[3]. Slutligen förlorar hypotesen om »skärpningen» sitt kraftigaste stöd, då det visar sig, att de osynkoperade medeltidsformerna ingalunda äro begränsade till namnen från Götaland utan härska över hela Sverige med undantag av Mälarbygderna.

Om de nordsvenska formerna därvid på grund av sin få-

---

[1] Se Kock Unders. i sv. sprhist. s. 14 ff.

[2] Se Noreen Grunddragen av den fsv. gramm. § 63.

[3] De anförda namnformerna med bortfall av *d* tala naturligtvis icke mot teorin om »skärpningen» överhuvud. De visa endast att efterleden i *stad*-namn vid tiden för »skärpningen» haft antingen starkare eller svagare akcent än den erforderliga. Om villkoren för bevarat *d* se närmare Sö. Hall:s folkmål s. 492 ff. och där anförd litteratur.

talighet skulle synas behöva ytterligare stöd, må just här framhållas, att de ofantligt talrika norska *stad*-namnen uppvisa alldeles samma behandling av efterleden. Så vitt jag vid en hastig genomgång kunnat finna, bevaras *đ* och den tvåstaviga efterleden regelbundet i de norska medeltida formerna. Det heter alltså *Akustadhum*, *Arnastadom*, *Fenestadum* *Ormstodum* etc. etc., och former som Mälarbygdernas *Ormstum* etc. synas vara fullständigt okända. Även de danska medeltidsformerna bevara *d*, och vi kunna sålunda konstatera en motsättning mellan de svenska Mälarbygderna å ena sidan och hela det övriga Skandinavien å den andra.

Om denna motsättning alltså inte kan förstås såsom ett direkt resultat av synnerligen tidigt värkande, rent dialektala ljudlagar, så synes däremot en förklaring vara möjlig, som låter en fonetisk faktor samvärka med vissa bebyggelsehistoriska förhållanden. I och för sig äro varken mälarformerna med bortfallet *d* eller de övriga skandinaviska formerna med bevarat *d* särdeles märkliga. I efterled under försvagad akcent bör ett *đ* ha kunnat falla synnerligen tidigt. Om vi icke hade andra skäl att förmoda något sådant, skulle just Mälarbygdernas *sta*-former lämna ett tydligt bevis. Men å andra sidan stod jämte dessa sammansättningar det enkla *stad*, som i uttalet delvis ännu bevarar *d*, som överallt längre bevarat det, och vars skriftformer överhuvudtaget icke känna till synkope av slutkonsonanten.

Ett bevarande av *đ* i ortnamnens uttal eller ett införande av *dh* i deras skrivning genom invärkan från det enkla ordet *stadh* synes vara den naturligaste sak i världen.

Problemet blir alltså, varför denna påvärkan från det enkla ordet ägt rum i största delen av Sverige — och Skandinavien —, men icke i nämnvärd utsträckning inom Mälarbygderna. Och formulerad på detta sätt synes frågan i första hand leda fram till det nästan tavtologiska svaret, att sambandet mellan det enkla ordet *stad* och efterlederna i ortnamnen måste ha känts ofantligt mycket svagare i Mälarebygderna än annorstädes. Det är alldeles otänkbart, att sådana mäng-

der av *sta*-namn skulle ha kunnat upptecknas utan ett enda exempel på i skriften återinfört *dh*, om den oreflekterade språkkänslan satt efterleden i samband med ordet *stadh.* Och tydliga bevis för att detta samband var i hög grad försvagat, erbjuda icke blott nom. plur.-former som *løstir, giristir* etc. utan även dat. plur. på *-stum, -stom.*

De sistnämnda formerna kräva därvid en mera ingående diskussion. Utvecklingen från *-stadhum* > *-stum* har varit föremål för behandling av Kock, som uppställer följande skema.

Först har *-stadhum* genom bortfall av *đ* och synkope av *u* givit *-stam.* Ur detta *-stam* utvecklas *-stom* enligt en dialektal ljudlag, som innebär, att svagtonigt *a* frf. *m* labialiseras till *o.* Slutligen har detta labialiserande inflytande i vissa trakter fortskridit ännu ett steg längre, så att av *o* blivit *u.* Den möjligheten påpekas, men avvisas såsom icke behövlig, att ett **Barkastom* ombildats till *Barkastum* »under inflytande av ortnamn med dat. pl. på *-om, -um*», se Kock Arkiv X, 335 f., Anschw. Acc. s. 191.

Att *-stam* utgör ett första steg på utvecklingsbanan, d. v. s. är äldre än *-stom, -stum,* förefaller vara det sannolikaste antagandet. Det bjuder nämligen emot att med Noreen Aschw. Gramm. § 158, 2 antaga, att i *-stadhum* än ett *a* och än ett *u* synkoperats, utan att någon grund för denna växling synes vara möjlig att angiva [1]. Och då formen *-stum* utan svårighet låter förklara sig ur ett föregående *-stam,* och då *stam*-formerna dessutom ingå i det allra älsta materialet [2], torde man ha skäl att anse synkope av *-u-* för det regelbundna, varigenom *-stadhum* alltså givit *-stam.*

---

[1] Den skillnad Noreen a. st. — och jfr. § 156, 2 b — gör mellan *stad*-namn med enstaviga och med tvåstaviga förleder, synes icke kunna upprätthållas. Det heter icke endast *Baristam, molestam, solestam* utan också *balstam* (1331) SD IV, 204 'Balsta', Fellingsbro, Öreb., *Byogstaam* (1355) SRP nr. 233 'Bjugsta', Kungsåra, Vstm., *Halstaam* (1386) SRP nr. 2191 'Hallsta' Svedvi, Vstm., *Høxstam* (1331) SD IV, 232 'Högsta', Munktorp, Vstm., *akstam* (1342) SD V, 104 'Åkesta', Skultuna, Vstm.

[2] Utom formerna från runinskrifter har jag antecknat *molestam* (1167—1185) SD I, 90 'Målsta', Husby-Långhundra, Sth., *Solestam* (1164—1167), *Solastam* (1167—1185) SD I, 74, 90 'Solsta', Frösunda, Sth. Om formen *stam* varit

Men om *-stam* sålunda bör ansättas såsom utgångspunkt vid förklaringen av *-stom*, *-stum*, finnas däremot skäl att betvivla riktigheten av Kocks antaganden rörande den senare utvecklingen. Utan att förneka existensen av en dialektisk ljudlag *am* > *om* > *um* och utan att överhuvudtaget ingå på en diskussion av detta problem kan man våga påstå, att med all sannolikhet utvecklingen i *stad*-namnen faktiskt förlupit på annat sätt. Om ett *-stam* först givit *-stom* och detta därefter gått över till *-stum*, måste man vänta sig, att *stom*-formerna höra till det äldsta lagret och först småningom ersättas av *-stum*. Endast under förutsättning att hela processen är förlitterär, vore det begripligt, om både *-stom* och *-stum* uppträdde samtidigt, och i så fall utan egentlig övervikt för någondera formen. Men redan vid en allmän överblick av materialet får man nu intrycket, att *stom*-formerna uppträda senare än *stum*-formerna, och detta intryck bekräftas till fullo vid en noggrannare genomgång.

Till en början kan då nämnas, att i de fall, då enbart *stum*-former eller enbart *stom*-former äro antecknade, proportionen är något över 500 *stum* mot något över 200 *stom*. Härur kunna emellertid inga slutsatser dragas, förrän formernas inbördes ålder konstaterats. Däremot pekar det redan i en viss riktning, då vi gå till namn med både *stum*- och *stom*-former uppvisade och där finna *stum*-formerna i det övervägande antalet fall vara tidigare. Vid 153 namn äro sålunda *stum*-former de äldsta, men endast vid 30 namn gå *stom*-former före[1]. Dessa siffror gälla de fyra Mälarlandskapen tillsammantagna. Men resultatet blir inte annorlunda vid en uppdelning. I Sth. få vi 19 mot 5, Ups. 39 mot 4, Vstm. 25 mot 11, Öreb. 7 mot 2, Sörm. 63 mot 8.

---

en naturlig analogisk nybildning till nom. på *-sta*, borde exemplens antal ökas med det växande materialet från senare tider. Men tvärtom försvinna formerna hastigt. Efter år 1350 har jag endast funnit tre exempel, av vilka två anförts i föregående not. Det tredje är ett *Anastam* (1415) SDns. 3, 22. 'Ansta', Romfartuna, Vstm.

[1] Naturligtvis föreligga vid många eller de flesta namn de båda formerna om varandra, när man ser på hela raden upptecknade former. Siffrorna ange endast, huruvida den äldsta formen är *-stum* eller *-stom*.

Klara bevis finner man emellertid inte, förrän hänsyn tagits till de olika formernas absoluta ålder, men då kunna de istället anses för så mycket mera avgörande. En uppdelning av formerna på olika århundraden eller delar av århundraden visar nämligen, att den stora massan av *stom*-formerna äro överraskande sena. De falla efter 1400 eller i alla händelser icke före 1350.

Av 449 former från tiden före 1350 befinnas nämligen icke mindre än 430 ändas på *-stum* och blott 19 stycken på *-stom*. Även här gäller regeln i lika mån för alla landskaperna. Sth. har 103 mot 2, Ups. 129 mot 10, Vstm. 52 mot 1, Öreb. 31 mot 4, Sörm. 115 mot 2. Och av dessa 19 någorlunda gamla *stom*-former falla 13 mellan 1325 och 1350. Blott en enda *stom*-form är äldre än år 1300, ett *Ernestom* från 1285, SD I, 661 'Ärnesta', Överselö, Sörm. Mot denna ensamma *stom*-form före 1300 stå icke mindre än 58 former på *-stum*. Och även detta material fördelar sig över alla Mälarbygderna, sålunda Sth. 12, Ups. 23, Vstm. 7, Öreb. 5, Sörm. 11.

Man torde tryggt kunna säga, att dessa fakta icke äro förenliga med antagandet, att *-stum* är en senare, ytterligare labialiserad form, som utvecklat sig ur *-stom*. Det är icke tänkbart, att under 1100-talet och nästan hela 1200-talet *stom*-formerna skulle fullständigt saknas, för att därefter och ända fram till 1350 uppträda ytterligt sparsamt, medan samtidigt *stum*-former ensamt eller så gott som ensamt härska, om vägen gått från *-stam* genom *-stom* till *-stum*.

Under dylika förhållanden återstår såsom enda [1], men visserligen mycket nära till hands liggande möjlighet att förklara *-stam* > *-stum*, *-stom* som analogibildning efter övriga dat. plur. på *-um*, *-om*. Det är samma analogiska inflytande som Kock fann möjligt, ehuru icke behövligt, till förklaring av *-stum* ur *-stom*. Vi få erinra oss att gen. och ack. plur. *-stadha* regel-

[1] Man kan väl bortse från den alldeles osannolika hypotesen, att *-stam* ljudlagsenligt givit *-stum* redan förlitterärt, vadan mellanliggande *stom*-former icke skulle vara uppvisade och intet ha att göra med de senare allt talrikare *-stom*.

bundet utvecklat sig till *-sta*, och att särskilt gen.-formen hade mycket stor användning.

En liknande analogivärkan får antagas till förklaring av nom.-plur.-former som *ballinxstir* (1344) SD V, 353 'Balingsta', s., Ups., *Giristir* (1275) SD I, 497 'Giresta', s., Ups., *Helgastir* (1315) SD III, 202 'Helgesta', s., Sörm., *hiælestir* (1302—19) SD III, 429 'Hjälsta', s., Ups., *Condestir* (1302) SD II, 369 'Kunsta', Lena, Ups., *qualdastir* (1316) SD III, 283 'Kvalsta', Östuna, Sth., *løstir* (1302—19) SD III, 429 'Lövsta', s., Ups., *skiæggister* (1275) SD I, 497 'Skäggesta', Börje, Ups., *Tangastir* (1302) SD II, 365 'Tångsta', Kärrbo, Vstm.

Då den här givna tolkningen av formerna på *-stir*, *-stum* synes ovedersäglig, utgör den tydligen ett kraftigt stöd för den slutsats, som ovan s. 223 f. dragits ur *đ*-bortfallet i Mälarbygderna, att nämligen sambandet mellan det enkla ordet *-stad* och efterleden i smstningarna på *-sta* varit högeligen försvagat. Hur detta förhållande i sin tur skall förklaras, kan förefalla tvivelaktigt. En mycket antaglig hypotes tyckes mig vara följande.

Vid den tid, då namnen började upptecknas, hade man redan i stort sett upphört att bilda nya namn på *-stad.* I samma mån som *stad*-namnen försvunno ur kretsen av livskraftiga namntyper, inträdde också förutsättningarna för en isolering av deras efterled från det enkla ordet. Den tendens till reducering av efterledens akcentstyrka och därmed till bortfall av *đ,* vilken alltid funnits, fick överhand, och av *-sta* blev ett ortnamnssuffix utan tydligt framträdande innebörd. Detta bör sålunda ha varit fallet i Mälarbygderna, däremot icke i det övriga Skandinavien.

Det behöver knappast påpekas huru väl det ovan gjorda antagandet ifråga om Mälarlandskaperna passar samman med Högboms teori om *sta*-namnens ålder[1]. Men det bör däremot framhävas, att dessa namn kunna vara betydligt yngre än Högbom antager, utan att den språkliga motsättningen mellan

---

[1] Ymer 1912, s. 269 ff.

Mälarbygderna och det övriga Skandinavien därför blir obegriplig[1]. För den här framställda förklaringen till efterledernas olika form är det ju relativt likgiltigt, hur långt tillbaka i tiden man har att förlägga bildningstypens uppkomst. Vad som i första hand har betydelse, är frågan, hur långt ned i tiden den varit produktiv. Men även här kan man gå långt utanför den av Högbom uppställda gränsen. Man kan mycket väl antaga, att *stad*-namn även i Mälarbygderna fortfarande bildats ett gott stycke efter vår tideräknings början, och likväl få en marginal bred nog för att förklara den olika behandlingen av efterleden i Mälarlandskaperna och annorstädes.

Däremot är det tydligt, att en dylik marginal måste antagas mellan tiderna för typens utslocknande i olika delar av Skandinavien, försåvitt man vill hålla fast vid den ovan framställda förklaringen till efterledens olika behandling. Och mot en dylik tidsskillnad ha tillsvidare inga skäl blivit framförda, medan å andra sidan åtminstone ett par fakta synas ge antagandet sitt stöd. Det är nämligen bekant och har även tidigare blivit framhållet[2], att vikingabygderna i väster ha mängder av *stad*-namn att uppvisa, under det att i de finländska nybyggena, som väl få anses stå i samband med utvandring från Svealand, typen *-stad* synes vara synnerligen sparsamt företrädd[3].

Något ytterligare steg att från språklig synpunkt utreda den kronologiska frågan torde först kunna tagas i och med en noggrann undersökning av de personnamn, som i det allra största antalet fall bilda förlederna i namnen på *-stad*.

---

[1] Kritiska anmärkningar mot Högboms teori finner man nu hos Lundberg i Sv. turistför:s årsskr. 1918 s. 34 ff. (där Sernanders invändningar omnämnas) och hos Sahlgren Västg. ortn. av typen Kölingared s. 6.

[2] Se Rygh No. Gaardn., Inl. s. 77, Noreen Spridda Studier 3: 64.

[3] Se Noreen a. st.

Lund i okt. 1918.

Ernst Wigforss.

Zur germanischen Wortkunde.

101. dän. *gamme.*

Dän. *gamme* »Stall, Schafstall, Hürde», schwed. dial. *gamma* »Kuhkrippe», nhd. schweiz. *gämmeli* »Vorstall bei den Alphütten», ndd. *Altengamme* »Ort bei Hamburg» u. s. w. ist nach Lidén's Vorgang zu arm. *gom* »Stall, Schafstall» zu stellen [1].

Ist die Grundbedeutung dieser Worte »Hürde, Viehhürde», so könnte man dies »Einsprung» auffassen und zur Sippe von mhd. *gampen* »hüpfen, springen», an. *gaman* »Freude, Lustigkeit, Wollust», ir. *gabar* »Geiss», gall. *Gabro-magos* (aus **gamro-magos*) [2] stellen. Idg. *ĝhem-*, *ĝham-* seinerseits gehört zu idg. *ĝhengh-*, *ĝhangh-* wie ir. *eim* »rasch» zu an. *fingr* »finger», wie ndl. *pramen* »drücken» zu gr. βρόγχος »Schlund» (eigentl. »Enge») [3], mnd. *prangen* »drücken, klemmen», wie ahd. *zandaro* »Glutkohle» zu an. *tungl* »Mond», lit. *dìnga mán* »mir scheint» [4], ahd. *zincho* »weisser Fleck im Auge».

Idg. *ĝhengh-*, *ĝhangh-* liegt vor in an. *ganga* »gehen», lit. *žengiù*, *žeñgti* »schreiten», *pra-žanga* »Übertretung», ai. *janghā* »Bein, Fuss» [5].

arm. *gom* neben lit. *žeñgti* wie lit. *gar̃das* »Hürde» neben *žar̃dis* »grosser, umzäumter Weideplatz» [6].

102. schwed. *vätte.*

Schwed. *vätte* »Geist, Wicht» wird allermeist von germ. **vehtiz* hergeleitet und mit abg. *veštĭ* »πρᾶγμα, ὕλη, φύσις» verbunden.

---

[1] Arm. St. 14, vgl. Falk und Torp in Fick's Wb[4] III, p. 127.
[2] vgl. Fick's Wb[4] III, p. 127.
[3] ebenda p. 221, Johansson KZ. 36 p. 346.
[4] Fick's Wb[4] III, p. 168.
[5] ebenda s. v.
[6] vgl. Brugmann, Grdr. I[2], p. 544 ff.

Trifft nun die von van Wijck angenommene Möglichkeit slavischer Entlehnung aus got. *waíhts* »Ding» zu [1], dann ist es nicht ausgeschlossen, das bislang dunkle Wort zu erklären.

Wenn wir annehmen, dass got. *waíhts*, ehe es eine Sache bezeichnete, das Wesen, den Geist einer Sache bedeutete, also ursprünglich persönlich gefasst wurde, kann man von idg. **u̯eǩtìs* »ein Geist, ein Dämon» ausgehen.

Hierzu abg. *veselŭ* »φαιδρός, hilaris», *veselĭno* »θαρραλέως, audacter», ai. *vašmi* »will, gebiete, verfüge über, biete auf, verlange nach, begehre, habe gern, habe lieb, behaupte entschieden», *vā́ša-s* »Geburt, Ursprung, Hurenhaus, Botmässigkeit, Gewalt, Herrschaft, Befehl, Belieben, Wunsch, Willen», *vašakā* »eingeborenes Weib», *vāšitā* »stierende Kuh», aw. *vašna-* »Wunsch», arm. *vasn* »wegen», gr. ἑκών.

Die Grundbedeutung von idg. *u̯eǩ-* ist »springen, aufspringen»: *veselŭ* »hilaris» also »*hinzuspringend», *vašmi* »begehre» also »*springe nach», *vā́ša-s* »Hurenhaus» also »Besprung», *vāšitā* »stierende Kuh», also »Kuh zum Bespringen», ἑκών »freiwillig» also »*hinzuspringend».

Das Wort **u̯óǩo-s* »Botmässigkeit, Herrschaft», eigentl. »Besprung», war ehedem auch im Latein sowie im Keltischen vorhanden. Lat. *uxor, voxor* »rechtmässige Frau» ist aus **u̯oǩo-sōr* durch Samprasarāna entstanden und bedeutet eigentlich »Weib in Botmässigkeit» ebenso wie idg. **sue-sōr* (lat. *soror*), eigentlich »Sippenweib» [2]. Corn. *guhit*, bret. *gouher* »Schwiegertochter» alsdann vielleicht **u̯eǩsiā* »zur Botmässigkeit gehörig».

Schwed. *vätte*, germ. **vehtiz*, idg. **u̯ektìs* wäre sonach eigentl. »ἐφιάλτης» »incubus».

Nicht in diesen Zusammenhang gehören lat. *vacca* »Kuh», ai. *vašā* »Kuh, die weder trächtig ist noch ein Kalb säugt»; diese gehören samt lat. *vacerra* »Pfahl zum Anbinden des Viehes» zu idg. **u̯aǩ-*, *u̯eǩ-* »krümmen, biegen, binden» vorliegend in aw.

[1] Franck's Wb² p. 792.

[2] vgl. Walde, Lat. Et. Wb² s. v.

nivaštakōsroa- »mit einwärts gebogenen Hörnern», lit. *vìnkszna* »Wicke» »Ulme» (deren junge Zweige zum Binden!), ai. *vąša-s* »Balken», aid. *fēire* »Balken» (eigentl. »Verbindung»). Ein Auslautszwilling hierzu ist idg. **u̯aĝ-*, **u̯eĝ-* in rus. *vjazŭ* »Ulme», poln. *wiąz*, obersorb. *wjaz*, čech. *vaz*, slov. *vę̂z*, serb. *vêz;* rus. *vjázelĭ* »Kronwirke», lit. *vyžà* »Bastschuh» (**u̯n̥ĝā* aus **uĝnā*). Das Grundwort aller dieser Worte, ist das von Per Persson angesetzte *au̯e-* »krummen, biegen, binden»[1], vorliegend u. a. in schwed. *vase* »Garbe», ai. *vēda-s* »Grasbindel» (idg. **u̯e-zdo-s*), wozu wohl auch lat. *ūdō*, *ōdō* »Schuh» (eigentl. »zum binden», idg. **uzdēn*, **auzdēn*).

103. an. *blōt*.

An. *blōt* »Gottesverehrung mit Opfer, Opferfest», *blōtgoði* »heidnischer Priester», got. *blōtan* »verehren» u. s. w. werden gemeinhin zu lat. *flāmen* gestellt, jedoch ohne weitere Erklärung gelassen[2]. Die idg. Grundform des germ. Wortes ist **bhlā-d-*. Dies geht auf **bhelā-* und **dāu-* »gebe» zurück. Idg. **bhelā-* ist eine Fortbildung von *bhel-* »geschwollen sein, stark sein» vorliegend in an. *boli* »Bulle», gr. φάλλος u. s. w. Zum gleichen Stamme gehört nun auch ai. *bráhman-* »Priester», das man unnützerweise von *flāmen* und *blōtan* hat trennen wollen. Ai. *bráhman-* »Zauberspruch, Andacht», das Stammwort zu ai. *bráhman-*, gehört zu an. *bolginn* »geschwollen», abg. *blazína* »Kissen, Federbett, Fuss- oder Handballen», rus. *bólozenĭ* »Schwiele, Beule», ai. *upa-barha-s* »Decke, Kissen», apr. *balsinis* »Kissen». Das Ablautsverhältnis *bheleĝh-* : *bhelĝh-* ist dasselbe wie in an. *blakra* »blinken» und ai. *bhárgas* n., »Glanz»; das Verhältnis von *bhelā-ĝh-* und *bhele-ĝh-* ist dasselbe wie das von lat. *fraxinus* und gall. *Belénos* »Name des Lichtgottes», kymr. *bele* »Marder» (idg. **bheleĝhó-s* : mustela foina L. hat einen weissen Kehlfleck[3].)

---

[1] Beiträge zur idg. Wortf. I s. v.

[2] vgl. Walde, Lat. Et. Wb². s. v.

[3] Rus. *bělodušika* »Weissbrüstchen»; Gegensatz; *žěltodušika* »Edelmarder» »Gelbbrüstchen».

Lat. *flāmen*, ai. *bráhman-* also zunächst »*was stark macht», dann »Zauberspruch»; got. *blōtan* zunächst »*starkmachen» dann »zaubern». Zum Ablautsverhältnis von *flāmen* und *bráhman* vgl. mir. *māt* »Schwein» und gr. μεστός »voll».

Mir. *bricht* »Zauberspruch» nicht hierher sondern wohl eher zu gr. φόρμιγξ u. s. w.

104. ndd. *pegel.*

Ndd. *pegel* »ein Pfahl», ndl. *pegel* »Eiszapfen» u. s. w. ist nach Falk und Torp mit mengl. *pegge*, engl. *peg* »Pflock, Rechen, Pinne» sowie mit lat. *baculum*, gr. βάκτρον verwandt, wozu nach Zupitza air. *bacc* »Haken, Krummstab [1].

Der Stamm ist idg. *bak-*, sonst noch vorliegend in lat. *bacca* sowie in thrak. Βάκχος »Name des stiergestaltigen Weingottes» [2] sowie in makedowalachischem *bic* »Stier» [2].

Das Bedeutungsverhältnis zwischen *pegel* »Pfahl» und *bic* »Stier» ist das nämliche wie zwischen gr. σταυρός »Pfahl» und got. *stiur* »ταῦρός», oder wie zwischen gr. τύλος »Pflock» und lat. *taurus* [3]. Die Grundbedeutung ist nun in den beiden letzten Fällen »dick» — gr. σταυρός »dick», ταύς· μέγας, πολύς — und wird daher wohl auch im Falle von idg. *bak-* anzunehmen sein: *bacca* alsdann zunächst »was dick und rund ist».

Neben *bak-* steht gleichbedeutend *bhak-*, vorliegend in gr. φακῆ »Linse», alb. *badë* »Saubohne» [4], sowie wohl auch in gr. φάκελος, an. *baggi* »Packen».

Neben *bak-* steht alsdann noch *bag-*, wozu engl. *pack*, nhd. *packen*, daneben idg. *bhag-* »zuteilen», eigentl. »dick machen» (ai. *bhága-s* »Zuteiler», aw. *baga-* »Herr», slaw. *bogŭ* »Gott»), sowie *bhaĝh-* in ai. *bahú-ş* »viel», lit. *bãžmas* »Menge», gr. παχύς, sowie schliesslich *bhagh-* in lit. *bangà* »Menge».

---

[1] vgl. Walde, Lat. Et. Wb[2] s. v.

[2] Pușcariu, Et. Wb. d. rumän. Spr. I, nr. 919, nr. 1721.

[3] vgl. Walde, Lat. Et. Wb[2] s. v.

[4] vgl. Prellwitz, Et. Wb. d. Gr. Spr.[2] s. v. v.

105. ags. *sweor*.

Ags. *sweor* »Pfahl» u. s. w. werden von Falk und Torp mit lat. *surus* »Zweig, Spross, Pfahl», *surculus* »Reis», ai. *sváru-ş* »Opferpfosten, langes Holzstück» gestellt[1]. Auch gr. ἥρως könnte hieher gehören, wenn aus **sesu̯erō̆u̯o-s*. Zur Sache vgl. Much, Wörter und Sachen I, p. 39 ff.

106. an. *darr*.

An. *darr* »Spiess», ahd. *tart* gehört wahrscheinlich zu lat. *furca* »Gabel», »Stützpfahl» und weiterhin vielleicht zu lit. *duriú, dúrti* »stecken». Auf idg. *dher-* »stecken» reimt idg. *der-* »schlagen» in gr. δῆρις »Kampf, Streit», bulg. *ú-dar* »Schlag» u. s. w.[2]. — Unverwandt lat. *fuscina* »Fischspeer», zu lit. *žuberklas* ds., dies seinerseits zu let. *zutis* »Aal» und lat. *ferio*.

107. an. *hespa*.

An. *hespa* »Fitze», engl. *hasp*, ahd. *haspa* u. s. w. wird von Falk und Torp unerklärt gelassen[3]. Es ist eine *-p-* Fortbildung von abg. *kosa* »Haar», slov. *kosem* »Flachsbund»; mit anderem Determinativ gr. κέσκιον »Werg» u. s. w.

108. an. *langr*.

An. *langr* »lang» u. s. w., gall. λογγο-, lat. *longus* gehören der Form nach zu gr. λόγχη »Lanze». Die Grundform idg. **lengh-*, **langh-* für **leghn-*, **laghn-* ist ein Auslautszwilling zu idg. *leg-*, *lag-*, »greifen» eigentl. »lang werden», vorliegend in ags. *læccan* »greifen», gr. λάζομαι »ergreifen», gr. λέγνον »Saum» (»*was lang herunterhängt»), ai. *lagna-s* »hängen geblieben», lit. *ìlgas* »lang» (statt **ìl̃gas*, durch Wortmischung mit verloren gegangenem Reimwort **dílgas* = ai. *dīrghá-s* »lang», idg. **dl̥̄ghó-s*).

Zur Bedeutungsentwicklung vgl. ai. *dīrghá-s* »lang», abg. *pro-dĭliti* »μηκῦναι», rus. *dlitĭ* »zögern, hinziehen», an. *talma* »verzögern», mnd. *talmen* »an eine Sache nicht heran wollen, Aufschub suchen»

[1] Fick's Wb[4] III p. 550.
[2] Berneker, Slav. Et. Wb. I, p. 180.
[3] Fick's Wb[4] III p. 86.

sowie an. *tolla* »lose hangen». Wie engl. *to tilt* »wanken», das nach Falk und Torp mit *tolla* verwandt ist[1], zu rus. *dliti* »zögern», so lit. *lingóju* »schwebe, wiege mich» zu gr. λαγγάζω »zaudere».

109. an. *ramr*.

An. *ramr* »stark, scharf, bitter» ist bislang ohne Etymologie geblieben. Es gehört wohl zu lit. *rėmũ*, *remeñs* »Sodbrennen»; *ram-dösig* »sehr töricht» braucht trotz nhd. *sehr* = finn. (urgerm.) *sairas* »Schmerz» nicht hierher zu gehören sondern wird zu ahd. *ram* »Schafbock» zu stellen sein (vgl. nhd. *viehdumm*, *schafsdämlich*).

Dies gehört zu ai. *ramati* »futuit», *ramana-m* »Beischlaf, Begattung», was wiederum seinerseits mit an. *rimma* »Kampf», lit. *remiù, remti* »sich stemmen» gehört (lit. *isù kója priész durìs remti* »mit dem Fusse gegen die Tür stemmen»); zum Bedeutungsübergang vgl. nhd. *stemmen* 1) »niti» 2) »futuere».

110. ahd. *fasōn*.

Ahd. *fasōn* »vestigare» wird von Falk und Torp unerklärt gelassen[2]. Sollte es zunächst »suchen» »stochern» und eigentl. »*stossen» bedeutet haben, so könnte man es wohl zu idg. *pes-* »stossen» stellen, vorliegend in lat. *pēnis* »membrum virile», gr. πέος, ai. *pásas* sowie in an. *fastr* »fest», ai. *pastyà-m* »Behausung, fester Wohnsitz (»*aus gestampftem Lehm»).

111. an. *nenna*.

An. *nenna* »sich an etwas machen» wird von Falk und Torp zu ahd. *nand* »temeritas» ir. *nëit* »Kampf» (**nanti-*) gestellt[3]. In diesem Falle darf man wohl auch ai. *nadati* »brüllt», *nandati* »freut sich» (»*lärmt») anreihen. Zum Wurzelauslaut vgl. gr. νοτέω »bin nass» neben got. *natjan* »benetzen»[4].

---

[1] Fick's Wb[4] III, p. 160.
[2] Fick's Wb[4] III p. 239.
[3] ebenda p. 292.
[4] ebenda p. 291.

112. mnd. *drōse.*

Mnd. *drōse*, *drūse* »Drüse, Geschwulst, Pestbeule», ndl. *droes*, ahd. *druos(ī)*, nhd. *drüse* werden von Falk und Torp unerklärt gelassen [1].

Geht man von einer idg. Grundform *trōdta* aus, so kann man einen Stamm *ter-*, *terē-* »dick sein» ansetzen. Dieser liegt vor in gall. *tervos*, ir. *tarbh* »Stier» (statt **tervos*, das nur in Ortsnamen noch vorliegt st. B. *Tervanna*, vgl. nhd. *eber* und lat. *aper*, gr. πετάννυμι und lat. *pateo*), lit. *trobà* »Gebäude», an. *þrep* »Oberboden, Gallerie», gall. *Atrebates* »possessores», air. *atreba* »besitzt, wohnt» akymr. *treb* »Wohnung» (all' diese Wörter zunächst »Gebälk») [2], lat. *trabs, trabis*, gr. τέραμνον, τέρεμνον »Halle, Wohnung».

Vgl. an. *boli* »Stier», *bolr* »Baumstamm, Rumpf», *bjalki* »Balken», *bolginn* »geschwollen», gr. φάλλος u. s. w.

Mit Erweiterung (*terēu-*) hierher noch an. *þroski* »incrementum», mhd. *druo* »Frucht», aw. *tudro-* »auferziehen» sowie ahd. *drūba* »Traube», apr. *trupìs* »Klotz», abg. *trupŭ* »truncus, membrum».

Idg. **trōdtā* »Ausschwellung», »was dick gemacht worden ist» ist sonach germanisch zu **þrōsō* »Drüse, Beule» geworden.

113. and. *spind.*

And. *spind* »arvina», ags. *spind* »nett», nhd. bayr. *spind* »das Käsige im Backwerk» ist etymologisch m. W. noch nicht erklärt. Wenn die deutschen Bedeutungen durch das anklingende *splint* beeinflusst sind, könnte man germ. **spenþaz *spendaz* »Fett» zu gr. σπάταλος »üppig» stellen (zur Bildung vgl. gr. πέταλος, αἴθαλος, πίαλος) [3]. Hierhin ohne *s-* ai. *panasá-s* »Brotfruchtbaum», lit. *penù*, *penéti* »füttern, mässen», *pēnas* »Futter», got. *finja, fenea* »Polenta» [4], lat. *penum* »Speisevorrat». Idg. **spénto-s* wäre sonach eigentl. »Mast, Mästung», daraus germ. **spenþaz* »Fett».

[1] ebenda p. 193.
[2] vgl. Walde, Lat. Et. Wb. s. v.
[3] Brugmann, Grdr.[2] 2, 1 pp. 364, 365.
[4] siehe Walde, Lat. Et. Wb. s. v.; vgl. Gundermann, Ztf. f. dt. Wtf. VIII, 116.

Ahd. *spind* »Splint» wohl zu lat. *penus* »das Innere»; nhd. bayr. *spund* »Brett» wohl zu lat. *sponda* »Seitenbrett der Bettstatt», gr. σπάϑη »Blatt des Ruders» u. s. w.

114. schwed. *talg*.

Schwed. *talg* »sebum» u. s. w. werden von Falk und Torp zweifelnd an got. *tulgus* »fest» gestellt, das seinerseits zu gr. ἐνδελεχής u. s. w. gehört [1]. Wahrscheinlicher stellt man wohl schwed. *talg* u. s. w. zu ai. *dala-m* »Klumpen, Haufe, Masse» (*talg* zu *dalam* wie let. *pinka* »Zotte» zu abg. *opona* »Vorhang»), oder aber, als Anlautzwilling zu ai. (ved.) *tilá-s* »Sesamum indicum L.» (eine Ölpflanze!), abg. *tlŭstŭ* »dick, fett», rus. *tolstyj*, wozu vielleicht noch apr. *clōkis* »Bär», *tlōkum pelk* »Bärenbruch».

115. an. *þulr*.

An. *þulr* »Redner» wird von Falk und Torp ohne weitere Erklärung gelassen [2]. Vielleicht, dass es zu lit. *talãžius* »Plappermaul», *talkà* »Bittarbeit», rus. *toloka* gehört. Denkbar wäre freilich auch, dass es zu lat. *tullii* gehörte, »vehementes proiectiones sanguinis arcuatim fluentis» und zu *tumeo* »schwelle». Germ. **þuliz*, idg. **tulìs* alsdann zunächst »Wortschwall».

116. ahd. *chūski*.

Ahd. *chūski* »enthaltsam, mässig», nhd. *keusch* »castus», nhd. dial. *keusch* »zart, zierlich, fein, schwächlich» wird von Brugmann versuchsweise zu ags. *cȳme* »zart, fein, schön» gestellt [3].

Da *cȳme* nach Falk und Torp zu mhd. *kūme* »schwach, gebrechlich», schwed. (gotl.) *kaum* »Jammer», ahd. *chūma* »quaerimonia», lit. *gauti* »heulen» u. s. w. gehört [4], wäre die Bedeutungsentwicklung »jämmerlich» — »schwach» — »enthaltsam» und (mit

[1] Fick's Wb.[4] III p. 160.
[2] ebenda p. 188.
[3] Grdr.[2] 2, 1 p. 480.
[4] Fick's Wb.[4] III p. 45.

der gleichen Metonymie wie in nhd. *zart* »schwach, schwächlich») »schwach» — »zart» — »zierlich».

Auf die gleiche Bedeutungsentwicklung weist Falk und Torps Ansatz germ. **kūhskaz*, **kūhskiz* [1]. Nach den genannten Gelehrten gehört es zu lit. *žiauksau, žiauksoti.* Nur dass dies, wie Hans Sperber mit recht anmerkt [2], nicht »mässig sein» bedeutet. Lit. *žiauksau, žiauksoti* gehört, wie mir Herr Geheimrat August Leskien mitteilt [3], zu lit. *žiukteréti* »Aufstossen haben» (Nesselmann's Übersetzung »mässig sein» wäre nach Leskien's Meinung wahrscheinlich falsch, Kurschat's Übersetzung »mässig sein» [so p. 520 seines Wörterbuches] ein Druckfehler), *žiaukczûti* »Aufstossen haben, mucken», welche Bedeutung wahrscheinlich auch *žiauksoti* zukäme; hierhin gehörte auch noch *žėgulȳs* »Schlucken». Der Stamm dieser Wörter ist idg. *ĝēug-*, sonst noch vorliegend in ags. *cohhettan* »rauschen», engl. *cough* »husten», »vomere», mnd. *kichen* »husten», nhd. *keuchen* »mühsam atmen», »vomere».

Ablautend idg. *ĝōug-* in ags. *cahhettan*, mhd. *kachen* »laut lachen». Idg. **ĝūkski̯o-s* »hustend, schwächlich» demnach germ. **kūhskiz* »schwächlich, zart» u. s. w.

117. as. *sūƀri.*

As. *sūƀri* »sauber» und seine germanischen Verwandten werden von Falk und Torp unerklärt gelassen [4]. Der Stamm könnte idg. *sūp-*, *sup-*, *su̯ēp-*, *su̯ep-* sein, das »sich hin und her bewegen, kehren» bedeutet und mit gleichbedeutendem *sūb-*, *sub-*, *su̯ēb-*, *su̯eb-* wechselt. Die Stämme liegen vor in ir. *sop* »Kehrbesen» (**svobnó-*), gr. σοβέω »scheuche», an. *sōpa* »kehren» u. s. w. sowie in abg. *svepiti sę* »agitari», lat. *supēre* »werfen» [5].

---

[1] Fick's Wb.[4] III p. 46.
[2] Wörter und Sachen VI p. 55.
[3] brieflich.
[4] Fick's Wb.[4] III, p. 445.
[5] vgl. Walde, Lat. Et. Wb.[1] s. v.

118. an. *tōmr.*

An. *tōmr* »leer, eitel, mussig», ags. *tōm* »frei von», as. *tōmig* »frei von», ahd. *zuomig* »frei von» ist m. W. bislang ohne Erklärung. Es steht neben ai. *dāmán-* »der Geber», wie ai. *ū́ma-s* »helfend» neben *ōmán-* »Beistand»; an. *tōmr* gehört zu idg. **dō̆u-* »gebe» (gr. δίδωμι u. s. w.), wie an. *rūm* »Raum», *rūmr* »geräumig», schwed. *rum sjö* »die raume See» u. s. w. zu idg. *reu-* »weit sein» (aw. *ravah-* »Raum» u. s. w.)[1]; die Grundbedeutung von an. *tōmr* ist sonach »einer, der weggiebt oder weggegeben hat».

119. got. *þlaqus.*

Got. *þlaqus* »weich, zart» ist m. W. bislang unerklärt. Es steht zu lit. *tuĩsziu, tuĩszti* »weich werden, morsch werden» abgesehen vom Ablaut wie gr. πάγη »Schlinge» zu ai. *pā̆ša-s* »Schlinge»; den nämlichen Lautstand wie *þlaqus* hat, wieder abgesehen vom Ablaut, lit. *tulžaũ* »werde weich», *tulžìmas* »das Morsch- oder Übelwerden».

120. got. *þlahsjan.*

Got. *þlahsjan* »einbrechen» kann zu idg. *telēk-* »schlagen» gehören, vorliegend in abg. *tlŭkǫ, tlěšti* »schlagen», rus. *tolku, toloči* »schlagen», an. *flǣma* »vertreiben, verjagen». Zur Sache vgl. gr. τὸ θάμβος und engl. *dab* »leise schlagen», ai. *dábhati* »beschädigt».

121. got. *ga-þlaihan.*

Got. *ga-þlaihan* »freundlich anreden», nhd. *flehen* u. s. w. gehören nach Falk und Torp[2] zur gr. λαικάς »Hure». Zweifelhaft, wegen gr. τλῆναι. M. E. eher zu lit. *talkà* »Bittarbeit», rus. *toloka* (*telāik-* neben *telk-*).

122. got. *þliuhan.*

Got. *þliuhan* »fliehen», nhd. »fliehen» kann zum Stamme von

[1] vgl. Walde, Lat. Et. Wb.[1] s. v. *rūs.*
[2] Fick's Wb.[4] III, p. 195.

klr. *po-tołp* »Gedränge», poln. *tłum* »Haufe», wrus. *tłum* »Geräusch», klrus. *vtołpyty sja* »sich hineindringen» gehören.

Vgl. nhd. »die Leute drängen auf die Strasse» = »die Leute drängen sich auf die Strasse».

123. an. *undr*.

An. *undr* »Wunder» u. s. w. wird von Falk und Torp unerklärt gelassen [1]. Germ. **vundran* setzt idg. **u̯n̥tróm* fort. Idg. *u̯en-* liegt vor in akymr. *gwant* »percussit», ai. *vanṓti* »greift an», got. *vunds* »wund» [2]. Idg. **u̯n̥tró-m* also »wodurch man erschüttert wird, angegriffen, geschlagen wird»; vgl. frz. je suis frappé »ich bin erstaunt».

124. an. *þoka*.

An. *þoka* »Uebel», mnd. *dake*, ags. *geþuxod* »verdunkelt», as. *thiustri* »düster» werden von Falk und Torp unerklärt gelassen [3]. An. *þoka* steht zu let. *túce* »Regenwolke» wie lat. *digitus* zu gr. δείκνυμι [4], wie lat. *plāga* zu lit. *plõkis* »Rutenstreich» [5], wie lit. *rãgas* »Horn» zu nhd. *ragen* [6], wie norw. *flikja* »sich öffnen» zu lit. *pleikiù*, *pleĩkti* »(einen Fisch) am Bauche aufspalten und dann breitlegen» [7].

125. norw. dial. *drysja*.

Norw. dial. *drysja* »herabrieseln» wird von Falk und Torp zunächst zu got. *driusan* »fallen», norw. *drjosa* »herabfallen», as. *driosan*, ags. *drēosan* »fallen» und weiterhin zu let. *druska* »Brocken, Krümchen», lit. *druskà* »Salz», got. *drauhsna*, *drausna* »Brocken» gestellt [8].

---

[1] Fick's Wb.[4] III, p. 415.
[2] ebenda, p. 388.
[3] ebenda, p. 186.
[4] Walde, Lat. Et. Wb., s. v.
[5] ebenda, s. v.
[6] Fick's Wb.[4] III, p. 335.
[7] ebenda, p. 252.
[8] ebenda, p. 214.

Wie mnd. *drieseln* »tröpfeln, regnen«, ahd. *trōren* »tröpfeln, triefen machen« ist aber die Grundbedeutung von germ. **dreusan* dem nicht eben günstig. Viel wahrscheinlicher wäre, die Sippe mit bulg. *drusam*, *druskam* »schüttele«, *drúsŭk* »Holpern eines Wagens, holpriger Weg«, *druslív* »schüttelnd« zusammenzustellen.

Vgl. nhd. »*das Wasser schüttelt vom Himmel*«, »*das Wasser schüttelt von den Bäumen*«.

126. an. *dropi*.

An. *dropi* »Tropfen« u. s. w. gehören nicht bloss zu ir. *drucht* »Tropfen«[1], sondern sind wohl auch mit lit. *drimbù*, *drìbti* »langsam, dickflüssig herabtropfen« verwandt. Hierhin gewiss auch rus. *drjablĭje* »alter verdorbener Vorrat (z. B. von Esswaren)« eigentl. wohl »wovon es herabträuft«.

127. an. *dafla*.

An. *dafla* »platschen«, engl. *to dab* »leise schlagen«, ostfries. *dafen* »klopfen, stampfen«, ahd. *pi-teppan* »über etwas fahren, drücken« werden von Falk und Torp ohne Erklärung gelassen[2]. Wie nhd. bayr. *tepp*, *depp* »Dumkopf« zeigen, gehören die Worte zu ai. *dábhati* »beschädigt, versehrt«. *Tepp*, *depp* sonach eigentl. »einer der einen Schlag vor den Kopf gekriegt hat« (vgl. nhd. *klaps* »geistige Minderwertigkeit«, »körperliche Minderwertigkeit«. *klaps* bedeutet gewöhnlich »Schlag«; man sagt auch, es ist jemand mit Blindheit, mit Dummheit geschlagen). Hierhin auch gr. τὸ ϑάμβος, vgl. frz. je suis frappé »ich bin erstaunt«.

Dehnstufig liegt dies Verb vor in an. *an(d)dæfa* »ein Boot stillhalten«[3].

128. an. *Ægir*.

Der Name des an. Meergottes *Ægir* gehört seiner Etymologie nach zu lat. *aqua*, got. *ahva* »Wasser« u. s. w.[4] Mit Ab-

[1] Fick's Wb.[4] III, p. 214.
[2] ebenda, p. 201.
[3] ebenda, p. 201.
[4] Noreen, Abriss der urgerm. Lautlehre 59.

tönung gehört auch gr. ὠκεανός hierher[1]. Die idg. Grundformen sind: **ēk̂ió-s*, **ək̂u̯ā́*, **ōk̂ei̯anó-s*.

Vom gleichen Stamme leitet sich nun auch ab abg. *jasno* »τρανῶς, clare», bulg. *jásen* »hell», rus. *jasnjá* »Lichtung», *jásnyj* »licht, klar», klrus. *jásnyj* »hell, glänzend, klar», serb. *jȁsan*, slov. *jásen* »heiter, hell, klar», čech. *jasný* »klar, glänzend», poln. *jasny* »hell, licht, glänzend», obersorb. *jasny* »hell, klar» u. s. w., slav. **ěsĭnŭ*, idg. **ēk̂(i)nó-s*[2]. Hierzu auch noch rus. dial. *jáska* »klarer Stern» (slav. **ěska*, idg. **ḗk̂-skā*).

Abgesehen vom Formans steht also an. *Ægir* zu rus. dial. *jáska* wie gr. Μαῖρα »Hundsstern» zu lat. *mare*[3], wie an. *Loka-brenna* »Hundsstern» zu rus. *luža* »Pfütze, Lache» u. s. w.[4]

Einen Auslautzwilling zu idg. *ēk̂-*, *ōk̂-*, *ək̂-* stellt idg. *ēĝh-*, *ōĝh-*, *əĝh-* dar, vorliegend in gr. ὠχρός »blass, gelblich», slov. *jêz* »Alant, Gängling, idus melanotus», čech. *jes* »Alant, Alse, Goldfisch», poln. *jaź*, klrus. *jaź*, rus. *jazĭ*, serb. *jâz* (wegen des goldfarbenen Schimmers der Rückenseite!), gr. ἀχερούσια· ὕδατα ἑλώδη. Zur Sache vgl. ai. *palvalá-m* »Teich, Pfuhl» und lit. *pal̃vas* »blassgelb»[5].

Nicht in diesen Zusammenhang arisch **ašvā* »Wasser» (eigentl. »Lauf, Strömung») in gr. Ὑδάσπης »Wasserlauf», ai. *Ašvarathā* »Stromlauf» u. s. w.; diese vielmehr zu lat. *equos* und got. *ahjan* »glauben, meinen», falls dessen eigentliche Bedeutung »laufen lassen, ein Rossorakel anstellen». Zur Sache vgl. Tacitus, Germ. cp. 10.

Lit. *aiszkus* »laut, deutlich», das Berneker a. a. O. mit slav. **ěsĭnŭ* »licht» verbindet, gehört zu cymr. *iaith* (**i̯ek̂ti-s*) »Sprache», ahd. *jehan* »sprechen, aussagen», ai. *yā́šas* »Ansehen, Würde, Herrlichkeit, Ehre, Ruhm» (vgl. Uhlenbeck, Ai. Wb. p. 236, der

---

[1] vgl. an. *ægir* »Meer». Vgl. Grimm, Dt. Myth.[4] p. 196.

[2] Zum Formans vgl. Berneker, Slav. Et. Wb. s. v.

[3] W. Schulze, Etymologisches (Abh. der kgl. Pr. Ak. d. Wiss. 39 [1910]) p. 795.

[4] diese Zeitschrift, oben 31, p. 154.

[5] W. Schulze, a. a. O. p. 788.

aber die germanischen und keltischen Verwandten nicht erwähnt); idg. Grundform *ai̯eḱ-*.

Berlin 11. 4. 1915.

John Loewenthal.

Nachträge und Berichtigungen.

1. Zu p. 268 (Ark. XXXII). An. *leiptr* »Delphin» gehört nicht zu air. *liath* »grau» (idg. **leitó-s*) sondern zu lit. *lëpsàs* »grau», in *lëpsà murksà dënà* »ein trüber Tag», dazu vielleicht germ. *Requalivahanus* »Name eines Erdgottes».

2. Zu p. 289 (Ark. XXXII). Got. *tandjan* »zünden» zu gr. δάφνη und slav. *dǫbŭ* »Eiche», wie ai. *limpáti* »zündet an» zu lit. *lëpsnà* »Flamme» und slav. *lípa* »Linde»: Eiche und Linde sind die idg. Feuerhölzer, vgl. Usener, Götternamen, p. 87.[1]

3. Zu p. 106 (Ark. XXXIII). An. *mōr*, germ. **mōhaz* »Steppe, Heide» ist eine Suffixvariante zu idg. **smō-ghó-s* »Rauch» in abg. *smaglŭ* »fuscus» u. s. w.

4. Zu p. 125 (Ark. XXXIII). Es heisst γαμεῖν »in matrimonium ducere» u. s. w. zu *ĝam-* »fassen»; ai. *jāra-s* »Freier, Buhle» (**ĝn̥ró-s*) zu *ĝen-*, *ĝenē-*ziehen; zur Sache vgl. rus. *východŭ zá mužŭ* »Heirat (von der Frau gesagt)», »der Ausgang hinter dem Manne» gegenüber an. *ganga með veri* (vgl. W. Schulze, K. Z. 45 [1913] p. 325).

[1] Bei den alten Litauern opferten die Männer der Eiche, die Frauen der Linde 'pro frugibus et incolumitate rei domesticae' (Brückner, Arch. f. Slav. Ph. 9 p. 35, nach Rostowski).

Berlin, 20. 1. 1917.

John Loewenthal.

Runen und Zauberwesen im germanischen Altertum.

Von den auf deutschem Boden gemachten Runenfunden ist die Spange von Freilaubersheim einer der besterhaltenen und ihre Inschrift am sichersten deutbar. Die Gewandnadel wurde im Jahre 1873 in einem Reihengrab fränkischer Herkunft neben einem weiblichen Skelett gefunden. Die Ausstattung des Grabes der im Leben offenbar angesehenen Frau ist die übliche für die auf die Völkerwanderung folgende germanische Zeit. Einen Anhaltspunkt zur Datierung des Friedhofs, der im ganzen 21 Reihengräber umfasste, bietet eine darin gefundene, vom Ostgotenkönig Totila (541—552) geprägte Münze. Der Friedhof ist nach Ausweis der Funde seit der ersten Hälfte des sechsten bis weit ins siebente Jahrhundert benutzt worden [1]. Aus dieser Zeit muss also auch die Runeninschrift auf der Rückseite der Fünfknopffibel herrühren. Sie ist in zwei Zeilen angebracht. Die oberste Reihe der Inschrift lautet: ᛒᛟᛋᛟ : ᚹᚱᚨᛖᛏ ᚱᚢᚾᚨ

Boso : wraet runa

Über die Lesung dieser Zeile kann kein Zweifel bestehen; wohl aber ist ihre Deutung bis jetzt nicht klar herausgearbeitet. Rudolf Henning übersetzt [2] wie folgt: »Boso ritzte die Rune (die Runen)». Der Runenschreiber hätte demnach der Besitzerin der Spange mitgeteilt, wer die Inschrift verfasst habe. Welchen Zweck kann er damit verfolgt haben? Die Antwort darauf finden die älteren Deutungen in der zweiten Zeile, die nach Rudolf Hennings Lesung folgendermassen lautete:

---

[1] Vgl. E. Brenner, Die archäologische Stellung der deutschen Runenfibeln. Korrespondenzblatt des Gesamtvereins deutscher Geschichts- und Altertumsvereine 1913, S. 64.

[2] Die deutschen Runendenkmäler, S. 87.

þik Daþena go(l)d(a).
»Dich Dathena grüsste er».

Auffällig erschien Henning dabei das Präteritum; man erwartet natürlich eher ein Präsens »grüsst». Doch sei das Präteritum *golda* durch das vorangegangene *wraet* »schrieb» »gefördert» worden.

Aber die Lesung *golda* ist nur Vermutung; andere, wie der bekannteste unter den älteren Runenforschern, L. F. A. Wimmer[1], setzen dafür *godda* »schenkte» vermutungsweise ein. Die beiden Annahmen halten aber einer schärferen Prüfung des Endes der zweiten Runenzeile nicht stand. Nach den beiden gut erhaltenen Zeichen *go* findet sich nämlich nur noch ein einzelner Vertikalstrich mit einem Seitenstrich; Th. von Grienberger fasst mit Henning das Zeichen als *l* auf. Wir erhalten also den Komplex *gol*. Was nachher folgt, ist nicht mehr sicher zu entziffern, wenn es überhaupt noch Runen waren. Ebenso bedarf der Anfang der zweiten Runenzeile einer Berichtigung. Henning, Wimmer und Grienberger[2] lesen die beiden Zeichen *þ k*. Henning bemerkt aber, dass die beiden Stäbe des *k* länger als üblich sind und auch nicht zusammenhängen. S. Bugge[3] denkt daher an ein ursprüngliches *o*, das zum grössten Teil durch den Gebrauch verwischt sei, liest also *þo*. Diese Lesung böte ferner den Vorteil, dass das auffällige Fehlen des *i* in *þik* bei einer sonst vollständigen Inschrift wegfiele. Bedenken erregt nur die abweichende Form des hypothetischen *o* in *þo* (ᛟ) gegenüber den beiden *o* in *Boso* in der ersten Zeile (ᛟ). Doch ist die Schreibweise der Runenritzer auch in andern Denkmälern nicht ganz gleichmässig; ferner war beim Einritzen der beiden oberen *o* die Nadelöse im Wege. Der aus der verschiedenen Schreibung des *o* gezogene Einwand wiegt also nicht schwer. Auch ist der Name der Frau nicht *Dathena* zu lesen, wie es Henning nach älterem Vorgang tut, sondern eher als

[1] De tyske Runemindesmærker, S. 66.
[2] Zs. für deutsche Philologie, Bd. 43, S. 298.
[3] Norges Indskrifter med de ældre Runer, Bd. 1, S. 137.

Dalêna zu entziffern, wie Wimmer vorschlägt. Wir erhalten demnach für die zweite Runenzeile folgende wahrscheinliche Lesung:

ᚦᛟ · ᛞᚨᛚᛖᚾᚨ : ᚷᛟᛚ

þo Dalêna gol

Ich übersetze folgendermassen: »Dann sprach Dalina den Zauberspruch«, *gol* ist Präteritum zu *galan*, einem über alle germanische Mundarten verbreiteten Zeitwort, das »singen« bedeutet (vgl. *Nachtigal* »Abendsängerin«), aber auch für das Rezitieren des Zauberspruchs angewandt wird [1]. Der »Zauberer« heisst im Althochdeutschen *calari*, der Zaubergesang daselbst *galstar*, im Altenglischen *galdor*, *gealdor*, im Altnordischen *galdr;* »Zauberei« im Mittelhochdeutschen *galsterîe*. Das transitive Kompositum *bigalan* »den Zaubergesang über jmd. singen« findet sich im zweiten Merseburger Spruch, auf den wir noch später zurückkommen werden, in drei Zeilen in der Verbindung: *thū biguolen* »dann besprach ihn« (nämlich Sinthgunt, Sunna, Friia, Volla, endlich Wodan).

Die in der zweiten Zeile der Runeninschrift genannte Dalina ist also nicht, wie zumeist angenommen wird, die Empfängerin der von Boso ihr geschenkten Spange, sondern ein Zauberweib, eine *galsterara* (vgl. Anmerkung 1 auf S. 255 w. u.), deren Tätigkeit häufig in Zusammenhang mit der Verwendung der Runen gebracht wird. Man denke z. B. an die Ausdrücke ahd. *holzruna* (= *holzfrouwe*, *holzmuoja*, *wildaȝ wîp*), das als Glosse zu lat. *lamia* dient oder altengl. *helruna*, ahd. *helliruna*, das mit *pythonissa* glossiert wird, ferner an die damit identischen *haljarunae* [2] bei Jordanes, die als »magae mulieres« erklärt werden. Die Zauberin hat also die Spange durch ihren Spruch (oder durch Zeremonien

---

[1] Vgl. gr. ἐπῳδή »Beschwörungsspruch«, ἐπᾴδειν »den Beschwörungsspruch aufsagen«, lat. *incantare, incantamentum, incantator* (= ἐπῳδός).

[2] So ist statt des sinnlosen *alio rumnae* an der betr. Stelle (De origine actibusque Getarum, Kap. 24: [Filimer, rex Gothorum] repperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas patrio sermone *aliorumnas* [al. *alyrumnas*, *aliorunas*, *aliuruncas*] is ipse cognominat) zu lesen. — Frauennamen mit *-runa* als zweitem Kompositionsglied sind häufig; Zusammenstellung bei E. Förstemann, Altdeutsches Namenbuch I², 1884.

irgend welcher Art) zu einem Talisman gemacht, der die Trägerin gegen allerlei, durch feindliche Dämonen oder Menschen beabsichtige Unbill schützen soll.

So wäre Sinn und Zweck der zweiten Inschriftzeile ansprechend gedeutet; noch aber harrt die erste Reihe der entsprechenden Erklärung. »Boso ritzte die Runen». Weshalb nennt der Runenschreiber seinen Namen? Um diesen auffallenden Umstand zu erhellen, wollen wir unsern Blick auf andere Runeninschriften richten, die eine ähnliche Fassung aufweisen.

Auf dem berühmtesten Runenfunde des Nordens, dem Goldhorn von Gallehus, dessen Original leider nicht mehr vorhanden ist, findet sich am Rande der Öffnung die Inschrift: *ek hlewagastiR holtingaR* (oder *holtijaR?* [1]) *horna tawido* »Ich Hlegestr aus Holt (oder »der Holting»?) machte das Horn». Aus welchem Grunde teilt uns der Verfertiger des Kunstwerks diese Tatsache so breitspurig mit? Von unserm modernen Standpunkt aus würden wir eher eine Widmung an der auffallenden Stelle, wo die Inschrift steht, erwarten und den Namen des Künstlers ganz bescheiden in einem Winkel angebracht suchen.

Der Stein von Reistad in Norwegen enthält neben dem Namen des Verstorbenen: *IuþingaR* den Zusatz: *ik wakraR unnam wraita* »Ich Wacker unternahm die Ritzung».

Ja, es wird nicht einmal der Name des Verstorbenen genannt, wenn es auf dem Stein von Einang in Norwegen, der noch jetzt auf dem Grabhügel steht, wo er vor anderthalb Jahrtausenden errichtet wurde, heisst: *dagaR þaR runo faihido* »(ich) Dagr schrieb (eig. malte) diese Runen». Wie erklären wir diese eigenartigen Grabinschriften?

Eine Inschrift auf der Felswand von Valsfjord lautet: *ek hagustaldiR þewaR godagas* »Ich, Hagustald, Godags Mann» wobei offenbar zu ergänzen ist: ritzte die Runen [2].

[1] Über die Bedeutung des Runenzeichens ◇, das zumeist als ᛜ = *ng* gelesen wird, zuweilen aber wie ᛃ als *j* aufzufassen ist, vgl. Th. v. Grienberger, Arkiv, Bd. 29, S. 367 ff. sowie O. v. Friesen, Art. »Runenschrift» im Reallexikon der germ. Altertumskunde, Bd. 4, S. 17.

[2] Sophus Bugge, Norges Indskrifter med de ældre Runer, Bd. I, S. 340 ff.

Magnus Olsen hat darauf hingewiesen [1], dass bei den meisten urnordischen Grabinschriften der Runenmeister ganz in den Vordergrund tritt, während der Name des Verstorbenen, auf dessen Grab der Runenstein errichtet ist, nicht einmal genannt zu werden braucht.

Weshalb erwähnt der Runenritzer nur seinen Namen und verschweigt ganz den des Verstorbenen, dessen Andenken die Inschrift doch gilt? Die Antwort, die Olsen auf diese Frage gibt, lautet: diese Runenschriften aus urnordischer Zeit sind nicht eingehauen worden, um nur gelesen zu werden. Dagegen spricht die ziemlich grosse Gruppe von Runensteinen, die nicht auf, sondern in den Grabhügel hineingestellt worden sind wie der Stein von Elgesem in Norwegen, der die später noch zu behandelnde Zauberformel *alu* trägt (s. weiter unten S. 267). Solche Inschriften konnten doch von keinem lebenden Menschen gelesen werden. Sie sind Beschwörungsinschriften, die nur für übernatürliche Wesen, mit denen der Verstorbene verkehrt, bestimmt sind. Sie dienen vielleicht auch dazu, das Grabmal gegen Grabschänder zu schirmen, gleichwie die auf ihm stehenden Runendenkmäler. Sie haben wohl noch weitere magische Zwecke; der Verstorbene sollte gegen böse Geister auf dem Wege zur Unterwelt geschützt werden [2]. Denkbar wäre auch, dass der Verstorbene durch den Zauber in das Grab gebannt werden sollte, damit er die Überlebenden als Wiedergänger nicht schädige. Seinen Zweck erreicht der Runenschreiber durch die ihm innewohnende Zauberkraft. Er selbst freilich ist gegen Zauber gefeit, wie es in der Inschrift von Hugle heisst: *ek Gudija ungandiʀ ih* .... »Ich, der Priester, der gegen gandr (Zauber) Geschützte» (Schluss fehlt, ist aber wohl zu ergänzen als »ritzte die Runen ein»)[3]. *Gudija* — — — so

[1] Festschrift zu Vilhelm Thomsens 70. Geburtstag (25. I. 1912), S. 15 ff.; Bergens Museums Aarbok 1911, Nr. 11 (erschienen 1912); Norges Indskrifter med de ældere Runer, Bd. II, Heft 2. S. 615 ff.

[2] Noch in später christlicher Zeit werden Verstorbenen Bleirollen mit Runeninschriften christlichen Inhalts als solcher Schutz in den Sarg gelegt; vgl. O. Frödin, Fornvännen 1918, 149 ff.; dazu O. v. Friesen, ebenda, S. 199 ff. und E. Brate, ebenda, S. 202 ff.

[3] Über die verschiedenen Deutungsmöglichkeiten vgl. Magnus Olsen, Norges Indskrifter med de ældre Runer, Bd. 2., Heft 2, S. 632 ff.

ist wohl eher zu lesen als *Gudinga* [1] — — — ist wahrscheinlich nicht als Eigenname aufzufassen, sondern identisch mit got. *gudja* »Priester» [2] In der Inschrift von Hugle ist also der Runenmeister als eine geheiligte Persönlichkeit gekennzeichnet. Er ist aber ausserdem noch »gegen Zauber gefeit», wie *ungandiʀ* mit grosser Wahrscheinlichkeit zu übersetzen ist; an einen Eigennamen zu denken, liegt ferner [3], weil sich ähnliche Attribute der Runenmeister auch in andern Inschriften finden. So betont der Runenmeister seine Zauberfestigkeit in den Inschriften der Steine von Stentofta und Björketorp (Landschaft Blekinge in Südschweden) durch den Zusatz: »*haeramalausʀ* »ohne Schaden für sich» (scil. hat er Runen eingehauen). Auf dem Brakteaten aus Seeland (Stephens N:o 57) steht: *hariuha haitika farauisa* »Hariuha heisse ich, geschickt Schaden zu stiften», oder auf dem Knochenstück aus dem Moor bei Lindholm in Schonen: *ek erilaʀ sa wilagaʀ hateka.* »Ich, Eril, der listenreiche (tückische) bin ich genannt».

Der Runenritzer ist also durch die den Runen innewohnende Zauberkraft im Stande, Zauber auszuüben, gegen den er selbst gefeit ist. Die Zauberkraft der Runen wird in den beiden Inschriften aus Blekinge durch charakteristische Beiwörter gekennzeichnet: *gina-*, *ginaʀ-runaʀ* »Grossrunen» und *haidʀ-*, *hAideʀ-runo* »Ehrenrunen» der »Zauberei». Auf dem Stein von Noleby in Schweden, der im Grab selbst lag, wie der schon erwähnte Stein von Elgesem (s. oben S. 247), heisst es: *runo fahi raginaku(n)do* »ich schreibe von den (göttlichen) Mächten stammende Runen» (vgl. Hávamál 80: *rūnar reginkunnar*). Darüber wird noch später zu reden zein.

Im Vorangehenden haben wir eine urnordische sakrale Formel des Runenzaubers kennen gelernt, die sich häufig auf

[1] Vgl. die Ausführungen von Th. v. Grienberger, Arkiv, Bd. 29, S. 367 ff.

[2] Die Schreibung *gudija* findet ihre Entsprechung in *harija* = *harja* auf dem Kamm aus dem Vier Moor und dem Stein von Skåång oder *raunija* der Lanzenspitze von Övre Stabu (Norwegen) gegenüber *ranja* auf der Müncheberger Speerspitze.

[3] Man vgl. allerdings den Namen des dänischen Königs Ongendus in Alcuins Vita S. Willibrordi. Kap. 9. Näheres bei Magnus Olsen a. a. O.

Runendenkmälern findet: »ich, Name, schrieb die Runen». Damit will der Runenschreiber bekunden, dass er dem betreffenden Objekt magische Kraft verliehen hat.

Nunmehr haben wir den Schlüssel zur richtigen Deutung der ersten Zeile der Freilaubersheimer Spange erhalten: *Boso wraet runa* »Boso schrieb die Runen».

Wir dürfen in dem Anfang der Inschrift der Spange nicht (wie noch Henning und Wimmer in leise nachklingender Erinnerung an die romantische Auffassung des germanischen Altertums durch die Begründer der Germanistik annehmen wollten) einen Gruss, in der Spange selbst vielleicht ein Liebesgeschenk des Boso an die in der zweiten Zeile genannte Dalina erblicken. Nein, der Zweck der Inschrift ist ein ganz realer: Boso, der zauberkundige, aber auch zaubergefeite Runenmeister schreibt die Runen, um aus der Gewandnadel einen schützenden Talisman für die Besitzerin zu machen, und Dalina, ein Zauberweib, spricht dazu noch eine Zauberformel über das Stück aus, das damit doppelt geweiht ist.

Die Übereinstimmung zwischen der nordischen und der Formel auf der Freilaubersheimer Spange beweist uns ferner, dass sie gemeingermanisch war. Ob sie nun aus urgermanischer Zeit stammt oder von einem Stamm zum andern wanderte, bleibt dabei allerdings eine offene Frage.

Jedenfalls sind die Runen in der ältesten uns erreichbaren germanischen Zeit bereits zu Zauberzwecken verwandt worden. Es erhebt sich die Frage, ob das von Anfang an so gewesen ist, oder ob diese Anwendung als die sekundäre, wenn auch langlebigere anzusehen ist. Der Name »Rune», der im 17. und 18. Jahrhundert auf gelehrtem Wege aus dem Nordischen wieder ins Hochdeutsche eingeführt wurde, ist ein urgermanisches Wort, dessen Bedeutung »Geheimnis, geheime Beratung» (got. *runa* »Geheimnis», altisl. *rūn* »Geheimnis, Rune», altengl. *rūn* »Beratung, Geheimnis, Geheimschrift, Runenschrift», altsächs. althochd. *rūna* »geheime Beratung», mittelhochd. *rūne* »heimliche Rede, dazu neuhochd. *raunen*) gleichwie in altir. *rūn* »geheimnis» war

und das in hom. ἐρέω (aus *ἐρεϝω), aeol. ἐρεύω »frage«, att. ἐρευνάω »spüre nach« entfernte Verwandte hat. Die «Runen» waren demnach für den Germanen mit dem Schleier des Geheimnisvollen umwoben und noch heute haftet diese Vorstellung in den Kreisen, die sich nicht eingehender mit dieser Schriftart beschäftigt haben. Verwischt wird dieser Eindruck aber, sobald man über den durchaus nicht geheimnisvollen Ursprung der überlieferten Runenzeichen Klarheit gewinnt. Zwar gibt es noch Phantasten wie Ludwig Wilser[1] oder R. von Lichtenberg[2], welche die Runenschrift in die urarische oder (was für sie das Gleiche bedeutet) urgermanische Zeit zurückverlegen wollen. Gegen diese beweislose Annahme spricht aber ausser vielen andern Gründen doch vor allem der Umstand, dass in den zahllosen Grabfunden aus germanischer Urzeit niemals die geringste Spur von schriftähnlichen Zeichen zu Tage getreten ist. Erst in später Römerzeit und nach dem Beginn der Wanderungen der germanischen Stämme sind lateinische Buchstaben und Runen auf Schmuckstücken anzutreffen. Die germanische Runenschrift stammt vielmehr, worin ausnahmslos alle ernst zu nehmenden Gelehrten übereinstimmen, aus einem oder mehreren der südeuropäischen Alphabete, dem lateinischen und griechischen, und ist vermutlich bei den Goten am Schwarzen Meer geschaffen worden, wie Sophus Bugge zuerst in einem Vortrag bei der 5. Versammlung nordischer Philologen in Kristiania (1898) behauptete und Otto von Friesen in einer eingehenderen Untersuchung nachgewiesen zu haben glaubt.[3] Die ältere, von L. F. A. Wimmer und E. Sievers vertretene Ansicht lässt die Runen nur aus dem lateinischen Alphabet herstammen und am Rhein entstanden sein. Doch

---

[1] Die Herkunft der Runen 1905. — Die Germanen. Beiträge zur Völkerkunde, Bd. 2, S. 191 ff.

[2] Das Alter der arischen Buchstabenschrift u. s. w. Mannus. Zs. f. Vorgeschichte, 4, 295 ff.

[3] Otto von Friesen, Om Runskriftens Härkomst. Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala Förhandlingar 1904—1906.

gewinnt die zuerst erwähnte, jüngere Annahme jetzt immer mehr Anhänger (Magnus Olsen). Freilich bleibt der Ursprung einer Anzahl Runen hierbei unerklärt, und wir müssen vielleicht doch mit R. M. Meyer (Beitr. 21, 162 ff.) annehmen, dass diese aus einem älteren Besitz der Germanen an Schriftzeichen herstammen. Dass die Germanen solche besessen haben, geht aus der oft zitierten Stelle bei Tacitus, Germania Cap. 10 hervor: *Auspicia sortesque ut qui maxime observant: sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferae arbori decisam in surculos amputant eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. mox, si publice consultetur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familias, precatus deos caelumque suspiciens ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur.* »Vorzeichen und Lose beachten sie ausserordentlich. Das herkömmliche Verfahren bei der Losung ist einfach. Sie schneiden den Zweig eines (wilden) fruchttragenden Baumes ab, zerlegen ihn in Stäbchen, die sie mit einigen unterscheidenden Zeichen versehen und aufs Geratewohl auf ein weisses Laken streuen. Dann hebt der Gemeindepriester, wenn öffentlich beraten wird, oder das Familienoberhaupt, wenn es privatim geschieht, mit dem Blick gen Himmel dreimal je ein Stäbchen auf und deutet sie nach dem vorher eingeritzten Zeichen.»

Wir wissen nicht, welcher Art die von Tacitus genannten Zeichen waren. Die Annahme, dass sie mit den späteren Schriftrunen identisch seien, ist unbeweisbar und auch nicht wahrscheinlich, da wir diese nicht so weit zurückverfolgen können. Die ältesten mit Runen beschriebenen Fundsachen stammen nach Ansicht der Prähistoriker aus der Mitte des 3. Jahrhunderts n. Chr., es sind die Funde aus dem Moor von Vi auf der Insel Fünen. Etwas später werden die Funde von Thorsbjerg sowie das goldene Horn von Gallehus angesetzt (300 n. Chr.). Das gotische Alphabet der sog. wulfilanischen Bibelübersetzung enthält mindestens 2 Zeichen, die sicher dem Runenalphabet entlehnt sind, und andere scheinen wenigstens durch die entsprechenden

Runenstäbe in ihrer Form beeinflusst zu sein.[1] Die auf deutschem Boden gefundenen Runensachen sind weit jünger; die bis jetzt wohl ältesten sind die aus den Weimarer Gräbern zu Tage getretenen altthüringischen Runenfunde. Die ältesten Gräber des Friedhofs will A. Götze[2] noch ins 5. Jhdt. v. Chr. setzen.

Es führt also keine Brücke von den späteren Runenzeichen zu den von Tacitus erwähnten »notae». Aber selbstverständlich lässt sich ebensowenig beweisen, dass sie nicht mit jenen identisch waren. Ignoramus. Wohl aber werden die den späteren Schriftrunen gegebenen Namen dem vorhandenen Nameninventar für die älteren Zauberzeichen entlehnt worden sein und auch die Anordnung der Schriftrunen in drei »Geschlechter» (*ætter; ætt* eig. = **ahti* »Achtzahl») von je acht Runen stammt nicht aus klassischem Vorbild[3] ebensowenig wie ihre Reihenfolge, der sog. Fuþark. In der Anordnung der aus den klassischen Sprachen entlehnten Schriftrunen mag also der Einfluss der älteren »notae» zu erkennen sein; vielleicht auch in der Form einiger aus klassischen Mustern nicht ableitbarer Runen. Die naheliegendste Annahme ist, dass die »notae» Zeichen mit bestimmter Bedeutung waren, eine Art Ideogramme, wie die ägyptischen Hieroglyphen oder die sumerischen, später babylonischen Keilschriftzeichen. Je nach Bedürfnis konnten bei der Deutung der beim Losorakel ausgesuchten Zeichen Synonyma mit einander abwechseln, zumal in späterer Zeit, als die ursprünglichen engen Bedeutungen sich erweiterten und verflachten, ein ganz gewöhnlicher sprachlicher Vorgang. Für Armring z. B., den Schmuck des altgermanischen Kriegers, hatte man im Urgermanischen zwei synonyme Ausdrücke:

---

[1] Vgl. O. v. Friesen, Gotische Schrift im Reallexikon der germanischen Altertumskunde, Bd. 2, 300 ff.

[2] Die altthüringischen Funde von Weimar (5.—7. Jahrhundert n. Chr.). Berlin 1912.

[3] Falls wir nicht mit Magnus Olsen, Om Troldruner, Edda 5 (1916), S. 232 annehmen wollen, dass diese Einteilung aus dem zu magischen Zwecken gebrauchten griechischen Alphabet herstammt (vgl. über die pseudo-Tertullianische Schrift: Schanz, Geschichte der römischen Literatur, Bd. 3, 2 aufl. S. 344 und S. 437).

ahd. *hring* und *boug*, die nach dem Bedürfnis des alliterierenden Verses mit einander abwechseln konnten. Noch grösser als bei konkreten Begriffen ist naturgemäss die Auswahl bei abstrakten, erst von jenen abgezogenen Begriffen gewesen; so konnte z. B. *wulf* »Wolf» das Tier selbst, aber auch dessen Eigenschaften, zumal in Adjektiven bedeuten: »wölfisch» konnte den Sinn von »kühn», aber auch von »hinterlistig» haben. Derartige Assoziationen konnten sich in grosser Zahl einstellen und damit gewann die Deutungsmöglichkeit einer »notae» die Beweglichkeit, die zu ihrer praktischen Anwendung beim Losorakel unentbehrlich war.

Über die Form der Weissagung teilt uns Tacitus nichts mit; wir dürfen aber nach späterem nordischen Muster annehmen, dass sie in poetischer Form, mit stabreimenden Versen erfolgte, für die vermutlich feste Formeln vorlagen. Der Vorgang der Weissagung in der einfachen Form, wie sie uns Tacitus mitteilt, mag also folgendermassen gewesen sein: die aufgenommenen (daher ahd. *lesan* »lesen») Zeichen wurden festgestellt und mit den entsprechenden Begriffen (daher altengl. *rǣdan*, engl. *read* »lesen», eig. »raten») mittels einer stabreimenden Formel verbunden; die Beziehung auf den gerade vorliegenden Fall (Tacitus spricht von einem »interpretari») wurde dann durch eine zweite Formel mit abweichenden Stäben hergestellt. Die stabende Form gab dem Ausspruch etwas unmittelbar Überzeugendes, wie sie dem Sprichworte noch heute seine reimende Form oder rhetorische Einkleidung verleiht [1].

Das Losorakel ist übrigens für die Germanen schon früher als durch Tacitus bezeugt; Caesar erwähnt es im Bellum gallicum an zwei Stellen. I, Cap. 53 sagt er, dass sein zu Ariovist als Botschafter abgesandter Gastfreund Valerius Procillus nur dadurch vom Tode gerettet wurde, dass dreimal das Losorakel zu seinen Gunsten entschied. I, Cap. 50 heisst es vom Losen und

[1] R. Petsch, Über Zeichenrunen und Verwandtes. Zf. d. deutschen Unterricht, 31, 438 ff. A. Heusler, Art. Stabreim im Reallexikon der germ. Altertumsk. 4, 236 f., wo weitere Lit. angegeben ist.

Weissagen der Germanen: *apud Germanos ea consuetudo est, ut matres familiae eorum sortibus et vaticinationibus declarent, utrum proelium committi ex usu esset necne* »bei den Germanen herrscht die Sitte, dass die Familienmütter durch Losen und Weissagung kund geben, ob eine Schlacht zu liefern sei oder nicht«[1]. Aber ausser den beiden Notizen bei Caesar und der etwas ausführlicheren Darstellung bei Tacitus sind uns nur wenige Nachrichten aus der heidnischen germanischen Zeit über das Verfahren bei Los- und Zauberhandlungen erhalten, obschon uns dieser Schriftsteller (Germ. Cap. 10) ihre ausserordentliche Häufigkeit bei unsern Vorfahren betont: *auspicia sortesque ut qui maxime observant.*

Aus den Caesarstellen erfahren wir, dass die Frauen (neben dem sacerdos oder pater familiae) bei dem Erfragen des Willens der Götter eine Rolle spielten[2]. Diese Tatsache wird uns von Strabo VII, 2 C. 294 bestätigt in einer Mitteilung, die, aus der Darstellung der Cimbernkriege durch Posidonius entlehnt, wohl die älteste Überlieferung aus dem Gebiete germanischen Orakelwesens enthält. Es heisst hier: Ἔθος δέ τι τῶν Κίμβρων διηγοῦνται τοιοῦτον ὅτι ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν συστρατευούσαις παρηκολούθων προμάντεις ἱέρειαι πολιότριχες, λευχείμονες καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπορπημέναι, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι, γυμνόποδες . . . . . ἐκ δὲ τοῦ προχεομένου αἵματος [τῶν αἰχμαλώτων] εἰς τὴν κρατῆρα μαντείαν τινὰ ἐποιοῦντο, ἄλλαι δὲ διασχίσασαι ἐσπλάγχνευον, ἀναφθεγγόμεναι νίκην τοῖς οἰκείοις. »Als kimbrische Sitte berichtet man (d. h. offenbar aus eigner Kenntnis eines der mit den Kimbern in Berührung gekommenen Römer), dass die mit in den Kampf ziehenden Frauen weissagende Priesterinnen begleiteten, grauhaarig, weissgekleidet, ihre linnenen Obergewänder mit Spangen geheftet, mit Gürteln aus Erz (d. h. wohl Bronze), barfüssig . . . . Aus dem Blute der Gefangenen, das in einem Becken aufgefangen wurde, verkündeten sie

[1] Genaueres über die Art der Weissagung teilt Plutarch, Vita Caesaris Kap. 19 mit. Ob seine Angaben genügend fundiert sind, entzieht sich der Nachprüfung.

[2] Das hohe Alter dieser Sitte bei den Germanen bestätigt uns auch Tacitus, Hist. 4, 61: *Vetere apud Germanos more quo plerasque feminarum fatidicas et augente superstitione arbritantur deas.*

ihre Weissagung, andere zerlegten (die Gefangenen) und prophezeiten aus den Eingeweiden den Ihrigen den Sieg.» Eine ähnliche Nachricht über weissagende Frauen aus den Kimbernscharen im Sklavenkrieg bringt Plutarch in der Vita Crassi, Kap. 11.

Frauen spielten bekanntlich auch bei den andern indogermanischen Völkern eine Rolle als Priesterinnen, aber nicht in dem Umfang wie bei den Germanen [1]. Das ist aber kaum als eine Folge der hohen Wertschätzung der Frauen bei den Germanen anzusehen (vgl. Tacitus, Germania, Cap. VIII: *inesse quin etiam sanctum et providum putant, nec aut consilia earum aspernantur aut responsa neglegunt.* »Sie glauben, dass ihnen etwas Heiliges und Seherisches innewohne, sie weisen ihre Ratschläge nicht zurück und achten ihren Bescheid»), die man zumeist nach dem romantischen Standpunkt des mittelalterlichen Ritterideals zu beurteilen pflegt. Wir müssen m. E. eine weit realere Grundlage für den weitgehenden Einfluss der Frauen bei den Germanen annehmen. Ich halte ihn für einen Überrest der mutterrechtlichen Kulturstufe, die bei den Germanen vor ihrer Indogermanisierung wie bei allen Urvölkern Europas herrschte und bei der die Frau die Rolle, die später dem Mann zufiel, spielte. Auf rechtlichem Gebiet ging der Frau allerdings ihre dominierende Rolle schon in vorhistorischer Zeit verloren, doch blieb sie ihr

[1] Man denke an die von Tacitus, Germania Cap. VIII genannte, zur Zeit Vespasians lebende Seherin Veleda aus dem Stamme der Brukterer, die als Kriegsgefangene nach dem Bataver-Aufstande nach Rom gebracht wurde (Hist. 4, 61, 65, 5, 22, 24, 25) oder an die an derselben Stelle erwähnte, sonst unbekannte Aurinia (Albrinia), die noch früher (›olim›) lebte, und andere nicht mit Namen genannte. Vgl. auch die schon erwähnte Stelle Hist. 4, 61: *vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas et augente superstitione arbritantur deas.* Auch andere Schriftsteller wie Cassius Dio, Suetonius, Paulus Diaconus, Gregor von Tours nennen germ. Wahrsagerinnen. Zum Jahre 847 die Annales Fuldenses eine alemannische Seherin Thiota (ed. Kurze, S. 36 ff.). Hierzu gehört offenbar auch die in der Freilaubersheimer Spange genannte Dalina und andere in Runeninschriften erwähnten Frauen (s. w. u.). Vgl. den Überblick bei K. Helm, Altgermanische Religionsgeschichte, I, S. 285 f.

auf sakralem Gebiet bis tief ins Mittelalter erhalten[1]. Doch auf diese Frage kann hier nicht näher eingegangen werden.

Wie beim Losorakel und der Weissagung so spielten auch bei den Zauberhandlungen die Frauen eine grosse Rolle. Meist war mit der Gabe der Weissagung auch die Kunst des Zauberns verbunden. Über die bei den Germanen bei Zauberhandlungen beachteten Zeremonien ist aus deutschen Quellen, die noch im Heidentum wurzeln, wenig zu erfahren. Mehr bieten nordische (isländische) Berichte; doch lernen wir auch aus ihnen die Förmlichkeiten und Gesänge (vgl. Ammianus Marcellinus XXXI, 2, § 24) nicht genauer kennen, sondern nur in Umrissen. Was bezweckten aber die Zauberer oder Zauberinnen mit den ihre Zeremonien begleitenden Gesängen? Darauf hat E. Mogk eine überzeugende Antwort gegeben, die jedenfalls für den Norden als stichhaltig anzusehen ist: die Zauberlieder haben den Zweck, die Geister herbeizurufen und zur Kundgebung der Wahrheit willfährig zu machen. Aus eigner Vollkommenheit wagt der Mensch nicht zu weissagen; deutet er dennoch gewisse Vorzeichen, so nimmt er an, dass etwas Höheres, Nichalltägliches in ihm zum Vorschein komme. Er glaubt an eine göttliche Eingebung, obwohl er sich nur selbst durch irgendwelche Mittel in einen Erregungszustand versetzt hat. Gegenüber der einfachen Mantik, wie sie uns Tacitus in der oben (S. 251) besprochenen Stelle schildert, die von jedermann angewandt werden konnte, wird die höhere Wahrsagekunst nur von besonders begabten und mit scheuer Ehrfurcht betrachteten Individuen ausgeübt. Wie erwähnt, sind es bei den Germanen besonders Frauen, denen die Gabe der Zauberkraft zugeschrieben wird. Im Norden heissen sie »Völven«, nach dem Stab (*vǫlr*), der zu ihrer Ausrüstung gehört, so benannt. Wie sie die Herbeirufung der Geister, die ihnen die Zukunft enthüllten, bewirkten, erfahren wir aus dem Kap. 4 der

[1] So nennt z. B. Erzbischof Theodor von Canterbury (668—690) im Poenitentiale (Haddan and Stubbs, Councils III, 190) Frauen als Zauberinnen: *Si mulier incantationes vel divinationes diabolicas fecerit.*

isländischen Eiríkssaga rauđa, der Sage vom roten Eirik. Dort hören wir von folgender Totenbeschwörung:

»Auf einem Gehöfte in Grönland, das von Isländern erbaut und bewohnt war, befand sich ein Weib Namens Thorbjörg. Sie war eine Weissagerin und hiess die kleine Völva (Lítilvǫlva). Diese pflegte zur Winterszeit von einem Julschmause zum andern zu ziehen und aller Orten die Männer zu entbieten, die ihr Schicksal und den Verlauf des neuen Jahres zu erfahren wünschten. Nun war aber in jener Zeit in Grönland infolge schlechten Wetters Elend und Krankheit eingetreten; deshalb entbot der Bonde Thorkell die Völve zu sich, um zu erfahren, wie lange die traurige Zeit noch anhalten werde. Die Frau wurde, wie es Sitte war, mit allen Ehren empfangen. Ein Hochsitz war für sie bereitet und mit Kissen belegt. Gegen Abend erschien sie in Begleitung des Boten, der nach ihr gesandt war. Sie war gehüllt in einen dunkelblauen Mantel, der von oben bis zum Schoss mit Steinen besetzt war. Ihren Hals schmückte eine Kette aus Glasperlen, und auf dem Kopfe trug sie eine Mütze aus schwarzem Lammfell, die inwendig mit weissem Katzenbalg gefüttert war. In der Hand hatte sie einen Stab, an dem sich ein mit Steinen gezierter Messingknopf befand (nach diesem Stabe hiessen die Wahrsagerinnen »völvur» d. i. Stabträgerinnen). An ihrem Gürtel befand sich eine grosse Ledertasche, und darin war das Handwerkszeug (»taufr»), das sie zum Zauber bedurfte. Ihre Füsse hüllten kalblederne Schuhe, ihre Hände Handschuhe aus Katzenfell. Als sie in das Gehöft eintrat, empfingen sie alle Anwesenden mit ehrerbietigem Grusse. Jedem spendet sie Gegengruss. Thorkell nimmt das liederkundige Weib an die Hand und führt sie zum Hochsitze. Dann fordert er sie auf, seine Familie, Herde, Wohnung in Augenschein zu nehmen. Bei allem spricht sie wenig. Darauf wird ihr der Tisch bereitet, und sie erhält ein Mahl, wie es Völven zu empfangen pflegen: Grütze mit Ziegenmilch bereitet und dazu die Herzen aller geschlachteten Tiere. Sie gebrauchte dabei einen Löffel aus Messing und ein Messer aus Erz, dessen Spitze abgebrochen war. Nach Tische fragt sie der Wirt, ob sie vielleicht noch über dies oder jenes Auskunft wünsche und ob man nun die gewünschte Offenbarung bekommen könne. Thorbjörg antwortet, sie müsse zuvor schlafen, am nächsten Morgen wolle sie ihr Glück versuchen. Gegen Abend des folgenden Tages werden dann die Vorbereitungen zum Zauber getroffen. Da verlangt sie denn nach Frauen, die das Lied könnten, welches sie zum Zauber bedurfte und das die »varđlokur» (»Einkreisung der Geister») hiess[1]. Solche Frauen fanden sich jedoch nicht. End-

[1] Auch *valgaldr* »Totenzauberspruch» genannt. In der Vegtamskviþa

lich sagte Gudrid: Weder bin ich des Zaubers noch der Prophetie kundig; doch lehrte mich meine Pflegemutter Halldis aus Island das Lied, das sie »Varđlokur (Varđlokkur)» nannte. Allein, wirft sie ein, sie könne damit nicht dienen, da sie Christin sei. Nach mancherlei Zureden lässt sich Gudrid endlich bewegen, das Lied zu singen. Dann ziehen die Frauen einen Kreis um den Zauberkessel, auf dem Thorbjörg sitzt, und Gudrid sang alsbald so schön, dass niemand dort einen so trefflichen Vortrag gehört hatte. Die Weissagerin bedankt sich und sagt, dass infolgedessen viele Geister (»nātturur») erschienen seien, die durchaus keinen Beistand hätten leisten wollen. »Nun sind mir auch viele Dinge klar, die ich bisher nicht gewusst habe.» Darauf prophezeit sie jedem die Zukunft.»

Zweifelsohne geht der Zauber, wie ihn die Völven betreiben, in die älteste germanische Vorzeit zurück, was wir auch aus analogen Erscheinungen bei andern Völkern von primitiver Kulturstufe erschliessen dürfen. Taschen mit Zaubergerät, wie sie in der eben genannten Stelle erwähnt werden, sind als Zeugen für das hohe Alter des Zaubers aus Gräbern der Bronzezeit zu Tage getreten. In einem Grab bei Frederiksund auf Seeland [1] fanden sich in einem Bronzegefäss einige abgenutzte und beschädigte Pferdezähne, Wieselknochen, das Klauenglied eines Luchses, Wirbelknochen einer Natter, ein Stück der Luftröhre eines Vogels, Stückchen Schwefelkies, Kohle und Bronze und dergleichen mehr. In einem Grab bei Lyngby auf Seeland [2] fand sich eine Kollektion noch mit den Resten des Ledersacks, der sie ursprünglich umschloss, zusammen.

Neben den vornehmlich apotropäischen Amuletten findet sich ebenfalls schon in prähistorischer Zeit ein anderes Zaubermittel, das sich aus ursprünglichen Symbolen eines höheren Kults ergibt. Das heilige Beil, besonders die Doppelaxt, die Scheibe als Symbol des Sonnengotts, werden, wie überall in Europa, so

Balders Träume, Strophe 4) singt ihn Odin vor der Wohnung der Todesgöttin Hel. Vgl. zur Bedeutung von Varđlokur Magnus Olsen, Varđlokur. Maal og Minne, 1916, 1 ff.

[1] V. Boje, Maglehøj-fundet. Aarbøger f. nord. Oldkyndighed, 1889, S. 317 ff.

[2] S. Müller, Nordische Altertumskunde I, S. 354.

auch auf germanischem Boden häufig angetroffen. Daneben treten zwei Zeichen seit der jüngeren Bronzezeit überaus oft auch bei den Germanen als Schutzmittel auf: das Hakenkreuz (die Svastika) und die Triskele. Beide Figuren finden sich bei allen indogermanischen und bei vielen nichtindogermanischen Völkern auf Erden. Wenn auch ihr Ursprung nicht sicher erklärt ist, so kann doch über ihre Verwendung zu magischen Zwecken kein Zweifel bestehen. Bemerkenswert ist, dass sie auf einem der berühmtesten Runenfunde zusammen mit andern Symbolen in Verbindung mit einer Runenschrift auftreten, nämlich auf der Lanzenspitze von Müncheberg in der Mark [1]. Dieser Fund, der als gotisch angesprochen wird, trägt eine Runeninschrift in der altertümlichen linksläufigen Schreibweise, die nur aus dem Namen *Ranja* besteht. Nach der hier vertretenen Auffassung ist es nicht, wie man früher annahm, der Name des Besitzers, sondern der des zauberkundigen Runenmeisters. Daneben sind nun verschiedene heilige Symbole eingelegt: Das Hakenkreuz, die Triskele, zwei Sicheln, die wohl Symbole der Mondscheibe darstellen, eine Schiffzeichnung, von der nur Reste vorliegen, und ein schwer deutbares Zeichen, das vielleicht eine barbarische Nachahmung des klassischen Fulmen ist. Es kann aber kein Zweifel über den Zweck herrschen, dem die Runeninschrift sowie die übrigen Zeichen dienen sollten: ihr Sinn war, der Speerspitze magische Kraft zu verleihen. Ganz ähnlich ausgestattet ist die zweite Speerspitze mit dem gotischen Eigennamen *Tilarids*, die bei Kowel aufgefunden wurde [2].

Die Tatsache, dass der mit Runenzeichen beschriebene Gegenstand geweiht ist, kommt bei der Inschrift des Goldrings von Pietroassa (oder Petrossa), Distrikt Buzeu in Rumänien, noch besonders zum Ausdruck durch das Adjektiv *hailag*. Die Inschrift,

---

[1] Vom Vf. neuerdings eingehend behandelt in den Mitteilungen des Vereins für Heimatkunde des Kreises Lebus in Müncheberg, Bd. 2, (1919), S. 1 ff.

[2] Es ist auffallend, dass man trotz des deutlichen Hinweises auf diesen Sachverhalt in Strophe 6 der Sigrdrifumǫl (s. w. u. S. 280 f.) den richtigen Sinn der Runeninschrift so lange nicht erkannte.

die R. Loewe[1] ansprechend gedeutet hat, lautet: *Gutaniowi hailag* und ist aufzulösen als: *Gutan*(ē) *Iowi hailag* »Dem Jupiter (d. h. Donar) der Goten geweiht«.

Da das Adjektiv *hailag* in den Resten der gotischen Bibelübersetzung nicht vorkommt, so können wir seine Bedeutung im Gotischen nicht genau angeben, sondern sie nur aus den andern germ. Mundarten erschliessen. Dazu bieten sich altisl. *heilagr* »geheiligt«, altengl. *hālig*, altsächs. *hēlag*, althochd. *heilag* »sanctus«. Die Übersetzung der Runenworte ins Lateinische ergibt also: Gotorum Jovi sanctum. Der Ring war also ein Weihegeschenk an Donar. Die Inschrift soll ihn als solches besonders charakterisieren und gegen Tempelschänder sichern. Das scheint in alter Zeit tatsächlich erreicht worden zu sein. Nach seiner Auffindung freilich im Jahre 1837 vermochte die Inschrift das altehrwürdige Stück vor wiederholter Entwendung und Zerstörung nicht zu schützen, so dass heute nur noch zwei getrennte Reste davon mit der zum Teil zerstörten Runeninschrift im Museum zu Bukarest liegen.

Bei sehr vielen Runendenkmälern besteht die Inschrift nur aus einem oder mehreren Namen. Die frühere Annahme, dass die Inschrift eine Eigentumsmarke oder den Namen des Schenkers bezw. der Schenkerin darstellen soll, müssen wir nach dem im Vorangehenden Ausgeführten fallen lassen. Sie würde auch nicht erklären, weshalb sich auf manchen Schmuckstücken mehrere Namen, auch Mannesnamen, eingeritzt finden. Auf der Friedberger Spange steht nur der Name *þruþhild* »Drudhild«; auf den Weimarer Spangen die Namen: *Haribrig*, *Hiba* oder *Hira*, *Ida*, *Bigina*; daneben aber Mannesnamen: *Hahwar*, *Bubo*, *Awimund*, *Leob*. Im Norden lesen wir z. B. auf dem Brakteaten von Næsbjerg den Namen: *Niuwila* neben drei magischen Runen ohne Sinn; auf der Spange aus der Vier Moor zwei Namen: *Laausawija* und *Aadagasu*; auf dem Kamm aus demselben Moor: *Harja*; auf der Spange von Himlingöje: *Hariso*, u. s. v.

[1] Indog. Forsch. 26, 203 ff. Die älteren Deutungen, auch die bei R. Henning, Die deutschen Runendenkmäler, S. 30 ff., sind damit hinfällig geworden.

Verdeutlicht ist der Sinn der Namensaufschrift, wenn auf der einen Spange von Bezenye steht: *Godahid* (offenbar verschrieben für *Godahild*) *wiju* »Ich Godahild weihe (diese Spange)«[1], worin *wiju* als ahd. *wīhiu* mit verklungenem *h* aufzufassen ist. Die andre Spange hat neben dem Namen *Arsiboda* die Aufschrift *segun* = ahd. *segon* (Otfried) »Segen« aus lat. *signum* »heiliges Zeichen« (= Kreuzeszeichen). Die Spangen sollten also als »geweiht« bezeichnet werden; dies Ziel wird eben dadurch erreicht, dass der zauberkundige Runenritzer oder die Runenritzerin ihre Namen auf sie schreiben. Dass dabei ein dem christlichen Gedankenkreis entnommener Ausdruck gebraucht wird, darf nicht Wunder nehmen, da die Inschrift der Spange aus einer Zeit stammt[2], wo das Christentum (in der arianischen Form) Einfluss auf die deutschen Stämme gewonnen hatte[3].

Ganz in der heidnischen Vorstellungswelt wurzelt noch die Inschrift der grösseren Spange von Nordendorf. Auf dieser sind zwei Teile der Runenschrift, wie auf der Freilaubersheimer Spange zwei Zeilen, zu unterscheiden. Das kommt äusserlich dadurch zum Ausdruck, dass die beiden Teile augenscheinlich von zwei

---

[1] Buchstäblich damit übereinstimmend *wiju* »ich weihe« auf dem Lanzenschaft von Kragehul in Dänemark (etwas nach 400 n. Chr.). A. Noreen, Altisl. und altnord. Grammatik[3], S. 339. — Als Dualform desselben Zeitworts möchte ich nunmehr auch *wiuþ* der Inschrift der Bernsteinperle aus einem Weimarer Grab auffassen, in der zwei Namen Ida und Hahwar vorkommen: *ida* : *hahwar* : *wiuþ* »(die beiden) Hahwar und Ida weihten (diese Perle als Talisman)«. Vgl. Verf., Zs. f. deutsche Philologie 45, 125 f. Zur westgerm. Dualform des Praesens *wiuþ* vgl. man die got. Dualendung des Praeteritums *-uts* (mit erhaltenem Endungs *-s*, das im Westgermanischen abfallen musste).

[2] E. Brenner, a. a. O. S. 58 wie auch Th. v. Grienberger, Zeitschrift für deutsche Philologie, 41, 298 setzen die Benutzung des Friedhofs von Bezenye in die Zeit um 600 n. Chr., also ganz wie bei dem Friedhof von Freilaubersheim.

[3] Das Eindringen lat. Lehnwörter kirchlichen Inhalts in den altdeutschen Wortschatz, bevor die römischen Missionare kamen, zeigt Fr. Kluge in dem Aufsatz »Gotische Lehnworte im Althochdeutschen« in den Beiträgen, Bd. 35, S. 124 ff.: »Das deutsche Christentum ist von der unteren Donau aufwärts gezogen«.

verschiedenen Runenritzern geschrieben sind und ferner durch den Umstand, dass der zweite Teil der Inschrift in entgegengesetzter Richtung zum ersten steht [1].

Der eine Teil lautet: *Awa leub winie* [2]. Er scheint erst eingeritzt worden zu sein, als der andere Teil schon vorhanden war, da die letzten drei Runen eng zusammengedrängt sind, um nicht mit dem Schluss des anderen Teils zusammenzutreffen. Dieser ist auf drei Reihen verteilt, die auf der viereckigen Platte der Spange links vom Nadelansatz stehen. Sie lauten:

logaþore
wodan
wigi þonar.

Der Sinn der beiden letzten Reihen ist klar: Es sind darin die Namen *Wodan* und *Donar*, letzterer in sehr altertümlicher Sprachform enthalten. Vor *þonar* steht *wigi* (mit übergeschriebenem þ), was offenbar mit *wiju* der Spange von Bezenye zusammenzubringen ist als Optativform: »es weihe Donar», eine Zauberformel, die als *þur wiki* (d. h. *þōr wigi*) in mehreren Varianten auch in nordischen Runeninschriften auftritt. Wodan tritt im 2. Merseburger Spruch bekanntlich als Zaubersprecher auf; wir dürfen also nach unsern obigen Ausführungen über die Freilaubersheimer Spange annehmen, dass ihm auch auf der Nordendorfer Spange diese Rolle zufällt. Aber was bedeutet die erste Zeile *logaþore*? Ich kann an dieser Stelle nicht auf alle die gezwungenen Deutungen eingehen [3], die diese rätselhaften Worte erfahren haben. Noch jüngst hat Fr. von der Leyen eine neue Deutung versucht [4] (= altisl. *Lōđurr* »Flammenbringer», ein Beiname für

[1] Vielleicht ist mit dieser Stellung der beiden Inschriftteile eine magische Absicht verbunden. Vgl. A. Audollent, Defixionum tabellae, 1904, No No 82, 103. A. Dieterich, Kleinere Schriften, S. 222.

[2] Anders, aber schwerlich richtig Th. v. Grienberger, Zs. f. deutsch. Phil. 45, 133 ff. — Eingehend werde ich diese Inschrift in einem der nächsten Hefte derselben Zs. behandeln und statt *winie* die Lesung *wigie* (Dual) wahrscheinlich machen.

[3] So besonders von Th. v. Gienberger a. a. O.

[4] Die grosse Runenspange von Nordendorf. Zs. des Vereins für Volkskunde 25, 136 ff.

Wodan), die von Wolf von Unwerth [1] sprachlich besser fundiert und anders verwertet worden ist (*Lōđurr* ein selbständiges Glied der kultischen Dreiheit: Wodan, þonar, Logaþore). Wenn nun W. von Unwerth auch sachlich unzweifelhaft mit der Annahme, dass dieser Teil der Nordendorfer Inschrift eine Weihung enthält, das Richtige trifft, so ist doch die Schwierigkeit der sprachlichen Deutung von *logaþore* als indogerm. Nomen agentis auf *-tor* nicht behoben. Diese sind im Germanischen überhaupt nicht mit Sicherheit nachgewiesen [2]; wenn wir aber dennoch in *logaþore* eine derartige Bildung erblicken wollten, so stehen einer solchen Deutung grosse Bedenken entgegen, die auch von Unwerth nicht behoben hat [3].

Ich habe deshalb einen andern Ausweg vorgeschlagen. Ich möchte *logaþore* mit rückläufiger Schreibung auflösen als: *ero þa gol.* Rückläufige Schreibung ist in Zauberinschriften nicht selten anzutreffen [4]. Auf diese Art erhalten wir in der Inschrift der Nordendorfer Spange eine schon bei der Freilaubersheimer Spange nachgewiesene und auch aus dem zweiten Merseburger Spruche bekannte Formel:

ero þa gol, *wodan*, die zu übersetzen ist:

(Mutter) »Erde und Wodan sprachen die Zauberformel«.

Die sprachliche Form ist höchst altertümlich; die Anrufung der Göttermutter [5] neben Wodan und Donar zeigt, dass die

---

[1] Zur Deutung der längeren Nordendorfer Runeninschrift, ebenda 26, 81 ff.

[2] K. Brugmann, Vgl. Gramm. der idg. Sprachen, 2. Aufl. II, 1, S. 338.

[3] Von einsilbigen, auf Konsonanten endigenden Wurzeln werden Nomina agentis ohne Bindevokal gebildet; vgl. altind. *vēttar-*, griech. ἵστωρ, altbulg. *věstelĭ* »Wissender« (Brugmann, a. a. O. S. 337); man müsste also germ. **lohtar* erwarten. Ferner ist das *e* am Ende von *logaþore* bei einem *tor*-Stamm schlechterdings nicht zu erklären.

[4] Zfd. Phil. 47, S. 5. A. Audollent, Defixionum tabellae, 1904, S. XLVI, wo auf die Beispiele im Text verwiesen wird (vgl. speziell D. T. No 82). A. Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube 3. Aufl. S. 183 f.; A. Dieterich, Kleine Schriften, S. 213, 228. Anm.; F. Friedensburg, Die Symbolik der mittelalterlichen Münzen, 1913, S. 93. Der rückläufigen Schreibung wird eine besondere apotropäische Kraft zugeschrieben.

[5] »Mutter Erde« wird zweimal im altenglischen Flursegen angerufen

Weiheformel der grossen Nordendorfer Spange noch ganz im altgermanischen Glauben wurzelt.

Die Inschrift der Nordendorfer Spange zerfällt also ganz entsprechend derjenigen der Freilaubersheimer Gewandnadel in zwei Teile:

Nordendorf	Freilaubersheim
1. *ero þa gol Wodan wigi þonar*	1. *þo dalina gol*
2. *awa leubwinie*	2. *Boso wraet runa*

Der erste Teil enthält die Weiheformel durch den Zauberspruch, der zweite Teil den Namen des Runenritzers oder des Runenritzerpaares. Der Vorgang der Herstellung eines Amuletts mit Runeninschrift stellt sich uns nunmehr nach den beiden ganz übereinstimmenden Zeugnissen von Nordendorf und Freilaubersheim so dar[1]: Ein Zauberpriester (*Gudija* auf der Inschrift von Hugle) oder eine Zauberpriesterin spricht eine Weiheformel oder es werden (in späterer Zeit) Götter als Zeugen angerufen, dass der Weiheakt richtig vor sich gegangen ist. Wie die Beschwörungsformel gelautet hat, wissen wir nicht; keinerlei Zeugnisse oder auch nur Andeutungen sind bis jetzt aufgefunden worden. Darauf schrieb der zauberkundige Runenmeister, der mit dem Zauberpriester identisch sein kann, seinen Namen auf das Amulett, um die Weihung gewissermassen zu dokumentieren[2].

(neben Christus und Maria): *Erce, Erce, Erce, eorþan modor* und *Hal wes þu, folde, fira modor* (Grein, Bibl. der ags. Poesie, 2. Ausgabe von A. Wülcker, Bd. I, S. 312 ff.).

[1] Bei der Nordendorfer Spange ist die Reihenfolge der Ritzungen noch nachweisbar, wie oben (S. 262) gezeigt wurde.

[2] Die enge Verbindung von Zauberspruch und Runenritzen zeigt die altisl. Formel *rúnar ok galdrar*. Man vgl. ferner A. Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube § 243, S. 177 f.: »Soll die Zauberwirkung eine bleibend tätige sein, so genügt die bloss gesprochene Formel gewöhnlich nicht, sie muss festgehalten, aufgeschrieben werden. Die aufgeschriebene Formel ist ein Zauberschutzmittel gegen alle dem irdischen Wohle des Menschen feindlichen Mächte.«

So dürfen wir uns den Vorgang der Weihung in vorgeschichtlicher Zeit vorstellen. Nur der zauberkundige Priester wird in den ältesten Runeninschriften genannt: *Gudija* = Priester in der Inschrift von Hugle, wie wir gesehen haben. Sie stammt wohl noch aus dem 4. Jhdt. n. Chr. Andere Beispiele aus dem Jahre 800 ungefähr sind: der Stein von Snoldelev auf Seeland, in dessen Aufschrift der *þulr* d. h. Priester Gunvald, Sohn des Roald, genannt wird; die Inschrift des Steins von Helnæs (Halbinsel von Fünen) erwähnt einen *Nore-kuþi* d. h. *gudja* »Priester», der auch auf dem Stein von Flemlöse (Bez. Odense auf Fünen) auftritt (*Nora* ist vermutlich ein Stammesname). Der schon jüngere Runenstein (etwa 900) von Glavendrup (Bez. Odense, Fünen) wird zum Andenken an einen »*Saalve-Gode*, des Heiligtums hochehrwürdigen Wächter» gesetzt. Aber zugleich mit dem Namen des Priesters tritt hier die uns schon bekannte Weiheformel mit dem Gottesnamen Thor auf: *þur uiki þasi runaʀ*. Auf dem etwa ein Vierteljahrhundert später geritzten Stein von Læborg (Bez. Ribe in Südjütland) findet sich als Weihezeichen Thors Hammer eingehauen. Die Nennung des Gottesnamens ist also eine jüngere Erscheinung; erst in spätheidnischer Zeit weiht Thor das Grab, was in ältester Zeit vom zauberkundigen Priester oder Runenmeister ausgeführt wird. Vielleicht dürfen wir in dieser Entwicklung schon christlichen Einfluss sehen; wie Christus und sein heiliges Kreuz die Weihe verleihen, so tun es auch Thor und seine geheiligten Symbole: Hammer und Hakenkreuz. Auf dem Festland, wo das Christentum weit früher seine Einwirkung geltend machte, ist diese Entwicklung schon früher vollzogen, wie wir an einem Beispiel gesehen haben (Nordendorfer Spange). Daneben aber blieb hier die ältere Form der Priesterweihung in Kraft.

Ein weiteres Beispiel für diesen religiösen Akt bietet uns die allerdings unvollständige Inschrift der Osthofener Spange. Nach L. F. A. Wimmers Lesung [1] lautet sie: *go . . . furad . . de . ofile*(*g*?)

---

[1] De tyske Runemindesmaerker, S. 66 ff.

Nach Wimmers Ansicht haben wir nur den Rest einer Inschrift vor uns, die auf dem abgebrochenen Teil der Platte begann. Er hält daher eine Deutung für unmöglich, im Gegensatz zu R. Henning[1], der das Wort *furad* als »Furt, Fahrt« deutet, den Zwischenraum mit *lodaro* »der Nichtigkeiten« ausfüllen will und *fileg* (*faleg*) zu ahd. *felhan* »übergeben« stellt. Er gibt den Sinn der Inschrift zweifelnd als »Gute Fahrt barg ich für . . . .« wieder, ist sich aber der Unzuverlässigkeit seiner Deutung bewusst. Doch ist eine Erklärung der Inschrift nicht so aussichtslos. Nehmen wir mit Wimmer an, dass ihr erster Teil durch die Zerstörung der unteren Hälfte der Spangenplatte weggefallen ist, so könnte dort der Name des Runenritzers gestanden sein und das erhaltene *go* . . wäre, als *gol* ergänzt, der Schluss der uns jetzt wohlbekannten Beschwörungsformel. Was nunmehr folgt, kann allerdings nicht als zusammenhängendes Wortganze aufgefasst werden, sondern gehört in die Kategorie des wohlbekannten Buchstabenzaubers, über den A. Dieterich gehandelt hat[2]. Buchstaben in alphabetischer Reihenfolge und in Umstellung, ja selbst das ganze Alphabet werden mit mannigfachen Künsteleien (auf den Kopf stellen u. s. w.) auf Gefässen, Tafeln, Platten, Scherben u. s. w. in griechischer, etruskischer und lateinischer Schrift angetroffen. Es kann kein Zweifel darüber bestehen, dass damit magische Wirkungen erzielt werden sollten. Unter diesem Gesichtspunkt glaube ich auch die Runen der Osthofener Spange erklären zu dürfen. Der Anfang des Futharks, des Runenalphabets, ist mit Umstellung darin enthalten, nämlich die Runen: *f u r a*; auch der Schluss des Futharks *o d* ist anzutreffen. Einen Sinn können wir aus diesen Buchstaben nicht herausbringen, weil eben von vornherein keiner darin enthalten war. Der Schluss der Inschrift der Osthofener Spange ist also in eine Reihe mit den auch sonst auf Runendenkmälern anzutreffenden Buchstabenserien zu stellen,

---

[1] Die deutschen Runendenkmäler, S. 70 ff.

[2] Die Aufsätze sind wiederabgedruckt in »Kleine Schriften« (1911): A.B.C-Denkmäler, S. 202 ff. und Ein neues A.B.C-Denkmal, S. 229 ff. Vgl. auch Magnus Olsen, Om Troldruner. Edda, B. 5 (1916), S. 225 ff.

bei deren Anbringung sich der Runenritzer etwas gedacht haben kann oder auch nicht. Für uns sind sie ebenso sinnlos, wie die häufig anzutreffende Zauberformel *alu*, deren Deutung bis jetzt nicht gelungen ist[1]. Anscheinend sinnlose Buchstabenfolgen treffen wir auch auf der Spange von Charnay (*uþ fnþai iddan k? (l)iano eia*) an[2], die daneben das (freilich unvollständige) Runenalphabet enthält, das vollständig auf einem bei Vadstena in Schweden gefundenen Brakteat und auf dem der Themse bei London enthobenen Schwert steht. Auf dem Brakteat stehen vor dem Runenalphabet acht Runen: *luwa tuwa*. Schon B. Salin[3] hat die Sinnlosigkeit dieses Runenkomplexes hervorgehoben. Das hat allerdings die Runenforscher von Erklärungsversuchen nicht abgehalten. Der jüngste ist von H. Pipping[4]. Dieser erblickt in der undeutbaren Runenfolge des Vadstenabrakteaten ebenso wie in der auf der Spange von Charnay eine Buchstabenverset-

---

[1] Aufzählung der Inschriften mit *alu* bei S. Bugge, Norges Indskrifter I, 161 ff. Hier sind auch die Deutungsversuche verzeichnet. Der Komplex findet sich vornehmlich auf Brakteaten (etwa 400), die als Schutzamulette aufzufassen sind. Vgl. auch weiter unten.

[2] Deutungsversuch von R. Henning a. a. O. S. 47 ff., L. F. A. Wimmer a. a. O. S. 77 f., Th. v. Grienberger, Zs. f. Deutsche Phil. 45, 150.

[3] De nordiska guldbrakteaterna, S. 55. — Solche sinnlosen Buchstabenfolgen sind häufig anzutreffen. Ein charakteristisches Beispiel ist die aus 33 Stäben bestehende Inschrift der Spange von Fonnaas in Norwegen (S. Bugge, Norges Indskrifter, Bd. I, S. 50 ff.). Der Grabstein von Kylfver auf Gotland enthält den Komplex *sueus*, den S. Bugge (Norges Indskrifter, Inledning, S. 34 f.) vergebens zu deuten versucht hat. Auf dem Knochenstück aus dem Moor von Lindholm in Schonen stehen die Zeichen *aaaaaaaa RRR nnn * bmattt*, insgesamt 23 Runen und darnach die Zauberformel *alu*. Besonders treten die Runen *a* und *t* in sinnloser Weise in Inschriften auf; vielleicht weil *t* den Gott Tyr, und *a* ›Gott‹ überhaupt bedeutete. Weitere Beispiele bei M. Olsen, Om Troldruner. Edda 5, 225 ff. Über unzusammenhängende Buchstaben auf Münzen vgl. F. Friedensburg a. a. O. S. 99 ff.

Auf einem aus Ungarn stammenden, im Berliner Münzkabinett aufbewahrten, bis auf ein Détail völlig übereinstimmenden Brakteatenpaar steht eine offenbar sinnlose Legende in Runenzeichen: *tlakewtt*, darunter die Swastika, die auf dem einen Brakteat dazu noch unter dem Tierbild angebracht ist (vgl. H. Schetelig, Praehist. Zs. 7, 79 f., der sie um 500 n. Chr. entstanden sein lässt).

[4] Studier i nordisk filologi 6,3.

zung um 5 bezw. 7 Runen, sodass die beiden Komplexe umgeschrieben als *slþdjlþd* bezw. *slþ:dalþt* zu lesen sind. Diese Kurzschrift könne freilich erst entziffert werden, wenn vollständigere Inschriften die Lösung des Rätsels bringen. Mit E. Brate [1] (nach L. F. A. Wimmers Vorgang) bin ich der Ansicht, dass *luwa tuwa* magische Bedeutung hat. Darauf weist auch der Reim hin, der sich häufig schon in antiken magischen Komplexen findet (*albula glandula*; *nec doleas nec noceas*; Marcellinus de medicamentis XV, 101) [2]. Einen Sinn hat diese Buchstabenfolge ebensowenig gehabt wie in dem bei Plinius, Hist. nat. XXVIII, 21 überlieferten carmen auxiliare des Cato gegen Luxation die Worte: *daries dardaries asia darides* oder *huat hauat huat ista pista sista* u. s. w. oder lateinisches Wortgeklingel wie *sieycuma*, *cucuma*, *ucuma* etc. (Marcellinus X, 34) oder das aus der orientalischen Magie (über griech. Ἀβραξας?) stammende lat. *abracadabra*, griech. ακρακαναβα [3], neuhochd. Reime wie *heile, heile, segen, morgen gibt es Regen* u. s. w. [4]

Endlich ist noch der Fall zu erwähnen, wo statt einer Buchstabenfolge das ganze Alphabet zu magischen Zwecken auf einen Gegenstand geschrieben wurde. Auch hierfür liegen aus dem Altertum bereits Belege vor, die A. Dieterich [5] behandelt hat. Ausser den schon erwähnten drei Runendenkmälern (Brakteat von Vadstena, Spange von Charnay, Themseschwert) gibt es noch zwei Inschriften, die das Runenalphabet enthalten: der im Jahre 1903 auf Gotland gefundene Grabstein von Kylfver und ein im

---

[1] Östergötlands Runinskrifter, S. 167 ff. Hier wird auch eine Kritik der älteren Deutungen gegeben.

[2] R. Heim, Incantamenta magica. Suppl. 19 zu den Phil. Jahrb. 1892, S. 544 ff.

[3] R. Heim, a. a. O. S. 491.

[4] Sinnlose Inschriften zu magischen Zwecken aus neuerer Zeit: Zs. des Vereins für Volkskunde 8, S. 393; 13, 151 (aus Island die bekannten: *max, pìax, rìax; satorarepo*).

[5] a. a. O. S. 202 ff. und 229 ff. A. Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube, 3 Aufl. S. 179 f. A. Audollent, Defixionum tabellae, 1904, S. LXVII.

Jahre 1911 bei Grumpan, Säfvare socken gefundener Brakteat [1]. Über den Zweck, dem das Alphabet auf allen diesen Denkmälern dienen sollte, kann nach A. Dieterichs Ausführungen kein Zweifel bestehen: es sollte magische Wirkungen ausüben. Wenn schon einzelnen Buchstaben die magische Kraft innewohnt, um wieviel mehr ist das bei ihrer Gesamtheit, dem Alphabet, der Fall! Die ganze Runenreihe hat gewissermassen die konzentrierte Kraft der einzelnen Runen [2]. Damit diese aber wirksam sei, muss bei den Runen eine bestimmte, unabänderliche Reihenfolge, eben der Futhark mit seinen drei Achterreihen (»Geschlechtern») eingehalten werden.

Nachrichten über die Verwendung der Runen zu Zauberzwecken sind uns vereinzelt bei lateinisch schreibenden Autoren und vor allem in verschiedenen Texten der Edda oder in jüngeren isländischen Quellen erhalten. Hrabanus Maurus erzählt uns bei der Erwähnung der Runen [3]: *cum quibus carmina sua incantationesque ac divinationes significare procurant qui adhuc paganis ritibus involvuntur* »Mit diesen (d. h. den Runen) sind sie in der Lage ihre Gesänge, Zauberlieder und Weissagungen aufzuzeichnen, die noch jetzt mit heidnischen Gebräuchen geübt werden». Auch der dänische Geschichtsschreiber Saxo Grammaticus spricht an zwei Stellen [4] von Zaubersprüchen, die mit Runen auf Holzstäben eingeschnitten waren. In der nordischen Mythologie gilt Odin, der ja in westgermanischer Namensform als Wodan auch auf der Nordendorfer Spange und im zweiten Merseburger Spruch als zauberkundiger Gott auftritt, als Erfinder und Lehrmeister des Runenzaubers wie jeglichen Zaubers (»Vater des Zaubers» in der Vegtamskviþa, 3). In den Sprüchen Hārs (d. h. des Erhabenen = Odins) heisst es (Strophe 142):

---

[1] L. Wilser, Mannus 6, 103 ff. und Th. v. Grienberger, Jahresbericht f. germ. Phil. 36, 135 f.

[2] Auch auf mittelalterlichen Münzen findet sich die Alphabetreihe, wenn auch nicht vollständig; vgl. F. Friedensburg, a. a. O. ABC-Münzen, S. 105 f.

[3] Opera 333.

[4] p. 38 und p. 128.

Rūnar mont þū finna
ok rāđna stafi,
miǫk stōra stafi,
miǫk stinna stafi,
es fāđi fimbolþulr
ok gørđu ginnregin
ok reist hroptr røgna.
Ōđinn međ ǭsum ....

[Das hier genannte Färben der Runen wird öfter, auch in Runeninschriften erwähnt. Es geschah mit roter Farbe, bei zauberischer Verwendung auch mit Blut [1].] Gleich darauf werden in den Sprüchen Hārs verschiedene Arten von Zaubersprüchen aufgezählt: Ein Zauberspruch gegen Kummer und Kränkung sowie jegliche Not; ein ärztlicher Zauberspruch; ein Zauberspruch, um das Schwert des Feindes stumpf zu machen; ein solcher, der Fesseln löst [2], wie der erste Merseburger Spruch, in dem von weisen Frauen (idisi) die Rede ist, die bei dem Zauber mitwirken; ein Zauberspruch, mit dessen und der Runen Hilfe ein Gehängter vom Baum herabsteigt und Rede steht; ein Spruch, der die »weissarmige Jungfrau« gefügig macht und ein solcher, der sie an den zauberkundigen Mann fesselt. Insgesamt werden 18 Zaubersprüche genannt, die den verschiedensten Zwecken dienen. Leider wird uns keiner von ihnen im Wortlaut auch nur angedeutet.

Indessen kennen wir durch einen glücklichen Zufall wenigstens zwei derartige Zaubersprüche aus der vorchristlichen Zeit: die beiden sogenannten Merseburger Zaubersprüche. Sie sind von einer Hand des 10. Jahrhunderts auf ein leeres Blatt einer lateinischen Handschrift, die jetzt dem Merseburger Domkapitel gehört, eingetragen.

Der erste lautet im Urtext:

Eiris sazun idisi, sazun hera duoder. suma hapt heptidun, suma heri lezidun, suma clubodun umbi cuoniouuidi. Insprinc haptbandum, inuar uigandum!

Der vielfach ungedeutete Text erzählt uns von 3 Gruppen

[1] Grettissaga C. 81. Guđrūnarkviþa II, 23: Im Innern des Horns waren allerlei Stäbe rot eingeritzt.

[2] Auch die Runen besassen die Kraft, Fesseln zu lösen. Beda, Historia ecclesiastica gentis Anglorum IV, 22 berichtet: *comes interrogare coepit, quare ligari non posset, an forte litteras solutorias de qualibus fabulae ferunt apud se haberet.*

idisi, die wir wohl als die Seelen verstorbener Frauen aufzufassen haben [1], in Zaubertätigkeit: einige verfertigen Fesseln, andere hemmen die Krieger, wieder andere lösen Fesseln. Daran schliesst sich der Wunsch an: Enteile den Fesseln, entweiche den Feinden!

Was die Form des Spruches betrifft, so ist die epische Einleitung charakteristisch für den Analogiezauber; wie dazumal geschehen ist: im vorliegenden Falle, dass Fesseln gelöst wurden, so möge es auch jetzt geschehen. Die Fassung ist nicht etwa der Art des germanischen Zauberspruchs eigentümlich, sondern bei allen Völkern verbreitet; sie findet sich bereits im klassischen Altertum [2] und lebt in Beschwörungsformeln bis auf die heutige Zeit fort.

Auch der zweite Merseburger Zauberspruch beginnt mit einer epischen Einleitung:

Phol ende Wodan uuorun zi holza.
du uuart demo Balderers uolon sin uuoz birenkit.
thu biguolen Sinthgunt, Sunna era suister,
thu biguolen Frija, Uolla era suister,
thu biguolen Wodan, so he uuola conda:
sose benrenki, sose bluotrenki, sose lidirenki:
ben zi bena, bluot zi bluoda,
lid zi geliden, sose gelimida sin.

Die epische Einleitung, die »historiola», berichtet uns von einer Fahrt zweier Personen; Phol und Wodan, in den Wald, bei der sich Balders Pferd den Fuss verrenkte. Ob unter Phol ein Gott, vielleicht Balder oder (schon unter christlichem Einfluss) Paulus zu verstehen ist, wissen wir nicht, ebensowenig, wer mit Balder gemeint ist. Für einen Balderkult gibt es in Deutschland kein weiteres Zeugnis. Dann werden vier Zauberinnen genannt: Sinthgunt, Sunna, Frija, Volla, daneben Wodan, die das kranke Tier besprachen.

Die Heilung gelingt offenbar den vier Frauen nicht, sondern

---

[1] Erik Brate, Zs. f. deutsche Wortforschung, Bd. 13, 143 ff.

[2] R. Heim, Incantamenta magica, S. 495 ff. Herodotos, I, 132 von den Persern: μάγος ἀνήρ παρεστεώς ἐπαείδει θεογονίην, οἵην δὴ ἐκεῖνοι λέγουσι εἶναι τὴν ἐπαοιδήν.

erst Wodan. Auch in diesem Spruch liegt ein Analogiezauber vor: wie es dazumal mit Balders Fohlen geschah, dessen Beinverrenkung durch Besprechung seitens (der vier Zauberinnen und) des Gottes Wodan geheilt wurde, indem Knochen an Knochen, Ader an Ader, Glied an Glied gefügt wurde, so möge auch in vorliegendem Falle die Verstauchung geheilt werden.

Dieser Spruch gegen Verrenkung beim Pferde muss in allen germanischen Ländern einst sehr verbreitet gewesen sein, wie sein langes Nachleben bis an die Schwelle unserer Zeit beweist. Wenn man bedenkt, eine wie grosse Rolle das Pferd bei unsern Vorvätern gespielt hat, so begreift man, dass es gerade ein Pferdesegen ist, der uns als ältester und noch in ganz heidnischem Gewande überliefert ist. Bis tief ins Mittelalter ist ein freier Mann und sein Pferd unzertrennlich. Wie heute ein altersschwacher Mann vom Gericht auf ärztliches Gutachten hin als nicht mehr verhandlungsfähig angesehen wird, so genügte nach mittelalterlichem Recht die Tatsache, dass ein Mann nicht mehr zu Pferde steigen konnte, um seine körperlichen und geistigen Fähigkeiten als gemindert anzusehen. Wurde ein böswilliger Schuldner zum Einlager verurteilt — — — er musste zur Strafe bei einem Bürger oder in einem Wirtshaus (natürlich gegen Entgelt) Quartier nehmen, bis er sich bewogen fühlte, seine Schulden zu zahlen — so musste er auch sein Pferd zum Einlager mitnehmen.

Unter den spärlichen Resten althochdeutscher Beschwörungsformeln nehmen die Pferdesegen gegen verschiedene Krankheiten einen breiten Raum ein. Elias von Steinmeyer verzeichnet in seiner neuen Sammlung kleinerer althochdeutscher Sprachdenkmäler sieben verschiedene Pferdesegen, von denen freilich alle ausser dem 2. Merseburger Spruch ganz unter christlichem Einfluss stehen. Man wollte ihn auch bei diesem nachweisen. Besonders sind es finnische Gelehrte [1], die diese Behauptung vertreten.

---

[1] K. Krohn, Finnisch-Ugrische Forschungen, Bd. 4, S. 130 ff. und Göttinger Gelehrte Anzeigen, 1912, S. 213 ff.; V. J. Mansikka, Über russische Zauberformeln, 1909; R. Th. Christiansen, Die finnischen und nordischen Varianten des 2. Merseburger Spruchs. Hamina 1915: Nach alledem aber steht

In dem für den Spruch bedeutungslosen Ritt Wodans in den Wald sei eine Nachbildung von Jesu Ritt auf einem Eselsfüllen nach Jerusalem zu erblicken, gleichwie der deutsche Forscher J. Schwietering die »idisi» des ersten Merseburger Spruchs mit den drei Marien identifizieren wollte, die nach dem Bericht der Evangelien am Ostermorgen zum Grabe Christi pilgern, um den Leichnam des Herrn zu salben. Der Ursprung der beiden Merseburger Sprüche wäre demnach christlich, nur seien die christlichen Namen durch heidnische Bezeichnungen ersetzt worden, um dem Volk die Formeln mundgerecht zu machen. Derartige Fälle sind nun tatsächlich aus alter und jüngerer Zeit bezeugt. Erzbischof Exanberh von York (766—791) z. B. stellt in seinem Poenitentiale fest, dass die heidnische Magie auf christliche Heilige übertragen wird: *auguria vel sortes quae dicuntur falso sanctorum* [1]. Umgekehrt teilt A. Chr. Bang einen norwegischen Segen gegen Schlangenbiss mit [2], der schon christliches Gewand trägt, aber anstelle des gewöhnlichen Schlusses: »im Namen Gottes, des Sohnes und des heiligen Geistes» so endet: Im Namen Thors, Odins, Friggas. Die Kennerin des Segens gab an, sie habe die drei christlichen Begriffe durch heidnische Götternamen ersetzt, um jene nicht zu entweihen. Dieses Motiv kann aber bei den Geistlichen der Bekehrungszeit in Deutschland nicht massgebend ge-

der Merseburger Segen nicht ausserhalb, sondern innerhalb einer Entwicklungsreihe von christlichen Sprüchen. Seine Grundlage ist wohl also eine von der Vorstufe des Trierer Spruches abweichende Variante eines mittelalterlichen lateinischen Segens, die auf eine Linie zu stellen ist mit zahlreichen anderen aus biblischer und apokrypher Überlieferung schöpfenden Zaubersprüchen. Seine Umsetzung ins Heidnische denkt sich der Vf. (S. 206 ff.) in folgender Weise: ein geistlicher Schreiber hat, um die anstössige Verwendung heiliger Namen in einem Zauberspruch zu vermeiden, diese zum Teil durch heidnische ersetzt. Dabei ist aber Phol für Paulus wohl erhalten geblieben, und Sonne und Mond (oder Abendstern) sind aus poetischen Beiwörtern der Maria, die anderweitig in der Volksdichtung gelegentlich personifiziert erscheinen, übernommen worden; Balderes ist appellativ. — Vgl. noch F. Ohrt, Wodans eller Kristi Ridt. Danske Studier 1916, 189 ff. (zitiert S. 275, A. 1).

[1] Haddan and Stubbs, Councils III, 424.

[2] Norske Hexeformularer og magiske Opskrifter. Skrifter udg. af Videnskabselskabet i Christiania, 1901.

wesen sein, da die christlichen Priester doch kein Interesse daran hatten, die Erinnerung an die so energisch bekämpften Heidengötter selbst wieder künstlich aufzufrischen, indem sie sie als hilfreiche Wesen den Neubekehrten anpriesen![1] Zweifelsohne sind die meisten unserer alten Segen und Beschwörungen christlichen Ursprungs und gehen mit einem grossen Teil des Zauberwesens auf antike Überlieferung zurück, wie in Vorangehendem schon verschiedentlich gezeigt wurde. Aber das ist noch kein Grund, um bei allen überlieferten althochdeutschen Beschwörungsformularen heidnischen Ursprung abzulehnen. Bei den magischen Runeninschriften ist das jedenfalls nicht angebracht, da sie zum Teil in eine Zeit hinaufreichen, wo das Christentum im Norden auch nicht dem Namen nach bekannt gewesen sein dürfte. Auch bestätigt uns Marcellus Burdigalensis genügend, dass zahlreiche vom Christentum noch nicht gefärbte heidnische Formeln in den germanischen Barbarenstaaten umliefen. Wenn das schon in romanischer und christlicher Umgebung der Fall war, warum soll auf deutschem Boden die heidnische Überlieferung bei einer tief in dem Volke wurzelnden Übung so schnell erloschen sein?

Wir haben also keinen ernsthaften Grund, das heidnische Alter des zweiten Merseburger Spruchs zu bezweifeln. Damit soll freilich nicht zugleich der heidnische Ursprung des Segens behauptet werden. Nicht unmöglich ist ja die Annahme, dass er in früher Zeit auf dem Wanderweg zu den Germanen gelangte und von ihnen in heidnisches Gewand gekleidet wurde[2]. Freilich ist dieses aus germanischen Ländern sonst nur noch in einer schwedischen Fassung erhalten:

Oden ridder ofver sten och berg,
han rider sin häst ur vred och i led,
ur olag och i lag: ben till ben,
led till led, som det bäst var,
när det helt var.

---

[1] E. von Steinmeyer, Kleinere ahd. Sprachdenkmäler, S. 368 f.

[2] G. Roethe, Sitz.-Berichte d. Berl. Akademie der Wiss. 1915, 280 denkt an selbständige Parallelbildungen des heidnischen und christlichen Typus.

In England, Dänemark und Norwegen ist Christus überall an Stelle Wodan-Odins getreten; auf dem Kontinent auch der hl. Simeon. Vielfach reiten zwei Personen über die Heide: in Schweden Maria und Joseph auf der Reise nach Ägypten; in Norwegen Christus und Petrus; Jesus und Maria auf dem Kontinent u. s. w. In einer altertümlichen norwegischen Fassung des Pferdesegens reiten Jesus und St. Michael zusammen; hier ist St. Michael der Heilende:

Jesus og St. Mekkel red	*St. Mekkel afsteg*
paa sine dyre Veie	*satte Ben i Ben,*
red Vred	*Kjöd i Kjöd,*
i den venstre (höire)	*Hud i Hud*
Folefoden sin.	*Haar i Haar.*

In einer anderen norwegischen Fassung reitet Jesus und der »Herr» zusammen. Da in der nordischen Dichtung Balder später appellativisch für »Herr» gebraucht wird, so ist vielleicht unter dem »Herrn» der Gott Balder verstanden. Ist das richtig, so hätten wir auch hier noch einen Nachklang des heidnischen Altertums zu verzeichnen [1].

Freilich ist der bodenständige Ursprung der nordischen Fassungen überhaupt umstritten. So vertritt ein Forscher [2], der den Fassungen des aus Schweden nach Finnland und aus Deutschland nach Esthland eingewanderten Verrenkungssegens nachgespürt hat, neuerdings den Standpunkt, den schon der finnische Gelehrte K. Krohn [3] vertreten hatte: der Spruch ist eine Nachbildung entsprechender christlicher Segen, und alle nordischen Sprüche sind zumeist erst im Mittelalter von Deutschland nach dem Norden gelangt.

Wir haben die gänzliche Ausschaltung heidnischer Überlieferung abgelehnt. In dieser Ansicht macht uns auch die Tat-

[1] Ein Anklang an die heidnische Fassung des Zauberspruchs findet sich in einer noch ungedruckten dänischen Variante, die von F. Ohrt, Danske Studier 1916, 189 ff. mitgeteilt wird, in der Dreiteilung: *da segen* (= signede) *Christ, da segen Kors, da segen sielff S. Maria.*

[2] R. Th. Christiansen a. a. O.

[3] K. Krohn, a. a. O.

sache nicht wankend, dass der in den letzten Jahren aufgefundene, in der Aufzeichnung mit den Merseburger Sprüchen gleichaltrige Trierer Spruch [1] eine christliche Variante des Verrenkungssegens bietet. Er lautet so:

Quam Krist endi sancte Stephan zi ther burg zi Saloniun: tha uuarth sancte Stephanes hros entphangan. Soso Krist gibuozta themo sancte Stephanes hrosse thaz entphangana, so gibuozi ihc it mit Kristes fullesti thessemo hrosse. Pater noster. Uuala Krist, thu geuuertho gibuozian thuruch thina gnatha thesemo hrosse thaz antphangana atha thaz spurialza, sose thu themo sancte Stephanes hrosse gibuoztos zi thero burg Saloniun. Amen.

»Christus und der hl. Stephan kamen zur Stadt Saloniun (= Jerusalem?); da wurde des hl. Stephans Pferd »verfangen» (= lat. infusum) [2]. Sowie Christus dem Pferde des hl. Stephan die Krankheit heilte, so möge ich sie mit Christi Hilfe diesem Pferde gutmachen. Vaterunser. Wohlan, Christus, würdige du durch deine Gnade diesem Pferde die Krankheit oder das Hinken zu bessern, wie du das Pferd des hl. Stephans heiltest in der Stadt Saloniun. Amen.»

Der Trierer Spruch zeigt uns keine Spur von heidnischen Vorstellungen mehr; er hat rein christlichen Vorstellungskreis. Schon länger bekannt ist eine christliche Parallele [3] zu diesem Spruch, die vielleicht das Vorbild für ihn bildete: *Petrus, Michahel et Stephanus ambulabant per viam, sic dixit Michahel: Stephani equus infusus, signet illum deus, signet illum Christus, et erbam comedat et aquam bibet.*

Der hl. Stephan gilt vielerorts als Pferdeheiliger, wie von W. v. Unwerth betont worden ist [4]; das erklärt die Erwähnung dieses sonst wenig hervortretenden Heiligen in einem Pferdesegen.

[1] F. W. E. Roth und Edw. Schröder, Althochdeutsches aus Trier. Zs. f. d. Altertum 52, 169 ff. W. Braune, Beiträge 36, 551 ff. E. v. Steinmeyer, Die kleineren ahd. Sprachdenkmäler, S. 367 ff.

[2] Die Pferdekrankheit, die das Tier »verfangen» macht, soll Starrkrampf gewesen sein nach K. Müllenhoff und W. Scherer, Denkmäler deutscher Prosa und Poesie, Bd. II, 3. Aufl. S. 304 und E. v. Steinmeyer a. a. O. S. 369 f. An eine Entzündung im Fussgelenk denkt E. Schröder, Zs. f. deutsches Altertum, Bd. 52, S. 179.

[3] Mitgeteilt von J. Grimm, Deutsche Mythologie, 4. Aufl., S. 1033.

[4] Zs. f. deutsches Altertum, 53, S. 195.

Offenbar sind also sehr früh schon die heidnischen »incantationes» durch Nachbildungen lateinischer Segen aus christlichem Vorstellungskreis verdrängt worden. Die Vorlagen der verschiedenen Sprüche aus althochdeutscher Zeit sind uns freilich in der Mehrzahl der Fälle nicht erhalten. Aber ein weiteres lehrreiches Beispiel einer fast sklavischen Abhängigkeit eines deutschen Segens von seinem lateinischen Vorbild bietet ein von Marcellus Burdigalensis (im Buch X, 35) mitgeteilter Spruch gegen weiblichen Blutfluss: *»Stupidus in monte ibat, stupidus stupuit*[1]; *adjuro te, matrix, ne hoc iracunda suscipias»*; *pari ratione scriptum ligabis.*

Die aus einem heute nicht mehr vorhandenen Strassburger Kodex stammende althochdeutsche Fassung lautet:

Tumbo saz in berke,
mit tumbemo kinde en arme.
tumb hiez der berch,
tumb hiez taz kint:
ter heilige Tumbo uersegene tiusa uunda.
Ad stringendum sanguinem.

Strittig ist, wer unter dem Stupidus, ahd. *Tumbo* zu verstehen ist; ein heidnischer Gott oder Christus, wie Mansikka will?[2] Hat vielleicht der Ausdruck *stupuit* mechanisch dem Gleichklang zu Liebe ein *stupidus* nach sich gezogen? Dachte man etwa an die heilige Einfalt? Klarheit darüber zu erlangen, wird schwer sein. Statt *stupidus* heisst es in einem ähnlichen Spruch aus einem Berner Codex des 10. Jahrhunderts[3]:

Stulta femina super fontem sedebat
et stultum infantem in sinu tenebat,
siccant montes, siccant valles,
siccant venae, vel quae de sanguine sunt plenae.

Es liegt nahe, an die Mutter Gottes mit dem Jesuskind zu denken, wie Mansikka es tut; aber die näheren Beziehungen bleiben dunkel. Es kann auch hier nicht meine Aufgabe sein, ihnen weiter nachzuspüren; meine Absicht war nur, die Abhängigkeit der althoch-

[1] Der terminus technicus für das Stehen des Blutes.
[2] A. a. O. S. 69 ff.
[3] Heim a. a. O. S. 498.

deutschen Beschwörungsformeln von lateinischen Vorbildern an einem durchsichtigen Beispiel zu zeigen.

Die Abhängigkeit erstreckt sich bis auf den Wortlaut; denn wenn eine Zauberformel wirksam sein soll, so darf an dem herkömmlichen Ausdruck nichts geändert werden. Für den primitiv denkenden Menschen hat das Wort eine viel höhere Bedeutung als für uns; im Wort ist die Zauberkraft enthalten, einerlei, ob es für den Sprechenden einen Bedeutungsinhalt hatte oder nicht. Nur der geheiligte Brauch war entscheidend.

Freilich musste zum Wort die Handlung hinzutreten, um den Zauber wirksam zu machen; denn auf dem Parallelismus von Wort und Tat beruht die Zauberkraft[1]. Welche Zauberhandlungen nun das Rezitieren der Sprüche begleiteten, wird nur selten angegeben. In der Trierer Handschrift, aus der die oben (S. 276) mitgeteilte Zauberformel stammt, findet sich bei einem Segen gegen Bandwurm folgende Anweisung:

Si quis homo vel equus vel aliud pecus habet illum vermem qui dicitur talpa: accipe illum ac converte in orientalem plagam in decrescente luna. tuumque dextrum pedem pone super illius dextrum pedem et dic in eius aurem subscriptam sententiam cum dominica oratione, et post semel dictum gira eum per dextram partem ac sic iterum sicut prius feceras. iterumque gira sicque facias tercia vice etc etc.

»Wenn irgend ein Mann oder Pferd oder anderes Tier den »Talpa«-wurm hat, so fasse ihn an und stelle ihn bei abnehmendem Mond nach Osten, setze deinen rechten Fuss auf jenes rechten Fuss, raune ihm den untenstehenden Satz mit dem Vaterunser ins Ohr und drehe ihn nach einmaligem Sprechen rechts herum. Dann tue noch einmal wie zuvor, drehe ihn wieder herum und tue das Gleiche zum dritten Mal u. s. w.«

Vereinzelt ist die Zauberhandlung auch bei altdeutschen Segen angedeutet: bei einem Spruch gegen Pfederähe aus einer Pariser Handschrift[2], wo es heisst:

[1] G. Roethe, zu den altdeutschen Zaubersprüchen. Sitz.-Ber. der Berl. Ak. der Wiss. 1915, S. 279. — Beispiele bei K. Beth, Religion und Magie bei den Naturvölkern, S. 67 ff. und passim.

[2] Abgedruckt bei E. von Steinmeyer a. a. O., S. 373.

nu ziehez da bi fiere,
tu rune imo in das ora,
drit es an den cesewen fuoz:
so wird imo des errehten buoz.

»Nun zieh' es (das Pferd) an allen Vieren, raune ihm in das Ohr, tritt es auf den rechten Fuss: so wird ihm Besserung der Rähe.»

Aus derselben Handschrift stammt ein auch an anderer Stelle erhaltener altdeutscher Spruch gegen Fallsucht[1], der eine lateinische Anweisung trägt, derzufolge der Besprecher zu dem am Boden liegenden Kranken hinzutreten, von seiner linken nach seiner rechten Seite schreiten und über ihm stehend dreimal den nun folgenden deutschen Spruch sagen solle. Die Zauberhandlung wird auch in anderen Sprüchen wie im Münchner Wurmsegen, im altenglischen Bienensegen u. s. w. angedeutet.

Wir dürfen also sicher sein, dass wie anderwärts[2] die symbolische Handlung die Rede beim altgermanischen Zauberwesen begleitete. Das reicht vermutlich in die älteste Periode der Menschheit zurück, wo das Wort die Gebärde verlangte, um verstanden zu werden. Auch späterhin bleibt die sinnfällige Handlung eindrucksvoller als das blosse Wort, obwohl natürlich auch der Sinn der Gebärde allmählich verblassen kann, ganz wie der des Wortes. Aus der nordischen Dichtung besitzen wir z. B. in den Sprüchen Hārs eine Nachricht, wie die Zauberwirkung der Runen durch Gebet und Opferhandlungen verstärkt wird, wenn es Str. 144 heisst:

Veiztu hvē rīsta skal, veiztu hvē rāþa skal?
veiztu hvē fā skal, veiztu hvē freista skal?
veiztu hvē biþja skal, veiztu hvē blōta skal?
veiztu hvē senda skal, veiztu hvē soa skal?[3]

---

[1] Abgedruckt bei E. v. Steinmeyer, a. a. O., S. 380.

[2] Vgl. den aus dem Nachlass von H. Wendland in den Neuen Jahrbüchern, Bd. 37, S. 233 ff. veröffentlichten Aufsatz: Symbolische Handlungen als Ersatz oder Begleitung der Rede.

[3] Die Zitate aus den Eddaliedern nach B. Sijmons, Die Lieder der Edda, Halle a. S. 1906.

Schliesslich können Symbole die Zauberzeichen vertreten, so dass diese garnicht zur Anwendung kommen. So ist wohl die bekannte Stelle der Edda in den Sigrdrifumǫl 5 aufzufassen, wo Sigrdrifa (= Brunhild) dem Sigurd (= Siegfried) den minnisveig (Erinnerungstrank? Weisheitstrank?) reicht, ein Horn voll Met, womit sie ihn an sich fesselt.

Bjōr førek þēr, brynþings apaldr,
magne blandenn ok megentīre;
fullr es ljōþa ok līknstafa,
gōþra galdra ok gamanrūna.

Magische Runen werden hier nicht verwendet; an ihre Stelle ist offenbar der sie begleitende Spruch getreten, der dem Trunk die Kraft der Runen verliehen hat. Man braucht nicht anzunehmen, dass das Bier mit Stengeln von Kräutern gewürzt wurde, auf denen Runen eingeritzt waren [1].

Es ist mir überhaupt fraglich, ob dem Bier ursprünglich magische Kraft innewohnt, oder ob wir es hier nicht mit einer volksetymologischen Umdeutung zu tun haben. Bereits im Urnordischen fiel das Wort für Bier *aluþ* (= dän. schwed. *öl*) mit Verlust des *þ* zusammen mit dem runischen Komplex *alu*, von dessen magischer Bedeutung schon die Rede war (S. 267). Möglicherweise ist man durch dieses Zusammentreffen darauf gekommen, einem ganz gewöhnlichen Nahrungsmittel Zauberkraft zuzuschreiben, die es allenfalls doch nur durch Besprechen haben konnte. Darauf führt mich der Inhalt der Strophe 7, der zweiten der langen (Strophe 6 bis 19 umfassenden) Reihe, nach allgemeiner Auffassung später eingeschobener Strophen, die in den Sigrdrifumǫl nunmehr folgen. Es ist darin von »Bierrunen» die Rede:

Ǫlrūnar skalt[u] kunna, ef [þū] vill annars kvǣn
vēlet þik ī trygþ, ef [þū] truer;
ā horne skal [þǣr] rīsta ok ā handar bake,
ok merkja ā nagle Nauþ.

---

[1] H. Gering, die Edda. S. 212, Anm. 9.

Man sieht auf den ersten Blick, dass der Inhalt der Strophe mit dem »Bier» wenig zu tun hat. In der Vorlage eines für uns verlorenen Lehrgedichts über die Verwendung der Runen zu magischen Zwecken war ursprünglich wohl die Rede von *alu*-Runen, was der Abschreiber in jüngerer Gestalt als *ǫlrúnar*, wie es im Eddatext heisst, wiedergab, da ihm der Runenkomplex *alu* nicht mehr bekannt war. Der Sinn der Strophe wird aber sofort klar, wenn wir im Anfang statt »Bierrunen» *alu*-Runen einsetzen. Dieser Runenkomplex sollte offenbar den Gast vor etwaigem Gifttrank der Frau des Gastfreunds schützen; darum soll er ihn auf das Trinkhorn und den Rücken der Hand, die jenes hält, ritzen und zur grösseren Sicherheit noch die »Notrune» ᚾ auf den Fingernagel. Der Runenkomplex *alu* diente als Schutzzauber; dies geht aus dem Umstand hervor, dass er vornehmlich auf Brakteaten angebracht ist — man kennt über 400 solche mit der Inschrift *alu* —, die zweifelsohne als Amulette dienten[1].

In den andern eingeschobenen Strophen ist nun von richtigem Runenzauber die Rede. Ich greife einzelne Strophen heraus:

6. Sigrūnar [þū] skalt kunna, ef [þū] vill sigr hafa,
ok rīsta ā hjalte hjǫrs,
sumar ā vētrimom, sumar ā valbǫstom,
ok nefna tysvar Tȳ.

8. Bjargrūnar skalt[u] kunna, ef [þū] bjarga vill,
ok leysa kind frā konom;
ā lōfom [þǣr] skal rīsta ok of liþo spenna
ok biþja dīser duga.

9. Brimrūnar skalt[u] kunna, ef [þū] vill borget hafa
ā sunde seglmǫrom;
ā stafne skal þǣr rīsta ok ā stjōrnarblaþe
ok leggja elde ī ǫr.
[esa svā bratr breke nē svā blaar unner,
þō kømsk[tu] heill af hafe.]

---

[1] Der Name einer Walkyre *Ǫlrūn* in der Vǫlundarkviþa wie auch der ahd. Eigenname *Alaruna*, *Alurun* (Förstemann, Altdeutsches Namenbuch I, 2. Aufl., Sp. 54) haben ebenfalls nichts mit dem Wort für »Bier» zu tun; vielmehr steckt auch hierin das magische Wort *alu*.

10. Limrūnar skalt[u] kunna,   ef [þū] vill læ̅kner vesa,
ok kunna sǭr at sea;
ā berke skal [þæ̅r] rīsta   ok ā barre viþar,
þeims lūta austr limar.

Aber auch auf andern Gegenständen als Holz werden Runen angebracht, um Zauberwirkung zu erzielen:

15. Ā skilde kvaþ ristnar   [þeims stendr] fyr skīnande goþe
ā eyra Ārvakrs   ok ā Alsvinz hōfe,
ā þvī hvēle es snȳsk   und reiþ Hrungnes bana,
ā Sleipnes tǫnnom   ok ā sleþa fjǫtrom,

16. ā bjarnar hramme   ok ā Braga tungo,
ā ulfs kloom   ok ā arnar nefe,
ā blōþgom væ̅ngjom   ok ā bruar sporþe,
ā lausnar lōfa   ok ā līknar spore,

17. ā glere ok ā golle   ok ā gumna heillom,
ī vīne ok ī virtre   ok ā vilesesse,
ā Gungnes odde   ok ā Grana brjōste,
ā nornar nagle   ok ā nefe uglo.

Mit dem Inhalt der letzten Strophen gewinnen wir den Anschluss an das Zauberinventar, von dem bereits (oben S. 258) die Rede war. Auf all den Gegenständen, die zum Handwerkszeug einer Zauberin gehörten, wurden zur Erhöhung der magischen Wirkung Runen eingeritzt[1]. Einzelne Runen hatten besondere magische

[1] Auch im zweiten Gudrunlied der Edda finden wir Runen und Zauberutensilien zusammen genannt, wenn Grimhild den Vergessenheitstrank für Gudrun bereitet:

22. Førþe mer Grīmhildr   full at drekka
svalt ok sārlekt,   nē sakar mynþak;
þat vas of auket   jarþar magne,
svalkǫldom sæ̅   ok sonardreyra.

23. Vǭro ī horne   hverskyns stafer
ristner ok roþner,   rāþa ne māttak:
lyngfiskr lagar,   lands Haddingja,
ax ōskoret,   innleiþ dȳra.

24. Vǭro þeim bjōre   bǫl mǫrg saman:
urt alz viþar   ok akarn brunnen,
umbdǫgg arens,   iþrar blōtnar,
svīns lifr soþen —   þvīt sakar deyfþe.

Kraft: Skirnesmǫl, Strophe 37 wird die Rune þ, im Nordischen »Thurs» d. h. Riese benannt, als solche erwähnt[1]. Dadurch wird die Riesentochter Gerd endlich der Werbung Freyrs zugänglich gemacht, weil sie offenbar einem so mächtigen Zauber nicht zu widerstehen vermag:

> þurs rīstk þēr ok þria stafe:
> erge [ok] øþe [ok] ōþola;
> svā ek þat af rīst, sem ek þat ā reist,
> ef gørvask þarfar þess.

Hier erfahren wir weiter, dass andere Runen, die nicht genannt werden, die Kraft besassen, Wollust und Ungeduld bis zum Wahnsinn bei dem Bezauberten in Verbindung mit der vorangehenden Verwünschung hervorzurufen. Die Lösung des Zaubers geschieht dann, wenn das Mädchen gefügig ist, auf höchst einfache Weise, indem die Zauberrune abgeschabt wird. Das vermag freilich mit Erfolg nur der zu tun, der durch Einritzen der Runen den Zauber bewirkt hat, nicht jeder Beliebige. Sonst wäre die Lösung vom Runenzauber ja eine zu leichte Sache gewesen.

Doch nicht nur Zauberwirkungen werden nach eddischen Berichten mittels der Runen bewirkt, sondern auch künftige Ereignisse aus ihnen geweissagt. So hören wir in den Atlamǫl, wie Hagnis Gattin, hier Kostbera (d. h. Speisespenderin) genannt, die von Gudruns Hand geritzten, aber von einem der Boten Atlis gefälschten Runen zu deuten versucht:

> 9. Kend vas Kostbera, kunne skil rūna,
> inte orþstafe at elde ljōsom;
> gǣta varþ tungo ī gōma bāþa:
> vǫro svā viltar, at vas vant at rāþa.
>
> 11. rēþ ek þǣr rūnar es reist þīn syster:
> bjǫrt hefr þēr eige boþet ī sinn þetta.
>
> 12. Eitt ek mest umdromk: mākat enn hyggja,
> hvat þā varþ viþre, es skylde vilt rīsta;

[1] Die Rune Þ scheint sich zu Zauberzwecken auf Island besonderer Beliebtheit erfreut zu haben, wofür noch Zeugnisse aus dem 17. Jhdt. vorliegen. O. Davidsson, Zs. des Vereins für Volkskunde, 13, S. 163.

svā vas ā vīsat, sem under vǣre
bane ykkarr beggja, ef brāþla kvǣmeþ.
[vant es stafs vīfe, eþa valda aþrer.]

Aus den vorangegangenen Beispielen ersehen wir, dass die Runen allen Zweigen des Zauberglaubens dienten, als apotropäische wie als schädigende Mittel, ferner zur Deutung der Zukunft verwandt wurden. Wenn die Germanen den Schriftzeichen solche übernatürliche Macht zuschrieben, so standen sie ihnen mit der Geistesverfassung aller primitiv denkenden Menschen gegenüber, die sich in keiner Lebenslage der mystischen Anschauungsweise entziehen können, und selbst die einfachsten Dinge und Erscheinungen als übernatürlich und zauberisch wirksam ansehen. Der ursprünglich denkende Mensch aller Völker und Zeiten erblickt magische Wirkungsmöglichkeiten und Zusammenhänge, die der nüchternen Objektivität der höher Gebildeten vollkommen unverständlich sind. Da diese Anschauungsweise nicht auf primitive Kulturen beschränkt ist, sondern sich bis auf unsere Zeit in den tieferen Schichten aller Völker erhalten hat, so ist es nicht überraschend, dass der Gebrauch der Runen zu Zauberzwecken nicht zugleich mit dem Aufhören ihrer sonstigen literarischen Verwendung untergegangen ist. In Deutschland freilich, wo diese schon in vorgeschichtlicher Zeit aufgehört hat, hat sich die Verwendung der Runen zu Zauberzwecken auch nicht in die historische Zeit hinübergerettet; wohl aber im Norden, wo das Runenalphabet bis ins 16. Jahrhundert zu literarischen Zwecken verwendet wurde. Auf der Insel Gotland lässt sich die Kenntnis der Runen aus Inschriften bis zum Jahre 1695 nachweisen, in Dalekarlien bis 1859 und noch heute soll es dort runenkundige alte Leute geben[1]. Auch in Jütland sowie auf Island wurden die Runen zu Zauberzwecken bis tief in die Neuzeit verwendet[2].

[1] O. von Friesen, Runorna i Sverige, S. 30 f. S. Erixon, Fataburen, 1915: Runinskrifter från Dalarna, S. 147 ff. A. Noreen, Spridda Studier, 3. Sammlingen, S. 48 ff. und Fornvännen 1917, S. 36 ff.

[2] L. F. A. Wimmer, Sønderjyllands Runemindesmærker, S. 58 f. und O. Davidsson, Zs. des Vereins für Volkskunde, Bd. 13, S. 150 ff.

Das Geheimnisvolle, das die Runen für die grosse Menge der Germanen besassen, die übernatürliche Kraft, die ihnen innewohnen soll, erklärt auch ihre Benennung. Das Wort »Rune» hatte ursprünglich, wie auch die Etymologie lehrt, den Sinn von »Zauberlied», den es in der altenglischen und altnordischen Volksdichtung noch aufweist. Die alten Germanen erblickten in den Runen also weniger ein Werkzeug für schriftliche Mitteilungen, wofür die weitaus meisten von ihnen auch kein Bedürfnis besassen, sondern ein magisches Instrument. In der Bedeutung »Zauberlied», dann »Lied» überhaupt, ist das Wort *runo* von den Germanen zu den Finnen gewandert [1], die auch in ihrem Zauberwesen (wie in vielen ihrer religiösen Vorstellungen und in noch anderer Hinsicht) unter germanischem Einfluss standen. Die Zauberlieder der Finnen und Esthen bilden daher eine wichtige Ergänzung [2] der dürftigen germanischen Quellen für den Zauberglauben unserer Altvordern.

Was in den vorangehenden Ausführungen über das behandelte Gebiet, den altgermanischen Zauberglauben, mitgeteilt wird, ist im Verhältnis zu der grossen Rolle, die er einst gespielt hat, nur wenig. Aber es ist zu bedenken, dass uns aus der heidnisch-germanischen Zeit keine Originalquellen weder germanischer noch klassischer Herkunft vorliegen. Gegenüber dem Reichtum der indischen Überlieferung, die im Atharva-Veda ein ausgebildetes Ritual des Zauberwesens besitzt, gegenüber den immerhin noch reichlich fliessenden Nachrichten über diese Seite des religiösen Lebens bei Griechen und Römern, sind die Stellen bei klassischen Schriftstellern, die sich mit dem Zauberglauben und Zauberritual der alten Germanen befassen, nur sehr dürftig. Sie selbst haben in ihrer heidnischen Zeit keine geschriebene Literatur besessen; jedenfalls ist uns so gut wie nichts davon erhalten. Die einzigen

---

[1] V. Thomsen, Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen, S. 167. E. N. Setälä, Finnisch-Ugrische Forschungen, Bd. 13, S. 442 f. T. E. Karsten, Germanisch-Finnische Lehnwortstudien, S. 56.

[2] Behandelt in den auf S. 272, Anm. genannten Schriften von Krohn, Mansikka und Christiansen.

schriftlichen Denkmäler aus der vorchristlichen Zeit der Germanen sind die Runeninschriften, von denen eine Anzahl hier in Betracht kommender im Vorangehenden behandelt ist. Da sie die alleinigen Originalzeugnisse für das Zauberwesen unserer Vorfahren darstellen, sind sie uns ganz besonders wertvoll. Ich betrachte es als einen schätzbaren Gewinn, die auf deutschem Boden zu Tage getretenen als Zeugen für den Zauberglauben der alten Germanen gewonnen zu haben, da die sonstigen Zeugnisse ausnahmslos aus christlicher Zeit stammen und bis auf die beiden Merseburger Sprüche ganz christliches Gepräge tragen. Die Wichtigkeit der Runendenkmäler für den Schriftzauber im allgemeinen hat übrigens bereits einer der berufensten Forscher auf dem Gebiet des alten und jüngeren Aberglaubens, Albrecht Dieterich, betont[1]. »Im Anfang aller Literatur war das Zauberzeichen und das Zauberlied. Die Verwendung der Buchstaben als Zauberzeichen führt uns an die Schwelle jener Zeiten, da es eine geheime grosse Kunst war, die Schriftzeichen zu handhaben, und zu der volkstümlichen Anschauung, die jedes Schriftzeichen als ein materiell wirksames ansieht und den geschnittenen, geritzten Stab, den Buchstaben als einen Zauberspruch behandelt. Wir sehen hier bisher im Gebiete der germanischen Völker tiefer als in dem der antiken. Wir wissen es da besser, wie einst der Zauber geknüpft war an das geheime wunderkräftige Zeichen, und dies magische Zeichen war die *runa*, »die bald Glück bald Unglück brachte, die gegen alle Widerwärtigkeiten des Lebens schirmte und feite«. (E. Mogk, Germ. Mythologie.)«

Diese Auffassung des Zweckes der Runen hat bei germanistischen Forschern, die sich mit der Erklärung der ältesten Runendenkmäler befassten, bisher nicht die erforderliche Beachtung gefunden. Erst Magnus Olsen hat in den eingangs dieser Abhandlung genannten Schriften eindringlicher auf den Zauberzweck vieler nordischer Runeninschriften hingewiesen. Seinen

[1] A B C-Denkmäler. Wieder abgedruckt: Kleine Schriften, Kap. 13 S. 226.

Ausführungen schliesse ich mich ganz an und hoffe sie auch für die meisten der auf festländischem Boden zu Tage getretenen Runeninschriften im Voranstehenden als geltend erwiesen zu haben.

Berlin.

Sigmund Feist.

Andra Merseburg-besvärjelsen.

På det ursprungligen tomma försättsbladet av en handskrift från 800-talet i domkapitelsbiblioteket i Merseburg har en hand från 900-talet nedskrivit ett par besvärjelser på fht., som utgöra en av de få källorna för kunskap om forntysk mytologi och allt sedan sitt första offentliggörande av J. Grimm[1] dryftats av talrika vetenskapsmän, till vilkas område de hört. I den första anropas *idisi*, diser, i egenskap av valkyrior, vilka skola befria krigsfången från hans fjättrar, den andra skall bota vrickning och nämner flera gudomligheter vid namn. Det är denna andra Merseburg-besvärjelses tolkning, som skall bli ämnet för den följande framställningen.

Den andra Merseburg-besvärjelsen lyder sålunda:

Phol ende Uuodan vuorun zi holza,
dū uart demo balderes volon sīn vuoz birenkict
thū biguolen Sinhtgunt Sunna era suister
thū biguolen Friia Volla era suister
thū biguolen Uuodan sō hē uuola conda
sōse bēnrenkī sōse bluotrenkī
sōse lidirenkī
bēn zi bēna bluot zi bluoda
lid zi geliden sōse gelīmida sīn.

---

[1] J. Grimm, Über zwei entdeckte Gedichte aus der Zeit des deutschen Heidenthumes i Abhandl. d. phil.-hist. Classe d. Academie zu Berlin 1842, 1—24, med faksimile (Kl. Schr. 2, 1865). Besvärjelserna upptäcktes av Waitz år 1841.

vilket tills vidare kan översättas sålunda:

Phol och Wuodan foro till skogs;
då blev på herrens fåle hans fot vrickad.
Då signade honom Sinhtgunt, Sunna hennes syster;
då signade honom Friia, Volla hennes syster;
då signade honom Wuodan, som han väl kunde,
såväl benvred som blodvred,
så ock ledvred;
ben till ben, blod till blod,
led till led, som om limmade de vore.

Handskriften saknar längdtecken och stora begynnelsebokstäver samt tecknar även *v* med *u*[1].

Handskriftens *birenkict* rättas allmänt till *birenkit*, men försvaras av Th. v. Grienberger[2], dock utan ändring av betydelsen, *Sinhtgunt* rättas till *Sinthgunt*, vilken rättelse skall nedan ytterligare behandlas. Språket är frankiskt, om ock närmare bestämmelse svår[3], Braune[4] anser det för östfrankiskt.

Huvudsvårigheterna vid tydningen, varom den livligaste striden forskarne emellan stått, erbjuder tolkningen av *Phol* och *balderes*.

Besvärjelsen är alltigenom allittererad med undantag av *sōse lidirenkī*, som därför troligen är en senare tillsats, orsakad av att man ansåg dylik vrickning nämnd i sista långraden, vilken dock blott hade till uppgift att sammanfatta återställelsen av benens och blodådrornas rätta läge: led fogades till led, som om de vore limmade ihop. Denna förklaring synes mig sannolikare än föregående förklaringar, om vilka Müllenhoff[5] anför följande:

»v. 7 bezeichnen Grimm (myth. 1181), Wackernagel 1859, Zacher Zs. f. d. phil. 4, 468 eine lücke, gewis mit unrecht: der halbvers ist ein geleit, wie im nordischen galdralag (Snorris hatta-

[1] Faksimile hos E. Sievers, Das Hildebrandslied, die Merseburger Zaubersprüche u. das fränk. Taufgelöbnis, phot. Faksimile, Halle 1872, och t. ex. i A. Salzer, Ill. Gesch. d. Deutschen Lit., München 1912, s. 17.

[2] ZfdPh. 27, s. 451.

[3] Piper, Die Sprache u. Litt. Deutschlands, Paderborn 1880, s. 124.

[4] enl. Gering, ZfdPh. 26, s. 463, not. 1.

[5] Müllenhoff och Scherer, Denkmäler[3] II, s. 47.

tal 101 vgl. Zs. 3, 108 f.), das den epischen teil des spruches abschliesst, durch den reim mit dem vorhergehenden langvers verbunden und nicht etwa ein späterer zusatz wie v. 9 lehrt.»

Th. v. Grienberger[1] anmärker nämligen, att benvrickning och ledvrickning väl är samma sak, men anser därför blodvrickning som omening, och vill tyda *bēnrenkī* som 'knochenbruch, fractur', *bluotrenkī* 'trennung der blutenden weichteile', *lidirenkī* 'die eigentliche verrenkung', vilken omtydning synes onödig, då ju vrickningen även ändrat blodådrornas läge.

För att alliitteration skall finnas i första långraden, måste *Phol* uttalas **Fol* och allitterera med *vuoron.*

Denna slutsats har enligt J. Grimm[2] dragits redan av Wackernagel, som uppfattar **Fol* som 'Gott der Fülle' samt av Mannhardt och Scherer[3], Kauffmann[4] och F. v. d. Leyen[5].

Det förefaller svårbegripligt, att gensägelse kunnat göras mot denna fordran på allitteration, och dock har förslaget att uttala *Phol* som *Fol* väckt det häftigaste och ihärdigaste motstånd, som väl sporrats av att tvänne språkvetenskapens stormän: J. Grimm och K. Müllenhoff gått i spetsen för detsamma. J. Grimm[6] anför åtskilliga fht. ortnamn, som han anser innehålla gudanamnet *Phol*, nämligen *Pholes-auwa, -piunt* (eingehegter Acker), *-brunnen*; motsvarande är ags. *Poles-léah*[7]. Både Gering[8] och v. Grienberger[9] betona med styrka otillständigheten att tyda *Phol* oberoende av dessa ortnamn, och den senare ålägger den, som så vill göra, skyldigheten, att då säga, vad *Phol-*, *Pol-* i dessa ortnamn då är. Detta anspråk är ju orimligt; om allitterationen fordrar, att *Phol* skall uttalas **Fol*, så befriar detta för-

[1] ZfdPh. 27, s. 453.
[2] Myth., s. 209.
[3] Quellen u. Forsch. 51, s. XVII.
[4] PBBeitr. 15, s. 208.
[5] Deutsches Sagenbuch I, s. 106.
[6] Myth., s. 206 f., ZfdA. 2, s. 252 f.
[7] Kemble, The Saxons in England I, s. 367.
[8] ZfdPh. 26, s. 146.
[9] ZfdPh. 27, s. 453.

hållande från att med eller utan framgång förklara första leden i nämnda ortnamn, som alltså icke äro med *Phol* samhöriga.

På denna min ståndpunkt saknar jag anledning att döma mellan de olika försöken att förklara gudanamnet *Phol*, uttalat som **Pfol* med det vanliga ljudvärdet *pf* av *ph*, och jag kan inskränka mig att anföra dem. Bugge[1] antog först *Phol* vara lån av gudanamnet *Apollo*, och därvid fasthåller Gering[2] med förkastande av Bugges senare förmodan, att *Phol* vore aposteln *Paulus*. Th. v. Grienberger[3] utreder, att *Phol* i ortnamnen haft kort *o*, vilket gör härledningen av *Paulus* omöjlig, styrker lånet av *Apollo* genom en latinsk uppgift om att Apollo dyrkats hos germanerna på 400-talet[4], men avvisar ändock antagandet av språkhistoriska skäl och söker en germansk anknytning för namnet *Phol*. Schück[5] ansluter sig till Bugges antagande av *Paulus*.

Möjligen hava även andra av dem, som antaga identitet mellan *Phol* och första leden i nämnda ortnamn, haft samma uppfattning, fast den ej uttalats, som Gering[6], nämligen att *ph* i *Phol* återgiver ett från tyskt *v* skiljaktigt ljud, om också ej så skiljaktigt, att det icke kunde allitterera med detta, ty hur skulle väl skalden låta ett med *ph* börjande främmande ord allitterera annat än med *v*? Vilket ljud Gering åsyftar, säges icke uttryckligen, men såsom Kaufmann anmärker[7] och av Gerings svar[8] synes framgå, kan väl blott *pf* vara avsett. Gerings antagande kan väl varken vederläggas eller bekräftas, då *pf-* för visso icke är rimstav i tyska allittererande diktningen, men en så pass oren allitteration synes dock betänklig.

Månne det då är mera betänkligt att antaga *ph* tillfälligtvis

[1] Stud. over de nord. Gude- og Heltesagn, s. 288, 546.

[2] ZfdPh. 26, s. 146.

[3] ZfdPh. 27, s. 454. Så ock Kögel, Gesch. d. deutsch. Litt. I, s. 91.

[4] M. Claudius Victor, Alethias lib. III, 204—21 i Corp. script. eccl. latin., vol. XVI f. 7.

[5] Stud. i nord. litt. och relig. hist., s. 217.

[6] ZfdPh. 26, s. 146.

[7] ZfdPh. 26, s. 461.

[8] ZfdPh. 26, s. 463.

brukat som tecken för *f-*, då Kauffmann[1] samlat belägg för *ph-* = *v-*, *f-*:

»Ein verweis auf Graff, Sprachschatz III, III f. könnte genügen, . . . um alle bedenken gegen eine aussprache *fol* = *phol* zu beseitigen; ich nenne noch aus dem mir gerade zur hand befindlichen material: *phliedes*, *fliedes* Ahd. gl. I, 360, 37, II, 5, 29. 6, 32 (mhd. *fliet*); *ueson*, *fesun* Ahd. gl. I, 415, 21 : *fesun*, *phesun* I, 420, 15; *vilo-*, *filo-*, *phila-* Ahd. gl. I, 533, 47; *farauua*, *phareuua* I, 714, 8; *phasreidi* cappilatura I, 791, 2 (vgl. Graff III, 447) u. a.; es ist wol angebracht daran zu erinnern, dass unser zauberspruch von einer hand des X. jh. geschrieben ist; Denkm.[2] s. 274.»

Kauffmanns förklaringar för övrigt i samma uppsats av *Phol* som nom. sg. fem., *Sunna*, *Volla* som gen. sg. fem., och vidare försvarade i ZfdPh. 26, s. 454 ff, anser jag tillbakavisade av Gering, ZfdPh. 26, s. 462 ff. I dikten tecknas *f-* annars med *v-* (*vuorun*, *volon*, *vuoz*, *Volla*) utom i namnet *Friia*. Kan då icke ursäktas, att även namnet *Phol* visar en oregelbunden beteckning av *v-*? Och vad som särskilt talar för att *Phol* skall uttalas **Fol*, är att guden i fråga därigenom blir mask. till *Volla*, liksom *Friia* är gemål till *Uuodan*.

Historien om uppfattningen av *Balderes* förtäljer W. Golther[2] i korthet sålunda:

»Die Göttlichkeit Balders vertritt J. Grimm, Myth. 201 ff. und nach seinem Vorgang nahm man allgemein Balder in diesem Sinn. Dagegen erklärte Bugge, Studien 303 ff. »*demo balderes volon*», dem Fohlen des Herrn, mit Zustimmung Kauffmanns, Beiträge 15, 207 und Steinmeyers, Müllenhoff-Scherer, Denkmäler, 3 Aufl., 2 Band S. 47. Die Auffassung Grimms brachten E. Schröder, ZfdA. 35, 237 ff. und Gering, ZfdPh. 26, 145 ff. wieder zu Ehren. Vgl. auch F. Losch, Balder und der weisse Hirsch, Stuttgart 1892; hierzu R. M. Meyer, AnzfdA. 19, 209 ff.»

Härtill må läggas, att A. Kock[3] lämnar frågan oavgjord, om han ock närmast är böjd för att uppfatta *Balderes* som nomen proprium, vårt Balder, men Schück[4] ansluter sig till Bugge.

[1] PBBeitr. 15, s. 208.

[2] Handb. d. germ. Myth., s. 383, not 1.

[3] A. Kock, Var Balder äfven en tysk gud? i Svenska landsmålen VI (1888), s. CXLVI ff.

[4] Stud. i nord. lit. och relig. hist. II,

De som i *Balderes* sett det nordiska gudanamnet, hava uppfattat detta som ett dubbelnamn till *Phol*. Bugge[1], som anser *balderes* betyda 'herrens', antog Wuodan betecknad därmed och stöder detta på svenska signerier, vari Oden ensam nämnes, men har, sedan A. Kock[2] meddelat ett signeri ur Sörbygdens dombok 1672, vari två personer, Jesus och S. Peder, uppträda, övergått till Kocks åsikt, att detta formulär talar för, att Merseburg-besvärjelsens *balderes* syftar på *Phol*. Det är ock Schücks[3] mening, att *Phol* varit den skadade hästens herre, enär han ensam betraktas såsom en slags patient, vilken i följd därav ej deltager i helbrägdagörelsen.

Att tredje och fjärde långradens kortrader måste antagas asyndetiskt förbundna, har uppvisats av J. Grimm, ZfdA. 2, 188.

Handskriftens *Sinhtgunt* »med en i fht. bekant ortografisk metates»[4] har redan av J. Grimm rättats till *Sinthgunt*, vars första led tolkats som got. *sinþs* 'gång' och vars senare led uppfattats som en anslutning till de talrika fem. namnen på *-gunt*[4]. J. Grimm[5] säger namnet erinra om en stjärnas lopp och om ledsagande samt förmodar en morgon- eller aftonstjärna, Müllenhoff[6] anser *Sinthgunt* utmärka en »wandelnde, eilende Göttin» och vara en hypostas av den förnämare systern solen, Scherer[7] tyder namnet 'die ihren Weg erkämpfen muss', v. Grienberger[8] 'die reisige Kämpferin, die zum Kampf ausgehende', Kögel[9] 'die Himmelsgängerin'. Bugge[10] åter anser handskriftens form *Sinhtgunt* vara den rätta och beteckna »den Kampmø, som vandrer Nat efter Nat, som stadig færdes om Natten d. e. Nattens eller

---

[1] Stud. I, s. 288.
[2] l. c.
[3] l. c.
[4] Th. v. Grienberger, ZfdPh. 27, s. 452.
[5] Myth., s. 285, 667.
[6] Müllenhoff-Scherer, Denkmäler[3], s. 276.
[7] Gesch. d. deutschen Litt.
[8] ZfdPh. 27, s. 452.
[9] Gesch. d. deutsch. Litt. I, s. 92.
[10] Stud. I, s. 286.

Maanens Gudinde» och motiverar språkligt sin uppfattning på följande sätt:

»*Sinhtgunt* for *Sinnahtgunt*. Med **sinnaht* jfr ags. *sinniht*, oldsaks. *sinnahti*, bestandig Nat, og oldn. *sídægris*, Dag efter Dag. *a* i den ubetonede Stavelse er udtrængt. Hermed kan sammenlignes paa den ene Side den Regel i Ursproget, at oxytonerede, tostavelses Nominalformer med kort *a*-Vokal i første Stavelse tabte denne, naar et Sammensætningsled traadte foran (Joh. Schmidt i Kuhns Zeitschr. XXV, 54). Paa den anden Side kan henvises til oht. *niuht* = *niuwiht*, mht. *hînt* = *hînaht*. *h* er vel kun etymologisk Mærke, da Lydforbindelsen *nht* ellers ikke findes. Naar *sinht* havde faaet Præget af et usammensat Ord, kunde det træde ind som første Led i en Sammensætning.»

A. Kock[1] finner Bugges förklaring övertygande, Gering[2] anmärker däremot, att dekomposita icke förekomma som egennamn i germ. språk, och v. Grienberger[3] finner Bugges infall »selbstverständlich nicht mehr discutierbar».

Bugges läsning *Sinht-* synes ock i själva verket knappt kunna upprätthållas mot de gjorda anmärkningarna, helst han själv anser *h* blott som etymologiskt märke, men även efter ändringen till *Sinthgunt* finnas skäl, som tala för Bugges tydning av namnet såsom betecknande månen. Namnet innebär, som J. Grimm[4] anmärkte, ett ledsagande, och samma synpunkt uttrycker *Sól, sinni Mána* Vsp. 5, och Grimm påminner också om, huru Cæsar i fråga om germanernas gudar ställde *Sol, Vulcanus* och *Luna* bredvid varandra. Att *Sinthgunt* 'månen' står före 'solen' beror på att dess besvärjelse är svagare än dennas, i det besvärjelsens kraft stegras och når sin höjdpunkt hos den sist nämnde, *Wuodan*. Överraskande är visserligen, att månen här skall fattas som ett kvinnligt väsen, då ordet 'måne' annars i germ. språk är manligt, och denna avvikelse har säkert framför allt avhållit J. Grimm från att tyda *Sinthgunt* som månen, vilket

[1] Sv. landsmålen VI, s. CXLVII, not 2.
[2] ZfdPh. 26, s. 147, not 2.
[3] ZfdPh. 27, s. 452.
[4] Myth. s. 667.

dock annars ligger närmast. Möjligen är dock fem. genus hos ordet senare uppkommet och framkallat just av, att ordslutet överensstämde med kvinnonamn på *-gunt*.

Om *Sinthgunt* är en gammal omskrivning för månen, synes det nämligen tvivelaktigt, att *-gunt* är, vad det synes vara, den led i germ. kvinnonamn, som betyder 'strid' och föranlett anförda översättningar av *Sinthgunt* av Scherer och v. Grienberger. Måhända kan *-gunt* fattas som ett pres. part. till fht. *gān*, fsv. *gā*, skr. *a-hāt*[1] under förutsättning nämligen, att dettas rot i denna smsg. kunnat alldeles förlora vokal, liksom got. *tunþus* av roten *ed* 'äta', alltså ie. **gh-n̥t-*, urg. **Sinþa-gund-*. Jfr hurusom av roten ie. *dhē-* i gr. τι-θη-μι svag stamform får vokalförlust i t. ex. sanskr. *da-dh-más* 'vi sätta'[2]. Med denna svaga stamform synes väl förenligt, att *Sinthgunt*, såsom *th* visar, haft huvudton på första leden. *Sinthgunt* betyder sålunda »den, som vandrar vägen».

Fht. *Friia* motsvarar isl. *Frigg*, Odens gemål, och är alltså maka till *Uuodan*. Mot fht. *Volla* svarar isl. *Fulla*, som bär Friggs ask, vårdar hennes skodon och vet hemligheter jämte henne[3], alltså är tjänarinna till Frigg, som ock kallas *dróttning Fullu*[3]. I Merseburg-besvärjelsen intager åter *Volla* en jämbördig ställning till *Friia*, kallas hennes syster. Även i nordisk mytologi synes en återstod finnas av denna förnämligare ställning, då ju Fulla säges veta hemligheter jämte Frigg och då Nanna från dödsriket icke blott sänder gåvor till Frigg utan ock en fingerring till Fulla.

Då *Volla* till formen är fem. till *Phol*, är väl sannolikt, att gudinnan till denne gud står i ett liknande förhållande som *Friia* till *Uuodan* och är en av de stora gudinnorna, och att *Phol* är en av de högsta gudarne, framgår av hans kamratskap med *Uuodan*. v. Grienberger[4] antager *Sinthgunt* vara gemål till *Phol*,

---

[1] Brugmann, Grundriss d. vgl. Gram. II Bd, III Teil, s. 101.
[2] d:o I, s. 488.
[3] Sn. Ed. ed. F. Jónsson, Gylf. k. 38, Skaldsk. k. 19.
[4] ZfdPh. 27, s. 452.

men däremot talar, att *Sinthgunt* är förenad till en klass med *Sunna* 'solen' och att *Volla* är fem. till *Phol*.

I Sn. Ed. Gylf. k. 23 säges, att *Freyja er ágætust af ásynjum*, och k. 34, att *Freyja er tignust með Frigg*, och Ls. 37 *Freyr er beztr — allra ballriða — ása gǫrðum í* samt Sn. Ed. Gylf. k. 23 *Freyr er en ágætasti af ásum* vittna om Frejs höga ställning som gudom.

Det förefaller mig därför sannolikt, att *Phol* och *Volla* äro den forntyska mytologiens namn på Frej och Freja. Namnens betydelse, som antyder fullhet, ymnighet, passar väl för fruktbarhetens gudomligheter. Att *Volla* i besvärjelsen följer efter *Friia* och således äger en högre grad av magisk kraft, erinrar om Snorres utsago i Hkr. Yngl. k. 4 om Freja: *hón kendi fyrst með Ásum seið, sem Vǫnum var títt.* Det är de himmelska gudomligheterna Sinthgunt, Sunna och Friia, jordgudinnan Volla och dödsguden Uuodan, som utöva besvärjelser, och jordens och underjordens makter äro därvid kraftigare än de himmelska.

De fornnord. gudanamnen *Freyr* och *Freyja* hava ju betydelsen 'herren' och 'härskarinnan', äro sålunda icke fruktbarhetsgudomligheternas egentliga namn, vilka voro tabu och man icke vågade uttala, utan appellativa beteckningar för dagligt bruk, noa-namn, såsom J. Sahlgren [1] nyligen utrett. I samma uppsats har Sahlgren även påvisat andra noa-namn för fruktbarhetens gudomligheter uti ortnamnen *Luggude*, *Ludgo*, *Luggavi*, *Locknevi* och *Alguvi* och anser på goda grunder även gudanamnet isl. *Loðurr* vara ett sådant. Själv [2] har jag uppvisat, att gudanamnet Ull, isl. *Ullr*, som är samma ord som got. *wulþus* 'härlighet' och ävenledes av Sahlgren anföres som noa-namn, betecknar samma gud som isl. *Freyr*. Som andra namn på Freja har fsv. *Hærn*, isl. *Hǫrn* motiverats av M. Olsen [3], fsv. *Wrind*, isl. *Rindr* av mig [4],

---

[1] Förbjudna namn i Namn o. bygd, 1918, s. 26 f.

[2] Vanerna, Sthm 1914, s. 13 ff. i Sv. hum. förb:s skr. XXI; Sämunds edda, övers. Sthm 1913, s. 305.

[3] Hærnavi, Chra 1908 i Christiania Vidensk.-Selsk. Forh. för 1908, N:o 6.

[4] Ark. f. nord. fil. 29 (1912), s. 10 ff.

och namnet Njord, isl. *Niǫrðr*, Tac. *Nerthus* uppfattar Sahlgren [1] som ett gemensamt noa-namn för fruktbarhetens manliga och kvinnliga gudomlighet.

I betraktande av denna mångfald benämningar på fruktbarhetsgudomligheterna, som är grundad i deras överväldigande betydelse för människors, djurs och växters tillväxt och fortplantning, är det icke överraskande att i Merseburg-besvärjelsens *Phol* och *Volla* finna ännu ett par noa-namn för dem, vilka genom sitt sammanhang med adj. 'full' framhålla deras ymniga alstringskraft. Liksom för den nordiska fruktbarhetsguden noa-namnet *Freyr* 'herren' nästan utträngt andra benämningar, så brukas om *Phol* det likbetydande appellativet, gen. *balderes*, vilket eljest icke är uppvisat i fht., men återfinnes i ags. *bealdor*, *baldor* 'princeps'.

Huruvida *Phol* och *Volla* betraktas som makar, liksom *Wuodan* och *Friia*, eller syskon, såsom isl. *Freyr* och *Freyja*, kan icke avgöras. Troligen ansågos de vara båda delarne, liksom fruktbarhetsguden Njord sades vara gift med sin syster [2].

---

[1] Förbjudna namn i Namn o. bygd, 1918, s. 26 f.

[2] Yngl. s. k. 4: þá er Njorðr var með Vǫnum, þá hafði hann átta systur sína því at þat váru þar lǫg; Ls. 36: við systor þinni gaztu slíkan mǫg.

Stockholm i sept. 1918.

Erik Brate.

Sturlunga-prologen.

Det stykke i Sturlungasamlingen, bægge hovedhåndskrifter, som kaldes således, findes umiddelbart efter afslutningen af Hvamm-Sturlusaga, efter at Sturlas og Einar Torgilssons død er berettet. Forud for Sturlusaga er gået: den lille Geirmundarþáttr, (9—10. årh.), Þorgils saga ok Hafliđa (12. årh.), slægtregistre; för »prologen» står der altså praktisk talt kun to sagaer: Þorgilssaga og Sturlusaga.

»Prologen» falder i 2 dele, hvoraf den sidste del udelukkende handler om Sturla Þórđarson; denne vedkommer os ikke videre her. Den første del lyder således:

AM 122 a, fol. (Kål.: I).

Margar saogur verda her samtiđa[1], oc ma þo eigi allar senn rita: saga Thorlacs biskups hins helga, oc Gvdmundar enns goþa Ara sonar, þar til er hann var vigdr til prests; saga Gvdmvndar hins dyra hefz III vetrvm eptir andlat Sturlu, oc lycr þa er Brandr biskup er andaþr, enn Gvdmunþr enn goþi vigdr til biskups; saga Rafns Sveinbiarnar sonar oc Þorvalđz Snorra sonar er samtiđa sogo Gvdmundar hins goþa, oc lycz hon eptir andlat Brandz biskups, sva sem Sturla Þorþar son segir i Islendinga sogvm. Flestar allar sogor, þær er her hafa gorz a Islandi, voro ritadar adr Brandr biskup Semunđar son anđađiz. Enn þær sogor, er siþan hafa gorz, voro lit ritaþar ađr Sturli skalld Þorþar son sagđi fyrir Islendinga sogor osv.

AM 122 b, fol. (Kål.: II).

goþi er þa vigdr

sogu.

er gerz hofdu a Islandi adr Br. b. S. s. anndadiz voro ritadar

[1] [samtiđa] sem eg hef skipt í þætti *tf. I p (papirafskrifter); denne tilföjelse er uden al betydning.*

Det bemærkes, at denne afhdl. var skrevet endnu medens prof. B. M. Olsen var i live.

Som det heraf fremgår, er teksten i bægge hdss. ganske ens med undtagelse af, at *er þa* mangler i I; ordene er ikke strængt taget nødvendige, men gör ingen meningsforskel. Varianten *sogu* er os i denne sammenhæng uvedkommende. Den sidste variant er den vigtigste. Her er ordene *adr Br. b. S. s. andaðiz* omstillede og sat foran *voro ritadar*. Spörsmålet er, hvad nu denne rækkefølge betyder. I:s tekst er ganske klar. Efter den er »*Flestar allar sogor*» om islandske begivenheder skrevne (forfattede) inden biskop Brand døde, ɔ: 1201. Efter II lyder teksten: »*Flestar allar sogor*» om islandske begivenheder, för biskop Brand døde, »var skrevne».

I min tyske udg. af Egilssaga har jeg (s. IV) om denne sidste version udtalt mig således: »Með den første (ɔ: I) . . står den sidste kun tilsyneladende i strid. I virkeligheden må den forstås nöjagtig ligesom hin, hvad man desværre hidtil har overset; *vóru ritaðar* (ɔ: i II) betyder nemlig ikke: »blev skrevne», men pluskvamperfektisk: »var bleven skrevne». Men dette udtryk kræver logisk og nødvendigvis en anden, tidligere angiven tidsbestemmelse, og en sådan er nu netop tilstede. Sætningen betyder nemlig efter den anden ordlyd: »De allerfleste sagaer, som behandler isl. begivenheder för biskop Brands død, var også (nemlig: för B. døde) allerede nedskrevne». Hvis dette er rigtigt, behøver man ikke at fortabe sig i gisninger angående det spörsmål, hvilken af de to fatninger er mest ægte; det er muligt, måske sandsynligt, at II giver den oprindelige ordlyd. Når prof. B. M. Olsen (i hans afhdl.: Om den såkaldte Sturlunga-prolog i Kristi. Vidensk. Selsk. forhandl. 1910) synes at ville kritisere min ovf. anførte udtalelse, i det han siger, at jeg i min »oversættelse» af stedet har indsat ordene »også» og »allerede», så er dette ikke rammende. Jeg vilde ikke her give en ordret oversættelse, men gengive meningen af stedet således som jeg opfattede den, og som jeg, det være sagt med det samme, opfatter den endnu. Et må jeg her fremhæve, at B. M. Olsen forstår *voro ritaðar* pluskvamperfektisk som jeg, men han kalder det en »kunstig og tvungen forklaring» at lade dette *voro ritaðar* (efter

II-teksten) gå på det forangående, i det han selv underforstår fra det følgende: »för Sturla Tordsön foresagde osv.» Men jeg kan slet ikke indrömme, at denne forklaring er simplere eller naturligere end den anden (min), som B. M. Olsen dog mener »formelt lader sig forsvare», med den vage tilföjelse: »hvad jeg tvivler om». Jeg hævder, at min forklaring ikke blot er »formelt» mulig, men at den reelt er den mest sandsynlige og ligefremme; det er naturligere, at ordene *voro ritaðar* viser tilbage til noget, der allerede var skrevet, end til noget, der skulde følge.

Jeg skal nu tage hele stykket i öjesyn og undersøge meningen deri, således som jeg mener den naturligst bör forstås.

Først nævner forf. »flere (*margar*) sagaer, der er samtidige» (d. v. s. hvis personer og begivenheder er samtidige). Heldigvis lader han os ikke i tvivl om, hvilke han sigter til, det er sagaerne om biskop Thorlak (d. 1193), Gudmund Arason indtil han blev præsteviet (ɔ: 1202), Gudmund Dyre (ɔ: 1186—1212), Hrafn Sveinbjörnsson og Torvald Snorrason (ɔ: 1170—1216) og med disse er (fortsættelsen af) Gudmund Arasons saga samtidig [1]. Det er altså 5 sagaer, forf. nævner som parallelt løbende i slutningen af 12. og begyndelsen af 13. årh., og om disse kan udtrykket »mange» nok bruges. I selve Sturlunga-samlingen er imidlertid ikke alle disse sagaer optagne, nemlig ikke biskop Thorlaks saga; der bliver altså kun 4 tilbage.

Dette første fuldtud forståelige afsnit af prologen slutter med en henvisning til en udtalelse af Sturla i »Islændersagaerne». Der findes nu intet sted i disse, der kunde være sigtet til, og B. M. Olsen mener derfor, at det er en nu tabt fortale til

[1] Når B. M. Olsen udtaler, at også Sturlusaga bör medregnes på grund af det *hér*, der findes i den første sætning, er dette urigtigt. Sturlusaga går forud, er afsluttet 1183, og kan således ikke med rette regnes til de andre, der er »samtidige», selv om Gudmund Arasons ungdomsår er samtidige med slutn. af Sturlus. Dette *hér* betyder simpelthen »nu» ɔ: herefter, så at det netop udelukker Sturlusaga, hvad der er logisk og rigtigt.

Sturlas værk, der menes. Dette er meget muligt[1], men i denne forbindelse er dette punkt uden betydning.

Det er den anden sætning: *Flestar — andađiz* (I; — *ritađar* II), der her er af störst interesse. Hvad det her drejer sig om er, hvad der sigtes til med *Flestar allar sǫgur, þær er hér hafa gǫrz á Íslandi.* Der er herom to meninger. Allerede N. M. Petersen udtalte, at der hermed kun sigtedes til de i Sturlunga-samlingen optagne sagaer: »Forfatteren gör alene rede for *sit* værk, for Sturlúngasaga, han gör rede for *sine* kilder, om de sagaer, der ligger til grund for Sturlúngasaga og vare optagne i den». Og samme opfattelse er det nu, B. M. Olsen gör gældende.

Jeg bekender, at jeg aldrig har kunnet opfatte udtrykket »*Flestar allar — Íslandi*», »De allerfleste sagaer, der er (ɔ: hvis indhold er) foregået her på Island», anderledes end som gældende de ældre og alle islandske slægtsagaer. Ordene er i dobbelt henseende omfattende, for det første ved udtrykket *flestar allar* 'langt de fleste', 'de aller fleste', der synes at måtte forudsætte langt flere end kun 4—5 sagaer; og dernæst og ikke mindre ved tilföjelsen: »der er foregået her på Island». Det er mig — efter atter og atter gentagen overvejelse — umuligt at forstå en så almindelig lydende udtalelse blot om nogle få sagaer fra det 12. årlıs sidste halvdel eller så, og sagaer, der kun foregår i enkelte dele af landet, mest vestlandet. Jeg ved heller ikke, hvad der kunde være at indvende imod en tankegang eller fremgangsmåde hos en »kompilator» (redaktören af den nuværende Sturlunga-samling) som følgende: Efter at have begyndt med et afsnit om personer og begivenheder fra omkr. 900 som en indledning og afskrevet et par sagaer fra 12. årh. (Hafliđas., Sturlus.), hvorved man kommer ned til o. 1180, gör han ligesom et lille ophold, i det han netop nu, og først nu, kommer til et tidsrum, i hvilken flere sagaer er »samtidige». Så nævner han disse, uden at det dog er hans hensigt at optage dem alle (således ikke Thorlaks

[1] Jeg er enig med B. M. Olsen, når han nu lader *hon* gå på Hrafnssaga og ikke på Guđmundars.

sagaen). Han kommer til at se en forskel omtrent ved år 1200, betegnet ved biskop Brands død; og han gör den bemærkning, som omtrent i den her antagne tankegang vilde lyde som så: »Forresten var så godt som alle [man lægge mærke til dette ikke-absolute udtryk] islandske slægtsagaer skrevne — herunder de nævnte sagaer (fra 12. årh.) medindbefattede —, inden biskop Brand døde, hvorimod de sagaer, hvis indhold er foregået senere, var kun i ringe grad skrevne, inden Sturla foresagde sine Islændingesagaer». Jeg kan ikke finde, at der i en sådan tankegang er noget som helst ulogisk eller unaturligt. Tværtimod. Netop Geirmundarþáttr'en kunde have bragt forfatteren til at tænke på de andre slægtsagaer. På denne måde, og, jeg kan godt sige, kun på denne måde får dette stærke udtryk »Så godt som alle sagaer, der har tildraget sig på Island», sin fulde belysning. Kun således er det fuldt og uden omsvøb forklarligt. Sturlas sagaer må sættes udenfor de »samtidige sagaer». Kompilatorens ord giver ingen berettigelse til med B. M. Olsen at regne dem med som »samtidige».

B. M. Olsen siger (s. 17): »Man kan da ikke undgå at lægge mærke til den mindre korrekte modsætning mellem sætningens led, idet der først tales i al almindelighed om »sagaer som har tildraget sig på Island» [her mangler ikke blot en gengivelse af *flestar allar*, men også det vigtige: »för biskop Br. S. døde»], og derpå i modsætning dertil (»*en*») særskilt om de sagaer, som har tildraget sig efter biskop Brands død, uagtet disse sidste, strængt taget, er indbefattede i det foregående almindelige udsagn». De sidste, her af mig udhævede, ord er fuldstændig urigtige. Sturlas Islændingesagaer kan ikke være indbefattede i hine, og modsætningen (»*en*») er netop rigtig som sådan.

Når B. M. Olsen videre (s. 18) spörger: »er det da rimeligt, at nogen for alvor kunde påstå, at alle [udh. her] de begivenheder, som havde tildraget sig på Island helt ned til året 1201, allerede i dette selvsamme år havde fundet deres sagaskriver, med andre ord, at sagaskrivningen havde holdt sig à jour med

begivenhederne helt ned til dette tidspunkt?», så er dette spörsmål meget lidet rammende og falder bort af sig selv, eftersom ingen har påståət at alle sagaer da var skrevne. Der står »så godt som alle»; det er noget andet, og det kan med gode litteraturhistoriske grunde hævdes, at sætningen, således formuleret, er i overensstemmelse med de virkelige forhold.

Finnur Jónsson.

Maskuline substantiver på -*nir*.

Af sådanne findes der i vestnordisk opimod 100. Det er tildels ret interessante ord, men deres oprindelse ses, ved første öjekast, ikke at være ensartet.

E. Hellquist har omtalt dem i sin bekendte afhandling: Nominalbildning i Arkiv f. nord. filol. VII, s. 22—23. Han nævner der 48 sådanne ord, først navne på levende væsner (hvor dog *úkólnir* ved uagtsomhed er kommet med, navn på en egn, ligeledes *mjǫllnir*, Tors hammer, samt *tøgnir*, der, som vi skal se, ikke eksisterer); dernæst nogle ord på genstande (skjold, sværd m. m.). Han gör den bemærkning, at i nogle af disse er *n* vel overført analogisk, men anfører ikke nærmere, hvilke. I nogle andre tilfælde (som *árflognir, draupnir* m. m.) ser han en »utbildning» af n-stammer (an-st.). Nogle skulde være særlige islandske dannelser. Som det synes sidestiller forf. dem alle med lat. navne på -ōnius (nomina gentilia). Dette sidste forekommer mig — det være sagt med det samme — noget tvivlsomt.

E. Olson er også kommen ind på en omtale af disse ord i »De appell. substantivens bildning i fornsvenskan» i en anmærkning s. 8—9, i anledning af det oldsv. *vitnir* 'vaktare'. Han udtaler, at i de fleste af ordene har n'et tilhørt de forskellige grundord, fra hvilke de udgår, samt, at Hellquists opfattelse, at flere er dannede af an-stammer, (dannede af verbal-

stammer), er »tvivlsom og umulig at motivere på en tilfredsstillende måde». »Det turde derfor være at foretrække at opfatte disse dannelser som udgående fra verbalabstrakter, ved stærke verber af typen **flugan*, **gripan* og lign. — formelt identiske med de nys nævnte nom. agentis —, ved svage af den sædvanlige type på *-ni*. *Vitnir* er da, ifg. min mening, dannet af et **witēni* el. lign., abstr. til ē-verbet **witan* (got. *witan*, *witaida*)». Heller ikke denne opfattelse synes mig at være indlysende.

Endelig har A. Torp udtalt sig (Gamalnorsk ordb. s. XXXVI) således, at der »i skjaldesproget [men også udenfor dette findes sådanne ord] findes endel ord paa *-nir*». »Sådanne ord kom oprindelig af ord på *-na*, f. eks. *mjǫlnir* af et **meluna-*, *móđsognir* af partic. *soginn* og mange andre af participier, eller af *n*-stammer som *tøgnir* anfører af *-togi*, *dropnir* af *-dropi*, *hveđnir* af **hvađa*. Men derefter blev selve endelsen *-nir* produktiv, så at der opstod f. eks. *fjósnir* træl af *fjós*, *mélnir* hest af *mél*, *blađnir* sværd af *blađ* osv.» — Dette er den klareste udtalelse. Men uheldigt er det, at nogle af de eksempler, der her er anførte, må bortfalde, da de ikke eksisterer undt. som forvanskede læsemåder; således *tøgnir;* dette findes kun i cod. reg. af SnE (i et vers i *Þórsdr.*), i W, T står der *rognir*, hvilket uden tvivl er det eneste rigtige; — ligeledes *dropnir*, der kun findes i Lex. poet. (1. udg.) som uddraget af *hoddropnir*. Udtrykket »mange andre» er heller ikke ganske rigtigt, ti de, der kan antages afledede af participier, er i virkeligheden meget få. Vi vil se på disse først.

De, der da kunde komme i betragtning, er folgende: a) *árflognir*, *huglognir*, *gulskitnir*, *liđnir*, *geirlođnir*, *heiđornir;* — b) *bugnir* (*bo-*), *hoddrofnir*, *hreggskornir undskornir vingskornir*, *mótrođnir*, *móđsognir*, *gripnir* — de første til intransitive, de sidste til transitive verber. Men alle disse er ikke helt sikre, og 3 er egenlig identiske. De to første under a synes sikre, til *floginn*, *loginn*, det sidste dog ikke helt; det er ikke klart, hvad forhold der her er imellem de to led, man skulde snarest opfatte *lognir* transitivt (jfr *ljúga frelsi* 'berøve'), da hører det til b-rækken; Falks opfattelse af *hug-* (Waffenk. 53) kan jeg ikke tiltræde.

Gulskitnir, navnet på et fængsel, af *skitinn* 'beskidt, uren'. Vanskeligere er det at forklare de to sidste, og det er ret tvivlsomt, om de, især det sidste, hører hid. Formelt kan *liðnir* 'sværd' komme af *liðinn*, men betydningen passer ikke; derfor er det rimeligere at sætte ordet i forbindelse med *liðr* og opfatte det som dannet deraf, altså 'den, der skiller led fra led'(?). *Geirloðnir* ('Odin, høg') kunde også formelt komme af *-loðinn* 'lådden', men betydningen passer ikke ret godt, 'den spyd-lådne', men det er den eneste, der synes mulig; navnet er da vel egl. Odins-navn og fra ham overført på høgen(?). *heiðornir* (himmel), mulig f. *-þornir* af *-þorrinn*. — Her er der således höjst 4—5 navne sikre, dannede af et participium.

b) *bugnir* 'skjold' (ét hds. *bo-*) kunde afledes af *boginn*, men da ordet har *u* i alle hdss. undt. ét, ligger det nærmere at sætte det i forbindelse med subst. *bugr;* jfr sådanne udtryk som *í bug skjaldar* (*skildi*). — *hoddrofnir* skrives således, det eneste sted det findes, og selv om ordet ikke er klart, synes det snarest sammensat af *hodd* og *rofnir* og dette at henføre til *rofinn;* kunde dog henføres til et ntr. *rof.* — *skornir* (*hregg-*, *und-*, *ving-*, henholdsvis navne på örn, høg, hest) synes at høre til *skorinn* (navnene betyder da 'storm-kløveren, sår-skæreren, jord-fureren'). — *mótroðnir* 'hjort' (v. l. *metroðnir, miodhrodnir* urigtige) egl. 'lyngjord-betræderen' må snarest henføres til *troðinn.* — *móðsognir*, egennavn på en dværg (v. l. *motsǫgnir, mot-sognir*) synes at betyde 'modsugeren', af *soginn.* Endelig er der *gripnir,* jætte-navn og søkongenavn (v. l. *grimnir*), der ser ud til at kunne være dannet af *gripinn.*

Tanngrisnir (Tors buk; 'den med de utætte tænder') kunde komme af et *grisinn* (af **grísa;* jfr. no. *grisa* 'grine, vrænge munden el. vise tænderne', Åsen; *grisen* 'grov, utæt, hullet' (sm.); *grisinn* 'rarus, porosus' Bj. Hald.). En anden sammensætning er *Sefgrisnir*, men dette findes kun som v. l. til *Sefgrímnir* 'jætte', og er vel urigtigt.

Det er klart, at alle disse ord, med undtagelse af det første, kan være dannede af participier. Men der må göres opmærksom

på, dels hvor få disse ord i det hele er, dels, at det formelt ikke er udelukket at udlede nogle af dem af substantiver, *rofnir* af *rof* ntr., *skornir* af *skor* f., *trođnir* af *trođ*, *sognir* af *sog*, *gripnir* af *grip*, — disse substantiver findes alle i oldsproget, undt. det sidste, der dog godt kendes fra senere islandsk.

Men så er der nogle ord, der kan sættes i forbindelse med verber og roden i dem, især præteritumsformen. Det er følgende: *draupnir* (sammensætningen *ey-draupnir* eksisterer ikke), *hófvarpnir* (hesten), *hrauđnir* (søkonge; jætte), *ókólnir* (i jætteverdenen), *óskópnir* (holm = *Vígríđr*), og mulig *ófnir* (slange; Odin) og *sauđnir* (høg), *raufnir* (sværd). Alle disse synes at stå i forbindelse med præteritalstammen; et subst. kendes ikke, undt. *varp* og *rauf*. De andre, der kunde knyttes til verber, er: *bilskirnir* 'den sal, der undgår — *skirrisk* — at svigte' (Tors sal), men dette navn forklares, som bekendt, også på anden måde; *fjǫrsváfnir* 'livdræberen' (sværd; v. l. er *-sođnir*, der ikke giver nogen mening) og det usammensatte *sváfnir* (slange; Odin) til *sofa* (*svæfa*), *-skýdrúpnir* (himmel) til *drúpa* (*-đa*); (*hausamǫlnir* 'sværd' er urigtig v. l. til *-mølvir*).

Ord, der synes dannede af substantiver. *Andhrímnir* (kokken), *eldhrímnir* (kedlen), *sæhrímnir* (galten) — alle af *-hrím;* — *aurnir* (jætte) af *aurr* (*ǫrnir* er kun en unöjagtig skrivmåde); — *blindvitnir* (örn) af *vit* 'sanser' (v. l. er *-viđnir*, af *viđr*); — *bugnir* (af *bugr*, se ovf.), *dúrnir* (dværg, jætte) synes at måtte eller kunne afledes af *dúrr* 'sövn'; — *eilífnir* (skjold) står sikkert for *eihlífnir*, af *hlíf;* — *eimnir* (sværd) af *eimr* 'ild'?; — *elviđnir* (v. l. *elgviđnir*, björn), ordet er ikke helt sikkert; vokalen kunde være *í; viđnir* kunde komme af *viđr* 'skov'; er *i* langt, kommer det af *víđr*, adj., jfr *fetvíđnir* nedenfor; — *éljúđnir* (Hels sal), sammensat af *él* (st. *élja-*) og *úđnir* af *úđi* 'støvregn' (kold og klam fugtighed). — *falhófnir* (hest), 'den hvis hov er skjult ɔ: af hårvækst', af *hófr*. — *fjósnir* (træl), af *fjós* 'kostald'. — *fjǫlnir* (Odin; sagnkonge), efter min mening af *fjǫl* 'meget'; andre har gjort en anden afledning gældende. — *fjǫrnir* (hjælm; sagnperson), af *fjǫr;* sammensætning: *miđfjǫrnir* 'skjold' (v. l. *miđfornir* næppe rigtigt).

— *gallópnir* (örn) af *óp* 'skrig'. — *gapþrosnir* (Odin), af? — *glitnir* (salen), af *glit* 'glans' (brokade); sammensætninger *Síglitnir* (en höj) og *Valglitnir* (galt). — *gǫllnir* (Odin) af *gǫll* 'skrig' (v. l. *galdnir*, af *galdr?*). — *grímnir* (Odin; jætte; buk), af *gríma* 'maske'; sammensætninger: *aurgrímnir* (jætte), *hrímgrímnir* (jætte; v. l. *hrímgrisnir*), *sefgrímnir* (jætte; v. l. til *sefgrisnir*), *sægrímnir* (v. l. til *sekmímir*). — *hringvǫlnir* (jætte), af *vǫlr* 'stok, stav'. — *hrímnir* (jætte; ild; galt; høg), af *hrím;* sammens. *hallhr.*, *valhr.*, *vethr.*, *viđhr.*, foruden *Andhr.* og de derunder anførte ord. — *hveđnir* (et slags fisk), af? — *jólnir* (Odin), af *jól* eller af *jóln?* og hører da ikke hid. — *Leiknir* (mandsnavn), af *leikr?* — *liđnir* se ovf. — *mélnir* (hest), af *mél* 'mundstykke i bidsel'. — *móđnir* (hest), af *móđr;* sammensætn. *þrámóđnir, þolmóđnir.* — *mýlnir* (hest), af *múll* 'töjle'. — *saurnir* (skjold), af *saurr.* — *Sessrúmnir* (sal), af *rúm.* — *Skíđblađnir* (skib), af *blađ.* — *valnir* (sværd), af *valr.* — *Vǫlnir* (sagnperson) må vel henføres til *vǫlr* (jfr *hringv.*). — *viđnir* (ulv; høg; slange), sikkert af *viđr* (jfr ovf. *blindv.*, *elgv.*, *fetv.*). *Víđópnir* (hane), må snarest henføres til *óp-*, men formen er ikke helt sikker; håndskrifterne har *-ofnis.* — *vilnir* (björn), af *vil* 'indvolde'. — *vitnir* (ulv), af *vit* 'sanser'; sammens. *grafvitnir*, *hróđrv.*, *miđv.*, *mođ-* el. *mjǫđv.*, *móđv.*, *sporv.*, *þjóđv.* Det er ialt henved 35 ord foruden flere sammensætninger, altså betydelig flere end de, der kan afledes af participier. Man lægge mærke til, at kun i ét tilfælde er grundordet svagt (*éljúđnir*), hvis dette da er således.

Ord, der synes dannede af adjektiver. *fúlnir* (trællenavn), af *fúll* 'stinkende, tvær'. — *fetvíđnir* (björn), af *víđr* 'med skrævende ben', men vokalen er ikke afgjort sikker. — *óglađnir* (jætte), af *glađr.* — *Reifnir* (søkonge), af *reifr* 'glad'; ensbetydende hermed er vist *Reimnir* med overgang af *f* til *m* foran *n*; hvis ikke, må dette afledes af subst. *reim.* — *Skírnir* (Freys tjæner), af *skírr* 'lys, klar'. — *svartnir* i sammens. *Ámsvartnir* (sø), af *svartr; fjǫrsvartnir* (hest). — *svǫlnir* (Odin), af *svalr?;* grundform *svalunia* kunde tyde på en anden oprindelse. — *veđrfǫlnir* (høg), af *fǫlr.* — *víđbleiknir* (skjold), af *bleikr.* — *vǫrnir* (jætte), jfr

svǫlnir, af *varr*, eller? Det er ialt o. 12 navne, altså ikke så særlig mange.

Endelig er der en række navne, hvis oprindelse er usikker.

gastropnir (gærde) el. *-rofnir;* usikkert både m. h. t. vokalkvantitet og m. h. t. konsonanten (*p* el. *f*); endelig er der mulighed for, at et *h* er udfaldet efter *st*. Kan ordet deles *gastr-opnir* (til *opinn*)? — *gjǫlnir* (et slags fisk), måske af *gjǫlnar* og hører da overhovedet ikke hid. — *gleipnir* (lænken), hører vel sammen med roden i no. *glipa* 'gabe, være lidt åben, ikke slutte rigtig sammen' (Åsen), 'gribe med munden, sluge', jfr *glip* (langt i) 'et svælg, et slug'?; sammens. er *harđgleipnir*. — *goldnir* (tilnavn), af *goldinn??* — *gullnir* (jætte), af *gull?* eller af *gullinn?* — *gramnir* (slange), enten for *grafnir* (til *grǫf*) eller af *gramr* 'vred, ond'? — *gungnir* (Odins spyd), af? — *hrungnir* (jætte), af *hrung-*, jfr *hrang* 'stöj, larm'? — *ímnir* (sværd), til *íma* el. *ím-*, brunlig? — *leifnir* (søkonge; skib), af? — *mjǫllnir* (hammeren); ang. dette ord se Wimmer, Oldn. læseb. XXVI. — *mǫrnir* el. *maurnir* (sål. hds.; sværd), af? — *ornir* (slange), af? — *Salgofnir* (sål. hds.; hane); det sidste led synes at være *gofnir*, der mulig kunde forudsætte et part. **gofinn* (jfr no. *gauv*, adj. 'anselig, udmærket'). — *skatýrnir* (himmel; v. l. *-urnir*, *hynir* urigt.), *ýrnir* el. *úrnir* kunde komme af *úr* ntr., 'fugtighed, regn'. — *Sleipnir* (Odins hest), mulig af en verbalstamme, jfr Noreen, Urg. lautl. 67, 213. — *Slungnir* (*Slav-*) er vist kun en urigtig form for *Sløngvir* (hest); vilde ellers være at henføre til part. *slunginn*. — *vafþrúđnir* (jætte), af st. *þrúđ-* i subst. *þrúđr*, adj. *þrúđigr*. — [*Vefsnir* (fjord), hører rimeligvis overhovedet ikke herhen; i NG XVI, 64 afledes ordet af et elvenavn *Vefsn*.]. — *viđgymnir* (v. l. *gymrir*, *genrir*, jætte), navnet er ikke helt sikkert og vanskeligt at forklare; *gym-* kunde stå i forbindelse med *gymir* 'hav'. — *vingnir* (Odin; Tor; jætte; okse), af? — *ǫlnir* (dværg; en Odins sön; navnet kunde også være at læse *ól-*); afledning usikker; synes at stå i forbindelse med roden *al-* (*ala*); sammensætn. er *geirǫlnir* (Odin; buk) og *grjótǫlnir* (slange), men dette ord er ikke helt sikkert.

Disse er godt og vel 20 ialt.

Man lægger mærke til, at disse ord er dannede i det hele uden omlyd af rodvokalen (*flognir*, *sváfnir*, *varpnir*, *hófnir*, *drúpnir* osv.). En undtagelse synes *hveđnir* at danne, men ordets oprindelse er uklar; hvis det skulde høre sammen med roden i *Hveđn* og *hveđrungr*, *hveđra*, er *e* vel oprindeligt. En anden undtagelse er *mýlnir*, hvis ordet kommer af *múll;* Åsen har et verbum *myla* 'flæbe, hænge med læberne'; ordet kunde sættes i forbindelse med dette. Endelig er der *skatýrnir* (hvis denne form er rigtig, og ikke blot en skrivemåde for *-urnir* v. l.), der dog kunde sættes i forbindelse med verbet *ýra* (af *úr*), og *víđgymnir*, hvorom intet sikkert kan siges.

Der er endel der taler for, at det oprindelig er participier, som sådanne ord er dannede af. Men i så fald er det unægtelig noget påfaldende, hvor få af den hele mængde i virkeligheden er eller kan antages at være det, medens langt de fleste er åbenbart dannede af substantiver (og adjektiver). Efter den hyppige forekomst af disse skulde man mere tro, at de var de ældste, mest primære, selv om der kan antages at foreligge analogidannelser. Yderligere skal jeg ikke udtale mig herom. Det formentlig nogenlunde fuldstændige materiale, der her er samlet, vil måske göre sin nytte, selv om spörsmålet om disse ords tidsrelative oprindelse ikke endelig er løst.

Finnur Jónsson.

Gudenavne — dyrenavne.

Spörsmålet om, hvorvidt de gamle guder har optrådt i dyreskikkelser eller været tænkte som dyr (ved visse lejligheder), har nok været adskillige gange antydet, men aldrig behandlet samlet. P. Herrmann siger i sin Nord. mythol. (s. 182), ganske vist sigtende til et ældre tidsrum i udviklingen: »Der sturm erschien ihnen ein riesiger flügelschlagender adler, das meer eine schlange, die sich um die erde ringelt; die sonne als ross, widder, hirsch, eber; wolken und wogen als ross und rinder; das wütende schwein ist ein tierbild für die wetterwolke» osv.; »Odins beiname »adlerhäuptig» z. b. ist eine spur, dass der gott in sehr alter zeit mit einem adlerkopfe vorgestellt sein mag». Forskellige andre udtalelser kunde anføres. Dette er tilstrækkeligt til at antyde opgaven. Jeg vil her samle, hvad der kunde tyde på dette, at guderne kunde tænkes i dyreskikkelse, hvad enten der er tale om lejlighedsvise forvandlinger, således som disse flere gange antydes for Odins vedkommende, eller om en ældre tilstand og tid, i hvilken guderne overhovedet tænktes som dyr. Dette sidste må ses i belysning af andre folks opfattelse, men en så vidtløftig undersøgelse, som dette vilde kræve, agter jeg ikke at indlade mig på. Det må overlades de folkloristiske mytologer.

Som bekendt giver Snorre os den lære, at Odin især besad ævne til at forvandle sig og påtage sig forskellige dyrs skikkelse: »Odin skiftede ham; da lå hans krop som sov den eller var død, men han var da fugl eller dyr, fisk eller orm (slange) og for i et öjeblik til fjærne lande i sine eller andre mænds ærinder» (Yngls. kap. 7). At han under disse forvandlinger kunde påtage sig tilsvarende navne, var naturligt. Fra myten om skjaldedrikkens erhværvelse kender vi Odins forvandling til orm (da han skulde krybe igennem det borede hul i klippen), og til örn, da han igen flöj bort fra Hnitbjǫrg; i falkeskikkelse flöj han bort fra opholdet hos kong Heidrek.

Også Loke forvandlede sig til dyr. Om de andre guder forlyder der intet sådant (jfr dog Freyja i falkeham).

Hvad der her først og fremmest kommer i betragtning er de dyrenavne, som guderne har i de gamle kilder. Det er disse, vi her særlig skal se på.

Da er der først og fremmest Odin, det drejer sig om.

Svb. Egilsson antog, at *ari* 'örn' var et Odins navn, og fandt dette i et vers i Svarfd. s., men dette berode på en misforståelse; her står der (se Þorleifr jarlsskald i Skj. digtn. B I 133) *ara fitjar* 'örnens klør'; og når det i et vers af Þórarinn stuttfeldr nævnes *leir ara ens gamla* (i betydning 'dårligt vers') foreligger der her ikke et navn på Odin, men kun hentydning til myten og Odins fugleskikkelse. Heller ikke findes *ǫrn* som egenligt Odinsnavn, fordi det findes i omskrivning som *ǫrð arnar kjapta* (Egill). Derimod er *Arnhǫfði* 'den med örnehovede' et virkeligt Odinsnavn; dette findes kun i navneremsen, men beror uden tvivl på en gammel kilde. Om navnet hentyder til den nævnte, kendte myte, kan være usikkert, men urimeligt vilde det ikke være at antage det.

Heste-navnet *jalkr* 'vallak' (»cantherius, vulgo duodecenni major» Bj. Hald.) findes som Odinsnavn ikke blot i þulur (herefter forkortet þ.), men også i Grímn. (2 gg.) og en 3—4 gange i gamle skjaldekvad. Navnet er således vel afhjemlet. Særligt forhold til heste har Odin kun ved sin 8-fodede hest, Sleipnir. Efter den gamle lære har alle guder, undt. Tor, en ridehest. I øvrigt er det solens heste (*Árvakr* og *Alsviðr*), der særlig kan komme i betragtning; solguden eller himmelguden står således i nært forhold til heste, hvad der gör hestedyrkelsen (hos Germaner) forståelig; i forbindelse hermed står heste-ofre, der jo var så almindelige ved alle storofre i Norden. Herom nærmere under Freyr. Der findes et par navne fælles for Odin og hest: *Fengr*, *Vakr*; men jeg tror ikke man kan tillægge dette nogen betydning; *vakr* er et almindeligt navn på en vis art heste (pasgængere), og disse navne er af en sådan art, at man ikke egenlig

öjner nogen rationel forbindelse mellem hesten og Odin gennem dem. Större betydning kunde *jǫrmuni* synes at have, se det følg.

Hvad oksen angår, findes et par navne fælles med Odin, *Jǫrmunr* = Odin og *jǫrmuni* = okse og iøvrigt også = hest; disse findes kun i Þ. Også *olgr* (snarere så end *ǫlgr*) er fælles for Odin og okse, bægge i Þ. (også som høgenavn). Der bör også fremhæves, at *reginn* findes, men kun som v. l. til *rekinn*, og dette er det rigtige. Der synes her at være en forbindelse tilstede mellem Odin og oksen, til trods for at en sådan ellers ikke er kendt. Men på hvilken side ordene er primære, er ikke klart.

Björne-navne. Heraf findes ét: *jǫlfuðr*; som Odins-navn findes det (el. *jalfaðr*) i Glymdrápa og andre steder, samt i Þ, som björne-navn kun i Þ. Jfr Þórr.

Bukke-navne findes, mærkeligt nok, her, ikke færre end 3: *Grímr*, *Grímnir*, *Geirǫlnir*; de to første som Odins-navne flere steder (jfr Grímnismál), som bukke-navn kun i Þ, *Grímr* dog også i Droplaugars. s. De to første navne kunde som bukkenavne høre sammen med et vist udseende hos bukken (eller enkelte bukke), der kunde minde om en maske; men det 3. gör det usandsynligt, at der ikke skulde være en indre forbindelse mellem det og Odinsnavnene. *Geirǫlnir* er så specielt, at det må betegne en sammenhæng; det findes kun i Þ. Navnet er ikke let at forklare. Sikkert er første led *geir*- 'spyd', der jo i et Odinsnavn er fuldt forklarligt. Mærkeligt er det i denne forbindelse at fremhæve, at *ǫlnir* (i 748 skr. *ǫlldnir*, sikkert mindre rigtigt) findes i Þ blandt navne på 'Odins sönner'. Nu er jo bukken i en fortrinlig grad knyttet til Tor, og man kunde derfor tro, at disse navne bedre passede på Tor end på Odin. I virkeligheden mener jeg at forholdet er det, at *Ǫlnir* er et Torsnavn, der er overført på Odin, og efter at dette var sket, blev *geir*- föjet til; hvorefter så atter dette sammensatte navn overförtes på bukken. Forholdet er noget sammensat, men ikke unaturligt. *Ǫlnir* må vel stå i forbindelse med roden i *al-a*.

Þrór findes som navn på Odin og galten (dette kun i Þ). Selv om navnet vistnok er det samme i bægge tilfælde, har jeg

store betænkeligheder ved at identificere her. *Þrór* (= Odin) *þingum at* (Grímn. 49) synes at føre til en sfære, der udelukker tanken om 'galten'. Navnets betydning synes her at være aktivt, »den der lader (sager) trives», næppe »den der trives», skönt dette ingenlunde var utænkeligt; passivt må det være som navn på galten (»den fede, trivelige»). Er der imidlertid en forbindelse her, må der vist antages en overførelse fra Freyr, der jo står i et særligt forhold til galten, ligesom Freyja til soen.

Høgen kaldes *geirlođnir* (»den spydlådne»?); således også Odin — bægge i Þ. Her gælder noget lignende som om *geirǫlnir*. Nogen indre forbindelse mellem Odin og høgen er ellers ukendt; jfr dog *Olgr*.

Endelig er der så navne, der er fælles for Odin og slangen: *ófnir, sváfnir,* [*grímr* er også slangenavn]. Her synes der at foreligge en intimere forbindelse. Odin forvandlede sig til slange, da han skulde igennem det borede hul i Hnitbjǫrg. Man skulde dog tro, at der havde været andre og stærkere grunde til disse navne, skönt det ikke er absolut nødvendigt at antage det.

Af alle de hernævnte navne er det vel således kun *Arnhǫfđi* og slangenavnene, mulig *Jalkr*, der i en særlig grad synes knyttede til Odin, medens de andre snarest synes at være det ved overføring fra andre guder.

Tor. Her har vi navnet *Bjǫrn*, altså det simple navn; mulig er *Rymr* 'den brummende' identisk hermed. Björnen er således knyttet til Tor i en særlig grad, måske på grund af björnens æventyrlige styrke; ifølge den gamle tro havde den 12 mænds kræfter. Der er intet unaturligt i at tænke sig björnen som en åbenbaringsform for Tor.

Freyr. Her findes *vaningi* som navn for Freyr og galten. Og her er der tilknytning nok, som jo ikke behøver nærmere forklaring. Freyr ager som bekendt med galten Gyldenbörste. — Dernæst er selve *freyr* navnet på en okse (i Þ). Her må der også være en forbindelse. I bægge tilfælde må henholdsvis galten som *vaningi* og oksen være opkaldt efter Freyr, ikke omvendt, men forbindelsen bliver ikke mindre intim derved. Bægge

dyr har vel været helliget Frey [okser blev ofrede til Frey (Víga-Glúmss.)] Men også hesten stod utvivlsomt i nær forbindelse med Frey, selv om der ikke findes fællesnavne. I Hrafnkelss. er hesten Faxi indviet til Frey; deraf navnet *Freyfaxi*. Her mindes man de hellige heste, der omtales af Tacitus Germ. 10 (spådomgivende heste), ligeledes, at hesten jo var en væsenlig del af offermåltidet, at heste blev ofrede ved de store Upsalablót og Lejreblót i mængde. Alt dette står uden tvivl i forbindelse med den øverste gud; men nu er *Freyr* egenlig kun et appellativum, en betegnelse for denne. Altså er hesten særlig knyttet til den höjeste guddom, d. v. s. til himmel-, sol-guden (jfr solens heste); derfor er måske Odin bleven til en ridende gud (Sleipnir).

I nær forbindelse med Freyr er hans søster Freyja, men et af hendes navne er *Sýr* ɔ: so; det tyder på en lignende art og kultus som Freys.

Heimdallr. Dette navns betydning og form er vel afhjemlet; et *-dalr* lader sig ikke med sikkerhed påvise; endnu mindre et *Heimdali*. Han hedder også *Hallinskíđi*, hvis betydning ikke er sikker. Man har antaget, at navnet stod i forbindelse med regnbuen, men det er tvivlsomt. Nu findes der to navne på vædderen: *heimdali* og *hallinskíđi* (Þ); det er utænkeligt andet end at der her er en forbindelse, hvorledes så end *-dali* er at forklare i forhold til *-dallr*; mulig er det blot en unöjagtig skrivemåde el. opfattelse for *-dalli*. Får var jo offerdyr, selv om de sjælden omtales i de gamle kilder; men ordet *sauđr* (got. *sauþs*) er et sprogligt bevis herfor. Her har vi altså fåret, vædderen, som offerdyr til Heimdall, der også oprindelig er himmelguden. Også her mener jeg er *hallinskíđi* overført på vædderen; derfor kan navnet intet have med hornene eller deres krumning at göre (jfr Hellquist i Arkiv VII, 172).

Af alt dette vil man kun kunne slutte, at i det hele alle husdyr (hest, ged, får [buk, vædder], okse, svin [galt]) har været offerdyr i urtider til den eneste himmelgud, men eftersom de enkelte guder, gudenavne, dannedes, hver med sine egenskaber,

fordeltes offerdyrene på dem, og nogle gik så over på den indtrængende Odin — der bemægtigede sig gudetronen.

Det forekommer mig, at denne gennemgang ikke i nogen synderlig grad taler for, at de gamle guder tænktes i dyreskikkelse overhovedet eller at der i urtiden har været den forestilling, at guderne optrådte — i regelen — i visse dyrs skikkelse. Tilknytningen kan forstås på en anden og fuldt så naturlig måde. Men jeg vil nöjes med disse bemærkninger — medforskere til nærmere overvejelse.

Finnur Jónsson.

Overgangen ǫ — ö (ø) i islandsk.

Overgangen fra den oldislandske til den nyislandske udtale er i mange henseender meget dunkel, ialfald hvad de kronologiske forhold angår. Når er den eller den overgang sket? Vor mangel på viden angående spörsmålet beror måske — og forhåbenlig — på manglende rationelle undersøgelser. Jeg antager, at rimerne og de endnu uudgivne helgendigte fra 15. (og 16.) årh. vil på mange punkter give os et klarere indblik i udviklingen. De lydovergange, der her er tale om, er næppe sket samtidig alle sammen. Det synes klart, at det 13. årh. i sproglig henseende er et overgangstidsrum. Så meget er sikkert, at overgangen af *œ* til *æ* foregår i dette tidsrum; ved midten af århundredet er den fuldbyrdet (om allevegne på Island er dog et åbent spörsmål). Snorre synes endnu at have udtalt *œ* som *œ*, men hans brodersön Sturla rimer *œ* på *æ*, og håndskrifterne ved og efter 1250 viser sammenfaldet på det tydeligste ved den forvirring, der hersker i betegnelsen af disse lyd. På dette punkt er der sikkerhed nok.

Mindre sikkerhed er der f. eks. med hensyn til overgangen *ǫ* — *ö*. Noreen udtaler sig ikke bestemt om tidspunktet; »später [ɔ: end de »ältesten hdschr.»] bezeichnet *ǫ* einen *ö*-laut (s. § 84)

[skal vist være 83]» hedder det hos ham § 29. Heusler udtaler sig bestemtere (§ 31): »Gegen 1250 ist die kürze *ø* mit der kürze *ǫ* zusammengefallen». Da spörsmålet om denne overgangs ælde er af en særlig betydning, skal der her foretages et lille rundskue for at se, om håndskrifternes skrivemåder indeholder bidrag til belysning deraf. Under den følgende gennemgang af de ældre håndskrifter støtter jeg mig delvis til de redegörelser, der findes i de pålidelige udgaver.

Hvad der her kommer i betragtning er betegnelserne for *ǫ* og tvelyden *au*, samt *ø*. Den 1. grt. afhandling skælner bestemt mellem alle disse lyd. AM 237 ligeledes, i det *ǫ* altid betegnes ved *ꜵ*, *ǫ* eller *o*, *au* altid ved *au* (*av*); *ø* betegnes ved *eo*.

AM 315 d fol. (Grågås-blad), her efter Pal. atlas (bl. 2 forsiden), resten efter Finsens udg. Også her skrives *ǫ* : *o* eller *ǫ*, dog én gang *av* (*avNor*, udg. 222[2]), *au* altid *au* el. *av*; *ø* skrives i *gørr*, *kømr* og *gører* (225[22], ellers forkortet). Men der skrives også *giøf* (219[2]) og *komr* (225[17]); dette tör man måske ikke tillægge nogen videre betydning, da materialet her er så ringe og da der jo kan regnes med skrivefejl (stregen gennem *o* enten glemt eller urigtig tilföjet en enkelt gang).

Kgl. bibl. (gml. sml.) 1812, 4:o, Prestaskrá (Pal. atl.). *ǫ* skrives *ǫ*, *o*, men *ꜵ* (*sꜵlva*), *au* skrives *av*; *ø* findes der intet eksempel på.

AM 673 A, Physiologus. Efter Dahlerups redegörelse (udg. i Aarbb. 1889 s. 247) findes her for *u*-omlyden af *a* : *ǫ*, *ꜵ*, *o* (flere gange), men én gang findes *cauttr* og *øscv*; *ø* findes i *søfr*, *kømr* *trøþr*, *gøʀ* (adj.) Her kunde man være fristet til at drage en bestemtere slutning, da *ꜵ* findes så mange gange og desuden *au* og *ø* = *ǫ*, medens *au* skrives både *au* og *ꜵ*. Her kunde det antages, at betegnelserne berode på, at lydene havde nærmet sig hinanden.

AM 674 A, 4:o, Elucidarius; her er betegnelsen meget regelmæssig; *au* (*av*) betegner altid tvelyden *au*; *ǫ* betegnes altid med *o*; *o* skrives ofte for *ǿ* (*æ*), men dette er blot en unöjagtig skrivemåde; man tör intet slutte deraf m. h. t. lydlighed mellem

ǫ og ø. Elucidarius' lydbetegnelse synes at bero på et meget gammelt og godt forlæg fra tiden för sammenfaldet.

AM 325, 2, 4:o, Ágrip. Efter udgiverens redegörelse findes ǫ betegnet ved *ǫ*, *o* (*sciold-*; sjælden) og ved *ꜹ*, *av*, ***au***; men disse tegn bruges også for ***au*** og ***ø***, ligesom *o* også findes for ***ø*** (***comr***) og *ǫ* for ***ø*** (*cǫmr*). Denne betegnelsesmåde er i virkeligheden påfaldende, hvis ikke der for skriveren havde været en ret stor lighed mellem de 3 lyd. Ágrip henføres i reglen, og med rette, til o. 1225.

Sth. 15, 4:o, Homiliebogen. Efter udgiverens korte redegörelse er forholdet her omtr. følgende: ǫ betegnes ved *o*, *ǫ* (og afændringer heraf), *ꜹ́*, samt ved *ꜹ* og *au*, dog i det hele sjælden (*fauro* 6^{17}, 128^{18}, men *fauro* 62^{16}, hvor *u* er underprikket; *ꜹstom* 42^{23} og et par steder til). På den anden side findes ***au*** betegnet ved *ꜹ* og *ꜹ́* (ikke så sjælden). Der synes således at være tendens til at skrive *au* og *ǫ* med samme tegn, derimod er ***ø*** i reglen betegnet ved ***ø*** og *eo*; kun et par steder betegner ***ø*** *ǫ* (se s. VIII).

AM 677 4:o, Prosper Aquitanus (udg. i Leifar 1—16). Her udtrykkes *au* ved *au* (*av*) eller *ꜹ* (f. eks.: $1^{10. 17}$) [1], *ǫ* ved *o* (hyppigst), men meget ofte ved *au* (*laug* 1^{14}, $11^{13. 20}$, *ꝥaurf* 11^{21}, *auđrom* 11^{3}, 13^{12}, *gaufgandi* $6^{25. 28}$, *avđlasc* 9^{19}) eller *ꜹ́* (*ꜹsto* 13^{25}, 14^{1}, *ꜹflen* 14^{11}, jfr $1^{7. 24}$, 7_{18}) [1], *ø* ved *o* (hyppigt f. eks. i *gor-*, *comr*, *gorningar* 15^{30}) eller *ǫ* (*ǫđli* 2^{30}, 4^{20} og ofte i *ǫngr* = *engi*); i Gregors homilier skrives ***ø*** (*øꝥlis* 25^{25}), men i øvrigt er ikke hele håndskriftet nöje ekserperet, da det er meget ensartet. Det foranstående viser, at også her findes der åbenbart en, endogså ret stærk, tilnærmelse mellem lydene.

Kgl. bibl. (gml. sml.) 1812, 4:o (den ældste del) udg. af Larsson. Her er forholdet klart, i det alle 3 lyd synes skarpt adskilte; ***au*** betegnes altid ved ***au*** (*av* 1 gang); *ǫ* ved *ǫ*, *o*, *ꜹ́*; ***ø*** ved *eo*.

AM 645, 4:o, udg. af Larsson (den ældste del). Her stiller forholdet sig, efter Larssons udførlige redegörelse således: ***au***

[1] Jfr Larsson i Arkiv V, 146, hvor det også vises, at *o* bruges for *au*.

skrives *av* et par gange (samt nogle gange i forkortede forbindelser *ra* + *v*, *a* + *vs*), men hyppigst (254 gg) *ꜷ*, 3 gg *ǫ* og 18 gg *ø*; *ǫ* skrives (foruden nogle gg *a* + *vs*) 73 gg *ꜷ* (*av*), *o* (meget hyppig), *ǫ* (ligeledes) og *ø* (537 gg), — *ø* skrives, meget hyppig, *ø* (former af *engi* skrives med *ǫ*, *ø* el. *ǫ́*), jfr tabellen s. LI. Her synes forholdet at være meget talende. Især er den overmåde hyppige betegnelse af *ǫ* ved *ø* vigtig, ja afgörende; så vidt ses kan, skrives dette tegn uden noget hensyn til nabolydene (også i forbindelsen *io* [*jǫ*] skrives hyppig *iø*). Larsson har (s. LIII) draget konsekvensen heraf skarpt nok, i det han udtaler, at forholdet »ej kan tydas annorlunda än, att *u*-omljud af kort *a* redan på den tid, då äldre delen af cod. AM 645, 4:to skrefs, uttalades på samma sätt som ursprungligt *ø* och således hade samma uttal som i nyisländskan». Håndskriftet sætter han til tiden 1225—50. Yngre er det i hvert fald ikke. Jeg vilde slutte mig til K. Gislason, når han (Frumpartar s. LXII) sætter håndskriftet til »snemma á 13. öld». Jeg tror Larssons opfattelse er fuldstændig rigtig. 645 er et fuldgyldigt udtryk for, hvad der findes spredt antydet i de andre tildels ældre håndskrifter. Overgangen fra *ǫ* til *ø* (nyisl. *ö*) vil man altså herefter kunne sætte til o. 1200 med rundt tal. Det er et interessant resultat.

Jeg vil dog ikke slutte hermed, men, til yderligere bekræftelse, gennemgå nogle af de ældre håndskrifter eller brudstykker.

I håndskrifterne af 'Íslendingabók', der beror på en meget gammel membran og som i det hele må betragtes som vidnedygtige, findes *ǫ* skrevet *ꜷ* nogle gange (se min udg. s. XVII); for *ø* skrives i alfald engang *ǫ*, i øvrigt skrives det i reglen *o*; *au* skrives *au* el. *ꜷ* (men *ǫ* i *ǫþr* = *Auđr*).

AM 162 Aϑ, brudst. af Egilssaga (udg. 1886—88 s. 335—44). Her skrives så at sige konstant *ꜷ* både for *au* og *ǫ* *ꜷđa*, *nꜷđ*, *þꜷ*, *kꜷp* osv., *ꜷll*, *fꜷđor*, *hꜷfđo*, *gꜷngo*, *fiꜷrđǫ*, *biꜷrn*, *fiꜷl* osv.): for *ø* skrives oftere *ey* (*geyrz*, *geyrđiz*, *eyr-* = *ør*, *eyxn*), men der findes også *ǫ* (*kǫmr*) og *ꜷr* (= *ør*) og *ꜷnga*; skrivemåden *ey* har vistnok således ikke meget at betyde.

AM 162 D, brudst. af Laxdælas. (ældre end o. 1250, da det skælner mellem *æ* og *œ*) opviser det samme; både *au* og *ǫ* betegnes på samme måde: *au* (*ꜷ*); *ǫ* også ved *o* (*ǿ*); *ø* findes kun en gang, betegnet ved *o* (*ongrar*).

Sth. 18, 4:o, Heiðarvígasaga (ældste hånd); ifg. dr. Kålund (udg. s. XXI) betegnes *ǫ* sædvanlig ved *ꜷ*; dette samme tegn bruges for *ø* (*hꜷggr*, *ꜷngu*, *ꜷv*-) og *au*, der dog sædvanlig skrives *au* (el. *av*). Hds. er sikkert fra 1. halvdel af det 13. årh.; det skælner mellem *æ* og *œ*.

Jeg skal tage 3 håndskrifter endnu, der alle hidrører fra tiden noget efter midten af 13. årh., til yderligere belysning af hele spörsmålet, uagtet det anførte egenlig må synes tilstrækkeligt.

Sth. 20, 4:o mbr 1, Kringlabladet (fotot. udg. 1895). Her anvendes *o*, *ǫ*, *ꜷ* for *ǫ* (*ꜷ* f. eks. i *sꜷng*, *ꜷʀ*, *lꜷg*, *lꜷndom* osv); *au* betegnes ved *au* og, hyppigst, ved *ꜷ*; *ø* ved *ø*, *ǿ*, *ó* og *ǫ*, rimeligvis også ved *o* (i *gorđ*-); se udg. s. IX.

Kgl. bibliotek (gml. sml.), 1009 fol., Morkinskinna (et hds., der åbenbart beror på retskrivningsforhold fra o. 1220, selv om det bevarede hds. er noget yngre). Hds. er skrevet med 2 hænder. Første hånd bruger *o* = *ǫ*, men meget hyppig også *av* (*avxlom* $9_{21.26}$, *mavttvl* 21_{30}, *savgþ* 47_7 osv., osv.), og enkelte gange *ø* (*sløngvr* 10_1 jfr *høfoþ* 19_8); *ø* betegnes ved *ø* (hyppigst), men også ved *o* (*hoggr* 2_{31} *or*- 27_{11}); *au* udtrykkes ved *av* (*ꜷ*), *au*. Den 2. hånd bruger *au* = *ǫ* næsten endnu hyppigere (også efter *i*; *miavk*, ofte, *giauf* osv.) og ligeledes ofte for *ø* (*navccver*-, *giavrþi*, *giaursemi* ved siden af *gǫr*-, jfr *cǫmr*, *ǫngan* og lign.) Man får indtryk af, at de 3 lyd er faldet fuldstændig sammen.

Kgl. bibliotek (gml. sml.) 2365, 4:o (codex regius Edd.) fra o. 1270. Her betegnes *ǫ* dels ved *ǫ* (*ǿ*, som bekendt står aksenter i dette hds. nogle gange over korte vokaler; også ved *ó* en enkelt gang: *ogórla* 12^{16}) i det hele nogle få gange. Langt hyppigere betegnes lyden ved *o* (*ó*), hyppigst i forbindelsen *io* (dog findes også *iꜷ* flere gange), men allerhyppigst (utallige gange) ved *ꜷ* (*ꜷ́*, sj. ved *au*; jeg ser bort fra enkelte fejlagtige skrivemåder som *a*). *ø* skrives på mange måder (bortset fra be-

tegnelsen *e*, *ę*): ved *o* (*ǫ*, *ø*) meget hyppig, *ǫ́* ligeledes (*ǫ́* og *o* veksler i samme ord som f. exs. *-rǫ́ðr* og *-roðr*; *av* findes enkelte gange). Desuden findes også *ey* flere gange [1]. *au* skrives *au* (*av*) flere gange, *ǫ́* ligeledes (bægge dele også med aksent; *sivndo* 18_{14} beror vel på skrivefejl). Af alt dette kan atter kun udledes, at de 3 lyd virkelig er faldne sammen i udtalen, og det forlængst.

Resultatet af alt dette bliver således det, der er udtalt under omtalen af AM 645. Den »nyislandske» udtale *ö* må herefter betegnes som gammelislandsk, siden den går tilbage til tiden ved og efter 1200. I det hele vil vistnok nöjagtigere undersøgelser vise, at den så kaldte nyislandske udtale på mange punkter er noget ældre end man har villet være ved. Overgangen *ǽ* til *ǽ* er bevislig fra o. 1250 eller lidt för, men den nyislandske udtale (*aj*) er dog betydelig yngre.

Hvad der ovenfor er udviklet kaster også lys over udtalen af tvelyden *au*; det forekommer mig umuligt at antage, at den har lydt som dansk *av*; afstanden i lyd mellem dette på den ene og *ǫ* - *ø* på den anden side er så stor, at den samme betegnelse for bægge næppe vilde have været mulig. *au* må have haft en lyd, der lå nærmere eller meget nær ved den, som den har i senere islandsk og norsk landsmål (disse dog indbyrdes forskellige). Derved forklares overgangen till *ø* (*ö*) i østnordisk også bedre. Jeg minder om, at L. Larsson (Arkiv V, 146 f.) også har villet antage, at *au* i oldislandsk kunde (fakultativt) monoftongiseres, altså blive til *ö*; en sådan overgang skulde også være sket i den første halvdel af 13. årh. Forudsat at en sådan ændring virkelig har fundet sted — hvad der dog ikke forekommer mig bevist, da tegnene *o*, *ǫ* osv. nok unöjagtig kunde bruges for beslægtede lyd — viser det en vis lydlighed og vilde da forklare lydbetegnelsen *ǫ́* både for *au* og *ǫ*. Jeg minder i denne forbindelse også om de mærkelige rim, vi finder i Máríugrátr; her findes navnet Augustinus udtalt som *Ǫgústínus*, i det *ǫg*- her

[1] Jeg har forlængst optegnet alle eksempler fra hds på disse lyd, og de fleste på de andre.

rimer på *fǫg-rum* (v. 4. 9), hvor dog *ǫg-* skal være langt. Men *aug-* (= *a*ᵛ*g-*) danner umulig helrim med *ǫg-* I latinske låneord har *au* fåt samme udtale som nord. *au* i *klaustr*, *klausa* [1] (ikke: **klástr*, **klása*).

K. Lyngbys afhandling om den oldnordiske udtale (i Tidsskr. f. phil. II) bliver i alt væsenligt stående, ti han tager særlig sigte på forholdene som de var i den ældste litterære tid. Men det følger af det ovenstående, at jeg ikke er enig med ham, når han (s. 300—01) antager, at overgangen *ǫ* (= *å*) til *ö* først er foregået i det 14. årh. Han kender ganske vist AM 645 og betegnelsen *ø* dér, men han mener, at dette er en dialektudtale »i en enkelt egn på Island». Det har sikkert været langt almindeligere. Lyngby antog, at udtalen af *au* har været *åu* eller *åw* (s. 311), hvilket sikkert går i samme retning som min opfattelse.

[1] Men *kál*, kun indirekte fra lat. caulis.

Finnur Jónsson.

Utvecklingen av urg. *auh*.

Gotländska bidrag.

1. Nygutn. pret. *flåv* 'flög'.

Den Leffler'ska ljudregeln 'urg. *auh* > nord. *ō*' torde nutilldags vara allmänt godtagen, åtminstone vad formuleringen i stort sett angår. Ett par detaljer återstå att reda ut, så t. ex. växlingen mellan de olika stamformerna av adj. '*hög*', se Pipping Grammatiska studier (1905) s. 6 ff., 43 f. och Kock Sv. ljudh. I s. 330 ff. — En viktig inskränkning i den nämnda ljudregelns giltighet gjordes av Pipping i Gotl. stud. s. 130 ff. Enligt Pippings mening uteblev kontraktionen alltid i gotländskan, och Lefflers regel kunde sålunda knappast kallas samnordisk, som man förut antagit.

Pipping stödde sitt antagande på följande ekvationer:

fgutn. *haur* = isl. *hór*, got. *hauhs*,
» *þau* = got. *þau*, **þauh**, fsv. *þø̄*, *þō*,
» *law*, nyg. *Lau* = no. *lō* (Oslo m. fl.).

Hypotesen accepterades utan vidare av M. Kristensen IF. Anz. XIV s. 25 och Noreen, Aisl. Gr.[3] § 94: 2, Gesch. d. nord. Spr.[3] § 43 a. Även Kock (Sv. ljudh. II s. 261 f.) är böjd att instämma med Pipping, men har liksom denne (Guta lag inl. s. LXII) svårt att förklara den nygutniska preteritiformen *flåv* (biform till *flaug*). Denna form är den enda hittills påträffade som direkt synes strida mot Pippings gotländska regel.

För min del är jag övertygad om att Pipping haft rätt i sitt ursprungliga antagande: urg. *auh* kvarstår i gotl. som *au* i alla ställningar. I det följande skall jag söka visa giltigheten av denna ljudlag i några hittills ej beaktade fall. Men dessförinnan gäller det att förklara uppkomsten av det märkvärdiga och motsträviga *flåv*.

Formen är (svagt!) styrkt genom ett citat i Wennerstens Bidrag till en nygutn. ordbok s. 113. Jag anför stället i dess helhet: »*Havgait* Colymbus arcticus F., »när var härra hadä skapa alla fäul, så fikk päuken (den onde) lug ti skapa ann, å da gärrdä han havgaiti; när han da flaug (*flåv*), så sag han, att ha intä fatt bain, u da kasta han daim yttar, u da fassna di i assållä». F. GL.» (ɔ: Gotl:s Landsmålsfören:s saml., mskr. i Gotl. Nat:s bibl., Uppsala).

»F» betyder Fårön. Att citatet är Fårömål visar sig förresten tydligt i formerna *skapa* 'skapat', *fäul* 'fåglar'(?), *kasta* 'kastade', *yttar* 'efter' (*yttur*, Noreen Fåröm. ljudl. § 95). Som jag strax skall visa, är denna lokalisering av stor betydelse för uppfattningen av pret. *flåv*.

Pipping gör följande betraktelse (Guta lag, inl. s. LXII): »I formen *flåv* åsyftar skrivningen *åv* säkert den nygotl. diftong, som svarar mot fgotl. *ō* [Noreen Sv. landsm. I s. 351]. Det ser sålunda ut, som om urn. *auh* < urg. *auʒ* i fgotl. likasom i de öfriga nord. språken skulle utvecklat sig till *ō*». — Och Kock (Sv. ljudh. II s. 261): »Emellertid gör den nygutn. (jämte *flaug* förekommande) preteritiformen *flåv* (som etymologiskt motsvarar isl. *fló* till *fliúga* 'flyga') det ovisst, huruvida värkligen *au* i gutniskan kvarstod framför *h*. Ty om pret. *flåv* (= isl. *fló*) värkligen är korrekt, så bör i gutniskan liksom i isländskan ... det urnord. pret. **flauʒ* ljudlagsenligt hava blivit till **flauh* > **flōh* > *flō* (nygutn. *flåv*). Men man kan svårligen antaga, att *au* i gutniskan behandlats olika framför ursprungligt *h* (i *haur* etc.) och framför det ur *ʒ* i slutljud utvecklade *h* (i **flauh*)».

Kocks sista invändning är kanske ej så tungt vägande: Pipping hade kunnat åberopa sig på isl. *fár* 'brokig' (< **faiha-*): *sté* (< **steih* < **staiʒ*), där motsättningen just beror på samma växling mellan urspr. *h* ~ *h* < *ʒ*. Därnäst måste man fråga sig, om nyg. *flåv* verkligen etymologiskt motsvarar isl. *fló*?

Jag tror för min del att *flåv* är en speciell Fåröform, analogiskt bildad och strängt betingad av målets säregna — från den vanliga gotländskan avvikande — ljudlagar. Mig veterligt

är *flåv* absolut okänt på det gotländska fastlandet, där *flaug* är allenarådande överallt. Hur skall då det oregelbundna *flåv* förklaras?

Till en början vill jag påpeka, att Pippings tydning av *flåv* med säkerhet är felaktig: *åv* torde icke motsvara diftongen *ou* (Fåröm. *åu*), utan denna + *v*! Alltså på Fårömål: *flåuv* (Noreens beteckningssätt). — Inf. *flyga* heter på gotl. fastlandet *flaugä* (< fg. *fliauga*). På Fårön faller *g* (ʒ) bort efter *u*-diftong (Noreen § 78: 1: *tjavvå* 'tjuga' = vanl. nyg. *tjaugå*, *-ä*), varpå *u̯* övergår till kons. *v* i ställning mellan två vokaler (ib. § 22). *flaugä* således på Fårömål = *flavva* (ib. § 92).

Denna avstickande inf.- (och presens-)form ger oss uppslaget till förklaringen av *flåv* = *flåuv*. Verbet *flyga* har helt enkelt vandrat in i 6:e avljudsklassen. Efter mönstret *fara* : *for* osv. skapades böjningen *flavva* : *flōv*! Att denna analogibildning inte bara är en abstrakt möjlighet utan är synnerligen rimlig visas av de på samma sätt nybildade verbtemata *nā* : *nō* (vanl.), *rada* : *rōd*, *raka* : *rōk*, *jaga* : *jōg*, *skvala* : *skvōl*, se Säve De starka verberna s. 15. Exemplen äro hämtade just ur Fårömålet, jfr inl. s. 11. Ur egna uppteckningar från andra håll kan jag lägga *ioulp* 'hjälpte' (Hafdhem, föråldr.), *nou* 'nådde' (Atlingbo, Hafdhem, Lau), *ioug* (Atl., med betydelsediff. ~ *iagdä*).

2. Fg. *loyski* n. 'kal fläck på huvudet'.

Till det ensamstående fg. *loyski* n. 'kal fläck på huvudet' (där håret blivit avrivet, se Gutalagens kapitel »om sår») ha flera förklaringar framställts, utan att någon torde kunna göra anspråk på att vara tillfredsställande.

Den äldsta förklaringen härrör sig från Ihre, som i sitt Glossarium suiogothicum (1769) bd. II sp. 102 sammanställer Gutalagens *loyski* med sv. *lugga* 'crines vehere', ags. *geluggian*, neng. *lug* 'vehere'. Denna tydning, som ej torde behöva diskuteras, upptages sedermera av Schildener Guta-Lagh (Greifswald 1818) not 182. Däremot har inte Schlyter försökt någon etymologi.

Därnäst behandlas ordet rätt utförligt i Säves Gutniska urkunder s. XXVIII. Säve för med all rätt fg. *loyski* tillsamman med nyg. *loyskur*, *loysk* n. 'bar, trädlös fläck inuti eljest tätvuxen skog'. Förf. har flera tolkningsförslag, som han likväl framställer med stor tvekan. En sammanställning med isl. *liósk* m., da. *Lyske* 'ljumske' (enl. Bj. Halldorson även = 'sylva', jfr. nedan!) avvisas på grund av betydelsen, som är »snart sagt motsatt»(!). Det andra förslaget är att tolka *loyski* som en avledning till adj. *laus* 'lös'. Emellertid gör Säve själv den riktiga anmärkningen: »Man kunde då tänka sig *loyski* såsom det, som är avlöst, som blivit löst, bortryckt; men detta borde då snarare gälla om det avluggade håret». Och i all synnerhet gäller naturligtvis detta beträffande nyg. *loysk*(*ur*) 'glänta', där det ju är fråga om en kal fläck som icke uppstått genom yttre våld (avverkning).

Pipping, Gutalagens senaste utgivare, hänvisar kort och gott till Säve, vars sist nämnda förklaring för ett par år sedan tagits upp igen av Emil Olson (De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan s. 190). Denne sätter frågetecken framför fg. *loyski*, med vilket han jämför fsv. *løsker* = fg. **loyskr*. Till detta skulle då *loyski* vara en ung *i̯a*-avledning.

Men även denna sammanställning strandar på jämförelsen med nyg. *loysk*(*ur*), där sammanhanget med *lös* är fullständigt otänkbart. Och sålunda står fg. *loyski* fortfarande kvar som ett »högst dunkelt ord» (Säve).

En såväl ur formell som betydelsesynpunkt tilltalande anknytning få vi däremot genom att föra de ifrågavarande gotländska orden tillsammans med isl. *lýsa*, *lýsi* f. 'ljusning', sv. diall. *lysa* f. 'glänta', no. diall. *ljoske*, *lyske* m. 'lysning, lys flek i skyerne' m. fl. avledningar till den kända stammen **leu̯h*(*s*)-. I synnerhet de båda sistnämnda orden stå till form och betydelse nära de gotländska bildningarna.

No. *lyske* är uppkommet ur **leu̯hs-k-i̯an-* (**leu̯h-sk-i̯an*?) eller **leu̯h-isk-*(*i̯*)*an-*. I båda fallen ligger väl egentligen ett adj. **leu̯h*(*i*)*ska-* 'som har med ljus, lysande att göra', »ljusaktig» (jfr.

got. *funisks* 'glödande', en ur ordbildningssynpunkt fullständig parallell) till grund. Formen *ljoske,* som synes vara mera spridd, är väl antingen < **leuhskan-* eller en nybildning (istf. *lyske*) efter *ljos.*

Till grund för de gotländska orden ligger den avljudande stamformen **lauh-*, som substantiverad finnes bevarad i ortnamnet *Lau* (= isl. no. *ló*, se Pipping Gotl. studier s. 132 f.). Fg. *loyski* är sålunda uppkommet ur **lauh-isk-(i)a*, en fullkomlig parallell till no. *lyske* < **leuh-isk-(i)an.* Och nyg. *loysk(ur)* torde helt enkelt vara en substantivering av ett med **leuhiska-* jämsides gående **lauhiska-*.

Ur betydelsesynpunkt torde ingenting vara att invända mot denna etymologi. Med nyg. *loysk(ur)* kan jämföras ty. *Lichtung* (stammen **leuh-t-*) och naturligtvis de välbekanta lat. *lūcus*, lit. *laũkas* osv. Fg. *loyski* är alltså från början 'lysande, öppen, bar fläck'.

Vi ha för de gotländska orden förutsatt ett adjektiv **lauhiska-*. Detta är identiskt med fno. *læskr* 'som är från *Lóar*' (nuv. *Lom* i Gudbrandsdalen). Då den motsvarande gotländska formen är *loysk-*, visar detta till fullo riktigheten av Pippings i Gotl. stud. s. 130 ff. framställda hypotes, enligt vilken diftongen *au* på gotländskt språkområde icke kontraherats till *ō* framför *h* utan i stället kvarstått oförändrad. Dess omljud är följaktligen icke *ȳ* (= nyg. *öi*) utan *oy* (= nyg. *åi* osv.).

Det kan ha sitt intresse att påpeka några andra, hittills ej beaktade gotländska bildningar, som höra till samma stam som *ljus* osv. Hit hör först och främst ortnamnet *Ljugarn* (uttal *iaugān*), vars förled säkerligen går tillbaka på **leuha-* i någon viss användning, 'lund', 'glänta', 'öppen terräng' eller liknande. Ett annat intressant ord är nyg. *ljaugas* (*iaugās*) 'gravand', se C. J. Bergman Gotländska skildringar och minnen (Visby 1882) s. 313. Förleden är densamma som i *Ljugarn*, och *ljaugas* betyder sålunda 'den lysande, praktfulla gåsen'. Möjligen kan det rent av ursprungligen ha betytt 'den vita gåsen', till skillnad från *gragasi* 'grågåsen' (jfr. gr. λευκός 'vit'!).

3. Nyg. *rau*, *rāuar* a. 'för hög; stående'.

Rietz anför från södra Gotland (Ordb. s. 526 a) ett adj. *rāuar*[1] 'stående; om hustak, plog- och räfsetänder'. Samma ord anträffas i Almqvists gotländska ordlista (Sv. språkl.[3] s. 449): »*rau* säges om en byggnad, som är för hög emot sin bredd». — Synonymt med detta, ytterst även formellt besläktat, är nyg. *rauku* '(om ett tak) som är för högt mot bredden': »*taket jär så raukut*» (Rietz s. 527 a; från norra Gotland).

Jag för adj. *rau* till samma stamgrupp som no. diall. *rûga* f. 'klump, liten klat, oftest av møk' = isl. *hrúga* f. 'dynge'; sv. *ruga*, *råga*; *rugge* 'hop, mängd' m. fl. För dessa ord, vars grundbetydelse synes ha varit 'stapla upp', antager Torp (Nynorsk etym. ordb. s. 546 b) en ieu. grundrot **kru*, som bl. a. föreligger i lit. *kruvà*, *krūvà* 'hop', *krauti* 'stapla upp'. Den utvidgade stammen ieu. **kruk*- föreligger utom i de nyss nämnda nordiska orden även i ir. *crúach* 'hop, höstack' (< ieu. **krou̯ko*-). Ur en germansk sidostam **hruk*-, **hrauk*- osv. utgå bl. a. no. sv. diall. *rauk* — och det nyss anförda nyg. *rauku* jämte *rauk* 1) 'höstack', 2) 'fristående stenpelare', »rauk» — isl. *hroki*, *hrokr* = no. diall. *roke*, *rok* 'topmaal', sv. diall. *ruka*, *råke* (biform till *råge*) m. fl.

Nyg. *rau* bör väl helst förklaras ur en grundform **hrau̯ha*- (= ir. *crúach*!). Då formen anföres från s ö d r a Gotland, är det uteslutet att tänka på växelformen **hrau̯ʒa*-, som överallt utom på Fårön (jfr. Noreen Fåröm. ljudl. § 78: 1 och de motsvarande exemplen hos Klintberg Laumålet!) skulle ha givit **raug* med bevarat *g*[2]. Likaså är l å n från Fårömålet föga sannolikt, all-

---

[1] -*ar* är den mask. ändelsen i n. sg.

[2] Samma regel gäller även mellersta Gotland. De enda undantagen äro *iaur* 'juver' (= fåröm. *jaur*), som utvecklats närmast ur mellanformen **jauvr*, och *kakläun* 'kakelugn' (= fåröm. *kakeläun*), varom se Noreen a. a. § 137. (Möjligen kan dock -*äun* vara < **uhna*- = got. *aúhns*, **ūn*?). Formerna *slou* 'slog', *tou* 'tog' äro bildade efter presens *sla*, *ta* eller äro snarare, i likhet med dessa, att betrakta som svagtonsformer. — Jfr. däremot Atlingbo *haug* 'hög' (sbst. och adj.), *baug* osv.

denstund denna isolerade dialekt icke synes på något sätt ha påverkat mell. och södra Gotlands mål.

**hrau̯ha-* utgår liksom sidoformen **hrau̯ka-* från en grundbetydelse 'något uppstaplat, upptravat', ur vilken den ovan nämnda betydelsen 'för hög mot bredden', ävensom 'utstående' (sekundärt) lätt har utvecklats. — En avledning till den Vernerska växelformen **hrauʒa-* är troligen nyg. *rau̯glä* 'vara överfull med krypande djur', väl < **hrauʒ-alōn*, egentligen 'vara i en tätt packad hop' (jfr. *hrúga* 'gödsel' osv.).

Om denna etymologi är riktig, ha vi i nyg. *rau* att se ännu ett bevis för riktigheten av Pippings ovan s. 321 och 325 ff. nämnda ljudregel *auh* > gotl. *au*.

4. Nyg. *Loysta*,

socken på mell. Gotland (äldre skrivningar *Løste* 1300-talet, *Loystum* d:o, *Löstum* 1412, *Lovstum* 1412[1]; nuvarande uttalsform *låistä*). Även detta namn, som synes utgå från ett fg. **loystir* pl., torde böra förklaras som en avledning till stammen **lau̯h-*. Sannolikt har **lau̯h-sti-* (om detta suffix hos konkreta substantiv se Olson De appell. subst. s. 330 ff.) betytt 'öppen plats'. En blick på kartan visar att namnet är motiverat. Omedelbart söder om kyrkan utbreder sig nämligen en sank, trädlös slätt, som i öster begränsas av en brant bergsluttning, i väster ävenledes av ett numera skogbevuxet högre parti. Det torde ha varit denna kala, lågt liggande slätt som ursprungligen givit socknen dess namn.

5. Nyg. *håimd* f. 'foderrum'.

Den etymologi som Noreen, Fåröm. ljudl. § 15, framställt till det ovan anförda ordet, förefaller vid första ögonkastet tilltalande nog. Han fattar *håimd* (fåröm. *håymd*) som uppkommet ur **håymnd* < **håyvnd* < **håy-vind* 'hö-vind'. Antagligen har

---

[1] Se Lindström Anteckningar om Gotlands medeltid s. 53. Skrivningarna med *ø* äro »normaliserade» i likhet med t. ex. *Fröale* = nyg. *Fröjel*.

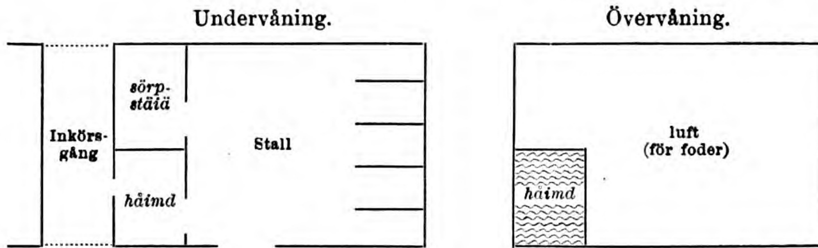
denna tolkning påverkats av Säves avsiktligt etymologiserande översättning 'hö-vinden eller foder-rummet' (Åkerns sagor s. 48 not 5).

Noreens etymologi är emellertid av flera skäl oantaglig. Att börja med är den förutsatta ljudutvecklingen inte vidare sannolik, trots den anförda parallellen *höymndi*(?) 'hyende' < **hȳv(i)ndi* < fg. **hȳgindi*. Man borde av **håyvnd* snarast vänta *håynd* (en också belagd form, jfr. nedan), och i så fall bleve *m*-formen oförklarlig.

Vidare är *håimd*, vad Noreen ej synes ha observerat, femininum, under det att sv. *vind* undantaglöst är maskulinum, jfr. Falk-Torp Etym. Wbuch s. 1382, som anser *vind* i den speciellt svenska användningen »dachstube» etc. identiskt till formen med det vanliga *vind* 'ventus', ehuru det till betydelsen påverkats av närstående bildningar.

Då därtill kommer att *vind* = 'loft' är alldeles okänt i genuin gotländska, där i stället *luft* n. (eller *lukt*, se Noreen Fåröm. ljudl. § 71) är allenarådande, torde vi ha alla skäl att misstro den nyss refererade förklaringen.

Och till sist en sak, som är avgörande: nyg. *håimd*, *håymd*, ett i dialekten ytterst allmänt ord, betyder helt enkelt inte 'vind, loft'! En *håimd* är ett litet foderrum, som är förenat med stall eller kohus genom en dörr. För övrigt är det avstängt åt alla sidor. Är *håimden* belägen invid inkörsgången genom ladugården, kan emellertid en glugg öppnas från *håimden* ut till gången. Taket över *håimden* är borttaget, så att man på en stege kan komma direkt upp på foderloftet. Från detta kastas undan för undan foder (hö) ner i *håimden*, varifrån det sedan bäres in till kreaturen. På så sätt slipper man att för var gång dessa skola utfodras klättra upp på loftet efter foder. — På Myrände gård i Atlingbo tar sig *håimden* ut på följande sätt:

I Hjerpås (n. Västergötland) kallas samma sak *folada* 'foderlada'.

Av beskrivningen framgår således, att *håimden* inte alls är någon »hö-vind», utan att den tvärtom för bekvämlighets skull alltid ligger i undervåningen (visserligen direkt förenad med övervåningen, jfr. ovan).

Är sålunda senare delen i ordet säkert icke **vind*, så är enligt min mening »förleden» lika litet *hö* (*håi*), ehuru det på grund av den formella överensstämmelsen ligger nära till hands att förena *håimd* med *håi*.

Jag har i stället en helt annan etymologi att föreslå. Karsten har i sina Germanisch-finnische Lehnwortstudien (Acta Societatis Scientiarum Fennicæ tom. XLV n:r 2) s. 53 pekat på några nordiska släktingar till got. *hiuhma* m. 'hög, hop' (egtl. 'hög, kulle'), däribland nyno. *hōma* (i hop høy), som han antager vara < **huhmōn*. För formens skull kunde man också lika väl antaga en grundform **hau̯hmōn*. Hit hör väl också västg. *homa* (*åt säj*) 'samla på hög, samla ihop' [1].

Till grund för nyg. *håimd* ligger enligt min mening ett fg. **hoyma* < germ. **hau̯hmi̯an*. Nyg. *håimd* är ett ursprungligt verbalabstraktum till detta verb. Grundform **hau̯hmiþō*. Den sekundärt utvecklade betydelsen ('upphopande'), 'hop, hög, foderhop', 'rum där en sådan förvaras' är lätt att förstå. Paralleller till utvecklingen vbalabstr. > konkret ha vi ju i t. ex. fsv. *høghþ*

[1] Däremot hör det vitt spridda *homma* 'flytta sig' (om hästar) till en helt annan stam (: isl. *hǫm* 'länd' osv.).

'höjd'; 'högt belägen mark, kulle', *grænd* 'grannskap', 'gränd' m. fl. (Olson De appell. subst. s. 473 ff.).

Nu förstå vi också varför nyg. *håimd* är fem., varifrån det har sitt *m*, osv. Den stundom förekommande biformen *hoind* (belägg hos Wennersten Bidrag till en nygutn. ordbok s. 119) har naturligtvis sitt *n* genom assimilation av *md* > *nd* (jfr. Noreen Fåröm. ljudl. § 43).

Nyg. *håimd* är följaktligen ett nytt bevis för den gotländska utvecklingen *au̯h* > *au*, genom omljud *oy*.

Göteborg 1918.

Nils Carlsson.

[Anm. Ovanstående uppsatser ha av mig påträffats bland mag. Nils Carlssons efterlämnade papper. Den gemensamma rubriken och den första underrubriken härröra från undertecknad. Ordningsföljden beror likaledes till en del på mig. Manuskriptets landsmålsalfabet i en del exempel har ersatts med en grövre beteckning. I övrigt har jag inskränkt mig till oväsentliga redaktionella ingrepp. — Jag har skäl antaga att förf. tänkt sig uppsatserna publicerade i samband med varandra.

Bengt Hesselman.]

Om -*lev*.

Kom det fra Sverrig eller fra Danmark?

Blandt de stående uløste Gåder i den nordiske Oldtidshistorie hævder foruden Spörgsmålet om Betydningen av Ragnarok, og om hvorvidt Bråvallaslaget er rent opdigtet, udkæmpet i Sverrig eller i Slesvig og da kort för 950 under Gotfredssönnernes og Haraldssönnernes Tronkampe, endvidere om hvorvidt Jomsvikingerne har været til eller er rent opdigtede, egentlig kun Spörgsmålet om -*levs* og -*löses* Opståen sig som noget, der vil besvares og så snart som muligt.

Bortset fra Madsens og Steenstrups förste Forsøg på at gå i Lag med -*lev* og -*löse*, findes der herover kun to nordiske Avhandlinger av Betydning, Nyboes fra 1897 i dansk Historisk Tidskrift og Clausens fra 1916 i Årbøger for Nordisk Oldkyndighed.

Kun den sidste er en avsluttet Behandling av Emnet, bortset fra den sproglige Side av Sagen, i det Personnavnene helt er misforstået — opfattet som Totem = Levis Börn i det gamle Testament, der kaldes Vildkosönner. I Forleddet skulde altså en Art Amulet være skjult. Hans Efterdömmer er: *Steinløse* til *Stein-ǫrvar* = Stenpile; *Knifwalöse* til *knífr* = Kniv. De angivne Foredömmer er fra et sprogligt Standpunkt så usandsynlige, at en videre Ytring derom er umulig. *Ramlöse* kan f. Eks. ikke med Hr. Clausen bringes sammen med *hrafn* = Ravn men er helt enkelt det gamle Ord *rammo* = Vædder. *Gærløse* kan selvfölgelig ikke höre sammen med *geirr* = Spyd men hörer til *geire* = Kile, og *Bardelöse* hører ikke til *barđa* = Økse men til Stammenavnet *Barde*.

Det er klart for enhver, at der også her foreligger almindelige Mandsnavne, som dog selvfölgelig ikke dækker sig med Navnene i -*lev*, fordi disses Bærere var Stormænd, medens -*løse*

tydeligt viser, at her er Tale om Køb av Jord av Trælle (derfor endnu *løs-købe*).

Clausens Avhandling går ud på at vise, at *-lev* og *-löse* er udgået fra Sælland og har bredt sig mod Øst over Skåne og gennem Götland ad Vandveien; mod Vest over Øerne, Halvøen til mod Eider som en dansk Kulturforeteelse.

Han bringer ikke denne Udbredelse til at avgive en Forklaring på Tilstedeværelsen av *-lev* (og *-løse*) i Tyringen, skönt han aner en hemmelig Forbindelse her.

Da han nu ellers — bortset fra de utilstrækkelige sproglige Forklaringer — har sit Stof ypperligt ordnet og virkelig kender Stoffet ud og ind, så undrer man sig dog over, at han intetsteds nævner Tingen ved sit rette Navn: de indvandrende Daner bringer Ideen til *-lev* med sig. Men Ideen deler de med Erulerne, som Danerne netop trængte bort; begge er svenske Stammer d. v. s. de havde deres Hjemland för 400 eller så omtrent i Höisverrig.

Hvis Tanken om Storbesiddelsen på *-lev* og Frikøbet på *-löse* var født av Danerne, kunde Erulerne i Tyringen ikke have bragt den frem der. Kun Forudsætningen av disse Stammers Sammenhørighed giver enhver tænkelig og behagelig Forklaring på det hele Fænomen.

Mærkeligt nok vakler Clausen selv under det endelige Opgör og indrömmer, at Veien k a n tænkes at være gået mod Sælland og ikke nødvendigvis må være gået ud fra Sælland.

Således e r det ikke, der er blot den Dobbelthed, at först erobrede Danerne Issefjordslandskaberne og byggede dem op med *-lev* og *-løse*, og så går denne danske Kulturindsats sin Seiersgang i de fölgende Tider, da Danerne uden at være et samlet Folk under én Konge alligevel gör sig til det navnkundigste i Norden. (Hvormed imidlertid sikkert også sammenhænger, at Danerne havde arvet et urgermansk Navn, hvorom Mindet endnu levede, og som alt Romerne lærte at kende i Formen *co-danus* = yngre slavisk (kassubisk) *gdon-sk*, Navnet på Byen Danzig ved Codans sydlige Bred).

Fra Clausens Side er da det store Arbeide lige ulöst, ti om han end drager *-inge*-Navnene med ind i sin Undersögelse, så kender han slet intet til de ældste Stednavneformer (på *-bjerg*) eller er blot i stand til at sammenligne Betydningen av Forleddene i *-bjerg*, *-inge*, *-lev*, uden hvilken Mulighed det hele Spörgsmål må blive ulöst.

Det er först det nöie Kendskab til Forleddet i de tyringske *-leben*-Navne og i de nordiske *-lev-*, *-löse-* og *-höi*-Navne, der giver Forklaringen på alt, hvad der hører her hen til.

I 5. Århundrede kommer netop de Danske med *-höi*, *-lev* og *-löse* til Danmark fra Sverrig, idet de alt forinden havde drevet de foran dem siddende Eruler (Navnet endnu bevaret i Jarlestad-Härad) i Landflygtighed (i det 6. Århundrede genfindes de i Tyringen med *-lev* og *-løse*).

Også heri ses altså en virkelig interessant Forbindelse mellem Eruler og Daner.

Vægten må da lægges på, at den store Udbredelse for *-lev* (og *-løse*) er båret frem av Danernes Forbillede og Udbredelsestrang i 6. Århundrede, men Danerne selv bragte jo deres höisvenske Blod med sig til Øerne og alle deres Fremtidsævner var båret i höisvensk Luft.

Med andre Ord Danernes *-lev* er svensk Tanke og dansk Dåd, og samme Forening av Tanke og Dåd viser Herulernes ganske lignende Bosættelsesmåde, da de flygter til Tyringens frugtbare Flodenge.

Clausens Vaklen mellem Muligheden av at tænke sig, at Bevægelsen er gået mod Sælland, medens hans hele Tankegang helst kredser om Bevægelsen bort fra Sælland, forklares imidlertid gennem ovenstående: Danerne bragte virkelig den nye Ting med sig fra Sverrig, i Danmark knæsattes den og brød sig nu av sig selv ustandseligt Vei til alle Sider i de fölgende opadgående Århundreder.

Det er vist nok smerteligt, at vi ellers intet kender til dansk eller svensk Historie i det 7. og 8. Århundrede, men netop Stednavnene og den i dem gemte kulturbringende Tanke giver

dog nogle Bidrag til Belysning av, hvad der i disse Århundreder er gået for sig: en udstrakt Bebyggelse samlende sig om Brændpunkter på *-lev* med Udenværker (= Gårde) på *-löse*.

Til en fuldstændig Behandling av de herhenhørende Forhold hører endnu kun en i Enkeltheder gående Undersøgelse av selve Navneindholdet.

Berlin i Efteråret 1918.

Johannes Neuhaus.

Sydsvenskt »jorda» (lördag).

Under den ganska vidlyftiga diskussionen om etymologien av ordet »lördag» och uppkomsten av de varierande former, varunder det uppträder i de nordiska språken [1], har även framdragits dialektformen *jωrda*. Denna är företrädesvis skånsk, men förekommer även (resp. har förekommit) i Småland och Bleking och möjligen också i Halland. Rietz angiver i sin ordbok s. 388 *ljorda* för Skåne (Luggude) och Bleking, *jωrda* omnämnes av Billing, Åsbomålet s. 95, och om formens utbredning yttrar sig Wigforss s. 186 not 2. Till förklaring av dialektformen har Kock i Ark. 20, 69 not antagit en analogisk ombildning efter *måndag*, fattad såsom månens dag, alltså ett »jord-dag». Wigforss har anf. st. anfört vissa betänkligheter gentemot en dylik uppfattning, vilka, om än icke avgörande, dock torde få anses synnerligen beaktansvärda. Jag ser mig emellertid här i tillfälle att andraga en del former från äldre tid, vilka torde oemotsägligt ådagalägga omöjligheten av att fatta ifrågavarande dialektform såsom ett »jord-dag». De äro följande: Lunds ärkestifts urkundsbok 3 s. 28

[1] Se t. ex. Kock, Paul-Braunes Beiträge 15, 254 ff., Ark. 20, 63 ff., Noreen, Sv. etymologier 42 f., Beckman, Ark. 11, 234, Wigforss, S. Hallands folkmål 184 ff.

liogherdaghen, 3 s. 82 *liowerdagh*, Codex n:r 136 ex donatione variorum (handskriftsbeskrivning hos Schlyter, Skånelagen s. XXVII ff.) fol. 95 v. *liowerdagh*, Cod. Holm. B 72 (handskriftsbeskrivning hos Schlyter s. XXXII ff.) fol. 5 v. *liogherdagh*[1]. Det torde icke vara tvivel underkastat, att vi i dessa former ha medeltida föregångare till dialekternas *jωrda*. I förbigående kan anmärkas, att Rietz' stavning *ljorda* säkerligen ej får anses bestyrka sambandet mellan äldre *liogherdagh* och yngre *jωrda*. Förbindelsen *lj* står hos Rietz som beteckning för *j*-ljud, och *l* i förbindelsen *lj* har förstummats betydligt tidigare än vid mitten av 1800-talet, se Noreen, Vårt språk 1, 134, Pauls Grundriss 4³ s. 46.

Hur ett *liogherdagh* skall ljudhistoriskt förklaras, är tämligen ovisst. Säkert torde i varje fall vara, att någon ljudlagsenlig utveckling ej föreligger. Utgångspunkten bör nog vara ett *logher-*, om vilket särskilt må hänvisas till Wigforss anf. st. En analogiskt införd anljudsväxling *l* : *lj* är säkerligen ej otänkbar. I Namn och Bygd 1918 s. 36 har Sahlgren lämnat exempel på ett dylikt analogiskt *j*-inskott i ortnamn, vilket föreligger exempelvis i former som *Lyuthgudhæræth*, *Liuthusiam*, *Ljunga* osv. Det sist anförda exemplet ådagalägger, att analogien gäller ej blott skriften, utan även uttalet. Svårigheten med hänsyn till växl. *logher* : *ljogher* ligger givetvis i att finna det ord, som bildar utgångspunkten för analogien, och det är möjligt att till grund för analogien ligga förhållanden, som undandraga sig vårt bedömande. Här må blott erinras om *lum* : *ljum*, *lunken* : *ljunken* (se Falk-Torp, Et. Wört. 662, 664). Det är måhända icke alldeles orimligt att antaga, att växlingen i dessa ordpar kan ha spelat in, åtminstone om man godtar den av Wigforss framställda förklaringen till uppkomsten av formen **logherdagh*.

[1] I detta sammanhang förtjänar måhända ock att nämnas det av Kock, Ark. 20, 69 not från Västm.-l. anförda *lioghordaghen*.

Nils Hänninger.

Björn Magnússon Ólsen.

1850—1919.

Den 16. januar 1919 döde i Reykjavík professor B. M. Ólsen, og dermed mistede den nordiske filologi en af sine ævnerigeste og mest sympatetiske forskere. B. O. födtes d. 14. juli 1850 på gården Þingeyrar i det nordlige Island som sön af en anset landbruger R. M. Ólsen. Han blev student ved Reykjavík latinskole 1869, men kunde på grund af svagt helbred först 1872 begynde sine studier ved Københavns universitet. Han valgte den klassiske filologi som embedsstudium og tog den afsluttende eksamen 1877. Det fölgende år rejste han med offenlig understöttelse i Italien og Grækenland. 1879 ansattes han som lærer ved latinskolen i Reykjavík og udnævntes 1895 til rektor ved samme skole. Efter 1904 at være fratrådt rektoratet levede han som privatmand i Reykjavík, sysselsat med videnskabeligt arbejde, indtil han 1911 ved det islandske universitets oprettelse udnævntes til professor i islandsk sprog og kulturhistorie.

B. O., som levede ugift, måtte som ung kæmpe med brystsyge. Han kom dog over denne sygdom og blev en stor og kraftig mand, så korpulent, at det måtte falde ham til besvær. Et slagtilfælde var det også, som voldte hans död, efter at lignende anfald de to sidste år havde svækket ham legemlig og åndelig. Han besad humor og stemningsfuld fölelse og var derfor særdeles fornöjelig i vennekrese; og hans karakters retsindighed vandt ham let venner. Han roses som en fortrinlig lærer, hvorimod han som rektor stödte an ved at ville gennemföre en strammere disciplin, end man i latinskolen var vant til, hvor halvt studentikose forhold havde hævd blandt eleverne. For det nyoprettede universitet var det en stor fordel i ham at have en videnskabsmand af rang, som også valgtes til dettes 1ste rektor og, da han tog sin afsked som professor 1918, udnævntes til æres-doktor. Han var mangeårig formand i det islandske litterære selskab, först for dettes Reykjavík-afdeling, senere, efter at den Københavnske afdeling 1911 var overfört til Island, for det samlede selskab og forfattede som sådan mindeskriftet ved selskabets 100 års jubilæum 1916.

Straks efter tilbagekomsten fra sin udenlandsrejse 1878 vendte B. O. sig til studiet af nordisk filologi, og i dette fag har han herefter udfoldet en rig og alsidig virksomhed. Han er en idérig og skarpsindig forsker, med sans for alle sider af faget, ikke mindst realfilologien. Hans samtlige publikationer (incl.

anmældelser) belöber sig til henimod hundrede, heraf ikke få på islandsk, en naturlig fölge af hans bosættelse i Reykjavík; af afhandlinger trykte udenfor Island er alene hans i »Arkiv» 1919 offentliggjorte om Svipdagsmál på islandsk. Hovedmængden af hans produktion er dog på dansk, navnlig i Aarbøger for nord. Oldk. og Arkiv f. nord. filol., og dette sprog skrev han særdeles godt. Hans fremstilling er klar og grundig, stundum noget bred, og i polemik argumenterer han undertiden noget formalistisk, alt underbygget af indtrængende viden og omfattende kundskaber. Nogle bidrag har han også leveret til tyske tidskrifter.

B. O. indleder sin forfattervirksomhed med en velskreven afhandling i Aarb. f. n. Oldk. 1878 »Kronologiske bemærkninger om Olaf Tryggvasons regeringstid», og efter også i de fölgende år at have ladet höre fra sig udgav han 1883 sin afhandling for den filosofiske doktorgrad »Runerne i den oldislandske litteratur», hvor han — ud fra sandsynligheden for, at runeskriften har været nordens folkelige skrift — söger at vise, at de ældste islandske skrifter fra 12. årh.s 1. halvdel har været skrevne med runer, en hypotese, hvorfor der dog vanskelig lader sig före noget bevis. Blandt hans arbejder er hans undersögelser over den islandske oldlitteratur nogle af de vigtigste. Are frodes forfatterskab har han gentagne gange behandlet. Allerede 1885 i »Om forholdet mellem de to bearbejdelser af Ares Islændingebog (Aarb.) redegör han med stor klarhed for forholdet imellem Ares ældre (tabte) og yngre redaktion, 1889 (i en islandsk afhandling i Tímarit) hævder han, med henvisning til sin afhandling i Aarb., at Are vistnok har skrevet en særskilt Norges-konge saga og en Landnámabók, og at denne må, ligesom Melabók, have begyndt med sydlændinge-fjærdingen. Endelig i afhandlingen »Om Are frode» i Aarb. 1894 fremstiller han udförlig sin opfattelse af forskellige i forbindelse med Are frodes forfatterskab stående spörgsmål, for sluttelig atter at fastslå Ares forfatterskab til en med Melabóks anordning stemmende Landnama. Denne tanke forfölger han videre i en række afhandlinger i Aarb. 1904—10 om forskellige sagaers forhold til Landnámabók, nemlig Ldn. og Egils saga (1904), Ldn. og Hœnsa-Þóris saga (1905), Ldn. og Laxdœla saga (1908), samt Ldn. og Gull-Þóris saga (1910). Hvorvidt disse undersögelser skulde have været fortsatte, vides ikke, dog bebudes i den sidste af disse (s. 55) en undersögelse over Erik den rödes sagas forhold til Ldn. Afhandlingen om Egils saga er særlig interessant, ved at B. O. her söger at hævde Snorre Sturlason som sagaens forfatter, et æmne, som han genoptager på islandsk i Skírnir for 1905. Tidligere havde han i en islandsk afhandling i Tímarit 1899 sögt at påvise uoverensstemmelser mellem nogle vers i Egils saga og sagaens tekst. Vigtigst af

B. O:s litteraturhistoriske undersögelser er sikkert hans store, på islandsk skrevne afhandling om Sturlunga sagas bestanddele (Um Sturlungu, Safn t. sögu Isl. III, 1897). Med grundighed og indtrængende forståelse klarlægger han det store samlingsværks tilblivelse og udreder dets enkelte bestanddele, så at herved dette indviklede spörgsmål er fört et stort skridt nærmere sin lösning. Som resultat fremgår, at kærnen i Sturlunga saga er Sturla Tordssons Islændinge saga, som er bleven sammenarbejdet med en række enkelt-sagaer, for hvis beskaffenhed nærmere redegöres. Et enkelt vanskeligt problem, om forståelsen af den såkaldte Sturlunga-prolog og dens formentlige vidnesbyrd om sagalitteraturens nedskrivningstid optog han til fornyet undersögelse 1910 (Chran. Vidsk.-selsk. forh.). I det danske Videnskabernes selskabs skrifter 1911 har han sögt at före bevis for, at Gunnlaug ormstunges saga först tilhörer det 13. årh.s slutning og er stærkt romantisk påvirket. Sin interesse for den gamle digtning har han vist ved en række fortolkninger af skjaldevers og Edda-kvad, samt to islandske afhandlinger om Eddadigtenes hjemsted (Hvar eru Eddukvæđin til orđin? Tímarit 1914—15), hvor han — i modsætning til prof. F. Jónsson — söger at hævde Island som digtenes rette hjem og stærkt understreger Völuspás kristelige påvirkning. Islands historie har han behandlet i nogle på islandsk skrevne afhandlinger. »Om kristendommens antagelse» (Um kristnitökuna 1900 og 1901) giver i en af bred udmaling og livlig fantasi båren udvikling en række dristige hypoteser om den islandske forfatnings ved trosskiftet påvirkede udvikling. I anledning af de ved den islandske forfatningskamp foranledigede statsretlige undersögelser skrev han »Om kongemagtens oprindelse på Island» (Um upphaf konungsvalds á Íslandi, 1908 og 1909), »Islands forhold til andre riger» (Ísland gagnvart öđrum ríkjum, 1910), samt et senere indlæg 1913, og indtog nærmest en mellemstilling overfor de mest yderliggående. Personalhistorisk har han behandlet R. Rask (Tímarit 1888) og K. Gislason (Tímarit 1891); så vel den nu nævnte afhandling som fortalen til II. bind af K. G.s af B. O. udgivne Efterladte skrifter indeholde en skarp kritik af de i fortalen til Oxford-ordbogen fremförte anker over det af K. G. til Cleasby leverede materiale. B. O.s tekstudgaver er vel ikke mange, dog ingenlunde uden betydning. Særlig må mærkes hans udgave af den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Snorres Edda, 1884, som giver en stærkt forbedret tekst, med indgående versfortolkning og en udförlig indledning om den islandske grammatiske litteraturs udvikling i middelalderen. Ligeledes redegöres for den allerede i dr.-disputatsen fremsatte teori om Torodd runemesters bearbejdelse af runealfabetet. Ligeledes må nævnes en med stor kærlighed foretagen udgave af Sólarljóđ med kommen-

tar (isl. 1915), nærmest i tilslutning til F. Paasche, men indeholdende adskilligt nyt. For kortelig at antyde B. O.s övrige litteraere virksomhed kan nævnes arkæologiske undersögelser på Island, indlæg ang. den islandske retskrivning, særlig mod bibeholdelsen af det i udtalen med i (í) sammenfaldne y (ý) samt z, oplysninger om nyislandsk udtale (i afhandlingen »Zur neuisl. Grammatik», Germania XV, 1882), real-filologiske undersögelser om lovbjærget og tingforholdene, om korndyrkning på Island, om sölv- og vadmelsværdi, om ordet »seyðir» (d. v. s. kogegrube), om den gamle islandske alen, om Islands folkemængde 1311 (grundet på skatteböndernes antal), om Stjærne-Odde og Oddatal; retsvidenskaben har han behandlet i nogle oplysninger til Grágás og et bidrag til jurisprudensen i Njála. Endvidere har han, navnlig i islandske tidsskrifter, leveret talrige anmældelser. Så vel om disse som om hans större arbejder gælder det, at de stadig kan læses med udbytte. De indeholder skarpsindige tanker, berigtigelser og ejendommelige konjekturer og giver et nyt syn på mange forhold. Med understöttelse af Carlsbergfondet berejste B. O. i somrene 1884—93 den störste del af Island for at samle materiale til en ordbog over talesproget; det indsamlede, som han dog ikke selv nåede at benytte, vil komme til anvendelse ved den af bibliotekar S. Blöndal forberedte islandsk-danske ordbog.

Af videnskabelige udmærkelser kan fremhæves, at B. O. var medlem af det kgl. danske Videnskabernes Selskab og æresdoktor ved Kristiania universitet.

Kr. Kålund.

D:r phil. Jakob Jakobsen.

D:r phil. Jakob Jakobsen, født i Thorshavn på Færøerne d. 22. februar 1864, døde d. 13. august sidste sommer. Den nordiske videnskab har i ham mistet en af sine redeligste og dygtigste forskere; på sit snævrere område var han en mester.

Allerede i sin opvækst viste han usædvanlig boglig interesse og læselyst, og tidlig var det sprogene, han følte sig tiltrukken af. Han havde også en god lejlighed til at stifte bekendtskab med bøger, da hans fader var boghandler. Drengens udtalte ævner bevirkede, at han blev sat i Herlufsholms skole, hvorfra han dimitteredes 1883. Ved universitetet tog han straks fat på nordisk filologi og blev cand. mag. 1891.

Allerede dengang havde han betrådt den videnskabelige bane, i det provst Hammershaimb tog ham til medarbejder ved den færøske Antologi (2 bind), der udkom netop som J. blev kandidat. Fra ham hidrørte udarbejdelsen af den anvendte lydskrift samt lydskriftprøverne og, hvad der var ikke mindre værdifuldt, glossaret (2. bd.). Dette viser allerede forf:s fortrinlige egenskaber, hans lydhøre øre for sproget selv, for betydninger og betydningsnuancer, kort sagt hans ævne til at behandle ordene leksikalsk. Fra studiet af sit eget modersmål (rejser på Færøerne 1892—93) vendte han sig til studiet af de gamle norske dialekter på Shetlandsøerne og Orknøerne, for så vidt som der endnu var rester deraf tilstede, for derigennem at kunne belyse udviklingen af færøsk endnu nærmere. Han berejste Shetlandsøerne (1893—95 og 1905), Orknøerne (1909—10 og 1912) og hjembragte et forbavsende righoldigt materiale fra bægge steder, især dog det første. Bearbejdelse af dette med stor omhu og nöjagtighed samlede stof blef Jakobsens hovedværk og hovedindsats i videnskaben. »Etymologisk ordbog over det norröne sprog på Shetland» er et standardarbejde, der er af en overordenlig stor betydning for den nordiske sprogforskning. Hvert ord sigtes grundig, dets betydning(er) angives udførlig og dets udtale betegnes nöjagtig, ligesom dets oprindelse eftervises ved henvisning til beslægtede ord i alle andre nordiske sprog i fortid og nutid. Desværre lykkedes det ikke forf. at få arbejdet færdigt inden han døde. Der var udkommet 3 hæfter (722 sider), men desuden forelå der 17 ark trykte (til og med 62. ark). Helt færdig udarbejdet var teksten ikke, i det et par af de sidste bogstaver så godt som mangler. Hvad der kan trykkes, vil blive gjort færdigt. Det var d:r Jakobsens agt at give en længere indledning på en

15 ark; men denne var ikke udarbejdet undt. enkelte afsnit; hvad der kan trykkes, vil blive udgivet. Hele værket vil således væntelig komme til at foreligge nogenlunde fuldstændigt i en nær fremtid.

Forløbere for dette leksikalske arbejde var de ypperlige afhandlinger: Det norröne sprog på Shetland (disputats 1897), The dialect and placenames of Shetland (s. år), samt Shetlandsøernes stednavne i Aarbøger f. nord. oldk. 1901. Jfr Shetland og Shetlænderne i Tilskueren 1896.

Den anden hovedgenstand for d:r Jakobsens videnskabelige virksomhed var naturligvis færøsk sprog og litteratur. Hans hovedværk her er udgaven af Færøske folkesagn og æventyr 1898—1901 med glossar og anmærkninger. Det allermeste af stoffet havde han selv samlet på sine rejser. Hertil slutter sig Færøsk sagnhistorie (1904) med en udførlig og velskreven oversigt over Færøernes almindelige historie og litteratur. Han påbegyndte en udgave af Diplomatarium Færoense, hvoraf 1. bind udkom 1907; det indeholder en udgave af færøske oldbreve med en fortrinlig indledning, deri om færøsk »firr í tíđini» (det hele er udgivet på færøsk). Om den udmærkede færøske patriot, Poul Nolsöy (d. 1809), skrev d:r J. en afhandling i (dansk) Hist. tidsskr. (6. r. III; 1892) og senere, på færøsk, Livssøga og irking Nolsoyar-Páls (1912), samt udgav dennes ironiske digt Fuglakväji med kommentar. Endelig skal nævnes følgende afhandlinger, der hver på sin måde behandler det æmne, hvorom det drejer sig, på en overmåde klar og træffende måde: »Strejflys over færøske stednavne» (i Festskr. til Wimmer, 1909), »Nordiske minder, især sproglige, på Orknöerne» (i Sv. landsmålen, 1911), og »Stednavne og personnavne i Normandiet» (Danske Studier 1911). Af disse er især den sidste af betydning som et indlæg, og det ret afgörende, i striden om de normandiske navnes oprindelse.

At han også var en dygtig og omsorgsfuld udgiver, viser hans udgave af de islandske Austfirđingasögur, udg. for Samf. til udg. af gml. nord. litt. (1902—03). Islandsk beherskede han til fuldkommenhed. Skade kun, at han ikke fik givet os en ny udgave af Færeyingasaga, som han havde haft så fortrinlige forudsætninger til at besörge.

For nogle år tilbage blev d:r J. engageret til at holde forelæsningsrækker over æmner vedrörende de gamle sprog- og kulturforhold på de vestlige øer ved universitetet i Aberdeen, men krigen greb her forstyrrende ind. Rimeligvis vilde d:r J. her have haft en fremtid.

Den nordiske videnskab har lidt et uerstatteligt tab ved d:r Jakobsens altfor tidlige død. Som menneske var han en sjælden retlinjet og retskaffen personlighed, afholdt af alle som

lærte ham at kende. Hans landsmænd, Færingerne, forstod at skatte ham som en af deres allerbedste, både hvad ånd og hjærte angik.

Khavn 19/10 1918.

Finnur Jónsson.

Besvärjelsen på Björketorp- och Stentoften-stenarne.

I min anmälan av O. v. Friesen, Lister- och Listerby-stenarne i Blekinge i Ark. f. nord. fil. XXXV, s. 184—188, har jag tyvärr råkat ut för ett ledsamt förbiseende, som dr. F. Burg påpekat för mig, i det jag antagit Bj. **haidʀ**, St. **hideʀ** vara namn på valan *Heiðr*, ehuru adj. »mållös» tillägges namnet i mask., Bj. **malausʀ**, St. **malasaʀ**. Det är sålunda en manlig besvärjare, och måhända har även denne i denna egenskap kunnat bära namnet *Heiðr*, då detta namn enligt Müllenhoff uppträder nästan som ett appellativ för dylika personligheter av kvinnligt kön, se min anmälan s. 186, not 1. De båda *Heiðr* skulle kunna vara ursprungligen skilda: en mask. a- eller i-stam och ett därmed sammanhörigt fem. på *-ī*, jfr. skr. *vr̥ka-s*, fvn. *ulfr* m. till skr. *vr̥kī*, fvn. *ylgr* f., skr. *páti-ṣ*, gr. πόσις, lit. *pats* m. till lit. *pati* f., se Brugmann, Grundr. d. vgl. Gram. II: 1, s. 217, 219. Mask. *Heiðr* är icke uppvisat, om det icke möjligen föreligger i *Heiðr*, *Hrossþjófr*, *Hrímnis kindar* Hdl. 32, 5, vars genus är oklart.

Om icke detta antagande av en manlig *Heiðr* skulle kunna godtagas, ser jag ingen annan utväg än att återgå till Bugges antagande av smsg. **heiðr-runa(r)* »Hædersruner»[1], dock icke som motsats till **ginnrúnar* utan växelbeteckning därför från annan synpunkt, jfr Háv. 142 Rúnar munt þu finna ok ráðna stafi, miok stóra stafi, miok stinna stafi. Måhända har runornas praktfulla röda färg föranlett uttrycket.

Stockholm 6 juni 1916.

Erik Brate.

[1] Tidsk. f. fil. VII, 340.

Bibliografi för 1917.

Av **Sven Grén Broberg** [1].

I. Bibliografi, litteraturhistoria och biografi.

Aberstén, S. Litteratur om Bohuslän. (Biblioteksbladet. Årg. 2. S. 53—59.)

Arne, T. J. Svensk fornkunskap 1906—1916. [Bibliografi.] (Tidskr. f. d. sv. folkbildningsarbetet. Årg. 6. S. 152—158.)

Beckman, Nat. En handskrift af det s. k. Rosengrenska lagförslaget. (NTBB. Årg. 4. S. 81—82.)

— Handskrifter, som "sammanträffat". (NTBB. Årg. 4. S. 82—83.)

— Svenska bokfabriker och skrifvarstugor. (NTBB. Årg. 4. S. 73—80.)

Bergh, Severin. Några erinringar med anledning af V. Gödels anmälan af S. Berghs arbete "Svenska riksarkivet 1618—1837". (HTsv. Årg. 37. Bilaga. S. 1—3. — Svar av *Vilhelm Gödel.* Ibid. S. 3—4.)

Broberg, Sven Grén. Bibliografi över de under 1916 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen. (Årsskrift för modersmålslärarnas förening 1916—1917. S. 11—30. — Även i särtryck. Gbg. 8:o.)

Dahl, Frantz, og *Rodhe, A. E.* Nordisk [rättsvetenskaplig] Litteraturfortegnelse 1916. (Tidsskr. f. Retsvidenskab. Aarg. 30. S. 438—510.)

Dirckinck-Holmfeld, E. Nordgermanisch. [Nordisk filologisk bibliografi för år 1915.] (Indogerman. Jahrbuch. Bd 4. S. 179—202.)

Erichsen, B. og *Krarup, Alfr.* Dansk historisk Bibliografi. Systematisk Fortegnelse over Bidrag til Danmarks Historie til Udgangen af 1912. (I tilslutning til Bibliotheca Danica). Bd 3. Udg. paa Carlsbergfondets Bekostning. (Även med titel: Dansk personalhistorisk Bibliografi.) Kbh. 8:o. (3), IV, 807 s. (Anm. Bogvennen. Aarg. 6: 2. S. 185 av *Th. D.* — HTno. R. 5. Bd 4. S. 168—169 av *Edv. Bull.* — Højskolebladet 1917. Sp. 821—824 av *Poul Bjerge.* — NTBB. Årg. 4. S. 210—216 av *R. Paulli.* — Nord. Tidskr. (Lett.) 1917. S. 397—400 av *Carl Dumreicher.* — Personalhist. Tidsskr. R. 7. Bd 2. S. 237—239 af *Louis Bobé.*)

[1] Den finska bokhandelns årskatalog 1917 var ännu icke tillgänglig vid manuskriptets avlämnande. — Förteckning å starkare förkortningar av tidskriftstitlar m. m. bifogas vid slutet av bibliografien.

Flom, George T. Studies in Scandinavian paleography. III, IV. (JEGphilol. Vol. 16. S. 416—436.)

Gobom, Nils. Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 35. 1916. (Samlaren. Årg. 38. Bihang: 45 s.)

Hjelmqvist, Fredrik. Smålandslitteratur. I. (Biblioteksbladet. Årg. 2. S. 76—92.)

Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie. Hrsg. von der Gesellschaft für deutsche philologie in Berlin. Jahrg. 37 (1915). Lpz. 8:o. VIII, 187, 188 s. (T. 2. S. 1—34. *Bert Möller.* Nordisch. — S. 106—126. *Wolf von Unwerth.* Mythologie und sagenkunde.)

Knudsen, Gunnar. Evald Tang Kristensens Forfattervirksomhed. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 238—259.)

Krarup, Alfr. Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1915, vedrørende Danmarks Historie. (HTda. R. 8. Bd 6. S. L 63 —L 128.)

Kristensen, Marius. Fra de sidste års sproggranskning. XI—XII. (DSt. 1917. S. 29—35.)

Lundberg, Oskar. Nordisk ortnamnslitteratur 1916. Bibliografisk förteckning. (NoB. Årg. 5. S. 189—194.)

Lundgren, Hjalmar. Litteratur om Östergötland. (Biblioteksbladet. Årg. 2. S. 111—120.)

Munthe, Wilhelm. Norges historie. Bibliografi for 1916. (HTno. R. 5. Bd 4. Bihang: 45 s.)

Möller, Bert. [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1915. (Ark. Bd 33. S. 339—384.)

Rudbeck, Gustaf. Verelius' utdrag af Olof Tryggvasons saga. (NTBB. Årg. 4. S. 209.)

Rudolphi, H. Die ausserdeutsche Literatur über die Färöer. [Innehåller bl. a. h) Bevölkerung, Erwerbs- und Wirtschaftsleben, i) Geschichtliches und Sprachliches.] (Mitteilungen der Islandfreunde. Jahrg. 5. S. 8—19.)

Seip, Didrik Arup. Gammal bygdemålsliteratur. (SoS. Aarg. 23. S. 178—186, 210—216.)

Settervall, Kristian. [Svensk historisk] Bibliografi 1916. (HTsv. Årg. 37. Bilaga. S. 467—508.)

Sommerfelt, W. P. [Norsk arkeologisk] Bibliografi 1916. (For. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1916. S. 141—151.)

— Norsk arkeologisk literatur 1914—1916. (Oldtiden. Bd 6. S. 289—296.)

Udsigt over Indholdet af [Dansk] Historisk Tidsskrift. 8. Række, I—VI Bind. (HTda. R. 8. Bd 6. S. 567—573.)

Wikman, K. Rob. V. Katalog över Svenska litteratursällskapets i Finland folkloristiska arkiv. (FESt. 2. = SSLF. 135. S. 198—224.)

Ek, Sverker. Karin Ulfsparres visor. (Samlaren. Årg. 38. S. 70—82.)
Nordström, Johan. Bröllopsbeswärs Ihogkommelsze, Johannes Rudhelius och magister Smedberg. En motkritik. (SpoSt. Årg. 17. S. 45—78. — Med anledn. av *Einar Smedberg.* Bröllops Beswärs Ihogkommelse och Johan Rudhelius. Ibid. Årg. 16. S. 219—247. — Replik av *Einar Smedberg.* Bröllops Beswärs Ihogkommelse än en gång. Några principiella anmärkningar. Ibid. Årg. 17. S. 237—254.)
Noreen, Erik. Gióta Kiämpa-wisa som "folkvisa". (Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 458—464.)
Pedersen, P. Storgaard. Om den danske Rimkrønike. (Tiden. Ugeblad for Politik og folkelig Oplysning. Aarg. 8. S. 92—93.)
Schück, Henrik, och *Warburg, Karl.* Huvuddragen av Sveriges litteratur. Avd. 1—2. Sthm. 8:o. XII, 164; VIII, 272 s.
Severinsen, P. Dagevisen. (Edda. Bd 7. S. 142—149. — Replik av *Hans Brix.* Dagvisen. Ibid. Bd 8. S. 139.)
Svenska litteraturens historia. Av *Fredrik Böök, Gunnar Castrén, Richard Steffen, Otto Sylwan.* Under redaktion av *Otto Sylwan.* H. 1. Sthm. 8:o. 48 s.

Djurklou, Nils Gabriel.
Wahlfisk, Joh. Nils Gabriel Djurklou [med förteckning på Djurklous kulturhistoriska och etnografiska såväl tryckta som viktigaste otryckta arbeten]. (Fataburen 1917. S. 125—140, portr.)

Dyrlund, Folmer.
Dahlerup, Verner. Folmer Dyrlund. (Ark. Bd 34. S. 175—178.)
Kristensen, Marius. Folmer Dyrlund. Født 24. maj 1826—Død 27. februar 1917. (Højskolebladet 1917. Sp. 327—328.)

Gravlund, Thorkild.
Rørdam, Valdemar. Thorkild Gravlund. (Ugens Tilskuer. Bd 7. S. 248—250.)

Hansen, Andr. M.
Brøgger, A. W. Dr. Andr. M. Hansen. (Samtiden. Aarg. 28. S. 611—616.)

Hildebrand, Hans.
Kock, Axel. Hans Hildebrand * $^5/_4$ 1842 † $^2/_2$ 1913 [jämte förteckning över "Viktigare skrifter af Hans Hildebrand"] (KVAÅ. 1917. S. 273—298, portr.)

Kristensen, Evald Tang.
Norlind, Tobias. Evald Tang Kristensen. (FoF. Bd 4. S. 167—171, portr.)

Madssen, Peder Kristian.

[Madssen, Peder Kristian.] Breve fra en dansk Folkemindesamler. Udg. av *Hans Ellekilde*. Kbh. 8:o. (3), 82 s., portr. (= Danmarks Folkeminder. Nr 15.)

Olrik, Axel.

Clausen, Johan. Ved Professor Axel Olriks Jordefærd i Sollerød Kirke den 23. Februar 1917. (Højskolebladet 1917. Sp. 367—370.)

Gravlund, Thorkild. Axel Olrik. (Bogvennen. Aarg. 6. Halvbd 1. S. 397—399.)

Heusler, Andreas. Axel Olrik. (Archiv f. d. Stud. d. neueren Sprachen. Jahrg. 71. Bd 136. S. 1—15, portr.)

Jónsson, F. Mindeord over Axel Olrik. (Oversigt over det kgl. danske Vid.-selsk. Forhandl. Jan.—Juni 1917. S. 23—28.)

Kristensen, Marius. Axel Olrik. 3. Juli 1864—17. Februar 1917. (DSt. 1917. S. 1—12, portr.)

— Axel Olrik. Født 3. Juli 1864—død 17. Februar 1917. (Højskolebladet 1917. Sp. 249—252.)

Liestøl, Knut. Axel Olrik. (SoS. Aarg. 23. S. 193—205.)

M[elsted], B. Th. Axel Olrik. (Ársrit hins ísl. fræđafjelags. Ár 2. S. 116—117, portr.)

Petersen, Carl S. [Axel Olrik.] (HTda. R. 8. Bd 6. S. 522—524.)

Professor Axel Olrik. (Illustreret Tidende. Aarg. 58. Halvbd 1. S. 245, portr.)

Schütte, Gudmund. Danskforskeren Axel Olrik. (Gads danske Magasin. 1916—1917. S. 408—412.)

Sydow, C. W. v. Axel Olrik. 3 juli 1864—17 februari 1917. (Ark. Bd 33. S. 335—338.)

— Axel Olrik. (FoF. Bd. 4. S. 23—28, portr.)

Wikman, K. Rob. V. Axel Olrik. (Hembygden 8. S. 33—34.)

Thomsen, Vilhelm.

Nyrop, Kr. Vilhelm Thomsen. (Bogvennen. Aarg. 6. Halvbd 1. S. 271—275, portr. ill.)

Torp, Alf.

Falk, Hjalmar. Alf Torp. (MoM. 1917. S. 1—3.)

Jónsson, Finnur. Alf Torp. (Ársrit hins ísl. fræđafjelags. Ár 2. S. 115—116, portr.)

Knudsen, Gunnar. Mindeord. (DSt. 1917. S. 12—13.)

Kristensen, Marius. To norske videnskabsmænd [Alf Torp och Ernst Sars]. (Højskolebladet 1917. Sp. 205—208.)

Marstrander, Carl. Alf Torp (27. sept. 1853—26. sept. 1916). (NTfF. R. 4. Bd 5. S. 173—184.)

Worm, Ole.

Hermannsson, Halldór. Ole Worm. (Ársrit hins ísl. fræđafjelags. Ár 2. S. 42—64, portr.)

II. Lärda sällskaps skrifter, tidskrifter och samlingar.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. 1916. R. 3. Bd 6. H. 2—4. S. 97—302. — 1917. R. 3. Bd 7. (3), 332 s. Kbh. 8:o. ill.

Antikvarisk tidskrift för Sverige. Utg. av Kungl. Vitterhets, historie och antikvitets akademien genom *Emil Ekhoff.* D. 22. H. 1. Sthm. 8:o. 175 s. ill.

Árbók hins íslenzka fornleifafélags. 1916. Rvík. 8:o. (3), 51 s. 1 pl.

Arkiv för nordisk filologi, utg. . . . genom *Axel Kock.* Bd 33 (= Ny följd. Bd 29). H. 3—4. S. 193—384. — Bd 34 (= Ny följd. Bd 30). H. 1—2. S. 1—200.

Bergens museums aarbok 1916—17. Hist.-antikv. række. H. 3. 37, 86 s. 10 pl. ill. Bergen. 8:o.

Danmarks Folkeminder Nr 11 [: 2]. *Ussing, R. A.* Minder fra Erritsö. Ordnede og udfyldte af *Henrik Ussing.* 2. (3) s., s. 117—206, 2 pl. ill. — Nr 15. *[Madssen, Peder Kristian.]* Breve fra en dansk Folkemindesamler. Udg. av *Hans Ellekilde.* (3), 82 s., portr. — Nr 16. *Nielsen, H. Grüner.* Vore ældste folkedanse. Langdans og polskdans. (7), 69, (28 s.). — Nr 17. Festskrift til Evald Tang Kristensen paa hans Halvtredsaarsdag som Folkemindesamler den 31. December 1917. Udg. af Foreningen "Danmarks Folkeminder" ved *Gunnar Knudsen.* 260 s. ill. Kbh. 8:o.

Danske Studier, udg. af *Gunnar Knudsen* og *Marius Kristensen.* 1917. Kbh. 8:o. (2), 174 s. 1 pl.

Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning. Redaktør: *Gerhard Gran.* Bd 7—8. Kria. 8:o. (3), 368; (3), 372 s.

Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift, utg. af *Gustaf Upmark.* 1917. Sthm. 8:o. (2), II, 200, 53 s. ill.

Folkminnen och folktankar. Populärvetenskaplig tidskrift, red. av *C. W. v. Sydow.* [Utg. av] Folkminnesföreningen i Lund. Bd 4. Malmö. 8:o. (4), 188 s. ill.

Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Aarsberetning for 1916. Aarg. 72. Med 91 illustrationer i teksten. Kria. 8:o. VIII, 196 s.

Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets, historie och antikvitets akademien. Årg. 12 (1917). Under red. av *Emil Ekhoff.* H. 1—4. S. 1—278. 1 karta, 1 pl. ill. Sthm. 8:o.

Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift. 1916. Gbg. 8:o. 74 s. ill.

Hembygden. Tidskrift, utg. av Samfundet för svensk folklivsforskning i Finland genom *G. Nikander, W. Solstrand, V. E. V.*

Wessman och *K. R. V. Wikman*. 8. [H.] 1—5. S. 1—80. Hfors. 8:o. ill.

Historisk tidskrift för Finland. Årg. 2 (1917). Utg. av *P. O. von Törne*. Hfors. 8:o. (3), 304 s., 3 pl. ill.

Historisk tidskrift för Skåneland, utg. av *Lauritz Weibull*. B. 5. H. 4—5. S. 155—246. — Bd 7. H. 1. S. 1—70, 1 karta. Lund. 8:o.

Historisk tidskrift, utg. af Svenska historiska föreningen genom *Torvald Höjer*. Årg. 37 (1917). Sthm. 8:o. VII, 324, 91 s., bilagor.

Historisk Tidsskrift, udg. af den Danske historiske Forening ... Red. af *Kr. Erslev*. R. 8. Bd 6. H. 5—8. (5) s., s. 285—577, L 63 – L 128. Kbh. 8:o.

Historisk tidsskrift, utg. av den Norske historiske forening. 1917. Lev. 1 (= Avhandlinger fra universitetets historiske seminar, utg. av *Halvdan Koht*. Bd 3. Lofthusbevægelsen av *Georg Sverdrup*. 256 s.), 2—4 (= R. 5. Bd 4. H. 1—3. S. 1—256, 45 s.). Kria. 8:o.

Islandica. An annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic collection in the Cornell university library. Vol. 10. Ithaca, N.Y. 8:o. (4), XV, 84 s.

Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie. Hrsg. von der Gesellschaft für deutsche philologie in Berlin. Jahrg. 37 (1915). Lpz. 8:o. VIII, 187, 188 s.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Hrsg. von *Otto Behaghel* und *Fritz Neumann*. Jahrg. 38 (1917). Lpz. (tr. i Altenburg). 4:o. XXXII, 432 sp.

Maal og minne. Norske studier, utg. av Bymaals-laget ved *Magnus Olsen*. 1917. Kria. 8:o. (4), 172 s. ill.

Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning ... utg. av *Jöran Sahlgren*. Årg. 5 (1917). Lund (tr. i Upps.). 8:o. (4), 200 s. ill.

Norsk folkekultur. Folkeminne-tidsskrift. Styrt av *Rikard Berge* med hjelp av *Alexander Bugge, O. Olafsen* og *Kr. Visted*. Aarg. 3. Risør (tr. i Kria). 8:o. (4), 172 s. ill. (Anm. Aarg. 1—3. Publications of the Soc. for the advancement of Scandinavian study. Vol. 4. S. 247—249 av *George T. Flom*.)

Oldtiden. Tidsskrift for norsk forhistorie ... Red. av *A. W. Brøgger*. Bd 6. H. 2. S. 187—314. Kria. 8:o. ill.

Publications of the Society for the advancement of Scandinavian study. Scandinavian studies and notes. [Ed. by] *George T. Flom, A. Louis Elmquist*. Vol. 4 (1917). Urbana. (8), 337 s.

Safn til sögu Íslands og íslenskra bókmenta að fornu ok nýju, gefið út af hinu íslenska bókmentafjelagi. 5: 3. S. 5—92; 4, 4 s. Rvík. 8:o.

Samfundet S:t Eriks årsbok. 1917. Utg. genom *Gustaf Upmark*. Sthm. 8:o. (8), 153 s. 3 pl. ill.

Samlaren. Tidskrift, utg. af Svenska litteratursällskapets arbetsutskott. Årg. 38 (1917). Upps. 8:o. VII, 248, 50 s.

Samlingar, utg. af Svenska fornskriftsällskapet. Sthm. H. 150. S. 1241—1296. 4:o. — H. 151. (1), VI, 256 s., 2 pl. 8:o.

Sed och sägen. Månadsskrift, utg. av Folkminnesföreningen i Lund. 1917. Nr 1. Malmö. 8:o. 8 s.

Skrifter, utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 132 (Finlands svenska folkdiktning. I. A. Sagor, referatsamling. Bd 1. Utg. av *Oskar Hackman*. XX, 523, (8) s.). — 133 (= Studier i nordisk filologi, utg. genom *Hugo Pipping*. Bd. 8: 1—3. (5), 98, 8, 72, (8) s.). — 134 (= Förhandlingar och uppsatser. 30 (1916). (8), CXXVIII, 340, (8) s.). — 135 (= Folkloristiska och etnografiska studier. II. (5), 224, (8) s.). — 136 (Finlands svenska folkdiktning. I. B. Sagor i urval. Bd 1. Utg. av *Anders Allardt*. VII, 523, (8) s.) (Anm. av 132: Norsk folkekultur. Aarg. 3. S. 171—172 av *R. B*[*erge*]).

Språk och stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning. Utg. av *Ruben G:son Berg, Bengt Hesselman, Olof Östergren*. Årg. 17 (1917). Upps. 8:o. (3), 260 s.

Svenska landsmål ock svenskt folkliv. Tidskrift, utg. på uppdrag av Landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors ock Lund genom *J. A. Lundell*. 1917, h. 1—4. (= H. 137—140.) 100 s., s. 433—624, 3—114, 5—100. Sthm. 8:o.

Svenska språkföreningens tidskrift. Årg. 6 (1917). H. 1—4. 32, 83 s. Sthm. 8:o.

Upplands fornminnesförenings tidskrift. Utg. . . . af *Oscar Almgren*. 32 (= Bd 7. H. 4). S. 295—376, (4) s., 8 pl. + Bilaga. S. 119—198, (4) s. ill.

III. Nordisk språkvetenskap.

1. I allmänhet.

Behaghel, O. Zum genetiv bei adjectiven [inneh. bl. a. isl. *þarfe, þurfe.*] (PBB. Bd 43. S. 153—155.)

Brugmann, Karl. Der Ursprung der Scheinsubjekts 'es' in den germanischen und den romanischen Sprachen. Lpz. 8:o. (2), 57 s. (= Berichte üb. d. Verhandl. d. Kgl. sächs. Ges. d. Wiss. zu Lpz. Philol.-hist. Kl. Bd 69. H. 5.)

— Zu den Wörtern für 'heute', 'gestern', 'morgen' in den indogermanischen Sprachen. Lpz. 8:o. (2), 34 s. (= Berichte üb. d. Verhandl. d. Kgl. sächs. Ges. d. Wiss. zu Lpz. Philol.-hist. Kl. Bd 69. H. 1.)

Brøndal, Viggo. Substrater og Laan i Romansk og Germansk. Studier i Lyd- og Ordhistorie. Diss. Kbh. 8:o. XVI, 215 s. (Anm. NphM. Jahrg. 18. S. 165—168 av *A. Wallensköld.*)

Byskov, J. Dialekterne kontra Rigssproget. (Vor Ungdom 1917. S. 149—157.)

Cederschiöld, Gustaf. Om kvinnospråk och andra ämnen. Anteckningar och reflexioner. 2. uppl. Lund. 8:o. 244 s.

Collin, Carl. Genmäle [m. anledn. av E. Brates recension av C. Collins svar å Schonings "Sprogforskningens vilde skudd". (Från filol. fören. i Lund. IV. Lund 1915. S. 19—33)]. (Ark. Bd 34. S. 89—90.)

Dahl, B. T. Lidt om Forholdet mellem Tænke- og Sproglære. En Studie. (Vor Ungdom 1917. S. 445—459.)

Flom, George T. Allitteration and variation in old Germanic namegiving. (MLN. Vol. 32. S. 7—17.)

Ehrling, Sigfrid. En dansk lärobok i svenska från 1700-talet [*Matthias Werner.* Kort Afridsning på Lig- og Uligheder imellem det Danske og Svenske Sprog ... Kbh. 1766.]. (DSt. 1917. S. 153—154.)

Goodall, A. The Scandinavian suffixed article in Yorkshire placenames. (NoB. Årg. 5. S. 102—103. — Med anledn. härav: *Eilert Ekwall.* The Scandinavian suffixed article in English place names. Ibid. Årg. 5. S. 104—105.)

Hansen, H. P. Kjæltringsproget. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 70—94. ill.)

Heilskov, Chr. Nordbo-Navne. Ca. 900 Fornavne med Forklaring samt et Tillæg af fremmede Navne. Kbh. 8:o. 47 s.

Hjärne, Erland. Vagi fluvius och Vatá. En historisk ortnamnsstudie. (NoB. Årg. 5. S. 53—89. ill.)

Jespersen, Otto. Negation in English and other languages. Kbh. 8:o. 152 s. (= Det Kgl. da. Vid. selsk. Hist.-filol. Meddelelser. I: 5.)

Jessen, E. Etymologiserende Notitser. IX—X. (NTfF. R. 4. Bd 5. S. 113—124. — R. 4. Bd 6. S. 49—64.)

Karsten, T. E. De nordiska ortnamnen som historiska minnesmärken med särskild hänsyn till Finland. (HFfi. Årg. 2. S. 159—198.)

Kock, Axel. En fornnorsk och östnordisk ljudlag. (Ark. Bd 33. S. 241—275.)

— Är Skåne de gamles Scadinavia? (Ark. Bd 34. S. 71—88.)

Koht, Halvdan. "Paa kvantsvis". (MoM. 1917. S. 171—172.)

Lind, E. H. Fornnordiska dopnamn i urval, lämpat för nutida bruk. Med förklaringar. Upps. & Sthm (tr. i Upps.). 8:o. VIII, 32 s.

Lindqvist, Axel. Vom anlautswechsel *str* : *r* im germanischen. (PBB. Bd 43. S. 100—113.)

Lindroth, Hjalmar. Onomatologiska anmärkningar till T. E. Karstens Germanisch-finnische Lehnwortstudien. (NoB. Årg. 5. S. 19—52.)

Loewe, Richard. Der germanische Pluraldativ. (ZfvglSpr. Bd 48. S. 76—99.)

Neuhaus, Johannes. Helges Prinsesse Svåvå = Eider = den svebiske Flod (hos Ptolemæos). (NTfF. R. 4. Bd 6. S. 29—32.)

Noreen, Adolf. Sjön Dusslingen m. fl. ortnamn och Ynglingatals Sveigder-strof. (NoB. Årg. 5. S. 1—5.)

Ojansuu, Heikki. Zu den finnisch-germanischen Berührungen. (NphM. Jahrg. 18. S. 18—23.)

Olsen, Magnus. Sigtuna. (NoB. Årg. 5. S. 90—92.)

Palmér, Johan. Baldersbrå. (Ark. Bd 34. S. 138—147.)

Petersson, Herbert. Germanische worterklärungen. [Innehåller bl. a. urgerm. **ketu̯a*, isl. *kjǫt*.] (PBB. Bd 43. S. 149—153.)

Pipping[, Hugo]. [Referat av föredrag över] In finnischen Ortsnamen steckende germanische Sprachformen. (NphM. Jahrg. 18. S. 72—73.)

— Urgermanskt *aiw* i de nordiska språken. Hfors. 8:o. 98 s. (= StNF. Bd. 8: 1 i SSLF. 133.)

Rosberg, J. E. Språk- och nationalitetsgränser [i norra Europa] (oafslutad). (Terra. Årg. 29. S. 173—192, 1 karta.)

Schoning, O. I historisk belysning. Fremdeles om navneordene som konkreter og abstrakter. (NTfF. R. 4. Bd 6. S. 97—140.)

Schwentner, Ernst. Zur metasthesis im germanischen. (PBB. Bd 43. S. 113—125.)

Schütte, Gudmund. Nordens ældste Indbyggernavne. (HTno. R. 5. Bd. 4. S. 1—41.)

— Vor Æts og vor Folkegruppes Navne [arier och goter]. (DSt. 1917. S. 43—48.)

Seip, Didrik Arup. Om fastgrodd artikkel i nordisk. Ordet *klid* (dansk). (MoM. 1917. S. 149—152.)

Sjöros, Bruno. Beiträge zur Kenntnis des Suffixes *-ung, -ing* in den germanischen Sprachen. (NphM. Jahrg. 18. S. 24—33.)

— Två samnordiska kvantitetsregler. (I. Konsonant efter lång vokal. II. Två konsonanter efter vokal.) Hfors. 8:o. 72 s. (= StNF. Bd. 8: 3 i SSLF. 133.)

Svensson, J. V. De nordiska folknamnen hos Jordanes. (NoB. Årg. 5. S. 109—157.)

Wadstein, Elis. Jordanes' *Vagi* fluvius och *Vaxholm*. (NoB. Årg. 5. S. 15—18.)

Wellander, Erik. Om den historiska betydelselärans utvecklingsmöjligheter. (SpoSt. Årg. 17. S. 201—236.)

Wiklund, K. B. Die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen. (Aus Anlass von T. E. Karstens Germanisch-Finnischen Lehnwortstudien.) (IF. Bd 38. S. 48—115.)

2. Isländska och fornnorska.

a. Grammatik och lexikografi.

Hægstad, Marius. Vestnorske maalføre fyre 1350. II. Sudvestlandsk. 2. Indre sudvestlandsk. Færøymaal. Islandsk. Andre bolken. Kria. 8:o. VII, 190 s., 5 facsim. (= Videnskapsselsk:s skrifter. II. Hist.-filos. kl. 1916. No. 4.)

Kolsrud, Sigurd. Um *e* og *æ* i cod. Holm. isl. membr. no. 34 in 4to. (Ark. Bd 33. S. 283—292.)

Nygaard, M. Bemerkninger, rettelser og supplementer til min Norrøn syntax. (Kristiania 1905.) Kria. 8:o. (5), 54 s. (= Videnskapsselsk:s skrifter. II. Hist.-filos. kl. 1916. No. 5.)

Oddsson, Gísli. Annalium in Islandia farrago and De mirabilibus Islandiae. Edit. with an introduction and notes by *Halldór Hermansson.* [Innehåller bl. a. isl. fisk-, fågel- och växtnamn.] Ithaca, N.Y. 8:o. (6), XV, 84 s. (= Islandica. Vol. 10.)

Scheel, Fredrik. De oldnorske oversettelser av Vilhelm av Sabinas forordninger. (MoM. 1917. S. 73—76.)

Sturtevant, Albert Morey. Über Neubildungen bei altnordischem frjósa und kjósa. (JEGphilol. Vol. 16. S. 499—514.)

Wiehe, Holger. Enn um ættarnöfn á Íslandi. (Skírnir. Ár 91. S. 286—295.)

— Um heiti hljóđfæra og önnur hljómfræđisorđ i íslenzku. (Skírnir. Ár 91. S. 96—104.)

Åkerblom, Axel. Bruket av historiskt presens i den tidigare isländska skaldediktningen (till omkr. 1100.) (Ark. Bd 33. S. 293—314.)

b. Texter, översättningar och kommentarer.

Alfræđi íslenzk. Islandsk encyklopædisk litteratur. III. Landalýsingar m. fl. Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Kr. Kålund.* H. 1. S. 1—80. Kbh. 8:o.

Diplomatarium islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni ađ halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og ađrar skrár, er snerta Ísland eđa íslenzka menn. Gefiđ út af hinu íslenzka bókmentafélagi 11: 3. (1547—1549). S. 529—704. Rvík. 8:o.

Hálfdanar saga Eysteinssonar. Herausgegeben von *Franz Rolf Schröder.* Halle a. S. 8:o. VIII, 146 s. (= Altnordische sagabibliothek. H. 15.)

Kirialax saga. Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Kr. Kålund.* Kbh. 8:o. XXIII, 106 s.

Die Reden des Hohen (1. Lied) aus der sogenannten Liederedda übersetzt von *F. Genzmer.* (Mitteilungen der Islandfreunde. Jahrg. 4. S. 45—52.)

The king's mirror (Speculum regale — Konungs skuggsjá). Transl. from the Old Norwegian by *Laurence Marcellus Larson*. New York. 8:o. XVI, 388 s. (Scandinavian monographs. Vol. 3.)

Thorgny the Lawmann [övers. till eng. från Ólafs saga hins helga av] *George T. Flom*. (Publications of the Soc. for the advancement of Scandinavian study. Vol. 4. S. 240—246.)

Finnbogason, Guđm. Um drengskap. Erindi, fyrst flutt í Winnipeg 1. júní 1916. [Med exempel ur fisl. litteratur.] (Skírnir. Ár 91. S. 227—240.)

Hederström, Ture. Fornsagor och eddakväden i geografisk belysning med inledande namnundersökningar. Utdrag ur ett efterlämnat arbete. D. 1. Sthm. 8:o. X, (1), 60 s., 1 karta. ill. (Anm. NoB. Årg. 5. S. 187—188 av *J. S[ahlgren]*.)

Heusler, Andreas. Die Isländersagas als Zeugnisse germanischer Volksart. (Deutsche Rundschau. Bd 170. S. 375—394.)

— Die zwei altnordischen Sittengedichte der Havamal nach ihrer Strophenfolge. (Sitzungsberichte d. kgl. preuss. Akad. d. Wiss. Jahrg. 1917. Halbbd 1. S. 105—135. — Anm. Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 213—214 av *Ivar A. Lindquist*.)

Hollander, L. M. Studies in the Jómsvíkingasaga. (Ark. Bd 33. S. 193—222. — Med anledn. härav: *Sophie A. Krijn*. Nogle Bemærkninger om Jómsvíkingasaga. Ibid. Bd 34. S. 166—171.)

Holmboe, Jens. Plantenavnet buxhorn i "Postula sögur". (MoM. 1917. S. 168—169.)

Indrebø, Gustav. Fagrskinna. Kria. 8:o. 301 s. (= Avhandlinger fra Universitetets [i Kristiania] historiske seminar, utg. av *Halvdan Koht, Oscar Albert Johnsen, Edv. Bull.* Bd 4.)

Jónsson, Finnur. Sigurđarsaga og de prosaiske stykker i Codex regius. (Aarb. R. 3. Bd. 7. S. 16—36.)

Kristensen, Marius. Nogle fiskenavne fra Eddas nafnaþulur. (MoM. 1917. S. 111—112.)

Kålund, Kr. Kirjalax sagas kilder. (Aarb. R. 3. Bd 7. S. 1—15.)

Larsen, Henning. Sigrdrífa-Brynhild. [Med anledn. av *Panzer*. Stud. zur germanischen Sagengeschichte. 2. München 1912.] (Publications of the Soc. for the advancement of Scandinavian study. Vol. 4. S. 65—73.)

Lindholm, Inga. Kvinnoprofiler ur de isländska släktsagorna. (Finsk tidskr. T. 83. S. 285—307.)

Lindquist, Ivar A. Till två små dikter i Havamal. (Ver sacrum 1917. Utg. av Göteborgs högskolas studentkår. S. 126—135.)

Nerman, Birger. Ynglingasagan i arkeologisk belysning. (Fornv. 1917. S. 226—261.)

Nordgaard, O. Tors frokost [enl. Hárbarđsljóđ]. (MoM. 1917. S. 79—80. — Med anledn. härav: *Halvdan Koht*. Sild og — bukker? Ibid. S. 163—164.)

Paasche, Fredrik. Sigvat Tordssøn. Et skaldeportræt. (Edda. Bd 8. S. 57—86.)

Patzig, Hermann. Dietrich von Bern und sein Sagenkreis. Dortmund. 8:o. 76 s.

Rittershaus, Adeline. Altnordische Frauen. Frauenfeld u. Lpz. 8:o. 240 s.

Schröder, Franz Rolf. Untersuchungen zur Hálfdanarsaga Eysteinssonar. (Diss. Kiel.) Halle. 8:o. 54 s.

Schütte, Gudmund. Nibelungsagnet. En Digtning om Svig, Frændemord og Skatterov i Merovinger-Ætten. (Edda. Bd 8. S. 213—269.)

Sweringen Baur. Grace van. The disguise motif in the Germanic Hero-sagas. (Publications of the Soc. for the advancement of Scandinavian study. Vol. 4. S. 220—239.)

Åkerblom, Axel. Bidrag till diskussionen om str. 77 i Havamal. Reson och alliteration. (Ark. Bd 34. S. 171—173.)

3. Danska.

a. Grammatik och lexikografi.

Bertelsen, Henrik. Dansk Sproghistorie til Skolebrug. 1. Tekster og sproghistoriske Oversigter. 2. Kommentar og Ordliste. 4. Udg. Kbh. 8:o. VIII, 145; (3), 92 s.

Björkman, Erik. Zu ae. *Eote, Yte* usw., dän. *Jyder* 'Jüten'. (Beiblatt zur Anglia. Jahrg. 28. S. 275—280.)

Brøndum-Nielsen, Johs. Danske lovhåndskrifter og dansk lovsprog i den ældre middelalder. (Ark. Bd 34. S. 105—137.)

— Trykforholdene ved afledningsendelsen *-agtig* i dansk. (DSt. 1917. S. 35—39.)

— [Etymologien av] "Turebyn" — "Narrogonisk". (DSt. 1917. S. 154.)

— Urian—Kalurius. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 159—168.)

Clément, Ad. Et mærkeligt Sten-navn [cinotellæ] hos Henrik Harpestræng. (DSt. 1917. S. 163—164. — Replik av *Marius Kristensen.* Ibid. S. 165—166. — av *Ad. Clément.* Ibid. S. 167—172.)

Dahl, B. T. Nogle Brugs- eller Funktionsovergange og Betydningsændringer i det danske Sprog. 1. (Vor Ungdom. 1917. S. 641—644.)

Dahl, Frantz. Strøgods [Användningen av tilltalsformen: Hr. Frue]. (DSt. 1917. S. 62.)

Danske Grammatikere fra Midten af det syttende til Midten af det attende Aarhundrede . . . udg. af *Henrik Bertelsen.* Bd 2. [*E.*

Pontoppidan. Grammatica danica (1668). 1—426]. Kbh. 8:o. (5), 426 s. (Anm. Nord. Tidskr. (Lett.) 1917. S. 598—599 av *Johs. Bröndum-Nielsen*.)

Foss, Alex. At—aa—og. [Om bruket härav i talspråk.] (Ugens Tilskuer. Bd 7. S. 119—120.)

Gamborg, V. E. "Vort Modersmaal er dejligt —". [Om språkets behandling i försäkringsskrivelser.] (Assurandøren. Aarg. 22. S. 145—147.)

Hänninger, Nils. Fornskånsk ljudutveckling. En undersökning av cod. AM. 28. 8:o och cod. Holm. B. 76. Lund. 8:o. XVIII, 280 s. (= LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 13. Nr 1.)

Jespersen, Otto. Randnoter til "Nutidssprog hos börn og voxne". (NTfF. R. 4. Bd 5. S. 127—149.)

Kalkar, Otto. Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). H. 59—60. Tillæg. S. 1041—1223. [Sølvknap—Øxel.] Kbh. 8:o.

Knudsen, Gunnar. Gudminger [bornholmskt folknamn]. (DSt. 1917. S. 95—96.)

— Sydsjællands Stednavne. En kortfatted Oversigt. (Aarbog f. Hist. Samf. f. Præstø Amt. Aarg. 6. S. 72—96.)

Neuhaus, Johannes. Vestgermanske Navne i dansk Historie og Sprog. (NTfF. R. 4. Bd 6. S. 141—144.)

Rasmussen, Gustav. En vulgær Sprogbrug ved kendte Personnavne? (Akad. Ugeblad. Aarg. 6. S. 140—142.)

Schütte, Gudmund. Dansk Navneskiks Forfald og Fredning. (Højskolebladet. 1917. Sp. 1313—1316, 1349—1352, 1377—1380, 1399—1404. — Anmärkn. av *Thorkild Gravlund*. Dansk Navneskik. Ibid. Sp. 1523—1524.)

Seip, Didrik Arup. Om verbet *drille*. (DSt. 1917. S. 150—152.)

Severinsen, P. Sigar-Sagnets Stednavne hos Saxo. (Aarbog f. Hist. Samf. f. Sorø Amt. 6. S. 3—29.)

Thorsen, P. K. Förhållandet mellan riksspråk och huvudstadsspråk i Danmark. Ett uttalande. [Referat av] *B. H[esselman]*. (SpoSt. Årg. 17. S. 255—258.)

Togeby, S. P. N. Snorre I [Språkliga egendomligheter i Grundtvigs översättn. av *Snorri Sturluson*. Norges Konge-Krønike. D. 1. Kbh. 1818]. (Højskolebladet. 1917. Sp. 207—212.) — Rättelser. Ibid. Sp. 247—248. — Anmärkn. av *Karl Rasmussen*. Grundtvig og Hr. Togeby. Ibid. Sp. 313—314. — av *S. P. N. Togeby*. Grundtvigs oversættelse av Snorre I. Ibid. Sp. 419—422.

Ussing, Henrik. Danske Bøndergaardes Navne. (Vort Landbrug. Aarg. 36. S. 379—381.)

— Om Bebyggelserne og Stednavnene paa thorp. (DSt. 1917. S. 83—93.)

Waaben, Peter. En Reform, der venter. De store Forbogstavers Afskaffelse. Kbh. 8:o. 39 s.

b. Texter.

En gammel Bryllupsvise. Ved *C. Klitgaard.* (Lolland-Falsters hist. Samfunds Aarbog 5. S. 82—84.)

En Ræffue Bog. Bd 2. Halvbd 1. Textkritik, varianter, bibliografi, kommentar og historisk oversigt av *Niels Møller.* Kbh. 8:o. (1) s., s. 1—287.

Harpestræng. Gamle danske urtebøger, stenbøger og kogebøger, udg.... ved *Marius Kristensen.* H. 6. S. I—LXIV. Kbh. 8:o. (= Univ. Jubil:s danske Samfund Nr. 236.)

Mariager Legende-Haandskrift. Gl. kgl. Saml. 1586 4:to. Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Gunnar Knudsen.* H. 1. S. 1—160. Kbh. 8:o.

4. Norska.

Aasen, Ivar. Grundtanker til en Afhandling om en norsk Sprogform. — Exempel-Samling til Planen for en norsk Sprogform. Meddelt ved *Knut Liestøl.* (MoM. 1917. S. 4—33.)

Berner, H. E. Endnu et par ord om "Skoklefall". (MoM. 1917. S. 65.)

— Vakthaldet um det norske maalet. Oslo. 8:o. 20 s.

Heggstad, Leiv. Fornorskningsordbok. Norskdansk rettskrivningsordbok med norsk ordtyding. Kria. 8:o. (4), 191 s.

Holta, H. H. To stedsnavne fra sagaen [ɔ: Skjæreid, Stiflesund]. (HTno. R. 5. Bd 4. S. 83—85.)

Klaveness, Thoralv. Sproklevenet. (I förf:s Sprengstoff. Meninger og ideer. I. Kria. S. 7—73.)

Koht, Halvdan. Et elvenavn og et hølnavn. (MoM. 1917. S. 165.)

Larsen, Amund B. Naboopposition — knot. (MoM. 1917. S. 34—46.)

Mørland, J. Skokler og skjæker. (MoM. 1917. S. 64—65.)

Nordgaard, O. Fløifisk og fjersing. (MoM. 1917. S. 77—79.)

Olsen, Magnus. Ullevaal [gårdsnamn]. (MoM. 1917. S. 47—50.)

Reitan, Jørg. Eit nynorsk normalmål. Kria. 8:o. (1), 53 s.

Roust, Th. Om norske Sprogforhold. (Hjem og Skole. Aarg. 10. S. 29—35.)

Seip, Didrik Arup. Ett mål i Norge. Målstriden avgjort av denne generation? Kria. 8:o. 29 s.

— Kjønsbøiningen av adjektiver og partisipper paa *-en* i norske maalføre. (MoM. 1917. S. 137—142.)

Solheim, Ludvig. Gaardnavn i Stavanger amt. (MoM. 1917. S. 143—148.)

— Skjerva [namn å sjukdom]. (MoM. 1917. S. 67.)

S[toltz], G. Bokne. (MoM. 1917. S. 69.)
— Kattespy. (MoM. 1917. S. 68.)
— Litt om bergensk brød. [Tillägg till förf:s uppsats i MoM. 1916. S. 90—106.] (MoM. 1917. S. 67.)
— Pastinak. (MoM. 1917. S. 68.)
Tank, G. Navnet Frisvik. (MoM. 1917. S. 165—166.)
"Vaat" jargon. Litt moderne sproghistorie. [Undertecknad:] *Sfinx* [pseud.]. (St. Hallvard. Bd 3. S. 136—143.)
[Wright, Stanley Fowler.] A grammar of Landsmaal [med bibliografi över skrifter rörande norska landsmålet]. (Publications of the Soc. for the advancement of Scandinavian study. Vol. 4. S. 1—64.)

5. Svenska.

a. Grammatik och lexikografi.

Andersson, Gust. Några namnuppgifter från Gagnef [Dopnamn under perioderna 1695—1704, 1795—1804; bya- och gårdalängd i Gagnef 1628]. (Meddelanden från Dalarnas hembygdsförbund. 1916. S. 21—23.)
Bannbers, Olof. Namngivningen i en dalasocken (oavslutad). (Landtbrukstidskr. för Dalarne. 1917. S. 237—246.)
Beckman, Nat. Hur uttryckes hos- verbet framtid i forn- och nysvenskan? En provföreläsning och en önskelista. (SpoSt. Årg. 17. S. 1—16.)
— [Skol]språket [i Skara jämte] ordlista. (I förf:s Gammaldags skolliv. Minnen från 1870- och 80-talen. Sthm. S. 33—35, 39—45.)
— Studier i outgivna fornsvenska handskrifter. Med två faksimil. Sthm. 8:o. (1), VI, 256 s. (= SSFS. H. 151.)
Bergroth, Hugo. Det svenska scenspråket i Finland. Föredrag, hållet vid Svenska litteratursällskapets årshögtid den 5 februari 1917. (FoU. 30 (1916) = SSLF. 134. S. 321—340.)
— Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift. H. 2. S. 81—160. Borgå (tr. i Hfors). 8:o.
— Om grunderna för fastställandet av ett svenskt scenspråk för Finland. Borgå (tr. i Hfors). 8:o. 36 s. (= Scenisk konst och kultur. 4.)
Cederschiöld, Gustaf. Framtidssvenska. Sthm 1917. [å omslaget: 1918!] 8:o. IX, 191 s.
— S. A. Hedin om tidningssvenska. (SpoSt. Årg. 17. S. 185—196.)
Friesen, O. v. Stadens [ɔ: Jönköpings] namn. (Jönköpings historia. D. 1. S. 1—5.)
Gustafsson, A. Stef. Svensk ordlista. 20,000 ord med över 4,000 förklaringar och uttalsbeteckningar. 9. uppl. Sthm. 8:o. 72 s.

Götlind, Johan. Fallande och stigande rytm. (SpoSt. Årg. 17. S. 37—44.)

— Svensk språkförbättring. (Forum. Årg. 4. S. 23—24.)

— Versen i Urban Hiärnes Rosimunda. Ett bidrag till studiet av 1600-talets verskonst. (Ark. 33. S. 223—240.)

Hallgren, J. A. Om tanke och form i svenskt skriftspråk. (Sv. språkfören. tidskr. Årg. 6. H. 1—2. S. 27—32.)

[—] Skriftförfall under nystafviskt inflytande. Några exempel ur dagspressen. [Undertecknad:] *J. A. H.* (Sv. språkfören. tidskr. Årg. 6. H. 3—4. S. 46—51.)

Hesselman, Bengt. Budo 'bådo' och budit 'bett'. (SpoSt. Årg. 17. S. 79—83.)

[—] Skaldungar och Hiärtungar m. fl. [Undertecknad:] *B. H.* (SpoSt. Årg. 17. S. 197—199.)

Hildinger, Alf. Några tankar i kommateringsfrågan. (Verdandi. Årg. 35. S. 168—175.)

Hylén, J. E. Ett nytt fång danismer. (SpoSt. Årg. 17. S. 112—125.)

— Till danismernas historia. (Läroverksprogr.) Nyköping. 4:o. 8 s.

Karlén, Sven. Fennicismer i haparandasvenskan. (SpoSt. Årg. 17. S. 17—25.)

Langenfelt, Gösta. Apropå den nyaste språkrensningen. (Tiden. (tr. i Sthm). Årg. 9. S. 91—96, 119—128.)

— Assedun. Ett östgötskt gårdnamn. (NoB. Årg. 5. S. 6—8.)

Lijsing, Martin. Kamphavet. (NoB. Årg. 5. S. 160.)

Lind, E. H. Om rättstavningen, dess uppgift och dess öden i vårt land. 2. översedda uppl. Sthm. 8:o. 40 s. (= Studentföreningen Verdandis småskrifter. 36.)

Linde, Sven. Främmande ord i svenska språket med uttalsbeteckning och förklaringar. 5. uppl. Upps. (tr. i Gbg). 8:o. 171 s. (= Fröleens handböcker. 4.)

Lindqvist, Axel. Anmärkningar till "Valda stycken av svenska författare 1526—1743" utgivna av A. Noreen och E. Meyer. Andra upplagan. Stockholm 1907. (SpoSt. Årg. 17. S. 97—111.)

Lindroth, Hjalmar. Om namnet Ystad. (Minnesskrift utg. af Ystads fornminnesförening. S. 23—28.)

L[und]b[er]g, O. "Odins häst". (NoB. Årg. 5. S. 160.)

Lyttkens, I. A., och *Wulff, F. A.* Ordskatt och ljudförråd i svenska språket. Utgiven med understöd av Svenska akademien. H. 3—4. S. 257—458. Lund. 8:o.

Lönnberg, Einar. Hur skall namnet e k o r r e tydas? (Fauna och flora. Årg. 12. S. 216—220.)

Munthe, Åke W:son. Något mera om s. k. pleonastiska bildningar. (SpoSt. Årg. 17. S. 26—36.)

— Några anteckningar om ordet griphummer. (Studier i modern språkvetenskap, utg. av Nyfilologiska sällskapet i Stockholm.

Vol. 6. S. 173—189. — Anm. Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 177—178 av *E. Staaff.*)

Nerman, Ture. Förnuftig svensk skrift. Ett inlägg i stavningsstriden. Sthm. 8:o. 46 s.

Nordenstreng, Rolf. Kråkspråk och svenska. Några principspörsmål rörande långods och nybildningar i vårt språk. (Sv. tidskr. Årg. 7. S. 277—289.)

Noreen, Adolf. Nya bidrag till samlingen av "språkliga nötter". (SpoSt. Årg. 17. S. 86—92.)

— Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. H. 24 (= Bd 3: 6). S. 449—575. — H. 25 (= Bd 7: 4). S. 273—352. Lund. 8:o.

— Värmlands ortnamn. (En bok om Värmland. D. 1. S. 379—386.)

Noreen, Erik. Bjurstämman. (NoB. Årg. 5. S. 106—107. — Med anledn. härav: *J. S[ahlgren].* Bjurstämman och nysv. stämbord. En replik. Ibid. S. 107—108.)

— Några ortnamn på Dal. (NoB. Årg. 5. S. 93—101. — Tillägg. Ibid. S. 158—159.)

Norén, O. Den nationella språkfrågans natur och förlopp. (Sv. språkfören. tidskr. Årg. 6. H. 3—4. S. 15—45.)

Ordbok över svenska språket. Utgiven av Svenska akademien. ([H. 54 med titel:] Ordbok öfver svenska språket. Utgifven af Svenska akademien.) H. 53. Sp. 1—160 [E—Efterkontroll]. — H. 54. Sp. 3521—3680 [Blå—Bod]. Lund. 4:o.

Ortnamnen i Älvsborgs län. På offentligt uppdrag utg. av Kungl. Ortnamnskommittén. D. 9: 2. Marks härad. Södra delen. Sthm. 8:o. (4), 221 s.

Ortografiska åskådningar i midten af 1700-talet. (Sv. språkfören. tidskr. Årg. 6. H. 3—4. S. 71—77.)

Palmér, Johan. Studier över de starktoniga vokalerna i 1500-talets svenska. (Diss. Lund.) Lund & Lpz. (tr. i Lund). 8:o. XII, 264 s. (= LUÅ. N.F. Avd. 1. Bd 13. Nr 2. — Anm. Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 141—144 av *Hjalmar Lindroth.*)

Pipping, Rolf. Fsv. *ora.* Hfors. 8:o. 8 s. (= StNF. Bd 8: 2 i SSLF. 133.)

Smith, Emil. Nautisk ordbok på svenska, engelska och tyska språken. Med enklare ord och termer jämväl för motorbåtsport. H. 7—8. S. 225—320 [Lapp—Rå]. Sthm. 8:o.

Solstrand, Väinö. Dödmansskär. En ortnamnsbetraktelse. (Hembygden. 8. S. 35—41.)

Söderwall, K. F. Ordbok öfver svenska medeltids-språket. H. 28. S. 1241—1296 [Tillägg och rättelser: här—skimbel]. Sthm (tr. i Lund). 4:o. (= SSF. H. 150.)

Törne, P. O. v. Några östnyländska ort- och sockennamns ålder (HTfi. Årg. 2. S. 284—294.)

Wigforss, Ernst. Fsv. *ormylia.* (Ark. Bd 33. S. 384.)
Wulff, Fr. Svenska riksspråksprov i pedagogisk (kursiv) beteckning. (Moderna språk. Årg. 11. S. 61—66.)
Öberg, A. B. Den nya bibelsvenskan. (Sv. språkfören. tidskr. Årg. 6. H. 1—2. S. 22—26.)
Östergren, Olof. Nusvensk ordbok. H. 5—8. Sp. 513—896 [Biskopssäte—Direkt]. Sthm. 8:o.
— Obestämd s-form efter preposition. Några synpunkter. (SpoSt. Årg. 17. S. 129—184.)
— Regeln om -dt och -t. (SpoSt. Årg. 17. S. 92—93.)

b. Texter.

Kronofogdebostället Grytans i Brunflo äldre handlingar. [Utg. af *L. Bygdén.*] (JFT. Bd 6. S. 155—176.)
Petri, Olavus. En swensk cröneka. Utg. af *Jöran Sahlgren.* Upps. 8:o. XII, 298 s.
— Samlade skrifter. Utg. af Sveriges kristliga studentrörelses förlag under red. af *Bengt Hesselman.* Med ett förord af *Harald Hjärne* och litteraturhistoriska inledningar af *Knut B. Westman.* Bd 4. Ups. 8:o. XIX, X*, 567 s.
Stockholms stads tänkeböcker 1474—1483 samt burspråk. Utg. af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af samfundet Sankt Erik genom *Emil Hildebrand.* Sthm. 8:o. XV, 573 s. (= Stockholms stadsböcker från äldre tid. Ser. 2. Tänkeböcker. 1.)

6. Dialekter.

a. Grammatik och lexikografi.

Alving, Hjalmar. Kalmarmålets ljudsystem. (Sv.Lm. H. 137 = 1917. H. 1. S. 59—80.)
Christensen, Balthasar. Træk fra den lollandske Grammatik. (Lolland-Falsters hist. Samf:s Aarbog 5. S. 131—134.)
Geijer, H. Undersökningar av svenska folkmål 1916. (Sv.Lm. H. 137 = 1917. H. 1. S. 81—95.)
H[esselman], B. Stockholmska. (Nord. Familjbok[2]. Bd 27. Sp. 30—33.)
Homme, Thorleif. Um Sætesdalsmaalet. (MoM. 1917. S. 73.)
Horne, Helga. Aksent og kvantitet i Vaagaamaalet. Kria. 8:o. 27 s. (= Bidrag til nordisk filologi av studerende ved Kristiania universitet. Utg. av Magnus Olsen. 3.)
Joleik, Albert. Skjaks. (MoM. 1917. S. 169—170.)
Larsen, Amund B. Dat. fem. av eiendomspronominerne i vore bygdemaal. (MoM. 1917. S. 71—73.)

Lidén, Evald. "Skyssa futen". (MoM. 1917. S. 67.)

Mo, Eilert. Dei rindalske formene for dativ eintal hokyn av nokre pronomen. (MoM. 1917. S. 70—71.)

— Eit adverb ifraa eldre rindalsmaal. (MoM. 1917. S. 69—70.)

Noreen, Erik. Ärtemarksmålets ljudlära. S. 3—114. (Sv.Lm. H. 139 = 1917. H. 3.)

Samuelsson, Sixten. Värmlands folkspråk. (En bok om Värmland. D. 1. S. 387—394.)

Seip, Didrik Arup. Palatalisering foran labialer. (MoM. 1917. S. 76—77.)

Sjöberg, Vilhelm. Personnamn och epitet, använda i Replot. (Hembygden. 8. S. 72—76.)

Solstrand, Väinö. Notiser till dialekternas [huvudsakligen Brändödialektens] syntax. (Hembygden. 8. S. 59—62.)

Swenning[, Julius]. Folkmålet i Listers härad. S. 5—100. (= Sv.Lm. H. 140 = 1917. H. 4.)

Wessman, V. E. V. Vedernamn och okvädinsord från Kyrkslätt, Esbo, Hälsinge och Sibbo. (Hembygden. 8. S. 41—50.)

Wigforss, E. Södra Hallands folkmål. S. 433—624. (Sv.Lm. H. 138 = 1917. H. 2.)

b. Texter.

Brøndum-Nielsen, Johs. Gammeldags Skæmt. [Tillägg till: Gammeldags Skæmt hos Fynbo, Jyde og Sjællandsfar. Udg. af *Marius Kristensen* og *Johs. Brøndum-Nielsen.* Kbh. 1916.] (DSt. 1917. S. 78—80.)

En bröllopsdikt på Tjörnsmål från 1700-talet, utg. av *E. Noreen.* (Sv.Lm. H. 137. = 1917. H. 1. S. 54—58.)

Karlen, som lät värva sig till soldat. [På Sibbodialekt. Meddelat av] *V. E. V. Wessman.* (Hembygden. 8. S. 62.)

Lindskog, Olof. Bu-live. (Bygdemål från nedre Härjedalen.) (Jämten. 1917. S. 74—76. ill.)

Mow, Gerhard von der Lith. Dikt på bygdemål til Kong Fredrik den 5te 1752. (SoS. Aarg. 23. S. 217—219.)

Om gjugræ so' vilde ta vetle Knut Knob. Fortalt pau Harangermaul au *Th. S. Haukenæs.* (NFK. Aarg. 3. S. 47—50.)

Om harringen som kom ubéin te sit egji gjestebò. Fortalt paa gaamaalt tinndølmaal taa *John K. Skarberg.* (NFK. Aarg. 3. S. 59—60.)

Ordstäv och härmningar. (Upptecknade av *Anders Jämte.*) (Jämten 1917. S. 94—95.)

Petterson, K. P. Lantmannaredskap i Nagu. En beskrivning [på Nagu-dialekt]. Utg. [med ordlista] av *Väinö Solstrand.* (FESt. 2 = SSLF. 135. S. 131—197. ill.)

Solheim, Ludvig. Flekkjen paa Aua. [På Jelsamål.] (MoM. 1917. S. 66—67.)

Två dikter på västgötamål från början av 1700-talet, utg. av *Erik Noreen.* [1. Olle Westgiötes gamla förtårkade Personalia. 2. Päär ock Olav.] (Sv. Lm. H. 137 = 1917. H. 1. S. 45—53.)

IV. Runkunskap, mytologi och sagohistoria.

Brate, Erik, Arne, T. J., Friesen, Otto v. Ytterligare inlägg om runstenen Juel nr 18 i Sigtuna. (UFT. Bd 7. S. 362—367.)

Brøndum-Nielsen, Johs. Danske runeindskrifter. (Aarb. R. 3. Bd 7. S. 175—220. ill.)

Glahn, L. Snoldelev Sten. (Aarbog udg. af Hist. Samf. f. Københavns Amt. 1917. S. 135—141. ill.)

Jónsson, Finnur. Grønlandske runestene. (Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift. 1916. Kbh. S. 63—66.)

Noreen, Adolf. En nyupptäckt dalsk runinskrift. (Fornv. 1917. S. 36—40. ill.)

Norges Indskrifter indtil Reformationen. Udg. for det norske historiske Kildeskriftfond. Afd. 1. Norges Indskrifter med de ældre Runer. II. Halvbd 1. Ved *Sophus Bugge* med Bistand af *Magnus Olsen.* (5) s., s. 464—596. — Halvbd 2. Ved *Magnus Olsen.* (5) s., s. 597—747. Chria. 4:o.

Olsen, Magnus. Möjebro-stenen. (Ark. Bd 33. S. 276—283.)

— Om troldruner. Upps. 8:o. 29 s. ill. (= Fordomtima. Skriftserie, utg. av *Oskar Lundberg.* 2.)

Permin, P. H. Nogle Indskrifter med de ældre Runer. Kbh. 8:o. (3), 34 s.

Petsch, Robert. Über Zeichenrunen und Verwandtes. (Zeitschr. f. d. deutschen Unterricht. Jahrg. 31. S. 433—449.)

Sørensen, Marius. Foredrag ved Jelling Seminariums 75-Aars Jubilæum. [Om Jelling-stenen.] (Hjem og Skole. Aarg. 10. S. 146—153. — Även i: Højskolebladet. 1917. Nr. 51. B. (ill.) [med titel:] Runestenen der forsvandt og igen kom for Dagens Lys.)

Wiget, Wilhelm. Indskrifterna från Müncheberg och Øvre Stabu. (Ark. Bd 34. S. 153—155.)

Alme, H. A., og *Flock, L. G. B.* Grundtræk af Asalæren og Vøluspaa med Fortolkning. Kria. 8:o. (7), 121 s.

Holmberg, Uno. Valhall och världsträdet. (Finsk tidskr. T. 83. S. 337—349.)

Janson, Kristoffer. Ved Mimes brønd. Under Ygdrasils ask. Nordiske gudesagn i foredrag. Kbh. og Kria. 8:o. 157 s.

Olrik, Axel. Eddamytologien. (Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 81—93.)
— Yggdrasil. (DSt. 1917. S. 49—62.)
Schütte, Gudmund. Lidt om Soldyrkelse. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 147—158.)
Unwerth, Wolf von. Fiolnir. (Ark. Bd 33. S. 320—335. — Med anledn. härav: *Magnus Olsen.* Fröi og Pellon-Pekko. Ibid. Bd 34. S. 174—175.)

V. Arkeologi, kulturhistoria och konsthistoria samt folklore.

Alin, Johan. Några sommaren 1916 undersökta hällristningar i Göteborgstrakten. (GoBFT. 1916. S. 8—16. ill.)
— Redogörelse för de antikvarisk-topografiska undersökningarna i Göteborgstrakten [sommaren 1916]. (GoBFT. 1916. S. 72—74.)
Almgren, Oscar. Från uppländska graffält. 2. Gödåkersfynden. (UFT. Bd 7. S. 343—348. ill.)
Arne, T. J. Bidrag till Värmlands förhistoria. (Fornv. 1917. S. 1—35. ill.)
— Ölands första kända bronsåldersristning. (Fornv. 1917. S. 196—201. ill.)
Bjørn, Anathon W. Vægter i vestlandske graver fra det femte aarhundrede. (Hakon Schetelig paa 40-aars dagen 25. juni 1917 fra Anathon Bjørn . . . S. 1—5.)
Brögger, A. W. Raknehaugen—Ravenna. (Hakon Schetelig paa 40-aars dagen 25. juni 1917 fra Anathon Bjørn . . . S. 7—13. ill.)
Bull, Edv. Det hedenske kultcentrum i Søndre Gudbrandsdalen. MoM. 1917. S. 156—162. ill.)
Bygdén, L. Den gåtfulla inskriften vid S:t Karins kyrkruin i Visby. (Fornv. 1917. S. 261—277. ill.)
Clausen, H. V. Studier over Danmarks oldtidsbebyggelse. (Aarb. R. 3. Bd 6. S. 1—226, 11 kartor. — Anm. NoB. Årg. 5. S. 182—186 av *Hjalmar Lindroth.*)
Ekholm, Gunnar. Hjälmgrafven vid Ultuna. Ännu en kungagrafshypotes. (UFT. Bd. 7. S. 335—342. ill.)
— Hällristningarnas kronologi och tillkomstsätt. (Ymer. Årg. 37. S. 339—345. ill.)
— Sveriges äldsta förbindelser med Östeuropa enligt forskningens senaste resultat. (OoB. Årg. 26. S. 129—136. ill.)
Festin, Eric. Ur Jämtlands forngravar. 1. (JFT. Bd 6. S. 177—182. ill.)
Fischer, Gerhard. Middelalderens bispeborg i Oslo. De nyeste utgravninger. (St. Hallvard. Bd 3. S. 256—274. ill.)

Gjessing, Helge. Butnakket øks—Vespestadøks. (Hakon Schetelig paa 40-aars dagen 25. juni 1917 fra Anathon Bjørn . . . S. 15—20. ill.)

— Jæderens fortidsminder. (Stavanger turistforening. Aarbok 1916—1917. S. 48—59. ill.)

Grieg, Sigurd. Norske kulturomraader under Ynglingeætten. (Hakon Schetelig paa 40-aars dagen 25. juni 1917 fra Anathon Bjørn . . . S. 21—24.)

Hallström, Gustaf. Notiser om hällristningar i södra delen av Göteborgs och Bohus län. (Fornv. 1917. S. 115—126. ill.)

Hansen, Folke. Herrestads härads fasta fornminnen. (Minnesskrift, utg. af Ystads fornminnesförening. S. 29—40. ill.)

— Några enmansgravar från stenåldern. (Fornv. 1917. S. 67—89. ill.)

Hjärne, Erland. Bronsfyndet från Storkåge. Ett vittnesbörd om handelsförbindelser mellan Västerbotten och Östersjöprovinserna under äldre järnåldern. (Fornv. 1917. S. 147—172, 203—225. ill.)

Holm, A. N. När kungagraven i Kivik upptäcktes. Några uppgifter ur gamla handlingar. (Fornv. 1917. S. 144—146.)

Johansen, K. Friis. Jordgrave fra Dyssetid. (Aarb. R. 3. Bd 7. S. 131—147. ill.)

Lange, Eyvind de. En del av mit arbeidsprogram [utgrävningar inom Stavanger amt]. (Hakon Schetelig paa 40-aars dagen 25. juni 1917 fra Anathon Bjørn . . . S. 25—28.)

Lindqvist, Sune. Bohuslänska fornminnen, tecknade mot bakgrunden av Sveriges förhistoria. (Sv. turistfören. årsskr. 1917. S. 91—111. ill.)

— Den helige Eskils biskopsdöme. Några arkeologiska vittnesbörd om den kristna kyrkans första organisation inom mellersta Sverige. (ATS. D. 22. S. 1—175.)

— Ottarshögen i Vendel. (Fornv. 1917. S. 127—143. ill.)

Mathiassen, Therkel. Mullerupkulturen. (Naturens Verden. Aarg. 1. S. 148—158.)

Michaelsen, H. Fuglenaale. (Hakon Schetelig paa 40-aars dagen 25. juni 1917 fra Anathon Bjørn . . . S. 29—33.)

Montelius, Oscar. Minnen från vår forntid, ordnade och beskrivna. Tecknade på trä af *Olof Sörling.* 1. Stenåldern och bronsåldern. Sthm. 4:o. (9), 101, 64 s.

— Stenskeppet vid Kåseberga. (Minnesskrift, utg. af Ystads fornminnesförening. S. 41—56. ill.)

Müller, Sophus. Archæologisk Udbytte af Mosearbeidet i Krigsaaret 1917. (Aarb. R. 3. Bd 7. S. 148—174. ill.)

— "Skaalformede Fordybninger". Hellige Tegn for Ilden. (Aarb. R. 3. Bd 7. S. 86—98. ill.)

Mötefindt, Hugo. Der Wagen im nordischen Kulturkreise zur vor- und frühgeschichtlichen Zeit. (Festschrift Eduard Hahn zum

LX. Geburtstag dargebracht von Freunden und Schülern. = Studien und Forschungen zur Menschen- und Völkerkunde. 14. S. 209—240. ill.)

Neergaard, Carl. Sönderjyllands Jærnalder. 1. (Aarb. R. 3. Bd 6. S. 227—302. ill.)

Nerman, Birger. Ottar Vendelkråka och Ottarshögen i Vendel. (UFT. Bd 7. S. 309—334, 2 pl.) — Även i särtryck. Upps. 8:o.

Nordén, Arthur. Bildgåtan i bronsåldersgraven vid Kivik. En nyckel till hällristningarnas problem. Ystad. 8:o. 36 s. ill.

— Hällristningarnas kronologi och betydelse. Några anmärkningar till G. Ekholms uppsats "De skandinaviska hällristningarna och deras betydelse" [i Ymer. Årg. 36. S. 275—308]. (Ymer. Årg. 37. S. 57—83. ill.)

Nordman, C. A. Studier över gånggriftkulturen i Danmark. (Aarb. R. 3. Bd 7. S. 221—332. ill.)

Nygren, Ernst. Värmlands fornminnen. (En bok om Värmland av värmlänningar. D. 1. S. 113—176.)

Olsson, Eskil. Förteckning öfver tillvaratagna sten- och bronsåldersfynd i Västmanland, Dalarne och Gestrikland. (VmFÅ. 9. 50 s., 2 kartor.)

— Stenåldern i Västmanland, Dalarne och Gästrikland. [Med en] Efterskrift av *Oscar Almgren.* (Ymer. Årg. 37. S. 105—155, 2 kartor. ill.)

Osebergfundet. Utgit av den norske stat under redaktion av *A. W. Brøgger, Hj. Falk, Haakon Schetelig.* Bd 1. Kria. 4:o. XII, 368 s. 28 pl. ill. (Anm. Fornv. 1917. S. 278 av *T. J. A[rne].*)

Petersen, Jan. Paa rangel. Smaa studier i museerne. (Haakon Schetelig paa 40-aars dagen 25. juni 1917 fra Anathon Bjørn . . . S. 35—40. ill.)

— Stenaldershelleristninger i det sydøstlige Norge. (Naturen. Ill. maanedsskrift f. populær naturvidenskap. Utg. av Bergens museum. Aarg. 41. S. 134—141, 178—185. ill.)

Petersen, Theodor. En kongegrav i det nordenfjeldske Norge. (Haakon Schetelig paa 40-aars dagen 25. juni 1917 fra Anathon Bjørn . . . S. 41—50.)

— Kongespeilets blýsteyptir hersporar. Trondhjem 1916. 8:o. 8 s. ill. (= Det kgl. norske videnskabers selskabs skrifter 1915. Nr. 6.)

Rydh, Hanna. De arkeologiska undersökningarna på Adelsö sommaren 1916. (Fornv. 1917. S. 90—95, 1 karta. ill.)

— S. k. eldslagningsstenar från järnåldern. (Fornv. 1917. S. 172—190. ill.)

Sarauw, G. Berättelse om undersökning [under juni, juli 1916] av fornminnen inom länet [ɔ: Göteborgs o. Bohus län]. (GoBFT. 1916. S. 71—72.)

Schetelig, Haakon. Et hulefund paa Strønen. (Naturen. Ill. maaneds-

skrift f. populær naturvidenskap. Utg. av Bergens museum. Aarg. 41. S. 21—27. ill.)

Schetelig, Haakon. Nye jernaldersfund paa Vestlandet. Bergen. 8:o. 86 s. 10 pl. ill. (Bergens museums aarbok. 1916—1917. Hist.-antikv. række. Nr. 2.)

— Tuneskibet. Kria. 4:o. (5), 15 s. 5 pl. ill. (= Norske Oldfund. Avhandlinger, utg. av Universitetets Oldsakssamling ved *A. W. Brøgger.* 2.)

Sørensen, Niels. "Knusesten og Stenkugler". Nogle Lægmandstanker. (Fortid og Nutid. Bd 1. S. 248—254. ill.)

Thordeman, Bengt. Alsnö Hus. En preliminär redogörelse för grävningsresultatet. (Fornv. 1917. S. 102—114. ill.)

Åberg, Nils. Die nordischen Bootäxte. (Praehistorische Zeitschrift. Bd 9. S. 21—49. ill.)

— Jönköpingstrakten under förhistorisk tid. (Jönköpings historia. D. 1. S. 61—68. ill.)

Brun, Frans de. Viktsenheterna i Sverige under vikingatiden. (Fornv. 1917. S. 56—66.)

Danske kongelige Sigiller samt Sönderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085—1559. Samlede af *Henry Petersen.* Udgivne af *A. Thiset.* Kbh. fol. XX, 20 s. 21 pl.

Fleetwood, Harald. Sveriges kungavapen under medeltiden. Sthm. 8:o. 27 s. ill. (Ur Meddelanden från Svenska heraldiska föreningen. 1917.)

Galster, Georg. Vesterås-Hulpenninge fra Knut Eriksson og hans nærmeste Efterfølgere. (Fornv. 1917. S. 96—101. ill.)

Kjellberg, Lennart. De s. k. Birkamynten. 1. Präglingsorten. (Fornv. 1917. S. 41—46.)

Ambrosiani, Sune. Från Uppsala läns hafskust: Strandkulturen. (UFT. Bd 7. S. 295—308. 6 pl.)

Berglund, Allan. Halländsk byggnadskultur. (Vår bygd. Utg. av Nordhallands studiecirklar. 1917. S. 3—8. ill.)

Blindheim, Severin. Sjaund. Fra Eksingedalen og Modalen. (NFK. Aarg. 3. S. 37—40.)

Brun, Frans de. Anteckningar rörande medeltida gillen i Stockholm. (Samfundet S:t Eriks årsbok. 1917. S. 34—79. ill.)

Cederschiöld, Gustaf. Apropå skämtsamma julklappar. [Om det urgamla bruket att sända varandra gåvor.] (Kvällsol. En samling skrifter på vers och prosa. Sthm. S. 45—52.)

Cederschiöld, Wilhelm. Forntidsbilder från Götälvens mynning. (Ver sacrum 1917. Utg. av Göteborgs högskolas studentkår. S. 19—34.)

Erixon, Sigurd. Några bidrag till det nordiska husets historia (forts.) (Fataburen. 1917. S. 145—198. ill.)

Erixon, Sigurd. Något om våra gamla träbyggnader och deras utsmyckning. (Konst. Årg. 6. H. 4—5. S. 18—23. — H. 6—7. S. 10—14. ill.)

Falk, Hjalmar. Litt om sagatidens sko. (MoM. 1917. S. 51—63. ill.)

Forsblom, Valter W. Sydösterbottniska plog- och budkavlar. (FESt. 2. = SSLF. 135. S. 63—74. ill.)

— Sydösterbottniska vindflaggor. (FESt. 2 = SSLF. 135. S. 75—86. ill.)

F[orsslund], K. E. Kross och julstångskrus. En vacker julsed i Älvdalen. (Landtbrukstidskr. f. Dalarna. 1917. S. 38—39. ill.)

Foersom, Peter. Om Samlinger af danske Landskabsord og om Sæder, Skikke, Levemaade, Egenheder og Overtro hos den jydske Almue i Ribe-Egnen. Udg. med en Forerindring af *C. Molbech.* 2. Udg. Kbh. 8:o. 24 s.

Gammal allmogehemslöjd från Malmöhus län. Utg. af länets hemslöjdsförening. H. 3. S. 55—75. 20 pl. Lund (tr. i Malmö). 4:o. (Anm. Konst. Årg. 6. H. 3. S. 25—29 af *Henriette Coyet.*)

Garborg, Hulda. Norsk Klædebunad. Med 100 Bilæte og 8 fargelagde Mynsterteikningar av Halfdan Arneberg. Kria. 8:o. (4), 92 s.

Godvin, Carl. Roskilde-Egnens gamle Danse. (Aarbog udg. af Hist. Samf. f. Köbenhavns Amt. 1917. S. 142—156.)

Gravlund, Thorkild. Danske Bygd. 1. Kbh. og Kria. 8:o. 144 s. (Anm. Bogvennen. Aarg. 7: 1. S. 73 av *Edv. Egeberg.* — DSt. 1917. S. 160—162 av *Gunnar Knudsen.* — Fra Frederiksborg Amt. Aarbog f. 1917. S. 83—93 av *Anders Uhrskov.*)

Grip, Elias. Några bidrag till kännedomen om svenskt allmogeliv. Folksed, folktro och folkdiktning i Uppland. Sthm. 8:o. 264 s. (Anm. FoF. Bd 4. S. 183—184. — Tidning för Sveriges läroverk. Årg. 17. S. 169 av *R. N[ordin].*)

Hagberg, Louise. En dödssed i Hälsingland. (Sv. Lm. H. 137. = 1917. H. 1. S. 29—44.)

— Halländska jullekar. (Fataburen. 1917. S. 9—14. ill.)

Hannaas, Torleiv. Hardingfela. English summary. Bergen. 8:o. 37 s. ill. (= Bergens museums aarbok 1916—17. Hist.-antikv. række, nr. 1.)

Hansen, Ole. Begravelsesskikke paa Hedeboegnen omkring Midten af forrige Aarhundrede. (Aarbog udg. af Hist. Samf. f. Köbenhavns Amt. 1917. S. 37—40.)

Hansen, O. Stv. Bryllupsregler fra Nordfjord. Fundne hos Jakob Haus i 1880-aarene. (NFK. Aarg. 3. S. 34—36. — Med tillägg. Ibid. S. 108—109.)

Hasund, S. Dyrka dei gamle nordmenn havre? (SoS. Aarg. 23. S. 310—316.)

Hedlund, Greta. Bröllop i Malung under 1800-talets mitt. (Från Västerdalsbygder. Malungs folkhögskolas elevförbunds årsbok. Årg. 3. S. 91—95.)

Hörman, Ernst. Bohusfisket. H. 1—2. S. 1—64. Gbg. 8:o. [Innehåller bl. a. Kännedom i äldre tider om Bohuskusten och havet utanför. — Förhistoriskt fiske.]

Jónsson, Finnur. Islandske fredløse. Et kulturhistorisk udsnit. (Edda. Bd 7. S. 22—36.)

Jónsson, Jón. Athugasemd við "Benrögn". (Skirnir. Ár 91. S. 224. — Med anledn. av *Steingrím Matthiasson.* Benrögn. Um vopn og vígaferli og sár i bardögum. Ibid. Ár 90. S. 275 —289.)

Josefson, Henning. Seder ock bruk bland allmogen i norra Bohuslän. Anteckningar. (Sv. Lm. H. 137 = 1917. H. 1. S. 6—28.)

Lunde, Peter. Moka Steffan [ett slags julupptåg]. Fraa Søgne. (NFK. Aarg. 3. S. 43—46.)

Matthiessen, Hugo. Gamle Gader. Studier i Navnenes Kulturhistorie. Kbh. 8:o. 164 s. (Anm. DSt. 1917. S. 94—95 av *Gunnar Knudsen.* — Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 547—548 av *Bror Schnittger.* — St. Hallvard. Bd 3. S. 304—306 av *F. B. W.*

Mjaatveit, Elias. Bryllupsskikker. IV. Fra Hordaland. (NFK. Aarg. 3. S. 159—164.)

Möller, Bert. Stjärngossar och trettondagsspel. Några halländska julseder. Malmö. 8:o. 36 s. (= Folkminnen och folktankars skriftserie. 4. — Även i FoF. Bd 4. S. 33—64.)

Möller, Per. Allmogeliv i Göingebygden vid 1800-talets början. — Även i FoF. Bd 3. 179—190. Malmö. 8:o. 14 s.

Panum, Hortense. Middelalderlige Musikinstrumenter, der endnu er i Brug hos Nordens Almue, og deres Musik. Kbh. 8:o. 16 s. (Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning. Nr. 272.)

Schück, Henrik. Från det forna Upsala. Några kulturbilder. — [Innehåller bl. a.: S. Erik och hans reliker.] Sthm. 8:o. (7), 232 s. (Anm. Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 280—283 av *Vilh. Lundström.* — Tidning för Sveriges läroverk. Årg. 17. S. 178 av *R. N[ordin].*)

Sjöberg, Wilh. Fiskarematrätter. Från Replot. (Hembygden. 8. S. 53—54.)

Skarstedt, Ernst. Svensk-amerikanska folket i helg och söcken. Strödda blad ur svensk-amerikanernas historia, deras öden och bedrifter, nederlag och segrar, livsintressen och förströelser jämte biografiska uppgifter om ett antal märkesmän. [Innehåller bl. a. Det så kallade svensk-amerikanska språket. S. 435—444.] Sthm. 8:o. (4), 450 s. ill. (Anm. Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 313—316 av *Vilh. Lundström.*)

Skjeldsø, Lars. Bryllupsskikker. Fra Gjerstad ca. 1845. (NFK. Aarg. 3. S. 101—106.)
Skogvold, J. Bryllupsskikker. Fra Nannestad ca. 1840. Optegnet efter Mik. Gaarders fortælling. (NFK. Aarg. 3. S. 106—108.)
Solberg, Sigrid. Juleskikkar. Fraa Soknedal, Trøndelag. (NFK. Aarg. 3. S. 40—42.)
Solstrand, Väinö. Fettisdagsseder [på] Brändö i Åland. (Hembygden. 8. S. 30—31.)
— Pellingeböndernas bomärken (Borgå socken). (Hembygden. 8. S. 80.)
Sundblad, Johannes. Gammaldags seder och bruk. 3 uppl. Sthm. 8:o. 365 s.
Þórðarson, Matthías. Útskornar þiljur frá Möðrufelli (frá 10. öld). (Árbok hins íslenzka fornleifafélags. 1916. S. 26—30. 1 pl.)
Ussing, R. A. Minder fra Erritsø. Ordnede og udfyldte af *Henrik Ussing.* 2. Kbh. 8:o. (3) s., s. 117—206, 2 pl. ill. (= Danmarks Folkeminder. Nr 11 [: 2].)
Wessman, V. E. V. 'God ton' i Sibbo [tilltals-, hälsnings- och artighetsformler m. m.] (Hembygden. 8. S. 9—17.)
Wikman, K. Rob. V. Folksederna vid livets högtider. (FESt. 2. = SSLF. 135. S. 87—95.)
— Frieri (Solv socken). (Hembygden 8. S. 22—24.)

Boëthius, Gerda. Medeltida konst i Dalarnas kyrkor. (Meddelanden från Dalarnas hembygdsförbund. 1916. S. 1—8. ill.)
Cornell, Henrik. Dominikanskt inflytande på den nordiska bildkonsten under 1400-talet. Speculum humanæ salvationis. Rosenkransen. (Tidskr. f. konstvetenskap. Årg. 2. S. 101—112. ill.)
— och *Wallin, Sigurd.* Sengotiskt monumentalmåleri i Sverige. D. 1. Härkeberga kyrkas målningar. Upps. 4:o. 51 s. 53 pl.
Curman, Sigurd. Svenska stafkyrkor. (Svensk tidskr. Årg. 7. S. 123—136. ill.)
Fett, Harry. Norges malerkunst i middelalderen. Kria. 4:o. (14), 256 s. 4 pl. ill.
Haupt, Richard. Taufsteine des germanischen Nordens. (Kunstchronik. N. F. Jahrg. 28. Sp. 505—507.)
Kjellin, Helge. Kyrkliga minnesmärken i Värmland. (En bok om Värmland. D. 1. S. 357—378. ill.)
Romdahl, Axel L. Byggnadsstilen i Dragsmarks klosterkyrka i Bohuslän. (For. t. no. fort. bev. Aarb. f. 1916. S. 33—39. ill.)
Roosval, Johnny. Sveriges och Danmarks östliga konstförbindelser under medeltiden. (Konsthistoriska sällskapets publikation 1917. S. 5—19, 9 pl.)
Wimarson, Nils. Gråbrödersklostret i Ystad. (Minnesskrift, utg. af Ystads fornminnesförening. S. 57—120. ill.)

Wrangel, E. Altarskåpet från Ystads klosterkyrka. (Minnesskrift, utg. af Ystads fornminnesförening. S. 121—138. ill.)

Wåhlin, Theodor. Mariakyrkans i Ystad byggnadshistoria. (Minnesskrift, utg. af Ystads fornminnesförening. S. 139—176.)

— Ystads S:ta Maria kyrka. Kyrkans och dess fasta inventariers historia samt plan för deras återställande. Utredning . . . på uppdrag af kyrkostämman i Ystads S:ta Maria och S:t Petri stadsförsamling. Lund 1916. 8:o. VII, 104 s. ill. — Med anledn. härav: *Olof Palme.* Mariakyrkan i Ystad. Granskning af Theodor Wåhlin: S:ta Maria kyrka i Ystad . . . Två artiklar i Stockholms Dagblad i januari 1917. Sigtuna (tr. i Sthm). 4:o. 8 s.

Andersson, Sam. Räkneramsor. (Sed och sägen. 1917. S. 3—5.)

Anzelius, Eric. Ett lyckomynt från 1700-talet. [Med tillägg av] *C. W. v. S[ydo]w.* (FoF. Bd 4. S. 172—179.)

Asbjørnsen, P. Chr., og *Moe, Jørgen.* Eventyrbog for børn. Norske folkeeventyr. Med illustrationer af Th. Kittelsen og Erik Werenskiold. Tekstrevision af *Moltke Moe.* Kria & Kbh. 4:o. VIII, 195 s.

Bêlesogur. Fraa Telemarki ved *R. B.* (NFK. Aarg. 3. S. 51—52.)

B[erge], R[ikard]. Ein norsk sogusegjar fyri Asbjørnsen. (NFK. Aarg. 3. S. 89—100.)

— Norsk eventyrstil. (Framhald fraa 1ste aargangen). (oafslutad. — NFK. Aarg. 3. S. 145—150.)

— Norskt folkvisearbeid. Stutt utsyn. (NFK. Aarg. 3. S. 1—33. ill.)

Blekingesägner om skogsnuvor, drakar, gastar m. m. samlade i Tvings socken av *Per Edvin Sköld.* Malmö. 8:o. 95 s. (= Ur Godtemplarordens folkminnessamlingar. 1.)

Brix, Hans. Folkvisestudier. II. Marsk Stig. (Tilskueren. 1917: 2. S. 206—225.)

Burjam, F. Den skandinaviska folktron om barnet under dess ömtålighetstillstånd isynnerhet före dopet. (Diss.) Hfors. 8:o. VI, 216 s.

Christensen, Arthur. Lidt om vandrende Motiver i Evald Tang Kristensens Molbo- og Aggerbohistorier. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 52—62).

Christiansen, Reidar [Th.]. Eventyrstof i prækener fra middelalderen. (Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 241—261.)

— Til visen om "Jomfru Halden". (Edda. Bd 7. S. 336—350.)

Danske Folkebøger fra 16. og 17. Århundrede, udg. af *J. P. Jacobsen* og *R. Paulli.* Bd 3. Kbh. 8:o. (9), XLVII, 212 s.

Enqvist, Arvid. [Folkloristiska] Anteckningar från Resele socken jämte angränsande trakter i Ångermanland. (FoF. Bd 4. S. 65—118.)

Erixon, Sigurd. Offerkasten på Svedvi allmänning samt något om offerkastar i allmänhet. (VmFÅ. 9. 10 s. ill.)

1500- och 1600-talens visböcker, utg. af *Adolf Noreen* och *Anders Grape.* 9. Stjerneldska handskriftens (E 133) visor. (1) s., s. 1—40. 10. Samuel Älfs visbok. H. 1. S. 7—102. Upps. 8:o. (= Skrifter, utg. af Svenska litteratursällskapet. 7: 9; 7: 10: 1.)

Finlands svenska folkdiktning. I. A. Sagor, referatsamling. Bd 1. Utg. av *Oskar Hackman.* XX, 523, (8) s. I. B. Sagor i urval. Bd 1. Utg. av *Anders Allardt.* VII, 523, (8) s. Hfors. 8:o. (= SSLF. 132, 136. — I. A. = SSLF. 132 anm. NFK. Aarg. 3. S. 171—172 av *R. B[erge].*)

Folke- og huldre-eventyr ifraa Valdres og Hallingdal af *Hallvard Bergh.* Med teikningar af Th. Kittelsen. 2. auka uppl. Kria. 8:o. 95 s.

Folkesegner fraa Hallingdal ved *Hallvard Bergh.* (NFK. Aarg. 3. S. 51—58.)

Folkeviser. Optegnelser fra Sandeherred ved *H. Brække.* (NFK. Aarg. 3. S. 151—156.)

Forsblom, Valter W. "De tre Mariorna" i österbottniska sjukdomsbesvärjelser. (Hembygden. 8. S. 3—8.)

— Folkföreställningar i svenska Österbotten om trollskott. (FESt. 2 = SSLF. 135. S. 96—112. — Anm. Hembygden 8. S. 31—32 av *K. Rob. V. Wikman.*)

— Om mara och marritt i österbottnisk folktro. (FESt. 2 = SSLF. 135. S. 113—130.)

Gamle danske Folkeviser, udvalgte og indledede af *Ida Falbe-Hansen.* Kbh. 8:o. 104 s.

G[eijer], H. Gilliare-snack. En gammal älvdalsvisa. (Ur Dalarnes Tidning.) Hedemora. 8:o. (4) s.

Gravlund, Thorkild. Folkeviddet. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 116—122.)

Grip, Elias. Uppländsk folkdiktning. (Läsning för svenska folket. Bd 28. S. 139—160, 203—215.)

Helgesson, A. Rester af katolsk tro och sed. (FoF. Bd 4. S. 129—156.)

Hennings, Beth. Hedniska hästseder och Staffan Stalledräng. (Läsning för svenska folket. Bd 28. S. 16—23.)

Holmqvist, Ingrid. Folkminnen från Virestad. (Sed och sägen. 1917. S. 5—6.)

Häggblom, Gabriel. Fälmanssägner. Från Vallgrund (Replot). (Hembygden. 8. S. 24—25.)

Johnsson, J. W. S. Sagnene om den sorte Død i Nutids Strejflys. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 36—51. ill.)

Johnsson, Pehr. Huru allmogen i Göinge botade sina sjukdomar i äldre tider. Några bidrag till folkmedicinens historia. (Läsning för svenska folket. Bd 28. S. 53—64.)

Kristensen, Marius. Bøigen. (DSt. 1917. S. 160. — Med anledn. av *H. Logeman.* Bøigens oprindelse. Ibid. 1916. S. 168—188.)

— Lidt hittegods. [1. Regnegåder hos Ole Rømer. — 2. En Juleleg fra Kristian IV.s tid.] (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 134—139.)

Kålund, Kr. Gamle folkevisevers [från Arnemagnæanska m. fl. hds.]. (DSt. 1917. S. 81—82.)

Larsen, Sofus. Antik og nordisk Drømmetro. (Aarb. R. 3. Bd 7. S. 37—85.)

— Folkevisestudier I. Et miskendt Kildeskrift [Visebogen Gl. Kgl. Sml. 2397]. (Tilskueren 1917: 2. S. 137—164.)

Legender från Sveriges medeltid, illustrerade i svensk medeltidskonst, utg. av *Emilia Fogelklou, Andreas Lindblom, Elias Wessén.* D. [1—2.] Sthm. 8:o. 337 s. 29 pl.

Liestøl, Knut. Litt um E. T. Kristensens visesamlingar. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 29—35.)

Lindstén, Gustaf. Visan om Konung Gustaf och Dalkarlarna. (Samlaren. Årg. 38. S. 193—198.)

Lycke Bogen. En lystig Selskabs Bog, udg. af *Johs. Brøndum-Nielsen.* Udg. af Selskab for nordisk Filologi. Kbh. 8:o. 69 s.

Malungs folkhögskolas elevförbunds sagbok. III. A. Sagor och sägner. 28—99. B. Spridda uppteckningar. (Från Västerdalsbygder. Malungs folkhögskolas elevförbunds årsbok. Årg. 3. S. 22—71.)

Mannen som skulde i skogen etter kvitageiti. Fraa Hordaland ved *Elias Mjaatveit.* (NFK. Aarg. 3. S. 50—51.)

Meissner, Rudolf. Ganga til fréttar. (ZfVk. Jahrg. 27. S. 1—13, 97—105.)

Moe, Moltke. Episke grundlove. (Edda. Bd 7. S. 72—88.)

Nielsen, H. Grüner. Folkevisedans på Manø. (DSt. 1917. S. 14—21.)

— Nogle samsøske folkemelodier. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 140—146.)

— Vore ældste folkedanse. Langdans og polskdans. Kbh. 8:o. (7), 69, (28) s. (= Danmarks Folkeminder. Nr 16.)

Nordbø, G. O. Har vi to slags gangarer i todelt takt? Spørgsmaal belyst ved en slaatteoptegnelse. (NFK. Aarg. 3. S. 141—144.)

Nordhalländska sagor och sägner. Uppteckade av *Edv. Ke. [= L. E. Janson].* (Vår bygd. Utg. av Nordhallands studiecirklar. 1917. S. 18—19.)

Norlén, Gunnar. Något om Upplands nations folkmusikkommittés verksamhet. (UFT. Bd 7. S. 355—360.)

Norske dansevisur ved *Hulda Garborg.* 2. (auka) utg. Kria. 8:o. 94 s.

Nygård, Anders. Forntida religion — nutida folktro och folksed. (Från Västerdalsbygder. Malungs folkhögskolas elevförbunds årsbok. Årg. 3. S. 5—21.)

Ohrt, F. Danmarks Trylleformler. 1. Indledning og Tekst. (Även

med titel: The magic formulæ of Denmark. With a summary in English.) Kbh. og Kria. 8:o. (14), 540 s. (= F. F. Publications. Northern series. N:o 3. — Anm. FoF. Bd 4. S. 185—186.)

Ohrt, F. En Gigtsignelse. Danske Sagn VII 1570: Hilsen til Maanen og Ridder Frans' Formel. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 63—69.)

— Et "Kors" mod onde Vætter. (DSt. S. 141—149.)

Olrik, Axel. Nordiske folkemindesamlinger. Indberetning til Undervisningsministeriet. (DSt. 1917. S. 22—28. — Ett beriktigande av *N. E. Hammarstedt.* Nordiska Museets arkiv för svensk folkkännedom. Ibid. S. 158—160.)

Ordstäv. Från Petalaks [av] *Isak Smeds.* — Från södra Finland [av] *V. E. V. Wessman.* (Hembygden. 8. S. 28—30.)

Palmér, Johan. Språkliga vittnesbörd om katolsk Mariadyrkan i Sverige. (Önnestads elevförbunds årsbok. Årg. 4. S. 57—64.)

Segnir. Fortalte af *Th. S. Haukenæs* [m. fl.] (NFK. Aarg. 3. S. 110—118.)

— Uppskrivne af *Knut Loupedalen.* (NFK. Aarg. 3. S. 157—158.)

Sjöberg, Wilh. Barnrim, från Replot. (Hembygden. 8. S. 63.)

— Två sägner. (Hembygden. 8. S. 56—58.)

— Tydor o. d. om väder och vind. (Från Replot.) (forts.) (Hembygden. 8. S. 28.)

"Sladengo", från Replot. [Meddelad av] *Wilh. Sjöberg.* (Hembygden. 8. S. 62—63.)

Sortfeldt, Severin Christensen. Om Heksetroen og om Heksene i Thy og V. Hanherred. (Hist. Aarbog f. Thisted Amt. 1917. S. 63—93.)

Svensson, Ossian. Visor och låtar från Malung. (Från Västerdalsbygder. Malungs folkhögskolas elevförbunds årsbok. Årg. 3. S. 73—90.)

Sydow, C. W. von. Draken som skattevaktare. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 103—115.)

— En gammal visa om julen. (FoF. Bd 4. S. 161—166.)

— God afton, om I hemma är! En studie över de nordiska majvisorna. Med facsimiler och musiknoter. Omslagsvignett af Eric O. Nilsson. Malmö. 8:o. 158 s. (Anm. Bokstugan. Årg. 1. S. 153—154 av *P. E. S[köld].*)

Termansen, N. J. Ordsprog. — Billedsprog. Et foredrag. (Højskolebladet. 1917. S. 405—410, 450—454.)

Thorsen, P. K. Katten og Killingen. (Festskrift till E. T. Kristensen. S. 177—191. ill.)

Ur Dalarnas folkliv. [Innehåller bl. a. Sägner om skogsrået. — Nissbyl-Järk å trullkelindji. — En Dahle-Dants, utg. av *Herman Geijer.*] (Skeriol. Tidskrift för Mora folkhögskolas elevförbund. 1917. S. 24—39.)

Ussing, Henrik. Om Ordsprog og Mundheld. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 123—133.)
—, *Hungerland, Heinz,* [&] *O[lsen], M.* Forskjellig om Varđlokur. 1—3. (MoM. 1917. S. 65—66.)
Wessman, V. E. V. Barnlekar. (Hembygden. 8. S. 55—56.)
— Folktro från Nyland. (Hembygden. 8. S. 54—55.)
— Folktro och folksed i Ekenäs. (Hembygden. 8. S. 25—26.)
— Folktro och folksed i Österbotten. (Hembygden. 8. S. 65—71.)
— Folktro om björnens vintervila. (Hembygden. 8. S. 71—72.)
— Lokaltraditioner, upptecknade i Sibbo. (Hembygden. 8. S. 79.)
— Rim, ramsor och naturljud från Österbotten. (Hembygden. 8. S. 76—77.)
— Två danser från Sibbo [musik]. (Hembygden. 8. S. 27.)
Wikman, K. Rob. V. Folktro och sägen hos Evald Tang Kristensen. (Festskr. t. E. T. Kristensen. S. 95—102.)
— Tabu- och orenhetsbegrepp i nordgermansk folktro om könen. (FESt. 2 = SSLF. 135. S. 1—62.)
— Till H. A. Vendells anteckningar [i Universitetsbibliotekets i Helsingfors exemplar av Arwidssons Svenska fornsånger. D. 3]. (Hembygden. 8. S. 77—78.)
Vries, Jan de. Die ballade "Ulf van Jærn". (Ark. 34. S. 1—70.)
Ødegaard, O. K. Gamal tru o gamal skjikk o noko taa kort ifraa Valdres. Kria. 8:o. 121 s. ill.

VI. Äldre rättsvetenskap, historia och topografi.

Beckman, Nat. Ett bidrag till den svenska rikslagstiftningens historia. (HTsv. Årg. 37. S. 293—299.)
— Våra medeltida domareregler [med bihang: Domarereglerna efter "Arboga lagbok"]. (Ark. Bd 34. S. 156—166.)
Cohn, N. Retshistoriske Studier. III. Vitterlighedsprincipet i den ældste danske Proces. (Juridisk Tidsskrift, udg. af E. Oldenburg, G. Cohn, N. Cohn. Aarg. 3. S. 125—141.)
F[riđgeirsson], E. Þingstađurinn undir Valfelli [i Gunnlaugs saga ormstungu]. (Skirnir. Ár 91. S. 319—321. — Med anledn. härav replik av *Matthías Þórđarson.* Ibid. S. 416—419.)
Indrebø, Gustav. Gula tingstad. (SoS. Aarg. 23. S. 374—384.)
Joleik, Albert Abramson. Gulatingstaden og andre eidvinjar. (SoS. Aarg. 23. S. 453—461.)
Magnússon, Gudmundur. Thingvalla. (The American Scandinavian review. Vol. 5. S. 291—297.)
Pipping, Rolf. Västgötalagens stadgande om svearna och konungavalet. (HTsv. Årg. 37. S. 199—204.)

Scheel, Fr. Gulathingslovens kap. 314. (HTno. R. 5. Bd 4. S. 85—87.)

Utdrag ur Magnus Erikssons landslag. Med inledning, anmärkningar och glossar utg. av *Emil Olson.* 2 uppl. Lund. 8:o. XXVI, 181 s.

Arne, T. J. Det stora Svitjod. Essayer om gångna tiders svensk-ryska kulturförbindelser. Med 28 fig. [Innehåller bl. a.: Det gotiska väldet i Sydryssland. — Svenska vikingakolonier i Ryssland.] Sthm. 8:o. XV, 222 s.

Beckman, Nat. En meteorologisk katastrofperiod under 1000-talet. (Ymer. Årg. 37. S. 347—350.)

Björkman, Erik. Beowulf och Sveriges historia. (Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 161—179.)

Bugge, Alexander. Harald Haarfagres løfte. Et litet bidrag. (Edda. Bd 7. S. 166—170.)

— Om den religiøse og politiske organisation og bebyggelsen i Vinje i gammel tid. (NFK. Aarg. 3. S. 129—140.)

Bull, Edv. Bergen, Oslo og den tyske hansa. (HTno. R. 5. Bd 4. S. 87—89.)

— Borgerkrigen i Norge og Haakon Haakonssons kongstanke. Tiltrædelseforelæsning paa universitetet 26. sept. 1917. (HTno. R. 5. Bd 4. S. 177—194.)

Fabricius, Knud. Saxos Valdemarskrønike og hans Danesaga. Med et Tillæg om vore Helgenlevneder og om "Vandresagn". (HTda. R. 8. Bd 6. S. 285—386.)

Fredborg, Emil Äng. Det första årtalet i Sveriges historia. Umeå. 8:o. 29 s. (Umeå h. allm. läroverks årsredogörelse 1916—1917.)

Hackman, A. Om Nylands kolonisation under järnåldern och andra därmed sammanhängande frågor. (HTfi. Årg. 2. S. 199—211, 245—283. 1 karta. ill.)

Hansen, Niels. Vore Helgener. Livsskildringer af danske og islandske Helgener. Kbh. 8:o. (7), 200 s. ill.

Johnsen, Oscar Albert. Norges bønder. Utsyn over den norske bondestands historie. H. 1—3. S. 1—80. Kria. 8:o. ill. (Anm. SoS. Aarg. 23. S. 469—470 av *O. M.*)

Jónsson, Jón. Athugasemd um Þorgný lögmann. (Ark. Bd 34. S. 148—153. — Med anledn. av: *Birger Nerman.* Torgny lagman. Ibid. Bd 32. S. 302—315.)

— Eiríkr blóðöx í Jórvík. (Ark. Bd 33. S. 314—319.)

Kärre, Karl. Om skandinaverna i det forntida England och engelska källor för vår kunskap om dem. 1—2. Upps. 6 sp. (= Studentföreningen Verdandis tidningsartiklar. N:r 327—328.)

Melsteð, Bogi Th. Íslendinga saga. Gefin út af hinn íslenska bókmentafjelagi. Bd 3. H. 2. S. 97—192. Khfn. 8:o.

Montelius, Oscar. Germanernas hem. (Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 401—416. ill.)
Neuhaus, Johannes. Halfdan = Frode = Hadbardernes Konge, hvis Rige forenes med det danske. (NTfF. R. 4. Bd 6. S. 78—80.)
Samuelsson, Sixten. Värmlands historia. (En bok om Värmland. D. 1. S. 177—268. ill.)
Schück, Henrik. Hur gammalt är Sveriges rike? Sthm. 8:o. 18 s.
Schütte, Gudmund. Vor mytiske Kongerække. Kbh. 8:o. 55 s. (= Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, udg. af det philolog.-hist. Samfund. Nr. 105.)
Sommarin, Emil. Träldomen i Norden. Ett blad ur den svenska arbetsklassens äldsta historia. 2 uppl. Sthm. 8:o. 28 s. (Studentföreningen Verdandis småskrifter. 104.)
Säve, Teofron. Den kyrkliga utvecklingen i Värmland i äldre tider. (En bok om Värmland. D. 1. S. 317—330. ill.)
Trotzig, Karl. Bodde Engelbrekt vid Kopparberget? (Meddelanden från Dalarnas hembygdsförbund. 1916. S. 26—31.)
Tunberg, Sven. Till den svenska ständerstatens äldsta historia. (HTsv. Årg. 37. S. 65—87, 151—168.)
Weibull, Curt. Den älsta gränsläggningen mellan Sverige och Danmark. Gränsområde och gränslinje. (HTsk. Bd 7. S. 1—18.)
Weibull, Lauritz. Den skånska kyrkans äldsta historia. (forts.) (HTsk. Bd 5. S. 155—246.)
— Erik den helige. (Aarb. R. 3. Bd 7. S. 99—130.)
Åkerblom, Axel. Olof den heliges äfventyr i Mälaren. (HTsv. Årg. 37. S. 35—37.)
Östman, Nils. Årtalet 1187 i Stockholms historia. En undersökning i medeltida annaler. (Samfundet S:t Eriks årsbok. 1917. S. 135—142.)

Ahnlund, Nils. Svenska stadshistorier och svensk stadshistoria. (Svenska stadsförbundets tidskr. Årg. 9. S. 57—61.)
Árferði á Íslandi í þusund ár. *Þorvaldur Thoroddsen* safnaði og samdi. Gefið út af hinu íslenska fræðafjelagi i Kaupmannahöfn. Khfn 1916—1917. 8:o. (4), 432 s.
Björkman, Rudolf. Det forna Jönköping. Från Jönköpings uppkomst till 1612. (Jönköpings historia. D. 1. S. 73—461. ill.)
Bojsen, F. Af Møns historie. 3. Den yngre Middelalder. Stege (tr. i Kbh.). 8:o. 188 s. ill.
Broman, Ol. Joh. Glysisvallur. Utg. af Gestrike-Helsinge nation i Upsala. H. 7—9 (= D. 1: 3. S. 161—240. D. 2: 2. S. 81—160. D. 3: 4. S. 241—320). Upps. 8:o.
Bugge, Alexander. Tingsteder, gilder og andre gamle mittpunkter i de norske bygder. (HTno. R. 5. Bd 4. S. 97—152, 195—252.)

Christensen, Chr. Tilstanden i Himmerland ved Aar 1735 [innehåller bl. a.: Befolkningens Inklination, Sprog og Navneskik. — Antikviteter og andre Mærkværdigheder]. (Fra Himmerland og Kjær Herred. Bd 2. S. 474—548. ill.)

Elander, Rud. Snorres Stocksund. Ett bidrag till frågan om Stockholms uppkomst. Gbg. 8:o. 29 s.

En beretning om Island, nedskreven 1741. Udg. af *Kr. Kålund.* (NoB. Årg. 5. S. 9—14.)

En bok om Värmland av värmlänningar. Red. av *H. H. Hildebrandsson, Sixten Samuelsson.* D. 1. Upps. & Sthm. 8:o. VII, 398 s., 1 karta, 2 pl. ill.

Enghoff, Karl. Trelleborg i forn tid och ny tid. Öfversikt af stadens utveckling. Trelleborg (tr. i Lund). 8:o. VII, 336 s. 3 kartor, 1 portr. ill. (Anm. Svenska stadsförbundets tidskr. Årg. 9. S. 393—394 av *Nils Ahnlund.*)

Hederström, Hans. Näsby socken i Östergötland. Beskriven år 1755. [Med anmärkningar, ordlista och register.] Lund. 8:o. 65 s. (= Svenska bygder i äldre beskrivningar med anmärkningar och register, utg. av *Jöran Sahlgren.* Östergötland. 1.)

Hofsten, Erland. Beskrifning öfwer Wermeland. 1. Till 200-årsminnet av författarens död utg. av *Ernst Nygren.* Karlstad. 8:o. XXIX, 135 s. 1 portr., 1 tab. (= Äldre Värmlandsbeskrivningar. 2. — i: Värmland förr och nu. 1917. Meddelanden från Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening. 15.)

Hvass, H. H. Swineburgh — Wordburg — Foburg. (Svendborg Amt. Aarsskrift for 1917. S. 3—10.)

Jönköpings historia. På uppdrag af stadsfullmäktige i Jönköping utg. af en den 27 september 1913 tillsatt kommitté. D. 1. XV, 463 s. D. 2. H. 1—2. S. 1—48. ill. Jönköping. 8:o. (Anm. Svenska stadsförbundets tidskr. Årg. 9. S. 395—397 av *Nils Ahnlund.*)

Kjellberg, Carl M. Vadstena i forntid och nutid. Linköping. 8:o. 220, II, (1) s., 2 kartor, 1 pl. ill.

Klitgaard, C. Nibe Bys Historie indtil 1728. [Innehåller bl. a.: Slægtsnavne fra Nibe og Omegn 1630—1730. — Skældsord.] Aalborg (tr. i Hjøring). 8:o. (5), 362 s., 1 pl.

La Cour, L. F. Bidrag til en Skildring af Korsør og Omegn i Midten af det 18de Aarhundrede. [Innehåller bl. a.: "En Fortegnelse paa de rareste Ord og Talemaader i Sproget" i Korsør o. omnejd.] (Aarbog f. Hist. Samf. f. Sorø Amt. Aarg. 6. S. 30—84.)

Olán, Eskil. Marstrands historia, krigsminnen och badortslif. 4 uppl. Gbg. 8:o. 230 s. ill.

Rhezelius, Joh. Haquini. Monumenta Uplandica. Utg. af *C. M. Stenbock* och *O. Lundberg.* Avd. 3. (UFT. 32. Bilaga. S. 119—198, (4) s. ill.)

Sarauw, Georg F. L. Det äldre Göteborg på Hisingen. (GoBFT. 1916. S. 17—65. ill.)

Schütte, Gudmund. Nordgrænsen for Iagttagelserne hos Pytheas. (Geogr. Tidskr. Bd. 24. S. 86—92.)

Steensby, H. P. Pytheas fra Massilia og Jyllands Vestkyst. (Geogr. Tidskr. Bd. 24. S. 12—34.)

Þórðarson, Matthías. Um fjórðungamót sunnlendingafjórðungs og vestfirðingafjórðungs. (Árbók hins íslenzka fornleifafélags. 1916. S. 1—25.)

Thoroddsen, Þorvald. Lýsing Íslands. Gefin út af hinu íslenzka bókmentafélagi. Bd 3. H. 1. S. 1—112. Khfn. 8:o.

Topografisk-antikvariske Indberetninger fra Nyborg Amt, indsendte til Amtmanden 1743. Meddelte af *Louis Bobé.* (forts.) [Innehåller även uppgifter om dialekten m. m.] (Fra Arkiv og Museum. Ser. 2. Bd 1. S. 87—93, 132—142, 172—180.)

Torgensen, H. Asker. Bidrag til bygdens gaardshistorie. [Innehåller bl. a.: *Andr. M. Hansen.* Bosætningen. — *Joh. K. Bergwitz.* Hovedtræk i Askers bebygning.] Kria. 8:o. V, 430 s., 1 portr. ill.

Bihang.

Recensioner av tidigare utkomna arbeten.

Alfræði íslenzk. Islandsk encyklopædisk litteratur. II. Rimtǫl. Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *N. Beckman* og *Kr. Kålund.* Kbh. 1914—16. 8:o. (Anm. DLz. Jahrg. 38. Sp. 1030—1031 av *Carl Küchler.*)

Alnæs, Ivar. Norsk sætningsmelodi, dens forhold til ordmelodien. En undersøkelse av østnorsk riksmaal. Kria 1916. 8:o. (Anm. DLz. Jahrg. 38. Sp. 552 av *Ernst A. Kock.*)

Ambrosiani, Sune. Riktlinjer för uppteckningar om allmogens materiella kultur. Byn, byggnadskultur, värme ock ljus, husgeråd. Sthm 1916. 8:o. (= Sv.Lm. B. 15 = H. 133.) (Anm. Fataburen. 1917. S. 85 av *Sigurd Erixon.*)

Arnoldson, Torild W. Parts of the body in older Germanic and Scandinavian. Chicago 1915. 8:o. (Anm. MLN. Vol. 32. S. 318—320 av *A. G[reen].*)

Aure, Anton. Nynorsk boklista. Skrifter i bokform paa norsk — bygdemaal og landsmaal — 1646—1915. Kria 1916. 8:o. (Anm. NTBB. Årg. 4. S. 221—234 av *Oluf Kolsrud.*)

Berger, V. Amerikanska ortnamn af svenskt ursprung. Särtryck ur "Nordstjernan". Newyork 1915. (Anm. Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 59—60 av *V. Lundström.*)

Brilioth, Yngve. Den påfliga beskattningen af Sverige intill den stora schismen. Akad. afh. Upps. 1915. 8:o. (Anm. HTsv. Årg. 37. Öfvers. o. granskn. S. 41—57 av *Gottfrid Carlsson.*)

Bruun, Daniel. Erik den røde og Nordbokolonierne i Grønland. Kbh. 1915. 8:o. (Anm. Skírnir. Ár 91. S. 429—430 av *Pálmi Pálsson.*)

Cederström, Rudolf. Den medeltida kyrkobyggnaden vid Vaksala. (= Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen ant. och beskr. på föranst. af Sv. fornminnesfören. H. 9. Sthm 1916.) (Anm. UFT. Bd 7. S. 361 af *O. J-e.*)

Christiansen, Reidar Th. Die finnischen und nordischen Varianten des zweiten Merseburgerspruches. Eine vergleichende Studie. (= F.F. communications, edited for the Folklore Fellows by *Johannes Bolte, Kaarle Krohn, Axel Olrik, C. W. von Sydow.* N:o 18). Hamina 1915. 8:o. (Anm. Gött. gel. Anz. Jahrg. 179. S. 379—382 av *Edward Schröder.* — Litbl. Jahrg. 38. Sp. 9—13 av *Wolf von Unwerth.*)

Dahlgren, F. A. Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde. Lund 1914—1916. 8:o. (Anm. HTsv. Årg. 37. Öfvers. o. granskn. S. 66—67 av *S. T-g.*)

Danske Folkeböger fra 16. og 17. Århundrede, udg. af *J. P. Jacobsen* og *R. Paulli.* Bd 1—2. Kbh. 1915—1916. 8:o. (Anm. Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 566—574 av *Johan Mortensen.*)

Danske Grammatikere fra Midten af det syttende til Midten af det attende Aarhundrede, udg. af *Henrik Bertelsen.* Bd 1. Kbh. 1915. 8:o. (Anm. i Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 598—599 af *Johs. Bröndum-Nielsen.*)

Eirspennill — Am 47 fol. — Nóregs konunga sǫgur: Magnús góði — Hakǫn gamli. Udg. af Den norske historiske Kildeskriftskommission ved *Finnur Jónsson.* Kria [1913—]1916. 8:o. (Anm. HTno. R. 5. Bd. 4. S. 170—172 av *Halvdan Koht.*)

Elling, Catharinus. Vore slaatter. Kria 1915. 8:o. (Videnskapsselsk. skrifter. II. 1915. No. 4.) (Anm. NFK. Aarg. 3. S. 124—125.)

Ernst, Lorenz. Floire und Blantscheflur. Studie zur vergleichenden Literaturwissenschaft (= Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germ. Völker, hrsg. von *A. Brandl....* Bd. 118.) Strassburg 1912. 8:o. (Anm. Litbl. Jahrg. 38. Sp. 362—370 av *Joachim Reinhold.*)

Flom, George T. The phonology of the dialect of Aurland, Norway. Urbana 1915. 8:o. (= University of Illinois studies in language and literature. Vol. 1. Nos. 1—2.) (Anm. Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 58—59 av *B. Hesselman.* — JEGphilol. Vol. 16. S. 614—617 av *L. M. Hollander.*

Forsblom, Valter W. Bjäran. Helsingfors 1916. 8:o. Särtryck ur Hembygden. 1916. (Anm. FoF. 1917. S. 124—125 av *[C. W.] v. S[ydo]w.*)

Friese, Hans. Thidrekssaga und Dietrichsepos. Untersuchungen zur inneren und äusseren Form. Berlin 1914. 8:o. (= Palaestra. 128.) (Anm. Litbl. Jahrg. 38. Sp. 73—77 av *W. Golther.*)

Från filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser. IV. Lund 1915. 8:o. (Anm. Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 248—250 av *Erik Noreen.*)

Gamla svenska städer, gator och gränder, hus och gårdar. Samlingsverk i bilder jämte förklarande text. Utg. af Sv. teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst. H. 5. Sthm 1916. 4:o. (Anm. Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 117—121 av *Vilh. Lundström.*)

Gammelsdags skæmt hos Fynbo, Jyde og Sjællandsfar. Udg. af *Marius Kristensen* og *Johs. Brøndum-Nielsen.* Kbh. 1916. 8:o. (Anm. DSt. 1917. S. 77—78 af *Gunnar Knudsen.*)

Gödel, Vilhelm. Sveriges medeltidslitteratur. Proveniens. Tiden före Antikvitetskollegiet. Sthm 1916. 8:o. (Anm. NTBB. Årg. 4. S. 353—362 av *Isak Collijn.* — Tillägg av *Nat. Beckman.* Ibid. s. 81 under rubrik: Cistercienserklostrens bibliotek.)

Hansen, P. Illustreret dansk Literaturhistorie. 3. omarbejdede Udg. ved *Carl S. Petersen.* H. 1. Kbh. 1916. 8:o. (Anm. Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 78—80 av *Hans Olrik.*)

Hartmann, Jacob Wittmer. The Gǫngu-Hrólfssaga. A study in old Norse philology. New York 1912. 8:o. (Anm. DLz. Jahrg. 38. Sp. 890—891 av *G. Neckel.*)

Hið íslenska bókmentafjelag 1816—1916. Minningarrit aldarafmælisins 15. ágúst 1916. Rvík 1916. 4:o. (Anm. DLz. Jahrg. 38. Sp. 1495—1496 av *C. Küchler.*)

Hustvedt, Sigurd Bernhard. Ballad criticism in Scandinavia and Great Britain during the eighteenth century. Newyork 1916. 8:o. (Anm. HTda. R. 8. Bd. 6. S. 536—538 av *Joh. St[eenstru]p.*)

Ihrfors, C. G. Om häradsallmänningar enligt svensk rättsutveckling. Ett bidrag till den svenska jord- och skogslagstiftningens historia. Akad. afh. Upps. 1916. 8:o. (Anm. Svensk juristtidning. Årg. 2. S. 214—218 av *Åke Holmbäck.*)

Islandica. An annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic collection in Cornell university library. Vol. 7—9. Ithaca, N.Y. 1914—1916. 8:o. (Anm. Skírnir. Ár 91. S. 195—213 av *Páll Eggert Ólason.*)

Jensøn, Christen. Den norske Dictionarium eller Glosebog. Utgjevi paa nyom . . . ved *Torleiv Hannaas.* Kria 1915. 8:o. (= Ældre norske sprogminder. 3.) (Anm. SoS. Aarg. 23. S. 187—192 av *Albert Abramson Joleik.*)

Jespersen, Otto. Nutidssprog hos börn og voksne. Kbh. o. Kria 1916. 8:o. (Anm. Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 311—315 av *P. Abell.* — NTfF. R. 4. Bd. 5. S. 166—168 av *J. S. Crone Jensen.* — MLR. Vol. 12. S. 375—378 av *Herbert Wright.* — Tilskueren. 1917. Halvbd 1. S. 469—471 av *Hans Brix* under rubrik: Børnesproget.)

Junge, Joachim. Den nordsjællandske Landalmues Karakter, Skikke, Meninger og Sprog. Forkortet og forsynet med Oplysninger af *Hans Ellekilde.* (= Danmarks Folkeminder. Nr 13.) Kbh. 1915. 8:o. (Anm. Fataburen. 1917. S. 88—90 av *K. Rob. V. Wikman.*)

Karsten, T. E. Germanisch-finnische Lehnwortstudien. Ein Beitrag zu der ältesten Sprach- und Kulturgeschichte der Germanen. (= Acta soc. scient. fennicæ. T. 45. N:o 2.) Hfors 1915. 4:o. (Anm. Ark. 34. S. 179—198 af *Elof Hellquist.*)

Kier, Chr. Beowulf. Et Bidrag til Nordens Oldhistorie. Kbh. 1915. 8:o. (Anm. NoB. Årg. 5. S. 88—89 av *Erland Hjärne.*)

Kock, Axel. Umlaut und Brechung im Altschwedischen. Eine Übersicht. Lund, Lpz. 1911—1916. 8:o. (Även = LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 12. Nr 1.) (Anm. MLN. Vol. 32. S. 40—44 av *Hermann Collitz.* — Sv. humanist. tidskr. Årg. 1. Sp. 109—112 av *Emil Olson.* — JEGphilol. Vol. 16. S. 142 av *George O. Curme.*)

Lindqvist, Sune. Den helige Eskils biskopsdöme. Några arkeologiska vittnesbörd om den kristna kyrkans första organisation inom mellersta Sverige. Ak. avh. Upps. Sthm 1915. 8:o. (= ATS. 22: 1.) (Anm. NoB. Årg. 5. S. 186—187 av *O. L[und]b[er]g.*)

Marstrander, Carl J. S. Bidrag til det norske sprogs historie i Irland. Kria 1915. 8:o. (= Vid. selsk:s skrifter. II. Hist.-filos. Kl. 1915. No. 5.) (Anm. DLz. Jahrg. 38. Sp. 1195—1196 av *Julius Pokorny.*)

Melsteđ, Bogi Th. Handbók í Íslendinga sögu. Gefin út af hinu íslenska fræđafjelagi í Kaupmannahöfn. Bd 1. Khfn 1916. 8:o. (Anm. Skírnir. Ár 91. S. 324—325 af *Þorleifur H. Bjarnason.*)

Modin, Erik. Gamla Tåsjö. Anteckningar om hembygden. Sollefteå (tr. i Örebro) 1916. 8:o. (Anm. Fataburen. 1917. S. 81—82 av *N. E. H[ammarstedt].* — FoF. Bd. 4. S. 182—183.)

Månsson, Peder. Skrifter på svenska. Efter handskrifter i Stockholm, Uppsala och Linköping med en inledning utgifna af *Robert Geete.* Sthm 1913—15. 8:o. (= SSFS. H. 143, 144, 146, 148.) (Anm. Fataburen. 1917. S. 39—41 av *N. E. H[ammarstedt].*)

Nilsson, Martin P:n. Årets folkliga fester. Sthm 1915. 8:o. (Anm. Fataburen. 1917. S. 199—200 av *N. E. H[ammarstedt].*)

Nordal, Sigurđur. Om Olaf den helliges saga. En kritisk under-

søgelse. Kbh. 1914. 8:o. (Anm. NTfF. R. 4. Bd 6. S. 177—183 av *Magnus Olsen.*)

Nordenstreng, Rolf. Vikingafärderna. Sthm 1915. 8:o. (Anm. NTfF. R. 4. Bd 5. S. 154—156 af *Finnur Jónsson.* — Svensk tidskr. Årg. 7. S. 307—309 av *Sven Tunberg.*)

Noreen, Adolf. Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. D. 2. Ljudlära. Afd. 1. Fonetisk inledning. (= Bd 1. S. 337—405). Lund 1903. 8:o. (Anm. Die neueren Sprachen. Bd 25. S. 424—446 av *Hans W. Pollack* under rubrik: Adolf Noreens Phonetik.)

Olsen, Magnus. Hedenske kultminder i norske stedsnavne. (= Skrifter utg. av Videnskapsselskapet i Kristiania. 1914. II. Hist.-filos. kl. No. 4.) Kria 1915. (Anm. Ark. Bd 34. S. 91—102 av *Erik Brate.* — NoB. Årg. 5. S. 161—182 av *Elof Hellquist.*)

Olson, Oscar Ludvig. The relation of the Hrólfs saga Kraka and the Bjarkarímur to Beowulf. A contribution to the history of saga developement in England and the Scandinavian countries. (Publications of the Soc. for the advancement of Scandinavian study. Vol. 3 (1916). S. 1—104.) (Anm. JEGphilol. Vol. 16. S. 147—149 av *L. M. Hollander.*)

Ordförteckning över svenska språket, utg. av Svenska akademien. Sthm 1916. 8:o. (Anm. Sv. språkfören. tidskr. Årg. 6. H. 1—2. S. 1—16 under rubrik: Ordförteckning ej ordlista. (Svenska Akademien "sanktionerar".) — Tidskr., utg. av Pedagogiska föreningen i Finland. 54. S. 121—126 av *Bruno Sjöros.*)

Riste, Olav. Primstaven, Nyaars- og Tids-rekning, Primstav og Ringstav. Serprent av 'Syn og segn'. Kria 1916. 8:o. (Anm. FoF. Bd 4. S. 122—124 av *Martin P:n Nilsson.*)

Rydbeck, Otto. Bidrag till Lunds domkyrkas byggnadshistoria. Lund, Lpz. 1915. 8:o. (Anm. Fataburen. 1917. S. 41—44 av *Sigurd Erixon.* — Replik i Tidskr. f. konstvetenskap. Årg. 2. S. 123 av *Otto Rydbeck* å *L. Weibulls* recension i HTsk. Bd 6. S. 424—430 av Rydbecks ovannämnda arbete.)

Sahlgren, Jöran. Blåkulla och Blåkullafärderna. En språklig och mythistorisk undersökning. (NoB. Årg. 3. S. 100—161. — Anm. NTfF. R. 4. Bd. 6. S. 91 av *Finnur Jónsson.*)

Schück, Henrik. Vår förste författare. En själshistoria från medeltiden. Sthm 1916. 8:o. (Anm. Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 543—546 av *Ragnar Sjöberg.*)

— och *Warburg, Karl.* Illustrerad svensk litteraturhistoria. 2. omarbetade och utvidgade uppl. D. 1—4: 1—2. Sthm 1911—16. 8:o. (Anm. Nord. tidskr. (Lett.) 1917. S. 219—222 av *Sverker Ek.* — Svensk tidskr. Årg. 7. S. 227—230 av *O. Wieselgren.*)

Snorri Sturluson. The prose Edda. Transl. from the Icelandic with an introduction by *Arthur Gilchrist Brodeur.* New York 1916. 8:o. (= Scandinavian classics. Vol. 5. — Anm. MLN. Vol. 32. S. 127—128 av *A. G[reen].*)

Ugglas, Carl R. af. Gotlands medeltida träskulptur till och med höggotikens inbrott. Bidrag till kännedom om stilströmningarna i Norden under den äldre medeltiden. Sthm 1915. 8:o. (Anm. Sv. slöjdföreningens tidskrift. 1917. S. 30 av *Andreas Lindblom.*)

Weibull, Curt. Saxo. Kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI. Akad. avh. Lund 1915. 8:o. Även i HTsk. Bd 6. S. 1—286. (Anm. Hist. Zeitschr. begr. von *H. v. Sybel.* Bd 118. S. 292—299 av *A. Hofmeister.*)

Weibull, Lauritz. Liber census Daniæ. Kung Valdemars jordebok. Kbh. (tr. i Lund). 8:o. (Anm. Nord. Tidskr. (Lett.) 1917. S. 585—592 av *Erik Arup.*)

Wimmer, Ludv. F. A. De danske Runemindesmærker. Haandudgave ved *Lis Jakobsen.* Kbh., Kria 1914. (Anm. Ark. Bd 34. S. 102—104 av *Erik Brate.*)

Wrangel, E. Det medeltida bildskåpet från Lunds domkyrkas högaltare. Ett ikonografiskt och stilkritiskt bidrag till skulpturens historia. Mit Zusammenfassung in deutscher Sprache. Lund, Lpz. 1915. 8:o. (Anm. Tidskr. f. konstvetenskap. Årg. 2. S. 120—121 av *Otto Rydbeck.*)

Vries, Jan de. Studiën over Færösche balladen. Haarlem 1915. 8:o. (Anm. Litbl. Jahrg. 38. Sp. 231—233 av *Wolfgang Golther.* — MoM. 1917. S. 81—110 av *Knut Liestøl* under rubrik: Færøyske og norske folkevisor.)

Starkare förkortningar av titlar å lärda sällskaps skrifter, tidskrifter och samlingar.

Aarb. = Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie.
Ark. = Arkiv för nordisk filologi.
ATS. = Antikvarisk tidskrift för Sverige.
DLz. = Deutsche Literaturzeitung.
DSt. = Danske Studier.
FESt. = Folkloristiska och etnografiska studier.
FoF. = Folkminnen och folktankar.
Fornv. = Fornvännen.
For. t. no. fort. bev. Aarsb. = Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Aarsberetning.
FoU. = Förhandlingar och uppsatser.
GoBFT. = Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift.

Gött. gel. Anz. = Göttingische gelehrte Anzeigen.
HTda. = Historisk Tidsskrift, udg. af den Danske historiske Forening.
HTfi. = Historisk tidskrift för Finland.
HTno. = Historisk tidsskrift, utg. av den Norske historiske forening.
HTsk. = Historisk tidskrift för Skåneland.
HTsv. = Historisk tidskrift, utg. af Sv. hist. föreningen.
IF. = Indogermanische Forschungen.
JEG philol. = The journal of English and German philology.
JFT. = Jämtlands fornminnesförenings tidskrift.
KVAÅ. = Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens årsbok.
Litbl. = Literaturblatt für german. und roman. Philologie.
LUÅ. = Lunds universitets årsskrift.
MLN. = Modern language notes.
MLR. = Modern language review.
MoM. = Maal og minne.
NFK. = Norsk folkekultur.
NoB. = Namn och bygd.
Nord. tidskr. (Lett.) = Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska föreningen.
NphM. = Neuphilologische Mitteilungen.
NTBB. = Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen.
NTfF. = Nordisk Tidsskrift for Filologi.
OoB. = Ord och bild.
PBB. = Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur (Paul-Braunes Beiträge).
SoS. = Syn og segn.
SpoSt. = Språk och stil.
SSFS. = Samlingar, utg. af Svenska fornskriftsällskapet.
SSLF. = Skrifter, utg. av Sv. litteratursällsk. i Finland.
StNF. = Studier i nordisk filologi.
Sv. Lm. = Svenska landsmål.
UFT. = Upplands fornminnesförenings tidskrift.
VmFÅ. = Västmanlands fornminnesförenings årsskrift.
ZfvglSpr. = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung.
ZfVk. = Zeitschrift des Vereins für Volkskunde.

Av utrymmesskäl hava 200 skrifter, huvudsakligen inom avdelningarna V, VI och "Bihang", måst uteslutas.

Meddelande.

Medredaktören i Arkivet bibliotekarien dr. Kr. Kålund avled den 4 juli 1919.

Princeton University Library
32101 076457330

